

Anna Helle

JÄLJET SANOISSA

Jälkistrukturalistisen
kirjallisuuskäsityksen tulo
1980-luvun Suomeen

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 123

Anna Helle

JÄLJET SANOISSA

Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen
tulo 1980-luvun Suomeen

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Villa Ranan Blomstedtin salissa
syyskuun 12. päivänä 2009 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2009

JÄLJET SANOISSA

Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen
tulo 1980-luvun Suomeen

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 123

Anna Helle

JÄLJET SANOISSA

Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen
tulo 1980-luvun Suomeen

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2009

Editors

Leena Kirstinä

Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo, Marja-Leena Tynkkynen

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Matti Rahkonen, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Minna-Riitta Luukka, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

URN:ISBN:978-951-39-3672-3

ISBN 978-951-39-3672-3 (PDF)

ISBN 978-951-39-3652-5 (nid.)

ISSN 1459-4331

Copyright © 2009, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2009

ABSTRACT

Helle, Anna

Traces in the Words. The Advent of the Poststructuralist Conception of Literature to Finland in the 1980s

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2009, 272 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 123)

ISBN 978-951-39-3672-3 (PDF), 978-951-39-3652-5 (nid.)

Diss.

This study aims at exploring the ways in which the poststructuralist conception of literature was brought into the Finnish literary discourse in the 1980s. The main focus of the study is on the analysis of Markku Eskelinen and Jyrki Lehtola's essay collection *Jälkisanat. Sianhoito-opas* ("Afterwords. A Manual for Pig-breeders", 1987) as well as on its reception. The study also charts what was written about poststructuralism in Finland in the 1980s. In addition it draws a picture of the literary culture of the time.

The method of the study is based on Michel Foucault's archaeology of knowledge. Finnish literature is seen as a "discourse" that governs literary practices and the ways in which we think and speak about the literature. The different ways of understanding what literature is or what it should be are seen in the study as "conceptions of literature". They consist of "statements" (*énoncés*) understood as the smallest elements of the discourse.

The first Finnish writings concerning the poststructuralism were published in the beginning of the 1980s. During the decade the amount of the texts on the issue grew moderately. *Jälkisanat* was, however, the first Finnish text to apply the theories to its own writing. This can be seen in its numerous poststructuralist and postmodernist features.

Jälkisanat criticizes heavily Finnish culture for being out of date. Finnish literature, literary criticism, analytic philosophy and literary research are targeted as well. *Jälkisanat* speaks instead in favour of poststructuralism, postmodernism and avantgardism.

The reception of *Jälkisanat* was contradictory; some critics found the work tasteless or theoretically old-fashioned, while others thought it was provocative in a good way. The study shows, however, that the reception was unbalanced from the viewpoint of the conceptions of literature because the experimentality of *Jälkisanat* was widely neglected.

Key words: poststructuralism, postmodernism, deconstruction, Finnish literature, discourse analysis, conception of literature

Author's address Anna Helle
Department of Art and Culture Studies
P.O. Box 35 (A)
40014 University of Jyväskylä
Finland
anna.p.helle@jyu.fi

Supervisors Professor Leena Kirstinä
Department of Art and Culture Studies
University of Jyväskylä, Finland

Senior Assistant, Docent Mikko Keskinen
Department of Art and Culture Studies
University of Jyväskylä, Finland

Reviewers Professor Lea Rojola
The School of Art Studies
University of Turku, Finland

Professor Erkki Vainikkala
Department of Art and Culture Studies
University of Jyväskylä, Finland

Opponent Professor Lea Rojola
The School of Arts Studies
University of Turku, Finland

ESIPUHE

Tämä väitöskirja on neljän-viiden vuoden tutkimustyön hedelmä. Alun hankaluuksien jälkeen tutkimuksen teko on ollut enimmäkseen innostunutta ja inspiroivaa. Tutkimuksen edetessä olen saanut työstä kiinnostunutta ja myönteistäkin palautetta, mikä on lisännyt tutkimisen mielekkyyttä. Myös aikaisemmin tutkimaton aihe teoreettisine haasteineen on jaksanut yhä uudelleen vetää puoleensa.

Kiitän lämpimästi väitöskirjaohjaajiani professori Leena Kirstinää ja dosentti Mikko Keskistä paneutuneesta ja asiantuntevasta avusta sekä ystävällisestä kannustuksesta tutkimustyön kaikissa vaiheissa. Monen muun seikan ohella kiitän Leenaa varsinkin suomalaista kirjallisuutta koskevista huomioista ja Mikkoa taas eritoten teoreettisista kommentteista ja selvennyksistä. Osittain erilaisista näkökulmistanne on ollut minulle paljon iloa ja hyötyä, ja myös muistonne 1980-luvulta ovat olleet minulle avuksi. Mikolle kiitos myös avusta väitöskirjan englanninkielisten osioiden viimeistelemisessä.

Monet kiitokset Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden oppiaineelle, jatko-tutkijaseminaarillemme ja sen nuorille tutkijoille tuesta ja tutkimustani kohtaan osoittamastanne kiinnostuksesta. Nimeltä mainittakoot professori Tarmo Kunas sekä Kaisa Ahvenjärvi, Juri Joensuu, Risto Niemi-Pynttäri, Sara Rauma, Outi Oja, Kristian Blomberg, Maili Öst, Tuulia Toivanen ja Elina Jokinen.

Kiitokset Alfred Kordelinin säätiölle, Ellen ja Artturi Nyysösen säätiölle ja Jyväskylän yliopistolle, sen Taiteiden ja kulttuurin tutkimuksen laitokselle ja kirjallisuuden oppiaineelle tutkimukseni taloudellisesta tukemisesta, joka on mahdollistanut täysipäiväisen paneutumisen tutkimustyöhön. Olen kiitollinen myös Jyväskylän yliopiston julkaisuyksikölle tutkimukseni julkaisemisesta ja Pekka Olsbolle avusta tutkimuksen viimeistelemisessä painokuntoon.

Kiitän työni esitarkastajaa professori Erkki Vainikkalaa lukuisista huomioista ja parannusehdotuksista, vaikka en olekaan voinut kaikkia niistä ottaa tässä tutkimuksessa huomioon. Lämmin kiitos myös toiselle esitarkastajalleni professori Lea Rojolalle paikoin kriittisistä mutta aina rakentavista ehdotuksista ja huomioista, joista on ollut paljon hyötyä työn viimeistelemisessä. Minulla on ilo kiittää Rojolaa myös lupautumisesta vastaväittäjäkseni.

Lisäksi haluan kiittää kirjailija-tutkija Markku Eskelistä avusta lähteiden etsimisessä, kiinnostavasta *Jälkisanojen* ilmestymiskontekstia koskevasta keskustelusta sekä kirjallisuustieteellisestä ajatustenvaihdosta. Kiitokset myös kirjailija-kolumnisti Jyrki Lehtolalle ja kirjallisuudentutkija Outi Pasaselle ystävällisestä 1980-luvun tilanteen selventämisestä.

Myös monet muut henkilöt ovat auttaneet minua joko lähteiden etsimisessä tai antamalla minulle tutkimukseni kannalta tärkeää tietoa, usein sähköpostitse. Kiitos Risto Alapurolle, Jukka Hynniselle, Harto Hänniselle, Olavi Jamalle, Martti Lahdelle, Elisabeth Nordgrenille, Esa Saariselle, Janne Seppäselle ja Pekka Tammelle. Kiitokset myös kaikille niille, joiden nimeä en ehkä muistanut erikseen mainita.

Suurkiitos kuuluu tietenkin myös perhepiirilleni. Kiitän vanhempiani kannustuksesta ja tuesta niin tohtoriopinnoissani kuin elämässä yleensä. Aivan erityisesti haluan kiittää Mikko Jakosta yhteisestä elämästä, tutkimusta koskevan kiinnostuksen jakamisesta ja avuliaista väitöskirjani käsikirjoitusta koskevista kommentteista. Kiitokset myös rakkaille lapsillemme Vernalle ja Mitjalle elämämme täyttävästä ilosta.

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	11
1.1	Tutkimusaineisto ja aiempi tutkimus	13
1.2	Tutkimuskysymykset ja -menetelmä	15
1.3	Jälkistrukturalismin varhaisvaiheet Suomessa	17
1.4	Postmoderni, postmodernismi ja metafiktiivisyys	20
2	KIRJALLISUUSKÄSITYS DISKURSIIVISENA MUODOSTELMANA	25
2.1	Erilaiset tavat ymmärtää kirjallisuuskäsitys	29
2.2	Kirjallisuuskäsitysten subjektit	32
2.3	Miten kirjallisuuskäsityksiä luetaan teksteistä?	34
3	KIRJALLISUUDENHISTORIA JA KIRJALLISUUSKÄSITYS	37
3.1	Suomalaisen kirjallisuuskäsityksen eriytyminen	38
3.2	Aiemmat suomalaiset kirjallisuuskäsitykset	42
4	JÄLKISTRUKTURALISMI SUOMALAISISSA KIRJOITUKSISSA 1980-LUVULLA	49
4.1	Jälkistrukturalismi <i>Synteesissä</i>	51
4.2	Jälkistrukturalismi <i>Parnassossa</i>	56
4.3	Aikalaisia-sarja <i>Helsingin Sanomissa</i>	63
4.4	Jälkistrukturalismi suomalaisissa kirjoissa ennen <i>Jälkisanoja</i>	67
5	JÄLKISANAT. SIANHOITO-OPAS	70
5.1	Johdattelua <i>Jälkisanojen</i> lukemiseen	72
5.1.1	Esseekokoelma, pamfletti vai manifesti?	74
5.1.2	<i>Jälkisanojen</i> tekijät ja allekirjoitukset	77
5.1.3	<i>Jälkisanat. Sianhoito-oppaan</i> merkityksiä horjuttava nimi	81
5.1.4	<i>Jälkisanojen</i> tyyli	85
5.2	<i>Jälkisanojen</i> esipuheiden jälkistrukturalistisuus	92
5.2.1	" <i>Jälkisanat</i> "	93
5.2.2	" <i>Sianhoito-opas</i> "	98
5.3	Kirjallisuus, skitsofrenia ja skitsoanalyttinen lukeminen	105
5.3.1	Rihmastokirja ja skitsoteksti	105
5.3.2	Nihilismi	110
5.4	Suomalainen esseistiikka ja humanismi	113
5.4.1	Taisteleva humanismi – "valon ritarivartio maan päällä"	113
5.4.2	Antonin Artaud vs. Erno Paasilinna	117

5.5	Taide, terrorismi ja avantgarde	123
5.5.1	Yhteiskunta ja terrorismi	124
5.5.2	Kirjallisuus ja terrorismi	127
5.6	Kirjallisuuden opetuksesta ja tutkimuksesta	132
5.7	Kirjallisuusanalyysit	138
5.7.1	Veijo Meren <i>Manillaköysi</i> , dekonstruktio ja tulkitseminen	138
5.7.2	Markku Lahtelan <i>Hallitsija</i> ja suomalainen odotushorisontti	143
5.7.3	Pohjanmaatuuli	149
5.8	Kirjallisuuskritiikin kritiikki	152
5.8.1	Suomalaiset kriitikot ja <i>Romaanihenkilön kuolema</i>	152
5.8.2	Teorianvastainen kirjallisuusinstituution eliitti	156
5.8.3	Huono suomalainen kirjallisuuskritiikki	159
6	JÄLKISANOJEN VASTAANOTTO	163
6.1	Jälkistrukturalismi on v-a-n-h-a-n-a-i-k-a-i-s-t-a	165
6.2	Kriitikoiden jälkistrukturalistinen <i>Sianhoito-opas</i>	175
6.2.1	"Poleemisanalyyttinen räjähdyspanos"	178
6.2.2	Suomalaisen kirjallisuuden kenttäkamppailu	182
6.2.3	Antioidipaalista grammatologiaa ja psykosemiotikkaa	186
6.3	Kulttuurielämä tarvitsee hämmentäjiä	188
6.3.1	"Skitsoillaan!"	190
6.3.2	Tervettä rökitystä ja kapinaa	192
6.3.3	Tekijät julkisuuden henkilöinä	195
6.4	<i>Jälkisanat</i> ja 1980-luvun suomalainen kirjallisuus	196
6.4.1	<i>Jälkisanojen</i> iloton uskonnollisuus	200
6.4.2	Pienet sanomalehtikritiikit	202
6.5	<i>Jälkisanat</i> ja 1980-luvun sirkusseurue	204
7	KESKUSTELU LEHDISSÄ JÄLKISANOJEN JÄLKEEN	209
7.1	Derridan puolesta ja Derridaa vastaan	209
7.1.1	Dekonstruktio on väärässä	210
7.1.2	Derridan syyttäminen väärin perustein	214
7.2	Sukupolvet vastakkain <i>Helsingin Sanomissa</i>	216
8	KIRJALLISUUSKÄSITYKSET VASTAKKAIN	224
8.1	<i>Jälkisanoiden</i> kritisoidut kirjallisuuskäsitykset	224
8.1.1	Realismi ja nationalistisuus	225
8.1.2	Mimeettisyys ja kommunikoivuus	228
8.1.3	Humanismi ja antihumanismi	230
8.2	<i>Jälkisanoiden</i> kirjallisuuskäsitykset	232
8.2.1	Jälkistrukturalismi	232
8.2.2	Jälkistrukturalistinen tyyli	235
8.2.3	Postmodernistinen avantgarde	237
8.2.4	Terroristinen kirjallisuuskäsitys	240

8.3	Vastaanoton kirjallisuuskäsitykset	242
8.3.1	Torjunnan retoriset keinot <i>Jälkisanojen</i> vastaanotossa	244
8.3.2	Dekonstruktioita vai dekonstruktionismia?	245
9	PÄÄTÄNTÖ	248
	SUMMARY	251
	LÄHTEET	253

1 JOHDANTO

Olemme ylimielisiä vain koska meillä on siihen hyviä syitä. Kirjoitamme vain, koska muut eivät osaa olla hiljaa. Suomalainen kirjallisuus ei kiinnosta meitä vähääkään. Joskus, ohimenevästi, meitä on kiinnostanut miten jotain sellaista voidaan arvostaa. (*Jälkisanat*, 7.)¹

Nämä sanat ovat peräisin Markku Eskelisen (s. 1959) ja Jyrki Lehtolan (s. 1963) *Jälkisanat. Sianhoito-oppaasta* (1987), joka muistettaneen parhaiten kärjekkäistä kannanotoistaan. *Jälkisanat* on provosoiva, jälkistrukturalismia peräänkuuluttava suomalaista kirjallisuutta, filosofiaa ja kulttuuria käsittelevä esseekokoelma, joka toteuttaa omassa kirjoituksessaan esikuviensa tyyliä. Teos sai ilmestyessään osakseen niin kiinnostusta kuin paheksuntaakin. Kirja arvosteltiin heti sen ilmestyttyä maan suurimmissa sanomalehdissä, ja kriitikoiden mielipiteet vaihtelivat ärtymyksestä ja vähättelystä riemastukseen ja ylistykseen (ks. Makkonen 1987; Saarinen 1987; Seppänen 1987; Tammi 1987).

Jälkisanojen ilmestyessä sen käyttämä jälkistrukturalismi oli Suomessa suhteellisen uusi teoreettinen suuntaus. Moni suomalaisen yliopisto- ja kirjallisuusinstituution edustaja halusi ilmaista oman mielipiteensä julkisesti joko kirjan ja sen hyödyntämän jälkistrukturalismin puolesta tai niitä vastaan. Teoksen herättämä kulttuurikeskustelu oli määrällisesti ehkä vähäistä mutta siitä huolimatta paljonpuhuvaa.

Jälkisanoiden kirjoitetuissa kritiikeissä nousee esille, miten kirjaa luettiin, sekä erilaisia syitä, joiden vuoksi kirjaa pidettiin hyvänä tai huonona. Suurin osa kritiikeistä ottaa kantaa myös jälkistrukturalismiin. *Jälkisanojen* ja sen vastaanoton kautta avautuu mahdollisuus tarkastella paitsi jälkistrukturalismin tuloa Suomeen myös 1980-luvun suomalaista kirjallisuutta, kirjallisuuskritiikkiä ja kirjallisuudentutkimusta – ja kirjallisuuskritiikkiä ylipäänsä². Kiinnostavaa

¹ Viitataan *Jälkisanoihin* lähdeviitteissä vastedes lyhenteellä JS.

² Tarkoitan kirjallisuuskritiikillä lehtiin kirjoitettavia arvosteluita, en kirjallisuudentutkimusta, kuten eräissä tutkimusaineistooni kuuluvissa arvosteluissa (esim. Heiskala 1988). Poikkeustapaus on myös Rodolphe Gasché'n käyttämä "dekonstruktiiivinen kritiikki", jolla hän viittaa amerikkalaiseen dekonstruktioista vaikutteita saaneeseen kirjallisuudentutkimukseen. Englanninkielinen sana *criticism*, josta kritiikki tässä yhteydessä on suomennos, tarkoittaa 'kirjallisuudentutkimusta'.

tutkimuksen kannalta ei olekaan vain jälkistrukturalismin suomalainen vastaanotto vaan myös se, miltä suomalainen 1980-luvun lopun kirjallinen kulttuuri sen valossa näyttää.

Yksi lähtökohta tämän tutkimuksen kirjoittamiseen oli jo perustutkinto-vaiheessa (vuosituhannen vaihteen molemmin puolin) havaitsemani ristiriitainen suhtautuminen jälkistrukturalismiin kirjallisuustieteessä. Sen saattoi havaita esimerkiksi opetuksessa, mutta sen täsmällistä ilmenemistä oli vaikea osoittaa³. Ristiriidasta syntyi kiinnostus sitä kohtaan, miksi ja mistä asemista käsin jälkistrukturalismia on Suomessa vastustettu tai puolustettu.

Toiseksi, jo pro gradu -vaiheesta asti olen halunnut tutkia sitä, mistä puhumme, kun puhumme kirjallisuudesta, Raymond Carverin novellikokoelman suomennoksen nimeä mukaillakseni. Kiinnostukseni koskee erilaisia proosamuotoista kaunokirjallisuutta koskevia kirjallisuuskäsityksiä, ja huomion kohteena ovat erityisesti romaani ja essee, joka on sijoitettavissa kaunokirjallisuuden ja asiaproosan välimaastoon⁴. *Jälkisanojen* ja sen kriitikoiden käsitykset kirjallisuudesta ovat monin paikoin hyvin kaukana toisistaan, ja silti kaikki esittävät puhuvansa kirjallisuudesta. Siksi *Jälkisanat* ja sen vastaanotto ovat antoisaa materiaalia rinnakkaisten ja/tai toisilleen vastakkaisten kirjallisuuskäsitysten tutkimiselle.

Jälkisanoihin ja jälkistrukturalismiin liittyvä keskustelu 1980-luvun lopulla voidaan nähdä yhtenä solmukohtana muiden suomalaisten kirjallisuuskäsitteiden tai -kamppailujen joukossa. Kirjallisuutemme historia tuntee kiistoja aina Aleksis Kiven ajoista lähtien, jolloin August Ahlqvist teilasi *Seitsemän veljestä* (1870) vedoten siihen, että sen kuvaus suomalaisesta kansasta ei ollut riittävän ihanteellinen. Myöhemmin vuosikymmeninä kiistoihin ja kamppailuihin ovat osallistuneet niin Olavi Paavolainen 1930-luvulla, 1950-luvun modernistit kuin Hannu Salamakin 1960-luvulla. Kukin tapauksista kertoo kirjallisuuden lisäksi myös eri aikakausien kulttuurisista, poliittisista ja yhteiskunnallisista oloista. Niin myös *Jälkisanaja* koskeva debatti.

Jälkisanaja ja sen käyttämiä teorioita koskeva tutkimus on lisäksi ajankohdainen, koska jälkistrukturalismia käytetään muodossa tai toisessa edelleen humanistisissa ja yhteiskuntatieteissä⁵, ja keskeisistä jälkistrukturalisteista etenkin Gilles Deleuzen teoksia suomennetaan kaiken aikaa⁶. Kaunokirjallisuudessa jälkistrukturalistisen ajattelun vaikutus näkyy puolestaan erityisesti 1990- ja

³ Samantapaisista kokemuksista, tosin oletettavasti 1980–1990-luvun vaihteesta, on kertonut esimerkiksi Janne Porttikivi *Nuoressa Voimassa* (Sinivaara & Arnkil 2008, 48). Omat kokemukseni ovat peräisin Helsingin, Tampereen ja Jyväskylän yliopistoista vuosilta 1998–2004.

⁴ Runouskäsityksiä käsitellään muun muassa Tuula Hökän toimittamissa teoksissa *Oi runous. Romantiikan ja modernismin runouskäsityksiä* (2000) ja *Romanttinen moderni. Kirjoituksia runouskäsityksistä* (2001).

⁵ Jälkistrukturalistiset teorit ovat vaikuttaneet muun muassa kulttuurintutkimukseen ja naistutkimukseen joko suoraan tai esimerkiksi Stuart Hallin, Homi K. Bhabhan, Gayatri Chakravorty Spivakin ja Judith Butlerin tapaisten ajattelijoiden kautta. Tässä mainitut ajattelijat ajoittuvat etenkin Suomessa (ja suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa) 1980-lukua myöhemmäksi, enkä sen vuoksi käsittele heitä tässä tutkimuksessa tarkemmin.

⁶ Olen yksi 2000-luvun Deleuze-suomentajista.

2000-luvun runoudessa. Aiheen tiimoilta käytiin syksyllä 2007 jopa pientä debattia *Kirjailija*-lehden sivuilla, kun runoilija-kriitikko Jukka Koskelainen (s. 1961) herätti närää nuoremman polven runoilijoissa moittimalla ”Pölyä ja kielen virtaa” -artikkelissaan suomalaista kokeellista runoutta ja ”pöststryktyrälistä”, kuten hän sanan kirjoittaa (Koskelainen 2007). Artikkelissa mainittu runoilija Eino Santanen (s. 1975) kirjoitti Koskelaiselle vastineen ”Huomioita liikkeen tunnustajalle” (Santanen 2007). Keskustelu jälkistrukturalismista ja kirjallisuudesta on siis edelleen ajankohtaista.

Tutkimuksen yhtenä tarkoituksena on kartoittaa suomalaisen kirjallisuuskurssin suhteita ranskalaisperäiseen jälkistrukturalismiin. Samalla se valottaa suomalaista kirjallista ja filosofista kulttuuria 1980-luvulla. Tutkimuksen tuoma tieto on tärkeää muun muassa suomalaisen kulttuuri- ja oppihistorian, kirjallisuushistorian, kirjallisuusfilosofian ja kirjallisuustieteellisen itseymmärryksen kannalta, sillä jälkistrukturalismi on muuttanut niin suomalaista kirjallisuutta kuin kirjallisuudentutkimustakin. Jälkistrukturalismilla on läheinen yhteys erityisesti niin sanottuun postmodernistiseen kirjallisuuteen ja sen tutkimukseen, mitä käsittelen tarkemmin *Jälkisanojen* esipuheita koskevassa luvussa.

Kirjallisuustieteellisenä ja kulttuurintutkimuksellisenä pyrkimyksenä tässä tutkimuksessa on Michel Foucault’n arkeologisen tutkimusotteen uudenlainen soveltaminen suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Myös tutkimuksen kohde ja kysymyksenasettelu laventavat suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen kenttää epätavanomaisemmille suunnille, esimerkiksi kirjallisuuskritiikin, esseelajin, kirjallisuudentutkimuksen ja suomalaisen kirjallisuuskurssin tutkimiseen.

1.1 Tutkimusaineisto ja aiempi tutkimus

Tutkimusaineistonani ovat Markku Eskelisen ja Jyrki Lehtolan *Jälkisanat*, sen vastaanotto ja 1980-luvulla lehdissä julkaistut jälkistrukturalismia koskevat kirjoitukset. *Jälkisanat* sisältää laskutavasta riippuen 14–18 esseetä, jotka käsittelevät suomalaista kirjallisuutta, filosofiaa, kirjallisuudentutkimusta ja -opetusta, kirjallisuuskritiikkiä ja kulttuurielämää yleensä. Teos hyödyntää varsinkin Jacques Derridan dekonstruktiota ja Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin skitsoanalyysia mutta viittailee myös muihin teorioihin. *Jälkisanoina* oltiin sen ilmesyessä monta mieltä: joidenkin kriitikoiden mielestä kirja oli esimerkiksi mauton, herjaava ja teoreettisesti köykäinen (esim. Makkonen 1987; Tammi 1987; Lahti 1988), kun toisissa kritiikeissä sen tyyliä taas pidettiin hyvänä ja teorian tasoa riittävänä (esim. Heiskala 1988; Nordgren 1988; Saarinen 1987).

Tutkimuksen vastaanottoaineistoon kuuluu 25 ajan suomalaisessa lehdissä ilmestynyttä kritiikkiä *Jälkisanoina*. Materiaalina ovat lisäksi jälkistrukturalismista 1980-luvun kuluessa kirjoitetut artikkelit *Helsingin Sanomissa*, *Tiede & edistys* -lehdessä, *Synteessissä*, *Taide*-lehdessä ja *Parnassossa* sekä jälkistrukturalismia koskevat maininnat muissa suomenkielisissä kirjoituksissa ennen *Jälkisa-*

noja. Lisäksi tutkimuksen taustamateriaaliin kuuluvat televisio-ohjelmat *Lukulamppu* ja *Menestyksen salaisuus* vuosilta 1987 ja 1988.

Jälkisanaja ei ole tutkittu aiemmin kirjallisuustieteessä, mutta siihen on viitattu akateemisessa keskustelussa useasti. Sosiologi Ilkka Arminen on kirjoittanut kirjasta artikkelissaan ”Jälkmodernin jälkiä”, ja *Jälkisanat* mainitaan *Suomen kirjallisuushistoria 3:n* postmodernismia käsittelevässä luvussa, Pekka Tarkan *Suomalaisia nykykirjailijoita* -teoksessa sekä *International Postmodernism* -teoksessa julkaistussa Anna Makkosen artikkelissa ”Postmodernism in Finland”. Myös Nicholas Royle viittaa *Jälkisanoihin* artikkelissaan ”After What?”, jossa hän toteaa *Afterwords*-teoksen (1992) ja *Jälkisanajen* välisen yhteyden⁷.

Lisäksi Kimmo Jokinen nostaa teoksen esille väitöskirjassaan *Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet*, Risto Alapuro artikkelissaan ”Ensimmäinen ja toinen aste”, Matti Savolainen artikkelissaan ”Disruptions in the Wilderness” ja Samuli Hägg katsauksessaan ”Suomalaisen postmodernismikeskustelun jäljillä”. Teos mainitaan myös muun muassa H. K. Riikosen kirjassa *Mikä on essee?*, *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteet* -teoksessa julkaistussa Outi Alangon artikkelissa ”Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen: lukijan käsite kirjallisuuden tutkimuksessa”, Sakari Katajamäen ja Harri Veivon toimittamassa teoksessa *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus* ja Pekka Tammen teoksessa *Kertova teksti*. (Arminen 1991; Hosiailuoma 1999, 269–270; Tarkka 1989, 8; Makkonen 1997, 383; Hägg 2000, 105; Jokinen 1997, 9 ja 45; Alapuro 1997; Royle 1992, 3; Savolainen 1992, 67–68; Riikonen 1990, 127; Alanko 2001, 207–208; Katajamäki & Veivo 2007, 390; Tammi 1992, 139.) Listasta näkyy, että *Jälkisanat* on nostettu usein esiin mitä erilaisimmissa yhteyksissä. Käytän monia näistä lähteistä hyväkseni tässä tutkimuksessa.

Myöskään sitä, miten jälkistrukturalismi on ymmärretty ja otettu vastaan suomalaisen kirjallisuuden kentällä, ei ole tutkittu, vaikka Suomessa on monia asiantuntijoita, jotka tuntevat jälkistrukturalistiset teoriat hyvin. Niistä ovat kirjoittaneet väitöskirjoissaan esimerkiksi Outi Pasanen (*Writing as Spacing. Philosophy, Literature, and the work of Jacques Derrida*, 1992), Mikko Keskinen (*Response, Resistance, Deconstruction. Reading and writing in/of three novels by John Updike*, 1998), Kuisma Korhonen (*Essaying Friendship. Friendship as a figure for the author-reader relationship in essayistic textuality, from Plato to Derrida*, 1999), Jari Kauppinen (*Atopologies of Derrida. Philosophy, law and literature*, 2000), Teemu Ikonen (*Imitaation rajoilla. Täydentävä kirjoitus Denis Diderot'n tuotannossa*, 2000) ja Marika Enwald (*Displacement of Deconstruction – The Deconstruction of Metaphysics of Presence, Meaning, Subject and Method*, 2004). Merja Hintsa on kirjoittanut aiheesta lisensiaatintutkimuksessaan (*Mahdottoman rajoilla. Derrida ja psykoanalyysi*, 1997).

Myös esimerkiksi Pirjo Lyytikäinen (1995a) on kirjoittanut artikkelin kirjallisuuskäsityksestä kirjallisuushistorian käsitteenä Michel Foucault'n tiedon arkeologian valossa, ja Tomi Kaarto on tutkinut jälkistrukturalistista käsitystä tekijästä lisensiaatintyössään *Mihail Bahtinin ja Michel Foucault'n arkeologian kir-*

⁷ Englanninkielisen *Afterwords*-nimen kirjaimellinen suomenkielinen vastine on *Jälkisanat*.

jailijäkäsitys (1997).⁸ Lyytikäisen artikkeli koskee kirjallisuuskäsitysten käyttöä kirjallisuudenhistorian työkaluna, ja Kaarronkin tutkimus koskee jälkistrukturalismin tekijäkäsitystä yleisemmin, ei vain suomalaisessa kirjallisuudessa tai kirjallisuudentutkimuksessa.

1.2 Tutkimuskysymykset ja -menetelmä

Selvitän tutkimuksessa, miten ja milloin jälkistrukturalistinen kirjallisuuskäsitys tuli Suomeen. Tarkoituksena on etsiä vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Mitä kirja, kirjoittaminen ja kirjallisuus ovat jälkistrukturalismin mukaan ja miten tämä käsitys on näkynyt suomalaisessa kulttuurissa? Miten jälkistrukturalistinen käsitys kirjallisuudesta poikkeaa varhaisemmista suomalaisista kirjallisuuskäsityksistä? Miten jälkistrukturalismi näkyi suomalaisessa kirjallisuudessa 1980-luvulla ja miten se otettiin vastaan? Entä millainen kirja *Jälkisanat* on, ja mikä oli sen asema jälkistrukturalismia Suomeen tuotaessa? Oletan, että *Jälkisanoina* kirjoitettujen kritiikkien luomaa kuvaa kirjasta on mahdollista monipuolistaa.

Kiinnostuksen kohteena on myös se, miksi yhtäältä jälkistrukturalististen teorioiden ja toisaalta *Jälkisanojen* vastaanotto oli sellainen kuin se oli. Mitä se kertoo suomalaisesta 1980-luvun kirjallisuusinstituutiosta? Mistä syistä ja mistä asemista käsin jälkistrukturalismia puolustettiin ja vastustettiin? Entä millaisia olivat ne kirjallisuuskäsitykset Suomessa 1980-luvun lopulla, joihin jälkistrukturalismi törmäsi? Näitä kysymyksiä lähestytään erityisesti kaunokirjallisuuden näkökulmasta, mutta tutkielmassa nousee esiin suomalaisen 1980-luvun kulttuurin piirteitä yleisemminkin.

Käytän tutkimuksessa tutkimusotetta, joka on Michel Foucault'n tiedon arkeologian ja Gilles Deleuzen sommitelman (*agencement*) käsitteen sovellus⁹. Luen aineistoni tekstejä lausumina, joiden näen Foucault'n tapaan muodostavan diskursiivisia muodostelmia, joita kutsun kirjallisuuskäsityksiksi. Diskursiiviset muodostelmat ovat puolestaan osa kirjallisuuskäsitteitä, joka syntyi Suomessa 1800-luvun puolivälin tienoilla samoihin aikoihin kaunokirjallisuuden käsitteen muotoutumisen kanssa (ks. Lehtinen 1995, 44). Tarkoitan kirjallisuuskäsitteillä siis koko sitä kaunokirjallisuuden ajatukseen perustuvaa käytäntöjoukkoa, johon kuuluvat niin kaunokirjalliset teokset, kaunokirjailijat, kaunokirjallisuuden kriitikot, tutkijat ja kustantajat kuin lukijatkin. Tällöin kirjallisuus voidaan käsittää diskurssiksi, joka on avoin, epätäydellinen ja muuttuva järjestelmä, joka on yhteydessä muihin järjestelmiin (Lehtonen 1983, 76).

Tarkastelen 1980-luvun lopun suomalaisen kulttuurin tilannetta deleuzeläisittäin sommitelmana pikemmin kuin periodina, mikä tarkoittaa sitä, että

⁸ Postuumisti on julkaistu myös Kaarron monografia *Jacques Derrida and the Question of Interpretation. The Phenomenological Reduction, the Intention of the Author, and Kafka's Law* (2008), josta Jari Kauppinen kirjoitti arvostelun *Avaimien* (Kauppinen 2008).

⁹ Käsite on suomennettu toisinaan myös ”koosteeksi” (Taira 2005).

ymmärrän erilaiset kirjallisuuskäsitykset toistensa kanssa risteäviksi, toisiinsa vaikuttaviksi ja toistensa kanssa mahdollisesti konfliktiin joutuviksi ajattelun ja käytäntöjen virroiksi, jotka ovat muuttuvia ja jotka muodostavat tietynlaisen muodostelman 1980-luvun lopulla. Myös sommitelmat ovat deleuzeläis-guattarilaisessa merkityksessä luonteeltaan jatkuvasti muuttuvia¹⁰. Käsittelemäni kulttuuriset virrat ovat syntyneet ennen tutkimuksen rajaamaa tilannetta, ja ne myös jatkavat kulkuaan sen jälkeen osallistuen erilaisiin sommitelmiin toisenlaisissa yhteyksissä. (Ks. esim. Deleuze & Guattari 1980, 15, 22, 629–630; Deleuze 2003, 18.)

Samaa tutkimusaihetta olisi ollut mahdollista tutkia muillakin menetelmillä, esimerkiksi bourdieuläisen kenttäteorian avulla¹¹. Tietoa 1980-luvun tapahtumista olisi voinut saada myös vaikkapa haastatteluin, sillä suurin osa aineiston kirjoittajista olisi ainakin periaatteessa ollut mahdollista tavoittaa. Valitsemani menetelmä sopii kuitenkin parhaiten tutkimuskysymyksiini, sillä se antaa mahdollisuuden aineiston yksityiskohtaiseen tekstianalyysiin. Tämän menetelmän puitteissa ei myöskään tarvitse pohtia niin paljon tekijän intentionaalisuuteen tai intentioihin liittyviä ongelmia, mikä olisi väistämätöntä haastattelu-tutkimuksessa. Julkaistujen tekstien analysoiminen on myös luotettavampaa siksi, että ne ovat kiistattomia dokumentteja, joihin ei sisälly kirjoittajien jälkikäteistä tulkintaa tai muistin erehdyksiä. Oletetun haastattelun tilanne olisi 2000-luvulla monessa suhteessa erilainen kuin tilanne 1980-luvun lopulla: aineiston kirjoittajat eivät ole enää samoissa asemissa kuin tuolloin, ja kulttuurinen tilanne on muutenkin muuttunut.

Aihetta olisi ollut mahdollista lähestyä myös toisenlaisin tutkimuskysymyksiin. Esimerkiksi sosiologian näkökulmasta aihetta voitaisiin tutkia erilaisen osakulttuurien yhteentörmäämisenä, yhtenäiskulttuurin murenemisen yhtenä ilmenemismuotona tai yhtenä merkinä siitä, että oltiin siirtymässä uudenaikaiseen yhteiskuntaan, jota voidaan luonnehtia vaikkapa myöhäismoderniksi. Puhtaasti teorioiden näkökulmasta olisi ollut mahdollista tutkia laajemmin ymmärretyn jälkistrukturalismin rantautumista Suomeen, jolloin aika- ja oppialarajaus olisi voinut olla väljempi. Koska tämä tutkielma on kirjallisuustieteellinen, kiinnostuksen kohteena ovat juuri ilmiön kirjallisuutta koskevat aiheet.

¹⁰ Félix Guattarin mukaan sommitelman käsite on laajempi kuin rakenne, systeemi tai prosessi. Sommitelmaan kuuluu erilaisia elementtejä esimerkiksi biologian, sosiaalisen tai koneellisen alueelta. (Guattari 2006, 415.) *Mille plateaux'ssa* Deleuze & Guattari kirjoittavat, että sommitelmat ovat aina territoriaalisia eli ne kattavat aina jonkin tietyn alueen. Sommitelmissa on aina myös paonviivoja. Deleuzen & Guattarin mukaan sommitelmaa tarkasteltaessa on aina kysyttävä, mitä tehdään ja mitä sanotaan, koska sommitelman näkökulmasta semioottisia ilmaisuja ei voi erottaa toiminnallisista käytännöistä. (Deleuze & Guattari 1980, 629–630).

¹¹ Ehdotuksen esitti Juha Koivisto II Kulttuurintutkimuksen päivien Teoriaperusta -työryhmässä joulukuussa 2005. Risto Heiskala on kuitenkin jo soveltanut bourdieuläistä kenttäteoriaa *Jälkisanojen* vastaanottoon arvostelussaan (ks. Heiskala 1988). Vaikka analyysini ei ole bourdieuläistä, käytän nykykirjallisuudentutkimuksessa yleistä ”kirjallisuuden kenttä” -termiä pitkälle bourdieuläisessä merkityksessä viittaamaan suhteellisen itsenäiseen sosiaalisen toiminnan alueeseen, jolla on omat sääntönsä (ks. Bourdieu 1985, 105).

1.3 Jälkistrukturalismin varhaisvaiheet Suomessa

Jälkistrukturalismi on ranskalaisen strukturalismin piirissä 1960-luvulla muotoutunut suuntaus. Tunnetuimpia jälkistrukturalisteja ovat Jacques Derrida (1930–2004) seuraajineen¹², Roland Barthes (1915–1980) myöhäistuotannossaan, Jacques Lacan (1901–1981), Julia Kristeva (s. 1941), Michel Foucault (1926–1984), Jean-François Lyotard (1924–1998), Jean Baudrillard (1929–2007) sekä Félix Guattari (1930–1992) ja Gilles Deleuze (1925–1995). Jälkistrukturalismi on katto-käsite, jonka alle kuuluu sellaisia lähinnä ranskalaisia teorioita, jotka kuuluvat usein tavalla tai toisella semiologian jatkumoon ja jotka pyrkivät kuitenkin haastamaan erityisesti strukturalismin mutta myös fenomenologian projektit.

Jälkistrukturalismi ei ole kiistaton käsite ja alun perin *post-structuralism* -nimityskin on amerikkalaisten ilmiölle antama (Derrida 2003b, 23; Dosse 1992b, 29). Jälkistrukturalisteiksi kutsutut ajattelijat eivät itse useinkaan käyttäneet tuota nimitystä itsestään. Ensinnäkin jälkistrukturalistien välillä on merkittäviä eroja. Karkeasti ottaen jälkistrukturalisteista voidaan erottaa esimerkiksi tekstiteoreetikoita, kuten Barthes, Kristeva ja Derrida, ja toisaalta yhteiskunnallisempia ajattelijoina, kuten Foucault, Deleuze & Guattari, Lyotard ja Baudrillard. Tämä jaottelu ei kuitenkaan ole vedenpitävä etenkin siksi, että ”yhteiskunnallisuus” voidaan ymmärtää monella tavalla, kuten tuon jäljempänä tarkemmin esiin¹³. Lisäksi jälkistrukturalismin taustalla on myös paljon muuta kuin strukturalismia, kuten fenomenologiaa, psykoanalyysia ja marxilaisia teorioita.

Monia jälkistrukturalisteja yhdistää pyrkimys päästä eroon hegeliläisestä dialektiikasta, mikä on huomion arvoista analysoitaessa jälkistrukturalismin vastaanottoa Suomessa: Suomen kansallinen kulttuuri on rakennettu pitkälti hegeliläisessä hengessä snellmanilaisen kulttuuripolitiikan mukaisesti. Merkittävä hegeliläispohjaisen ajattelun ja jälkistrukturalistisen ajattelun välinen ero voi olla yksi niistä syistä, joiden takia jälkistrukturalismin vastaanotto monilla tahoilla 1980-luvun suomalaisessa kirjallisuusinstituutiossa oli sellainen kuin oli. Toinen ja epäilemättä olennaisempi ero suomalaisen kulttuurin ja jälkistrukturalistisen filosofian välillä on ensimmäisen humanistisuus ja jälkimmäisen antihumanismi.

Derrida oli algerialaissyntyinen mutta sittemmin ranskalaistunut filosofi, joka tuli tunnetuksi juuri dekonstruktion ansioista. Hän oli läheisessä yhteydessä niin sanottuun Tel Quel -piiriin. Deleuze taas oli ranskalainen filosofi, joka työskenteli muun muassa Pariisissa sijaitsevassa Vincennesin yliopistossa. Hänen työlleen ovat tyypillisiä omintakeiset tulkinnat sellaisista länsimaisen

¹² Derridan ”seuraajiin” voidaan laskea ainakin niin sanottu Yalen koulukunta: Harold Bloom, Paul de Man, Geoffrey Hartman ja J. Hillis Miller. Nimitän heitä dekonstruktionisteiksi Rodolphe Gaschéen esimerkin mukaan korostaakseni heidän dekonstruktiivisuutensa amerikkalaista painotusta, josta lisää luvussa 4.1.

¹³ Jälkistrukturalismi voidaan toki ymmärtää laajemminkin, jolloin mukaan voidaan laskea esimerkiksi tiettyjä angloamerikkalaisia teoreetikoita tai vaikkapa Franco ”Bifo” Berardin ja Maurizio Lazzaraton tapaisia italialaisia ajattelijoina. Tämän tutkimuksen aikarajauksen vuoksi suppeampi määritelmä on kuitenkin riittävä.

filosofian ajattelijoista kuten Friedrich Nietzschestä (1844–1900), Baruch Spinozasta (1632–1677), G. W. Leibnizista (1646–1716), Henri Bergsonista (1859–1941) ja David Humesta (1711–1776). Guattari oli puolestaan ranskalais-italialainen lacanilaisen koulukunnan psykoanalyytikko ja poliittinen aktivisti, josta tuli erityisen suosittu 1970-luvun Italiassa. Deleuze ja Guattari aloittivat yhteistyön Pariisin vuoden 1968 tapahtumien jälkeen kirjoittamalla yhdessä kirjan *Anti-Oidipus* (1972). Yhdessä Deleuzen ja Guattarin *Mille plateaux'n* (1980) kanssa se muodostaa teoksen *Capitalisme et schizophrénie I-II*. Derridan ja Deleuzen & Guattarin filosofiaa voidaan kutsua eron filosofiaksi. (Ks. esim. Dosse 2007; Descombes 1989.)

Suomalaisen jälkistrukturalismin (sikäli kuin sellaisesta voidaan puhua) alkuvaiheet ajoittuvat puolestaan 1980-luvulle, minkä vuoksi eräät arvostelijat moittivat *Jälkisanojen* hyödyntämiä teorioita jo vanhentuneiksi (esim. Tammi 1987). Tällainen argumentti teosta vastaan on kuitenkin huono, sillä yleensä ulkomaiset vaikutteet tulevat Suomeen – ja ovat aina tulleet – viipeellä. Sitä paitsi jälkistrukturalismi ei ollut toden teolla rantautunut Suomeen vielä 1960- ja 1970-luvulla.

Esimerkiksi varhaisimpia jälkistrukturalististen teosten suomennoksia ovat Foucault'n *Tarkkailla ja rangaista* vuodelta 1980 (jota tuskin luettiin sen ilmestyessä jälkistrukturalistisena teoksena, sillä termi ei tuolloin ollut vielä yleisesti käytössä), Jean-François Lyotardin *Tieto postmodernissa yhteiskunnassa* vuodelta 1985 ja Martti Lintusen, Esa Sirosen ja Leevi Lehdon suomentama Barthesin *Valoisa huone* vuodelta 1985. Hieman myöhemmin julkaistiin Derrida-suomennos *Positioita*¹⁴ vuodelta 1988 ja Kari Suomisen suomentama Barthesin *Pariisin iltoja* (suom. 1988). Toden teolla suomennettuja jälkistrukturalistien kirjoja alkoi kuitenkin ilmestyä vasta 1990-luvun puolella, jolloin perustettiin esimerkiksi Gaudeamuksen Eurooppalaisia ajattelijoita -sarja¹⁵.

Jälkistrukturalismin Suomeen tulon viipymistä selittävät ainakin osittain maantieteellinen etäisyys ja kulttuuriset erot. Syitä ovat voineet olla myös riittävän ranskan kielen taidon vähäisyys, (alun perin ranskankielisten) teosten englanninnosten suhteellinen myöhäisyys ja tekstien vaikeus. Esimerkiksi Derridan *De la grammatologie* (1967) ilmestyi englanniksi vuonna 1976, *L'écriture et la différence* (1967) vuonna 1978 ja *La dissemination* (1972) vuonna 1981. Deleuzen ja Guattarin kirjoista *L'anti-Edipe* (1972) ilmestyi englanniksi vuonna 1978 ja *Mille plateaux* (1980) vuonna 1987. Muita syitä voidaan etsiä suomalaisen kulttuurin ja sen instituutioiden ominaisuuksista ja asenteista: esimerkiksi suomalainen tiedeihanne oli analyttisen filosofian leimaama ja suomalainen kirjallisuus-

¹⁴ Jari Kauppinen kirjoitti kirjasta *Tiede & edistyksen* numeroon 3/89 arvostelun otsikolla "Fragmentteja Derridasta".

¹⁵ Myös tietosanakirjoihin alkoi 1980-luvulla tulla pikkuhiljaa mainintoja jälkistrukturalismista. *Otavan Suuren Ensyklopedian* 16. osassa vuodelta 1980 on Eero Tarastin artikkeli "Semiotiikka", jossa mainitaan Roland Barthes, Jacques Derrida ja Julia Kristeva ranskalaisina kirjallisuuden semiootikkoina (Tarasti 1980, 6157). Ensimmäisessä täydennysosassa (1986) on Outi Pasasen kirjoittama artikkeli "Poststrukturalismi", ja toisesta täydennysosasta vuodelta 1991 löytyy Hannu Siveniuksen artikkeli "Derrida, Jacques" (Pasanen 1986; Sivenius 1991).

instituutio taas paikoin vahvasti teorianvastainen, mikä tulee selvemmin esille tuonnempana.

Suhtautuminen jälkistrukturalismiin vaihteli 1980-luvun Suomessa kuitenkin tieteenaloittain. Tässä tutkimuksessa käsiteltyjen, ennen *Jälkisanoja* julkaistujen tekstien valossa näyttää siltä, että mannermaisiin teorioihin¹⁶ – joihin jälkistrukturalismikin lukeutuu – suhtautuivat 1980-luvulla kenties ennakkoluulottomimmin yhteiskuntatieteilijät, kun taas esimerkiksi kotimaisen kirjallisuuden tutkijoiden asenteet näitä ajattelusuuntia kohtaan olivat selvästi torjuvampia, kuten myös tuonnempana havaitaan.

1980-lukua tarkasteltaessa piirtyy joka tapauksessa kuva jonkinlaisesta uudesta ”Ikkunat auki Eurooppaan!” -ajattelusta, sillä esimerkiksi ranskalaisen kirjallisuuden ja filosofian vaikutteet alkoivat Suomessa näkyä vahvemmin juuri 1980-luvun kuluessa¹⁷. Kirjallisuudessa vaikutteita voidaan löytää proosassa muun muassa Mariaana Jäntin (s. 1953), Monika Fagerholmin (s. 1961) ja Markku Eskelisen teoksista ja lyriikassa Kari Aronpuron (s. 1940) 1980-luvun teoksista¹⁸. Myös akateemisessa tutkimuksessa niin sanottu mannermainen ajattelu alkoi nousta entistä näkyvämpään asemaan, mitä käsittelen luvussa 4.

1980-luvun lopulla suomalaisessa kulttuurielämässä oli havaittavissa *Jälkisanojen* lisäksi myös muuta ”nuoren polven” liikehdintää. Paljon julkisuutta sai erityisesti Jumalan teatterin esitys 17. tammikuuta 1987 Oulun kaupunginteatterissa. Tämä neljän teatterikorkeakoulun oppilaan – Jari Halosen, Esa Kirkkopellon, Jorma Tommilan ja Jari Hietasen – esitys Pohjoisilla teatteripäivillä herätti paljon julkista kohua ja paheksuntaa, ja *Helsingin Sanomissa* puhuttiin jopa ”ensimmäisestä askeleesta terrorismiin” (Anonyymi 1987a, 10). Mitä teatteripäivillä sitten tapahtui? Ryhmän odotettiin pitävän puheenvuoron siitä, mikä teatterissa on mahdollista, mutta sen sijaan he *Kalevan* mukaan ”ryntäsivät lavalle kesken Oulun teatterijohtajan Jussi Helmisen puhetta, riisuutuivat alasti,

¹⁶ Mannermainen ajattelu tai filosofia viittaa sellaisiin nykyfilosofioihin, jotka ovat syntyneet manner-Euroopassa. Nimityksellä halutaan tehdä eroa erityisesti suhteessa angloamerikkalaiseen analyyttiseen filosofiaan. Mannermaiseen filosofiaan kuuluvat muun muassa eksistentiaalisuus, fenomenologia, hermeneutiikka, strukturalismi, jälkistrukturalismi, Frankfurtin koulukunnan kriittinen teoria, psykoanalyysi ja suuri osa marxilaisesta ajattelusta. Analyyttisen filosofian alaan kuuluvat muun muassa looginen empirismi, Bertrand Russell, Ludvig Wittgenstein ja Charles S. Peirce.

¹⁷ Toki Suomessa on tunnettu ja harrastettu ranskalaista kirjallisuutta aikaisemminkin, mistä Pentti Holapan *Tuntosarvilla* (1963) ja Mirja Bolgarin *Pariisin päiviä* (1969) ovat vain kaksi esimerkkiä.

¹⁸ Jäntin toistaiseksi ainoassa romaanissa *Amorfiaanassa* (1986) on jälkiä paitsi mannermaisesta ajattelusta myös etenkin uudesta romaanista (ks. Mattila 1987). Fagerholm taas aloitti kirjailijanuransa 1980-luvulla novellikokoelmilla *Sham* (1987) ja *Patricia* (1990), ja varsinkin hänen romaanissaan *Diva* (1998) on runsaasti jälkistrukturalistisia ja postmodernistisia piirteitä (Kurikka 2005). Myös Eskelisen romaaneissa *Nonstop* (1988), *Semtext* (1991) ja *Interface* (1997) jälkistrukturalismi ja postmodernismi näkyvät selvästi. Aronpuron runoissa, etenkin kokoelmissa *Merkkillistä menoä* (1983), *Kirjaimet tulevat* (1986), *Rihmasto* (1989), *Tasanko 967* (1991) ja *Paon viivoja* (1998), on myös selvästi näkyvissä jälkistrukturalistinen teoreettinen innoitus. Se käy ilmi jo teosten nimistä, sillä rihmasto, tasanko ja paonviivat ovat Deleuzen ja Guattarin keksimiä käsitteitä. Sinikka Tuohimaa taas on tutkinut Aronpuron teoksia tutkimuksessaan *Maailma tekstinä* (1990).

sivelivät itsensä ulosteilla ja hyökkäsivät yleisön kimppuun jauhesammuttimin, ruoskin, pommein ja ulostein” (Anonyymi 1987b; Arminen 1989, 93–94).

Lisäksi 1980-luvulla oli ilmestynyt jo ennen *Jälkisanoja* yksi kirjallinen pamfletti, Esa Saarisen ja Jan Blomstedtin *Punk-akatemia* (1980), johon viitataan niin *Jälkisanoina* kuin sen vastaanotossakin – *Jälkisanoina* tosin nimeltä mainitsematta. Myös ns. Kiima-ryhmä, etunenässä Anja Kauranen ja Harri Sirola, oli vaatinut vuosikymmenen alussa suomalaisen kirjallisuuteen enemmän ”ääntä ja vimmaa” (Enwald 1999, 206). *Ylioppilaslehdessä* suomalaisen kulttuurin tilasta kirjoittivat 1980-luvun puolivälin molemmin puolin muun muassa sellaiset kirjoittajat kuin Tuomas Nevanlinna, Kari Kontio, Timo Harakka, Dan Steinbock ja Jyrki Lehtola.

Esa Saarinen, Hannu Kankaanpää ja Olavi Jama mainitsevatkin *Jälkisanoina* kirjoittamisensa arvosteluissa Dan Steinbockin, joka oli Saarisen mukaan esittänyt *Jälkisanojen* kanssa samansuuntaisia ajatuksia jo aiemmin 1980-luvulla (Saarinen 1987; Kankaanpää 1988; Jama 1988). Myös 1980-luvun suomalaisessa taidepuheessa, esimerkiksi *Taide*-lehdessä, käytiin Leena-Maija Rossin taidehistorian alaan kuuluvan väitöskirjan *Taide vallassa. Poliittikkakäsityksen muutoksia 1980-luvun suomalaisessa taidekeskustelussa* (1999) mukaan keskustelua postmodernismista, postmoderneista taideteorioista ja taiteen poliittisuudesta tai epäpoliittisuudesta. Kuvataiteilijoista esimerkiksi Eija-Liisa Ahtila (s. 1959) ja Maria Ruotsala (s. 1961) ottivat lehden sivuilla aktiivisesti osaa postmodernismikeskusteluun (esim. Ahtila & Ruotsala 1988).

Vaikka keskustelut mannermaisesta filosofiasta, jälkistrukturalismista, postmodernista ja postmodernismista olivat osa Suomen 1980-luvun kulttuuria, ne eivät olleet sen valtavirtaa. Esimerkiksi proosakirjallisuus, joka on tämän tutkimuksen erityishuomion kohteena, oli pääasiassa realistisen kerronnan ja toisaalta modernismin ihanteiden ja käytäntöjen kyllästämiä. Kirjallisuuden 1980-lukua on pidetty ja pidettiin jo tuolloin etenkin proosan osalta uudenlaisen ilmaisun etsimisen aikana (esim. Varpio 1991, 17–18; Nevala 1992, 162–163), mutta kirjalliset kokeilut jäivät tosiasiaa vähäisiksi ja muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kansainvälisesti verraten kovin sovinnaisiksi. Tosin esimerkiksi Maria-Liisa Nevala jätti aiheita käsittelevässä artikkelissaan ”Modernista postmoderniin” omien sanojensa mukaan ”tietoisesti” käsittelemättä juuri sellaisia 1980-luvulla debytoineita kirjailijoita, joiden teoksissa muutos olisi näkynyt selvimmin (Nevala 1992, 177).

1.4 Postmoderni, postmodernismi ja metafiktiivisyys

Jälkisanat käsittelee monella tavalla rajaa kirjallisuuden modernismin ja postmodernismin välillä, ja sitä itseäänkin voidaan lukea postmodernistisena teoksena. Suomalaisessa 1980-luvun kulttuurikeskustelussa sanat ”postmoderni” ja ”postmodernismi” olivat jonkinlaisia muotisanoja, joita käytettiin usein tarkemmin määrittelemättä kuvaamaan sangen erilaisia uusina pidettyjä ilmiöitä.

Siksi on paikallaan selvittää, mitä postmodernismilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa. Tarkoituksena ei kuitenkaan ole antaa yleispätevää määritelmää postmodernismille vaan määritellä se heuristisesti.

Postmoderni- ja postmodernismi-termejä käytetään usein synonyymisesti; esimerkiksi postmodernilla romaanilla tarkoitetaan monesti samaa kuin postmodernistisella romaanilla. Toisaalta koko kulttuurista ilmiötä teoreettisine, yhteiskunnallisine ja taiteellisine ulottuvuuksineen kutsutaan yleisesti postmodernismiksi (esim. Waugh 1984, 21; Hutcheon 1991, 4). 1980-luvun suomalaisessa keskustelussa, jota tässä tutkimuksessa etupäässä käsitellään, näitä kahta termiä käytettiin usein rinnakkain. Sittenmin suomalaisessa keskustelussa on pyritty tekemään eroa postmodernismiin taiteen ilmiönä ja postmoderniin tietyn yhteiskunnallisen vaiheen tai sitä koskevana teoretisointina (esim. Eskelinen 1999; Helle 2005, 7; Hägg 2000, 103).

Vaikka tällaisen rajan vetäminen ei ole ongelmatonta – jokin taiteen ilmiö voi hyvin olla ilmaisukeinoiltaan postmodernistinen ja yhteiskuntateoreettiselta kannalta katsottuna postmoderni – pyrin selvyiden vuoksi käyttämään tässä tutkimuksessa nimitystä postmodernismi viitatessani kirjallisiin ja tyyllillisiin keinoihin erikseen mainittuja poikkeuksia lukuun ottamatta. Jokin teos voi kuvata ”postmodernia” maailmaa käyttämättä itse lainkaan postmodernistisia keinoja, jolloin kyse ei ole postmodernismista – postmodernistinen kirjallisuus ei ole synonyymi nykykirjallisuudelle (ks. Hutcheon 1991, 4). Toisaalta kirjallisuutta, joka on syntynyt ennen myöhäismodernia aikakautta, voidaan ehkä pitää postmodernistisena vain varauksin, sillä postmodernistinen kirjallisuus on usein yhteydessä myöhäismodernin kulttuurin muihin kysymyksenasetteluihin.

Tällä en kuitenkaan tarkoita sitä, että postmodernistisen kirjallisuuden tulisi kuvata post- tai myöhäismodernia maailmaa tai heijastaa sen ongelmia. Markku Eskelinen on kirjoittanut postmodernin, postmodernismin ja myöhäismodernin teorioiden suhteista *Helsingin Sanomissa* julkaistussa artikkelissaan ”Ennen ja jälkeen postmodernismin” (1999), ja siinä hän muun muassa kritisoi sellaista käsitystä, jossa postmodernismi liitetään myöhäismodernin teorioihin. Eskelinen perustelee kantaansa kirjoittamalla, että postmodernistisen kirjallisuuden kytkeminen myöhäismodernin teorioihin alistaa sen myöhäismodernin maailman heijastajaksi, mikä mitätöi postmodernismille tyypilliset kirjalliset keinot ja niiden merkityksen. (Eskelinen 1999.) Itse tarkoitan postmodernismin ja myöhäismodernin välisellä yhteydellä lähinnä sitä, että kirjallisuuden postmodernismi esittää kysymyksiä todellisuuden luonteesta, mutta käsitys todellisuudesta tai siitä, mitä todellisuus on, on muuttunut muuallakin kuin kirjallisuudessa. Tällöin kyse ei siis ole heijastus- vaan pikemminkin rihamastosuhteesta, johon palaan tuonnempana.

Leena-Maija Rossin mukaan erottelu ismi-tyylikauteen ja kriittiseen postmodernin teoriaan tehtiin suomalaisessa taidepuheessa jo 1980-luvulla, minkä

seurauksena postmodernismia alettiin pitää epäpoliittisena taiteena¹⁹. Rossi tarkentaa, että postmodernismin ismi-luonteen vuoksi termiä käytettiin usein pelkkänä ”taiteellisen strategian” kuvauksena tai esteettisen ilmiön nimityksenä. (Rossi 1999, 184.) Tähän voidaan kuitenkin huomauttaa, että (ainakin kirjallisuuden) postmodernismissä poliittisuus voi usein toteutua nimenomaan sen estetiikassa tai sen ”taiteellisessa strategiassa”, siinä *miten* jokin asia on esitetty.

Tässä tutkimuksessa postmodernistista kirjallisuutta ei pidetä epäpoliittisena. Sen poliittisuuden muodot eivät kuitenkaan ole sidoksissa puolueisiin ja instituutioihin tai toisaalta esimerkiksi taiteen dokumentaarisuuspyrkimyksiin. Kiinnostavaa onkin tarkastella, miten poliittisuuden muutokseen liittyvää jännitettä käsitellään *Jälkisanoina* mahdollisesti niin modernismin ja postmodernismin rajankäynnin kuin 60-lukulaisen poliittisuuden kritiikin kautta.

Postmodernismista kirjoittanut tutkija Brian McHale mainitsee teoksessaan *Postmodernist Fiction* (1988), että postmodernismin piirteistä on tehty lukuisia erilaisia listoja²⁰ (McHale 1993, 7). Esimerkiksi Linda Hutcheonin teoksessaan *A Poetics of Postmodernism* (1988) esittämässä postmodernismin diskursssia kuvaavassa listassa on lukuisia *dis-*, *de-*, *in-* ja *anti-*alkuisia termejä, kuten *discontinuity* (epäjatkuvuus), *disruption* (murtuma), *dislocation* (sijoiltaanmeno), *decentring* (hajaantuminen), *indeterminacy* (määrittelemättömyys) ja *antitotalization*²¹ (totalisoimisen vastaisuus) (Hutcheon 1991, 3).

Mika Hallila on puolestaan listannut väitöskirjassaan *Metafiktion käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus* (2006) kirjallisuudentutkimuksen postmodernismikeskustelussa usein mainittuja ”yleistäviä ydintermejä”. Hän varoittaa kuitenkin pitämästä seuraavaa listaa kattavana luettelona siitä, mitä postmodernismi on, sillä postmodernismin määrittely ei ole aivan yksinkertaista: relativismi (ei ole olemassa yhtä oikeaa totuutta), fragmentaarisuus, tekstuaalisuus/intertekstuaalisuus, ambivalenssi, korkean ja matalan välisen rajan murtuminen, toden ja fiktion sekoittuminen, metanarratiivien kuolema, peli ja leikki, parodia, ironia, itsereflektio ja niin edelleen. (Hallila 2006, 61–62.) Tällaiset listat voivat koota monia postmodernismille tyypillisiä piirteitä, mutta postmodernismin määritelmän perustaksi niistä ei ole, sillä vain harvassa postmodernistisessä teoksessa ovat edustettuina kaikki tässä luetellut piirteet. Toisaalta näitä piirteitä voidaan löytää myös muista kuin postmodernistisistä teoksista.

Patricia Waugh’n vuonna 1984 ilmestyneen *Metafiction*-teoksen mukaan metafiktio, johon Hallilan listan loppupuolella oleva itserefleksiivisyys viittaa, on laajemman postmodernismina tunnetun kulttuurisen liikkeen yksi kirjoitus-

¹⁹ *Tiede & edistyksen* kriitikko toi *Jälkisanoina* koskevassa arvostelussaan taas esille sen, että (jälki)strukturalismia ja postmodernia kulttuurianalyysia syytettiin usein epäpoliittisuudesta (Heiskala 1988, 74).

²⁰ Yksi tunnetuimmista lienee Ihab Hassanin luettelo, jonka McHalekin mainitsee (McHale 1993, 7).

²¹ Hutcheonin mukaan postmodernismin diskurssiin kuuluvaan verbi *to totalize* ei tarkoita pelkkää yhdistämistä tai yhtenäistämistä vaan pikemminkin valtaan ja kontrolliin kytkeytyvää pyrkimystä yhdistää ja yhtenäistää (Hutcheon 1991, xi).

tapa²² (Waugh 1984, 21). Waugh määrittelee metafiktioita fiktiiviseksi kirjoitukseksi, joka kiinnittää ”itsetietoisesti” ja systemaattisesti huomiota omaan keino-tekaisuuteensa esittääkseen kysymyksiä fiktion ja todellisuuden suhteesta. Hänen mukaansa metafiktio ei tutki vain kertovan fiktion rakenteita vaan myös fiktion ulkopuolisen todellisuuden mahdollista fiktiivisyyttä. (Waugh 1984, 2.) Vaikka metafiktio on peräisin postmodernismin teorioista, voidaan metafiktioisyyttä löytää myös postmodernismia varhaisemmista teoksista (Hallila 2006, 15; Waugh 1984, 5).

McHalen mukaan metafiktioisuus on välttämätön osa postmodernismia, koska hänen mukaansa postmodernismin erottaa modernismista juuri dominantin muuttuminen epistemologiasta ontologiaan²³ (McHale 1993, 9–10). Dominantilla McHale viittaa formalisti Roman Jakobsonin tunnetuksi tekemään käsitteeseen, joka tarkoittaa taideteoksen sitä osatekijää, joka määrää ja määrittelee muita teoksen osatekijöitä ja joka laajemmassa mittakaavassa saattaa hallita jotakin tiettyä kautta kirjallisuudenhistoriassa (Jakobson 2001, 103–105; McHale 1993, 6). McHalen mukaan postmodernismissä korostuvat ontologiset kysymykset, jotka koskevat usein tekstin itsensä ontologiaa (McHale 1993, 10).

Suomalaisessa keskustelussakin metafiktioisyyttä on pidetty yhtenä postmodernismin ”välttämättömänä sivujuonteena” (Hallila 2006, 70). Esimerkiksi Eskelinen on nojannut McHalen käsityksiin kirjoittamalla metafiktioisuuden olevan postmodernismin ”välttämätön mutta ei riittävä ehto” (Eskelinen 1993b, 166). Suomalaisessa postmodernismikeskustelussa metafiktioisuuden korostamista postmodernismissä on kuitenkin myös kritisoitu (esim. Forsblom 2006).

Postmodernismi on siis mahdollista ymmärtää – ja on ymmärrettykin – monella eri tavalla. Tässä tutkimuksessa pidän lähtökohtana McHalen ontologiseen dominanttiin ja metafiktioisuuden perustuvaa määritelmää, joka jättää kuitenkin tilaa myös muille postmodernismin piirteille. En peräänkuuluta postmodernismin kaikenkattavaa ja aukotonta määritelmää, vaan pidän mielekkäämpänä tarkastella sitä, millaisesta postmodernismista juuri *Jälkisanojen* tapauksessa on kyse.

Tässä tutkimuksessa pyrin siis käyttämään termiä postmodernismi viitaten postmodernistiseen kirjallisuuteen, mutta olen tietoinen termin toisenlaisesta – aivan yhtä mahdollisesta – käytöstä muissa yhteyksissä. Toisesta nä-

²² *Meta* on alun perin kreikkaa. Se kääntyy englanniksi muun muassa sanoiksi 'after', 'among', 'beyond', 'along with' ja 'behind' ja suomeksi esimerkiksi sanoiksi 'keskellä', 'takana', 'jälkeen' ja 'kanssa'. (*Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, 900; Koukkunen 1990, 333.) Latinassa *metaa* vastaa muun muassa sana 'post'. Metakielellä tarkoitetaan kieltä, joka käsittelee tai kuvaa (kohde)kieltä, kun taas metafiktio tarkoittaa fiktiota käsittelevää fiktiota (Hallila 2006, 32–33). Metakieli- ja metafiktio-termien välillä on kuitenkin sellainen ero, että kieli-metakieli-erottelussa metakieli kuvaa toista, kohdekieleksi miellettyä kieltä, kun taas metafiktiossa metataso voi olla myös immanentti: metafiktioivinen teksti voi paitsi analysoida fiktiota ja sen kirjoittamisen ehtoja yleensä myös omaa rakentumistaan ja fiktiivisyyttään.

²³ Waugh mainitsee kirjassaan McHalen tekeillä olevan postmodernismia käsittelevän kirjan, jonka ydinajatuksena hän pitää juuri dominantin siirtymistä epistemologiasta ontologiaan (Waugh 1984, 15).

kökulmasta olisi ollut mahdollista nimittää postmodernismiksi hyvin suurta taiteellisten, kulttuuristen ja teoreettisten ilmiöiden joukkoa, jolloin postmodernismiin olisivat sisältyneet niin tässä tutkielmassa käsitellyt jälkistrukturalistiset teorit kuin postmodernistinen kaunokirjallisuuskin. Selvyiden vuoksi pidän kuitenkin parempana puhua teorioiden yhteydessä jälkistrukturalismista, joka on lähtökohdiltaan ranskalainen ilmiö, ja kirjallisuuden kohdalla postmodernismista, joka taas on paremminkin, vaikkakaan ei yksinomaan, amerikkalaisperäinen ilmiö²⁴.

²⁴ Vaikka en samastakaan jälkistrukturalismia ja postmodernismia, pidän niitä toisilleen läheisinä ilmiöinä, toisin kuin Hutcheon, jonka mukaan olisi päästävä eroon jälkistrukturalismin ja postmodernismin yhteen liittamisestä (ks. Hutcheon 1991, 226). Kantaani vaikuttaa epäilemättä voimakkaasti tapa, jolla *Jälkisanat* toteuttaa jälkistrukturalismia ja postmodernismia. Postmodernismin amerikkalaisperäisyydestä taas on paikallaan huomauttaa, että esimerkiksi ranskalainen uusi romaani ja uusi uusi romaani muistuttavat monessa suhteessa amerikkalaista postmodernismia. Amerikkalaisen ja ranskalaisen kirjallisuuden ja teorian välillä on myös ollut vuorovaikutusta.

2 KIRJALLISUUSKÄSITYS DISKURSIIVISENA MUODOSTELMANA

Tutkielmassa käsittelemäni kirjallisuuskäsitykset ovat omia konstruktioitani teksteissä esiintyvistä lausumista. Tarkastellessani kirjallisuuskäsityksiä analysoin aineistoni tekstejä kokonaisuudessaan ja muodostan niiden pohjalta oman tulkintani siitä, millaisia kirjallisuuskäsityksiä niissä on. Kirjallisuuskäsitysten tutkiminen ei siis tarkoita tässä yhteydessä sitä, että kokoaisin aineistotani kirjallisuutta koskevia väittämiä, kuten ”kirjallisuus on korkeakulttuuria” tai ”viihdekirjallisuus on roskaa”, joita sitten analysoisin ja tulkitsisin.

Tarkkaan ottaen tarkoitan kirjallisuuskäsityksillä sitä, miten erilaisissa diskursiivisissa muodostelmissa artikuloidaan se, mitä kirjallisuus on, mitä sen pitäisi olla ja mikä on sen suhde ympäröiviin diskursseihin ja käytäntöihin²⁵. Käytän artikulaatiota tässä Stuart Hallin esittämässä kaksoismerkityksessä: artikulaatio tarkoittaa paitsi asian esittämistä myös kahden tai useamman asian yhteen liittämistä siinä mielessä kuin esimerkiksi rekan nuppi voidaan yhdistää erilaisiin vaunuihin. Erilaisissa artikulaatioissa kirjallisuus voidaan kytkeä erilaisiin asioihin, kuten esimerkiksi kansalliseen ideologiaan tai esteettisten arvojen korostamiseen, jolloin nuo yhdistelmät saavat aikaan erilaisia kirjallisuuskäsityksiä. (Hall 1992, 368.) Tehdyt kytkökset eivät ole ainoita mahdollisia, vaan olisi hyvin mahdollista tehdä toisenkinlaisia yhteenliittymiä. Jossakin tietyssä historiallisessa tai ideologisessa yhteydessä jotkin tietyt artikulaatiot saattavat kuitenkin olla muita todennäköisempiä ja tarkoituksenmukaisempia. (Keskinen 2001, 102.)

Erilaiset diskurssien analysoimiseen pohjaavat menetelmät ovat olleet ihmistieteiden arkipäivää Suomessa jo 1990-luvulta lähtien. Esimerkiksi Arja Jokisen, Kirsi Juhilan ja Eero Suonisen kirjat *Diskurssianalyysin aakkoset* (1993) ja *Diskurssianalyysi liikkeessä* (1999) ovat olleet hyvin suosittuja²⁶. Erilaisten diskurssi-

²⁵ Olen muotoillut tämän määritelmän tuonnempana tarkemmin käsittelemäni, Foucault'n tiedon arkeologiaan perustuvan Pirjo Lyytikäisen kirjallisuuskäsitysmääritelmän pohjalta omaan tutkimukseeni soveltuvaksi.

²⁶ *Diskurssianalyysin aakkoset* on tarkoitettu erityisesti sosiaalipsykologian, sosiologian ja sosiaalipolitiikan aloille (Jokinen ym. 2004, 10), mutta se käy osin johdatukseksi diskurssianalyysin soveltamiseen monilla muillakin aloilla.

analyysitapojen kenttä on laaja ja sisäisesti heterogeeninen, mutta diskurssianalyysimetodit voidaan jakaa karkeasti ottaen ainakin kielitieteellisesti painottuneisiin analyysimenetelmiin ja yhteiskuntatieteellisempiin tietomuotojen analyysiin, vaikka näiden usein sanotaankin liittyvän läheisesti toisiinsa.

Esimerkiksi Norman Fairclough'n mukaan "diskurssia" käytetään kahdessa eri merkityksessä. Ensinnäkin sillä tarkoitetaan sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta, ihmisten kanssakäymistä todellisissa tilanteissa. Tämä näkemys on hänen mukaansa tyypillinen kielitieteelliselle diskurssitutkimukselle. Toisekseen diskurssi tarkoittaa sosiaalista konstruktioita ja tiedon muotoa. Tässä merkityksessä sanaa käytetään jälkistrukturalistisessa yhteiskuntateoriassa. Fairclough itse esittää yhdistävänsä nämä merkitykset omassa diskurssin käsitteessään. Hän tekee kuitenkin seikkaperäiseen lingvistiseen analyysiin perustuvaa tutkimusta, ja kirjassaan *Miten media puhuu* (1995) hän keskittyy omien sanojensa mukaan tiedotusvälineiden kieleen eli "käytäntöjen sijasta teksteihin". (Fairclough 1997, 31.) Fairclough'n kielitieteellinen suuntautuminen näkyy tavoissa, joilla hän keskittyy hyvin yksityiskohtaisesti sellaisiin kielellisiin piirteisiin kuin virkkeiden osien välisiin suhteisiin, lauserakenteisiin, sanastoon ja nominalisoimiseen.

Yhteiskuntatieteellisempää diskurssianalyysia ovat harjoittaneet Suomessa esimerkiksi jo mainitut Jokinen, Juhila ja Suoninen. He kirjoittavat *Diskurssianalyysin aakkoset* -kirjansa johdannossa, että diskurssianalyttisessä tutkimuksessa kieltä ei nähdä todellisuuden kuvana vaan todellisuuden rakentamisena, ei siltana todellisuuteen vaan todellisuutena itsenään (Jokinen; Juhila & Suoninen 2004, 9). Heidän mukaansa diskurssianalyysi on sellaista kielenkäytön ja "muun merkitysvälitteisen toiminnan" tutkimusta, jonka tarkoituksena on analysoida yksityiskohtaisesti sitä, miten sosiaalista todellisuutta tuotetaan sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 2004, 9–10). Heidän mukaansa on kahdenlaisia diskurssianalyttistä tutkimusta, jotka eivät tosin ole toisensa pois sulkevia: sosiaalisen todellisuuden moninaisuuteen keskittyvää tutkimusta ja valtasuhteisiin keskittyvää tutkimusta (Jokinen ym. 2004, 11).

Jokinen, Juhila ja Suoninen määrittelevät diskurssin "verrattain säännön-mukaisten merkityssuhteiden systeemeiksi, jotka rakentuvat sosiaalisissa käytännöissä ja samalla rakentavat sosiaalista todellisuutta" (Jokinen ym. 2004, 27). He pitävät diskurssia liki synonyymina "tulkinnalliselle repertuaarille" mutta esittävät diskurssin käsitteen sopivan paremmin sellaisiin tutkimuksiin, joiden painopiste on ilmiöiden historiallisuuden tarkastelussa, valtasuhteiden analyysissä ja institutionaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 2004, 27). He korostavat kuitenkin, että diskurssit eivät rakenna todellisuutta itseriittoisesti vaan aina suhteessa muihin diskursseihin (Jokinen ym. 2004, 28).

Kaikki tämä on tutkimukseni kannalta tärkeää taustatietoa, mutta tässä työssä en kuitenkaan käytä edellä mainittuja metodeja. Viitekehystenä ovat sen sijaan Michel Foucault'n näkemykset diskurssista, joissa korostuvat kielen ja sosiaalisten käytäntöjen yhteenkietoutuneisuus, ajattelutavat tai tietomuodot ja näihin kytkeytyvä poliittisuus. Foucault'lainen käsitteistö auttaa myös hahmotamaan sitä, miten kirjallisuuskäsitykset ovat olemassa ja miten ne toimivat.

Foucault on yksi diskurssianalyttisen tutkimusotteen merkittävimmistä kehittäjistä, ja tässä tutkimuksessa käytän diskurssin käsitettä siinä merkityksessä, jonka hän antoi sille *Tiedon arkeologiassa* (1969). Foucault kirjoittaa kirjassa tarkoitaneensa diskurssilla aiemmin – siis lähinnä teoksissaan *Les mots et les choses* (1966) ja *Histoire de la folie à l'âge classique* (1961) – erilaisia asioita: ”epäröivimmillään” sanallisten performanssien kokonaisuutta ja sitten muotoiluaktien kokonaisuutta. *Tiedon arkeologiassa* hän kuitenkin määrittelee diskurssin merkkijonojen kokonaisuudeksi, ”sikäli kuin nuo merkkijonot ovat lausumia, siis sikäli kuin niille voidaan osoittaa erityiset olemassaolon tavat”. Hän tarkentaa, että diskurssi tarkoittaa ”samasta muotoutumisjärjestelmästä peräisin olevien lausumien kokonaisuutta”. (Foucault 2005, 142–143.)

Mitä lausumat ja diskursiiviset muodostelmat sitten tarkoittavat? *Tiedon arkeologian* mukaan lausuma ei tarkoita samaa kuin lause kielitieteessä, puheakti puheaktiteoriassa tai propositio logiikassa (Foucault 2005, 108–112). Sen sijaan se on yksinkertaisesti sanottuna diskurssin atomi, kuten Foucault asian itse muotoilee (Foucault 2005, 108). Lausuma on diskurssin pienin osatekijä.

Lausuma ilmenee tai toteutuu materiaalisessa merkkijaksossa, ja lausuman analyysi voi koskea vain sanottuja tai kirjoitettuja – artikuloituja – merkityselementtejä (Foucault 2005, 145). Lausuma ei kuitenkaan ole intentionaalinen väitelause tai pelkästään materiaallinen merkkijoukko, vaan se on olennaisesti myös jotain muuta – se on *funktio*, joka antaa jollekin merkkisarjalle olemassaolon (Foucault 2005, 144). Tulkitsen tämän ajatuksen niin, että lausuma on jonkin asian sanomisen mahdollistava seikka diskurssissa, hieman samaan tapaan kuin Foucault puhuu tekijän yhteydessä tekijä- tai kirjailijafunktiosta, joka mahdollistaa kirjailijan toimimisen yhteiskunnassa kirjailijan asemassa (ks. esim. Deleuze 2004a, 14; Kaarto 2001, 177–178).

Lausumafunktio ei tietenkään tarkoita samaa kuin tekijäfunktio, vaikka niiden periaatteet ovatkin hieman samanlaiset. Siinä missä tekijäfunktio mahdollistaa kirjoittajan toimimisen tietyssä asemassa jossakin diskurssissa, lausuma tekee mahdolliseksi jonkin asian ainutkertaisen ilmaisemisen tietyissä olosuhteissa. Lausuma on aina osa diskursiivista muodostelmaa samaan tapaan kuin lause on osa tekstiä, ja diskursiivinen muodostelma määrittelee sen, miten lausuma voi olla olemassa. Diskursiiviset muodostelmat eivät kuitenkaan ole järjestyneet rakenteen tavoin, sillä niitä eivät luonnehdi rakentumisperiaatteet, eivätkä ne ole lausumien mahdollisuusehtoja. (Foucault 2005, 154.)

Tässä Foucault tekee eroa suhteessa strukturalismiin, jonka mukaan rakenne määrää ja mahdollistaa merkitykset, koska strukturalismin mukaan merkitys syntyy pelkästään merkkien välisistä eroista staattisessa järjestelmässä. Foucault'n mukaan diskurssi (ja siis myös diskursiivinen muodostelma) taas on aina läpeensä historiallinen ja näin ollen muuttuva, ja järjestyneen rakenteen sijaan sitä luonnehtii paremmin hajaannus. Lausumat ovat olemassa rinnakkain, mutta ne eivät ole järjestyneet millään tietyllä tavalla. (Ks. Foucault 2005, 154–155.) Tämän vuoksi on hyödyllistä käsittää tämän tutkielman aiheena oleva tilanne sommitelmaksi. Sommitelman käsite tuo näkyviin myös ”rakenteiden” jatkuvan muutoksen, sillä sommitelmat ovat kaiken aikaa liikkeessä.

Tässä tutkimuksessa edellä määritellyillä käsitteillä on kullakin selkeä tehtävänsä. Diskurssin tasolla on kyse siitä, että on ylipäänsä mahdollista puhua suhteellisen ongelmattomasti ”kaunokirjallisuudesta” omana alueenaan²⁷. Suomessa tämä on tullut tavalliseksi vasta 1800-luvulla, mistä kertoo esimerkiksi se, että suomen kielen sana *kirjallisuus* – jonka sepitti Elias Lönnrot Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeä varten – otettiin käyttöön 1830-luvun Suomessa, ja se vakiintui tarkoittamaan kaunokirjallisuutta kaiken painetun kirjallisuuden sijaan vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen²⁸ (Lehtinen 1995, 44; Lehtinen 1999, 202). Laajasti ymmärretyn kirjallisuuden osa-alueeksi kehittyi siis spesifimpi diskurssi, jota kutsun suomalaiseksi kirjallisuuskäsitteeksi. Kirjallisuuskäsitteeksi mahdollistaa esimerkiksi sen, että voi olla olemassa kirjailijoita, kaunokirjallisuuden lukijoita, kriitikkoja, kirjallisuudentutkijoita, kirjallisuuden opettajia, kustantajia ja niin edelleen.

Ymmärrän kirjallisuuskäsitteet tässä tutkielmassa siis diskursiivisiksi muodostelmiksi. Ne ovat kirjallisuuskäsitteiden sisällä olevia erilaisia tapoja artikuloida se, mitä kirjallisuus on, mitä sen pitäisi olla ja niin edelleen. Nämä erilaiset diskursiiviset muodostelmat puolestaan määrittävät sitä, millaisia lausumia kirjallisuudesta esitetään tai voidaan esittää. Esimerkiksi todenmukaisuutta korostavassa kirjallisuuskäsitteessä jotakin tiettyä kirjaa voidaan kehua sanomalla, että se kuvaa suomalaista elämänmenoa todenmukaisesti. Lause ”Tämä kirja on hyvä, koska se kuvaa suomalaista elämänmenoa todenmukaisesti” taas on yhden lausuman aktualisaatio. Kirjallisuuskäsitteitä on ollut, on ja tulee olemaan monia, ja se, millaisia ne ovat tai millaisiksi ne ymmärretään, riippuu monista seikoista, kuten ajasta, paikasta ja kulttuurista – ja myös siitä näkökulmasta, josta niitä tarkastellaan (ks. Lehtinen 1995, 45).

Rossin väitöskirjassa nimeltä *Taide vallassa* diskurssianalyysiiä käytetään suomalaisen 1980-luvun taidepuheen poliittikkakäsitteiden tutkimiseen. Tutkimuksen lähtöasetelma muistuttaa siis kovasti tämän tutkimuksen asetelmaa, vaikka siinä käytetäänkin tiettyjä käsitteitä hieman toisessa merkityksessä kuin tässä tutkimuksessa. Rossi nimittää erilaisia tapoja puhua taiteesta ja siten tuottaa taiteen merkityksiä ”diskursseiksi” ja ”puheeksi”, joita hän ilmoittaa käyttävänsä synonyymisinä ilmauksina. Diskurssilla hän tarkoittaa taiteen kentän kommunikointia eli tekstejä, teksteiksi kirjautunutta puhetta, kentän jakamaa käsitteistöä, tulkintoja ja arvostelmia. Diskurssia tai puhetta ylemmän tason

²⁷ ”Kaunokirjallinen”-sanan sepittäjänä pidetään Wolmar Schildt-Kilpistä (1810–1893), ja ennen ”kirjallisuus”-sanan vakiintumista tarkoittamaan nimenomaan kaunokirjallisuutta ehdotettiin sellaisiakin nimityksiä kuten ”huvituskirjallisuus” ja ”kauniskirjallisuus”. Sana ”kauno-kirjallisuus” esiintyi ensi kerran vuonna 1853 Daniel Europaeuksen sanakirjassa suomennoksena ruotsin kielen sanalle ”vitterhet”. (Lehtinen 1999, 200.)

²⁸ Kaunokirjallisuuden ja muun kirjallisuuden välinen raja ei kuitenkaan ole koskaan ollut aukoton ja viimeaikaisen kehityksen suunta on ollut se, että niiden välinen raja on liudentumassa. Sen myötä myös kirjallisuudentutkimuksen kohteen rajat ovat nousseet keskustelun aiheeksi (Lehtinen 1995, 40, 45). Myös *Jälkisanat* koettelee rajaa eri kirjoittamisen lajien – kuten taidekirjallisuuden, kirjallisuudentutkimuksen ja esseistiikan – välillä. Toisaalta kirjallisuuden suhteet muihin medioihin, kuten televisioon, elokuvaan ja viimeisimpänä tietokonepeleihin ovat asettaneet kirjallisuuden käsitteen uuteen valoon.

käsitteenä hän käyttää ”taidekeskustelua”. Käsitteitä määritellessään Rossi viittaa Foucault’hon, joka kritisoi hänen mukaansa seksuaalisuuden, lääketieteen, psykiatrian ja kriminologian ”voimakkaasti normittavia” diskursseja. (Rossi 1999, 10, 46.)

Jonkin tietyn maan – varsinkin niin pienen kuin Suomi – taidekeskustelun erilaiset tavat käsittää taiteen ja politiikan suhteet jollakin tietyllä vuosikymmenellä ovat nähdäkseni toisen mittakaavan kysymyksiä kuin Foucault’n käsittelemät suuria tietokokonaisuuksia koskevat ja tuottavat diskurssit. Siksi voisi olla luontevampaa pitää Rossin mainitsemaa ”taidekeskustelua” diskurssin tason asiana, siis taidediskurssina, ja sen ”aladiskurssit” voitaisiin nähdä diskursiivisina muodostelmina. Tämän tapaisen ratkaisun olen tehnyt tässä tutkimuksessa määritellessäni suomalaista kirjallisuuskäsitteitä ja siihen kuuluvia kirjallisuuskäsityksiä. Yhteistä tämän tutkimuksen ja Rossin väitöskirjan näkemyksille diskurssista on puolestaan huomion kiinnittäminen vallan ja kamppailun ulottuvuuksiin.

Puhtaasti arkeologinen lähestymistapa – foucault’laisessa mielessä – on kuitenkin riittämätön, kun halutaan saada ote diskursseissa käytävistä kamppailuista. Foucault’n mukaan hänen hahmottelemansa arkeologia on sopiva menetelmä paikallisten diskursiivisuuksien analysoimiseen, mutta genealogia on sen sijaan taktiikka, jolla tietomuodot voidaan diskursiivisuuksien kuvaamisen pohjalta laittaa toimimaan, sillä genealogia on kiinnostunut kamppailuja koskevasta historiallisesta tiedosta (Foucault 1986, 83, 85).

Genealogian lähtökohtana on ajatus, että valta ei ole valmiiksi olemassa olevaa vaan sitä harjoitetaan kaiken aikaa, ja se on olemassa vain toiminnassa. Vallalla Foucault tarkoittaa tässä yhteydessä voimasuhdetta. (Foucault 1986, 89.) Valtaa harjoitetaan verkkomaisessa järjestelmässä, ja jokainen yksilö on tässä verkossa asemassa, jossa hän yhtä aikaa sekä harjoittaa valtaa että on sen kohteena. Tässä teoreettisessa viitekehyksessä yksilö on vallan seurausta ja vallan artikuloimisen yksi elementti; yksilö, jonka valta on muodostanut, on myös vallan väline. (Foucault 1986, 98.) *Jälkisanojen* ja sen vastaanoton analyysissä tämä tarkoittaa sitä, että jokainen aineiston kirjoittaja yhtäältä käyttää valtaa ja toisaalta on sen kohteena. Voimasuhteet eivät kuitenkaan välttämättä ole tasaväkisiä.

2.1 Erilaiset tavat ymmärtää kirjallisuuskäsitys

Kirjallisuuskäsityksistä on kirjoitettu suomalaisessa kirjallisuustieteessä aikaisemminkin, ja käsitettä on käytetty runsaasti eritoten kolmiosaisessa *Suomen kirjallisuushistoriassa* (1999). Myös esimerkiksi Pirjo Lyytikäinen (1995a) on kirjoittanut kirjallisuuskäsityksestä artikkelissaan ”Kirjallisuuskäsitys kirjallisuushistorian käsitteenä Michel Foucault’n arkeologian valossa”. Siinä hän soveltaa Foucault’n *Tiedon arkeologiassa* esittämiä ajatuksia tiedonhistoriasta pohtiessaan kirjallisuuskäsityksen käyttökelpoisuutta kirjallisuushistorian avainkäsitteenä.

Lyytikäinen määrittelee kirjallisuuskäsityksen ”eri tavoiksi artikuloida sitä, mitä kirjallisuus pohjimmaltaan on, mitä sen pitäisi olla, miten se paikantuu kulttuurissa ja diskurssien maailmassa eli mitä ’perhe- ja sukulaisuussuhteita’ se tunnustaa” (Lyytikäinen 1995a, 12). Tällainen määritelmä on Foucault’n yhteydessä kuitenkin ongelmallinen, koska Foucault nimenomaan vastusti asioiden olemuksellista määrittelyä tapaan ”mitä kirjallisuus *pohjimmaltaan* on”. Tässä tutkielmassa kirjallisuuskäsitysten avulla ei pyritä tavoittamaan kirjallisuuden olemusta vaan kirjallisuuskäsityksiä tarkastellaan diskursiivisina muodostelmina, jotka koostuvat erilaisista kirjallisuutta luonnehtivista, tuottavista ja myös normittavista lausumista.

Kun puhutaan kirjallisuuden historiasta, ovat kohteena Lyytikäisen mukaan teksteissä artikuloituvat kirjallisuuskäsitykset (Lyytikäinen 1995a, 12). Lyytikäisen näkökulma on kuitenkin toinen kuin tämän tutkimuksen, ja hän ymmärtää kirjallisuuskäsityksen eri tavalla: hänen mukaansa kirjallisuuskäsitys on pikemminkin diskurssi kuin diskursiivinen muodostelma, ja tässä suhteessa Lyytikäisen näkemys muistuttaa edellä mainittua Rossin tapaa käyttää diskurssin käsitettä. Lyytikäinen kirjoittaa artikkelissaan ”Laji ja periodi – suhteita”, että kirjallisuuden laji voidaan ymmärtää foucault’laisessa mielessä diskursiiviseksi muodostelmaksi. Tämän näkökulman mukaan kirjallisuuden lajihistoriat lähtevät tietyistä diskursiivisista muodostelmista ja seuraavat niiden muuttumista, yhdistymistä ja hajoamista kirjallisuudessa ja kirjallisuuden diskurssien ja muiden kulttuuristen diskurssien välillä. (Lyytikäinen 1995b, 21.)

Periodi taas on Lyytikäisen mukaan lajien konstellaatio, ja lajien järjestyminen ja asema hahmottavat periodia. (Lyytikäinen 1995b, 21). Lajikonstellaatioissa tapahtuva muuttuminen johtaa periodin muuttumiseen; näin hahmottuvat kirjallisuushistorialliset periodit. Periodit ovat siis lajien verkostoja, eivät kronologisen ajan jaksoja. (Lyytikäinen 1995b, 22.) Näitä periodeja jäsentäviä periaatteita Lyytikäinen kutsuu kirjallisuuskäsityksiksi, ja ne kertovat hänen mukaansa, mitä kirjallisuus kunakin historiallisesti erottuvana ajanjaksona on diskursiivisena muodostumana. Niitä ei kuitenkaan voida samastaa tietynä aikakautena tietoisesti ilmaistuihin käsityksiin siitä, mitä kirjallisuus on. Kirjallisuuskäsitys kirjallisuushistoriassa on siis Lyytikäisenkin mukaan konstruktio. (Lyytikäinen 1995b, 22.)

Lyytikäisen tapa ymmärtää kirjallisuuskäsitys eroaa olennaisimmin tämän tutkielman tavasta kahdessa suhteessa. Ensinnäkin Lyytikäinen pitää kirjallisuuskäsitystä diskurssin tason käsitteenä, kun kirjallisuuskäsitykset ovat tässä tutkielmassa diskursiivisia muodostelmia, siis kirjallisuuskäsitteisiin sisältyviä pienempiä kokonaisuuksia. Siinä missä Lyytikäisen mukaan on niin, että eri periodit eroavat toisistaan kirjallisuuskäsitteensä puolesta – ja kirjallisuuskäsitys on näin ollen kunkin aikakauden dominoiva käsitys kirjallisuudesta – tässä tutkielmassa tarkastellaan yhtä aikaa olemassa olevia rinnakkaisia ja osin päällekkäisiä kirjallisuuskäsitteitä arvottomatta mitään niistä toista ensisijaisem-

maksi, vaikka etualalle nouseekin tutkimuskohteena oleva jälkistrukturalistinen kirjallisuuskäsitys²⁹.

Toinen merkittävä ero on siinä, että Lyytikäinen ei painota Foucault-sovelluksessaan diskursseissa ja diskurssien välillä käytävää kamppailua (ks. Lyytikäinen 1995a, 22). Sen sijaan hän näkee kirjallisuuskäsitykset suhteellisen ongelmattomasti tai kuin itsestään muodostuvina kokonaisuuksina ja kiinnittää huomion dominoiviin käsityksiin – hänen tulkintansa mukaan arkeologinen ja diskursiivinen tutkimus tavoittaa kirjallisuustieteessä lähinnä tietyt lajeja ja periodeja koskevat ”kerrostumat”, ei niihin kytkeytyviä vallan ulottuvuuksia (Lyytikäinen 1995a, 21–22). Tässä tutkielmassa huomiota kiinnitetään sen sijaan myös kirjallisuuskäsitysten välisiin kamppailuihin ja konflikteihin sekä siihen, millä tavoilla valta niin foucault’laisittain ymmärrettynä kuin institutionaalisesa mielessä kietoutuu näihin kysymyksiin.

Myös Päivi Lappalainen on käyttänyt kirjallisuuskäsitys-termiä Lauri Viljasta koskevassa väitöskirjassaan *Elämä ja teokset* (1993). Hän ymmärtää kirjallisuuskäsitykset tutkimusaineistonsa teksteissä oleviksi näkemyksiksi kirjallisuuden arvosta, luonteesta ja merkityksestä sekä kirjallisuuden suhteesta muihin kulttuuriin (Lappalainen 1993, 12). Lappalaisenkin tutkimuksessa on siis kyse teksteissä ilmenevistä käsityksistä, mutta tietyistä samankaltaisuuksista huolimatta Lappalaisen määritelmä on erilainen kuin tässä tutkielmassa käytetty foucault’lainen määritelmä³⁰ (ks. Lappalainen 1993, 12–22). Marja Lehtinen on puolestaan kirjoittanut kirjallisuuskäsitysten muotoutumisesta 1800-luvun Suomessa, ja hän määrittelee kirjallisuuskäsityksen Aimo Roinisen tapaan ”kai-kiksi niiksi arvoiksi ja normeiksi, jotka ohjaavat kirjallista toimintaa (Lehtinen 1996, 99).

Sen paremmin Lyytikäinen, Lappalainen kuin Lehtinenkään eivät erityisemmin nosta esiin sitä, että kirjallisuuskäsitysten välillä on käyty ja käydään kamppailua diskursiivisella kentällä. Tämän tutkimuksen aineistossa kirjallisuuskäsitysten välinen kamppailu nousee kuitenkin selvästi esiin, ja siksi kiinnitän huomiota myös kirjallisuuskäsitysten ja lausumien erilaisiin strategioihin. Diskurssit ovat vallan ja voiman käytön kenttiä, joissa käydään kamppailua eri asemista käsin erilaisten diskursiivisten muodostelmien puolesta tai niitä vastaan, ja tämän kamppailun analysoiminen on tässä tutkielmassa tärkeässä asemassa.

²⁹ Lyytikäisen ajatus muistuttaa venäläisten formalistien ajatusta dominanssista, joka tarkoittaa sellaista hallitsevaa kaunokirjallista esitystapaa tai muodon aluetta, joka jäsentää muiden esitystapojen ja muotojen asettumista (Jakobson 2001, 103–105; Mehtonen 2001, 49).

³⁰ Lappalainen ei tässä esitettyä tarkemmin määrittele sitä, miten hän kirjallisuuskäsityksen ymmärtää.

2.2 Kirjallisuuskäsitysten subjektit

Siinä missä Lappalainen pohtii tutkimuksessaan Viljasen kirjallisuuskäsitystä, Lyytikäinen kysyy, voiko kirjallisuuskäsityksellä olla subjektia. Hän pohtii, voidaanko asettaa kysymys siitä, kenen kirjallisuuskäsitystä tutkitaan, siis siitä, tutkitaanko esimerkiksi kriitikoiden tai kirjailijoiden kirjallisuuskäsityksiä. (Lyytikäinen 1995a, 12.) Tässä Lyytikäinen esittää nojaavansa Foucault'hon.

Foucault'n mukaan "uudenlaisen" historiakäsityksen on vapauduttava antropologisuudesta siinä mielessä, että historiaa ei pidä ymmärtää tietoisuuden historiaksi vaan diskurssien tai tietojärjestelmien muodostumissääntöjen historiaksi. Lyytikäisen mukaan tämä johtaa kirjallisuushistorian ja kirjallisuuskäsityksen kohdalla siihen, että on luovuttava tekijälähtöisistä malleista (Lyytikäinen 1995a, 17–18). Suomalaisen kirjallisuuden historian kirjoittamisessa tähän suuntaan on mentykin: jo mainittu *Suomen kirjallisuushistoria* ei rakennu samalla tavalla kuin esimerkiksi Kai Laitisen *Suomen kirjallisuuden historia* (1981), kronologisesti edeten kirjailijasta toiseen. *Suomen kirjallisuushistoria* ei tosin ole hylännyt sen paremmin kirjailijoita kuin kronologiaakaan, mutta siinä kirjallisuus on suhteutettu suomalaisen yhteiskunnan modernisoitumiseen yksittäisten kirjailijoiden korostamisen sijaan. Näkökulmana on teoksen päätoimittajan Yrjö Varpion mukaan "kirjallisen taiteen hahmottuminen modernissa yhteiskunnassa". (Varpio 1999, 8.)

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on tuoda tietoa eräästä kirjallisuushistoriamme lähimenneisyyteen sijoittuvasta kirjallisuuskäsityskamppailusta. Menetelmältään tutkimus ei kuitenkaan ole kovin lähellä perinteistä kirjallisuushistoriaa, sikäli kuin sillä tarkoitetaan edellä kuvatunlaista kirjailija- ja teoskeskeistä kirjallisuushistoriaa. Sen sijaan tarkoituksena on keskittyä teksteistä löytyviin kirjallisuuskäsityksiin, ja vaikka tekstien kirjoittajat nousevatkin niminä esiin, kiinnostus ei kohdistu heihin henkilöinä tai heidän persoonaansa (ks. Rossi 1999, 47).

Tällainen metodinen valinta – tekijyyden jättäminen taka-alalle – on tutkielman aiheeseen sopiva monestakin syystä. Ensinnäkään sillä, kuka mitäkin on kirjoittanut, ei ole suurta väliä käsiteltyjen kirjallisuuskäsitysten näkökulmasta. Tärkeämpää kuin se, kuka jotakin sanoo, on se, mitä ja miten sanotaan. Sen sijaan se, missä asemassa kirjoittaja on ollut suomalaisessa kirjallisuusinstituutiossa tai ajan suomalaisen tieteen tai taiteen kentällä, on aiheen kannalta olennaisempi tieto siksi, että tuo asema vaikuttaa paitsi lausumalle annettuun painoarvoon myös siihen, keiden nimissä puhutaan, mitä puolustetaan ja mitä vastustetaan. (Foucault 2005, 163.)

Toinen perustelu löytyy tieteellisistä teorioista. Tässä tutkielmassa subjekti käsitetään jälkistrukturalistisessa tai postmodernissa mielessä hajautuneeksi, muuttuvaksi ja keskuksettomaksi. Esimerkiksi Foucault mainitsee *Tiedon arkeologiassa* tekijöitä, jotka ovat kyseenalaistaneet subjektin eheyden ja suvereenisuuden; niitä ovat muun muassa Karl Marxin harjoittama tuotannon, taloudellisten determinaatioiden ja luokkataistelun historiallinen analyysi, Friedrich

Nietzschen genealogia, psykoanalyysi sekä (struktuurialistinen) kielitiede ja etnologia. Ne ovat hajottaneet kuvaa autonomisesta subjektista osoittamalla, että yksilö ei kykene hallitsemaan seksuaalisuuttaan, tiedostamatonta, kielensä systemaattisia muotoja tai fiktioidensa säännönmukaisuutta. (Foucault 2005, 24–25.) Subjektin ymmärtäminen tähän tapaan on hyvin tavallista myös niin sanotuissa postmodernin teorioissa, esimerkiksi Stuart Hallilla (Hall 2002, 21–22). Analyysien ja tulkintojen perustava ankkuroiminen tutkielmassa joihinkuihin kirjoittaviin henkilöihin taas edellyttäisi sitoutumista olemuksellisiin, intentionaalisiin ja pysyviin subjekteihin.

Lähtökohtana on, että kirjoittajien ei oleteta olevan tietoisia kantamistaan ja kannattamistaan diskursiivisista muodostelmista. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivät aineiston kirjoittajat olisi voineet kokea kirjoittavansa täysin tietoisina tekemisistään ja aikeistaan. Pikemminkin kyse on siitä, että noita tietoisuuksia ja intentioita koskevan luotettavan tiedon saamisen mahdollisuus on kyseenalainen.

Kiinnostuksen kohteena ovat sen sijaan aineistosta nousevat 1980-luvun lopun suomalaiset kirjallisuutta koskevat diskursiiviset tietomuodot, joita pyrin tarkastelemaan monipuolisesti ja kriittisesti. Koska kyse on suomalaisen kirjallisuuden lähimenneisyyden tapahtumista, joiden osanottajista moni yhä toimii kulttuurin parissa, koen tekijyydestä etäännyttävän tutkimusotteen tutkimukseni kannalta vapauttavaksi. *Jälkisanat* herätti ilmestyessään närkästystä ja tuhtumusta puolin ja toisin, ja käsiteltävä ilmiö kärjistyi 1980-luvulla nimenomaan henkilökohtaisuuksien vuoksi – tämän tutkielman näkökulmasta olennaisempien asioiden jäädessä kenties jalkoihin. Monipuolinen ja kriittinen keskittyminen kirjallisuuskäsityksiin on helpompaa, kun aineiston kirjoittajat henkilöinä eivät ole keskeisessä roolissa.

Tässä tutkimuksessa paneudutaan siis tekstien ja niiden diskursiivisten suhteiden tutkimiseen tekijöiden sijaan. Kun tekijät (kirjoittajat) jätetään henkilöinä sivuun ja painotetaan sen sijaan tekijän asemaa diskurssissa, tekijyyttä voidaan tarkastella Foucault'n tapaan subjektipositioina. Subjektipositio tarkoittaa sitä paikkaa tai asemaa, joka jollakin subjektilla voi olla jossakin diskurssissa, tässä tapauksessa kirjallisuuden diskurssissa. En tietenkään halua kiistää sitä, että subjektipositioiden lisäksi on olemassa myös henkilöitä. Subjektipositioiden suosiminen henkilöiden kustannuksella johtuu tutkimukseen valitsemastani diskurssianalyttisestä menetelmästä ja toisaalta pyrkimyksestäni etäännyttää tutkimusaihetta henkilökohtaisista seikoista, joihin aikanaan kiinnitettiin runsaasti huomiota.

Subjektipositio on paikka diskurssissa, josta käsin voidaan toimia, ja subjektipositio näkökulmasta ei ole niinkään merkittävää se, kuka nimenomainen henkilö tuossa asemassa toimii. Esimerkiksi kirjailijan subjektipositio luonnehtii tiettyjen yhteiskunnassa olevien diskurssien olemassaoloa, levitystä ja toimintaa, mikä tarkoittaa yksinkertaisesti esimerkiksi sitä, että yksityisen kirjeen kirjoittaja ei ole kirjailija mutta romaanin kirjoittanut ja julkaissut henkilö on. 'Kirjailija' on subjektipositio, määrätty asema kirjallisuuden diskurssissa, josta käsin kirjoittava subjekti toimii. (Kaarto 2001, 176, 178.)

Subjektipositiot eivät kuitenkaan ole valmiita paikkoja diskurssissa, johon joku tietty henkilö voi vain asettua, vaan ne tuotetaan aina sosiaalisissa käytännöissä (Jokinen ym. 2004, 40). Koska diskurssit ovat historiallisia ja näin ollen muuttuvia, diskurssipositiot eivät myöskään ole pysyviä. Suomalaisessa kirjallisuuskäsitteissäkin on ollut eri aikoina erilaisia diskurssipositioita ja niiden väliset suhteet ovat myös vaihdelleet.

Kirjallisuuskäsityksiä voidaan siis tietysti varauksin erotella sen mukaan, ”kenen” kirjallisuuskäsityksestä on kyse. Voidaan puhua esimerkiksi kirjailijoiden, lukijoiden, kriitikoiden ja tutkijoiden kirjallisuuskäsityksistä jopa erisnimet mainiten, kunhan kirjailijat, lukijat ja niin edelleen ymmärretään positioiksi diskurssissa. Lisäksi on otettava huomioon, että edellä mainitut ryhmät eivät todellisuudessa ole erillisiä ja selvärajaisia, vaan ne voivat olla ainakin osittain päällekkäisiä. On hyvin mahdollista, että joku tietty henkilö voi kuulua vaikka kaikkiin mainittuihin ryhmiin ja olla siis useammassa positiossa yhtä aikaa.

2.3 Miten kirjallisuuskäsityksiä luetaan teksteistä?

Kuinka kirjallisuuskäsityksiä sitten voidaan tutkia? Päivi Lappalaisen mukaan kirjallisuuskäsitys viittaa aina kahtaalle; yhtä hyvin tutkimuksen kohteena olevaan käsitykseen kuin tutkijan tulkintaan tästä käsityksestä (Lappalainen 1993, 22). Lappalaisen tapaan totean, että tässä tutkimuksessa käsittelemäni kirjallisuuskäsitykset ovat tutkimuksen kuluessa tekstien pohjalta tekemiäni konstruktioita, siis tulkintoja. Mutta kun asiaa ajatellaan tarkemmin, Lappalaisen mainitsemaa ”tutkimuksen kohteena olevaa käsitystä” ei oikeastaan voida sinänsä ottaa tutkimuksessa huomioon, koska tutkijalla ei voi olla pääsyä suoraan kirjoittajan tarkoittamaan tai tekstissä itsessään sinällään olevaan käsitykseen ilman oman tulkintansa välitystä. Eri asia taas on se, miten tutkijan omat käsitykset vaikuttavat hänen tulkintoihinsa hänen tutkimistaan kirjallisuuskäsityksistä.

Luen tutkimukseni aineistoa – *Jälkisanoja*, siitä kirjoitettuja arvosteluja sekä muita jälkistrukturalismia käsitteleviä suomalaisia kirjoituksia – lausumaryhminä. *Jälkisanoja* tarkastelen erilaisten diskursiivisten muodostelmien kohtauspaikkana, ja näen sen tekijät positioina, joiden suhteita muihin positioihin voidaan tarkastella³¹. Tutkimukseni näkökulmasta on tärkeää, millaisia ovat teoksesta konstruotavissa olevat kirjallisuuskäsitykset, siis teoksen itsensä järjestyksen periaate sekä siinä esiin nostetut kirjallisuuskäsitykset ja näiden väliset suhteet. Kriittikien kohdalla menetelmäni tarkoittaa sitä, että luen kritiikkejä tarkastellen sitä, millaisia diskursiivisia muodostelmia niiden lausumat toteut-

³¹ Tässä yhteydessä tarkoitan *Jälkisanojen* kannessa mainittuja Eskelistä ja Lehtolaa – koko kirjan tekijöitä – en kirjan sisällä kunkin esseeseen yhteydessä mainittuja kirjoittajia, sillä katson niiden olevan osa kirjan jälkistrukturalistisia ja postmodernistisia kirjoitusstrategioita. Aiheesta tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 5.1.

tavat ja tuottavat. Vaikka käsittelenkin yksittäisten, nimeltä mainittujen kriitikkojen kritiikkejä, kiinnostukseni painopiste ei ole siinä, miten niiden kirjoittajat henkilöinä ilmaisevat niissä itseään. Sen sijaan kohtelen heitä ”niminä”, luokitelun välineinä, positioina diskurssissa (Foucault 1978, 147).

Tärkeää edellisten analyysien lisäksi on kritiikeissä ilmenevien kirjallisuuskäsitysten ja *Jälkisanojen* kirjallisuuskäsitysten keskinäisten suhteiden analysointi. Nämä kirjallisuuskäsitykset muodostavat eräänlaisen verkoston. Kirjallisuuskäsitykset ja niiden keskinäiset suhteet taas voidaan suhteuttaa muihin ympäröiviin diskursseihin ja käytäntöihin, kuten ajan tieteelliseen keskusteluun tai muihin taiteisiin (ks. Deleuze 2004a, 19). Tätä tarkoitusta varten analysoin jälkistrukturalismia käsitteleviä lehtikirjoituksia ja kartoitan *Jälkisanojen* tekstienvälisiä suhteita.

Tiede-, sanoma- ja kulttuurilehdissä 1980-luvun kuluessa julkaistuja jälkistrukturalismia koskevia tekstejä luen puolestaan sillä tarkoituksella, että niiden avulla on mahdollista kartoittaa sitä, mitä aiheesta kirjoitettiin tuolloin muissa yhteyksissä ennen *Jälkisanoja* ja sen jälkeen. Luvut 4 ja 7 ovat siis luonteeltaan enemmän esitteleviä ja kuvailevia kuin analysoivia ja tulkitsevia. Käsitellyt kirjoitukset ovat tutkimuksen taustamateriaalia, eivätkä niinkään ensisijaista aineistoa.

Käytännössä analyysi etenee siten, että alkuun käsittelen lehdissä ja muutamassa kirjassa ennen *Jälkisanoja* julkaistuja jälkistrukturalismia koskevia kirjoituksia, minkä jälkeen analysoin *Jälkisanoja* ja sen vastaanottoa. Tämän jälkeen käsittelen lehdissä *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan ja välittömästi sen jälkeen käytyä kirjaan tavalla tai toisella liittyvää debattia. Tässä vaiheessa pyrin siis pelkästään analysoimaan aineistoa. Vasta sitten muodostan analysoimani aineiston lausumista kirjallisuuskäsityksiä ja tarkastelen niitä ja niiden välisiä suhteita. Tutkimuksessa hahmottelemani kirjallisuuskäsitykset voivat olla paikoin päällekkäisiä, ja pyrin välttämään tekemieni rajojen käsittämistä absoluuttiseksi.

Millainen sitten on tämän tutkielman kirjallisuuskäsitys ja voidaanko selaista edes määrittellä? Artikkelissaan ”Onko kirjallisuudentutkimuksen identiteetti karussa?” Lappalainen kirjoittaa, että yksi merkittävimmistä viime vuosikymmenien muutoksista kirjallisuustieteessä on ollut kirjallisuudentutkimuksen kohteen, kirjallisuuden käsitteen, laventaminen ja purkaminen, sen läpinäkyväksi tekeminen. Kirjallisuus ei ole ”luonnollisesti” olemassa oleva kokonaisuus, vaan me rakennamme sen itse oppialan määrittelyjen ja käytäntöjen kautta. Esimerkiksi edesmennyt kirjallisuuden professori Annamari Sarajas määritteli kirjallisuuden virkaanastujaisesitelmässään vuonna 1968 ”taiteeksi, sanataiteeksi”, ja tätä kirjallisuuskäsitystä Juhani Niemi on luonnehtinut traditionalistis-estetistiseksi (Niemi 1998, 25). Traditionalistis-estetistisen käsityksen pohjalle on rakennettu suomalaisen kirjallisuuden kaanon, joka taas on ollut tutkimuksen kohteena. (Lappalainen 2001,162.)

Kaanon on sittemmin kyseenalaistettu ja tilalle on tullut myös uusia kaanoneita, ja myös käsitys kirjallisuudesta on muuttunut. Kirjallisuutta ei välttämättä pidetä vain esteettisesti merkittävänä sanataiteena, vaan se voidaan näh-

dä esimerkiksi yhtenä kulttuurimme representaatiojärjestelmänä, joka muiden muassa tarjoaa kuvauksia ympäröivästä todellisuudesta. Tällaisen käsityksen myötä raja populaarikulttuurin suuntaan on liudentunut. (Lappalainen 2001, 162.) Toinen suunta, johon uusi käsitys kirjallisuudesta on johtanut, on kirjallisuuden tutkiminen kirjallisuussosiologisesti eli instituutiona, mikä on laajentanut kirjallisuudentutkimuksen kenttää entisestään (Lehtinen 1995, 40–41). Tämä tutkimus puolestaan ulottaa kirjallisuudentutkimusta suomalaisen esseistiikan, kirjallisuudentutkimuksen, kirjallisuuskurssin ja kirjallisuuskritiikin tutkimisen aloille ja laventaa näin kirjallisuudentutkimuksen alaa toivoakseni entisestään.

Tämä tutkimus on kirjallisuustieteellinen ennen kaikkea siksi, että sen tutkimuskohteena on kirjallisuus, tarkemmin sanottuna joukko erilaisia tapoja, joilla kirjallisuus on ymmärretty suomalaisessa kirjallisuuskurssissa. Tutkielma ei kata suomalaista kirjallisuuskurssia koko sen olemassaoloajalta, vaan vain tietyn risteyskohdan. Lisäksi se sivuaa niin kirjallisuuden lukemista, kirjallisuuden ja ympäröivän todellisuuden suhdetta kuin sitä, mitä kirjallisuus voi kertoa ihmisen ajattelusta. Kaikki nämä aihepiirit ovat keskeisiä kirjallisuudentutkimuksessa.

3 KIRJALLISUUDENHISTORIA JA KIRJALLISUUSKÄSITYS

Kun jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen tuloa Suomeen lähestytään kirjallisuuden historian näkökulmasta, on heti alkuun tehtävä muutamia tarkennuksia. Kirjallisuuden historia on ymmärrettävä tässä foucault'laisittain eikä esimerkiksi siten kuin hegeliläisessä perinteessä. Hegel ajatteli, että historia etenee dialektisesti kohti *telostaan*, siis kehittyy vaiheittain kohti ennalta määrättyä päämäärää tai täydellistymistä. Tällaisessa ajattelukehyksessä historia näyttäytyy tarkoituksenmukaisena ja johdonmukaisena etenemisenä kohti tiettyä päämäärää, etenemisenä, jossa jokainen askel johtaa kohti edistyneempää historian vaihetta. (Nordin 1999, 354–355.)

Foucault pyrki ajattelussaan eroon hegeliläisistä käsityksistä, ja tämä näkyy myös *Tiedon arkeologiassa*. Hän argumentoi omien näkemystensä puolesta asettamalla ne usein vastakkain hegeliläisten historiaa koskevien käsitysten kanssa. Foucault'n kitkainen suhde Hegeliin ei ole sattumaa, sillä Hegelillä oli ollut merkittävä vaikutus ranskalaiseen ajatteluun aina 1930-luvulta lähtien. Vuonna 1929 ilmestyi ranskalaisen filosofin Jean Wahlin kirja *Le malheur de la conscience*, jonka vaikutus 1900-luvun ranskalaiseen ajatteluun on ollut kiistanon. Myös Alexandre Kojèven Hegel-luennot École Pratique des Hautes Étudesissä, joilla hän opetti muun muassa Jean-Paul Sartrea, Maurice Merleau-Pontya, Claude Lévi-Straussia, Jacques Lacania, Georges Bataillea, André Bretonia, Raymond Aronia ja Raymond Gueneauta, muistetaan hyvin. (Baugh 2003, 1–2; Ffrench 1995, 9.)

Hegel ei kuitenkaan innoittanut pelkästään myötäsukaisiin edelleenkehittelyihin, vaan hänen vaikutuksensa alkoi pian näkyä myös anti-hegeliläisinä reaktioina. 1960-luvun Ranskassa alkoi lopulta nousta esiin tarve päästä kokonaan irti hegeliläisyydestä, siis myös siitä, että uusi ajattelu rakentuisi suhteessa edeltävään hegeliläisyyteen kieltona, anti-hegeliläisyytenä, jolloin ollaan yhä dialektiikan piirissä. Tähän toimeen tarttuivat muun muassa Deleuze ja Foucault. (Baugh 2003, 147.)

Foucault'n irtisanoutuminen Hegelin ajattelusta näkyy esimerkiksi hänen teoksessaan *Les mots et les choses* (1966). Teos kyseenalaistaa lopulliset totuudet

ja teleologisen historian. Siinä historiaa ei nähdä jatkuvana prosessina, joka kehittyy kohti ideaalia, eikä myöskään erilaisina yhden puoliluonnollisen prosessin variaatioina. Sen sijaan jokaista aikakautta on Foucault'n mukaan tutkittava sen omien ehtojen ja oman rakentumisen mukaan, eikä siirtymää aikakaudesta toiseen pidä nähdä kehityksenä vaan paradigman vaihdoksena. (Baugh 2003, 164.) Yksi merkittävimmistä eroista Hegelin ja Foucault'n historiakäsityksen välillä onkin se, että Foucault'n mukaan ei ole olemassa dialektista välttämättömyyttä siirryttäessä episteemistä toiseen, sillä vaikka historialliset edellytykset tekevät tietyt seuraukset tai vaikutukset mahdollisiksi, edellytykset eivät silti tee seurauksista välttämättömiä. (Baugh 2003, 166.)

Edellä sanotun valossa on helpompi ymmärtää se, miten 1980-luvun lopun suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin tilanne käsitetään tässä tutkielmassa. Ensinnäkään 1980-luvun kulttuurinen kuohunta ei tapahtunut historiallisen välttämättömyyden vuoksi, vaan asiat olisivat voineet mennä toisinkin, ja tämä tekee tarkastellusta ilmiöstä ainutkertaisen³². Suomalaisessa kirjallisuuskurssissa oli ollut jo ennen jälkistrukturalismin tuloa monia rinnakkaisia ja osin päällekkäisiä kirjallisuuskäsityksiä, joiden muodostamaa sommitelmaa uusi jälkistrukturalistinen käsitys muutti asettuessaan osaksi sitä. Jälkistrukturalismi on vaikuttanut sekä suomalaiseen kirjallisuuteen että kirjallisuustieteen, mutta sen tulo Suomeen ei ehkä ole saanut aikaan selkeää paradigman vaihdosta kirjallisuuskurssissa, mikä voi johtua osittain varhaisvaiheiden voimakkaasta jälkistrukturalismin vastaisuudesta, jota käsitellään tarkemmin tuonnempana. Jälkistrukturalismin tulo suomalaiseen kirjallisuuskurssiin voidaan kuitenkin nähdä osana suomalaisessa kirjallisuuskulttuurissa alkamassa ja/tai tapahtumassa ollutta muutosta ja hajaantumista, joka jatkuu edelleen.

3.1 Suomalaisen kirjallisuuskurssin eriytyminen

Suomalainen kirjallisuuskurssi eriytyi omaksi diskurssikseen 1800-luvun kuluessa, ja samaan aikaan syntyi suomalainen kirjallisuusinstituutio sanan nykyaikaisessa merkityksessä. Läntisessä Euroopassa kirjallinen kulttuuri oli eriytynyt jo hieman varhemmin, 1700-luvulla, joten Suomen suomenkielinen kaunokirjallisuus syntyi verrattain myöhään. Kun se viimein saatiin aikaan, oli kehitys kuitenkin nopeaa. Tähän vaikuttivat monet sellaiset syyt kuten elinkeinoelämän vilkastuminen, kaupungistuminen, demokratisoituminen, voimakas väestönkasvu sekä kansallisuusaate ja kansanopetus. (Niemi 1999, 270.)

Vuonna 1831 perustetulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seuralla oli merkittävä osa suomenkielisen kirjallisuuden synnyttämisessä. Kaunokirjallisuuden aseman vahvistumista omaksi alueekseen tuki myös ensimmäisen kirjallisuus-

³² *Jälkisanojen* kohdalla voitaisiin puhua jopa epäajanmukaisuudesta nietzscheläis-deleuzeläisessä mielessä. *Jälkisanat* oli kokeilua, yritys luoda jotain uutta (siitä epäajanmukaisuus), eikä se selity pelkillä sen mahdollisiksi tehneillä historiallisilla edellytyksillä. (Ks. Deleuze 2005, 127–128.)

den professuurin perustaminen Suomeen, Keisarilliseen Aleksanterin Yliopistoon, mikä tapahtui vuonna 1852. Suomenkielisen kirjallisuusinstituution vaikiinnuttaminen tuli mahdolliseksi, kun suomen kielelle taattiin asema kirjakielenä vuoden 1862 kieliasetuksella. Yksi tärkeä tekijä oli myös nykyaikaisen kustannustoiminnan aloittaminen: 1870-luvulla perustettiin Weilin+Göös, Gummerus ja WSOY, ja 1890-luvulla Otava. Suomalaisen kaunokirjallisuuden kanssa yhtä aikaa synnytettiin myös kirjallisuuskritiikki, mikä omalta osaltaan lisäsi kaunokirjallisuuden määrittymistä omaksi alueekseen. (Lehtinen 1999, 197 ja 202; Niemi 1999, 273.)

Kaunokirjallisuuden eriytyminen omaksi diskurssikseen oli osa yleistä modernisoitumiskehitystä, jossa muun muassa tieteet ja taiteet erotettiin toisistaan. Lisäksi kirjallisuuden eriytymiseen vaikutti Euroopasta Suomeen kantautunut romantiikka, jonka käsitykset mielikuvituksesta ja luovuudesta ohjasivat kirjallisuutta suuntaan, jossa korostuivat oppineisuuden asemasta maku ja tunte sekä käsitys tekijästä luovana nerona. Romantiikka ilmeni myös erityisesti kansallisuusaatteena; ajatus kansakunnan erityislaatua ilmentävästä kansallisesta kirjallisuudesta oli tärkeä. (Lehtinen 1999, 197.)

Suomalainen kirjallisuus ei kuitenkaan eriytynyt kokonaan omaksi esteettiseksi alueekseen, sillä sitä määrittivät pitkään juuri kansalliset arvot, mikä johtui snellmanilaisesta kulttuuri- ja yhteiskuntapolitiikasta (Niemi 1999, 270). Ajatus kirjallisuuden ja kansan tiiviistä yhteydestä tuotiin Suomeen jo ennen J. V. Snellmania, sillä esimerkiksi Johan Jacob Tengström (1787–1853) ja Johan Gabriel Linsén (1785–1848) olivat sitä mieltä, että kirjallisuus ja kirjallinen sivistys ovat kansakunnan kehittymisen ensimmäinen ehto. Snellman oli kuitenkin kansalliskirjallisuusaatteen merkittävin suomalainen kehittäjä. Puhuessaan kansalliskirjallisuudesta hän tarkoitti kirjallisuutta laajassa mielessä, ei siis vain kaunokirjallisuutta, jonka J. P. Hannikainen esitti – snellmanilaisessa hengessä – kehittyvän kirjallisuuden huipuksi vasta, kunhan muu kirjallinen pohja olisi kunnossa. (Lehtinen 1999, 201; Varpio 1986, 22–26; Snellman 1929, 157; ks. Ithonen 1999a, 281.) Määritellesään kansalliskirjallisuutta Snellman kirjoitti:

Sammanhanget bjuder, då fråga är om en nationallitteratur, att äfven erinra, hvad med denna bör förstås. Dess omfattning har olika blifvit bestämt. Men upperbarligen finnes för detta bestämma de ingen annan pålitlig grund, än att till densamma räkna allt det, som uttalar nationens egendomliga andliga utveckling. Från denna beskaffenhet anse vi endast de såkallade exakta vetenskaperna och filologien, så länge denna icke såsom använd inträder inom historiens eller spekulationens gebit, vara undantagne. Ty matematikens formler, naturvetenskapernas iakttagelser äro af denna utveckling oberoende. Men det religiösa medvetandet, rättsbegreppen, uppfattningen af så väl mensklighetens som nationens egen historia, skaldens sätt att tänka och känna, allt detta utvecklar sig olika hos olika nationer, och i den hithörande litteraturen uttalar sig derföre nationens andliga lif.³³ (Snellman 1994, 213.)

³³ ”Kun puhumme kansalliskirjallisuudesta, asiayhteys vaatii palauttamaan mieleen, mitä sillä pitäisi tarkoittaa. Sen laajuutta on määritelty eri tavoin. Ilmeisesti määrittelyistä varten ei kuitenkaan ole muuta luotettavaa perustaa kuin laskea siihen kaikki, mikä ilmaisee kansakunnalle ominaista henkistä kehitystä. Ulkopuolelle jättäisimme tällöin ainoastaan niin kutsutut eksaktit tieteet ja filologian sikäli kuin tämä ei liity historiaan tai spekulatioon, niihin sovellettuna. Matematiikan kaavat ja luonnontieteelliset havainnot ovat mainitusta kehityksestä riippumattomia. Mutta us-

Snellman korosti erityisesti sitä, että kansalliskirjallisuuden on oltava kansan omalla kielellä kirjoitettua, Suomen tapauksessa suomenkielistä, vaikka ajan suomalainen sivistyneistö olikin ruotsinkielistä (Snellman 2002, 30, 349–351).

Snellmanin ajattelussa kaunokirjallisuudella oli tärkeä yhteiskunnalliseen ajatteluun aktivoiva ja yleisesti sivistävä tehtävä. Tärkeimpänä kirjallisuudenlajina tässä sivistystyössä Snellman piti romaania, joka oli keskieuropalaisen kehityksen tapaan Suomessakin sivuuttanut tai sivuuttamassa aikaisemmin suosittua runoepoksen, jollainen esimerkiksi *Kalevala* on (Snellman 1929, 421–425). Myös suomalainen sivistyneistö piti romaania merkittävänä yhteiskunnallisen keskustelun välineenä, ja ennen kuin Suomessa oli suomenkielistä romaanikirjallisuutta, keskustelua romaanista käytiin etupäässä ulkomaisesta kirjallisuudesta³⁴. Snellmanin seurasi tarkasti ulkomaista romaanikirjallisuutta ja etenkin ruotsalaista romaanista käytyä keskustelua. (Ihonen 1999a, 278–279.)

Ensimmäisenä suomenkielisenä romaanina on pidetty yleisesti K. J. Gummeruksen *Johannes, töllin lapsi* -teosta (1864) tai Pietari Hannikaisen romaanimaista kertomusta *Serkukset*³⁵ (1848) (Nieminen 2006, 97; Laitinen 1997, 194). *Suomennoskirjallisuuden historia* (2007) asettaa asian kuitenkin toisenlaiseen valoon. Sen mukaan jo vuonna 1834 ilmestynyt saksalais-sveitsiläisen Heinrich Zschokken (1771–1848) romaanin *Das Goldmachedorf* suomennos *Kultala* oli ensimmäinen suomenkielinen romaani³⁶ (Pääkkönen 2007, 133). Vertailun vuoksi todettakoon, että *Kalevala* ilmestyi vasta seuraavana vuonna ja *Seitsemän veljestä* (1870) puolestaan vuosikymmeniä myöhemmin³⁷. Suomenkielisen romaanikirjallisuuden alkuvaiheet ajoittuvat siis varhemmaksi kuin on totuttu ajattelemaan, kun lukuun otetaan myös suomennoskirjallisuus.

Gummeruksen ja Hannikaisen romaanit saattoivat sen sijaan olla ensimmäisiä suomalaisia ja suomenkielisiä romaaneja. Ennen niitä oli jo kuitenkin ilmestynyt alun perin suomalaisia romaaneja, sillä Suomen kirjallisuuden ensimmäiset ruotsinkieliset romaanit ilmestyivät vuonna 1840 (Ihonen 1999a, 279). Toinen niistä oli anonyyminä julkaistu Wilhelmina Carstensenin kirjoittama *Murggrönan* ja toinen Snellmanin kirjoittama *Det går an. En tafla ur livet* (Wrede 1999, 239; Knapas 1999, 280; Ihonen 1999b, 99).

konnollinen tietoisuus, oikeuskäsitteet, käsitykset niin ihmiskunnan kuin kansakunnan omastakin historiasta, runoilijan tapa tuntea ja ajatella, kaikki tämä kehittyi kansakunnissa eri tavoin ja siksi kaikki niihin liittyvä kirjallisuus ilmaisee kansakunnan henkistä elämää.” (Snellman 2002, 348–349.) Kirjoitus on julkaistu alun perin *Saimassa* 13.6.1844.

³⁴ Etenkin eurooppalaisessa romaanissa koskevassa keskustelussa esitettiin usein myös huoli romaanikirjallisuuden tavalla tai toisella kumouksellisesta tai rappeuttavasta vaikutuksesta, mutta Suomessa julkaistiin enemmän sellaisia romaaneja koskevia kirjoituksia, joissa romaani nähtiin pikemmin mahdollisena yhteiskunnallisen keskustelun välineenä kuin lukijakuntaa moraalisesti tai esteettisesti rappeuttavana kirjallisuudenlajina (Hatavara 2007, 54).

³⁵ Usein ensimmäisenä suomalaisena romaanina mainitaan myös Kiven *Seitsemän veljestä* (esim. Ihonen 1999b, 102).

³⁶ Kirjan suomensi Helsingin yliopiston ensimmäinen suomen kielen lehtori Carl Niclas Keckman ja se oli ensimmäinen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantama kirja (Paloposki 2007a, 105–106).

³⁷ Myös *Kultalan* kanssa samana vuonna ilmestynyt mukailtu Shakespearen *Macbeth*-suomennos *Ruunulinna* (1834) ilmestyi ennen *Kalevalaa* (ks. Paloposki 2007b, 132).

Vuosina 1847–1849 suomalaisissa lehdissä julkaistiin monia kirjoituksia, joissa koetettiin käynnistää suomenkielisen romaanin perinnettä (Ihonen 1999a, 279–281). Esimerkiksi *Kanawassa* julkaistiin vuonna 1847 anonyyminä kirjoitus ”Mistä on kotoinen romaani- ja nowelli-kirjallisuus löytävä aineensa”³⁸. Siinä oikeanlaiseksi kirjallisuudeksi määritellään kirjallisuus, joka on paitsi suomenkielistä ja kansallista myös kansan elämää kuvaavaa (Anonyymi 1847). Markku Ihosen mukaan suomalaiselta romaanilta edellytettiinkin realistisuutta jo ennen suomalaisen realistisen tyyliuunnan syntyä, sillä myös esimerkiksi Snellmanin mielestä taiteen tuli olla uskollista ”luonnollisuudelle”. (Ihonen 1999a, 281; ks. myös Ekman 1854, 334.)

Snellman kirjoitti *Litteraturbladissa* vuonna 1848, että proosakirjallisuuden syntyminen edellyttää riittävän pitkälle kypsyyttä kansakunnan elämää, ja proosakirjallisuudella hän viittasi tässä yhteydessä suorasanaiseen kirjallisuuteen varsin laajasti ymmärrettynä. Modernia romaania hän piti tärkeänä välittävänä renkaana taidetunouden ja asiaproosan välillä³⁹. Proosan kielen ihanteena hän piti selvyyttä, millä hän ei omien sanojensa mukaan tarkoittanut kuitenkaan ”köyhyyden selvyyttä”. Proosan kielen ja ajattelun suhteesta hän kirjoitti seuraavasti:

Men då genom språket en djup och sann tanke framträder, då likasom förvånas läsaren, att de ringa orden innebära så mycket; och när tanken genast vid första anblicken framstår i hela sin betydelse, så öfvergår denna förvåning till beundran af den konst, som gjort orden så klara och genomskinliga.⁴⁰ (Snellman 1996, 401.)

Snellmanin ajatukset kielestä ja kielen läpi paistavasta todesta ajatuksesta sekä sanojen läpikuultavuudesta ovat kiinnostavia *Jälkisanoissa* esitetyn, Derridan ajatteluun pohjaavan kielen läpinäkyvyyttä koskevan kritiikin kannalta katsottuna, ja käsittelen aihetta tarkemmin tuonnempana. Lisäksi Snellmanin kirjoituksissa korostuu humanismi, jota *Jälkisanoissa* myös vastustetaan, sillä hän kirjoitti esimerkiksi vuonna 1851 hyvin arvostavaan sävyyn humanisuudesta ihmillisenä sivistyksenä, joka on näkynyt ihmiskunnan historiassa monissa eri muodoissa antiikissa, kristinuskossa, tieteessä ja viimeksi kansallisuuskirjallisuuksissa (Snellman 1982). On kuitenkin huomattava, että omana aikanaan Snellman oli uudistusmielinen ja uutta luova hahmo, kun taas myöhemmin hänen kirjallisuusajatteluaan on käytetty myös konservatiivisiin tarkoituksiin.

Morgonbladetissa romaania määriteltiin vuonna 1849 puolestaan seuraavasti:

³⁸ Mari Hatavaran mukaan tekstin on kirjoittanut Hannikainen (Hatavara 2007, 51), mutta lehdessä kirjoittajan nimeä ei mainita.

³⁹ Snellmanin mukaan hänen kirjoituksensa aikaan ei vielä ollut olemassa suomalaista kansalliskirjallisuutta. Suomalaisesta kirjallisuudesta puuttui paitsi romaani myös taidetunous, jota hän piti suorasanaista kaunokirjallisuutta edeltävänä lajina kansallisten kirjallisuuksien kehityksessä (Snellman 1929, 422).

⁴⁰ ”Mutta kun kielen läpi paistaa syvä ja tosi ajatus, lukija ikään kuin hämmästyä, että vähäpätöisiin sanoihin sisältyy niin paljon; ja kun ajatus heti ensi näkemältä on ilmennyt täydessä merkityksessään, hämmästyksensä muuttuu siihen taiteeseen kohdistuvaksi ihailuksi, joka on tehnyt sanat niin selviksi ja läpikuultaviksi” (Snellman 1929, 424.) Lainaus on peräisin vuoden 1848 *Litteraturbladin* 13. numerosta.

Den gifver i de flesta fall verkligheten sådan den är, dock med den skilnad, att dess företeelser sammanställas till en organisk helhet, hvars enande centrum är ett lefvande subjekt och dess ändamål. Den sammanfattar i en bild den förnuftsöd-vändighet, som endast delvis och fragmentariskt framträder i den hvardagliga verkligheten.⁴¹ (Anonyymi 1849.)

Lainauksessa näkyvä romaanin vahva pyrkimys todellisuuden jäljittelemiseen ja toisaalta kansan valistamiseen herätti jo suomalaisen romaanin syntyänsanoja lausuttaessa – kuten myöhemmin esimerkiksi *Jälkisanoissa* – myös vastalauseita: muun muassa Alfred Ekman kirjoitti vuonna 1854 *Litteraturbladissa* julkaistussa romaanina muutoin kannattavassa kirjoituksessaan, etteivät hänen aikansa romaanit olleet taideteoksia eikä niiden menestys johtunut niiden esteettisistä ansioista, vaan niitä arvioitiin niiden tarjoamien opetusten ja ”saarnojen” mukaan (Ekman 1854, 337; Ihonen 1999a, 281).

Suomalaisen kirjallisuuskäsitteen syntyminen snellmanilaisen kulttuuripolitiikan kaudella ja sen ihanteiden mukaisesti on jättänyt vahvan jäljen suomalaiseen kirjallisuuskäsitteeseen, sillä Snellmanin hahmottelema todenvastavuutta, valistavuutta ja humanismia korostava kirjallisuuskäsitys on elänyt suomalaisessa kulttuurissa vahvana. Oletan, että se nousee näkyviin vielä 1980-luvun lopullakin *Jälkisanojen* kritisoimissa kirjallisuuskäsityksissä. Pidän myös mahdollisena, että suomalaisen kirjallisuuskäsitteen eriytyminen ja kehittyminen kirjallisuuden todenmukaisuusihanteen vaikutuksen alaisena on jättänyt suomalaisen kirjallisuuteen käsityksen realistisesta romaanista alkuperäisenä tai ”aidoimmin suomalaisena” kirjallisuuden muotona. 1800-luvun suomalaisen romaanin syntyä koskevan keskustelun aatteet eivät kuitenkaan olleet sen kotoisempia kuin esimerkiksi jälkistrukturalistiset teoriat 1980-luvun Suomessa; ne olivat usein suoraa lainaa muualta, esimerkiksi Hegeliltä, Friedrich Theodor Vischeriltä (1807–1887) ja Karl Rosenkranzilta (1805–1879), kuten Ihonen tuo *Suomen kirjallisuushistoriassa* esiin (ks. Ihonen 1999a, 281).

3.2 Aiemmat suomalaiset kirjallisuuskäsitteet

Kirjallisuuskäsitteet ovat alue, jolla käydään kaiken aikaa kamppailua siitä, mitä kirjallisuus on ja mitä se voi tai mitä sen pitäisi olla. Lisäksi väännetään kättä siitä, kenellä on oikeus tämän määrittelemiseen. Myös suomalaisen kirjallisuuskäsitteen kentällä on käyty ja käydään tällaista kamppailua, ja suomalai-

⁴¹ ”Romaani esittää useimmissa tapauksissa todellisuuden sellaisena kuin se on, kuitenkin siten, että tämän esiintymät sovitellaan yhteen elimelliseksi kokonaisuudeksi, jonka yhdistävänä keskuksena on elävä subjekti ja tämän tarkoitukset. Romaani koostuu yhteen järjen välttämättömyyden, joka arkitodellisuudessa esiintyy vain osittaisesti ja katkelmallisesti.” Suomenos on peräisin *Suomen kirjallisuushistoriasta*, ja se on luultavasti Markku Ihosen tekemä. (Ihonen 1999a, 282.) Kolmiosainen kirjoitus julkaistiin nimettömänä 7.6., 11.6. ja 14.6. Kirjoituksen alussa sen ilmoitetaan olevan lainaa jostakin ruotsalaisesta lehdestä.

sen kirjallisuuden historia tuntee monia kiistoja kirjallisuuskäsityksistä⁴². *Jälkisanojen* vastaanotossa viitattiin usein Olavi Paavolaisen teokseen *Suursii-vous. Eli kirjallisessa lastenkamarissa* (1932), ja sen vuoksi käyn läpi *Jälkisanojen* suhdetta Paavolaisen kirjaan⁴³. Lisäksi kertaan lyhyesti muita tunnettuja suomalaisia kirjallisuuskäsitteitä⁴⁴.

Yksi tunnetuimmista kirjallisuuskäsitteistä sijoittuu suomenkielisen kirjallisuuden alkuvaiheisiin, jolloin kriitikko August Ahlqvist teulsi Aleksis Kiven *Seitsemän veljestä*. Hänen mukaansa *Seitsemän veljestä* oli ensinnäkin kirjoitettu huonolla suomen kielellä, sillä Ahlqvistin mukaan Kivi oli syntynyt ”miltei huonoimpaan murteeseen, mitä Suomen kielen alalla on” ja lisäksi hän oli ”kyvytön tätä kieltä sekä oppimaan että käyttämään” (Ahlqvist 1874, 40–41). Ahlqvist piti kirjaa myös lapsellisena ja naurettavana ja esimerkiksi sen henkilökuvausta epäuskottavana. Lisäksi pahennusta herätti Kiven kielenkäytön raakuus ja hävyttömyys lukuisine kirosoineen ja kansanomaisine ilmauksineen. Eri-tyisen painokkaasti Ahlqvist kuitenkin moitti Kiveä ja kirjan julkaisusta Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa siitä, että *Seitsemän veljeksien* oli annettu ymmärtää kuvaavan Suomen talonpoikaista kansaa ”luonnon mukaan” eli realistisesti⁴⁵. Tätä näkemystä Ahlqvist vastusti kiivaasti, sillä hänen mukaansa Kiven säädytön romaani häpäisi kansan, jota Ahlqvist itse piti ”tyynenä ja vakavana”. (Ahlqvist 1874; Ahlqvist 1870⁴⁶.)

Vastakkain asettuivat siis Ahlqvistin kannattama runebergiläinen ideali-soiva kirjallisuuskäsitys ja Kiven realistis-humoristinen kirjallisuuskäsitys. Ahlqvistin hyökkäys Kiven romaania ja koko hänen tuotantaan vastaan oli raju ja Pirjo Lyytikäisen mukaan jopa vainoharhainen, ja vaikka monet aikalaiset olivat eri mieltä Ahlqvistin kanssa, harva avasi Lyytikäisen mukaan suutaan puolus-taakseen Kiveä. (Ks. Lyytikäinen 1999, 345.)

Irma Sulkusen Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran historiikissa esittämän tulkinnan mukaan esimerkiksi Fredrik Cygnaeus kirjoitti kyllä Kirjallisuuden Seuran runoustoimikunnan puolesta ”tuohtuneen, tiukkasanaan ja Aleksis

⁴² Julkisten kirjallisuuskäsitteiden lisäksi kamppailua käydään kaiken aikaa esimerkiksi kustannuspolitiikassa, kirjallisuuskritiikissä ja taiteilija- ja tutkimusapurahapäätök-sissä.

⁴³ Toisesta näkökulmasta tässä käsiteltyjen Paavolaisen teosten voidaan nähdä olevan tekstienvälisessä suhteessa *Jälkisanoihin*, mitä perustelen tarkemmin *Jälkisanoja* käsit-televässä luvussa. Tällöin *Jälkisanojen* suhdetta mainittuihin Paavolaisen kirjoihin voi-daan nimittää Gérard Genetten termin metatekstuaaliseksi. Metatekstuaalisuudesta tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 5.1.4.

⁴⁴ Hieman toisenlaisen kuvan näistä kirjallisuuskäsitteistä antaa Eskelinen teoksessaan *Digitaalinen avaruus* (1997), jonka esseessä ”Suomalaisen kirjallisuuden lyhyt historia 1.1” hän hahmottaa suomalaisen kirjallisuuden historiaa konfliktimallin näkökul-masta. Laajemmin hän käsittelee suomalaisen kirjallisuuden historiaa *Suomalaisen kir-jallisuushistoria 1–3* -teosta koskevassa arvostelussaan ”Ei laaksoa, ei kukkulaa”. (Es-kelinen 1997, 137–140; Eskelinen 2000, 32–35.)

⁴⁵ Ahlqvist käyttää Kivi-arvostelussaan sanaa ”reaalinen” viitatessaan romaanin to-denmukaisuuteen, mutta Leeni Tiirakari on huomauttanut, että Kiven aikalaiset käyttivät ”realismi”-termiä kuvaamaan Kiven kaunistelematonta rahvaanomaisuut-ta, eikä se vielä viitannut esimerkiksi yhteiskunnallisten epäkohtien kuvaamiseen, kuten myöhemmin, 1880-luvulla (Ahlqvist 1874, 50; Tiirakari 1997, 88).

⁴⁶ Ahlqvistin *Finlands Allmänna Tidningissä* vuonna 1870 julkaistu arvostelu ilmestyi hieman lyhennettynä, muokattuna ja suomenkielisenä teoksessa *Kieletür* (1874).

Kiveä lämpimästi puoltavan vastineen”, jossa Kirjallisuuden Seuraa vaadittiin luopumaan kaltoin kohdeltuun Kiveen kohdistuvasta ”ryntäyksestä” jopa runoustoimikunnan jäsenten eron uhalla Oskar Toppeliusta lukuun ottamatta (Sulkunen 2004, 160–161). Sulkunen antaa tapahtumien kulusta muutenkin toisenlaisen ja monisyisemmän kuvan kuin kirjallisuudenhistoriat, sillä hän näkee Kiven Kirjallisuuden Seuran sisäisen hegemoniataistelun uhrina. Sulkusen mukaan yksi syy Ahlqvistin rajuun Kivi-kritiikkiin oli tämän oma katkeruus siitä, että oli hiljattain tullut syrjäytetyksi olennaisen tärkeänä pitämänsä Kirjallisuuden Seuran johtopaikoilta⁴⁷. (Sulkunen 2004, 154.)

Ahlqvistille Kiven romaanin teilaaminen oli Sulkusen mukaan ensisijaisesti keino kritisoida Kirjallisuuden Seuran uutta, Ahlqvistin toimintakauden jälkeen valittua linjaa. *Seitsemän veljestä* julkaistiin neljänä vihkona uudessa Novellikirjasto-sarjassa, jolla oli osittain tarkoitus korvata kielitieteellinen linja, jota Ahlqvist oli Kirjallisuuden Seurassa edustanut. Syyt, jotka johtivat hänen *Finlands Allmänna Tidningissa* julkaistuun Kivi-kritiikkiinsä, olivat siis monitahoiset. (Sulkunen 2004, 154.)

Tämän lisäksi Sulkunen tuo esiin sen, että Ahlqvist ei suinkaan ollut ainoa, joka halusi teilaata Kiven romaanin. Myös esimerkiksi toiseen poliittiseen leiriin kuuluva Agathon Meurman tarjosi omaa yhtä murskaavaa kritiikkiään *Kirjalliseen Kuukauslehteen*. Lehden päätoimittaja Yrjö Koskinen päätti kuitenkin jättää sen julkaisematta. (Sulkunen 2004, 163.) Kiven romaani sai siis vihkoina ilmestyttyään murskaavaa arvostelua, ja tämän lisäksi kirjan julkaisemista kokonaisuutena teoksena lykättiin niin pitkään, että heikosta terveydestä kärsinyt Kivi ehti menehtyä ennen kirjan vuonna 1873 tapahtunutta julkaisemista.⁴⁸ (Sulkunen 2004, 157.)

Hieman toisenlaista kirjallista kamppailua käytiin 1950-luvulla. Kirjallisuuden modernismin ”toisen aallon” sanotaan saapuneen Suomeen 1940-luvun lopulla, ja se näkyi aluksi varsinkin lyriikassa. Esimerkiksi vuonna 1949 ilmestyi amerikkalaisen modernismin merkkihahmon T. S. Eliotin (1888–1965) teos *Autio maa* suomeksi ja Lasse Heikkilän ja Lassi Nummen modernistiset esikoisrunokokoelmat *Miekkalintu* ja *Intohimo olemassaoloon*. 1950-luvun lopulla ilmestyivät myös ensimmäiset modernistisiksi kutsutut proosateokset, esimerkiksi Veijo Meren *Manillaköysi* ja Marja-Liisa Vartion *Se on sitten kevät*, jotka julkaistiin vuonna 1957⁴⁹. (Ks. Hökkä 1999, 68.)

⁴⁷ Tämän lisäksi hän oli kokenut vastikään raskaita henkilökohtaisia menetyksiä, kun jo aiemmin kuolleen tyttären lisäksi myös kaikki kolme poikaa menehtyivät vuonna 1869.

⁴⁸ Leeni Tiirakari on puhunut Minna Canthin teosten vastaanoton yhteydessä ”kirjasodasta” (Tiirakari 1999, 17). Canthia vastaan hyökkäsivät muun muassa konservatiivit, jotka lukivat hänen teoksiaan romanttis-idealisten lukumallin mukaisesti. Malli perustuu ajatukseen, jonka mukaan kirjallisuus vastaa todellisuutta mutta ei suoraan vaan ylevöittävästi. Sen mukaan kirjallisuuden on siis kuvattava todellisuutta sellaisena kuin sen tulisi olla, ei sellaisena kuin se on. Tämän vuoksi osa lukijoista luki Canthin realistisia kuvauksia elämänohjeiden tapaan ja koki niiden johdattelevan lukijoita moraalisesti arveluttavaan elämään. (Lappalainen 2000, 71–72; Tiirakari 1997, 121, 211.)

⁴⁹ *Jälkisanoissa* on *Manillaköyttä* koskeva essee ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut”.

Myöhemmästä valta-asemastaan huolimatta modernismi ei alkuun miellyttänyt kaikkia, ja näkemuserot saivat aikaan kirjallisen kiistan niin sanottujen konservatiivien ja modernistien välillä. Kiistaa voidaan luonnehtia myös sukupolvien väliseksi näkemuseroksi kirjallisuuden luonteesta ja merkityksestä. Konservatiivien johtohahmona nähtiin V. A. Koskenniemi (1885–1962), joka kannatti käsitystä kirjailijoista neroina ja korosti perinteisiä kirjallisuuden elämys- ja sisältöperiaatteita. Modernistit sen sijaan syyttivät konservatiiveja vanhentuneista muodoista ja siitä, että nämä alistivat kirjallisuuden sellaisille ulko-kirjallisille arvoille kuten kansa, yhteiskunta, historian kuvaaminen, aatteet tai ihannoitu kauneus. Itse he katsoivat edustavansa korkeaa laatua ja ilmaisevansa viileää ja analyyttistä modernin subjektin näkemystä. Kiivaimmat keskustelut aiheesta käytiin 1940–1950-luvun vaihteessa, ja asetelma on näkyvissä vielä vuonna 1954 ilmestyneessä keskustelukirjassa *Toiset pidot tornissa*⁵⁰. (Hökkä 1999, 74–75.) Nykyajan näkökulmasta itsestään selvältä näyttänyt modernismin voittokulku vaati siis toteutuakseen kamppailua kirjallisuuden kentällä.

Modernismiin liittyy myös kiista modernistien ja realistisen välillä, joka näkyi erityisen selvästi Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* (1954) *Pohjantähti*-trilogian (1959–1962) vastaanotossa, sillä Linnan teosten suuri menestys kärjisti koettua vastakohtaisuutta helsinkiläisten modernistien ja tamperelaisen Mäkelän piirin realistien välillä. Tuula Hökkä kuitenkin esittää, että vastakohtaisuus ei ollut todellista, sillä vaikka modernistien ja realistien kirjallisuuskäsitykset saattoivat päällepäin vaikuttaa aivan erilaisilta, olivat niiden teoreettiset lähtökohdat osin samanlaiset. Tämä selittyy Hökän mukaan ainakin osittain Alex. Matsonin *Romaanitaideteoksella* (1947), jota lukivat niin modernistit kuin realistitkin. Hökkä lieventääkin oletettua vastakohtaisuutta kirjoittamalla, että Linnan taiteellisia keinoja voidaan luonnehtia modernistisiksi ja vastaavasti modernistien kielellistä ohjelmaa kansalliseksi tai uusrealistiseksi. (Hökkä 1999, 75–76.)

1960-luvulla taas kamppailtiin kirjallisuuskäsityksistä yksittäisten teosten osalta jopa niin kiivaasti, että Pekka Tarkka on puhunut kirjasodista. Tunnetuimpia niistä ovat Paavo Rintalan *Sissiluutnantin* (1963) ja Hannu Salaman *Juhannustanssien* (1964) aikaan saamat kiistat. Etenkään Salaman kirjan synnyttämässä kohussa pelissä eivät olleet yksinomaan kirjalliset panokset, sillä kirjailija haastettiin oikeuteen jumalanpilkasta ja tuomittiin pitkällisen oikeudenkäynnin seurauksena ehdolliseen vankeuteen ja menettämään saavutettu taloudellinen hyöty valtiolle. Tämän lisäksi kirjaa oli sensuroitava. Lopulta tuomio ei kuitenkaan tyydyttänyt edes oikeusjupakan aloittanutta piispa Martti Simojokea, sillä oikeusprosessia pidettiin yleisesti farssina. Vain muutaman kuukauden kuluttua tuomion julistamisesta presidentti Urho Kekkonen päättikin armahtaa Salaman.⁵¹ (Arminen 1999, 222–223.)

⁵⁰ Ensimmäinen *Pidot tornissa* oli ilmestynyt vuonna 1937.

⁵¹ Jyrki Nummen mukaan 1960-luvun kirjalliset kiistat erosivat aiempien vuosikymmenten kiistoista siinä, että kun Kivestä lähtien kiistat olivat koskeneet sitä, voidaan jokin kaunokirjallinen teos hyväksyä kansallisesti yhtenäiseen julkaisuuteen, 1960-luvulla kiisteltiin siitä, voiko kirjallisuus toimia kansallisista arvoista erillisenä omina alueenaan (Nummi 1997, 10). Kirjallisiin kiistoihin voi liittyä myös kysymyksiä sananvapaudesta eli siitä, mitkä tahot määrittelevät tai sääntelevät (ja miten) sitä, mitä julkaistaan ja mitä jätetään julkaisematta.

Rintalan kirjassa ärtymystä taas oli aiheuttanut lähinnä tapa, jolla siinä kuvataan kirjan päähenkilön sissiluutnantin moraalista rappiota sekä lottien ja sotilaiden seksikohtauksia. Konservatiivien yrityksistä huolimatta sen paremmin kirjanvastaisia oikeustoimia kuin ostoboikottiakaan ei kuitenkaan saatu aikaiseksi, ja loppujen lopuksi *Sissiluutnantin* saama julkisuus vain lisäsi sen myyntiä ja koitui näin kirjailijan eduksi. (Arminen 1999, 221–222.)

Suomalaisten lukijoiden sietokykyä oli koetellut aiemmin myös Pentti Haanpää, jonka suomalaista armeijaa käsittelevä teos *Kenttä ja kasarmi* (1928) herätti ilmestyessään pahennusta varsinkin isänmaallisissa konservatiiveissa. Haanpään kustantaja WSOY ei suostunut julkaisemaan kirjaa ilman muutoksia, joihin Haanpää ei suostunut. Sen vuoksi kirjan julkaisi pieni vasemmistolainen kustantamo Kansanvalta. Kirjan aikaan saama tuohtumus johti siihen, että Haanpään kirjoja ei suostuttu lainkaan julkaisemaan vuosina 1930–1935. Haanpään 1930-luvun alkupuolen tuotantoa ei siis sensuroinut oikeuslaitos vaan kustantamot. Lopulta osa Haanpään tuotannosta, esimerkiksi markkinatalouden ilmiöitä kriittisesti tarkasteleva *Noitaympyrä* (1931), julkaistiin vasta postuumisti kootuissa teoksissa. (Koskela 1999, 277–278; Sallamaa 1999, 244; Sevänen 1999, 255–257.)

Jälkisanojen kannalta olennaisin tapaus, Paavolaisen *Suursiivous*, sijoittuu myös 1930-luvun alkuun. Syy siihen, miksi *Jälkisanoja* verrattiin Paavolaisen kirjaan, on selvä mutta ei aivan yksiselitteinen. Paavolaisen kirja on esseekoelma kuten *Jälkisanatkin*, ja Paavolainen suomii siinä oman aikansa kirjallisuutta ja kirjailijoita nimeltä mainiten ja vailla sen suurempaa hienotunteisuutta. Osansa kritiikistä saa esimerkiksi Mika Waltari, jonka kanssa Paavolainen oli muutamaa vuotta aikaisemmin julkaissut runokokoelman *Valtatiet* (1928).

Paavolainen kritisoi kirjassaan erityisesti sitä, että ajan kirjallisuuskritiikki oli alkanut ylistää Tulenkantaja-sukupolven proosatuotantoa liian kevein perustein, jopa täysin syyttä. Hänen mukaansa nuorten kirjailijoiden suosio ei perustunut niinkään heidän kirjoittamiensa kirjojen korkeaan laatuun kuin siihen, että he kirjoittivat paljon ja heitä mainostettiin paljon. Kirjallisuudesta oli tullut kaupallisuuden leimaamaa ja kirjailijoista liian rahanahneita; taiteellinen kunnianhimo ja taiteelliset arvot olivat saaneet väistyä markkina-arvojen tieltä. (Paavolainen 1932, 59–60.)

Paavolainen arvostelee niin aikansa kirjailijoita kuin kritikoitakin, ihan kuten Eskelinen ja Lehtola *Jälkisanoina*. Myös kritiikin aiheet ovat teoksissa monelta osin samat: molemmissa kirjoissa moititaan suomalaisten kulttuurivaikuttajien alhaista sivistystasoa – *Suursiivouksessa* muun muassa tyyllitajun puutteen ja tietämättömyyden vuoksi, *Jälkisanoina* etupäässä siksi, että suomalaiset eivät tunteneet kirjallisuusteorioita, ranskalaista nykyfilosofiaa tai avantgardistista kirjallisuutta.

Kirjojen välillä on kuitenkin merkittäviä eroja. Ensinnäkin kirjojen tyyli ovat erilaiset. Vaikka molemmat kirjat ovat suorasukaisen kriittisiä, on Paavolaisen kirja kuitenkin kaunopuheisempi kuin *Jälkisanat*; siinä ei esimerkiksi kritisoida niinkään kirjailijoita kuin heidän teoksiaan. Eskelinen taas on korostanut *Jälkisanojen* erilaisuutta suhteessa Paavolaisen *Suursiivoukseen* siltä osin, että

Paavolainen haukkui kirjailijoita, joista moni oli oppipojan asemassa suhteessa Paavolaiseen itseensä – siitä alaotsikko ”Kirjallisessa lastenkamarissa”. *Jälkisanat* (joka oli kirjoittajiensa esikoisteos) taas suuntasi kritiikin suoraan kirjallisuusinstituution arvovaltaisimpiin henkilöihin ja oli siksi luonteeltaan aivan toisenlainen hanke kuin Paavolaisen kirja. (Kulmala 1990, 77.) Toisin kuin *Jälkisanat*, Paavolainen ei myöskään kritisoi esimerkiksi kirjallisuudentutkimusta tai aikansa filosofiaa.

Myös teosten esittämät vaatimukset ovat osittain samat, osittain erilaiset. Molempien teosten taustalla voi nähdä pettymisen tai kyllästymisen oman ajan kirjallisuuteen. Paavolainen oli pettynyt omiin aikalaisiinsa Tulenkantajiin, jotka eivät olleet kyenneet lunastamaan uudenlaisella runoudella herättämiään toiveita hyvästä uudesta proosakirjallisuudesta. *Jälkisanojen* taustalla taas saattoi olla kyllästyminen muun muassa 1980-luvun suomalaiseen kirjallisuuteen, joka – huolimatta esimerkiksi 1980-luvun alun ehkä näennäisen räväköistä vaatimuksista, joita esittivät muun muassa Anja Kauranen, Esa Saarinen ja Olli Jalonen – ei ollut riittävän uudenaikaista tai uskottavaa, postmodernistisuudesta tai avantgardistisuudesta puhumattakaan. Postmodernismista kyllä puhuttiin 1980-luvulla paljon, mutta suomalainen kirjallisuus ei silti ollut – ainakaan Eskelisen mukaan – tuottanut yhtäkään todella modernismin perinteistä irronnutta teosta (ks. Petäjä 1993).

Kun *Jälkisanaja* verrataan *Suursiivoukseen*, tulee mieleen myös toinen Paavolaisen kirja, joka muistuttaa joiltain osin *Jälkisanaja*, nimittäin *Nykyaikaa etsimässä* (1929), ja *Jälkisanat* päättävä osio onkin samanniminen⁵². Kirjassaan Paavolainen esittelee suomalaiselle lukijakunnalle eurooppalaista taidetta erityisesti futurismin ja dadan kaudelta, ja hän kritisoi suomalaisia siitä, että nämä tuntevat kyseiset suunnat liian huonosti, jos ollenkaan. Paavolaisen innostuneisuus eurooppalaista avantgardea kohtaan muistuttaa *Jälkisanojen* suhtautumista ranskalaiseen jälkistrukturalismiin ja mannermaiseen ajatteluun ylipäänsä. Myös *Nykyaikaa etsimässä* -teoksen ja *Jälkisanojen* vihollinen on yhteinen: konservatiivinen tai sivistymätön suomalainen taiteilija tai taiteen harrastaja, joka ei halua kohdata uudenlaista taidetta ja muuttaa makutottumuksiaan. Paavolainen kirjoittaa:

Suurin osa kirjailijoitamme toimii vielä vanhuksen verenkalkkeutumista potevan realismin lumoissa, ja kun kuvaamataiteemme voimakkaasti uudistuivat viimeksi kulu-neella vuosikymmenellä, katsovat niiden edustajat nyt, muutamia poikkeuksia lukuunottamatta, oikeudekseen levätä laakereillaan kuvitellen kehityksenkin pysähtyneen samaan kohtaan kuin he itse. (Paavolainen 1929, 17.)

⁵² *Jälkisanojen* otsikko ”Nykyaikaa etsimässä” voisi hyvin viitata myös Jussi Kotkavirran ja Esa Sirosen toimittamaan teokseen *Moderni/postmoderni* (1986), jossa esitellään Walter Benjaminin, Theodor Adornon, Jürgen Habermasin, Jean-François Lyotardin, Jean Baudrillardin ja Fredric Jamesonin käsityksiä modernista ja postmodernista, sillä teoksen esipuhe alkaa sanoin: ”Tässä kirjassa ollaan nykyaikaa etsimässä” (Eräsaari; Jokinen; Kotkavirta; Laari; Laine; Sironen & Vainikkala 1986, 5). Myös *Moderni/postmodernin* esipuheessa viitataan todennäköisesti Paavolaiseen kirjaan, vaikka kyse voi myös olla jonkinlaiseksi iskulauseeksi kiteytyneestä, ”alkuperästään” irronneesta ilmauksesta.

Paavolainen luonnehtii aikansa kulttuuri-ilmapiiriä myös vanhoilliseksi, aloitekyvyttömäksi ja itsetyytyväiseksi (Paavolainen 1929, 17). *Jälkisoissa* taas kirjoitetaan: ”Kirjallisen avantgarden ongelma on sama kuin kaiken avantgarden: vastaanottaja, joka haluaa pysyä passiivisena. Näille passiivisille vastaanottajille avantgarden voi määritellä (turhaksi) yritykseksi rikkoa taideteoksen ja todellisuuden välinen keinotekoinen raja.”⁵³ (JS, 57.)

Yhteistä tässä mainituille teoksille ja kirjailijoille on myös se, että Paavolaisen 1920-luvun lopun ja 1930-luvun alun esseeteokset ovat jääneet omaperäisiksi saarekkeiksi suomalaisen kirjallisuuden historiaan. Myös *Jälkisanat* jäänee kirjallisuudenhistoriaan erikoisena tapauksena, kirjana, joka esitti suomalaiselle valtakulttuurille vieraita vaatimuksia.

Suomessa oli siis kamppailtu kirjallisuuskäsityksistä jo ennen *Jälkisoja*, ja kiistaa aiheesta oli käyty niin kirjallisuusinstituution sisällä kuin sen ulkopuolellakin. Kiven ja Ahlqvistin tapauksessa panoksena oli vasta syntymässä olevan suomenkielisen kirjallisuuden tulevaisuuden suunta. Lisäksi pelissä oli kirjallisuuden ohella koko kansallisvaltiohanke. Paavolaisen ja Tulenkantajien kiista taas kosketti lähinnä kirjallisuutta, samoin modernistien ja realistien. On kuitenkin otettava huomioon, että kirjallisuuden asema julkisuutena oli tuolloin erilainen kuin nykyään.

Sen sijaan Salaman jumalanpilkkaouikeudenkäynti ei ollut pelkästään kirjallisuusinstituution sisäinen kiista; mukana oli kirjallisuusinstituution jäsenten lisäksi niin piispa, oikeuslaitos kuin presidenttikin. Kiistan ulottuminen laajalle kirjallisuuden ulkopuolelle kertoo osaltaan 1960-luvun kirjallisuuden asemasta suomalaisessa kulttuurissa. Tätä taustaa vasten onkin syytä tarkastella sitä, mitä tahoja *Jälkisanat* tuli liikuttamaan 1980-luvulla ja miksi.

⁵³ Eroakin Paavolaisen ja *Jälkisojen* näkemysten välillä on, ja yhden niistä voi kiteyttää siten, että Paavolaisen puhuessa tekijästä kiinnittää *Jälkisanat* huomion vastaanottajaan. Tämä eroavaisuus tuo mieleen kirjallisuustieteellisen kehityksen suuren linjan, jossa on siirrytty tekijästä teoksen kautta lukijaan (ks. esim. Koskela & Rojola 1997, 100).

4 JÄLKISTRUKTURALISMI SUOMALAISISSA KIRJOITUKSISSA 1980-LUVULLA

Suomenkielisiä jälkistrukturalismia käsitteleviä kirjoituksia alettiin julkaista satunnaisesti 1980-luvun alusta lähtien. Tuohon aikaan ei kuitenkaan vielä puhuttu yleisesti ”jälkistrukturalismista” ainakaan Suomessa, sillä nimitys otettiin Yhdysvalloissakin käyttöön vasta 1980-luvun alkupuolella. Tässä luvussa käsitellyt tekstit eivät ole pelkästään kirjallisuustieteellisiä, mutta otan ne esille siksi, että jälkistrukturalistiset teoriat eivät sitoudu perinteisiin oppialajakoihin, ja siksi artikkeleita luettiin niiden ilmestyessä todennäköisesti oppialarajoihin tuijottamatta. Tämän luvun tarkoituksena on esitellä ja kuvailla sitä, mitä jälkistrukturalismista kirjoitettiin 1980-luvulla.

Vuonna 1981 julkaistiin *Parnassossa* kirjallisuudentutkija Erkki Vainikkalan raportti ”Oppinut taikina”, joka käsittelee Modern Language Associationin Houstonissa pidettyä vuosikokousta. Sen yhtenä teemana oli ollut ”Nykykriittikin tieto-oppia: hermeneutiikka ja dekonstruktionismi”. (Vainikkala 1981.) Vuonna 1982 taas julkaistiin *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjassa* 34 Pirjo Ahokkaan raportti aiheesta ”Dekonstruktionismi, Derrida ja Yalen koulukunta”, jossa Ahokas kertoo ”dekonstruktionismiksi” kutsumansa ilmiön rantautumisesta Yhdysvaltoihin (Ahokas 1982).

Jo Vainikkalan ja Ahokkaan tekstien kohdalla on syytä mainita, että ”dekonstruktionismi”-termiä käytetään ainakin tämän tutkimuksen aineistossa useimmiten viitattaessa dekonstruktion amerikkalaiseen versioon. Outi Pasanen on kuitenkin huomauttanut, että dekonstruktio on tietoisesti pyrkinyt välttämään muuttumista -ismiksi, siis ”dekonstruktionismiksi”, minkä vuoksi nimitys on harhaanjohtava ainakin puhuttaessa Derridasta (Pasanen 1985a, 2). Tunnettu Derrida-tutkija Rodolphe Gasché puhuu myös dekonstruktiiivisesta kriittistä tarkoittaessaan amerikkalaista dekonstruktioista vaikutteita saanutta kirjallisuudentutkimusta. Derridalaisesta lähestymistavasta puhuttaessa käytetään nimitystä ”dekonstruktio”.

Dan Steinbock kirjoitti vuosina 1982–1984 *Helsingin Sanomiin* artikkeleita Lacanista, Kristevasta, Barthesista⁵⁴ ja Derridasta, mutta Derridaa lukuunottamatta hän käsitteli heitä pikemminkin strukturalisteina kuin jälkistrukturalisteina ja aivan yleisesti eikä esimerkiksi pelkästään kirjallisuustieteen näkökulmasta⁵⁵. *Teatteri*-lehden numerossa 6/1985 julkaistiin puolestaan Steinbockin kirjoittama artikkeli ”Derridan Artaud: ryövätty puhunta”, joka käsittelee Derridan Antonin Artaud’ta koskevaa tekstiä ”La parole soufflée”. (Steinbock 1982; Steinbock 1983a; Steinbock 1983b; Steinbock 1984a; Steinbock 1985b; Derrida 1967, 253–292.)

Myös *Taide*-lehdessä julkaistiin ennen *Jälkisanoja* useita jälkistrukturalististen esseiden suomennoksia ja muutamia jälkistrukturalismia käsitteleviä lyhyitä tekstejä. Vuonna 1982 ilmestyivät Keijo Rahkosen kirjoittama Foucault’ta koskeva ”Vallan vallaton filosofi” ja Hannu Siveniuksen suomentama Foucault’n teksti ”Tämä ei ole piippu”. Vuonna 1983 ilmestyi niin ikään Siveniuksen suomentama Jean Baudrillardin teksti ”Beaubourg-efekti”. Esa Sirosen kirjoittama ”Roland Barthes ja katse valokuvaan” julkaistiin vuonna 1984 yhdessä Sirosen suomentaman Barthesin ”Talvipuutarhavalokuvan sanoma” -tekstin kanssa, ja samassa lehdessä ilmestyi myös Siveniuksen suomentama Baudrillardin teksti ”Merkkien kapina”.

Siveniuksen suomentama Jean-François Lyotardin essee ”Ylevä ja avantgarde” ilmestyi vuonna 1985, ja samana vuonna julkaistiin myös Lyotardin teksti ”Vastaus kysymykseen: mitä postmodernismi on” (suomentajaa ei mainittu) yhdessä Martti Bergerin kirjoittaman ”Lyotardin haastattelun” kanssa⁵⁶. (Barthes 1984; Baudrillard 1983b; Baudrillard 1984; Berger 1985; Foucault 1982; Lyotard 1985a; Lyotard 1985b; Rahkonen 1982; Rahkonen 1983; Sironen 1984.)

Ensimmäinen Deleuze-suomennos, Jussi Vähämäen kääntämä ”Penseä numadi”, julkaistiin tamperelaisen opiskelijalehden *Aviisin* numerossa 10/1984. *Aloha!* 5/1986 sisälsi puolestaan Vähämäen Deleuze & Guattari -suomennoksen ”Rihmasto”, Tapani Hietaniemen suomennoksen Paul Virilion ja Florian Rötzerin välisestä keskustelusta nimeltä ”Vauhti – onnettomuus – sota” sekä Stefan Sanduddin Baudrillard-suomennoksen ”Muoti eli koodin satumaa”. Näistä kaksi ensin mainittua julkaistiin uudelleen vuonna 1992 teoksessa *Autiomaa*⁵⁷.

⁵⁴ Myös Maija Lehtosen kirjoittama Barthes-esittely julkaistiin *Parnasson* numerossa 7/1984, mutta vaikka Lehtonen kirjoittaa Barthesin myöhäistuotantoon kuuluvista teoksista, hän ei tuo esiin Barthesin jälkistrukturalistisuutta vaan luonnehtii Barthesin siirtyneen rationaaliseen strukturalismista irrartionaaliseen nautinnon ylistämiseen (ks. Lehtonen 1984, 433).

⁵⁵ Derridaa koskeva kirjoitus on tarkkaan ottaen arvio Jonathan Cullerin teoksesta *On Deconstruction* ja Vincent B. Leitchin kirjasta *Deconstructive Criticism*.

⁵⁶ Lyotardin tekstit ”Vastaus kysymykseen: mitä postmodernismi on?” ja ”Ylevä ja avantgarde” julkaistiin myöhemmin uudelleen Jussi Kotkavirran ja Esa Sirosen toimittamassa teoksessa *Moderni / postmoderni* (1986). Kirjassa ensin mainitun tekstin suomentajaksi on ilmoitettu Martti Berger.

⁵⁷ Ensimmäiset suomennetut Deleuzen (ja Guattarin) kirjat ilmestyivät 1990-luvun puolella: Deleuze-kokoelma *Autiomaa ja muita kirjoituksia* ilmestyi vuonna 1992 Gaudeamukselta ja Deleuzen & Guattarin *Mitä filosofia on?* vuonna 1993 Gaudeamukselta. Deleuze- ja Guattari-suomennoksia on ilmestynyt myös 2000-luvulla: Deleuzen *Haastatteluja* Tutkijaliitolta 2005; Deleuzen *Nietzsche ja filosofia* Summalta 2005; De-

Parnasson numerossa 8/1985 ilmestyi myös Leevi Lehdon suomentama ja lyhentämä Deleuzen essee ”Michel Tournier ja Maailma vailla toista”, joka käsittelee Tournierin teosta *Perjantai* (1967). Essee on ilmestynyt kokonaisuudessaan Deleuzen *Logique du sens* -kirjan (1969) ja Tournierin ranskankielisen alkuteoksen *Vendredi* liitteinä, ja suomennos julkaistiin uudelleen vuonna 1992 ilmestyneessä Deleuzen suomennoskokoelmassa *Autioma*.

Vuoden 1985 tienoilta lähtien jälkistrukturalismista alettiin kirjoittaa runsaammin, ja aihetta koskevia artikkeleita julkaistiin muun muassa *Helsingin Sanomissa*, *Tiede & edistyksessä*, *Parnassossa* ja *Synteessissä*. Käsitellen näissä lehdissä ilmestyneitä artikkeleita seuraavaksi luodakseni yleiskäsityksen siitä, mitä jälkistrukturalismista 1980-luvulla kirjoitettiin ennen *Jälkisanoja*. Lehtikirjoituksia esitellessäni avaan samalla niissä esiintyviä jälkistrukturalistisia käsitteitä ja ajatuskulkuja, jotta myöhempi *Jälkisanoja* ja sen vastaanottoa koskeva analyysi olisi helpommin ymmärrettävissä.

4.1 Jälkistrukturalismi *Synteessissä*

Taiteidenvälisen tutkimuksen aikakauslehti *Synteessissä* julkaistiin vuonna 1985 dekonstruktio-erikoisnumero, jonka kannessa on Outi Pasasen ottama kuva Jacques Derridasta. Lehdessä on suomennoksia kansainvälisten tutkijoiden dekonstruktio-aiheisista teksteistä, Pasasen johdatus dekonstruktioon sekä dekonstruktio-temaan liittymättömiä kirjallisuusarvosteluja⁵⁸. Pasanen luonnehtii lehteä ”käännösartikkeleista koostuvaksi pieneksi antologiaksi, jonka tarkoituksena on antaa näkymä siihen laajaan problematiikkaan, joka suomalaisessa keskustelussa varsin kapeasti ymmärrettyyn, mutta kansainvälisessä kirjallisuusfilosofisessa debatissa tärkeäksi muodostuneeseen käsitteeseen *dekonstruktio* liittyy” (Pasanen 1985a, 1). Johdannossa hän esittelee dekonstruktioa pääpiirteissään ja vertailee sen Ranskassa ja Yhdysvalloissa saamia erilaisia muotoja.

Pasasen mukaan dekonstruktion juuret ovat semiotiikassa ja filosofiassa, erityisesti strukturalismissa ja fenomenologiassa, ja lisäksi siinä on aineksia esimerkiksi antropologiasta, kielitieteestä ja psykoanalyysistä. Dekonstruktion suhde näihin diskursseihin on hänen mukaansa kuitenkin sellainen, että se on pyrkinyt hajottamaan niitä kaikkia sisältäpäin. Pasasen mukaan dekonstruktio pyrkii osoittamaan *doxan*, siis yleisen mielipiteen tai luulon, paradoksaalisuuden, mutta dekonstruktio perustuu hänen mukaansa itsekin paradokseille. Tällä Pasanen viittaa muun muassa siihen, että (varsinkin amerikkalaisten dekonstruktionistien) ajatus dekonstruktioista metodina on dekonstruktion vastainen, sillä Derridan dekonstruktio pyrkii olemaan kesyttämätöntä diskurssien ja ideologioiden kritiikkiä, siis metodiksi asettumaton käytäntö. Tämän vuoksi dekonstruktion keskeiset käsitteet ovat luonteeltaan ”epäkäsitteitä”, ja ne toi-

leuzen *Kriittisiä ja kliinisiä esseitä* Tutkijaliitolta 2007; Deleuzen & Guattarin *Anti-Oidipus* Tutkijaliitolta 2007 ja Guattarin *Kolme ekologiaa* Tutkijaliitolta 2008.

⁵⁸ *Parnasson* numerossa 6/1985 Pasasen (s. 1956) kerrotaan opiskelleen kirjallisuuden tutkimusta Suomessa ja Yhdysvalloissa.

mivat vain paikallisesti ja tilannekohtaisesti sen sijaan, että niistä voitaisiin johdattaa yleinen metodi.⁵⁹ (Pasanen 1985a, 1-2; ks. myös Derrida 2003b, 24.)

Käsitystä dekonstruktiosta hämärtää Pasasen mukaan se, että se liitetään usein ongelmattomasti myös muihin kuin Derridaan. Ongelmallista on erityisesti se, että vaikka dekonstruktio oli kuulunut ranskalaisessa muodossaan filosofian alaan, oli siitä Yhdysvalloissa tullut pikemminkin kirjallisuudentutkimuksen metodologiaa. Tunnetuimpia dekonstruktion kannattajia Yhdysvalloissa olivat Pasasen mukaan Harold Bloom (s. 1930), Geoffrey Hartman (s. 1929), Joseph Hillis Miller (s. 1928) ja Paul de Man (1919-1983), joista erityisesti Harold Bloomin dekonstruktivisuuden Pasanen kiistää. (Pasanen 1985a, 2.)

Viitaten kirjallisuudentutkija Rodolphe Gaschéen artikkeliin ”Dekonstruktio kritiikkinä” Pasanen esittää koko amerikkalaisen kirjallisuustieteellisen dekonstruktion perustuvan Derridan dekonstruktion virhetulkintaan⁶⁰ (Pasanen 1985a, 2). Gasché on kuuluisa Luxemburgissa syntynyt mutta Yhdysvalloissa vaikuttava kirjallisuudentutkija ja Derrida-tuntija, joka tunnetaan erityisesti teoksestaan *The Tain of the Mirror* (1986). Siinä hän käsittelee muun muassa niitä ongelmia, joita aiheutuu Derridan filosofisen dekonstruktion liian yksioikoisesta muuntamisesta kirjallisuudentutkimuksen metodiksi, siten kuin Yhdysvalloissa oli tehty. Hän ei kuitenkaan kiistä sitä, ettei Derridan ajattelusta voisi olla paljonkin hyötyä kirjallisuustieteelle; metodologian sijasta se voisi tarjota välineitä ajatella uudelleen kirjallisuuden ja kirjallisuustieteen perustoja esimerkiksi kirjallisuuden käsitteen kyseenalaistamisen avulla.

Kenties suurin ongelma on Pasasen johdannon mukaan se, että yhdysvaltalaiset dekonstruktionistit olivat ymmärtäneet Derridan käsitteet kirjoittamisen (*écriture*), jälki (*trace*) ja teksti (*texte*) ”fenomenologisina” eli niiden tavanomaisessa merkityksessä (Pasanen 1985a, 2). Toinen ongelma dekonstruktion amerikkalaisessa sovelluksessa on se, että siinä dekonstruktion tulkitaan tarkoittavan ennen kaikkea itserefleksiivisyyden puolustamista, joka on Gaschéen (ja Pasasen) mukaan samalla tekstin autonomian puolustamista. Tämän vuoksi yhdysvaltalaisia dekonstruktionisteja voidaan syyttää hänen mukaansa uuskritiikin perinteiden jatkamisesta, ja Gasché nimittääkin amerikkalaisia dekonstruktionisteja uusuuskritikoiksi. Väärinkäsityksiä aiheuttaa johdannon mukaan muun muassa se, että itserefleksiivisyyden ja tekstin autonomian puolustaminen edellyttää ”välttämättä” sulkeumaa, ja tämän takia dekonstruktionistista tulee läsnäolon metafysiikkaa, joka taas oli nimenomaan Derridan dekonstruktivisen filosofian kritiikin kohde. (Pasanen 1985a, 3.)

Tätä päättelyketjua on syytä pysähtyä pohtimaan, sillä aiheeseen palataan *Jälkisanojen* ja sen vastaanoton analyysissä moneen otteeseen. Pasanen kirjoittaa, että Gaschéen mukaan niin sanottu ”neljän kopl” – Bloom, Hartman, Miller ja de Man – oli redusoinut dekonstruktio-käsitteen tarkoittamaan vain sellaisten

⁵⁹ Esimerkiksi tekstissään ”Kirje japanilaiselle ystävälle” Derrida selittää mahdollista japaninkielistä käännöstä varten ”dekonstruktion” merkityksiä tai oikeastaan sitä, miten dekonstruktioita ei pitäisi ymmärtää (Derrida 2003b, 21-26). Dekonstruktioista johdetuista metodisista luonnehdinnoista (esim. Keskinen 1998, 50-56).

⁶⁰ Myös *Jälkisanoina* mainitaan Gasché ja derridalais-gaschélainen [sic] tietämys (JS, 8 ja 141).

tekstissä (tavanomaisessa merkityksessä ymmärrettynä) esiintyvien aporioiden löytämistä, joissa tekstin premissit ovat toisensa kumoavassa ristiriidassa. Tällöin tekstin on nähty johdannon mukaan ”reflektoivan itse itseään”, mikä johtaa Gashén mukaan siihen, että puolustetaan ennen kaikkea tekstin itserefleksiivisyyttä. (Pasanen 1985a, 2–3.)

Pasanen kirjoittaa, että “[i]tserefleksiivisyyttä ja tekstin autonomiaa puolustavan mallin täytyy kuitenkin ja välttämättä – tämä lienee ilmeistä – edellyttää sulkeumaa” (Pasanen 1985a, 3). On ymmärrettävää, että jos puolustetaan (tavanomaisessa merkityksessä ymmärretyn) tekstin autonomiaa, voidaan samalla edellyttää myös sulkeumaa. Itseviittaavuus sinänsä ei kuitenkaan nähdäkseeni edellytä tekstin itseriittoisuutta tai sulkeumaa, paitsi silloin, jos tekstin oletetaan viittaavan pelkästään itseensä (Ks. Waugh 1984, 22). Tekstuaalisen ja intertekstuaalisen ajattelun viitekehyksessä tällainen tapa ajatella herättää kysymyksiä ensinnäkin siitä, voidaanko löytää jokin tekstin ”itse” ja miten se voidaan rajata. Toisaalta, vaikka oletettaisiin jokin itse, johon tekstin katsotaan viittaavan, voi silti olla mahdollista ajatella, että teksti viittaa myös muualle kuin vain ”itseensä”. Palaan näihin kysymyksiin tuonnempana *Jälkisanoja* ja sen vastaanottoa analysoidessani.

Pasanen kirjoittaa, että Derridan lähtökohtana on strukturalismista periytyvä ajatus siitä, että ajattelu on kielen luomaa eikä päinvastoin. Tämän vuoksi ajattelussa on sisäänrakentuneena kielen periaate, jonka mukaan merkitys muodostuu eroista ja oppositioista. Länsimaisen ajattelun historiassa tiettyjen vastakohtaparien on ajateltu lisäksi olevan kielenulkoisia, mikä tarkoittaa samalla, että niitä ei voida kyseenalaistaa. Vastakohtaparien osapuolet eivät kuitenkaan ole tasaveroisia vaan niiden välisessä hierarkiassa aina toinen osapuoli on hallitseva. Dekonstruktion ensimmäisessä vaiheessa tämä hierarkia pyritään kääntämään, mutta vasta toinen vaihe, jossa hierarkiassa aiemmin alempana ollut termi määritellään uudelleen, on olennainen. Gaschén mukaan amerikkalaiset dekonstruktionistit olivat useimmiten jättäneet toisen vaiheen huomiotta. (Pasanen 1985a, 4.)

Pasanen esittää lyhyesti Derridan kenties tunnetuimman esimerkin länsimaisen ajattelun hierarkkisista oppositioista, puheen ja kirjoituksen välisen opposition. Hän myös määrittelee Derridan *tekstin* jokaisen merkin kautta aukeavaksi loputtomien merkitysketjujen ja merkityssysteemin kentäksi. Hänen mukaansa tekstuaalisuuden kentässä mikään elementti ei ole läsnäoleva (mutta ei myöskään poissaoleva) vaan ”aina jo’ erojen ja ketjujen muiden elementtien jättämien jälkien merkitsemä” (Pasanen 1985a, 5). Tässä muotoilussa näkyy selvästi kielitieteilijä Ferdinand de Saussuren vaikutus ranskalaiseen semiologiaan, sillä hänen mukaansa kielen merkit ovat arbitraarisia ja merkkien merkitykset syntyvät eroamalla muista merkeistä. Derrida vei – monien muiden jälki-strukturalistien tavoin – Saussuren ajattelua eteenpäin esimerkiksi sanoutumalla irti strukturalistisesta staattisesta rakenteesta ja kehittämällä ajatuksen *différance*sta. On kuitenkin muistettava, että Derridan ajattelua ei voida pelkistää Saussuren kielitieteen jatkokehittelyksi (Ikonen & Porttikivi 2003, 11; vrt. Itkonen 1987).

Myös Pasanen nostaa esiin Derridan *différançen*, joka on hänen mukaansa elementti tai järjestelmä, joka ”lykkää” läsnäoloa, sitoo läsnäolevaksi ajatellun sisällön [--] erojen ja jälkien leikkiin ja kieltää siltä alkuperän ja itseidenttisyyden mahdollisuuden” (Pasanen 1985a, 5). *Différance* on siis yleinen merkityksenmuodostumisen periaate derridalaisittain ymmärrettynä, ja siksi *différance* koskee myös subjektia. Pasanen esittää, että subjekti on Derridan mukaan *différançen* eli erojen ja jälkien leikin luoma, minkä vuoksi autenttinen ja itsensä tunteva subjekti ei ole mahdollinen. (Pasanen 1985a, 5.) Subjektin ja objektin ”pohjattomuus ja alkuperättömyys” näkyy Pasanen mukaan myös jälkistrukturalistisessa estetiikassa, jossa subjektin ja objektin nähdään tuottavan merkityksen kussakin tilanteessa yhdessä. Tästä seuraa tulkintojen periaatteessa loputon lukumäärä. (Pasanen 1985a, 5.)

Pasanen johdatuksen jälkeen *Synteessin* dekonstruktio-erikoisnumerossa on ”Sanattomasti sanottua” -teksti, jossa Henri Ronse haastattelee Derridaa. Teksti on vuodelta 1967, ja sen on suomentanut Outi Pasanen⁶¹. Haastattelussa Derrida selittää, mitä hänen kirjansa koskevat. *La voix et le phénomène* -esseestä Derrida sanoo pitävänsä eniten ja lisää esittävänsä siinä ensimmäisen kerran kysymyksen äänen ja foneettisen kirjoituksen etuoikeutetusta asemasta länsimaaisessa historiassa. Dekonstruktioita ja dekonstruoimista Derrida luonnehtii sanomalla, että filosofian dekonstruoiminen on ”filosofian käsitteiden strukturoidun genealogian ajattelemista mahdollisimman tarkalla ja sisäisellä tavalla” mutta myös ”sen määrittämistä, mitä filosofian historia on kyennyt salaamaan tai kieltämään tehdessään itsestään historiaa tämän jossakin motivoituneen tukahduttamisen avulla”, ja tämän dekonstruktio tekee tietystä ulkopuolisesta asemasta käsin. Derridan mukaan juuri liikkumalla samanaikaisesti milloin länsimaaisen filosofian sisä-, milloin ulkopuolella synnytetään suurta mielihyvää synnyttävä teos. (Ronse 1985, 9.)

Ronsen kysyessä Derrida selittää myös *différancea*, joka on hänen mukaansa aktiivista ja passiivista lykkäyksen liikettä eikä sitä edellä ”alkuperäinen ja jakamaton läsnäolevan mahdollisuuden ykseys”. Derridan mukaan ”se mikä lykkää läsnäoloa on juuri se perusta, jolla läsnäolo tulee tiettäväksi tai haluttavaksi siinä mikä sitä esittää: sen merkissä, sen jäljessä...” (Ronse 1985, 10). Yhdessä Ronse ja Derrida tiivistävät, että *différance* on järjestelmän yleisin rakenne eikä voi olla olemassa mitään järjestelmää ilman *différancea*. Tällöin järjestelmä on kuitenkin ymmärrettävä joksikin muuksi kuin ”metafysiikan klassiseksi järjestelmäksi tai järjestelmän klassiseksi metafysiikaksi” (Ronse 1985, 10). *Différance* on myös kaikkien kielessämme olevien vastakohtaparien taustalla, sillä juuri se on erojen tekemisen liikettä ja erilaisuuden tuottamista. Kuitenkin *différance* on myös saman – mutta ei identtisen – elementti, jossa vastakohtaisuudet ilmenevät. (Ronse 1985, 10.)

Haastattelussa Derrida korostaa varsinkin Martin Heideggerin (1889–1976) merkitystä ajattelulle, ja hän mainitsee erityisesti Heideggerin tekemän ontologisesta olemisen ja olevan välisen eron, jota vaivaa yhä metafysiikka (Ronse 1985, 11). Derrida itse taas pyrki ylittämään metafysiikan, eikä *différancea*

⁶¹ Teksti on julkaistu myös teoksessa *Positioita* vuonna 1988.

hänen mukaansa enää luonnehdikaan jako oleviin ja olemiseen (Smith 2003, 48). Työtään tai tuotantoaan luonnehtiessaan Derrida sanoo lisäksi yrittävänsä aina kirjoittaa kysymyksestä ”mitä merkitys on” tai ”mitä se tahtoo sanoa” (Ronse 1985, 12). Ronsen haastattelun jälkeen *Synteesissä* on Derridan essee ”La différence”, jossa Derrida selittää yksityiskohtaisemmin *différanceen* liittyviä kysymyksiä⁶².

Synteesin artikkelissa ”Dekonstruktio kritiikkinä”⁶³ Gasché kritisoi yhdysvaltalaisista dekonstruktivistista kirjallisuudentutkimusta ja pyrkii osoittamaan, että se ei täytä itse itselleen asettamiaan vaatimuksia. Gasché mukaan amerikkalaiset kirjallisuudentutkijat oli vallannut epäluuloisuus ja vihamielisyys dekonstruktioita kohtaan, mikä johtui pohjimmiltaan siitä, että dekonstruktio oli ymmärretty väärin amerikkalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Tämän väärinymmärryksen takia, jota on käsitelty jo aiemmin tässä luvussa, dekonstruktioista oli tullut Yhdysvalloissa temaattisen lukemisen ja formalismin kaltainen mekaaninen menetelmä. (Gasché 1985, 32–33.)

Yhdeksi amerikkalaisen dekonstruktivisen kritiikin ongelmaksi Gasché nimeää sen, että siinä sovelletaan ongelmattomasti muualta lainattuja välineitä kirjallisuudentutkimukseen. Tällä Gasché viittaa siihen, että ranskalaisesta filosofisesta dekonstruktioista oli tullut Yhdysvalloissa yksi kirjallisuustieteen metodeista. Yhdysvalloissa dekonstruktioita sovellettiin hänen mukaansa kirjallisuustieteeseen pohtimatta riittävästi niitä mahdollisia ongelmia, joita filosofisten käsitteiden muuttaminen kirjallisuustieteelliseksi metodiksi voi tuoda tullessaan. Lisäksi amerikkalaisen dekonstruktivisen kirjallisuudentutkimuksen ongelma oli Gasché mukaan se, että se muunsi Derridan filosofian sellaiseksi kirjallisuudentutkimuksen teoriaksi, joka ei kyseenalaista kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen vallitsevia kategorioita, eikä se näin ollen ole pohjimmiltaan dekonstruktivistista. (Gasché 1985, 34.)

Toisaalta niin sanottu teorianvastainen kantakaan ei Gasché mukaan ollut sen paremmalla pohjalla, sillä teeskennellessään viattomuutta suhteessa kysymykseen teoriasta se oli itse sokea omien lähtökohtiensa osalta, jotka olivat yhtä lailla lainaa muualta, esimerkiksi psykologiasta, historiasta tai filosofisesta estetiikasta. (Gasché 1985, 33.) Tämä ongelma – mutta suomalaisessa kontekstissa – mainitaan myös *Jälkisanojen* esseessä ”Kirjallisuuden opetus ja tutkimus”.

Myös yhdysvaltalaisen dekonstruktivistien kriitikoiden väite siitä, että kaikki on kirjallisuutta, tekstiä ja kirjoitusta – jonka pohjalla on luultavasti Derridan muotoilu *il n’y a pas de hors-texte*⁶⁴ – oli Gasché mukaan johtanut tutkijat

⁶² Teksti on julkaistu uudelleen *Platonin apteekissa* (2003), ja se on Hannu Siveniuksen suomentama.

⁶³ Tekstin on suomentanut Pia Sivenius.

⁶⁴ Lause tarkoittaa Tiina Arppen suomennoksen mukaan ’Tekstille-ulkoista ei ole’, ’Ei ole tekstin ulkopuolta’ tai ’Ei ole tekstille ulkoista’ ja Mikko Keskinen mukaan ’Tekstin ulkopuolella ei ole mitään’ tai ’Ei ole olemassa ei-tekstiä’ (Derrida 2003b, 50; Keskinen 2001, 104). Pidän näistä suomennoksista osuvimpina Arppen ehdottamaa suomennosta ”Tekstille-ulkoista ei ole”.

Rudy Steinmetz kirjoittaa teoksessaan *Les styles de Derrida* (1994), että Derrida viittaa ilmauksillaan ”il n’y a pas de hors-texte” ja ”il n’y a pas de hors contexte” (joka esiintyy *Limited Incissä*) siihen, että kaikki merkit yleensä perustuvat siihen, että ne ovat tuotettavissa uudelleen ja toistettavissa. Merkki voidaan siis irrottaa alkuperäisestä

harhateille, sillä se ei tuonut uutta suuntaa vallitseviin ajatustapoihin vaan päinvastoin vei pidemmälle uskriteikin epähistoriallisen ja pelkästään esteettisen lähestymistavan. Siinä missä ranskalainen dekonstruktio pyrki olemaan luonteeltaan kriittistä, oli yhdysvaltalainen dekonstruktio Gasché'n mukaan konservatiivista. Tämän ongelman ydin, kuten aiemmin jo kävi ilmi, on siinä, että Derridan *écriture* ymmärrettiin amerikkalaisessa kirjallisuustieteessä useimmiten väärin – ”kirjoittamisen fenomenologisena kokemuksena” – mikä ei Derridan kirjoitusten valossa ole perusteltua.⁶⁵ (Gasché 1985, 33; Spivak 1976, xxxix.)

Gasché pohtii artikkelissaan pitkään myös dekonstruktion käsitteen merkitystä Jean-François Lyotardin teoksessa *Discours, figure* (1971) ja lyotardilaisen dekonstruktion käsitteen läheistä yhteyttä Maurice Merleau-Pontyn hyperreflektion käsitteeseen. Lisäksi hän esittää tiivistetysti Derridan teosten *La voix et le phénomène* (1967) ja *De la grammatologie* (1967) pääkohdat merkin ja läsnäolon dekonstruoimisen ja puheen ja kirjoituksen välisen vastakohtan dekonstruoimisen. Artikkelissa on myös selvitys Derridan arkkijäljen käsitteestä ”toiseen muodostuvan suhteen alkuperänä”, ”ajallisuuden alkuperänä” ja ”kielen ja mielen alkuperänä”. Lisäksi Gasché vertailee kuuluisaa amerikkalaista dekonstruktionistia Paul de Mania ja Derridaa keskenään. (Gasché 1985, 36–56.)

Dekonstruktio-erikoisnumerossa julkaistiin tässä esitelyjen tekstien lisäksi Derridan ”Kirje japanilaiselle ystävälle”, joka julkaistiin myöhemmin myös *Platonin apteekissa*, Bernard Magnén ”Kirjoittaminen dekonstruktio Georges Perecin teksteissä”, Stefano Rosson ”Paul de Manin haastattelu” ja Jonathan Cullerin lyhyt ”Vakavuuden dekonstruoimisesta”, joka on Mikkulan kirjailijakouksessa vuonna 1985 pidetty puhe.

4.2 Jälkistrukturalismi *Parnassossa*

Myös kirjallisuuslehti *Parnassossa* kirjoitettiin 1980-luvun puolivälissä ja sen jälkeen dekonstruktioista. Numerossa 5/1985 ilmestyi Pasasen kirjoittama William V. Spanosin haastattelu ”Keskustelu William V. Spanosin kanssa”, joka koskee destruktiota, dekonstruktioita ja jälkiheideggerilaisuutta kirjallisuuden tutkimuksen näkökulmasta. Haastattelun alussa on lyhyt johdanto, joka esittelee Yhdysvalloissa 1980-luvulla käytyä keskustelua dekonstruktioista. Pasanen kirjoittaa, että ”[j]älkistrukturalistinen keskustelu aaltoilee Yhdysvalloissa tällä

yhteydestään ja siirtää toiseen tekstiyhteyteen, jolloin merkki samalla muuttaa muotoaan.

⁶⁵ *Limited Incin* englanninkielisen version jälkisanoina Derrida itse tarkentaa sitä, mitä hän tarkoittaa tekstillä ja mitä hän ei tarkoita. Hän muistuttaa, että teksti ei viittaa graafiseen kirjoitukseen, kirjaan tai diskurssiin, eikä etenkään semanttiseen, representationaaliseen, symboliseen, ideaaliseen tai ideologiseen sfääriin. Hän selvittää myös väitettään siitä, että ”tekstille-ulkoista ei ole”; lause ei tarkoita sitä, että kaikki referentit on lykätty, kielletty tai suljettu kirjaan, vaikka Derridan mukaan hänen olikin usein tulkittu väittävän niin. Sen sijaan hän pitää tällaista tulkintaa hänen tekstikäsitteestään naiivina. (Derrida 1988, 148.)

hetkellä erittäin voimakkaana” viitaten 1980-lukuun. Hänen mukaansa ajan jälkistrukturalismi ei kuitenkaan ollut Yhdysvalloissa niinkään strukturalismin jälkeistä liikehdintää kuin jälkifenomenologista⁶⁶, sillä strukturalismi ei ollut koskaan sanottavasti juurtunut Yhdysvaltoihin. Tähän Pasanen esittää kaksi syytä: strukturalismin lähtökohtaisen vierauden amerikkalaisen kirjallisuudentutkimuksen tekstilähtöiselle perinteelle sekä strukturalismin mahdollisen samastamisen marxilaisuuteen Yhdysvalloissa. Pasanen muistuttaa, että siinä vaiheessa, kun strukturalismia koetettiin tuoda Yhdysvaltoihin Johns Hopkinsin yliopiston symposiumissa vuonna 1966, piti Derrida esitelmänsä jo strukturalismin pääkäsitteiden, merkin ja struktuurin, dekonstruktioista. Strukturalismin lopulta tullessa Yhdysvaltoihin sen kultakausi oli siis Ranskassa jo alkanut kääntyä kohti jälkistrukturalismia. (Pasanen 1985b, 288.)

Toisin kuin strukturalismista, dekonstruktioista tuli Yhdysvalloissa suhteellisen suosittua. Pohtiessaan dekonstruktion suosiota Yhdysvalloissa Pasanen esittää syiksi muun muassa sen, että dekonstruktio muistuttaa tarkan lähiluvun osalta Yhdysvalloissa tuolloin vallinnutta uskriteikkiä. Tämä samankaltaisuus ei Pasanen mukaan kuitenkaan yksin riitä selittämään ilmiötä. Hän nostaa esille, että Yhdysvaltain toinen suosittu kirjallisuudentutkimuksen traditio myytti- ja uskriteikin rinnalla oli pitkään ollut tekstin ja tulkinnan ontologiaan ja metarakenteisiin suuntautunut fenomenologinen lähestymistapa, ja monet tämän suuntauksen edustajista, kuten de Man, Hartman, Miller ja Joseph Riddel, kiinnostuivat dekonstruktioista. Heidän aikaisempi fenomenologinen taustansa auttoi heitä Pasanen mukaan omaksumaan dekonstruktion, vaikka heillä ei ollutkaan strukturalismin tuntemusta. Jälkifenomenologeista kaikki eivät kuitenkaan kannattaneet niinkään dekonstruktiota, vaan Yhdysvalloissa syntyi myös niin sanottu destruktiivisen kritiikin suuntaus, jonka suhde dekonstruktioon oli ristiriitainen. Pasanen haastattelemalla Spanosin kuului juuri destruktiivisen kritiikin suuntaukseen. (Pasanen 1985b, 288.)

Haastattelun johdannossa Pasanen määrittelee lyhyesti Derridan *différance* ja disseminaation käsitteet: *différance* on ”sekä spatiaalista erontekoa että temporaalista lykkäystä, *disseminatio* puolestaan hajontaa, joka *différance*n vaikutuksesta on merkityksen tuottamisessa aina mukana”⁶⁷ (Pasanen 1985b, 289). Itse Spanosin haastattelu, toisin kuin sen johdanto, ei ole tämän tutkimuksen näkökulmasta kokonaisuudessaan olennainen, sillä siinä pohditaan lähinnä dekonstruktion ja destruktiivisen kritiikin yhtäläisyyksiä ja eroja.⁶⁸ Suomalaisesta näkökulmasta kiinnostavaa on kuitenkin se, että haastattelussa nousee esiin ajatus, jonka mukaan dekonstruktio oli saanut Yhdysvalloissa uuden, ranska-

⁶⁶ Myös Suomessa esimerkiksi Teemu Ikonen ja Janne Porttikivi ovat korostaneet Derridan yhteyksiä fenomenologiaan (Ikonen & Porttikivi 2003, 8).

⁶⁷ *Différencea* on käsitelty jo edellisessä luvussa ja siihen palataan luvussa 5.1.3.

⁶⁸ Pasanen Spanosin haastattelu koskee pääasiassa yhdysvaltalaisia tulkintoja dekonstruktioista, mutta Spanosin puheessa vilahtaa myös Deleuzen ja Guattarin de-territorialisaation käsite, jota määriteltessään Pasanen luonnehtii Deleuzen & Guattarin *Anti-Oidipusta* ”erittäin vaikeaselkoiseksi marxilaisen, freudilaisen ja nietscheläisen diskurssin idiosynkraattisesti yhdistäväksi teokseksi”. Pasanen mukaan de-territorialisaatio ilmentää historian kehitystä kapitalismin liikkeenä. (Pasanen 1985a, 298.)

laisesta esikuvastaan poikkeavan muodon, mistä esimerkiksi Jonathan Cullerin teos *On Deconstruction* (1982) on Spanosin mukaan yksi osoitus. Hän esittää, että Cullerin teos oli tehnyt dekonstruktioista uutta formalismia, institutionaaliin käyttöön ja imitaatioon sovellettavan formalistisen metodologian. (Pasanen 1985b, 290.)

Monelle suomalaiselle dekonstruktio tuli tutuksi juuri Cullerin teoksen esittämässä muodossa, sillä Cullerin teos oli yksi suosituimmista aiheita koskevista yleisesityksistä Suomessa⁶⁹. Spanosin kanssa samansuuntaista kritiikkiä yhdysvaltalaisista dekonstruktioista kohtaan esitettiin myös *Jälkisaanoissa* (JS, 7). Pasasen teksti on siis kiinnostava erityisesti siksi, että jälkistrukturalismi tuli Suomeen suurelta osin Yhdysvaltain kautta, amerikkalaistuneena versiona. Tämä on ymmärrettävää, koska Suomen kulttuurisuhteet anglosaksiseen tai -amerikkalaiseen kulttuuriin ovat perinteisesti olleet vahvemmat kuin suhteet esimerkiksi romaanisen kielialueen kulttuureihin. Siksi myös ranskalaisperäiset vaikutteet levisivät tänne monessa tapauksessa kiertoteitse, angloamerikkalaisena vaikutuksena.

1980-luvun loppua lähestyttäessä *Parnasson* jälkistrukturalistisista kannanotoista vastasivat pääasiassa Eskelinen ja Lehtola, jotka hyödynsivät teorioita kirjallisuuskritiikissään ja Keskustelua-palstalle kirjoittamissaan teksteissä sekä esseessään ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut”, joka julkaistiin uudelleen *Jälkisaanoissa*.

Parnasson numeron 5/1986 Keskustelua-palstalla julkaistiin Eskelisen kirjoitus ”Throw up – erään keskustelun jälkeen”, jossa Eskelinen kommentoi edellisessä *Parnasson* numerossa käytyä keskustelua koulujen kirjallisuuden opetuksesta. ”Throw up” voidaan nähdä jonkinlaisena varhaisena versiona *Jälkisaanojen* ”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” -esseestä, sillä osa *Parnassossa* julkaistusta tekstistä on julkaistu *Jälkisaanoissa* sanasta sanaan samana. Toisaalta *Jälkisaanojen* esseen voidaan sanoa siteeraavan tai kierrättävän *Parnasson* tekstiä. Kokonaisuudessaan kyseisten tekstien tyylit ovat kuitenkin erilaiset; *Parnasson* keskustelupuheenvuoro on kriittisyydestään huolimatta vähemmän provosoiva kuin *Jälkisaanojen* samaa aihepiiriä koskeva essee. Lisäksi *Jälkisaanoissa* julkaistu versio on Eskelisen ja Lehtolan nimissä, kun taas *Parnasson* teksti on vain Eskelisen nimissä.

⁶⁹ Steinbock kirjoitti Cullerin kirjasta arvostelun *Helsingin Sanomiin* vuonna 1983, ja kirja on lähteenä esimerkiksi Esa Itkosen (1987) ja Hannu Siveniuksen (1988) dekonstruktioita koskevissa artikkeleissa, joita käsitellään luvussa 7. Sen mainitsee myös Heiskala (1988) arvostelussaan. Eskelinen puolestaan tekee kirjan naurettavaksi artikkelissaan ”Journey to the End of Amateur Night”, jossa hän nimittää suomalaisen kirjallisuustieteen dekonstruktioiksi kutsumaa lähestymistapaa nimellä ”culler-de-sac” (Eskelinen 1992, 74). Eskelisen artikkelin nimi viittaa Louis-Ferdinand Célinen kirjan nimeen *Voyage au bout de la nuit* (1932). Culler-sanaleikki taas perustuu siihen, että ranskan kieleen pohjautuva mutta myös englannissa käytetty ilmaus *cul-de-sac* tarkoittaa sananmukaisesti ’säkin tai pussin pohjaa’ mutta myös ’umpikujaa’. Sanalla *cul* on ranskan kielessä myös alatyylinen merkitys ’perse’. (Sundelin 2002, 207.) Lisäksi *Cul-de-sac* on Roman Polanskin vuonna 1966 ilmestyneen elokuvan nimi. *On Deconstructionin* lisäksi myös Cullerin kirja Ferdinand de Saussuresta on ollut Suomessa tärkeä.

Parnasson numerossa 2/1986 julkaistu Eskelisen kirjoittama kirja-arvostelu Hans Selon *Pilvihipiäisestä* (1985) puolestaan alkaa näin: "Tietenkään ei Suomessa osata kirjoittaa tekstiä, joka olisi bartheslaisessa mielessä *scriptible*. Tätä ei osaa edes Hans Selo, jonka romaani 'Pilvihipiäinen' silti kieleltään, kerrontaratkaisuiltaan ja osin sisällöltäänkin poikkeaa suomalaisproosan valtavirrasta." (Eskelinen 1986, 117.) Barthes, johon Eskelinen kritiikissään viittaa, kirjoitti luettavista (*lisible*) ja kirjoitettavista (*scriptible*) teksteistä kirjassaan *S/Z* (1973). Sitä pidetään usein teoksena, jonka myötä Barthes siirtyi strukturalismista jälki-strukturalismiin (esim. Korsisaari 2002, 300). Luettava teksti on Barthesin mukaan teksti, joka voidaan vain lukea mutta jota ei voida kirjoittaa. Tällä hän tarkoittaa sitä, että luettavan tekstin lukija on pelkkä passiivinen kuluttaja, kun taas kirjoitettava teksti vaatii lukijan aktiivista osallistumista merkityksen muodostamiseen. Kirjoitettava teksti on Barthesin mukaan "parempaa" siksi, että kirjallisuuden päämääränä ei ole tehdä lukijasta kuluttajaa vaan tekstin tuottaja. (Ks. Barthes 1992, 4.)

Barthes ei kuitenkaan viittaa luettavan ja kirjoitettavan käsitteillään niinkään erilaisiin kirjoihin kuin erilaisiin tapoihin lukea tai ymmärtää se, mitä kirjallisuus on. Hänen mukaansa kirjoitettava teksti tarkoittaa nimittäin "meitä itseämme tuottamassa ennen kuin maailman loputtoman liikkeen (maailman toimintana) lävistää, leikkaa, pysäyttää ja muovaa jokin yksittäinen systeemi", kuten ideologia tai kritiikki. Barthes kirjoittaa: "Kirjoitettava teksti on romaani- taidetta ilman romaania, runoutta ilman runoa, essee ilman tieteellistä tutkielmaa, kirjoitusta ilman tyyliä, tuottamista ilman tuotetta, strukturaatiota ilman struktuuria." (Barthes 1992, 5.) Kirjoitettava teksti ei siis välttämättä ole kirjallisen teoksen ominaisuus vaan lukijan avoimuutta merkitysten moninaisuudelle tai sellainen tapa lukea, jossa ei pyritä löytämään yhtä oikeaa merkitystä tai pysäyttämään merkitystä johonkin tiettyyn hahmoon. Tässä mielessä Barthesin kirjoitettava teksti tulee hyvin lähelle Julia Kristevan kirjoittamista-ja-lukemista (ks. Kristeva 1986, 39).

Kirjoitettava teksti on usein ymmärretty Suomessa hieman samaan tapaan kuin Eskelinen sen ymmärtää kritiikissään, siis kokeelliseksi tai "vaikeaksi" kirjaksi. Tietyntyyppiset kirjat edellyttävätkin epäilemättä aktiivisempaa ja osallistuvampaa lukemista ja sen sietämistä, että kokonaisuuden hahmottaminen ja lopullisen merkityksen lukkoon lyöminen voi olla mahdotonta.

Myös Lehtola hyödyntää jälki-strukturalistisia teorioita Georges Bataillen *Silmän tarinan* (1928) suomennosta koskevassa kritiikissään "Terveisiä perseestä: väärinlukemisia"⁷⁰. Lehtola luonnehtii Bataillea yhdeksi niistä ranskalaisista filosofeista, "joita 60- ja 70-luvuilla on Derridaan, Nietzscheen, Heideggeriin, Artaud'hon jne. viitaten nostettu esiin ontuviksi miekkamiehiksi sohimaan hegeliläisen dialektiikan totalisoivia tendenssejä vastaan" (Lehtola 1987b, 188). Lehtola esittää kritiikissään viisi erilaista väärinlukemisen tapaa, joita Bataillen kirjaan voidaan soveltaa. Ensimmäinen niistä on kirjan lukeminen pelkkänä

⁷⁰ Jo ennen Lehtolaa *Silmän tarinasta* oli kirjoittanut Suomessa Dan Steinbock *Synteessin* numerossa 3/1984 otsikolla "Kertomus, tekstuaalianalyysi ja psykoanalyysi – silmän historia, silmän metafora, silmän elämäkerta".

pornografiana, toinen taas temaattinen lukutapa, jossa kirjan nähdään kuvaavan seksuaalisuutta ”jonakin elämää tuhoavana”. Kolmas tapa on Lehtolan mukaan nähdä kirja Barthesin tapaan pinnallisena metaforien ketjuna, neljäs puolestaan psykoanalyttinen tulkinta.

Viides mahdollisuus lukea Bataillen kirjaa väärin voisi Lehtolan mukaan perustua Kristevan ja Deleuzen ja Guattarin ajatusten yhdistämiseen: Kristevan mukaan Bataillen kirjoituksella on ”normaalia kirjoitusta” (lainausmerkit Lehtolan) suurempi yhteys psykoosiin. Lehtola esittää, että Deleuzea ja Guattaria mukailleen Bataillen kirjaa voi pitää skitsofreenisena siinä mielessä, että se ”rikko- koo itsenä vapaaksi – ’deterritorisoi itsensä’ – vallitsevasta valtasysteemistä”. Hyödyntäen Deleuzen ja Guattarin ajattelua Lehtola kirjoittaa: ”’Silmän tarina’ [...] on ’rihmasto’, joka johtaa loppumattomiin toisensa poissulkeviin ja toisensa risteyttäviin väärinlukemisiin ja väärintulkintoihin. On turhaa soveltaa kirjaan vain yhtä latistavaa tekstin poissulkevaa ja maailmaa syleilevää tulkintamallia toivoen että sillä tavalla ’saataisiin irti jotakin olennaista’ kirjoitetusta tekstistä.” (Lehtola 1987b, 189.)

Lehtolan mainitsema rihmasto on yksi Deleuzen ja Guattarin keskeisistä käsitteistä, ja se tarkoittaa tietynlaista rakentumisperiaatetta, joka on löydetty- vissä miltä tahansa elämän alueelta (Deleuze & Guattari 1980, 32). Esimerkiksi kirja voidaan Lehtolan tapaan nähdä rihmastona. Rihmaston periaatteita ovat yhteyden/yhteenkuulumisen (*connexion*), heterogeenisyyden, moneuden, ei- merkitsevän katkoksen (*rupture asignant*), kartografian ja jäljentämättömyy- den periaatteet, ja se on oikeastaan yksi Deleuzen ja Guattarin tavoista esittää ontologiaansa, jossa kaikki voi olla yhteydessä minkä tahansa kanssa ja jossa kaikki on kaiken aikaa liikkeessä (ks. Deleuze & Guattari 1980, 13–20). Asioiden välisiä yhteyksiä he hahmottavat viivoilla, joiden tunnetuin tyyppi lienee paon viiva (*ligne de fuite*). Deleuze ja Guattari selittävät käyttämänsä viivaa suhteessa strukturalismiin; strukturalismin staattisen rakenteen pisteet muuttuvat vii- voiksi liikkuvassa rihmastossa. (Ks. Deleuze & Guattari 1980, 15.)

Lehtolan mainitsemista paon viivoista ja kirjallisuudesta Deleuze on kir- joittanut muun muassa esseessään ”Angloamerikkalaisen kirjallisuuden yliver- taisuudesta”⁷¹. Innoituksen kirjallisuuden paon viivoihin hän oli saanut D. H. Lawrencen teoksesta *Studies of Classic American Literature* (1923), jossa Lawrence kirjoittaa muun muassa Herman Melvillestä ja Walt Whitmanista. Heidän kir- jallisuudestaan Lawrence löytää paon (*escape*), joka on karkaamista horisontin läpi toiseen, epäinhimillistä elämää täynnä olevaan maailmaan. Lawrencen mukaan pakoreitti (*path of flight*) on matka tuntemattomaan, jonka päämääränä on matkanteko itsessään, ja pakeneminen on tuntemattoman tien kartoittamista ja poistumista tavanmukaisesta ajattelusta ja vakiintuneesta järjestyksestä. Tä- män lisäksi pakeneminen tarkoittaa Deleuzella myös jonkin laittamista pake- nemaan, vuotamaan; polulta poikkeaminen on samalla polkujen muuttamista ja uusien polkujen luomista, jolloin koko polkujen muodostama verkosto muut- tuu. (Bogue 2003, 153–154.)

⁷¹ Suomennettu kokonaan teoksessa Deleuze 2005.

Yhteyden ja heterogeenisyyden periaatteet tarkoittavat lyhyesti sanottuna sitä, että rihmastossa yhdistyvät kaikenlaiset semioottiset ketjut – biologiset, poliittiset, ekonomiset ja niin edelleen – eivät vain kielelliset (Deleuze & Guattari 1980, 13). Ajatus rihmastosta muistuttaa hieman eräiden muiden jälkistrukturalistien näkemyksiä tekstistä ja intertekstuaalisuudesta. Deleuze ja Guattari eivät kuitenkaan näe kaikkea tekstinä, toisin kuin esimerkiksi Derrida. Vaikka Deleuze ja Guattari kirjoittavatkin semioottisista ketjuista, he eivät samasta niitä kaiken kattavaan tekstiin vaan pitävät niitä eri tavoin muotoutuneena ja eri nopeuksilla liikkuvana materiaalina (Deleuze & Guattari 1980, 9).

Kuten jo edellä esitin, Derridakaan ei tosin tarkoittanut tekstillä empiirisesti havaittavaa tekstiä eikä hän myöskään pyrkinyt palauttamaan maailmaa sellaiseen, kuten joskus on tulkittu. *Limited Incissä* hän kirjoittaa: ”Se, mitä minä kutsun tekstiksi, sisältää kaikki ne rakenteet, joita sanotaan reaaliseksi, historiallisiksi, sosioinstitutionaaliseksi, eli lyhyesti: kaikki mahdolliset referentit”⁷². Teemu Ikosen ja Janne Porttikiven mukaan Derridan teksti on ”esiontologinen” erojen kudos, joka mahdollistaa kaiken ilmenemisen. (Ikonen & Porttikivi 2003, 16; Derrida 1988, 140.)

Yhtäläisyyksien lisäksi tekstin ja rihmaston käsitteissä on kuitenkin myös eroja. Ensinnäkin Deleuze ja Guattari pyrkivät eroon saussureläisen merkkikäsityksen perinteestä merkitsijöineen ja merkittyineen, toisin kuin Derrida, joka muotoilee ajattelussaan Saussuren käsityksiä edelleen. Deleuze ja Guattari etsivät sen sijaan toisenlaista merkkikäsitystä tanskalaiselta Louis Hjelmsleviltä (1899–1965), olkoonkin, että heidän tulkintansa Hjelmslevin ajattelusta on varsin omaperäinen. Merkittyjen ja merkitsijöiden sijasta he puhuvatkin Hjelmslevin termein ilmaisun tasosta (*expression*) ja sisällön tasosta (*contenu*). (Dosse 2007, 278.)

Lisäksi Derrida ja Deleuze vievät Daniel W. Smithin mukaan Heideggerin ontologista projektia eri suuntiin. Deleuze koettaa luoda immanenttia ontologiaa, kun taas Derridan dekonstruktio toimii Smithin mukaan väistämättä transsendentin muodollisen rakenteen pohjalta. Tämä tarkoittaa myös erilaista suhtautumista metafysiikkaan: siinä missä Derrida asetti tavoitteekseen metafysiikan ylittämisen, Deleuze pyrki rakentamaan erilaista metafysiikkaa. (Smith 2003, 48–50.) Muun muassa näiden perustavien ontologiaa koskevien erojen vuoksi tekstiä ja rihmastoa ei voi samastaa.

Deleuze ja Guattari ovat kirjoittaneet myös rihmastokirjoista; esimerkiksi *Mille plateaux* on rihmastokirja, mutta myös muita kirjoja voidaan lukea rihmastoina. Deleuzen ja Guattarin mukaan rihmastokirjalla ei ole subjektia eikä objektia. Kirja ei siis ole jonkun yhden henkilön hengentuote, koska kukaan ihminen ei ole keksinyt ajatuksiaan aivan itse, vaan hän on väistämättä monien erilaisten virtausten ja vuorovaikutusten risteyspaikka⁷³. Sitä, että kirjalla ei ole subjektia, voidaan lähestyä myös sen kautta, että Deleuzen ja Guattarin mukaan rihmastossa ei ylipäänsä ole subjekteja vaan ainoastaan koneita. Tässä yhteydessä kone

⁷² Suomennos on peräisin Ikosen ja Porttikiven johdannosta *Platonin apteekkiin*.

⁷³ Deleuze kirjoittaa: ”Kirjailija keksii sommitelmat hänet keksineiden sommitelmien pohjalta, hän saa moneuden siirtymään toiseen moneuteen” (Deleuze 2005, 154).

on käsite, jolla Guattari halusi korvata lacanilaisen subjektin⁷⁴. Deleuze ja Guattari eivät kuitenkaan kiistä jonkinlaista individuaatiota olevan olemassa (ks. Deleuze & Guattari 1980, 331; Deleuze 2005, 31).

Subjektia laajemmassa mittakaavassa Deleuzen ja Guattarin kone on mikä tahansa olio, joka voidaan kytkeä toiseen oloon niin, että yhteenkytkeytyminen saa aikaan virtaavan liikkeen ja sitä kautta muutoksia. Deleuzen ja Guattarin kuuluisa esimerkki on rintaa imevä lapsi: rinta on maitoa tuottava kone ja suu taas rintaan kytketty kone⁷⁵ (ks. Deleuze & Guattari 1972, 7). Deleuze ja Guattari esittävät myös kirjan olevan kone, joka on kytkettävissä mihin tahansa muuhun koneeseen, ja olennaista on silloin vain se, toimivatko yhteen kytketyt koneet yhdessä vai eivät (Deleuze & Guattari 1980, 10).

Rihmastokirjalla ei myöskään ole objektia: se, mistä kirja kertoo, ei eroa siitä miten kirja on tehty. Kirja ei ole maailman kuva, vaan se on rihmastollisessa suhteessa maailman kanssa. (Deleuze & Guattari 1980, 10.) Deleuze ja Guattari kirjoittavat: ”Ei ole enää olemassa kolmijakoa todellisuuden alueen eli maailman, representaation alueen eli kirjan ja subjektiivisuuden alueen eli kirjailijan välillä⁷⁶ (Deleuze & Guattari 1980, 34). Kirja ei siis ole suljettu ja valmis sisäisyys, vaan se on tapahtuma ja kaiken aikaa avoin sen ulkopuolisille asioille.

Eskelinen puolestaan käyttää Deleuzea ja Guattaria vuonna 1987 julkaisussa kritiikissään ”Skitsojuridiikan alkeet”, joka koskee Max Frizschin *Siniparran* (1982) suomennosta. Hän määrittelee teoksen päähenkilön Felix Schaadin ”juridiseen koneeseen joutuneeksi skitsoksi” ja hyödyntää kritiikissään Deleuzea ja Guattaria niin käsitteellisesti kuin tyylillisestikin. Hän kirjoittaa skitsoista, paon viivoista, territorioista ja skitsoanalyysistä päättäen kritiikkinsä lopulta hieman deleuzeläis-guattarilaiseen tyyliin: ”Felix on Fenix, joka nousee jokaisen lauseen päättävästä tuhkaläjystä/pisteestä uuteen lauseeseen vain polttaakseen senkin loppuun ja niin edelleen ja lopusta takaisin alkuun, joita kumpaakaan ei enää ole ja niin edelleen ja n kertaa ja. Ja.”⁷⁷ (Eskelinen 1987a.)

Eskelisen arvostelussa mainitut territoriaalisuus, deterritorialisaatio ja reterritorialisaatio ovat Deleuzen ja Guattarin filosofiassa usein käytettyjä käsitteitä. Ranskan kielen *territoire* tarkoittaa muun muassa aluetta, territoriota ja revii-

⁷⁴ Lacanin subjektikäsite yhdistää aineksia psykoanalyysistä, kielitieteestä ja strukturalismista. Lacanilainen subjekti koostuu tietoisesta ja tiedostamattomasta, ja sen tiedostamaton on rakentunut kielen rakenteen mukaisesti. Lacanin mukaan subjekti on ”hajautunut (*décentré*) ja sellaisen merkitsijän efekti, joka itsekin viittaa toiseen merkitsijään, se on kielen, sen sääntöjen ja koodien tuote” (Dosse 1992a, 133). Lisäksi lacanilainen subjekti rakentuu puutteen varaan, mikä on yksi syy siihen, että Deleuze ja Guattari haluavat päästä koko subjektikäsitteestä eroon.

⁷⁵ Deleuzen ja Guattarin koneen käsitteestä, ks. Ronald Bogue kirjan 3. luvun alaluku ”What is a machine?” (Bogue 2003, 63–68).

⁷⁶ Tässä ajatuksessa ei oteta lainkaan huomioon lukijaa, mikä on huomion arvoista, sillä monien muiden jälkistrukturalistien ajattelussa lukija on tärkeässä asemassa.

⁷⁷ Vrt. esim. Deleuze 2005, 157–163. Deleuze kirjoittaa muun muassa: ”Olla on korvattava JA:lla. A ja B. JA ei itse ole erityinen suhde tai konjunktio, se on jotain, joka on kaikkien suhteiden takana, kaikkien suhteiden tie, joka saa suhteet venymään termiensä kokonaisuuden ulkopuolelle, ja kaiken sen ulkopuolelle, mikä voitaisiin määrittellä Olemiseksi, Yhdeksi ja Kaikeksi. [...] Ajatella JA:n kanssa sen sijaan, että ajattelisi ON tai sen puolesta että ON: empirismillä ei koskaan ole ollut muuta salaisuutta.” (Deleuze 2005, 160.)

riä, suomen kielen ”territorio” taas esimerkiksi ’elinaluetta’, ’elinpiiriä’ ja ’erityisaluetta’ (Sundelin 2002, 787; Turtia 2005, 593; Valpola 2000, 1188). Deleuzen ja Guattarin filosofiassa sen voidaan hyvin yleisesti sanoa tarkoittavan jonkinlaista pysyvää tai vakiintunutta tilaa. Deterritoriaalisaatio tarkoittaa jonkin irtaamista ja siirtymistä pois territorion, kun taas reterritoriaalisaatio tarkoittaa deterritorialisoituneen asian uudelleen sijoittumista johonkin uuteen territorioon. (Massumi 1992, 51.) Kyse on siis tavasta kuvata muun muassa ihmisyhteisöissä ja tietomuodoissa tapahtuvia muutoksia tai paikaltaan pois siirtymisiä luonnontieteestä lainatuin termein⁷⁸.

4.3 Aikalaisia-sarja *Helsingin Sanomissa*

Jälkistrukturalismia käsiteltiin 1980-luvulla myös *Helsingin Sanomissa*, joka oli tuolloin toinen kahdesta valtakunnallisesta päivälehdestä, toinen oli *Uusi Suomi*. Vuosina 1985–1986 julkaistiin Aikalaisia-sarja, jossa nuoret suomalaiset tutkijat esittelivät mannermaisia ajattelijoita. Sarjaa perustellaan ensimmäisessä artikkelissa sillä, että siinä esiteltävien ajattelijoiden sanotaan olevan jatkuvasti esillä paitsi eurooppalaisessa keskustelussa yhä enemmän myös suomalaisessa (Falk 1985). Ennen Aikalaisia-sarjaa *Helsingin Sanomissa* oli julkaistu jo mainitut Steinbockin kirjoittamat Lacania, Barthesia, Derridaa ja Kristevaa koskevat artikkelit.

Aikalaisia-sarjassa esitellään Michel Foucault, Luce Irigaray, Jean-François Lyotard, Gilles Deleuze, Norbert Elias, Jean Baudrillard, Pierre Bourdieu, Hans-Georg Gadamer, Jürgen Habermas, Richard Rorty, Fredric Jameson, Georges Bataille ja Jacques Derrida. Kirjoittajina ovat Pasi Falk, Pia Sivenius, Tuija Pulkkinen, Keijo Rahkonen, Arto Noro, Tiina Arppe, J. P. Roos, Riitta Korhonen & Martin Kusch, Tapani Hietaniemi, Tuomas Nevanlinna, Erkki Vainikkala, Hannu Sivenius ja Sami Santanen, joista vain Erkki Vainikkala oli kirjallisuustieteilijä. Sarja alkoi 9.11.1985 ja päättyi 2.2.1986, ja siinä ilmestyneet tekstit ovat suhteellisen lyhyitä, alle puolen sanomalehtisivun mittaisia.

Käsittelen tässä tutkimuksessa tarkemmin vain jälkistrukturalisteja koskevia artikkeleita ja niistäkin vain niitä, joissa kirjoitetaan aineistossani eniten hyödynnetyistä ajatteliijoista Michel Foucault’sta, Gilles Deleuzesta ja Jacques Derridasta. Pyrin kuvailemaan tekstien sisältöä ja selittämään niissä käytettyjä käsitteitä, mutta en esittämään arvostelmia teksteissä esitetyistä teorioista koskevista tulkinnoista. Kunkin artikkelin lopussa kerrotaan niiden kirjoittajista: Falkin sanotaan olevan valtiotieteen lisensiaatti ja Suomen Akatemian tutkimusassistentti Helsingin yliopiston sosiologian laitoksella ja Rahkosen taas toimivan vs. assistenttina Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitoksella. Si-

⁷⁸ Esimerkiksi Timo Siivonen on selvittänyt Deleuzen ja Guattarin territoriaalisuus-käsitteistöä suomalaisille lukijoille *Mille plateaux’ssa* käsitellyn Australian ruohopeip-pojen pesintäkäyttämisen avulla (ks. Siivonen 1994, 226–227).

veniuksen kerrotaan olevan valtiotieteen kandidaatti ja työskentelevän filosofian tuntiopettajana Helsingin yliopistossa.

Sarjan aloittaa Falkin artikkeli ”Michel Foucault. Kyseenalaistamisen mestari”, jossa esitetään perusasiat Foucault’n elämästä ja elämäntyöstä. Falk käsittelee suhteellisen pitkään sitä, kuinka vaikeaa Foucault’n työtä on määrittellä tai lokeroida. Esille nousevat myös Foucault’n yhteydet Barthesiin, Louis Althusseriin, Deleuzeen, säveltäjä Pierre Bouleziin ja *Critique*- ja *Tel Quel* -lehtiin sekä vuoden 1968 tapahtumiin⁷⁹. Foucault’n kirjoista esillä ovat muun muassa ”Klinikan synty”, ”Hulluuden historia”, ”Sanat ja esineet”, *Tiedon arkeologia*, ”Sek-suaaliteetin historia” ja *Tarkkailla ja rangaista*⁸⁰.

Foucault’n metodin olennaisimpana piirteenä Falk pitää kyseenalaistamista, problematisoimista. Hän luonnostelee Foucault’n ajattelun kaaren, jossa ensimmäisenä voidaan nähdä länsimaisen järjen tai rationaalisuuden kyseenalaistaminen. Sen jälkeen Foucault kyseenalaisti myös subjektin tuottamisen tapoja ja tiedon tuotannon ehtoja, minkä jälkeen hän siirtyi Falkin mukaan tarkastelemaan tiedontuotannon ulkoisia valtaefektejä. (Falk 1985.)

Falk korostaa erityisesti Foucault’n ajattelun ja intellektuellin roolin poliittisuutta. Hän esittää Foucault’n kirjoittaneen tuottaakseen *strategista tietoa* (kursivointi P. F.) niille, jotka voisivat käyttää sitä. Falkin mukaan Foucault ei kuitenkaan kirjoittanut oman aikansa vapautusliikkeitä varten vaan ”niiden yhteydessä”; tarkoituksena oli tematisoida vastarinnan ja muutoksen mahdollisuus. (Falk 1985.)

Aikalaisia-sarjan neljäs osa on omistettu Deleuzelle, josta kirjoittaa Keijo Rahkonen⁸¹. Rahkosen mukaan Deleuzen tärkeimpiä käsitteitä ovat ero ja toisto, jotka esiintyvät myös Deleuzen väitöskirjan *Différence et répétitionin* (1968) nimessä. Rahkonen esittää, että Deleuzen mukaan filosofian tehtävänä on käsitteiden luominen. Lisäksi filosofiaa (tai mitä tahansa muuta) luettaessa tärkeää on vain se, toimiiko kirja vai ei, ja jos kirja ei toimi, ”on tartuttava toiseen kirjaan” (Rahkonen 1985). Rahkonen korostaa, että Deleuzen mukaan ei ole tärkeää tulkita, selittää tai ymmärtää. Siksi kirjoja olisikin luettava samalla tavalla kuin kuunnellaan levyjä, sillä käsitteet ovat ”kuin ääniä, värejä ja kuvia – intensiteettejä”, jotka joko koskettavat tai sitten eivät” (Rahkonen 1985).

Deleuzen suhdetta eurooppalaisen filosofian traditioihin Rahkonen luonnehtii sanomalla, että Hegel on Deleuzelle ”filosofian teatterin suuri roisto”,

⁷⁹ *Critique* oli Georges Bataillen (ja Acéphale- ja Collège de sociologie -ryhmistä olevien yhteistyökumppanien) vuonna 1946 perustama lehti, jossa julkaistiin muun muassa Alexandre Kojèven artikkeleita, Alexander Koyrén Martin Heideggeria esitteleviä artikkeleita sekä artikkeleita Friedrich Nietzschestä. Lehti kiinnosti suuresti muun muassa Foucault’ta, Barthesia ja Derridaa. *Tel Quel* taas oli Philippe Sollersin vuonna 1960 perustama lehti, joka jatkoi toimintaansa vuoteen 1980 asti. *Tel Queliin* ja sen ympärille rakentuneeseen väljään *Tel Quel* -ryhmittymään liitetään usein Lacanin, Derridan Barthesin, Althusserin, Kristevan ja Lévi-Straussin nimet. (Ffrench 1995, 1, 7-9 ja 46.)

⁸⁰ Suomentamattomien teosten (joiden nimet on merkitty lainausmerkein) osalta on kyse kirjoista *Naissance de la clinique* (1963), *Histoire de la folie* (1961) ja *Les mots et les choses* (1966, suomeksi paremminkin ”Sanat ja asiat”). *Naissance de la sexualité* (1976-1984) taas on suomennettu nimellä *Seksuaalisuuden historia* (1999).

⁸¹ Artikkelissa mainitaan myös Guattari, jonka kanssa Deleuze kirjoitti yhdessä.

kun taas Nietzsche on sen sankari. Nietzschen yhteydessä Rahkonen kirjoittaa myös nomadisuudesta. Hän esittää, että Nietzschen filosofia on Deleuzen mukaan nomadista, mutta nomadisuus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että nomadin tarvitsisi liikkua. Matkoja voi tehdä myös paikallaan, ja ne ovat silloin ”matkoja intensiteetissä” (Rahkonen 1985). Rahkosen mukaan nomadit ”nomadisoituvat pysyäkseen paikallaan, paetakseen koodeja ja tulkintoja”, ja nomadit muodostavat vastarinnan tilkkutäkin (Rahkonen 1985).

Rahkonen luonnehtii Deleuzen ja Guattarin skitsoanalyysia ”jonkinlaiseksi modernin ihmisen jakomielisyyden solidaariseksi analyysiksi”, mutta hän ei määrittele sitä tarkemmin. Toisin kuin psykoanalyysi, joka rajoittaa, luokittelee ja sopeuttaa, skitsoanalyysi pyrkii Rahkosen mukaan antamaan halulle ”kaikkisen yhteiskuntakriittiset ja yksilöä vapauttavat mahdollisuudet” (Rahkonen 1985).

Halu on käsite, joka on keskeinen niin psykoanalyysissa kuin skitsoanalyysissakin. Freudin psykoanalyysissa halu (*Wunsch*) ei kohdistu todelliseen ulkoiseen objektiin vaan sisäiseen hallusinaatioon, joka koskee muistiin jälkensä jättänyttä primitiivistä tarpeentyydytystä (Baraquin, Baudart, Dugué, Laffitte, Ribes & Wilfert 1995, 87). Ihminen haluaa haluamaansa objektia vain siksi, että se symboloi jotain hänen aiemmin kokemaansa, ja koska Freudin mukaan ihmisen varhaisin kokemus on symbioottinen yhteys äitiin, monet hänen haluamansa asiat symbolisoivat sitä. Lacanin psykoanalyysin mukaan taas on niin, että halua (*désir*) ei voida koskaan tyydyttää, sillä ihminen on kielellinen eli symbolisella tasolla elävä olento, eikä hän näin ollen voi koskaan saavuttaa kaipaa- maansa esikielellistä tilaa. Juhani Ihanus kirjoittaa, ”[s]ubjektin olemisessa on vieras (alien) halu, joka jättää aina jotain haluttavaa. Subjekti ei tiedä tekstiensä, toimintojensa ja intentioidensa alkuperiä, sillä alkuperät ovat pakenevaisia ja liukuvat loputtomiin signifioijien alla. (Ks. Ihanus 1995, 24–25.) Psykoanalyysissa halu perustuu siis puutteeseen.

Skitsoanalyysi puolestaan nimenomaan kiistää sen, että halu perustuisi puutteeseen. Daniel W. Smithin mukaan puutteeseen perustuva transsendentin halun teoria on *Anti-Oidipuksen* mukaan seuraavanlainen. Halu kohdistuu johonkin sellaiseen, mitä haluajalta puuttuu. Mutta siinä missä tarve voidaan tyydyttää, on halu luonteeltaan sellainen, että sitä ei voi tyydyttää, koska sen kohde on transsendentti, esimerkiksi Jumala, moraalilaki tai Hyve. Platonista ja Augustinuksesta Hegeliin ja Freudiin halun kohde on aina määritelty ontologisesti transsendenssin alueelle kuuluvaksi tai siihen suhteessa olevaksi. Ihmisyys näyttää tällaisen halun näkökulmasta traagisena; koska ihminen ei voi koskaan saavuttaa haluamaansa, hänen elämänsä leimaa ”olemisen puute” (*manque à être*). (Smith 2003, 58.)

Smithin mukaan sillä, että psykoanalyysin halun kohde on transsendentti, on tietynlaisia eettis-poliittisia seurauksia. Hän kirjoittaa, että transsendenssin ajattelun mukaan eettinen kysymys kuuluu: ”Mitä on tehtävä?”, kun taas immanentti ajattelu kysyy, ”Mitä voin tehdä niillä voimilla ja kyvyillä, joita minulla on?” Immanenssin näkökulmasta transsendenssiin pohjaavan ajattelun (johon Smith lukee jo mainittujen lisäksi myös esimerkiksi Emmanuel Levinasin ja

Derridan) eettiset teemat ovat imperatiiveja, joiden seurauksena irtaudumme omasta toimintakyvystämme ja -voimastamme. Smith tiivistää ajatuksen näin: ”täydellinen vaatimus tehdä ehdottomasti mahdoton ei ole mitään muuta kuin impotenssin käsite korotettuna loputtomiin. (Massumi 1992, 82; Smith 2003, 58, 62–63). Immanentti ajattelu taas lähtee siitä, että tehdään se, mihin itse kunkin kyvyt ja voimat antavat mahdollisuuden.

Rahkonen siis kirjoittaa, että skitsoanalyysi pyrkii antamaan halulle yhteiskuntakriittisiä ja yksilöä vapauttavia mahdollisuuksia. Kuitenkin myös kapitalismi pyrkii hänen mukaansa vapauttamaan haluvirtoja jopa niin, että se lähestyy skitsofreniaa. Skitsofrenia (sairautena) onkin pitkälle edenneen kapitalismin vitsaus, joka vastaa kapitalismin modernisaation äärimmäistä tilaa, deterritorialisaatiota ja kaiken hajoamista. Rahkosen mukaan deterritorialisaatio on kapitalistisen tuotannon yleinen koodaus, mikä tarkoittaa siis sitä, että kapitalismille on tyypillistä jatkuva pois paikoiltaan siirtyminen⁸². (Rahkonen 1985.)

Rahkonen lainaa tekstissään Foucault’ta, jonka mukaan *Anti-Oidipusta* olisi luettava ”johdatuksena ei-fasistiseen elämään” (Rahkonen 1985; Foucault 2007). Fasistisuus ei viittaa tässä niinkään historialliseen fasismiin vaan arkipäivässä ilmenevään haluun samastua valtaan ja haluta sitä, mikä hallitsee ja riistää meitä (Rahkonen 1985).⁸³

Rahkonen nostaa esiin myös Deleuzen filosofian affirmatiivisuuden, ajattelun, joka sanoo kyllä. Tässä yhteydessä hän mainitsee Deleuzen suhteet paitsi Nietzscheen myös Baruch Spinozaan ja Henri Bergsoniin (Rahkonen 1985). Affirmatiivisen eli myöntävän ajattelun näkökulmasta kieltävästä ajattelusta eli negatiivista ei voi koskaan syntyä mitään uutta, koska kieltäminen on reaktiivista ja kielto jää siksi aina sidoksiin kieltämänsä asian kanssa, mikä on esimerkiksi dialektisen ajattelun ongelma jälkistrukturalistien näkökulmasta. Kapitalismiakaan ei voi Deleuzen mukaan vastustaa negatiivilla vaan vain erilaisin affirmatiivisin keinoin, jolloin voi syntyä uudenlaista vastarintaa (Rahkonen 1985).

Aikalaisia-sarjan viimeinen eli kolmastoista osa on Hannu Siveniuksen ”Jacques Derrida. Derridada ja kielen leikit”. Artikkelissa käsitellään lyhyesti Derridan filosofian perusasioita kuten kirjoittamista, logosentrismää, fonosentrismää, grammatologiaa, dekonstruktioita, allekirjoitusta ja tyyliä. Sivenius esittää, että Derridan mukaan kaikki on ”kirjoittamista”, ja kirjoittaminen taas on erojen ja eroiksi käsitettyjen merkitysten leikkiä⁸⁴. Tämä käsitys poikkeaa Siveniuksen mukaan merkittävästi esimerkiksi eksistentialismista ja fenomenologiasta, joissa edellytetään, että merkitys on läsnä konkreettisesti tai että se on jopa esikielellistä. (Sivenius 1986.)

⁸² Vrt. Pasasen näkemys luvun alussa.

⁸³ Myös *Jälkisanoina* sanotaan, että ”vain skitso on vapaa ei-fasistiseen elämään” (JS, 6).

⁸⁴ Kyse on Derridan *écrituren* käsitteestä. Pasasen mukaan Derridan *écriture* oli tapana suomentaa kirjoitukseksi viitattaessa graafiseen kirjoitukseen ja kirjoittamiseksi viitattaessa laajempaan *écrituren* käsitteeseen (Pasanen 1985a, 1). Tällaisesta suomenosperiaatteesta on sittemmin luovuttu luultavasti siksi, että Derrida hyödyntää termeissään juuri niiden monimerkityksisyyttä.

Puheesta kirjoittaessaan Sivenius luonnehtii logosentrismia siten, että puheen merkityksillä oletetaan olevan ”pyhä absoluuttinen alku kielen ulkopuolisessa maailmassa” (Sivenius 1986). Fonosentrismi taas tarkoittaa puheen ylivaltaa, sitä että puheen nähdään olevan ensisijainen ja kirjoituksen vain kiertotie, jonka kautta voidaan päästä puheen läsnäoloon. Siveniuksen mukaan Derrida ei kuitenkaan halua juuttua vastakohta-ajatteluun eikä näin ollen jäädä kiinni myöskään puheen vastakohtaan kirjoitukseen. Sen sijaan Derrida käyttää kirjoittamisen käsitettä. Dekonstruktion Sivenius esittää olevan kohteen hajottamista ja kokoamista uudelleen. Hänen mukaansa se on filosofian kritiikkiä ja yritys kyseenalaistaa filosofisten kategorioiden valtaa. (Sivenius 1986.)

Sivenius mainitsee Derridan tärkeimmiksi teoksiksi *De la grammatologien, L'écriture et la différence* (1967), *La voix et le phénomène*, *La Dissemination* (1972), *Marges de la philosophie* (1972), *Positions* -teoksen (1972), *Glas* (1974), *Épérons, les styles de Nietzschen* (1978), *La vérité en peinture* (1978), *La carte postale* (1980), *Signéponge* (1983) ja *Otobiographies* -teoksen (1984). Näistä hän ilmoittaa käsittelevänsä artikkelissaan lähinnä teoksia ”Kuolinkello” (*Glas*) ja ”Postikortti” (*La carte postale*). Listaa voitaneen lukea jonkinlaisena Derrida-tuntijan suosituslistana tai listana Derridan teoksista, joita tuohon aikaan saatettiin Suomessakin lukea. Tai sitten kyseessä on vain pelkkä lista joistain Derridan teoksista.

4.4 Jälkistrukturalismi suomalaisissa kirjoissa ennen *Jälkisanoja*

Jälkistrukturalismista oli kirjoitettu ennen *Jälkisanoja* myös suomalaisissa kirjoissa. Pia Siveniuksen jälkistrukturalistista feminismiä tarkasteleva teos *Avautua solmuun. Naisnäkökulma ja miehinen diskurssi* ilmestyi vuonna 1984 Tutkijaliiton kustantamana. Siinä Sivenius analysoi omien sanojensa mukaan naisen ja kielen suhdetta, ”kieltä rakenteena, joka itsessään sulkee naisen diskurssin ulkopuolelle”, ja kiinnostuksen kohteena ovat erityisesti Kristevan, Sarah Kofmanin ja Luce Irigarayn tekstit. (Sivenius P. 1984, 4 ja 8.) Teoksen jälkisanoissa Hannu Sivenius (1984) esittelee muun muassa naisena lukemista, dekonstruktioita, *différancea* ja logosentrismia. Kirja on ensimmäinen jälkistrukturalismia käsittelevä teos suomalaisessa kirjallisuudessa, ja Esa Saarisen mukaan kirjaa ei sen ilmestyessä juurikaan noteerattu (Saarinen 1987). Vuonna 1985 ilmestyi myös Heidi Vaaralan dekonstruktiivinen kirjallisuuden pro gradu -työ *Puolinnaisesta kokonaiseksi*, joka julkaistiin Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarjassa.

Vuonna 1986 ilmestyi Jussi Kotkavirran ja Esa Sirosen toimittama ja Tutkijaliiton kustantama teos *Moderni / postmoderni*, joka sisältää suomennoksia Benjaminin, Adornon, Habermasin, Lyotardin, Baudrillardin ja Jamesonin teksteistä ja kunkin kirjoittajan lyhyen esittelyn. Suomennoksista vastasivat Keijo ja Ossi Rahkonen (Benjamin), Raija Sironen (Adorno ja Baudrillard), Pertti Töttö (Habermas), Jussi Kotkavirta (Habermas), Martti Berger (Lyotard), Hannu Si-

venius (Lyotard) ja Erkki Vainikkala Kimmo Jokisen, Jukka Laarin ja Kaarlo Laineen muodostaman työryhmän kanssa (Jameson). Kirjoittajaesittelyt kirjoittivat Esa Sironen (Benjamin), Kotkavirta ja Esa Sironen (Adorno), Risto Eräsaari ja Kotkavirta (Habermas), Tuija Pulkkinen (Lyotard), Tiina Arppe (Baudrillard) ja Vainikkala (Jameson).

Jan Blomstedt puolestaan kirjoitti muun muassa Barthesista ja Derridasta kirjassaan *Vasta-ajattelihoita* (1986), jossa hän kirjoittaa dekonstruktiosta antaen ymmärtää sen olevan jo ohi mennyt ilmiö. *Jälkisanoina* kuitenkin asetetaan Blomstedtin Derrida-kritiikin pätevyys kyseenalaiseksi (ks. JS, 183), ja nostan tässä esiin joitain Blomstedtin Derrida-kirjoituksen ongelmia, jotta kirjan *Jälkisanoina* saama kohtelu tulisi ymmärrettäväksi.

Suurin niistä on kenties se, että Blomstedt oli valmis pitämään Derridan dekonstruktiota kiinnostavana vain ”historiallisesta perspektiivistä katsottuna” (Blomstedt 1986, 125–126, 128), vaikka suomalaisessa kontekstissa dekonstruktio oli hädän tuskin saapunut maahan, minkä tässä luvussa esiteltyjen aihetta käsittelevien tekstien vähäisyys suoraan osoittaa. Toisin sanoen Blomstedt oli valmis leimaamaan dekonstruktion menneisyyden ilmiöksi jo ennen kuin sitä Suomessa juurikaan tunnettiin, mikä oli varsin yleinen suomalainen strategia 1980-luvulla, mitä käsittelem tarkemmin tämän tutkimuksen *Jälkisanojen* vastaanottoa koskevassa luvussa.

Yksi osoitus siitä, että dekonstruktiota ei tunnettu Suomessa kovinkaan hyvin Blomstedtin kirjan ilmestymisen aikaan, on Blomstedtin oma teksti. Hän kirjoittaa esimerkiksi, että dekonstruktio ei ole nihilismia, ottamatta huomioon sitä, että dekonstruktio on nietzseläisessä mielessä nimenomaan aktiivista nihilismia. Toisin sanoen hän ei tunnista Derridan ajattelun poliittista ulottuvuutta ja Derridan esittämän kritiikin luonnetta⁸⁵. Toisekseen hän ei näytä tiedostavan Derridan dekonstruktion ja amerikkalaisen dekonstruktiivisen kritiikin välistä eroa, joka oli ollut selvästi esillä edellä käsitellyssä, ennen *Vasta-ajattelihoita* -teoksen ilmestymistä julkaistussa *Synteessin* dekonstruktio-teemanumerossa. Tämä on hämmentävää etenkin siksi, että Blomstedt oli toiminut dekonstruktionumeron aikaan *Synteessin* toimitussihteerinä.

Suoranaisemmin dekonstruktiota oli kuitenkin vastustanut julkisesti *Helsingin Sanomien* kriitikko Pekka Tarkka, joka Markku Envallin *Nasaretin miehen pitkä marssi* -teosta koskevassa kritiikissään 15.12.1985 tei koko jälkistrukturalismin Blomstedtia paljon hatarammin perustein. Tämä mainitaan *Jälkisanojen* esseessä ”Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat”, ja asiaa käsitellään tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 5. Lisäksi filosofi Ilkka Niiniluoto oli leimannut hieman epämääräisesti rajatun ”postmodernin” mannermaisena ajattelun ”kyyniseksi nihilismiksi” erästä Georg von Wrightin kirjaa koskevassa arviossaan, joka julkaistiin *Helsingin Sanomissa* 1.2.1986. Tämä mainitaan puolestaan *Jälkisanojen* esseessä ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammatillaiset” (JS, 32). Myös kotimaisen kirjallisuuden professori Kai Laitinen ilmoittaa *Parnassossa* (8/1986) julkaistussa virkaanastujaisitelmässään ”Kotimaisen

⁸⁵ Nihilismia ja sen suhdetta Derridan ajatteluun käsitellään tarkemmin tämän tutkimuksen luvussa 5.3.2.

kirjallisuuden tutkimisesta” vierastavansa jälkistrukturalistista tutkimusta, ja Laitisen esitelmäkin mainitaan *Jälkisanoissa* (JS, 142).

Lisäksi vuonna 1986 oli ilmestynyt Timo Harakan ja Kimmo Pietisen toimittama kirja *Kirjoitusta (écriture)* – kirjan kannessa tosin lukee nimen kohdalla, että ”jos muuta ei ole tehtävissä niin PAAKKUUNTUKAA”. Kirja on kokoelma *Ylioppilaslehden* kirjoituksia vuosilta 1983–1985, ja siihen on koottu Tuomas Nevanlinnan, Kari Kontion, Dan Steinbockin, Markku Kosken, J. Airolan, Jarko Tirkkosen, Hannes Mäntyrannan, Timo Harakan, Kimmo Pietisen, Ilkka Tuomen, Pekka Saurin, Sara Heinämaan, Asser Korhosen ja Milan Kunderan kirjoituksia. Viimeksi mainittu on Mikko Heikinheimon suomentama. Yhden tekstin tekijänimen kohdalla lukee ”Gangsteriviraston mietintöjä” ja toisen kohdalla ”Tapiolan markiisi”. Kirjan nimestä huolimatta kokoelma ei ole jälkistrukturalistinen teos, vaikka esipuheessa Markku Koski kirjoittaaakin kirjan ”dekonstruoivan” konsensus-Suomen kliseitä (Koski 1986, 48). Paremminkin teos on esimerkki jälkistrukturalististen termien muotikäytöstä.

Suomessa oli siis kirjoitettu jälkistrukturalismista jo ennen *Jälkisanoja*, ja aihe oli herättänyt kiinnostusta kirjallisuustieteen lisäksi myös – tai oikeastaan etenkin – muilla aloilla, kuten filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Kirjallisuustieteessä oli lähinnä esitelty dekonstruktiota Amerikassa (Ahokas 1982; Vainikkala 1981; Pasanen 1985b) sekä pohdittu Derridan dekonstruktion ja amerikkalaisen dekonstruktiivisen kritiikin välisiä eroja (Pasanen 1985a; Gasché 1985). Ennakoluulojakin oli tuotu esiin julkisuudessa, kuten mainituissa Tarkan ja Niiniluodon kritiikeissä ja Laitisen esitelmässä.

5 JÄLKISANAT. SIANHOITO-OPAS

Eskelisen ja Lehtolan *Jälkisanat*, jota seuraavaksi käsitellään, soveltaa jälkistrukturalistisia teorioita suomalaisen kirjallisuuden, kirjallisuudentutkimuksen ja kirjallisuuskritiikin sekä filosofian analysoimiseen ja kritisoimiseen.

Jälkisanojen ilmestyessä Eskelinen oli 27-vuotias kirjallisuuden opiskelija Helsingin yliopistossa ja Lehtola 24-vuotias filosofian opiskelija Tampereen yliopistossa (Carlson 1987, 78). Kirja oli heidän esikoisteoksensa, ja ennen kirjaa he olivat kirjoittaneet yhdessä kaksi esseettä *Parnassoon* ja Esa Saarisen haastattelun *Aamulehteen*⁸⁶. Toinen *Parnasson* esseistä, *Manillaköysi-analyysi "Totaalisen tulokinnan hukareissut"*, julkaistiin myös *Jälkisanoissa*, toista kirjoitusta "Totuuden rakastaminen jälkeen" [sic] ei. (Eskelinen & Lehtola 1985; Eskelinen & Lehtola 1986.) Tämän lisäksi Eskelinen ja Lehtola olivat kirjoittaneet tahoillaan kirjallisuuskritiikkiä ja kirjallisuusaiheisia artikkeleita ja kolumneja, Eskelinen *Parnassoon* ja *Aamulehteen*, Lehtola taas *Parnassoon*, *Aviisiin* ja *Ylioppilaslehteen*⁸⁷.

Jälkisanoista kohistiin jo ennen sen joulukuun 1987 alussa tapahtunutta ilmestymistä. Kristina Carlson kirjoitti Eskelisen ja Lehtolan haastattelun *Suomen Kuvalehteen* lokakuussa 1987 otsikolla "Oksettava kirja", ja otsikolla hän viittasi siihen, että jotkut olivat pitäneet *Jälkisanoja* oksettavana jo ennen sen ilmestymistä. Lisäksi moni kulttuuripersoona oli hänen mukaansa soitellut huolestuneena kustantajalle saadakseen tietää, mitä hänestä sanotaan kirjassa. (Carlson 1987.) Myös Esa Saarinen kirjoitti heti *Jälkisanojen* ilmestymisen jälkeen julkaisutussa kritiikissään, että

Näiden asemaansa ja asenteihinsa juuttuneiden, väsyneiden 45-vuotiaiden, näiden muka sivistystä puolustavien, potenssivaikeuksiensa kanssa kamppailevien exmiesten on nähty jo ennen kirjan ilmestymistä kehräävän itseensä pyhää vihaa pöjankloppien röyhkeyksille ja nonchaleeraavan kirjan "kevyenä pamflettina", "pinnallisena huulenheittona", joka "vieläpä on huonosti kirjoitettu". (Saarinen 1987.)

⁸⁶ Haastatteluun viitataan *Jälkisanojen* esseessä "Poliisikoulun reputetut (oikea asenne, mutta liian lyhyt koko)" (JS, 35).

⁸⁷ *Jälkisanojen* jälkeen molemmat kirjoittajat ovat kirjoittaneet myös postmodernistista fiktiota: Eskelinen romaanit *Nonstop*, *Sentext* (1990) ja *Interface* (1997), Lehtola romaanit *Tule takaisin*, *Olmi* (1990), *Hällävöäliä* (1994) ja novellikokoelman *Happy days* (1992). Eskelinen on julkaissut myös esseitä teoksissa *Digitaalinen avaruus* (1997) ja *Haavikko 2001* (kirjoitettu yhdessä Raine Koskimaan kanssa). Sittemmin Eskelinen on tullut tunnetuksi digitaalisen kirjallisuuden tutkijana ja Lehtola kolumnistina.

Carlsonin haastattelussa kuvataan myös *Jälkisanojen* syntyprosessia, ja sen mukaan kirja kirjoitettiin hyvin nopeasti, pitäisikö sanoa ”skitson nopeudella”: kirjan kirjoittamiseen kerrotaan kuluneen kolme kuukautta (Carlson 1987, 78; ks. Helle 2007, 5). Myös Harto Hännisen *Jälkisanoja* koskevan arvostelun ”Sorkkauraudalla suu- ja sorkkatautia vastaan” mukaan Eskelinen ja Lehtola tarjosivat kirjaansa kustantajalle keväällä 1987, ja kustantaja WSOY halusi julkaista kirjan jo seuraavana syksynä. Hänninen kirjoittaa, että ”Eskelinen ja Lehtola heittäytyivät esseeautomaateiksi, ja parin kuukauden kuluttua oli kustantajalla nenän alla kokoelma nimeltä *Jälkisanat / Sianhoito-opas*”. Tosin ennen kirjan lopullista julkaisemista joulukuussa 1987 WSOY:n lakimiehet lukivat kirjaa varmistuakseen siitä, ettei luvassa olisi kunnianloukkaussyytteitä. (Hänninen 1988.)

On vaikea arvioida, mikä *Jälkisanoina* johtuu siitä, että kirja on kirjoitettu niin nopeasti. Jonkinlaisesta keskeneräisyyden kokemuksesta kieli esimerkiksi kriitikko Seppäsen kritiikin otsikko ”Sujuva huitaisu ilmaan” ja joidenkuiden muidenkin kriitikoiden näkemykset siitä, että *Jälkisanat* vain ”huitaisee ja häipyä” (esim. Jama 1988). Osittain kyse voi olla tekstin hiomattomuudesta, mutta joissain tapauksissa *Jälkisanojen* ”huolimattomuudet” – joita esimerkiksi *Parnason* kriitikko Arto Virtanen kritiikissään luetteli (Virtanen 1988, 60) – voivat olla myös tarkoituksellisia tai johtua kirjan lainausmerkittömistä sitaateista, mihin palaan tarkemmin *Jälkisanoja* analysoidessani.

Jälkisanat ei kuitenkaan ole arvokkaan oloinen ja loppuun asti hiottu teos vaan pikemminkin yritys hämmäntää ja provosoida lukijoita monin eri keinoin, synnyttää keskustelua ja saada aikaan jonkinlainen muutos. Eskelinen kirjoitti vuonna 1989, runsas vuosi *Jälkisanojen* ilmestymisen jälkeen, halunneensa herättää keskustelua, ja Lehtola taas on todennut eräässä itsestään kirjoittamassaan haastattelussa, että hänen ja Eskelisen tarkoituksena oli synnyttää kirjasota. (Eskelinen 1989, 118; Lehtola 2001.) Ehkä valittu strategia osoittautui sopimatomaksi tai sitten suomalainen kirjallinen kulttuuri vain niin jähmeäksi, että keskustelua muusta kuin *Jälkisanojen* herjoista ei juuri syntynyt⁸⁸.

Suomalaista kirjallisuus- ja kulttuurielämää oli kirjan ilmestymisen aikaan vaivannut pitkään pysähtyneisyys ja latteus, mikä tuotiin muodossa tai toisessa monta kertaa esiin *Jälkisanojen* vastaanotossa (esim. Hynninen 1988, 48; Makkonen 1987; Ojajarju 1988; Peltonen 1987; Saarinen 1987; Tammi 1987; Virtanen 1988). Kuten edellä olen jo esittänyt, vastalauseita myös yleistä konsensusshenkeä vastaan oli esitetty pitkin 1980-lukua esimerkiksi *Punk-akatemiassa*, *Ylioppilaslehdessä* ja tavallaan Jumalan teatterissakin, mutta muutos antoi yhä odottaa itseään.⁸⁹

⁸⁸ WSOY:n kustannustoimittaja Vilho Viksten esitti *City*-lehdessä 23/1990 väitteen, että hän olisi tilannut Eskeliselältä ja Lehtolalta ”kirjakapinan”. Eskelinen kiisti väitteen myöhemmin samassa lehdessä. (Hyvönen, 1990, 32; Eskelinen 1990.)

⁸⁹ Konsensus ei leimannut pelkästään ajan suomalaista taide-elämää. Suomen yhteiskunnallista ja poliittista tilannetta luonnehti vielä 1980-luvulla suomettuminen, vaikka sen voimakkain kausi olikin ajoittunut Urho Kaleva Kekkonen valtakaudelle vuosille 1968–1982. Suomettumisella viitataan Suomen alisteiseen asemaan suhteessa Neuvostoliittoon, joka näkyi paitsi Suomen ulkopoliitikassa myös esimerkiksi sisäpolitiikassa ja tiedotusvälineiden itsesensuurina. Suuri maailmanpoliittinen muutos, jo-

5.1 Johdattelua *Jälkisanojen* lukemiseen

Motto: "Teksti ei ole teksti, jollei se kätke ensinäkemältä, ensi alkuun, rakenteensa lakia ja pelisääntöjään." Derrida, *Platonin apteekki*, s. 102.

Jälkisanojen esseessä "Vastaanottoa rimojen alta" tekstien objektiivisten tosiseikkojen havainnoinnin ja kuvailun sanotaan olevan epävarmaa ja vaikeaa (JS, 153). Vaikka väite on kenties kriitikoille suunnattua piikittelyä, olen samaa mieltä erityisesti tapauksissa, joissa teksti on monikerroksinen, moniulotteinen, monenlaisista aineksista koostuva ja lukijaa eri tavoin häiritsevä. Kuten seuraavassa pyrin tuomaan ilmi, *Jälkisanat* on tällainen teksti.

Lisäksi *Jälkisanojen* lukemista vaikeuttaa 2000-luvulla ajallinen etäisyys kahdessakin mielessä; ensinnäkään 1980-luvun kulttuurisen kontekstin hahmottaminen ei ole aivan helppoa kaltaiselleni 1980-luvulla lapsuutensa viettäneelle lukijalle, mutta toisaalta esimerkiksi 1980-lukua koskevaa historiankirjoitusta ei vielä ole juurikaan käytettävissä, koska kyse on niin läheisestä menneisyydestä. Tämän tutkimuksen kannalta kontekstin ymmärtäminen on kuitenkin välttämätöntä ainakin kahdesta syystä. *Jälkisanat* on rakentunut siten, että sen suhteet sen itsensä ulkopuolelle ovat tärkeässä asemassa. Toisekseen kontekstin hahmottaminen on tärkeää, kun halutaan ymmärtää, mikä kirjan asema oli tuotaessa jälkistrukturalismia Suomeen.

Jälkisanat ei ole pelkästään jälkistrukturalistinen teksti, kuten jäljempänä tulee tarkemmin esille, vaan monenlaisista aineksista koostuva kirjoituskoelma. Siksi koetan hahmottaa mahdollisimman monia *Jälkisanojen* ulottuvuuksia, mikä ei ole aivan vaivatonta. Tämä saattaa näkyä kirjaa koskevassa luvussa hieman polveilevana ja edestakaisin poukkoilevana esitystapana, joka on kuitenkin tutkimuksen kohteena olevan kirjan asettumattomuuden vuoksi perusteltu. Tapani esittää asiat johtuu myös siitä, että koetan käsitellä limittäin parhaimmillaan neljää *Jälkisanojen* tasoa: sitä mitä kirjassa sanotaan ja miten; sitä mihin sanottu viittaa kirjan ulkopuolella; sitä mihin sanottu viittaa kirjan sisällä; ja sitä miten sanottu toteutuu *Jälkisanojen* tekstissä. Tällä tarkoitan sitä, että jokin juuri tietyllä tavalla kirjoitettu kirjan kohta voi viitata esimerkiksi johonkin jälkistrukturalistiseen teokseen ja toisaalta yhteen tai useampaan muihunkin *Jälkisanojen* kohtaan. Tämän lisäksi esitetty ajatus voi ruumiillistua *Jälkisanoiden* yhtenä tavoista, joilla se on kirjoitettu.

Jälkisanaja olisi ollut mahdollista käsitellä myös jakamalla tutkimus lukuihin, joissa kutakin tasoa olisi pyritty käsittelemään erikseen. Se olisi kuitenkin johtanut runsaaseen toisteisuuteen, eivätkä *Jälkisanojen* kerroksisuus ja sen merkitys lukukokemuksessa olisi tulleet niin hyvin esille. Lähtökohdaksi olisi pitänyt ottaa aina uudestaan se, mitä *Jälkisanoiden* sanotaan, ja sitten sanottua olisi analysoitu suhteessa mainittuihin ulottuvuuksiin, kuhunkin erikseen.

ka tuli vaikuttamaan myös Suomen yhteiskuntaan ja politiikkaan, koitti lopulta vuonna 1989 Berliinin muurin murtuessa ja Neuvostoliiton hajotessa vuonna 1991.

Koska *Jälkisanoina* on monia jälkistrukturalistisiksi tulkittavia piirteitä, pyrin lukemaan sitä mahdollisimman pitkälle jälkistrukturalistisena tekstinä. On paikallaan huomauttaa, että kirjan jälkistrukturalistisuus – sen paremmin *Jälkisanojen* kohdalla kuin yleisemminkään – ei toteudu vain siinä, miten se on kirjoitettu, vaan myös siinä, miten sitä luetaan⁹⁰. Sellaiselle lukijalle, joka ei tunne jälkistrukturalistisia luku- ja kirjoitustapoja kovin hyvin tai ollenkaan tai joka ei ole valmis bartheslaisessa mielessä kirjoittamaan lukemaansa tekstiä, kirja ei voi näyttäytyä erityisen jälkistrukturalisena tekstinä.

Luen *Jälkisanoja* välttämättä kokonaisvaltaista temaattista tulkintaa. Tulkintoja tehdessäni pidän sen sijaan yhtenä johtoajatuksena seuraavaa Deleuzen ”Nomadinen ajattelu” -esseen lausetta: ”Nietzsche sanoi sen hyvin selvästi: Jos haluatte tietää, mitä tarkoitan, niin etsikää voima, joka antaa merkityksen, tarvittaessa uudenkin, sille mitä sanon”⁹¹ (Deleuze 1992a, 13). Ajatukseni on lukea *Jälkisanoja* deleuzeläis-guattarilaisessa mielessä kokeillen, kirjakoneena. Ajatus nousee *Jälkisanojen* Deleuze & Guattari -viittauksista, ja koska *Jälkisanoja* ei ole aiemmin yritetty järjestelmällisesti lukea siinä mainittujen jälkistrukturalististen teorioiden avulla, pidän lukutapaa tuoreena ja perusteltuna. Siinä mielessä kyse ei kuitenkaan ole perinteisestä tekstille uskollisesta lukemisesta, että moniin suuntiin viittailevan *Jälkisanojen* voisi varmasti tulkita ohjaavan lukemaan itseään myös toisenlaisin tavoin.

Lyhyesti sanottuna tarkastelen *Jälkisanojen* toimintamekanismia ja kartoitan *Jälkisanat*-koneen yhteyksiä muihin koneisiin, jotka ovat usein muita tekstejä. Oletan, että näistä muista koneista, joihin *Jälkisanat* on kytkettävissä, voi löytää ”voimia”, joista Deleuze kirjoittaa. Kiinnostukseni kohteena on ensisijaisesti se, miten *Jälkisanojen* kytkeminen muihin koneisiin vaikuttaa sen toimintaan. Tarkoituksena ei siis ole esimerkiksi perinteisessä mielessä avata alluusioita ja tehdä niiden avulla tulkintaa *Jälkisanoina*.

Sovellan ajatusta lukiessani siten, että etsin *Jälkisanoina* monenlaisia merkityksiä välittämättä siitä, ovatko ne tekijöiden tarkoittamia vai eivät. Lisäksi kiinnitän systemaattista huomiota siihen, miten kirja on kirjoitettu. Päämääränä on analyysi *Jälkisanojen* kielestä, retoriikasta, tyylistä ja rakentumisperiaatteista eli siitä miten kirja toimii.

Puhuessani *Jälkisanojen* suhteista muihin teksteihin yleisellä tasolla käytän tekstienvälisyys-termiä. Tämä johtuu siitä, että käsittelen analyysissäni monia erilaisia tapoja käsitteellistää tekstienvälisyyttä. Eri yhteyksissä käytän kustakin tekstienvälisyyden tyypistä teoreetikkojen niille antamia nimityksiä, sellaisia kuten ”intertekstuaalisuus”, ”metatekstuaalisuus”, ”rihmasto” tai ”palimpses-ti”.

⁹⁰ Käytän tutkimuksessani hyväkseni jälkistrukturalistisia teorioita ja niiden tapoja lukea, mutta en sitoudu kirjoittaessani niiden kirjoitustapoihin.

⁹¹ Derrida puolestaan kirjoittaa kahdesta erilaisesta tavasta ymmärtää tulkintaa, mitä käsittelen luvussa 6.1.

5.1.1 Esseekokoelma, pamfletti vai manifesti?

Jälkisanojen tekstejä nimitetään kritiikeissä enimmäkseen esseiksi ja herjakirjoituksiksi, tosin pamfletista, manifestista, teksteistä, kirjoituksista ja artikkeleista-kin puhutaan. Hyvin yleisellä tasolla *Jälkisanosta* voidaan puhua esseekokoelmana, ja esseiksi sen tekstejä luonnehditaan myös kirjan takakannessa. *Jälkisanojen* tapauksessa on kiinnostavaa, että essee-sanalla on esimerkiksi englannin (*essay*), ranskan (*essai*) ja italian (*saggio*) kielissä ollut aluksi 'kokeen' tai 'yrityksen' merkitys. Suomen kieleenkin essee-sanana vastineeksi on tarjottu muun muassa sanaa "koelma". (Riikonen 1990, 17.)

Jälkisanat ei ole perinteinen suomalainen esseekokoelma vaan omalaatuinen kokonaisuus niin tyyliltään, asiasisällöltään kuin asenteeltaankin. Sikäli kuin esseellä tarkoitetaan 'yleistajuista ja epämuodollista lyhyehköä kirjoitelmää tai tutkielmaa rajatusta aiheesta' (Hosiaisuus 2003, 216) – tämä määritelmä vastaa nähdäkseni suomalaisen kirjallisuuden käsitystä esseestä, mutta maailmankirjallisuuden esseiden määritelmäksi siitä ei ole – *Jälkisanojen* kirjoituksia voidaan tuskin ongelmitta nimittää esseiksi⁹². Ne ovat kyllä paikoitellen hyvinkin epämuodollisia, mutta yleistajuisiksi niitä ei voi luonnehtia, sillä niissä käytetään runsaasti jälkistrukturalistisia teorioita, jotka varsinkin kirjan ilmestymisen aikaan olivat tuntemattomia suurelle yleisölle, mikä käy hyvin ilmi myös teoksen vastaanotosta.

Havainnollinen vertailukohta on *Jälkisanossa* parjatun Erno Paasilinnan käsitys hyvästä esseistiikasta. Hänen mukaansa esseessä olennaisen tärkeää ei ole niinkään asiasisältö vaan se, että essee on kirjoitettu hyvin. Tämä taas tarkoittaa Paasilinnan mukaan sitä, että käytetty kieli on konkreettista ja että esseitä on mahdollista lukea ilman ennakkotietoja aiheesta. Hyvän esseistin ominaisuudeksi hän mainitsee myös sen, että tämä "pitää asiat tarkasti koossa loppuun saakka". (Paasilinna 1996, 344–347.) Jos suomalaisen esseiden kriteerit ovat tällaiset – ja Paasilinna oli sentään Finlandia-palkittu esseisti – *Jälkisanojen* kirjoituksia ei ehkä voida pitää hyvinä suomalaisina esseinä.

On kuitenkin mahdollista, että *Jälkisanat* pyrkii haastamaan suomalaisen esseistiikan perinteisiä esseekriteerejä rikkovilla esseillään, ja nostan tässä tutkimuksessa esiin *Jälkisanojen* piirteitä, jotka ovat uusia nimenomaan suomalaisen esseistiikan kontekstissa. Tästä näkökulmasta *Jälkisanojen* esseitä voidaan pitää monessa suhteessa nimenomaan hyvinä, sillä esimerkiksi H. K. Riikosen mukaan merkittävät (essee)teokset useimmiten murtavat lajirajoja, siinä missä lajin konventioita noudattavat teokset jäävät stereotyyppisyytensä vuoksi taiteellisesti vähempiarvoisiksi (Riikonen 1990, 15; ks. Lehtonen 1983, 80). Lajirajojen rikkominen ei kuitenkaan voi olla hyvän esseiden ainoa kriteeri.

Maailmankirjallisuudessa esseiden määritelmä on suomalaista väljempi. Esseelajin isänä pidetään Michel de Montaignen *Esseitä* -teosta (1588), vaikka esseekirjallisuuden traditiota voidaankin kartoittaa aina antiikin Kreikkaan ja Roomaan (ks. Riikonen 1990, 8). Esimerkiksi Kuisma Korhonen kirjoittaa jo

⁹² Pekka Tarkka on hahmotellut suomalaisen esseiden perinnettä *Suomen kirjallisuus VIII:ssä*.

mainitussa esseistiikkaa koskevassa väitöskirjassaan esseen olevan paitsi kirjallisuudenlajeista joustavin myös laji, joka näyttäisi kyseenalaistavan moninaisuudessaan koko lajin käsitteen (ks. Korhonen 1998, 13–14; ks. Riikonen 1990, 16). Riikonen puolestaan tähdentää esseelajin ”pitkälle menevää” intertekstuaalista luonnetta, millä hän tarkoittaa sitä, että esseitä on usein kirjoitettu edeltävien esseiden pohjalta tai edeltäviin esseisteihin ja heidän teoksiinsa viitaten (Riikonen 1990, 29). *Jälkisanojen* kohdalla esseen monimuotoisuutta ja intertekstuaalisuutta korostavat luonnehdinnat ovat osuvampia kuin paasilinnalainen esseen määritelmä.

Riikosen (1990, 7–8) mukaan essee oli kokenut 1980-luvun Suomessa voimakkaan nousun, ja esseemuodollaan *Jälkisanat* ottaa osaa tähän kulttuuriseen kehitykseen. *Jälkisanaja* lukiessa on syytä ottaa huomioon myös se, että useimpia jälkistrukturalististen teoreetikoiden kirjoituksia luonnehditaan esseiksi. Postmodernin näkökulmasta taas on kiinnostavaa, että Lyotard kirjoittaa esseessään ”Vastaus kysymykseen: mitä postmoderni on?” juuri esseen olevan postmoderni, ja postmodernin hän puolestaan liittää avantgardeen⁹³ (ks. Lyotard 1986a, 156). Tässä yhteydessä postmoderni on Lyotardille ”osa nykyäikää”, sitä että kaikkea on epäiltävä: on kyseenalaistettava sellaisiakin asioita, jotka vielä eilen olivat uusia⁹⁴. Postmoderni epäily näkyy muun muassa siinä, miten kuvan ja kerronnan sääntöjä kyseenalaistetaan kuvataiteessa ja kirjallisuudessa. Hänen mukaansa postmoderni ei kuitenkaan merkitse modernin loppua vaan sen ”syntymän tilaa, ja tämä tila on pysyvä”. (Lyotard 1986a, 154.)

Toinen nimitys, jota *Jälkisanajoista* käytetään toistuvasti sen vastaanotossa, on pamfletti, ja kritiikeissä sanan merkitys tulkittiin ainakin kahdella tavalla. Esimerkiksi *City*-lehden Saarinen ennakoiki kritiikoiden ”nonchaleeraavan kirjan ’kevyenä pamflettina’”, ja hän tulkitsi pamfletin siis vähätteleväksi ilmaukseksi. *Hufvudstadsbladetin* Elisabeth Nordgren taas luonnehti *Jälkisanaja* arvostelussaan ”viimeisimmäksi protestipamfletiksi”, mutta koska hän suhtautui kirjaan arviossaan myönteisesti, ei nimitystä voida hänen kohdallaan pitää ainakaan kovin vähättelevänä. Myös *Tiede & edistyksen* Risto Heiskalan mukaan *Jälkisanat* on ”teoreettinen pamfletti”. (Heiskala 1988, 72; Nordgren 1988; Saarinen 1987.)

Pamfletti tarkoittaa alkuaan ’langoi nidottua kirjasta, varsinkin kiista- tai häväistyskirjoitusta’ (Valpola 2000, 858). *Kirjallisuuden sanakirjan* määritelmän mukaan pamfletti tarkoittaa muun muassa ’arvostelevaan, vastustavaan tai provosoivaan tyyliin laadittua lyhyehköä mielipidekirjaa tai tutkielmaa ajankohtaisesta politiikkaa, uskontoa, taidetta jne. käsittelevästä aiheesta’⁹⁵ (Hosi-

⁹³ Lyotard käyttää postmoderni-termiä puhuessaan niin taiteesta kuin yhteiskunnastakin. Lyotard mainitaan *Jälkisanajoissa* nimeltä (JS, 192).

⁹⁴ Epäily oli keskeisellä sijalla myös René Descartesin ajattelussa, tosin eri tavalla kuin Lyotardilla. Descartes harjoitti niin sanottua metodista epäilyä, jolla hän pyrki saavuttamaan sellaista tietoa, jonka totuudellisuudesta ei ole epäilyä. Tässä epäilyssä hän meni niin pitkälle, kunnes havaitsi, että vaikka mistään muusta ei voisi olla varma, niin ainakin epäilevän minän olemassaolosta. Tämän ajattelevan minän ja sen itsetietoisuuden Descartes otti filosofiansa perustaksi. (Nordin 1999, 231–233.)

⁹⁵ Hosiailuoma mainitsee pamflettia määrittelevässä artikkelissaan kohutuiksi suomalaisiksi kirjallisuutta koskeviksi pamfleteiksi Paavolaisen *Suursiivouksen*, Blomstedtin ja Saarisen *Punk-akatemian* ja *Jälkisanat* (Hosiailuoma 2003, 675).

luoma 2003, 674–675). Tällainenkin määritelmä on vain osittain osuva *Jälkisanojen* kohdalla, koska kirja on kokoelma erilaisia kirjoituksia erilaisista aiheista eikä niinkään yhtenäinen tutkielma tai pelkkä mielipidekirja jostakin yhdestä aiheesta. Pamfletti on kyllä nimitys, joka voi tuoda esseetä selvemmin esille *Jälkisanojen* kriittisen ja provosoivan luonteen, mutta toisaalta *Jälkisanat* ei ole pelkästään kriittinen ja vastustava teos vaan myös esimerkiksi analyttinen, humoristinen ja uutta luova kirjallinen kokeilu⁹⁶.

Jälkisanoja kutsuttiin vastaanotossa myös manifestinomaiseksi tai manifestiksi (Makkonen 1988), ja siinä onkin manifestimaisia piirteitä. Manifesti tulee sanoista *manifestum* (klassinen latina) ja *manifestatio* (uuslatina), ja se tarkoittaa jonkin asian tekemistä ilmeiseksi tai julkiseksi (Mehtonen 2007, 45). Manifestilla tarkoitetaan myös julkista julistusta, joka voi olla esimerkiksi poliittinen, uskonnollinen, filosofinen, taiteellinen tai kirjallinen. Tunnetuin manifesti lienee Marxin ja Engelsin *Kommunistinen manifesti* (1848), ja varsinkin 1900-luvun alun avantgardistit kirjoittivat runsaasti manifesteja.

Jälkisanat käyttää avantgardistisille manifesteille tyypillisiä retorisia keinoja, kuten moitetta, pilkkaa, kärjistämistä, yksinkertaistamista ja käskyjä (ks. Mehtonen 2007, 43). Eryityisesti sen esipuheita voidaan lukea jonkinlaisena *Jälkisanojen* monitahoisena ohjelmanjulistuksena, vaikka kirjaa ei kokonaisuutena voidakaan lukea ainakaan yhtä totuutta julistavana manifestina.

Lukijan lajia koskevat havainnot ohjaavat merkittävästi sitä, miten lukija kirjaa lukee ja miten hän siihen suhtautuu (Genette 2003, 12). Siksi kysymys lajista on tärkeä varsinkin *Jälkisanojen* tapaisen lajirajoja koettelevan teoksen kohdalla. Kiinnostavaa onkin, että *Jälkisanat* itse määrittelee itsensä takakannessaan esseekokoelmaksi, mutta siitä huolimatta osa lukijoista piti sitä esimerkiksi pamphlettina tai manifestina. Tämä johtunee tiettyjen *Jälkisanojen* esseiden pamphlettimaisista ja manifestimaisista piirteistä mutta kertoo myös siitä, miten ja mihin lajiin kuuluvana kirjaa on vastaanotossa luettu.

Jälkisanojen lokeroiminen johonkin tiettyyn lajityyppiin näyttää olevan vaikeaa. Näin on muun muassa siksi, että se yhdistää monenlaisia aineksia, kuten jälkistrukturalististen teorioiden sovelluksia, kirjallisuus- ja vastaanottoanalyyssejä, kirjallisuuskritiikin kritiikkiä ja herjakirjoitusta. Kyseessä on hybridi, joka yhdistelee erilaisia aineksia kokonaisuudeksi, jonka määritteleminen ei ole yksiselitteistä⁹⁷. Koska teoksen hyödyntämissä jälkistrukturalistisissa teorioissa korostetaan usein tekstilajien välisten raja-aitojen ylittämistä, voidaan *Jälkisanojen* määrittelemättömyyttä pitää jopa olennaisena osana teoksen rakentumisperiaatetta (ks. esim. Barthes 1993b, 161 ja 175–176). Siksi kirjan moninaisuuden lähtökohtainen hyväksyminen on järkevämpää kuin sen pakottaminen johonkin rajoittavaan ja ulossulkevaan määritelmään.

⁹⁶ Maailmankirjallisuuden näkökulmasta humoristisuus ei ole millään tavalla ristiriidassa pamphlettimaisuuden kanssa; esimerkiksi Jonathan Swiftin kuuluisa *Vaatimaton ehdotus* (1729) käyttää kritiikkinsä pontimena vahvaa ironiaa ja mustaa huumoria.

⁹⁷ *Jälkisanat* on hybridinen teksti 'risteymän' tai 'sekamuodon' mielessä ja hybrinen 'ylimielisyyden' ja 'uhmakkuuden' mielessä.

5.1.2 Jälkisanojen tekijät ja allekirjoitukset

Jälkisanoiden on kaksi kirjoittajaa, Markku Eskelinen ja Jyrki Lehtola, joiden nimet ilmoitetaan kirjan kannessa ja nimilehdellä. Jälkistrukturalististen teorioiden yhteydessä tällainen kahden kirjoittajan käytäntö tuo mieleen *Jälkisanoiden* taajaan mainitut Deleuzen ja Guattarin, jotka kirjoittivat kahdestaan neljä kirjaa⁹⁸. Suomessa kaksin kirjoittamista taas olivat kokeilleet ainakin Blomstedt ja Saarinen teoksessaan *Punk-akatemia*⁹⁹. Deleuze ja Guattari eivät kuitenkaan erottele sitä, mitä kukakin on kirjoittanut, kun taas *Jälkisanojen* ja *Punk-akatemian* esseiden loppuun on merkitty joko jommankumman tai molempien kirjoittajien nimi. Myös kirjojen lopussa olevissa sisällysluetteloissa kunkin esseen kirjoittaja ilmoitetaan nimikirjaimin.

Gérard Genetten termein tekijöiden nimiä voidaan lukea kirjojen periteksteinä eli sellaisina kirjassa olevina teksteinä, joiden avulla kirja määrittyy kirjaksi ja näyttäytyy sellaisena lukijalle. Muita peritekstejä ovat muun muassa kirjan nimet, otsikot, toimitukselliset tiedot ja esipuheet, ja tässä tutkimuksessa käsittelen *Jälkisanojen* periteksteistä tekijänimien lisäksi kirjan nimiä ja esipuheita. (Ks. Genette 2002, 7 ja 10.)

Tekijänimien välinen – ehkä sattumanvarainen – samankaltaisuus voi avata lukijalle tekstienvälisen yhteyden *Jälkisanojen* ja *Mille plateaux'n* ja toisaalta *Jälkisanojen* ja *Punk-akatemian* välille. Muuten satunnaiselta vaikuttavaa yhteyttä vahvistaa se, että *Mille plateaux'hon* ja *Punk-akatemiaan* viitataan *Jälkisanoiden* monin muinkin tavoin, joita käsittelen tuonnempana, vaikka kirjoja ei mainitakaan nimeltä. Tämän lisäksi *Jälkisanojen* ”Miesten maailma ja miesten ongelmat” -esseessä yhdistetään toisiinsa Antti Tuurin ja Antti Hyryn teokset *Pohjanmaa* ja *Maatuuli*, minkä yhdeksi perusteluksi annetaan – vaikkakin leikkimielisesti – kirjoittajien yhteinen etunimi (ks. JS, 120). Siksi kahden kirjoittajan käytännön herättämää mielleyhtymää Deleuzeen ja Guattariin ja toisaalta Blomstedtiin ja Saariin on mahdollista pitää merkityksellisenä. Kahden kirjoittajan käytäntö myös kyseenalaistaa luovaan yksilöneroon perustuvaa romanttista tekijäkäsitystä.

Esseiden lopussa ilmoitettuja kirjoittajien nimiä voidaan puolestaan ajatella jonkinlaisina allekirjoituksina, ja *Jälkisanoiden* niitä on kuusi erilaista: ”Markku Eskelinen Jyrki Lehtola” (nimet ovat esipuheen jälkeen allekkain), ”Jyrki Lehtola”, ”Markku Eskelinen”, ”Markku Eskelinen, Jyrki Lehtola”, ”Markku Eskelinen, Jyrki Lehtola” ja ”Markku Eskelinen, Jyrki Lehtola”. Koska molempien kirjoittajien nimet sisältävät allekirjoitukset ovat keskenään erilaisia, ne voivat kiinnittää tarkan lukijan huomion ja saada pohtimaan allekirjoitusten merkitystä. Tulkit-

⁹⁸ *Anti-Oidipus*, *Mille plateaux*, *Kafka*. *Pour une littérature mineure* (1975) ja *Mitä filosofia on?* (1993). Viimeksi mainittu on tosin tiettävästi liki kokonaan Deleuzen yksin kirjoittama, ja Guattarin nimi on merkitty toiseksi tekijäksi lähinnä kahdesta syystä: kirjassa käytetyt käsitteet ja ajatuskulut ovat pitkälle Deleuzen ja Guattarin aikaisemmin yhdessä luomia, ja toisaalta yhteistyön toivottiin nostavan vakavaan depression vannon Guattarin jaloilleen (Dosse 2007, 27).

⁹⁹ Saarinen on kirjoittanut yhdessä myös M.A. Nummisen kanssa teoksen *Terässinfonia* (1981), ja Eskelinen taas on kirjoittanut kirjan *Haavikko 2001* yhdessä Raine Koskimaan kanssa.

sen *Turun Sanomien* Matti Peltosen lukeneen *Jälkisanojen* allekirjoituksia hieman tähän tapaan, koska hän kirjoitti arvostelussaan, että "[Eskelinen ja Lehtola] esiintyvät päällekkäin, limittäin, peräkkäin ja lomittain" (Peltonen 1987). Yksi ensimmäisistä "allekirjoitusten" tulkintamahdollisuuksista lienee se, että lukija pohtii, halutaanko lihavoinneilla tuoda ilmi, kumman osuus kussakin yhdessä kirjoitetussa esseessä on suurempi.

Esimerkiksi *Aamulehden* kriitikko Anna Makkonen koki *Jälkisanojen* allekirjoitusten olevan ristiriidassa kirjassa käytettyjen jälkistrukturalististen teorioiden kanssa, sillä hän kirjoitti, että

Jälkisanojen ihanteena on postmoderni kirjoitus [-] kirjoitus joka tuntuu tuottavan itse itsensä, jonka virtaan lukija voi hävitä. Kaksikko [Eskelinen ja Lehtola] pitää kuitenkin kiinni omasta tekijyydestään: jokainen luku päättyy tekijöiden nimiin. Kirjailija on kuollut, julisti Foucault. Nämä kaksi ovat erinomaisen eläviä. Miten lukija voisi upota tähän auktoritaariseen teokseen? (Makkonen 1987.)

Makkosen kokema ristiriita voi johtua ainakin osittain siitä, että hän ymmärtää kritiikissään hieman yksiulotteisesti Foucault'n ajatukset kirjailijan kuolemasta, ja oikeastaan hän tuntuu myös sekoittaneen keskenään Foucault'n "kirjailijan kuoleman" ja Barthesin "Tekijän kuoleman". Foucault'n ei voi sanoa väittävän, että tekijöillä ei ole *mitään* merkitystä, vaikka hän esittääkin toiveen kulttuurista, jossa fiktiota ei rajattaisi tekijän hahmoon (Foucault 1984, 158). Tekijänimet ovat hänen mukaansa vähintäänkin hyviä luokittelun välineitä, ja toisaalta niiden avulla voidaan viitata kirjailijafunktioon ja positioihin diskurssissa. (Foucault 1984, 147 ja 153.) Pikemmin kuin "julistaa tekijän kuolleeksi", hän peräänkuuluttaa esseessään sen tutkimista, miten tekijyys toimii kirjallisuuden diskurssissa (Foucault 1984, 157–158).

Barthes taas kirjoittaa "Tekijän kuolema" -esseessään, että strukturalistinen kielitiede oli osoittanut ilmaisuaktin olevan tyhjä prosessi, joka toimii täydellisesti, vaikka sitä ei täytettäisi puhujien persoonalla. Strukturalistisen kielitieteen kannalta kirjailija ei koskaan ole muuta kuin se joka kirjoittaa. (Barthes 1993b, 114.) Toisaalta Barthes korostaa Tekijän kuoleman tarkoittavan ennen kaikkea lukijan syntymää. Näin on siksi, että teksti on hänen mukaansa tehty "moninaisista kirjoituksista, jotka ovat lähtöisin monista kulttuureista ja päätyvät keskinäiseen dialogiin, parodiaan, vastaväitteeseen". Paikka, johon tämä monimuotoisuus kerääntyy, on lukija – ei tekijä, kuten biografinen tutkimus oli ajatellut. (Barthes 1993b, 117.) Tämä ei silti tarkoita, että kirjailijalla ei olisi mitään roolia tekstin synnyttämisessä. Barthes kuitenkin kirjoittaa, että kirjailija voi vain sekoittaa kirjoituksia ja saattaa ne keskenään ristiriitaan tukeutumatta niistä mihinkään (Barthes 1993b, 115).

Barthesin ajatukset tekijän kuolemasta kiistävät siis tekijän auktoriteetin suhteessa kirjoittamaansa tekstiin. Barthesin "Tekijän kuolema"-essee ei kuitenkaan ole ristiriidassa *Jälkisanojen* kanssa, oikeastaan päinvastoin; "Tekijän kuoleman" lukeminen voi auttaa ymmärtämään, millainen kirjoitus *Jälkisanat* on. Kyseisessä esseessä Barthes nimittäin kirjoittaa, että "teksti ilmentää moniulotteista avaruutta, jossa moninaiset kirjoitukset yhtyvät ja kilpailevat, eikä yksikään niistä ole alkuperäinen: teksti on kulttuurin tuhansista kehdoista syn-

tynyt lainausten kudos”¹⁰⁰ (Barthes 1993b, 115). Tämä on hyvä pitää mielessä *Jälkisanat*-analyysin kuluessa.

Makkonen lukee *Jälkisanojen* allekirjoituksia siten kuin allekirjoituksia on yleensä tapana lukea – jonkinlaisena takeena tekijän intention läsnäolosta kirjoitustapahtumassa – jolloin hänen kokemansa ristiriita on ymmärrettävä. Mutta jos *Jälkisanoja* haluaa lukea jälkistrukturalistisesti tekijyyden problematisoimisen näkökulmasta, korostetut allekirjoitukset näyttävät viittaavan Derridan allekirjoitusta koskevaan kirjoitukseen ”Allekirjoitus, tapahtuma, konteksti”. Siinä Derrida kommentoi J. L. Austinin (1911–1960) puheaktiteoriaan sisältyvää näkemystä, jonka mukaan ”suullisen (aktiivin) indikatiivin preesensin ensimmäisessä persoonassa olevan lausuman lähde on läsnä lausumisessa ja lausutussa” ja ”kirjoitetussa tekstissä tätä sidosta lähteeseen vastaa itsestään selvästi ja varmasti *allekirjoitus*” (Derrida 2003b, 298). Derrida vastaa tähän, että allekirjoituksen määritelmään kuuluu, että sen kirjoittaja on ”tosiasiallisesti eli empirisesti” poissa, käytetäänhän allekirjoitusta usein takeena siitä, että sen kirjoittaja on ollut läsnä jossain menneessä nyt-hetkessä. Jotta allekirjoitus voisi toimia näin, sillä täytyy olla toistettavissa oleva muoto eli kuten Derrida kirjoittaa: ”Sen täytyy voida erota tuottamishetkensä ainutkertaisesta ja läsnä olevasta intentiosta”. (Derrida 2003, 298–299.) Austinin allekirjoitusta koskeva väite ei siis Derridan mukaan kestä kriittistä tarkastelua, ja tämä puheaktiteoriaa koskeva erimielisyys Austinin teoriaa puolustaneen analyttisen filosofin John S. Searlen (s. 1932) ja Derridan välillä on yksi tunnetuimmista jälkistrukturalistisista debateista.

Näiden Derridan näkemysten valossa *Jälkisanojen* allekirjoitusten voidaan tulkita asettavan kyseenalaiseksi sen, että kirjan kirjoittajat henkilöinä olisivat läsnä kirjoittamassaan tekstissä. Koska allekirjoitus ei toistettavuutensa vuoksi takaa millään tavalla sitä, että kirjoittaja henkilönä olisi läsnä allekirjoituksessa, on tästä näkökulmasta mahdollista kyseenalaistaa myös Makkosen tekemä kytkös allekirjoitusten ja Eskelisen ja Lehtolan henkilöiden välillä¹⁰¹ (ks. myös Derrida 1988, 32). *Jälkisanojen* allekirjoitukset ovat siis eräänlainen kaksoisele, joka voi ohjata lukijaa ainakin kahteen suuntaan.

Voi siis sanoa, että allekirjoitusten vuoksi – ja niistä huolimatta – *Jälkisanoja* on mahdollista lukea niin, että se ei ole kokoelma Eskelisen ja Lehtolan henkilökohtaisia mielipiteitä eikä sitä tule kytkeä tekijöihin henkilöinä. Joten vaikka

¹⁰⁰ Alkukielisessä tekstissä sanotaan, että ”un texte n’est pas fait d’une ligne des mots dégageant un sens unique [--] mais un espace à dimensions multiples, où se marient et se contestent des écritures variées...” (Barthes 2002, 67). Suomeksi kohta kääntyisi ehkä osuvammin muotoon ”teksti on moniulotteinen avaruus (tai tila)...”, jolloin tulee selvemmin esiin se, että teksti ei ole jonkin sille ulkopuolisen kuva vaan merkityksenmuodostumista itsessään.

¹⁰¹ Tätä voidaan vielä täydentää Derridan ajatuksella siitä, että kirjoittaja tuottaa kirjoittaessaan merkin, joka on eräänlainen kone, joka toimii tai jatkaa toimintaansa, vaikka merkin kirjoittaja olisi kuollut. Tällä Derrida tarkoittaa sitä, että merkki toimii huolimatta kirjoittajan kertakaikkisesta katoamisesta, yleisestä ei-läsnäolosta tai hänen tarkoittamisensa ja viestimisaikomuksensa (intention) ei-läsnäolosta merkin lähettämässä ja tuottamisessa. Lisäksi hän kirjoittaa: ”Jotta kirjoitus olisi kirjoitusta, sen täytyy jatkaa ”toimimista” ja olla luettavissa, vaikka tekijäksi kutsuttu ei enää vastaa kirjoittamastaan, siitä, jonka hän näyttää allekirjoittaneen”. (Derrida 2003b, 283.)

myös tässä tutkimuksessa käytetään *Jälkisanojen* analyysissä sellaisia muotoiluja, kuten ”Eskelisen mukaan” tai ”Lehtola kirjoittaa”, viittaen nimillä allekirjoituksiin, en kirjoittaviin henkilöihin. Tätä käytäntöä korostan viittaamalla tekijöihin analyysini kuluessa siinä muodossa, jossa kunkin esseiden tekijä on ilmoitettu (siis mahdollisin lihavoimain ja kursivoimain).

Kun *Jälkisanojen* tekijöiden nimiä ajatellaan jälkistrukturalististen teorioiden tapaan, myös lukijan suhde kirjassa esitettyihin ajatuksiin – kirjan ”sisältöön” – muuttuu: se voidaan nähdä keskenään risteävinä diskursiivisina muodostelmina, joista osa on peräisin suomalaisesta kontekstista, osa esimerkiksi ranskalaisista teorioista, ei niinkään kirjan kirjoittajien intentionaalisista tietoisuuksista. *Jälkisanoja* voidaan lukea myös niin, että kirjan varsinaisina tekijänimillä pidetään kannessa ja nimilehdellä mainittuja Eskelistä ja Lehtolaa, kun taas esseiden lopussa olevia allekirjoituksia pidetään yhtenä keinona kiinnittää lukijan huomio kirjaan kirjoituksena ja siten yhtenä kirjan postmodernistisistä kirjoitusstrategioista.

Jälkisanojen kriitikoista vain *Turun Sanomien* Peltonen kiinnitti huomiota siihen, että jotkut esseistä olivat sekä Eskelisen että Lehtolan nimissä (Peltonen 1987), mutta kukaan ei lukenut molemmat nimet sisältäviä allekirjoituksia edellä kuvatulla tavalla. Yksi syy tähän voi olla se, että allekirjoitusten väliset erot ovat niin pieniä. Syy siihen, että kaikki kriitikot eivät kiinnittäneet allekirjoitukseen mitään huomiota, taas voi olla se, että Foucault’n tekijyyttä ja Derridan allekirjoitusta koskevia ajatuksia ei tunnettu tai niitä ei tultu yhdistäneeksi *Jälkisanojen* allekirjoituksiin.

Jyväskylän ylioppilaslehden kriitikko Hänninen kiinnitti kritiikissään kuitenkin huomiota *Jälkisanojen* kirjoittajien välisiin keskinäisiin eroihin. Hänen mukaansa

Jälkisanat/Sianhoito-opas on kahden kirjoittajan yhteistyön tulos. Kahden eritasoisen kirjoittajan ja ajattelijan töiden summa. Eikä tarvitse lukea tarkkaan, kun havaitsee, että Eskelinen on teoksen äly ja kipinä Lehtolan jäädessä oppipojan asemaan. Lepertelevällä ja tautologisella kielenkäytöllään Lehtola välillä jopa vesittää Eskelisen sytyttämän roihun. (Hänninen 1988.)

Hänninen oli siis lukenut esseiden allekirjoituksia mutta ei kuitenkaan mainitse useampia tekijänimiä kuin kaksi – Eskelisen ja Lehtolan. Ottamatta kantaa Hännisen arvotuksiin voidaan todeta, että sikäli kuin jotain voi päätellä kirjan ilmestymiseen liittyneestä julkisuudesta, Eskelinen vaikuttaa suhtautuneen asiaan vakavammin ja puolustaneen kirjaa ja siinä esitettyjä teesejä Lehtolaa hanakammin. Hän kävi esimerkiksi Eino Leinon seuran kokouksessa ilman Lehtolaa ja TV1:n *Lukulamppu*-ohjelmassakin 10.9.1987 Lehtola pyrki pikemminkin sanoutumaan irti kirjan aiheuttamasta debatista ja lyömään leikiksi koko asian, kun taas Eskelinen puolusti kirjaa vakavammin. *Jälkisanojen* 20-vuotissyntymäpäivän kunniaksi ilmestyneessä Eskelisen ja Lehtolan haastattelussa näkyy hieman samaan tapaan tekijöiden erilainen suhtautuminen *Jälkisanoihin* myös jälkikäteen (ks. Helle 2007).

5.1.3 Jälkisanojen. Sianhoito-oppaan merkityksiä horjuttava nimi

”Jälkisanat” tarkoittavat yleensä teosten loppuun kirjoitettuja epilogeja, mutta *Jälkisanoina* ne merkitsevät jonkinlaisia jäähyväisiä tai oikeastaan muistokirjoitusta, sillä Eskelinen ja Lehtola kirjoittavat: ”Mätänemistilassa oleva ruumis ei kaipaa kirurgin veistä vaan pikaista hautausta. Ja ehkä jonkinlaisia jälkisanoja.” (JS, 8.) Katkelman ”mätänemistilassa oleva ruumis” viittaa suomalaiseen kulttuuriin, ”kulttuurikuolioon”, kuten sitä teoksessa myös nimitetään (JS, 8). *Jälkisanoina* käytetään muutenkin runsaasti kuolemakuvastoa. Esimerkiksi esseessä ”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” kirjallisuuden laitosten ”kalmanhajun” sanotaan olevan sietämätön¹⁰² (JS, 82).

Jälkisanojen kielenkäytössä voi kuulla kaikuja avantgardemanifestien retorista keinoista. Esimerkiksi italialainen futuristi F.T. Marinetti (1876–1944) nimitti perinteisiä italialaisia taidekäsityksiä manifestissaan ”löyhkääväksi kuolioksi” (Marinetti 1973, 22). Amerikkalainen kirjallisuudentutkija Barbara Johnson taas on kiinnittänyt huomiota amerikkalaisen dekonstruktioita koskevan puheen runsaaseen kuolema-retoriikkaan, jonka hän arvelee juontuvan monien jälkistrukturalistien tavoista käyttäen sellaisia ilmauksia kuin ”Tekijän kuolema” (ks. Johnson 1994, 18). Kuolemakuvaston käyttö lienee yksi tapa ilmaista tarvetta päästä eroon vanhoista käytännöistä ja tavoista ajatella, jotta tilaa tulisi jollekin uudelle.

Jälkisanat-nimen voi nähdä viittaavan myös Derridan jäljen käsitteeseen, joka liittyy kiinteästi Derridan ajatukseen *différance*sta. Hänen mukaansa klassinen käsitys merkin rakenteesta edellyttää ajatusta siitä, että merkki korvaa jonkin poissa olevan asian läsnäolon, siis asettuu läsnä olevaksi poissa olevan asian tilalle. Kuten Derrida asian ilmaisee, ”[n]äin merkki olisi lykättyä läsnäoloa”, ja tällöin merkki nähdään toissijaisena ja tilapäisenä suhteessa alkuperäiseksi miellettyyn asiaan. (Derrida 2003b, 253.)

Derrida taas pyrkii hahmottamaan asian toisin, sillä hän näkee merkityksenmuodostumisen prosessin olennaisena tekijänä *différance*nen. Jäljen suhteesta *différance*nen hän kirjoittaa:

Juuri *différance*nen ansiosta merkityksenmuodostumisen liike käy mahdolliseksi vain silloin, kun kukin ”läsnäolevaksi” sanottu elementti, joka ilmenee läsnäolon näyttämöllä, on suhteessa johonkin muuhun kuin itseensä ja säilyttää samalla itsessään merkin menneestä elementistä ja antaa merkin suhteessa tulevaan elementtiin jo kaivertua itseensä. Jälki liittyy yhtä paljon niin sanottuun tulevaan kuin menneeseenkin; se konstituoii niin sanotun läsnäolevan nykyisyyden juuri tämän suhteen ansiosta, joka sillä on siihen mitä se ei ole – mitä se ehdottomasti ei ole, toisin sanoen ei edes mennyttä tai tulevaa läsnäolevaa nykyisyyttä. (Derrida 2003b, 257.)

¹⁰² Myös Paasilinnan *Synnyimaan muistoissa* (1973) käsitellään kirjallisuudentutkimusta samaan sävyyn, tosin eri näkökulmasta kuin *Jälkisanoina*. Paasilinna kirjoittaa kirjallisuudentutkijoista muun muassa, että ”[h]eissä on yksilöitä, jotka makaavat kymmenen vuotta ammuin kuolleen kirjailijan jäämistön päällä, kirjoittavat viisi vuotta muistilappuja hänen tuotannostaan ja kyhäävät toiset viisi vuotta kirjaa, joka kuolee kirjailijan viimeisenkin elonkipinän. Jokainen kirjallisuudentutkija on murhaaja.” (Paasilinna 1973, 86.)

Mitä tämä voisi tarkoittaa *Jälkisanat*-nimen yhteydessä? Derridalaisen merkki-käsityksen mukaan merkitykset muodostuvat erojen pelissä tai leikissä: merkki-erien merkitykset muodostuvat vain suhteessa toisiin merkkeihin, eivät esimerkiksi suhteessa merkin viittauskohteeseen. Lisäksi erojen järjestelmä on Derridan mukaan jatkuvassa liikkeessä, mihin myös sana peli viittaa – ”peli” on suomennos ranskan kielen sanasta *jeu*, joka tarkoittaa muun muassa ’peliä’, ’leikkiä’, ’soittoa’ ja ’näyttelemistä’ mutta myös jonkin koneen ’liikettä’ (Pesonen 1978, 410; Sundelin 2002, 446). Tästä näkökulmasta *Jälkisanat*-nimi voidaan tulkita viitteeksi siitä, että kirjaa voisi koettaa lukea disseminoiden pikemmin kuin pyrkien tulkitsemaan.

Eskelinen ja Lehtola kirjoittavat *Jälkisanojen* esipuheessa myös, että ”Jälkisanat. Jäljet sanoissa”, ja kriitikko Hännisen tapaan voidaankin kysyä, *minkä jäljet sanoissa* (JS, 7; Hänninen 1988). Tämä voi johtaa lukijan pohtimaan *Jälkisanojen* yhteyksiä edeltävään ja ympäröivään kirjallisuuteen tai kulttuuriin. Tässä tutkimuksessa kartoitetaan kirjan yhteyksiä niin suomalaiseen kirjallisuuteen kuin ranskalaiseen jälkistrukturalismiinkin.

Jälkisanat-nimi muodostaa suhteen myös viisi vuotta teoksen ilmestymisen jälkeen julkaistuun Nicholas Roylen toimittamaan *Afterwords*-kirjaan, joka käsittelee dekonstruktioita Suomessa. Royle kirjoittaa, että *Jälkisanojen* ’jälki’ ei käänny englanniksi ainoastaan sanaksi *after* eli ’jälkeen’ vaan myös esimerkiksi sanoiksi *track* tai *trace* (’eläimen tms. jälki’), *imprint* (’painojälki’) ja *stain* (’tahra’). Tämän vuoksi hän näkee *Jälkisanojen* nimen viittaavan *Nachträglichkeitin*, lykätyyn toimintaan tai *après coup*’hun, joka väistämättä luonnehtii jokaista dekonstruktioita koskevaa keskustelua tai analyysia. (Royle 1992, 3.) *Nachträglichkeit* eli jälkikäteisyys on Freudin käyttämä käsite ja *après coup* sen ranskankielinen asu. Ajatustaan Royle täsmentää kirjoittamalla, että dekonstruktio on ennen kaikkea historian ja ajallisuuden käsitteiden kyseenalaistamista ja hajottamista (ks. Royle 1992, 3).

Afterwordsissa on myös Derridan teksti ”*Afterw.rds* eli vähintäänkin vähemmän kuin kirje yhdestä kirjaimesta vähemmän”, joka on julkaistu suomeksi, englanniksi ja ranskaksi. Siinä Derrida kirjoittaa:

Afterword ei ole, sen ei *pidä* olla, sen ei pitäisi koskaan olla viimeinen sana. Tietenkin *afterwordin* paikka on vasta diskurssin *jälkeen*; se on kuitenkin diskurssista tarpeeksi irrallaan tai erillään, siten ettei se saata diskurssia päätökseen, sulje tai lopeta sitä, pane keskustelulle viimeistä pistettä. (Derrida 1992, 205.)

Tällä Derrida viittaa oman tekstinsä asemaan *Afterwords*-kokoelman jälkisanoina. Koska Royle esittää artikkelissaan ajatuksen siitä, että *Jälkisanat* ja *Afterwords* tulevat sekä ennen toisiaan että toistensa jälkeen – ja että ne tulevat myös ennen itseään ja itsensä jälkeen – edellä lainattujen Derridan sanojen voi nähdä luonnehtivan myös *Jälkisanoja* (ks. Royle 1992, 3). Tällöin *Jälkisanat* ei näyttäytykään vain suomalaisen kulttuurikeskustelun ”viimeisenä sanana” vaan yhtä aikaa myös jonkinlaisena aiemman suomalaisen kirjallisuusdiskurssin auki jättävänä puheenvuorona kaikesta *Jälkisanajoissa* esitetystä kritiikistä huolimatta. Nimi *Jälkisanat* näyttäisi siis olevan derridalaista kaksoiskirjoitusta (*double écriture*), joka tarkoittaa esimerkiksi sellaisia sanoja, joissa elää rinnakkain uusia ja vanhoja

merkityksiä, mikä aiheuttaa merkityksen ambivalenssia (ks. Derrida 1972, 9–10).

Nimi *Sianhoito-opas* taas tuo mieleen ensinnäkin Matti Pulkkinen *Romaanihenkilön kuoleman* (1985) aikaisen lausunnon romaanimuodosta, jota Pulkkinen luonnehti kaikkiruokaiseksi kuin sika (ks. Hosiaisluoma 1999, 257–258; ks. myös Eskelinen 1997, 63). Tämän voidaan tulkita tarkoittavan sitä, että vaikka romaanin kuolemasta on aika ajoin puhuttu – myös *Jälkianoissa* käsitellyn *Romaanihenkilön kuoleman* kohdalla (ks. Huotari 1985b) – romaani lajina ei kuole, koska se voi sulauttaa itseensä hyvin monenlaisia aineksia ja ottaa miltei millaisen muodon hyvänsä ilman, että sitä lakataan kutsumasta romaaniksi¹⁰³. Tämän osoittavat lukuisat ”antiromaaneiksi” tai joksikin muuksi vastaavaksi nimetyt kokeelliset teokset – kuten James Joycen *Finnegans Wake* (1939), Thomas Pynchonin *Gravity’s Rainbow* (1973) tai vaikkapa Eskelisen *Nonstop* (1988) – jotka kokeellisuudestaan huolimatta sisällytetään yhtä kaikki romaanin lajiin¹⁰⁴.

Tästä näkökulmasta onkin huomion arvoista, että *Jälkisanat* käsittelee ai-noastaan suomalaista proosaa eikä lainkaan lyriikkaa. Romaanilajin monimuotoisuuden lisäksi tässä tutkimuksessa on noussut jo esiin esseelajin monimuotoisuus, ja näyttääkin siltä, että molemmat *Jälkianoissa* keskeisessä osassa olevat kirjallisuuden lajit, romaani ja esse, ovat luonteeltaan vaikeasti määriteltäviä – tai ainakin *Jälkisanat* kyseenalaistaa niiden helpon määriteltävyyden.

”Sika” ja ”sianhoito-opas” mainitaan *Jälkianoissa* muuallakin kuin teoksen ja esipuheen nimissä. Kirjan esipuheen viimeisessä lauseessa sanotaan jälki-strukturalismin Suomeen tuomista käsittelevässä yhteydessä, että ”[a]ina kuitenkin löytyy joku, joka kirjoittaa selkokielen sianhoito-oppaan: tätä on dekonstruktio” (JS, 8). Tässä ”sianhoito-opas” tarkoittaa jonkinlaista alkeistason oppikirjaa, jolloin kirjannimi *Jälkisanat*. *Sianhoito-opas* asettuu huvittavaan valoon, sillä kirjaa itseään tuskin on koettu sen paremmin selkokielliseksi kuin opettavaisiksikaan. Näin luettuna *Sianhoito-opas* -otsikkokin näyttää siis hyödyntävän tai luovan merkityksen ambivalenssia. Toisaalta *Sianhoito-opas* -nimen ’opaskirja’-merkitys on kuitenkin hyvä pitää analyysin edetessä mielessä siltä varalta, että kirjasta löytyisikin jonkinlaista opettavaisuutta.

Jälkisanojen Von Wrightiä käsittelevässä esseessä taas kirjoitetaan, että ”[a]ivan kuin lukisimme jostain sianhoito-oppaasta että sikaa voi rapsuttaa vasemmalla kädellä, oikealla kädellä ja molemmilla käsillä”¹⁰⁵ (JS, 20). Tässä sana ”sianhoito-opas” saa niin kirjoittajan, kirjan, kuin oletetun lukijakunnankin yksinkertaisuuteen vihjaavan sivumerkityksen. Lainausta viittaa von Wrightin ”Tiedon puu” -esseeseen, jossa tämä vastustaa rationalistista optimismia ja irrationalistista pessimismia niiden liiallisen yksinkertaisuuden vuoksi: hänen mukaansa optimisti näkee tiedon välineenä, jolla onni voidaan saavuttaa, kun taas pessimistin mukaan tieto ei johda onneen. Von Wrightin itsensä mielestä tieto

¹⁰³ Ajatus romaanin monimuotoisuudesta ei sinänsä ollut 1980-luvulla mitenkään uusi, vaan se voidaan löytää jo suomalaisen kirjallisuuskurssin alkuvaiheista (esim. Ekman 1854, 336).

¹⁰⁴ Olen käsitellyt Eskelisen *Nonstopia* pro gradu -työssäni *Markku Eskelisen Nonstop ja tekstuaalinen tila* (2004).

¹⁰⁵ Suomessa on itse asiassa julkaistu ainakin Mikko Ilkan teos *Sianhoitokirja* (1912).

on kuitenkin väline saavuttaa sekä onnea että onnettomuutta, ja tämän ajatuksen syvällisyyden *Jälkisanat* asettaa lainauksen lauseella kyseenalaiseksi. (JS, 20; Wright 1981, 56–60.)

Von Wright -esseen ”sianhoito-opas” -sanon käyttötapa ei kuitenkaan tunnu kuvaavan tai selittävän *Sianhoito-opasta* itseään, ja tässä mielessä sitä voidaan lukea umpikujaan johtavana viittauksena, tai ei-merkitsevänä katkoksesta, jos asiaa katsotaan rihmaston periaatteiden näkökulmasta (ks. Deleuze & Guattari 1980, 16). Tosin sen voi ehkä nähdä viittaavan myös siihen, että esipuheessa *Jälkisanojen* tekstin sanotaan olevan kompromissi kirjoittajien kirjoituskäytön ja yleisen vastaanottokäytön välillä, siis jonkinlainen suomalaista lukijakuntaa varten helpotettu versio.

”Sika” mainitaan puolestaan Erno Paasilinnaa koskevan esseiden alun Antonin Artaud -lainauksessa ”Kaikki kirjoitus on sian paskaa” (JS, 67). Teoksessaan *The Logic of Sense* Deleuze tulkitsee kyseisen lauseen tarkoittavan sitä, että jokainen kiinteä tai kirjoitettu sana hajooa meluisiksi, ruoansulatukselliseksi ja ulosteisiksi palasiksi (Deleuze 2004b, 100). Ainakin näin kontekstistaan irrotettuna tämä Deleuzen tulkinta kuulostaa melkoiselta ylitulkinnalta, mutta jos sitä siitä huolimatta luetaan yhteydessä tässä esitettyyn sian ja romaanin kytköseen, voi yksi johtopäätös olla, että suomalaisen romaanin olisi ”räjäytettävä” eheä ja temaattiseen tai muuhun yhtenäisyyteen pyrkivä muoto. *Jälkisanojen* esseessä ”Vastaanottoa riman alta” käsitellyn *Romaaninhenkilön kuoleman* onkin nähty pyrkivän romaanimuodon hajottamiseen (esim. Kettunen 1985).

”Muun muassa 60-luvusta” -esseessä ”sika” mainitaan politiikan yhteydessä, kun *Eskelinen* kirjoittaa, että ”[s]iinä missä suomalaiset ’radikaalit’ valitsivat Kekkosia, amerikkalaiset valitsivat Sian”¹⁰⁶ (JS, 166). Tämä viittaa amerikkalaiseen jippeihin (yuppies, Youth International Party), teatraaliseen vasemmistolaiseen poliittiseen ryhmittymään, joka valitsi presidenttiehdokkaakseen sian vuonna 1968. Lainauksen kritiikin kärki kohdistuu suomalaisen 1960-luvun poliittisen radikaaliuden näennäisyyteen, sillä vasemmistolaiset kirjailijat antautuivat tuolloin hyvin nopeasti Kekkosien johtaman valtiovallan suojelukseseen ja ohjaukseen; näkyvimmin näin tapahtui kenties Pentti Saarikosken kohdalla¹⁰⁷ (Niemi 1999, 169; Sihvo 1999, 104–105). Lainauksen valossa *Jälkisanojen* voidaan olettaa peräänkuuluttavan suomalaista 60-lukulaisuutta radikaalimpaa ja valtiovaltaan sitoutumattomampaa poliittisuutta, ja tätä aihetta kehitellään kirjassa etenkin esseessä ”Taide ja terrorismi – yhteiskunnallisen kirjoittamisen kokeilu”.

Lisäksi *Sianhoito-oppaan* ”sika” tuo mieleen suomalaisen undergroundin, jolla on yhteyksiä edellä mainittuihin jippeihin: esimerkiksi tunnetuimmissa

¹⁰⁶ Samainen sika mainitaan myös *Suomen talvisota 1939–40* -yhtyeen kappaleessa ”Liput liehuivat”.

¹⁰⁷ 60-lukulaisia kirjailijoita, myös Saarikoskea, oli kritisoitu *Jälkisanaja* ennen jo *Punkakatemiassa* (esim. Blomstedt & Saarinen, 100). Myös esimerkiksi kuvataiteilijat Eija-Liisa Ahtila ja Maria Ruotsala asettivat oman 1980-luvun lopun käsityksensä taiteen poliittisuudesta vastakkain nimenomaan 60-lukulaisen politiikkakäsityksen kanssa, eivät 1970-lukulaisen politiikan kanssa, mitä Rossi pitää ”kiinnostavana”, sillä hänen mukaansa juuri 1970-lukua on pidetty suomalaisessa taiteessa ylipolitisoituneena institutionaalisen tai puoluepolitiikan merkityksessä (Rossi 1999, 49, 261–262).

suomalaisissa underground-lehdissä *Ultrassa* ja *Aamuruskossa* julistettiin undergroundille yleisemminkin tyyppillistä ”sikuuden aatetta”, jonka mukaan yhteiskunnan vallanpitäjät ovat sikoja. Myös *Kastor*-lehden kannessa vuonna 1968 sika esitettiin puettuna poliisin mellakka-asuun. Näissä lehdissä sika symboloi siis konventionaalisen yhteiskunnan hallintoa ja sen valtaa. (Hämäläinen 2007, 20.) Tunnetuimpia suomalaisen undergroundin sikoja kuitenkin lienevät Harro Koskisen siat teoksissa *Sikavaakuna*, *Sikaikoni* ja *Sikakrusifiksi*, joissa niissäkin kritisoidaan virkavaltaa ja uskontoa.

Suomen kirjallisuushistoria 3:n mukaan *Sianhoito-oppaan* sika on ”Suomen kirjallinen instituutio, kyvyttömät kirjailijat, typerät kirjallisuudentutkijat jne.” (Hosiaisuus 1999, 259). Näin tulkittuna nimi voi tuoda mieleen Platonin *Valtiossa* mainitseman ajatuksen sikojen valtiosta. Sitä on usein pidetty halventavana viittauksena kyynikko Antistheneen ideaalivaltioon, jossa rajoitetaan tyydyttämään vain eläimille ja ihmisille yhteisiä välttämättömiä tarpeita. (Platon 1999b, 68; Tenkku 1999, 399.) Kun ”*Sianhoito-opas*” -nimi liitetään tällä tavoin tulkittuihin Platonin sikoihin, *Jälkisanat* näyttäytyy alhaisella sivistystasolla olevan kulttuurin jäsenten tai toimijoiden hoito-oppaana tai yrityksenä tuon kulttuurin alennustilan kohentamiseen. Tässäkään mielessä *Sianhoito-opas* ei siis ole pelkästään jälkikirjoitus suomalaiselle kulttuurille vaan myös pyrkimys uudeksi avaukseksi suomalaisessa kulttuurikeskustelussa, ihan kuten edellisessä alaluvussa esitetyn *Jälkisanat/Afterwords* -tulkinnankin mukaan.

Jälkisanat. *Sianhoito-opas* -nimen valossa *Jälkisanat* näyttää siis jakautuneelta tai suorastaan skitsofreeniselta, mikä sopiikin skitsoanalyysia hyödyntävään teokseen: yhtäällä lausutaan jälkisanajoja kuolleen muistoksi, kun toisaalla annetaan yhä hoito-ohjeita suomalaisen romaanitaiteen elvyttämiseksi. Kun otetaan huomioon, että kirjan nimien yksi tarkoitus on usein kuvata nimeämiään teoksia mahdollisimman osuvasti, *Jälkisanat*. *Sianhoito-oppaan* monimerkityksisten nimien voidaan ajatella korostavan koko teoksen monimerkityksisyyttä.

5.1.4 *Jälkisanajen tyyli*

Jälkisanajen takakannessa teosta kuvataan näin:

Jälkisanajoissa kirjallisuudentutkija Markku Eskelinen ja filosofi Jyrki Lehtola tekevät ruumiinavauksen kuolleelle suomalaiselle kulttuurielämälle. Heidän säälimättömän 90-lukulaisen verbaaliterorisminsa kohteeksi joutuvat kirjallisuutemme ja filosofiamme hellityimmät pyhäinjäännökset. Osansa saavat niin 60-luvun lahjattomat lapset kuin 80-luvun turhaan ylistetyt muovikuplat. Teos sisältää parikymmentä esseettä, joissa poststrukturalistinen analyysi yhdistyy terävään poleemisuuteen ja viihaiseen komiikkaan. Kyynisestä nihilismistä huolimatta kirjoittajat eivät ole unohtaneet myönteisiä arvoja ja rakentavaa kritiikkiä: terrorismia, huumeita ja avantgardekirjallisuutta.

Jälkisanajen takakansiteksti noudattaa takakansitekstien formaattia: siinä esitellään kirjan kirjoittajat ja kirjan sisältö, ja koetetaan herättää lukijan mielenkiinto. Sisällöltään esittely on kuitenkin vähemmän konventionaalinen. Yksi sen tyylikeinoista on ironia esimerkiksi ilmauksissa ”myönteiset arvot” ja ”rakentava kritiikki”, sillä harva kirjan lukija lienee valmis pitämään terrorismia ja huumei-

ta myönteisinä arvoina tai toisaalta *Jälkisanojen* kritiikkiä erityisen rakentavana. Pikeemminkin sen kritiikkiä voidaan luonnehtia purkavaksi dekonstruktion mielessä. Toisaalta kirjan kriittistä asennetta luonnehdittiin esimerkiksi *Hufvudstadsbladetissa* ”murskaavaksi”, ei suinkaan rakentavaksi (ks. Nordgren 1988).

Se, että vuonna 1987 ilmestyneessä kirjassa sen harjoittamaa ”verbaaliterorismia” nimitetään takakannessa ”90-lukulaiseksi” antaa ymmärtää, että kirjassa on kyse siitä, mihin tulevaisuudessa ollaan menossa. Tämä korostaa vaihtelua uutuudesta ja toisaalta 1980-luvun kulttuuri-ilmapiiiristä irtautumisesta. Vallitsevaa suomalaista kulttuuria nimitetään sen sijaan ”kuolleeksi” ja sen merkkiteoksia ”pyhäinjännöksiksi”.

Kuten esipuhe antaa ymmärtää, *Jälkisanat* yhdistelee jälkistrukturalistisia kirjallisuustieteellisiä ja filosofisia analyysejä huumoriin, jota luonnehditaan arvosteluissa milloin teekkarivitseiksi tai teinihassutteluksi, milloin 60-lukulaisen *undergroundin* perilliseksi (Niklander 1988; Peltonen 1987; Petäjä 1988). Huumori tulee usein esiin sanaleikkeinä ja nimiväännöksinä tähän tapaan: ”Motto: Ja Rafael koski miestä” (JS, 81) – motto viittaa edesmenneeseen kirjallisuuden professoriin Rafael Koskimieheen (1898–1977). Suomalaisessa esseekirjallisuudessa sekä mottoja että nimiväännöksiä olivat harrastaneet jo aikaisemmin Blomstedt ja Saarinen *Punk-akatemiassa*, jossa esimerkiksi Pekka Tarkan nimi saa muodon V. A. Tarkka, joka viitanee V. A. Koskenniemeen¹⁰⁸.

Erno Paasilinnan nimi taas saa esimerkiksi seuraavanlaisia muotoja:

Ernokone on tukahduttavan sikiävä luontokappale, jota ei ole kenenkään syytä vaihtaa: puhukoon hän joka hiihtää ja pyöräilee. Tässä maassa ja tässä tilanteessa mikä vain käy kriteeristä. Seuraavaksi Ernormaali voisikin kirjoittaa iloksemme pyöränhoitoa ja suksien voitelemista käsittelevän ”esseekokoelman”: ”Pyöräni renkaan läpimitta on 70 senttiä. Tämä koskee niin etu- kuin takapyörääkin. Samaa ei voi sanoa suksistani, jotka eivät ole pyöreät. Ne ovat kapeat ja pitkät.” Erno Paasilinna – lyhyen ja itsestäänselvän lauseen mestari. (JS, 80.)

Kirjassa on kuitenkin myös toisenlaista huumoria; varsinkin *Eskelinen* viljelee esseissään tulkinnanvaraisempaa ja mustempaa huumoria.

Tyyllillisesti osa etenkin *Lehtolan* nimissä olevista *Jälkisanojen* esseistä muistuttaa esimerkiksi *Ylioppilaslehden* 1980-luvun puolivälin kirjoituksia. Toinen, ehkä kiinnostavampi vertailukohde *Jälkisanajoille* on 1970–1980-luvulla kukoistanut punkpienlehtikulttuuri. Pienlehdet tulevat *Jälkisanajoja* lukiessa mieleen ennen kaikkea sen mitään kunnioittamattoman sävyn vuoksi. Hyviä esimerkkejä *Jälkisanojen* pienlehtimäisestä provosoivuudesta ovat esimerkiksi otsikot ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” ja ”Helppo-Henrikin toivo: teko-hampaat vessanpöntössä” (JS 18, 30).

¹⁰⁸ Koskenniemi oli merkittävä kirjallisen kentän vaikuttaja, ja kuten luvussa 3.2 olen esittänyt, esimerkiksi modernismia koskevassa kiistassa hän oli konservatiivien puolella. Tarkan rinnastaminen Koskenniemeen voi viitata paitsi Tarkan merkittävään asemaan ajan suomalaisen kirjallisuuden kentällä myös Tarkan konservatiivisuuteen kritiikkona. Tarkka kirjoitti *Punk-akatemiasta* arvostelun *Helsingin Sanomiin* otsikolla ”Kirjallisen pamfletin siivot siivoilut” (Tarkka 1980c).

Jälkisanojen vastaanotossa kirjan punk-asennetta tai suhteita muihin alakulttuureihin ei nostettu esiin *Parnasson* Virtasen ja *Ilta-Lehden* Kokon arvosteluja lukuun ottamatta (ks. Virtanen 1988, 58; Kokko 1987). Vaikka esimerkiksi Saarinen, Blomstedt ja Kauranen olivat jo 1980-luvun alussa vaatineet suomalaiseseen kirjallisuuteen enemmän *poweria*, punkia ja asennetta, *Jälkisanoja* koskevissa kritiikeissä yhteyksiä muuhun kuin kirjalliseen tai filosofiseen kulttuuriin ei juuri otettu huomioon. Näin olisi kuitenkin voitu tehdä, sillä *Jälkisanoina* on lainauksia paitsi teoreettisista kirjoista myös punkrockista ja tv-sarjoista. Esimerkiksi von Wright-esseen aloittavaa Sex Pistolsilta lainattua mottoa "I'm looking over rubbish and wastin' my time" voi ajatella eräänlaisena kertosaakeena, joka soidessaan kappaleen tuntevan lukijan päässä ohjaa lukemisen asennetta ja sävyjä. Lainaus on peräisin Sex Pistolsin kappaleesta "No feelings" levyltä *Never mind the Bollocks, Here's the Sex Pistols* (1977). Sex Pistolsiin viitataan kirjassa myös muualla (esim. JS, 188) ja von Wright -esseen mottona oleva lainaus esiintyy myös *Jälkisanojen* esipuheessa (JS, 7).

Sex Pistols oli mainittu aikaisemmin myös *Punk-akatemian* "Punktohtorin dialektiikkaa" -haastattelussa, jossa *Never mind the Bollocksin* kerrotaan sytyttävän "punktohtori" Saarisen silmiin "villin kauhun". Samassa haastattelussa Saarinen sanoo pitävänsä punkliikkeen "fantastisena" piirteenä sen avointa "epäfiksuutta". Tätä hän tarkentaa sanomalla, että "[p]unkliike opettaa, että jonkin uuden duunaaminen edellyttää antautumista vaaraan, että ihmiset eivät pidä fiksunä" (Blomstedt & Saarinen 1980, 17–18). *Punk-akatemian* punk-tyyli on kuitenkin sangen maltillinen – oikeastaan tunnistamaton – verrattuna *Jälkisanojen* punk-asenteeseen, ja tässä valossa *Punk-akatemiassa* käytetty kieli näyttää itse asiassa pettävän kirjan punkhenkisyuden. Saarisen epäpunkmaisuuksia kommentoi myös *Jälkisanojen* esse "Esa Saarinen – huonolla uskolla tehosastolle"¹⁰⁹.

Jälkisanat ei sen sijaan pelkää antautua vaaraan, että lukijat eivät pitäisi sitä "fiksunä", koska se toteuttaa punkia hävyttömällä tai pelleilevällä kielenkäytöllään varsinkin esseissä "Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset", "Poliisikoulun reputetut (oikea asenne mutta liian lyhyt koko)" ja "Kirjallisuuden opetus ja tutkimus"¹¹⁰.

¹⁰⁹ Saarisen punktohtoriuden naurettavuutta oli pilkattu jo aiemmin ainakin Kari Kontion kirjoituksessa "Sen pituinen se" (Kontio 1986, 8). "Huono usko" viittaa Jean-Paul Sartren *la mauvaise foi*n käsitteeseen, josta esimerkiksi Saarinen on käyttänyt suomenosta "huono usko". Se vastaa englanninkielistä käännöstä "bad faith". (Ks. Saarinen 1983, 197.) Oikeastaan Sartre tarkoittaa kuitenkin jonkinlaista vilpillisyyttä tai epärehellisyyttä, jotka ovat myös ranskankielisen termin tavanomaisia suomennoksia (ks. Sundelin 2002, 346). *La mauvaise foi* tarkoittaa Sartren ajattelussa sitä, että toimitaan moraalisesti virheellisistä lähtökohdista. Epärehellinen antaa ulkopuolisten seikkojen, kuten perinteen tai normaalien käytäntöjen ohjata toimintaansa (ks. Saarinen 1983, 198).

¹¹⁰ *Punk-akatemiassa* on pieni yksityiskohta, joka monimutkaistaa *Jälkisanojen* ja *Punk-akatemian* välistä yhteyttä. Siinä mainitaan nimeltä punkpienlehdet *Joukkohauta* ja *Hilse*. Eskelinen mainitsee verkkosivuillaan *Joukkohautaa* mainostavan rintanapin iskulauseen "Joukkohaudassa et ole yksin" olleen "kaiken alku" (Blomstedt & Saarinen 1980, 24; Tärkeimmät julkaisut, Eskelisen www-sivut.) *Joukkohauta* (1979–1980) oli Jari Kauppinen päätoimittama lehti, jonka toinen toimittaja oli Eskelinen (ks. Tuusvuori 2007, 539). Lehtola taas kertoo eräässä haastattelussa kirjoittaneensa nuorena *Hilsee-*

Jälkisanat rikkoo röyhkeydellään rajusti ajan kirjallisen elämän käytöskoodoja. Se ei kunnioita suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin hierarkioita vaan hyökkää sumeilematta ajan arvostetuimpien kulttuurivaikuttajien kimppuun. *Kulttuurivihkojen* kriitikon mukaan

Markku Eskelinen ja Jyrki Lehtola eivät Jälkisanoiden tahdo asettua suomalaisen kulttuurikeskustelun sulkeisjärjestysmuotoon; he eivät ole perinnäisesti nöyriä, esi-koistaan ujusti julkisuuteen tarjoavia kirja-alan alokkaita vaan kurittomia, konventionaalisisista sana-aseista ylimielisesti kieltäytyviä kauhukakaroita. (Hynninen 1988, 46.)

Jälkisanoiden kielenkäyttö olikin 1980-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa, etenkin esseistiikassa, ennenkuulumatonta. *Nuoren Voiman* kriitikko nosti esiin myös sen, että ”*Jälkisanoiden* nuorukaiset eivät kunnioita edes edeltäjiään kirjallisen kapinoinnin jalossa traditiossa”, millä hän viittasi ennen kaikkea Saariseen & Blomstedtiin (Kankaanpää 1988, 6).

Tyylipiirteiden kautta esiinnoitunut yhteys *Jälkisanoiden* ja *Punk-akatemian* välillä on genetteläisin termein ilmaistuna metatekstuaalinen. Metatekstuaalisuus tarkoittaa sellaista suhdetta tekstien välillä, jossa yksi teksti puhuu toisesta tekstistä tai kommentoi sitä¹¹¹ (Genette 2003, 11). Essee lajina on metatekstuaalisuudelle otollinen, koska monen esseen lähtökohtana on jokin aikaisempi kirjoitus. *Jälkisanat* ei kuitenkaan puhu *Punk-akatemiasta* suoraan sitä koskevin väitelausein vaan muun muassa jäljittelemällä, parodioimalla ja liioittelemalla *Punk-akatemian* tyyliä omassa tyyliinsään – *Jälkisanoiden* ei edes mainita *Punk-akatemian* nimeltä. Genetten mukaan metatekstuaalinen suhde voikin olla sellainen, että kommentoiva teksti ei välttämättä siteeraa tai edes mainitse kommentoimaansa tekstiä (Genette 2003, 11).

Tähän on kuitenkin tehtävä *Jälkisanoiden* tapauksessa täsmennys, sillä on olemassa mitä ilmeisimmin erilaisia metatekstuaalisia käytäntöjä: suoranaista julki tuotua kommentoimista, josta selkeä esimerkki ovat vaikkapa monet essee- ja filosofiset kommentaarit, ja piilotetumpaa, esimerkiksi tyylin tai vihjailun avulla tapahtuvaa toisesta tekstistä puhumista, kuten *Jälkisanoiden* ja *Punk-akatemian* välisessä tapauksessa¹¹². Jotta jälkimmäinen metatekstuaalisuuden muoto voitaisiin tunnistaa, se vaatii tuekseen myös muita tekstien välisen yhteyden esiin tuovia elementtejä, joista yksi on *Jälkisanoiden* kirjoitus Esa Saarisen väitetystä punktohtoriudesta.

Jälkisanat muistetaan luultavasti parhaiten siitä, että siinä saavat kyytiä monet tunnetut suomalaiset kulttuurivaikuttajat, kuten analyyttiseen perintee-

seen, ja hän toimitti myös omaa *Kellarinportaat*-nimistä lehteä (Moilanen 2004; Tuusvuori 2007, 538). Tekstienvälisen suhteiden ketju jatkuu *Jälkisanoiden* vastaanotossa, sillä Saarinen kirjoitti *Jälkisanoiden* arvostelun *City*-lehteen. *Jälkisanoiden* asennetta voi joidenkin esseiden kohdalla luonnehtia *Punk-akatemiassa* lainatuin *Joukkohauta*-lehden sanoin ”[k]erro meille, mikä sinulle on pyhää, niin pilkkaamme sitä ensi numerossa” (Blomstedt & Saarinen 1980, 25).

¹¹¹ Kirjallisuustiede ja monet muutkin humanistiset tieteet ovat tässä suhteessa metatekstuaalisia mutta kaunokirjallisuudessa ja esseistiikassa metatekstuaalisuus ei ole samalla tavalla itsestään selvää.

¹¹² Eskelinen on kirjoittanut avoimista ja piilotetuista viitteistä esimerkiksi artikkelissaan ”Ennen ja jälkeen postmodernismin” (Eskelinen 1999).

seen kuuluvat filosofit Georg Henrik von Wright ja Ilkka Niiniluoto, kirjailija-esseisti Erno Paasilinna, jo *Punk-akatemiassa* kritisoitu kriitikko Pekka Tarkka ja kirjailijat Antti Tuuri, Antti Hyry, Esa Sariola ja Olli Jalonen. Kirjan herjat eivät kuitenkaan kohdistu pelkästään henkilöihin vaan myös heidän tuotantoihinsa ja niiden taustalla oleviin yleisempiin käsityksiin. Antti Eskolan *Sosiologia*-lehteen kirjoittaman kritiikin mukaan Eskelinen ja Lehtola sanoivat teoksessaan ääneen asioita, joita monet muutkin aikalaiset ajattelivat, ja siinä mielessä teos ei ole vain kokoelma Eskelisen ja Lehtolan henkilökohtaisia mielipiteitä (Eskola 1988).

Joidenkuiden kriitikoiden parissa tunnettiin ennalta esimerkiksi ajatukset siitä, että von Wrightin ajattelu ei ole pätevää, sikäli kuin *Uuden Suomen* Janne Seppäsen sanat "jos hakee 'lopullista' Georg Henrik von Wright -kriittiköä, kannattaa se lukea Jälkisanoista" voidaan tulkita osoitukseksi siitä, että kritiikkiä oli esitetty jo aiemminkin (Seppänen 1987). Julkista kritiikkiä olikin esittänyt ainakin silloinen apulaisprofessori Tarmo Kunnas *Isänmaan tietäjät & hoitajat* -teoksessa (1982) julkaistussa artikkelissaan "Akateemikko ja paholainen". Siinä Kunnas arvostelee von Wrightia tämän humanismin liiallisesta kiltteydestä.

Osa suomalaisista kirjallisuuden harrastajista oli kyllästynyt myös Paasilinnaan, joka sai aivan liikaa palstatilaa siihen nähden, kuinka epäkiinnostavia hänen kirjoituksensa olivat (ks. Makkonen 1987). Matti Pulkkinen *Romaanien kuolemassakin* irvailtiin Paasilinnan kustannuksella sanomalla tästä alaviitteessä, että "Huom. suom. kirjailija. Suosituiksi tulivat hänen 'todenpuhumin'esityksensä. Stilisti, lyhteensitoja; kiristi läähättävällä lauseellaan kimpuiksi mitä 30-luvulla oli niitetty" (Pulkkinen 1985, 56). Kysyttäessä syytä naljailuun Pulkkinen vastasi, että "Erno nyt on kupla kuplien joukossa" (Nordell 1985). Jan Blomstedt oli puolestaan kirjoittanut Paasilinnasta ironikkona teoksessaan *Vasta-ajatteliijoita*, mihin puututaan *Jälkisanojen* esseessä "Jan Blomstedt ja varastetut varmuuskumit"¹¹³.

Jälkisanojen tyyli on kuitenkin hyvin provosoiva: siinä kritiikki esitetään kärjistäen ja ajoittain herjaavasti, ja kirjan asenne on paikoitellen lähempänä jo mainittua Sex Pistolsia kuin perinteistä suomalaista esseistiikkaa. *Eskelinen* kirjoittaa esimerkiksi von Wrightista, että "von Wright on huolissaan maailman tilasta. Mikään ei ole vaarattomampi kuin von Wright joka on huolissaan maailman tilasta. Yhtä hyvin hän voisi olla huolissaan eturauhasensa tilasta" (JS, 19). Seuraava motto taas koskee Antti Eskolaa: "Jos Antti Eskola on selviytymistarina, kellään ei ole toivoa" (JS, 171). Esseisti Blomstedtista kirjoitetaan muun muassa seuraavaa:

¹¹³ Myös Lehtola oli kirjoittanut Paasilinnasta jo ennen *Jälkisanoja Ylioppilaslehdessä* julkaistussa artikkelissaan "Katatonia, katatonia - kirjallisuuskritiikin vainoharhat", että "[k]irjallisuuden puolella Erno Paasilinnan essee 'Ainoa vapaa aine, antakaa sen pysyä vapaana' on ehkä selvimmän vainoharhainen työnäyte kirjallisuusteorian vastustamisesta" (Lehtola 1987a). Lehtolan *Ylioppilaslehdessä* julkaistu artikkeli on samanniminen kuin *Jälkisanojen* suomalaista kirjallisuuskritiikkiä koskeva essee, jonka kirjoittajiksi on merkitty *Eskelinen* ja *Lehtola*. Samasta otsikosta huolimatta kirjoitukset ovat erilaisia.

Jan Blomstedt kirjoittaa ikävystymisen autuudesta. Jan Blomstedt on i-k-ä-v-y-s-t-y-t-t-ä-v-ä.

Jan Blomstedt kirjoittaa hiljaisuuden kieliopista. Jan Blomstedt saisi olla hiljaa ja muuttaa maalle opettamaan preskriptiivistä kielioppia.

Jan Blomstedt kirjoittaa "vasta-ajatteliijoista". Jan Blomstedt on vasta ajattelija. (JS, 179.)

Lainauksen voi tulkita viittaavan paitsi Blomstedtin teokseen *Sanojen takana. Kirjallisuudesta ja hiljaisuudesta* (1982) myös John Barthin romaaniin *Matkan pää* (1958), jonka päähenkilö Jacob Horner joutuu opettamaan osana työterapiaansa preskriptiivistä kielioppia Wicomicon opettajakorkeakoulussa Marylandissa. *Jälkisanoina* on myös miltei suora "Olet[te] narri, Jacob Horner" -lainaus *Matkan päästä* (JS, 19; Barth 1970, 19), vain olla-verbin teitittelymuoto on vaihtunut sinutteluksi. Lainauksen lopussa viitataan puolestaan Blomstedtin teokseen *Vasta-ajatteliijoita* (1986).

Jälkisanojen herjaamista ei kuitenkaan ole pakko ymmärtää pelkästään henkilökohtaisiksi loukkauksiksi, sillä se voidaan nähdä myös *Jälkisanojen* tekstuaalisena strategiana, kuten kriitikko Seppänen *Uuden Suomen* kritiikissään huomauttaa. Polemisoimalla ja liioittelemalla Eskelinen ja Lehtola pyrkivät hänen mukaansa suhteellistamaan kritisoimansa asiat. (Seppänen 1987.) *Jälkisanoina* käsitellyt henkilöt voidaan myös käsittää esimerkiksi subjektipositioiksi suomalaisen kirjallisuuden ja filosofian diskursseissa, jolloin ajatuksena on, että jossain tietyssä asemassa olevalla henkilöllä voi olla asemansa puolesta tietyn tyyppisiä ominaisuuksia ja vallankäytön mahdollisuuksia. *Lehtola* johdattelee lukijaa hieman tähän suuntaan kirjoittaessaan Paasilinnasta, että tämän nimi viittaa "v/hallitsevaan, henkiseen tyhjiöön, jota tuo nimi edustaa" eli suomalaiseen kulttuuriperintöön (JS, 70). Vastanotossa *Jälkisanojen* herjoja ei kuitenkaan yleensä luettu näin, vaan moni kriitikko koki osan esseistä loukkaaviksi, ja varsinkin von Wrightia puolustettiin (esim. Saarinen 1988). Toisaalta herjakirjoitusten lukeminen oli monien kriitikoiden mukaan myös hyvin hauskaa (esim. Eskola 1988; Heiskala 1988, 74–75; Kanerva 1988).

Kritiikeissä *Jälkisanojen* tyylistä oltiin monta mieltä. *Sosiologia*-lehden Eskolan mukaan "[k]irja on hauska, herjat ja solvaukset hauskoja eteenpäin kerrottaviksi", *Tiede & edistyksen* Heiskalan mielestä taas "JS:n kieli on siivotonta. Se on siivottoman hyvää ja siivottoman herjaavaa." *Aamulehden* Makkonen kirjoittaa puolestaan, että "[p]otta, anaalivaihe, masturbaatio, impotentti, eläkeläinen, vammaisen jne. ovat toistuvia ilmaisuja kielteisiä assosiaatioita herätettäessä. *Jälkisanojen* retorinen arsenaali on v-a-n-h-a-n-a-i-k-a-i-s-t-a." *Turun Sanomien* Peltonen kirjoittaa, että "[v]aikka kirjoittajat esiintyvät päällekkäin, limittäin, peräkkäin ja lomittain, Markku Eskelisen imevä ilmaisu erottuu Jyrki Lehtolan jankkaavasta kikkailusta." (Eskola 1988; Heiskala 1988, 74; Makkonen 1987; Peltonen 1987.)

Esseet ovatkin tyyliltään keskenään erilaisia. Esimerkiksi "Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset" on argumentaatioltaan johdonmukainen mutta kielenkäytöltään rääväsuinen, "Poliisikoulun reputetut (oikea asenne mutta liian lyhyt koko)" humoristinen, henkilökeskeinen filosofianhistoriamukaelma, "Taide ja terrorismi – yhteiskunnallisen kirjoittamisen kokeilu" rakenteellisesti

hajanainen ja ”Terve järki ja murtomaasukset: Erno Paasilinnan antidelirium” esimerkiksi erisnimillä leikittelevä. ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut” ja ”Instituution rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” -esseet ovat puolestaan kokoelman asiallisimmasta päästä.

Jälkistrukturalistisessa yhteydessä *Jälkisanojen* esseiden keskinäinen erilaisuus tuo mieleen Deleuzen ja Guattarin *Mille plateaux'n*, josta sen kirjoittajat sanovat eräässä haastattelussa seuraavasti: ”Se on kuin kokoelma rikottuja renkaita. Kunkin niistä voi pujottaa toiseen. Jokaisella renkaalla, tai jokaisella tasangolla (*plateau*) pitäisi olla oma ilmastonsa, oma äänensävyensä tai sointinsa.” (Deleuze 2005, 30.) Tämä samankaltaisuus ei tietenkään sellaisenaan riitä yhdistämään *Jälkisanoja* ja *Mille plateaux'ta* toisiinsa, mutta muita luennassa esiin tulleita ja tulevia *Mille plateaux* -kytkentöjä silmällä pitäen tämäkin kirjojen välinen samankaltaisuus on syytä painaa mieleen.

Typograafiseksi luonnehdittava tyylikeino kirjassa on ajoittainen kahden rinnakkaisen palstan käyttö, kuten esipuheessa ja esseessä ”Miesten maailma ja miesten ongelmat”. Jälkistrukturalistisessa yhteydessä tällainen tekstin asettelu tuo mieleen Jacques Derridan teoksen *Glas* (1974), jossa teksti on aseteltu samaan tapaan¹¹⁴. Kahdessa esseessä käytetään pelkkiä kirjaimia alaotsikkoina. ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” -esseen alaotsikot **H, a, I, I, it, s, i, ja** muodostavat tekstissä käsitellyn kirjan nimen. ”Jan Blomstedt ja varastetut varmuuskumit” -tekstin alaluvut **B, O, R, E, D** ja **(I'm)** puolestaan viittaavat esseessä käsitellyn Blomstedtin väitettyyn ikävystyttävyyteen. Derrida on käyttänyt samantyyppistä otsikointia esseessään ”Limited Inc a b c”, tosin alaotsikkoina olevat kirjaimet muodostavat hänen esseessään osan aakkosista d:stä z:aan (Derrida 1988, 29–110).

Joka tapauksessa nämä otsikointitavat voidaan nähdä viittauksina mainittuihin Derridan teksteihin ja mahdollisina viitteinä siitä, että niiden lukeminen voi selventää, mistä *Jälkisanoina* on kysymys. Tämän tapaisilla kokeellisilla kirjallisilla keinoilla Derridan ja *Jälkisanojen* voidaan myös nähdä kyseenalaistavan filosofisen tai (*Jälkisanojen* tapauksessa) suomalaisen esseistiikan kirjoitustapojen oletetun luonnollisuuden (ks. Lambert 2003, 124).

Vaikeudet luokitella kirjan lajia tai tyyliä voivat olla yksi syy siihen, että kirjallisuudentutkija Pekka Tammi päätyi kiistämään *Helsingin Sanomissa* julkaistussa kritiikissään sen, että *Jälkisanat* olisi kirjallisuutta ollenkaan – hänen mukaansa *Jälkisanat* ei ollut sen paremmin myöskään kirjallisuudentutkimusta, filosofiaa kuin estetiikkaakaan (Tammi 1987; vrt. Nordgren 1988). Jotain kirja kuitenkin kiistatta on jo pelkästään materiaalisuutensa tai kirjasta kirjoitettujen monien kritiikkien takia, ja siksi Tammen lausuntoa voidaan lukea poliittisesti pyrkimyksenä sulkea teos mainittujen kategorioiden ulkopuolelle. Tietenkin Tammen muotoilu voi olla tapa ilmaista kiertoteitse, että hänen mielestään *Jälkisanat* on niin huono kirja, ettei hän halua sijoittaa sitä mihinkään mainitsemistaan alueista. Tämä ei kuitenkaan sulje pois ensimmäistä vaihtoehtoa. Tämän tutkimuksen kohteena olevien kirjallisuuskäsitysten näkökulmasta Tammen

¹¹⁴ Esipuheen asettelun merkityksiä käsitellään tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

kanta on kiinnostava, sillä kirjallisuuskritiikki on yksi niistä alueista, joilla kirjallisuuskäsityksistä kamppaillaan.

5.2 *Jälkisanojen* esipuheiden jälkistrukturalistisuus

Jälkisanat alkaa neljän sivun mittaisella esipuheella, joka koostuu kahdesta sivuilla rinnakkaisina palstoina etenevästä kirjoituksesta, joten kirjassa voidaan tulkita olevan kaksi esipuhetta. Esipuheessa vasemmalla palstalla kulkeva kirjoitus on otsikoitu ”Jälkisanaksi” ja oikealla palstalla kulkeva ”Sianhoitoppariksi”¹¹⁵. Yhdessä nämä nimet muodostavat siis koko teoksen nimen.

Kahdella rinnakkaisella palstalla etenevät kirjoitukset on mahdollista mieltää myös kaksoisesipuheeksi, mikä voi jälkistrukturalismin yhteydessä tuoda lukijan mieleen Derridan käyttämän kaksoiskirjoitus-termin. Tähän suuntaan mielle yhtymiä ohjaa myös *Lehtola*, joka kirjoittaa samalla tavalla asetellun ”Miesten maailma ja miesten ongelmat” -esseensä alussa, että: ”[t]ietysti jokainen teksti on (ainakin) kaksoisteksti monine katsomistapoineen ja merkityksineen” (JS, 119). Derrida viittaa kaksoiskirjoituksella teoksessaan *La dissemination* (1972) kuitenkin tilanteeseen, jossa käsitteen vanha nimi säilytetään, vaikka sen merkitys olisi muuttunut, ja hän käyttää ilmiöstä nimeä paleonymia. Tällaisessa tilanteessa käsitteen käyttö – niin lukiessa kuin kirjoitettaessakin – on ambivalenttia sanan saaman kaksinaisen merkityksen vuoksi. (Derrida 1972, 10.) Näin luettu kaksoiskirjoitus-viittaus ei siis sanottavasti avaa esipuheen merkityksiä.

Jälkisanojen kaksoisesipuheen voidaan toisaalta nähdä ruumiillistavan Derridan ajatuksen siitä, että esipuheita kirjoitetaan ja luetaan kuin ne olisivat jälkeensä tulevan tekstin kahdentavia toisintoja (Derrida 1972, 39); *Jälkisanojen* esipuheen voidaan katsoa viittaavan ”kahdentuneella” ilmiasullaan tällaiseen kahdentumaan. Samalla *Jälkisanojen* esipuhe tuntuu kuitenkin parodioivan esipuheiden yleistä funktiota tekstien selittäjinä, sillä se ei ainakaan aivan ilmeisellä tavalla esittele eikä selosta jälkeensä tulevia esseitä, vaikka tarjoaakin lukuohjeita tai -vihjeitä. Myös Derrida on kyseenalaistanut esipuheiden – tosin filosofisten teosten esipuheiden – funktion hieman samaan tapaan *La disseminationissa* (esim. Derrida 1972, 16–24). Genetten mukaan esipuheen tarkoituksena on kuitenkin taata, että sen jälkeen tulevaa tekstiä luetaan oikein tai hyvin, ja siihen *Jälkisanojenkin* esipuheiden lukemista ohjaavien vihjeiden voidaan kaikesta vaikeaselkoisuudesta huolimatta sanoa tähtäävän (ks. Genette 2002, 200).

Jälkisanojen lukuohjeet, joita on upotettu muuallekin kuin esipuheisiin, ovat usein kirjaa itseään tai sen rakennetta koskevia huomautuksia tai vihjeitä, ja niitä voidaan siis kutsua metaesseistisiksi kommentteiksi metafiktiivisyys-termiä mukaillen (ks. Waugh 1984, 2). Tällöin olennaisena pidetään tekstin ta-

¹¹⁵ Viittaan näihin esipuheen kahteen kirjoitukseen nimin ”Jälkisanat” ja ”Sianhoitoppari” (huomaa lainausmerkit), kun taas koko teoksesta käytän nimeä *Jälkisanat* ja harvemmin nimeä *Sianhoitoppari* (huomaa kursivoinnit).

paa kiinnittää systemaattisesti huomiota omaan keinotekoisuuteensa. Metafiktiolla tarkoitetaan yleensä fiktion fiktiivisyyden esiintuovia ja fiktion rakentumisen ehtoja pohtivia elementtejä, mutta metafiktiivisinä elementteinä voidaan nähdä myös fiktion sisäiset kuvaukset ja pohdinnat fiktion kirjoittamisesta (Waugh 1984, 2 ja 19). Samaan tapaan metaessee voi tarkoittaa esseiden esseistisyyden esiintuovia ja esseiden rakentumisen ehtoja pohtivia elementtejä ja toisaalta esseiden kirjoittamista koskevia tai pohtivia esseitä. Esseiden ja romaanin erilaisien konventioiden vuoksi metaesseeistisyys-termi ei kuitenkaan rinnastu ongelmitta metafiktiivisyyteen.¹¹⁶

Metaesseeistisyys-määritelmä herättää esimerkiksi kysymyksen siitä, mitä esseiden esseistisyys *Jälkisanojen* yhteydessä tarkoittaa. Mitä *Jälkisanojen* esseistisyys oikein on, varsinkin kun kirja näyttää kyseenalaistavan ja venyttävän kyseisen lajin rajoja? Kenties sitä voidaan löytää *Jälkisanojen* esseiden kokeilevuudesta tai runsaasta tekstienvälisyydestä, joista olen kirjoittanut jo edellä. Tässä vaiheessa jätän kysymyksen *Jälkisanojen* metaesseeistisyydestä kuitenkin auki, ja palaan siihen analyysin jälkeen kirjallisuuskäsitysluvussa. Siihen asti puhun *Jälkisanoja* analysoidessani muun muassa itseviittaavuudesta. On joka tapauksessa kiinnostavaa, löytyykö *Jälkisanosta* muitakin piirteitä, joita voidaan pitää metaesseeistisinä.

Jo tässä esiinnoitettujen piirteiden vuoksi *Jälkisanoja* voidaan pitää postmodernistisena esseekokoelmana, sillä siinä missä metafiktiivisyyttä pidetään usein postmodernistisen fiktion "välttämättömänä mutta ei riittävänä" ehtona (McHale 1993, 9–10; Eskelinen 1993b, 166), voidaan "metaesseeistisyyden" sanoa olevan yksi postmodernistisen esseistiikan ehdoista. Tämän vuoksi on mielenkiintoista, että *Jälkisanossa* sana postmoderni esiintyy vain postmodernin terrorismin yhteydessä eikä postmodernismia edes mainita, mikä saattaa tosin joutua siitä, että nimityksiä "postmoderni" ja "postmodernismi" käytetään usein synonyymisesti.

5.2.1 "Jälkisanat"

"Jälkisanat" -kirjoitus alkaa julistuksella, jossa kirjan alun, keskikohdan ja lopun – olivatpa ne missä järjestyksessä tahansa – merkitys kyseenalaistetaan (JS, 5; ks. myös JS, 82). Tämä on tyypillisesti sekä jälkistrukturalistinen että postmodernistinen ajatus. Kuten jo edellä kävi ilmi, Derrida kyseenalaistaa alun ja lopun merkityksen kirjoittaessaan ajasta, ja hän alistaa ne molemmat loputtomalle lykkäytymiselle ja eroamiselle sellaisessa tulevaisuudessa, joka on aina tulossa ja joka lykkää nykyhetken saapumista. Derrida kirjoittaa myös siitä, että puheella, jota Platon pitää kirjoitukselle vastakkaisena, on oltava alku ja loppu:

¹¹⁶ Meta-alkuiset termit juontuvat kirjallisuudentutkimukseen toisenlaisesta ajattelupe-
rinteestä kuin jälkistrukturalismi. Esimerkiksi jako kieleen ja metakieleen on peräisin
analyttisestä filosofiasta, eivätkä monet jälkistrukturalistit hyväksy jakoa (ks. Hallila
2006, 32). Steinmetz kirjoittaa, että Derridan mukaan kriittisellä diskursilla ei voi ol-
la absoluuttista ulkopuolista asemaa suhteessa niin sanottuun kohdediskurssiin, ja
siksi ei voida tehdä jakoa myöskään metakieleen ja kohdekieleen (Steinmetz 1994,
41). Metafiktiivisyyden ja metaesseeistisyyden tapauksissa meta-taso ei kuitenkaan
useinkaan ole fiktiolle tai esseelle ulkopuolinen.

”sen on alettava alusta ja loputtava loppuun”. Näin ei kuitenkaan ole Derridan mukaan kirjoituksen (*écriture*) laita. Myös Deleuze ja Guattari kyseenalaistavat alut ja loput.¹¹⁷ (Derrida 2003b, 118; Deleuze & Guattari 1980, 37).

Alun ja lopun kyseenalaistaminen on liitetty hyvin yleisesti myös postmodernistisen kirjallisuuden estetiikkaan niin kirjallisuuden teoriassa kuin kaunokirjallisuudessaakin. Esimerkiksi amerikkalainen dekonstruktionisti J. Hillis Miller kyseenalaistaa ajatuksen kertomuksen alusta ja lopusta, ja McHale taas on kirjoittanut postmodernistisen romaanin monista aluista ja lopuista (McHale 1993, 109; Miller 1998, 58). Kaunokirjallisuudessa alun ja lopun problematisoiminen näkyy esimerkiksi Monika Fagerholmin *Divassa* (1998), jossa on viisi vaihtoehtoista tai rinnakkaista aloitusta tai Italo Calvinon teoksessa *Kun talviyönä matkamies* (1979), jossa on pelkkiä aloituksia. Lukuisia muitakin – myös varhaisempia – esimerkkejä voitaisiin esittää.

Jälkisanojen kaksi esipuhetta kaksinkertaistavat ja näin kyseenalaistavat kirjan alun, ihan kuten kirjan päättävän ”Nykyaikaa etsimässä” -osion neljä kirjoitusta nelinkertaistavat kirjan lopun. Näitä postmodernin romaanin teoriasta lainattuja, esseelajiin sovellettuja *Jälkisanojen* piirteitä voidaan siis pitää postmodernistisina. ”Jälkisanoina” esitetyn alun, keskikohdan ja lopun kyseenalaistamisen voi nähdä myös ehdotuksena lukea kirjaa missä järjestyksessä hyvänsä. Koska kyseessä on keskenään melko erilaisten esseiden kokoelma, tällainen lukeminen on suhteellisen helppoa; kirjassa lopumpana olevien esseiden lukeminen ja ymmärtäminen ei edellytä kirjassa alumpana olevien lukemista. Eskelinen on käyttänyt hieman samantapaista alun ja lopun kyseenalaistamisen strategiaa myös postmodernistisessä esikoisromaanissaan *Nonstop*, ja sen kohdalla sattumanvaraisessa tai epätavanomaisessa järjestyksessä lukemisella on ehkä suurempi vaikutus lukukokemukseen kuin *Jälkisanojen* tapauksessa (ks. Helle 2004).

Jälkisanoina käsitellään tiettyjä toistuvia aiheita eri esseissä ja eri tavoin, mutta esseiden keskinäinen yhteys ei perustu aiheiden kehittelyn kronologiseen etenemiseen; aiheita varioidaan eri esseissä milloin perusteellisesti aihetta käsitellen, milloin vain ohimennen mainiten. Esimerkkejä tällaisesta kirjansisäisestä tekstienvälisyydestä ovat vaikkapa terrorismin tai terrorin mainitseminen varsinaisen terrorismia koskevan esseän lisäksi muissakin esseissä (esim. JS, 6, 19, 32, 70) tai Georg Henrik von Wrightia koskevan esseän ja Erno Paasilinnaa koskevan esseän yhteydet molemmissa esiintyvän humanismin ja suomalaisen esseistiikan kritisoimisen ensisijaisuuden kautta. Tämän vuoksi myös argumentointi on *Jälkisanoina* katkelmallista.

”Jälkisanat” ilmoittaakin *Jälkisanojen* viittaavan jatkuvasti sekä muihin teksteihin että itseensä (JS, 5), eikä kirjassa lainattujen sitaattien lähteitä useinkaan ole nimetty (poikkeuksiakin on). Tämä muistuttaa esimerkiksi Barthesin ja Kristevan käsityksiä Tekstistä ja anonyymistä intertekstuaalisuudesta sekä Deleuzen ja Guattarin *Mille plateaux’ssa* esittämää käsitystä siitä, mitä kirja on¹¹⁸

¹¹⁷ Deleuze korostaa varsinkin sitä, että aluilla ja lopuilla ei niinkään ole merkitystä vaan sillä, mitä on keskellä (Baugh 2000, 158; Deleuze 2003, 219; Deleuze 2005, 99).

¹¹⁸ Ks. myös tämän tutkielman luku 4.2.

(Barthes 1993b; esim. Deleuze & Guattari 1980, 9–14). Barthes kirjoittaa Tekstistä, jonka hän kirjoittaa usein isolla alkukirjaimella erottaakseen käsitteen sanan tavanomaisemmista merkityksistä, että se

on kokonaan kudottu sitaateista, viitteistä, kaiuista: edeltävien ja samanaikaisten kulttuurien kielistä (mikä kieli ei olisi kulttuurista), jotka kulkevat sen läpi valtavassa stereofoniassa. Intertekstuaalisuutta, josta jokainen teksti on osa (sillä jokainen teksti on toisen tekstin interteksti), ei pidä sekoittaa mihinkään kuviteltuun alkuperään: teoksen 'lähteiden', 'vaikutteiden' etsiminen ruokkii polveutumisen myyttiä. Sitaatit, joista teksti on tehty, ovat anonyymejä, jäljittämättömissä ja kuitenkin *jo luettuja*: ne ovat sitaatteja ilman lainausmerkkejä. (Barthes 1993b, 164.)

Lähdeviitteiden esittäminen on siis paitsi vastoin Tekstin periaatteita myös aina "vajaata", sillä kukaan kielenkäyttäjä ei voi osoittaa kaikkien käyttämiensä sanojen alkuperää tai sitä, missä niitä on aiemmin käytetty. *Jälkisanojen* tapauksessa lähdeviitteiden ilmoittamatta jättäminen voidaan nähdä myös kriitikoille tarkoitettuna haasteena, kun otetaan huomioon seuraava "Jälkisanojen" provokaatio: "[h]aluamme katsoa mitä sitaatteja idioottikriitikkomme tekstistä löytävät" (JS, 5).

Deleuze ja Guattari aloittavat *Mille plateaux'n* ensimmäisen luvun "Rhizome"¹¹⁹ näin: "Kirjoitimme 'Anti-Oidipusta' kaksin. Koska kumpikin meistä oli monta, meitä olikin jo melkoinen joukko. Tässä olemme käyttäneet hyödyksi kaiken minkä saimme käsiimme niin läheltä kuin kaukaakin. Olemme jaelleet näppäriä pseudonyymejä hankaloittaaksemme tunnistamista." (Deleuze 1992b, 22.) Lainauksessa näkyy ensinnäkin Deleuzen ja Guattarin tapa ajatella ihmistä moneutena (*multiplicité*) siten, että jokainen ihminen on yhtä aikaa moneus ja ainutkertainen. Moneuden käsitteellä halutaan ylittää jako yhteen ja moneen; moneus koostuu monista mutta ei muodosta niistä totalisoivaa kokonaisuutta¹²⁰ (ks. Deleuze 1970; Massumi 1992, 6). Myös *Jälkisanojen* voidaan ajatella manifestoivan moneuteen perustuvaa tapaa ajatella kirjoittavaa "subjektia"¹²¹, sillä esimerkiksi Deleuzen ja Guattarin ajattelua hyödyntävässä esseessä "Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija" käytetään johdonmukaisesti memuotoista kirjoitusta, vaikka kirjoittajaksi on merkitty vain *Markku Eskelinen*. Tämä voi olla yksi tapa kyseenalaistaa romanttista tekijäkäsitystä, mutta moninainen minuus voi olla merkki myös skitsofreenisestä kirjoituksesta.

Deleuzen ja Guattarin lainauksessa näkyy myös intertekstuaalisuutta muistuttava ajatus: kirjoittajat ovat hyödyntäneet jo kirjoitettua kirjoittaessaan omaa kirjaansa haluamatta – ja kenties edes pystymättä – nimeämään kaikkea sitä, "minkä saimme käsiimme niin läheltä kuin kaukaakin". *Jälkisanojenkin* voi katsoa menettelevän näin, mistä olen jo antanut esimerkkejä. Deleuzen ja Guattarin ajatus ei kuitenkaan ole tarkalleen ottaen intertekstuaalinen, kuten luvussa 4.2 olen esittänyt.

¹¹⁹ *Rhizome* on ranskaa ja se suomennetaan Deleuzen ja Guattarin yhteydessä 'rihmastoksi'.

¹²⁰ Esimerkki ykseyteen perustuvasta ajattelusta taas voisi olla vaikkapa tapa ajatella ihmistä identiteetin käsitteen avulla.

¹²¹ Deleuze ja Guattari eivät puhu subjekteista.

Myös ”Jälkisanojen” lause ”Emme kirjoita alle vaan päälle” (JS, 5) muistuttaa intertekstuaalisuudesta, jota havainnollistetaan usein sanomalla, ettei mitään koskaan luoda tyhjästä, vaan kaikki kirjoitus on kirjoitusta jo olemassa olevan tekstin päälle (esim. Makkonen 1991, 16). Päälle kirjoittaminen tuo mieleen erityisesti Genetten palimpsestin käsitteen, jolla Genette havainnollistaa kaiken kirjoituksen kerrostuneisuutta. Palimpsesti tarkoittaa alun perin pergamenttia, jolta aiempi kirjoitus voidaan pyyhkiä pois, jotta uutta tekstiä voitaisiin kirjoittaa sen päälle tai tilalle. Vanha kirjoitus on kuitenkin usein luettavissa uuden kirjoituksen alta tai sen väleistä, ja Genette käyttääkin palimpsestia havainnollistamaan sitä, että tekstissä voi näkyä jälkiä aiemmista kirjoituksista. (Genette 2003, 556.)

Mikko Keskinen on kiinnittänyt huomiota siihen, että palimpsesti on varsin epäsoviva kuva sille, mitä Genette termillä yrittää tavoittaa. Käyttäessään käsitettä operationaalisesti Genette viittaa palimpsesti-sanalla tietoiseen uudelleenkirjoittamiseen, motivointiin ja semanttiseen riippuvuussuhteeseen kahden tekstin välillä. Palimpsestiin sen kirjaimellisessa ja historiallisessa merkityksessä liittyvien kahden tekstin suhde on kuitenkin ollut sattumanvarainen ja semanttisesti motivoimaton. Vanha, mahdollisesti arvottomaksi koettu teksti raaputettiin pois uuden, tärkeämmän tekstin tieltä. Uusi teksti ei siis tietoisesti muunnellut aikaisempaa tekstiä eikä tekstien välillä edes ollut tarkoituksellista merkityksellistä suhdetta. (Keskinen 1996.)

Joka tapauksessa *Jälkisanojen* lainauksen väite siitä, että tekijät eivät allekirjoita kirjoittamaansa, näyttäisi olevan ristiriidassa sen kanssa, että jokaisen esseen lopussa on allekirjoituksiksi tulkittavissa olevat merkinnät tekijöistä. Jos allekirjoituksia kuitenkin haluaa lukea osana *Jälkisanojen* postmodernistisia kirjoitusstrategioita, niiden voidaan tulkita viittaavan myös jo edellä käsiteltyyn Derridan esseeseen ”Signature, événement, contexte” ja siinä esitettyyn kyseenalaistukseen, jonka mukaan allekirjoitus ei takaa tekijän läsnäoloa kirjoitetussa. Tällöin *Jälkisanojen* lainauksen ”allekirjoittamista” ei kuitenkaan pidä ymmärtää kirjaimellisesti vaan kuvaannollisesti.

”Jälkisanat” viittaa jälkistrukturalismiin myös aivan suoran väitelausein, sillä *Jälkisanoina* kirjoitetaan, että ”[a]ina puhuessamme lähtökohdistamme, metodeistamme ja intentioistamme valehtelemme varmasti. Olemme käyttäneet dekonstruktioita ja skitsoanalyysiä. Totta.” (JS, 5.) Tämän tarkoituksena voi olla lukijoiden hämmentäminen. Kirjassa käytetään teorioita, jotka olivat suurelle osalle kirjan aikalaislukijoista varsin tuntemattomia, ja *Jälkisanat* lisää lukijoiden epävarmuutta niiden edessä asettamalla kyseenalaisiksi omat aikeensa kirjan suhteen. Toisaalta muotoilulla parodioidaan filosofiassa muotoiltua ”valehtelijan paradoksia”, joka juontuu antiikin Kreikasta mutta jota on käsitelty myös 1900-luvun analyyttinen filosofia.

Jälkisanojen pyrkimys lukijoiden hämmentämiseen saa lisäsvyjä, kun kirjaa luetaan suhteessa Montaignen *Esseisiin*. Montaigne kirjoittaa kirjansa aloitavassa luvussa ”Lukijalle”, että ”[t]ämä kirja ei tahdo pettää sinua, lukijani” (Montaigne 1955, XV). *Jälkisanat* näyttää toimivan juuri päinvastoin kuin lajinsa ensimmäinen: siinä missä *Esseitä* koettaa voittaa lukijan luottamuksen, pyrkii

Jälkisanat synnyttämään lukijassa epävarmuutta ja epäluottamusta. Myös tässä mielessä *Jälkisanojen* voi ajatella olevan jälkistrukturalistinen ja postmoderni lyotardilaisessa mielessä: usko totuuteen on vaihtunut siihen kohdistuvaksi epäluuloksi, esimerkiksi sellaiseksi kuin jo edellä mainittu lyotardilainen postmoderni epäily (Lyotard 1986a, 154).

”Jälkisanojen” lause ”[o]lemme liian usein joutuneet adoptoimaan kirjoituksen, jonka pitäisi pysyä orpona, koska tässä surkeiden sadomasokististen paradoksien maassa vain irti hakatut kädet ovat vapaat” viittaa puolestaan Derridaan¹²² (JS, 6). Hän kirjoittaa tekstissään ”Platonin apteekki”, jossa käsitellään Platonin puhetta, kirjoitusta ja kirjallisuutta koskevia ajatuksia, että ainoastaan ”elävällä” diskurssilla, puheella [--] voi olla isä”. Kirjoitus taas on ”kuin ihminen, joka on menettänyt oikeutensa, niin kuin lainsuojaton, mierolainen, katupoika, onnenonkija. Kulkurina se ei edes tiedä, kuka on, mikä on sen identiteetti, onko sillä ylipäätään sellaista tai nimeä, oman isänsä nimeä”. (Derrida 2003b, 116; 181.) Tähän Derrida lisää, että Sokrateen suhtautuminen kirjoitukseen on kaksinainen: yhtäältä Sokrates syyttää kirjoitusta hillittömyydestä ja kieroutuneisuudesta mutta toisaalta säälii ”tuota kurjaa olentoa, isänsä hylkäämää poikaa – joka tapauksessa *kadotettua* poikaa, jonka kyvyttömyys on todellakin orvon heikkoutta” (Derrida 2003b, 183). Kirjoituksen heikkous, johon Derrida viittaa, johtuu siitä, että puheen ollessa alkuperäinen ja elävä on kirjoitus Platonin mukaan vain sen heikko kopio; kuin elävä kuollut (Derrida 2003b, 181).

Tätä *Jälkisanojen* Derrida-viittausta on mahdollista lukea monella tavalla. Ensinnäkin sen voi ajatella tarkoittavan sitä, että *Jälkisanat* olisi jonkinlainen suomalaiselle lukijakunnalle mukautettu versio jälkistrukturalismin soveltamisesta. Tätä tukee myös ”Jälkisanojen” samassa yhteydessä oleva lause ”[t]ekstimme ovat kompromisseja kirjoituskykymme ja yleisen vastaanottokyvyn välillä”¹²³ (JS, 6). Katkelma voidaan kuitenkin lukea myös itseviittaavana huomautuksena, jolloin se viittaa *Jälkisanojen* jännitteeseen kokeellisuuden ja tavanomaisuuden välillä, jonka voimakkuus vaihtelee esseittäin: osa esseistä on perinteisempiä, helpommin ymmärrettäviä tai asiallisempia, kun taas toiset ovat räähäsuisempia, teorian osalta vaikeatajuisempia tai kokeellisempia.

”Jälkisanoina” on myös Nietzsche-viittauksia, joista ensimmäinen ”[p]akottavista syistä tämä on enemmän kirja kaikille kuin ei kenellekään” (JS, 6–7) on mukaelma *Näin puhui Zarathustran* (1883–1885) alaotsikosta ”Kirja kaikille eikä kenellekään”. ”Jälkisanojen” lause ”Koska olemme niin viisaita, koska kirjoitamme niin hyviä kirjoja, koska tarvitsemme trotyyliä oopperan räjäyttämiseen” (JS, 7) viittaa puolestaan *Ecce homon* (1888) lukujen nimiin ”Miksi olen niin viisas” ja ”Miksi kirjoitan niin hyviä kirjoja”. Myös ”[h]ukata sateenvarjonsa yhä uudelleen” (JS, 8) viittaa Nietzschen käsikirjoituksista löytyneeseen lau-

¹²² Tästä lauseesta Antti Eskola otti *Sosiologia*-lehden kritiikkinsä otsikoksi fraasin ”Vain irti hakatut kädet ovat vapaat” (Eskola 1988).

¹²³ Makkonen reagoi tähän kritiikissään kirjoittamalla, että hän olisi mielellään lukenut sen ”ei-helipotetun version” (Makkonen 1987). *Aamulehden* kritiikin perusteella arviointuna Makkonen ei kuitenkaan oivaltanut monia *Jälkisanojen* kokeellisista ulottuvuuksista.

seeseen "[u]nohdin sateenvarjoni", jota Derrida puolestaan analysoi teoksessaan *Épérons/Spurs* (Derrida 1979, 123). Luen nämä viitteinä *Jälkisanojen* nietzscheläisestä asenteesta, joka ilmenee tulkintani mukaan esimerkiksi monitulkinntaisuutena ja aktiivisena nihilisminä.

5.2.2 "Sianhoito-opas"

"Sianhoito-opas" -kirjoituksen kappaleet on päivätty peräkkäisille vuosille 1977–1981. Tässäkin voidaan nähdä samankaltaisuutta Deleuzen ja Guattarin *Mille plateaux'n* kanssa, sillä myös sen luvut on päivätty fiktiivisin päivämäärin, tosin eri vuosisadoille ja jopa ajalle ennen ajanlaskumme alkua. *Mille plateaux'n* vuosiluvut ovat kuitenkin epäkronologisessa järjestyksessä, toisin kuin "Sianhoito-oppaassa".

"Sianhoito-oppaan" vuosiluvuille on vaikea löytää täsmällisiä merkityksiä, tai ainakin niiden perusteleminen "Sianhoito-oppaaseen" nojautuen on vaikeaa. Esipuheeseen sijoitetut kronologisesti etenevät vuosiluvut tuovat mieleen jonkinlaisen lähtölaskennan *Jälkisanoilta*, vaikka luvut kasvavatkin sen sijaan, että lähestyisivät nolaa. Merkityksiä voi arvella löytyvän vuosilukujen rajaaman ajanjakson suomalaisesta kulttuurista, tai sitten vuodet voivat viitata vaikkapa punkin kukoistuskauteen, sillä esimerkiksi *Jälkisanoina* siteeratun Sex Pistolsin ensimmäinen ja ainoa levy ilmestyi vuonna 1977. Samoihin aikoihin, vuonna 1977, esimerkiksi Saksan Punainen armeijakunta (RAF jota kutsutaan usein Baader-Meinhof -ryhmäksi) herätti kauhua terrorismiaallolla, joka tunnetaan nimellä "Saksan syksy". Baader ja Meinhof mainitaan *Jälkisanojen* "Taide ja terrorismi" -esseessä (JS, 57). Vuosiluvut voivat myös viitata joidenkin kirjojen ilmestymisvuosiin, kuten *Mille plateaux'hon*, *Punk-akatemiaan* tai Steinbockin *Sisäistettyyn herruuteen*, jotka kaikki ilmestytivät vuonna 1980. Vuonna 1981 taas ilmestyi ensimmäinen suomenkielinen dekonstruktioismia koskeva kirjoitus, Erkki Vainikkalan *Parnassossa* julkaistu raportti "Oppinut taikina".

"Sianhoito-oppaan" kappaleet on mahdollista jakaa karkeasti teemojen mukaan. Vuodelle 1977 päivätyssä kappaleessa käsitellään fiktion ja todellisuuden suhdetta, esitetään tarve lukijoiden lukustrategioiden ja torjuntamekanismien tutkimiseen ja kritisoidaan automatisoituneen kielen käyttöä silloin, kun halutaan vaikuttaa lukijaan. Vuodelle 1978 päivätty kappale taas kritisoi eettisiä arvoja kauppaavaa kirjallisuutta, esittää tarpeen luonnevaurioiden tuotannon estämiseen ja yhdistää taiteen ja terrorismin. Vuoden 1979 kappaleessa luettelaa "skitsoanalyttisiä imperatiiveja" – ilmaus on oksymoron, sillä skitsoanalyysi suhtautuu hyvin kriittisesti käskysanojen asemaan kielessä¹²⁴ (ks. Deleuze 2005, 34) – kun taas vuodelle 1980 päivätyssä kappaleessa kirjoitetaan zenistä ja kirjallisuudesta. Viimeisessä eli vuodelle 1981 päivätyssä kappaleessa käsitellään sitä, miten jälkistrukturalismi voitaisiin tuoda Suomeen. Kappale voidaan lukea myös tulevan (ainakin osittain toteutuneena) ennakoimisena.

¹²⁴ Kielitieteellisen moduksen lisäksi imperatiivi viittaa myös filosofiseen etiikkaan. Tunnetuimpia etiikan imperatiiveja lienee Kantin kategorinen imperatiivi, jonka mukaan on toimittava aina niin, että toimintatavasta voisi tulla yleinen laki (Nordin 1999, 328).

”Sianhoito-oppaan” ensimmäinen kappale alkaa näin: ”On lakattava vertaamasta fiktiota ’todellisuuteen’, joka on vain toinen ’mahdoton’ fiktio” (JS, 5). Tämä *Jälkisanojen* vaatimus ja tapa laittaa sana ”todellisuus” lainausmerkkeihin voivat viitata esimerkiksi Patricia Waugh’n teokseen *Metafiction*, jossa sanotaan, että

Jokainen teksti, joka kiinnittää lukijan huomion omaan rakentumisprosessiinsa horjuttamalla lukijan tavanmukaisia odotuksia merkityksestä ja sulkeumasta, problematisoi jossain määrin ne tavat, joilla narratiiviset koodit – olivatpa ne kirjallisia tai sosiaalisia – rakentavat keinotekoisesti ”todellisina” pitämiämme ja kuviteltuja maailmoja tiettyjen ideologioiden mukaisesti, vaikka ne näyttäytyvätkin läpinäkyvän ”luonnollisina” ja ”ikuisina”. (Waugh 1984, 22, suom. A.H.)

Waugh kirjoittaa sanan ”reality” teoksessaan samalla tavalla lainausmerkkeihin kuin *Jälkisanat* sanan ”todellisuus”. Näin tehdessään Waugh viittaa muun muassa Peter L. Bergeriin ja Thomas Luckmanniin, jotka tekevät samalla tavalla teoksessaan *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen* (1966) (Waugh 1984, 51; JS, 5; Berger & Luckmann 1995, 11–12). Berger & Luckmann perustelevat käytäntöään sillä, että tiedonsosiologian näkökulmasta se, millainen todellisuus on, riippuu paljolti siitä, millaisen yhteiskunnan jäsenen näkökulmasta asiaa katsotaan (Berger & Luckmann 1995, 12). Toisin sanoen todellisuuksia on monta ja siksi ”todellisuuden” käsite on suhteellinen. *Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen* mukaan todellisuus ei myöskään ole olemassa valmiina vaan sitä tuotetaan kaiken aikaa sosiaalisesti (Berger & Luckmann 1995, 13; Waugh 1984, 51).

Waugh selittää kirjassaan käsittelemänsä metafiction merkitystä muun muassa Bergerin ja Luckmannin teoksen avulla. Hän kirjoittaa, että *Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen* mukaan arkipäivän todellisuus on ”todellisuutta *par excellence*” ja että vaikka joskus epäilisimmekin todellisuutemme todellisuutta, meidän on luotettava siihen voidaksemme hoitaa arkipäivän rutiinit. Tavat ja tottumukset ovat ihmisille välttämättömiä, koska vaihtoehtoja ei saa olla liian monta, jotta ihmisen merkityksellinen toiminta olisi mahdollista. Totumus takaa sen, että malleja voidaan toistaa niin, että toiminnan merkitystä ei tarvitse pitää mielessä tietoisuuden tasolla. Jos näin ei olisi, toiminta ei voisi Bergerin ja Luckmannin mukaan olla tehokasta. Sellaiset ongelmat, jotka häiritsevät luottamusta arkipäivän todellisuuteen, taas muunnetaan arkitodellisuuden kielelle ja mukautetaan. (Waugh 1983, 52; Berger & Luckmann 1995, 34–35.)

Kirjallisuuden näkökulmasta on kiinnostavaa, että *Todellisuuden sosiaalisen rakentumisen* mukaan kieli on keskeisessä asemassa pidettäessä yllä arkipäivän todellisuutta – vaikka Waugh’n mukaan Berger ja Luckmann eivät kiinnitäkään siihen riittävästi huomiota. Waugh’n mukaan realistista fiktiota koskevat samantapaiset säännöt kuin arkipäivän todellisuutta. Fiktio ja sosiaalisen elämän ”metatasot” voivat sen sijaan horjuttaa käsitystämme todellisuudesta ja muuttaa sitä, vaikka ne eivät kokonaan kyseenalaistaisikaan sitä. (Waugh 1984, 52–53.)

Vaikka *Jälkisanat* ei ole fiktiota, *Jälkisanaja* voidaan sen itseviittaavuuden vuoksi lukea suhteessa Waugh’n teoksessaan esittämiin ajatuksiin. Tällöin vaatimus fiktion ja ”todellisuuden” (huomaa lainausmerkit) vertaamisen lopettamisesta viittaa postmodernistisen proosan pyrkimykseen horjuttaa luotuneita

käsityksiämme jokapäiväisestä todellisuudestamme, ja tämän pyrkimyksen *Jälkisanat* laajentaa koskemaan myös esseekirjallisuutta.

Fiktio ja sen ulkopuolisen todellisuuden vertaamisen perinne – johon sisältyy ajatus kirjallisuuden ja todellisuuden erillisyydestä ja niiden välisestä jäljittelysuhteesta – on ollut Suomessa perinteisesti vahva; esimerkiksi koko niin sanottu suuri kansankuvauksen linja perustuu ajatukselle kirjallisuudestamme kansan kuvana (ks. Laitinen 1997, 310–311). Tällaisessa ajattelussa kirjallisuuden nähdään jäljittelevän maailmaa enemmän tai vähemmän onnistuneesti, ja esimerkiksi Kimmo Jokisen mukaan suurin osa suomalaisista lukijoista arvostaa nimenomaan ”todenmukaista” kirjallisuutta (Jokinen 1997, 43).

Toisesta näkökulmasta ”Sianhoito-oppaan” lause opastaa lukijaa suhtautumaan *Jälkisanoihin* itseensä; mimeettisen eli kirjallisuuden todellisuutta jäljittelevään luonteeseen perustuvan kirjallisuuskäsityksen kritiikin esiin nostaminen voi viitata varsinkin *Jälkisanojen* esseisiin ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut”, ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” ja ”Miesten maailma ja miesten ongelmat”, joissa romaaneja ei lueta todellisuuden jäljittelynä.

Vaikka suomalaiset ovatkin perinteisesti – vaikkakaan eivät aivan yksinomaan – olleet realismin ystäviä, ei ajatus siitä, että kirjallisuus jäljittelee maailmaa, ole suomalaisten keksintöä. Se löytyy jo Platonilta, joka kirjoittaa *Valtiossa* runouden olevan jäljittelyä ja jäljittelevän runouden taas olevan kaukana totuudesta, minkä vuoksi hän ei hyväksy runoilijoita ihannevaltioonsa. Lisäksi hän pitää *Faidroksessa* itse kirjoitustakin vain puheen kopiona – ja Derridan mukaan pahana ja muistille ulkoisena. (Platon 1999b, 392d–397c ja 595a–608b; Platon 1999a, 257d; Derrida 2003b, 141.) Myös Aristoteleen *Runousopissa* runoutta pidetään yksiselitteisesti jäljittelynä eli *miimeesiksensä*, kuten kirjan suomentaja Pentti Saarikoski sanan kirjoittaa. Aristoteleelle jäljittely ei tarkoita kuitenkaan luonnon kopioimista, vaan taideteoksessa syntyy jäljittelyn seurauksena jotain uutta.¹²⁵ (Aristoteles 1977; Saarikoski 1977, 7.)

Myöhemmässä kirjallisuudessa ajatus jäljittelystä on korostunut erityisesti realismissa, kun ihanteena oli se, että kirjailijan oli pyrittävä kuvaamaan ympäröivää todellisuutta mahdollisimman todenmukaisesti (Lappalainen 1999, 10). Tässä yhteydessä mimeettisyys viittaa siis kirjallisiin keinoihin, joilla pyritään luomaan illuusio todenkaltaisuudesta.

Ajatusta kirjallisuuden todellisuutta jäljittelevästä luonteesta on kuitenkin kritisoitu, ja niin ovat tehneet esimerkiksi monet jälkistrukturalistit ja postmodernistit. Derrida käsittelee aihetta ”Platonin apteekissa” ja Deleuze ja Guattari *Mille plateau’ssa*, jossa he kirjoittavat, että ”[k]irja maailman kuvana, mikä kertakaikkisen lattea ajatus” (Deleuze & Guattari 1980, 13; Derrida 2003b). Myös

¹²⁵ Mimesistä käytetään myös toisenlaisissa merkityksissä ja yhteyksissä. Esimerkiksi Paul Ricoeur jakaa aristotelisen mimesiksen käsitteen kolmeen teoksessaan *Temps et récit I*. Mimesis I tarkoittaa arkielämän esiyymmärrystä kokemuksen kerronnallisesta luonteesta. Mimesis II viittaa kertomuksen ”itserakentumiseen diskurssin sisäisten kerronnallisten koodien perustalta”. Mimesis III viittaa metaforan kautta tapahtuvan todellisuuden uudelleenahmottumisen kerronnalliseen vastineeseen. (Ricoeur 2005, 166.) René Girard taas kirjoittaa halun mimeettisyydestä teoksessaan *Väkiäältä ja pyhä* (1972). Hänen mukaansa halu jäljittelee mallihalua ja valitsee saman kohteen kuin malli. (Girard 2004, 197.)

Gasché kritisoi Derridaan nojaten mimeettistä kirjallisuuskäsitystä kirjassaan *The Tain of the Mirror*.

Kirjallisuuden ja todellisuuden suhde on mahdollista käsittää hyvin monella tavalla. Kun kirjallisuuden nähdään jäljittelevän maailmaa, ajatuksena ei ole, että kirjallisuus olisi luonnon orjallista jäljentämistä tai etteivät lukijat lukiessaan tietäisi tai ymmärtäisi lukevansa fiktiota; kyse on sen sijaan eräänlaisesta sanattomasta sopimuksesta, että kirjallisuutta luetaan ikään kuin se kuvaisi todellisuutta mahdollisimman välittömästi (esim. Waugh 1984, 33). Taustalla on silti usein ajatus siitä, että jotkin kirjat kuvaavat todellisuutta todenmukaisemmin kuin toiset, kuten esimerkiksi silloin, kun kiistellään siitä, onko *Tuntematon sotilas* todenmukainen kuvaus suomalaisista sotilaista jatkosodassa vai ei. Tällaisia näkemyksiä kirjallisuuden todenmukaisuudesta ei voi kuitenkaan erottaa politiikasta: väiteltäessä siitä, kuvaako jokin kirja todellisuutta ”oikein” vai ei, pelissä ovat etupäässä väittelijöiden maailmankuvat tai tulkinnat maailmasta.

Waugh kirjoittaa, että ”nykyään” kielen ei nähdä heijastavan objektiivista maailmaa, vaan sitä pidetään riippumattomana systeeminä, joka tuottaa itse omat merkityksensä ja jonka suhde fenomenaaliseen maailmaan on hyvin monimutkainen ja säännelty¹²⁶ (Waugh 1984, 3). Tällä Waugh voi viitata esimerkiksi jälkistrukturalistiseen kielikäsitukseen tai Ludwig Wittgensteinin (1889–1951) myöhäistuotannossa esitettyyn ajatukseen kielen ja maailman suhteesta¹²⁷. Kirjoittamisen metamuotoja, kuten metafiktiota, tarvitaan Waugh’n mukaan siksi, että voitaisiin tutkia suhteita arbitraarisen kielisysteemin ja maailman, johon se näyttää viittaavan, välillä (Waugh 1984, 3). Tästä näkökulmasta *Jälkisanojen* postmodernistisuus voi siis tarkoittaa sitäkin, että *Jälkisanojen* ja sitä ympäröivän todellisuuden suhde on monimutkainen. Kirjallisuuden ja todellisuuden välisen suhteen voi nähdä myös niin, että molemmat ovat yhtä lailla osa maailmaa, kuten yllä olevassa ”Sianhoito-oppaan” lainauksessa voidaan tulkita tehtävän. Jos kirjallisuus ymmärretään osaksi ihmisen ajattelua ja yhdeksi inhimillisen toiminnan käytännöistä, sitä ei voida erottaa muusta inhimillisestä elämästä erilliseksi alueeksi¹²⁸. Tässä viitekehyksessä inhimillinen todelli-

¹²⁶ Immanuel Kant (1724–1804) tekee jaon fenomenaaliseen ja noumenaaliseen maailmaan, joista ensimmäinen tarkoittaa ilmiöiden maailmaa ja jälkimmäinen tuonpuoleista (Nordin 1999, 326).

¹²⁷ Myöhäistuotannossaan Wittgenstein näkee kielen erilaisina kielipeleinä, joita ei yhdistä mikään yhteinen olemus. Sen sijaan ne voivat liittyä toisiinsa perheyhtäläisyyden kautta. Varhaistuotannossaan Wittgenstein oli ajatellut kielen olevan ostensiivinen eli viittaavan suoraan maailmaan, ja tällaisen käsityksen mukaan nimet vastasivat olioita. Tämän käsityksen hän totesi kuitenkin myöhemmin riittämättömäksi. Myöhäistuotannossaan hän sen sijaan korostaa, että kieli esiintyy aina tietyissä sosiaalisissa yhteyksissä ja että kielipelit kuuluvat aina johonkin laajempaan sosiaaliseen yhteyteen. Kielipelejä on monia, ja kutakin kielipeliä säätelevät sen omat säännöt. (Nordin 1999, 466–467.)

¹²⁸ Katriina Kajannes nostaa asian esiin hieman toisesta näkökulmasta kirjoittaessaan myös kognitiivisen ja fenomenologisen kirjallisuudentutkimuksen olevan kiinnostuneita kirjallisuuden ja todellisuuden suhteesta. Hänen mukaansa fenomenologinen kirjallisuudentutkimus antaa tietoa ihmisen kokemistavasta ja siitä todellisuudesta, jossa tämä elää. Kognitiivisessa tutkimuksessa taas kirjallisuus nähdään ilmentymänä ihmisen kyvystä tavoitella ja saada tietoa todellisuuden eri puolista. (Kajannes 2000, 51 ja 53.) Jälkistrukturalistisista näkemyksistä nämä kaksi suuntausta eroavat tässä yhteydessä varsinkin siinä, että fenomenologia ja kognitiotiede perustuvat aja-

suus näyttää koostuvan esimerkiksi monenlaisista todellisuutta muodostavista virroista ja ilmenevän erilaisina käytäntöinä, kuten politiikkana, kaupankäyntinä tai kirjallisuutena. Tällöin jakoa kirjallisuuteen ja todellisuuteen ei voida edes tehdä¹²⁹. Deleuze ja Guattari kirjoittavat: ”kirja ei ole maailman kuva. Se luo rihmastoja maailman kanssa, kirja ja maailma kehittyvät eri tahdeissa, kirja takaa maailman deterritorialisoitumisen, mutta maailma saa aikaan kirjan reterritorialisaation, ja kirja vuorostaan deterritorisoituu maailmassa” (Deleuze & Guattari 1980, 18).

Diskurssien näkökulmasta kirjallisuus myös tuottaa todellisuutta. Yleisen todellisuuden tuottamisen lisäksi *Jälkisanojen* voi ajatella tuottaneen (ja tuottavan) todellisuutta myös siinä mielessä, että monet sen retorista keinoista ja provokaatioista saivat lukijoissa aikaan voimakkaita tunteita ärtymyksestä riemastukseen. Tämä tuo mieleen Lyotardin ajatuksen siitä, että modernin kaudella estetiikka taiteen harrastajien tunteisiin kohdistuvana tutkimuksena syrjäyttää poetiikat ja retoriikan, ”taiteilijan didaktiikat” (ks. Lyotard 1986b, 167). Modernilla Lyotard tarkoittaa tässä yhteydessä ei-klassista taidetta.

”Sianhoito-oppaan” vaatimus lopettaa fiktion ja todellisuuden vertaaminen voi olla myös vastalause suomalaiselle 1960-lukulaiselle osallistuvalla kirjallisuudelle. Juhani Niemen mukaan ”todellisuus” oli 60-lukulaisille keskeinen käsite, ja hän arvelee joko Jörn Donnerin tai Pentti Saarikosken ottaneen sen käyttöön 60-lukulaisessa merkityksessä. Donner esitti *Studio*-aikakauskirjassa vuonna 1961 elokuvan tärkeimmäksi tehtäväksi ”maan todellisuuden tutkimisen”, ja Saarikosken vuonna 1962 ilmestyneen runokokoelman nimi taas oli *Mitä tapahtuu todella?* Todellisuudentutkimisen päämäärä ilmeni kirjallisuudessa pyrkimyksenä dokumentaarisuuteen, jonka ajateltiin tekevän kirjallisuudesta luonteeltaan poliittisempää. (Niemi 1999, 160 ja 170.) Dokumentaarisuuteen pyrkivässä kirjallisuudessa todellisuuden ”välittämiseen” käytetty ”väline” eli kieli voi jäädä toisarvoiseksi päähuomion kiinnittyessä ”välitettyyn sisältöön”.

”Sianhoito-oppaan” mukaan niin sanottu kantaaottava kirjallisuus ei kuitenkaan ole hyvä idea, sillä “[e]lettisiä arvoja kauppaava kirjallisuus on sokeinta itsepetosta” (JS, 5). Tämä on paitsi kritiikkiä suomalaisen 1960–1970 -luvun kulttuurin yhteiskunnallisesti osallistuvaa kirjallisuutta kohtaan myös yleisempää kirjallisuuden ja moraalien yhdistämistä koskevaa kritiikkiä; esille nousee 60-lukulaisvastaisuuden lisäksi *Jälkisanoina* varsin tärkeässä roolissa oleva näennäishumanismin vastaisuus, jota käsittelen tarkemmin tuonnempana.

”Sianhoito-oppaan” mukaan todellisuuden ja fiktion vertaamisen sijaan olisi tutkittava sitä, miten lukija tekee tekstistä mieleisensä. Kiinnostuksen koh-

tukseen tietoisuudesta, kun taas jälkistrukturalismi pyrkii monin tavoin kyseenalaistamaan sen.

¹²⁹ Kirjallisuuden todellisuutta voidaan selittää myös virtuaalisuuden avulla: esimerkiksi Franz Kafkan *Oikeusjutussa* ei Deleuzen ja Guattarin mukaan ole kyse siitä, että Kafka olisi osannut nähdä ennalta tulevat byrokraattiset koneistot vaikkapa Stalinin ajan Neuvostoliitossa tai natsi-Saksassa. Sen sijaan nuo byrokraatit olivat olemassa virtuaalisina hänen teoksessaan ja vasta myöhemmin ne aktualisoituivat mainituissa valtiomuodoissa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei Kafkan ajan Itävalta-Unkarissa käytössä ollut järjestelmä olisi voinut osaltaan vaikuttaa tuon virtuaalisen todellisuuden syntyyn. (Bogue 2003, 83.)

teena pitäisi olla sen, miten – millaisilla torjunta- ja muilla strategioilla – lukijat lukevat erilaisia tekstejä. Tämän selvittämiseen eivät kuitenkaan riitä ”surkuteltavan naiivit vastaanotto- ja lukijatutkimukset” (JS, 86). *Jälkisanoin* suomalaisen lukijoiden lukemista käsitellään sen sijaan varsinkin ennakolta lukkoon lyötyjä humanistis-moraalisia tulkintoja kritisoiden. Toisaalta, kun otetaan huomioon *Jälkisanojen* kriitikoille esittämä haaste, *Jälkisanat* itse näyttäytyy jonkinlaisena kriitikoilla suoritettavana kokeena, jonka avulla oli tarkoitus kartoittaa suomalaisten kriitikoiden lukemista.

Sellaisen kirjailijan, joka haluaa vaikuttaa, olisi ”Sianhoito-oppaan” mukaan tiedettävä, mitä lukijat pakenevat, sillä automatisoitunutta kieltä toistamalla kirjailija tulee vain kannattaneeksi sitä, mitä luulee vastustavansa. Tämä on hyvä pitää mielessä etenkin *Jälkisanojen* esseenalyysseja lukiessa. *Jälkisanojen* väitteessä yhdistyvät venäläisten formalistien taidetta ja automatisoitumista vastustavaa havaitsemista koskevat ajatukset jälkistrukturalistisiin ajatuksiin kielen ja vallan suhteista. Esimerkiksi venäläisen formalistin Viktor Šklovskin mukaan ”kohteen automatisointi kuluttaa havaitsemisenergiaa mahdollisimman taloudellisesti: asiat [--] hoituvat ’valmiin kaavan mukaan’ ilman että ne edes vilahtaisivat tajunnassa”¹³⁰ (Šklovski 2001, 34). Jos tällaiseksi kohteeksi ajatellaan kirjallisuus ja sen kielenkäyttö, niiden automaattistuminen saa aikaan sen, että kirjassa mahdollisesti esitetty yhteiskunta- tai muu kritiikki ei automatisoitumisen vuoksi edes ”vilahda” lukijan tajunnassa.

Formalistien mukaan kirjallisuuden (ja taiteen yleensä) voima on kuitenkin parhaimmillaan siinä, että vastustamalla automaattistuneita esitystapoja tai havainnon automaattistumista se saa lukijan (tai kokijan) havahtumaan ja näkemään asiat uudella tavalla tai toisesta näkökulmasta. Šklovski kirjoittaa: ”taiteen keino on asioiden *vieraannuttamisen* ja *vaikeutetun muodon* keino, joka kasvattaa havaitsemisen vaikeutta ja kestoa, sillä taiteessa vastaanottoprosessi on itsetarkoituksellinen, ja sitä on jatkettava. *Taidetta on kokemus asian tekemisestä – se mitä on tehty ei ole taiteessa oleellista*”. (Šklovski 2001, 34–35). Šklovskin ajatus korostaa vastaanottajan aktiivista osallistumista, mikä muistuttaa esimerkiksi Barthesin ajatuksia luettavista ja kirjoitettavista teksteistä.

Totunnaisesta poikkeava kielenkäyttö kirjallisuudessa havahduttaa lukijan siis havaitsemaan asioita toisella tavalla kuin totunnainen kielenkäyttö. Jälkistrukturalistit pyrkivät uudistamaan kirjoitusta myös muun muassa kyseenalaistamalla taiteellisen ja tieteellisen kirjoittamisen välisiä raja-aitoja ja etsimällä uudenlaisia kielenkäytön tapoja voidakseen paeta esimerkiksi kielen rakenteissa vaikuttavaa logosentrismia. *Jälkisanojenkin* ”vaikean” ja tekstilajien rajoja ylittävän muodon sekä merkityksen ambivalenssia korostavan kielenkäytön voi nähdä pyrkivän havahduttamaan lukijat, jolloin ”Sianhoito-oppaan” automaattistuneen kielenkäytön kritiikki on tulkittavissa myös kirjaa itseään koskevaksi vihjeeksi siitä, että *Jälkisanojen* kirjoitustyyllillä voi olla tiettyjä eettisiä tai poliittisia päämääriä.

¹³⁰ Šklovski mainitaan *Jälkisanoin* nimeltä (esim. JS, 57).

”Sianhoito-oppaan” ”skitsoanalyttisiä imperatiiveja” luetteleva kappale alkaa sanoin ”[v]ain skitso on vapaa ei-fasistiseen elämään”¹³¹ (JS, 6). Deleuzen ja Guattarin ajattelussa skitso on kapitalismin oidipaalisien vallan alaisuudesta vapaa henkilö eikä niinkään psykiatrian määrittelemä skitsofreenikko¹³². Vaikka skitsofreenisuuteen taipuvainen ihminen onkin heidän mukaansa lähtökohdaisesti vapaampi suhteessa oidipaaliseseen valtaan kuin sellainen, jolla ei ole skitsofreenisiä piirteitä, sairastuminen skitsofrenia-sairauteen merkitsee kuitenkin yksilön murtumista, tämän voimien uupumista yhteiskunnan kurinpidollisten käytäntöjen edessä (Deleuze 1993, 13–14; Toivoniemi 2004, 525). Skitsofreenisen lähtökohdat ei-fasistiseen elämään ovat siis paremmat kuin ei-skitsofreenisen, mutta kapitalistisessa yhteiskunnassa ne, joilla on skitson piirteitä, usein väsyvät ja sairastuvat psykoottisesti, ja näin he menettävät mahdollisuutensa ei-fasistiseen elämään (ks. Deleuze 2005, 28). Deleuzelle ja Guattarille skitsofrenia ei siis ole ensisijaisesti psykiatrinen käsite vaan poliittinen.

”Sianhoito-oppaan” skitsoanalyttiset imperatiivit ovat seuraavanlaisia: ”On revettävä. Tulkitse mitä tulkitset, mutta älä missään tapauksessa pysähdy tai palaa siihen. Tee kytkentöjä, jotka eivät ole ennakoitavissa. Virtaa koneisiin. Connect-I-cut. Älä sokeennu tutkimukseen, joka pysäyttää jatkuvassa liikkeessä olevat lauseet ja julistaa olevansa tiedettä.” (JS, 67.) Imperatiivien voi nähdä kuvaavan *Jälkisanoin* julkaistujen ”tutkimusten” periaatteita, sillä esimerkiksi *Eskelisen* esseen ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” alaotsikko on ”Tutkimus G. H. von Wrightin kulttuurikriitikistä”. ”Sianhoito-oppaan” imperatiiveja voidaan ajatella myös viitteinä siitä, miten *Jälkisanoin* tulisi lukea: tällöin *Jälkisanat* näyttäytyy rihmastona ja kirjakoneena, joka on kytkettävissä erilaisiin muihin koneisiin. Silloin kirjaa on pikemminkin käytettävä kuin tulkittava.

”Sianhoito-oppaassa” zen ja kirjallisuus yhdistyvät puolestaan muun muassa lauseissa ”Zen riippuvuuden katkaisijana ja zenriippuvuuden katkaisijana. Ymmärryksenä, ettei kirjallisuuden kautta ole saavutettavissa mitään tärkeää” ja ”[s]iirtyä Kirjallisuudesta kirjallisuuteen, pakkomielleestä mielteeseen” (JS, 7). Zeniä sovelletaan *Jälkisanoin* etenkin esseessä ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija”, mutta edellä lainatut lauseet myös ohjaavat *Jälkisanoin* lukijaa suhtautumaan lukemaansa: *Jälkisanoin* lukemalla ei ehkä ole saavutettavissa mitään tärkeää.

¹³¹ Foucault kirjoittaa *Anti-Oidipuksen* englanninkielisen laitoksen esipuheessa, että *Anti-Oidipus* on johdatus ei-fasistiseen elämään (ks. Foucault 2007).

¹³² Oidipaallinen valta viittaa länsimaisen kulttuurimme valtamekanismeihin, joissa kietoutuvat yhteen kapitalismi ja psykoanalyysin läpikotainen vaikutus ajatteluamme.

5.3 Kirjallisuus, skitsofrenia ja skitsoanalyttinen lukeminen

Motto: "Ei kirja ole kuollut, lukutapa vain on toinen. Kirjassa ei ole mitään mikä pitäisi ymmärtää, siinä on ainoastaan paljon käytettävää. Ei mitään tulkittavaa eikä merkitsevää, ainoastaan paljon kokeiltavaa. Kirjan täytyy muodostaa kone jonkin kanssa; sen pitää olla pieni työkalu ulkoiseen." (Deleuze & Guattari 1986, 26.)

5.3.1 Rihmastokirja ja skitsoteksti

Jälkisanat aloittava, *Lehtolan* nimissä julkaistu "Kirjallisuus ja skitsofrenia" -essee alkaa lainauksella *Mille plateaux* -teoksen johdannosta "Rhizome":

Mutta emme enää kysy mitä kirja merkitsee, me emme enää etsi merkitystä kirjasta; me kysymme minkä kanssa se toimii, mihinkä yhteydessä se välittää intensiteettejä, mihin moneuksiin se vie omat moneutensa ja miten ne muuttuvat, mihin elimettömiin ruumiisiin sen oma elimetön ruumis yhtyy. Kirja on olemassa vain ja ainoastaan sen ansiosta mitä sen takana ja ulkopuolella on.

(Deleuze-Guattari) (JS, 9.)¹³³

Lainauksessa esiintyvä elimetön ruumis (*corps sans organs*) on tärkeä käsite Deleuzella ja Guattarilla¹³⁴. Heidän filosofiassaan käsite tarkoittaa ruumista tai kappaletta tarkasteltuna sen potentiaalisen dynamismin näkökulmasta, ja se voidaan nähdä sellaisten osaobjektien ryhmittymänä, jotka ohjaavat kunkin ruumiin tai kappaleen taipumuksia tulemisessa (*devenir*) eli sen virtuaalisuutta (Massumi 1992, 184). Kirjan elimetön ruumis ei tarkoita kirjaa empiirisenä objektina, vaan siihen sisältyvät myös kirjakoneeseen kytketyt muut koneet, siis kirjan ulkopuoli. Se, millainen kirjan elimetön ruumis on, riippuu siitä, minkä kirjaan kytkettyjen yhteyksien näkökulmasta asiaa tarkastellaan. Elimetön ruumis ei muodosta ykseyttä vaan osien kokonaisuuden, joka ei ole totaalinen (se on siis toisin sanoen moneus). Elimettömän ruumiin olemisen tapa taas on virtuaalinen eli todellinen olematta kuitenkaan aktuaalinen. (Ks. Bogue 2003, 63–64; Deleuze & Guattari 1980, 10.)

Lisäksi elimetön ruumis voidaan nähdä yhtä aikaa olemassa olevien virta-
piirien karttana (Bogue 2003, 61). Kirjan tapauksessa tämä tarkoittaa ensinnäkin

¹³³ Käännös on todennäköisesti *Lehtolan*, ainakaan muuta kääntäjää ei ole mainittu. Tar-
kan lukijan huomio kiinnittyy käännöksen sanaan "mihinkä", jonka puhekielisyys tai
murteellisuus luo toisenlaisen vaikutelman kuin Deleuzen ja Guattarin alkuperäis-
teksti, joka on tosin tyyliltään omaperäinen mutta ei kuitenkaan puhekielinen tai
murteellinen.

Lainaus voi olla myös hieman muunneltu versio *Alohassa!* 5/86 ilmestyneestä Jussi
Vähämäen "Rihmasto"-suomennoksesta, jossa lainattu kohta kuuluu näin: "Me em-
me enää kysy mitä kirja, (signifiant tai signifie, oik. sisällöllinen muoto ja merkitys),
merkitsee, me emme enää etsi merkitystä kirjasta; me kysymme minkä kanssa se
toimii, mihinkä yhteydessä se välittää intensiteettejä, mihin multiplisiteetteihin (mo-
neuksiin) se vie omat multiplisiteettinsä ja miten ne muuttuvat, [sic] mihin elimet-
tömiin ruumiisiin sen oma elimetön ruumis yhtyy. Kirja on olemassa vain ja ainoas-
taan sen ansiosta mitä sen takana ja ulkopuolella on." (Deleuze & Guattari 1986, 6).

¹³⁴ Käsitteen keksi alun perin näytelmäkirjailija Antonin Artaud (1896–1948) kuvates-
saan psykoottista kokemusta omasta ruumiistaan, ja Guattarin mukaan Deleuze lai-
nasi ajatuksen kuvaamaan intensiivisyyden nolla-astetta (Sivenius 1996, 164; Guattari
2006, 416; ks. Dumoulié 1996, 120–122).

sitä, että kirja nähdään koneena, joka on kytkettävissä muihin koneisiin, kuten kirjasta riippuen vaikkapa sotakoneeseen, rakkauskoneeseen tai vallankumouuskoneeseen. Kun *Jälkisanaja* luetaan kirjakoneena, kirjan esipuheiden valossa se näyttää olevan kytkettävissä ainakin erilaisiin genreihin ja jälkistrukturalismi-koneisiin sekä esimerkiksi *Mille plateaux* - ja *Punk-akatemia* -koneisiin.

Mille plateaux, josta *Jälkisanojen* lainaus on peräisin, on itsekin omalaatuinen kirjakoikeilu, erilaisista tasangoista (*plateau*) koostuva rihmastokirja. Lainauksessa esiin nousevia Deleuzen ja Guattarin kirjoja ja kirjallisuutta koskevia näkemyksiä voidaan lukea viitteinä siitä, millainen kirja *Jälkisanat* on, kun *Mille plateaux*'ta luetaan yhtenä *Jälkisanojen* taustateksteistä. Silloin on olennaista, että Deleuze ja Guattari eivät ole ensinnäkään kiinnostuneita kirjojen tulkitsemisesta, sillä heidän mukaansa ei ole tärkeää pohtia sitä, mitä kirjoittaja on kirjallaan halunnut sanoa – kiinnostavampaa on sen sijaan se, miten kirja toimii tai mihin sitä voidaan käyttää. Deleuze & Guattari -lainaus on mahdollista lukea *Jälkisanojen* lukuohjeena, viitteenä siitä, että *Jälkisanojakin* lukiessa kannattaa miettiä, minkä muiden ”moneuksien” – esimerkiksi kirjojen tai muiden tekstien – kanssa se toimii.

Jälkisanojen elimetön ruumis vaihtelee tehtyjen kytkösten mukaan. Tässä tutkimuksessa nousevat esiin kirjan yhteydet jälkistrukturalistisiin teorioihin, mutta jo *Jälkisanojen* otsikoissa, tekijänimissä ja esipuheissa esiin nousseiden yhteyksien lisäksi kunkin esseiden luennassa nousee näkyviin kytköksiä muihinkin suuntiin: kirjassa käsiteltyihin esseisiin, romaaneihin ja kritiikkeihin. Toisaalta katson myös *Jälkisanajoista* kirjoitettujen kritiikkien kuuluvan tässä tutkimuksessa kirjan elimettömään ruumiiseen, koska *Jälkisanat* esittää haasteita tuleville kriitikoilleen, pyrkii provosoimaan lukijoitaan ja luo näin rihmastosuhteita kritiikkeihin (esim. JS, 5). *Jälkisanajoissa* korostuu sen runsaiden muihin kirjoihin johtavien viivojen vuoksi Deleuzen ja Guattarin lainauksessa näkyvä ajatus siitä, että kirja on olemassa vain sen ansiosta, mitä sen ulkopuolella on: *Jälkisanat*-kone alkaa toimia kunnolla vasta, kun sitä luetaan kytkettynä sen elimettömään ruumiiseen kuuluviin muihin koneisiin.

”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseen mukaan Deleuze ja Guattari ovat määritelleet kirjallisuuden jatkuvaksi sodaksi kulttuuria dominoivaa kieltä vastaan (JS, 9). Tämä viitanee Deleuzen ja Guattarin ajatuksiin enemmistöisestä ja vähemmistöisestä kirjallisuudesta, joista he kirjoittavat muun muassa teoksessa *Kafka. Pour une littérature mineure* seuraavasti:

Kafka ei esitä ilmaisemisen ongelmaa abstraktilla ja universaalilla tavalla vaan suhteessa pieniksi (*mineure*) kutsuttuihin kirjallisuuksiin – esimerkiksi Varsovan tai Prahan juutalaiskirjallisuuteen. Pieni kirjallisuus ei ole pienellä kielellä kirjoitettua kirjallisuutta vaan pikemminkin kirjallisuutta, joka on kirjoitettu kielellä, jonka vähemmistö luo ison kielen sisälle. Ensimmäinen tunnusmerkki on joka tapauksessa se, että pienessä kirjallisuudessa kieleen vaikuttaa voimakas deterritorialisatio. (Deleuze & Guattari 1975, 29–30. Suom. A. H.)

Deleuzen mukaan hyvä kirjallisuus käyttää valtakieltä ”minoorisella” tavalla ja saa näin muutettua kieltä kokonaisuudessaan¹³⁵ (Bogue 2003, 112; Deleuze 1993, 15).

Havainnollistaakseen sitä, mitä kirjallisuus sotana dominoivaa kieltä vastaan voisi tarkoittaa, *Jälkisanojen* essee asettaa vastakkain suomalaisen kirjallisuuden, josta esimerkkinä mainitaan Heikki Turunen (s. 1945), ja amerikkalainen kirjallisuuden, jota edustavat Kathy Acker (1947–1997) ja William Burroughs (1914–1997). Rinnastus on poleeminen, sillä vastakkain asetelluilla kirjailijoilla ei ole juuri mitään yhteistä. Turunen kirjoittaa suomalaiselle maaseudulle sijoittuvaa humoristista proosaa ja hyväksyy kriitikoiden hänelle antamat määreet ”viimeinen maalaiskirjailija” ja ”koko kansan maalaisserkku” (Turunen 1997), ja eritoten hänen kirjailijakuvassaan korostuu maalaisuus. Burroughs ja Acker taas olivat amerikkalaisia kokeellisia kirjailijoita, jotka eivät olleet 1980-luvun Suomessa kovinkaan tunnettuja. Ennen *Jälkisanoja* suomeksi olivat ilmestyneet vain Burroughsin teokset *Alaston lounas* (1959, suom. 1971) ja *Hurjat pojat kuolleiden kirja* (1971, suom. 1983), ja samana vuonna *Jälkisanojen* kanssa ilmestyi suomeksi *Nisti* (1953).¹³⁶

Amerikkalaisesta kirjallisuudesta olisi toki voinut löytyä Turusen kirjallisuutta enemmän muistuttavia esimerkkejä, mutta tällainen rinnastus suomalaisen ”maaseutuproosan” ja amerikkalaisen avantgarden välillä on ennen kaikkea strateginen. *Jälkisanojen* provokaatio onkin havainnollinen tuodessaan esille sen, että suomalaisesta kirjallisuudesta ei varsinkaan 1980-luvun lopulla löytynyt mitään, mitä olisi voinut verratakaan Burroughsin tai Ackerin kirjoihin, mikä on *Jälkisanojen* näkökulmasta suuri puute.

”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseessä kysytään, kummanlainen kirjallisuus – Burroughsin ja Ackerin vai Turusen – todennäköisemmin rikkoo ”humanismin terroria, kulttuuria dominoivaa kieltä ja järjestystä”, ja kumpi taas on helpompi mieltää normaaliksi kulttuurikeskusteluksi ”tärkeistä asioista”. *Jälkisanojen* mukaan suomalaisen lukijan mielestä Turusen teksti on ”luonnollisesti” relevantimpi juuri siksi, että se on helpompi pelkittää tärkeitä asioita koskevaksi keskusteluksi, mutta esseessä halutaan kuitenkin asettaa kyseenalaiseksi se, onko kirjallisuus aina palautettava moraaliseksi neuvoiksi (JS, 10). ”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esse asettaa vastakkain myös ranskalaisen Tel Quel -ryhmässä vaikuttaneen kirjailijan Philippe Sollersin (s. 1936) ja suomalaiset ”heikkituruset ja jomppaojajarjut”: siinä missä Sollersin *Lois* (1972) kyseenalaistaa esseen mukaan kaiken, suomalaisille kirjailijoille ”maailma on totta”¹³⁷ (JS, 11).

¹³⁵ Vähemmistöjen käsitettä Deleuze täsmentää myös haastattelussa ”Kontrolli ja muutokset” (Deleuze 2005, 131–132).

¹³⁶ Burroughs liitetään usein amerikkalaiseen beat-sukupolveen ja huumeisiin, ja ainakin Suomessa hänen tuotannostaan tunnetaan parhaiten proosateos *Alaston lounas*. Ackerin yhteydessä taas mainitaan usein (post)punk, (post)feminismi ja kiinnostus kirjallisuusteorioita kohtaan, ja hänen kirjoistaan on julkaistu suomeksi *Tunnottomien valtakunta* (1988) ja *Pussy, merirosvokuningatar* (1996).

¹³⁷ Sollers liitetään toisaalla Eskeliseen. Pirkkalaiskirjailijoiden historiassa julkaistun Eskelisen pitämän puheen alussa on kirjan toimittajan Saara Sarkkisen lisäämä lainaus Mirja Bolgärin kirjoittamasta Sollersin haastattelusta vuodelta 1969. Toimittajan tarkoituksena on ilmeisesti rinnastaa Eskelinen Sollersiin, josta Bolgär kirjoittaa: ”Hän on nuori [--] ja sympaattinen ja hän muistuttaa pikemminkin kesyä normaali-

”Maailma on totta” myös suomalaiselle punkmuusikolle Pelle Miljoonalle kappaleessa ”Moottoritie on kuuma” vuodelta 1980, ja siksi ”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseen voidaan ajatella kritisoivan ohimennen suomalaisten kirjailijoiden lisäksi myös suomalaista punkia. Tähän viittaa myös se, että ”Esa Saarinen – huonolla uskolla teho-osastolle” -esseessä Saarisen sanotaan korostavan punk-käsityksensä äly- ja Suomi-keskeisyyttä, mutta esseen mukaan Saarisen käsityksessä korostuu tosiasiaa vain suomalaisuus. Suomalaisen punkin älyllisyys sisältää *Jälkisanojen* mukaan puolestaan ”köyhimmiltä taistolaisilta ja hannukarpoilta omaksuttuja ’huolestumisia’ byrokratiasta tai ’tilanteista, joissa vanhemmat jättävät lapsensa illaksi yksin kotiin vain kasvoton televisio seuranaan” (JS, 18). Jälkimmäinen lause viittaa todennäköisesti Pelle Miljoonan kappaleeseen ”Väkivalta ja päihdeongelma” vuodelta 1978, mutta parempi esimerkki punkista olisi esseen mukaan englantilainen Sex Pistols (JS, 18). ”Muun muassa 60-luvusta” -esseessä sanotaankin, että 80-luvun Suomessa punk latis-tettiin sekoittamalla toisiinsa Pelle Miljoona ja Sex Pistols eli ”naiivi yhteiskunnallisuus” ja ”itsetietoinen itsetuho” (JS, 166–167).

Lausuman ”maailma on totta” kyseenalaistamista voidaan toisaalta lukea myös Jean Baudrillardin simulaation valossa, sillä Baudrillardin nimi mainitaan *Jälkisanoina* (esim. JS, 72). Simulaatio tarkoittaa reaalisen (tai todellisen) synnyttämistä merkien kautta, todellisuuden hyperrealisoitumista, jolloin reaalista ei voida enää erottaa sitä kuvaavista merkeistä (Baudrillard 1983a, 3–4; Arppe 1991, 78; Arppe 1996, 114).

Tiina Arppen *Moderni/postmoderni* -teoksessa julkaistussa Baudrillard-esittelyssä kerrotaan, että Baudrillardin mukaan olemme siirtyneet Marxin analysoimasta tavaran arvolain vaiheesta strukturaalisen arvolain vaiheeseen, jossa pääoma ja arvolaki ovat irronneet kaikista sisällöllisistä määreistä. Sen vuoksi kaikki arvot ovat muuttuneet merkkiarvoiksi, minkä takia ne ovat ongelmitta korvattavissa toisillaan. Tästä seuraa päätyminen universaaliin simulaatioon ja hyperrealiseen maailmaan, jossa todellisuutta ei ole enää mahdollista erottaa omasta mallistaan. Semiologian termein tämä voidaan ilmaista niin, että Baudrillardin mukaan ilmaisu itsenäistyy suhteessa merkityssisältöön ja viittauskohteeseensa. (Arppe 1986, 182.) Baudrillardin simulaatiossa ei kuitenkaan ole kyse siitä, että ”aito” todellisuus häviäisi tai se peitettäisiin vääristelevien representaatioiden taakse vaan siitä, että simulaatio on itse todellisuus (Arppe 1991, 78). Baudrillard-tulkinnan valossa ”Kirjallisuus ja skitsofrenian” esittämän kritiikin kohteeksi asettuu sen oletama suomalaisten kirjailijoiden liian ongelmaton käsitys ilmaisujen ja todellisuuden eli viittauskohteiden välisestä suhteesta.

”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseessä esitetään Deleuzeen ja Guattariin tukeutuen myös, että kirjallisuutta lukiessa olisi luovuttava sisällön neuroottisesta etsimisestä, ja tällä viitataan tämän luvun alussa lainattuun katkelmaan *Mille plateaux’n* ensimmäisestä luvusta. Lainaus voi tarkoittaa sitä, että kirjoja ei pitäisi tulkita eli niiden ”oikeaa” merkitystä ei pitäisi yrittää etsiä, jolloin näke-

lyseon yläluokkalaista kuin Ranskan kirjallisuuden vaarallisinta vallankumouksellista” (Eskelinen 1993a, 161). Sollersin kirjallisuutta voidaan luonnehtia *nouveau nouveau romaniiksi*, jonka samankaltaisuudet postmodernistiseksi kutsutun kirjallisuuden kanssa ovat ilmeiset.

mys on hyvin lähellä Derridaa ja Barthesia¹³⁸. Lainausta on kuitenkin mahdollista lukea myös toisin: ”Rihmastossa” ei välttämättä ajeta takaa sitä, että mitään tulkittavaa ei ole. Kyse voi nimittäin olla myös siitä, että teoksia – varsinkin filosofisia – ei pitäisi pysähtyä tulkitsemaan, vaan olisi parempi käyttää sitä, mikä niissä on käyttökelpoista¹³⁹. Tämä on Deleuzen ja Guattarin ajatus ainakin teoksessa *Mitä filosofia on?*, jossa he kirjoittavat, että filosofia on käsitteiden luomista, ei ammattimaista filosofian historian tulkitsemista (Deleuze & Guattari 1993, 16–17; Sivenius 1993, 6).

Jos sisällön etsiminen on esseen mukaan neuroottista, sen etsimättä jättämistä taas voi ajatella skitsofrenian valossa, mikäli skitsofrenia ymmärretään jonkinlaiseksi erilaisten asioiden epätavanomaiseksi yhdistelemiseksi ja merkityksen hajaantumiseksi. ”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseen mukaan yksi suomalaisen kulttuurin ongelma on kuitenkin se, että on lukemisesta on tehty rauhoittavaa lääkettä (JS, 14). Väitteestä voidaan lukea kaikuja Lyotardin esseeseen ”Vastaus kysymykseen: mitä postmoderni on?” esittämästä ajatuksesta, jonka mukaan avantgarde tai postmoderni ylevä on taidetta, joka kieltäytyy realistisen kirjallisuuden ”terapeuttisista tehtävistä”, joiden tarkoituksena on vakiinnuttaa mahdollisimman nopeasti ”tarkoite” ja esimerkiksi vastaanottajan tietoisuus omasta identiteetistään (ks. Lyotard 1986a, 148–149). *Jälkisanojen* essee esittää, että suomalaiset lukijat etsivät kirjallisuudesta lohtua ja pakoa todellisuudesta ja että jos tämä nähdään kirjallisuuden tarkoitukseksi, olisi kustantajien kannattavampaa siirtyä huumekauppaan (JS, 10). Samansuuntaisia väitteitä esitetään myös *Jälkisanojen* ”Taide ja terrorismi – yhteiskunnallisen kirjoittamisen kokeilu” -esseessä (JS, 51).

Jos teksti sen sijaan, että rauhoittaisi lukijaa, repeilee ”skitson tavoin” eikä siis pysy niin sanotusti ruodussa, (1980-luvun lopun) suomalaisen lukemiskulttuurin keskeinen strategia on *Jälkisanojen* mukaan tekstin rauhoittaminen painoilleen (JS, 14). Käytännössä tämä tarkoittaa esseen mukaan sitä, että vaikeasta, ”lukukelvottomastakin” tekstistä tehdään tulkinta ja sen merkitys ”löydetään”, eikä tilaa anneta mahdollisuudelle, että merkitys jäisi avoimeksi tai että luettua ei voitaisikaan tyhjentävästi selittää. Tätä aihetta *Lehtola* kehittää pidemmälle Pulkkinen *Romaanihenkilön kuoleman* vastaanottoa koskevassa esseessä. Jotta lukijat voisivat päästä eroon neuroottisesta lukemisesta, heidän olisi ”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseen mukaan opittava lukemaan uudestaan voidakseen ”hävitä tekstin virtaan” ja voidakseen katkaista siteen totalisoivaan merkityksiä hakevaan instituutioon¹⁴⁰ (JS, 15). Tähän sisältyy tietynlainen eetti-

¹³⁸ Derridan mukaan modernia kirjallisuutta luettaessa olisi luovuttava merkityksen etsimisestä: hänelle ei kuitenkaan riitä, että luovutaan temaattisesta lukemisesta ja merkityksen etsimisestä vaan lisäksi olisi myönnettävä tekstien merkityksettömyyden mahdollisuus. Pelkkä merkityksen etsimisen hylkääminen on nimittäin vaarassa johtaa estetisoiviin ja tarkoituksellisen hämääriin luentoihin kirjallisuutta koskevan syvällisemmän ymmärryksen sijasta. (Ks. Gasché 1988, 266–267.) Barthes puolestaan kirjoittaa *Tekstistä*, joka on tulkitsemista vastustavaa ja pysähtymätöntä merkityksen virtaamista (ks. tämän tutkielman alaluku 5.5.2).

¹³⁹ Tämä ajatus esiintyy myös ”Sianhoito-oppaan” skitsoanalyttisissä imperatiiveissa, ks. luku 5.2.2.

¹⁴⁰ Myös esimerkiksi Gasché kirjoittaa Derridan temaattista ja totalisoivaa lukemista koskevasta kritiikistä teoksessaan *The Tain of the Mirror* (Gasché 1986, 263–270).

nen vaatimus, kun *Lehtola* kirjoittaa: ”jos kirjallisuuskritiikillä ei ole muuta tekemistä kuin kuvata ja ihailla kirjallisuudessa sisällön nimellä kulkevaa ja kuuluvaa vallan mekaniikkaa, en ole syyttä nimittänyt ihmisiä poliiseiksi” (JS, 14).

Millainen sitten voisi olla repeilevä skitsoteksti, jonka lukemisessa olenaista ei ole oikean merkityksen löytäminen? Sellaisia voivat olla esimerkiksi Burroughsin ja Ackerin teokset, mutta sellainen voi olla myös *Jälkisanat* itse, vaikka sitä ei kirjassa suoraan sanotakaan. *Lehtolan* mukaan lukija voi skitso-tekstin avulla hyväksyä ja alkaa käyttää hyväkseen omaa skitsofreniaansa ja haluekonomiaansa (JS, 16), ja tässä mielessä skitsotekstillä voidaan nähdä olevan poliittisia ulottuvuuksia. Heti perään *Lehtola* tosin kysyy, mitä hyvää siitä sitten seuraisi. Esseeseen mukaan ei mitään: ”Mutta emme vaivu sen takia suomalaiseen epätoivoon, vaan nousemme iloiseen nihilismiin”, *Lehtola* kirjoittaa (JS, 16).

5.3.2 Nihilismi

Jälkisanoina sen nihilismia luonnehditaan milloin iloiseksi, kuten edellä olevassa lainauksessa, milloin kyyniseksi, kuten kirjan takakannessa. ”Kyyninen nihilismi” mainitaan myös esseessä ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” sellaisessa yhteydessä, jossa Ilkka Niiniluodon kerrotaan kutsuvan kyyniseksi nihilismiksi ”kaikkea tutkimusta, joka yrittää selvittää mikä on se joka kutsuu itseään rationaalisuudeksi ja mitä on rationaalisuuden rationaalisuus” (JS, 33), siis mannermaista ajattelua. Samassa esseessä lainataan Niiniluotoa, joka kiittelee von Wrightia siitä, että tämä ei tunne viehtymystä ”postmoderniin kyyniseen nihilismiin” (JS, 34; Niiniluoto 1987). ”Kyyninen nihilismi” mainitaan myös esseessä ”Poliisikoulun reputetut (oikea asenne, mutta liian lyhyt koko)” (JS, 42). Koska *Jälkisanat* käyttää runsaasti mannermaisia teorioita, takakannessa käytetty kirjaa kuvaava luonnehdinta ”kyyninen nihilismi” on luettava ironisena.

Vaikka jälkistrukturalismiin liitetään usein nihilismi, *Jälkisanoina* esiintyvä nihilismi ei ole yksinomaan tai leimallisesti jälkistrukturalistista vaan se voi juontua osin myös esimerkiksi punkista tai avantgarden perinteistä. Sana ”nihilismi” on johdettu latinan kielen sanasta *nihil* ’ei mikään, ei mitään’, ja yleisesti ottaen se tarkoittaa ”kieltämisen oppia” (Koukkunen 1990, 375). Nihilismia käytetään kuitenkin monissa merkityksissä. Eri lähteiden mukaan se tarkoittaa ’vallitsevat arvot ja käsitykset kieltävää ajatussuuntaa’, ’kulloinkin vallitsevien arvojen tai katsomusten kieltämistä’, ’filosofiassa totuuden saavuttamisen pitämistä mahdottomana tai turhana pyrkimyksenä’ ja ’eri aloilla vallitsevat arvot, käsitykset ja laitokset kieltävää ajatussuuntaa tai elämänkatsomusta’ (*Suomen kielen perussanakirja*, 292; Valpola 2000, 806; Turtia 2001, 664).

Tarkasteltaessa ”Kirjallisuuden ja skitsofrenian” ajatuksia skitsoanalyysistä kiinnittyy huomio siihen, että esitellessään sitä ensin ja todetessaan sen sitten tarpeettomaksi essee vetää maton alta niiltä kriitikoilta, jotka voisivat kyseenalaistaa skitsoanalyysin välttämättömyyden tai hyödyllisyyden. Tämä voidaan tulkita joko nihilismiksi tai kyvyttömyydeksi perustella sitä, mihin skitsoanalyysia voitaisiin käyttää. Toisaalta esseeseen kyseenalaistus saattaa viitata myös

suomalaiseen lukijakuntaan: suomalaisesta kirjallisesta kulttuurista tuskin löytyi monia skitsoanalyysin harrastajia tai edes sen ymmärtäjiä, mikä näkyy myös *Jälkisanojen* vastaanotossa.

Jos esseen kyseenalaistava ele tulkitaan nihilismiksi, sen voidaan kokea kyseenalaistavan paitsi skitsoanalyysin myös minkä tahansa ajatussuunnan merkityksellisyyden, sillä joka ainoasta asiasta voidaan kysyä, mitä hyvää siitä seuraa. Vastauksen antaminen ei välttämättä ole helppoa, varsinkaan jos asiaa riittävän pitkälle ruoditaan. Tällöin ollaan jo lähellä nihilismiä. Vaikka *Jälkisanat* siis väittää olevansa nihilistinen teos, se ei ole ainakaan pelkästään nihilistinen. Tulevissa analyyseissa nousee nimittäin esiin muitakin ”myönteisiä arvoja” kuin kirjan takakannessa mainitut terrorismi, huumeet ja avantgardekirjallisuus, ja kirjan voidaan nähdä sisältävän jopa tiettyntyyppisiä poliittisia tai eettisiä kannanottoja.

Sitä paitsi nihilismistäkin voidaan erottaa erilaisia muotoja jo mainittujen iloisen ja kyynisen nihilismin lisäksi. Nietzsche, jota pidetään modernin nihilismin kantahahmona, erotti toisistaan erilaisia nihilismin vaiheita ja muotoja. Nihilismin historialliset juuret hän löytää kristilliseen moraaliin perustuvasta nihilismistä, joka asettaa ihmiselämän arvon perustaksi ihmisen ulottumattomissa olevan Jumalan lain. Nihilismin toista vaihetta, radikaalia nihilismiä, taas luonnehtii nietzscheläinen väite Jumalan kuolemasta¹⁴¹. Radikaalin nihilismin Nietzsche jakaa passiiviseen ja aktiiviseen nihilismiin. (Nietzsche 1968, 17; Woodward 2002, 54–55.)

Passiivinen nihilismi tarkoittaa maailman merkityksettömyyden hyväksymistä ja toivotonta luovuttamista, kun taas aktiivinen nihilismi on radikaalin nihilismin käyttökelpoinen muoto, jonka tavoitteena on tuhota kaikki arvot Jumalasta metafysiikkaan ja hyvän ja pahan väliseen eroon (Woodward 2002, 55–56; Vaneigem 1994, 178–179). Aktiivinen nihilismi johtaa Nietzschen mukaan lopulta täydelliseen nihilismiin eli tilanteeseen, jossa ei ole enää mitään arvoja. Täydellinen nihilismi on samalla kuitenkin nihilismin voittamista ja ylittämistä, sillä uudessa nihilismin jälkeisessä tilanteessa on mahdollista luoda aivan uudenlaisia ja täydellisen affirmatiivisia eli myöntäviä arvoja¹⁴². Lisäksi täydellisen nihilismin maailma on kokonaan immanentti ja sen arvot koskevat vain tätä maailmaa, eivät mitään transsendenssia. (Woodward 2002, 56.)

Kun näitä ajatuksia sovelletaan *Jälkisanoihin*, nähdään, että ainakin osa sen viljelemästä nihilismistä on aktiivista nihilismiä. Näin on jo senkin vuoksi, että *Jälkisanojen* käyttämiä dekonstruktioita ja skitsoanalyysia luonnehtii molempia nietzscheläinen aktiivinen nihilismi. Esimerkiksi Derridan harjoittama logosentrismin kritiikki on luonteeltaan aktiivista nihilismiä, koska se pyrkii kyseenalaistamaan radikaalisti ajatuksen perimmäisistä totuuden läsnäolon takaavista

¹⁴¹ Muotoilu ”Jumala on kuollut” on luettavissa hänen kirjastaan *Iloinen tiede* (1882) ja aiheesta puhutaan myös kirjassa *Näin puhui Zarathustra* (Nietzsche 2004, 105 ja 116; esim. Nietzsche 2001, 12).

¹⁴² Aiheesta kirjoittaa myös Deleuze esseessään ”Ariadnen mysteeri Nietzschen mukaan” (Deleuze 2007, 156–166).

tahoista. Myös jo mainittu Deleuzen ja Guattarin immanentti ontologia voidaan nähdä pyrkimyksenä saavuttaa edellä kuvatunlainen täydellinen nihilismi¹⁴³.

Jälkisanojen zen-kytkösten vuoksi iloista nihilismia voidaan ajatella myös zenin näkökulmasta. Esimerkiksi ”Sianhoito-oppaan” lause ”Ymmärryksenä, ettei kirjallisuuden kautta ole saavutettavissa mitään tärkeää” (JS, 7) voi näyttäytyä etenkin perinteisten suomalaisten – esimerkiksi osallistuvaa tai kanta-aotavaa kirjallisuutta ohjaavien – kirjallisuuskäsitysten näkökulmasta nihilistisenä. Zenin näkökulmasta tällaista nihilismia voidaan kuitenkin kutsua iloiseksi, sillä Alan W. Watts kirjoittaa zenistä elämäntapana, ”joka on noin tuhannenviidesadan vuoden ajan ollut kotonaan ’tyhjiydessä’ ja joka tuntematta suinkaan kauhua sen johdosta tuntee pikemminkin myönteistä iloa” (Watts 1997, 8).

Jälkisanosta kirjoitetuissa kritiikeissä nostettiin melko harvoin esille sen yksittäisiä esseitä, mutta *Jyväskylän ylioppilaslehden* kriitikko Hänninen toi arvostelussaan esiin suhtautuvansa tässä analysoituun *Lehtolan* esseeseen erityisen kriittisesti. Hänen mukaansa oli harmi, että esse oli sijoitettu teoksen alkuun, koska hän piti sitä yhtenä kokoelman huonoimmista. Hännisen mukaan esseessä ei ole muuta kiinnostavaa kuin Deleuzen ja Guattarin skitsoanalyysi ja hän kirjoittaa: ”Olisi ollut järkevämpää ja tyylikkäämpää jättää ’Kirjallisuus ja skitsofrenia’ -otsikon alle ainoastaan Deleuzen ja Guattarin sitaatit, koska Lehtolalla ei ole niihin enää mitään lisättävää” (Hänninen 1988). Tässä esittämäni analyysin valossa – joka on kieltämättä hyvin valikoiva – *Lehtolan* esse nostaa kuitenkin esiin keskeisiä aiheita ja asenteita, joihin palataan ja joita kehitellään muuallakin *Jälkisanossa*. Lisäksi esse antaa viitteitä siitä, miten *Jälkisanoja* voidaan lukea rihmastona.

Tiivistäen voidaan sanoa, että suurin osa *Parnassoa* koskevassa luvussa esittämäni rihmaston periaatteista on noussut tähänastisessa *Jälkisanojen* analyysissä esiin. Yhteyden periaate toteutuu *Jälkisanojen* esseiden suhteissa toisiin esseisiin ja kirjan ulkopuolisiin teksteihin, heterogeenisyyden periaate taas esseiden erilaisuuden ja toisaalta kirjassa käytettyjen teorioiden erilaisuuden osalta. Moneuden periaate toteutuu siinä, että vaikka *Jälkisanat* on materiaalisena objektina yksi, esipuheiden lukuohjeiden perusteella arvioituna se koostuu monenlaisesta aineksesta, joita ei voi palauttaa mihinkään yhteen periaatteeseen – edes *Jälkisanojen* lajin yksiselitteinen määrittelyminen ei onnistu. *Jälkisanojen* oksymoronit, kuten ”skitsoanalyttiset imperatiivit”, ovat puolestaan esimerkiksi katkoksia, ja jäljentämättömyyden periaate taas toteutuu ainakin siinä, että *Jälkisanojen* itseviittaavuuden ja runsaiden tekstienvälisten suhteiden vuoksi sitä ei voi lukea ongelmattomasti suorassa viittaussuhteessa ympäröivään todellisuuteen. Lukuisten *Jälkisanoja* ja *Mille plateaux’ta* yhdistävien rakenteellisten seikkojen vuoksi *Jälkisanojen* voidaan sanoa paitsi olevan rihmastokirja myös vapaasti mukailevan *Mille plateaux’n* rakentumisen tapaa, kun otetaan huomioon muutkin jo esiin tulleet samankaltaisuudet *Jälkisanojen* ja *Mille plateaux’n* välillä.

¹⁴³ ”Kirjallisuudessa ja skitsofreniassa” mainittu suomalainen epätoivo voidaan puolestaan tulkita väljästi passiiviseksi nihilismiksi, kun taas iloinen nihilismi lienee sukua aktiiviselle nihilismille.

5.4 Suomalainen esseistiikka ja humanismi

Motto: "Intellektuaalinen kirjoitus on [--] ensimmäinen älyn 'nyrjähdyksistä.'" (Barthes 1993b, 25)

Suomalaista "intellektuaalista kirjoitusta" käsitellään *Jälkisanojen* esseissä "Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset" ja "Terve järki ja murtomaasukset: Erno Paasilinnan antidelirium". Ensin mainitun kirjoittajaksi on merkitty *Markku Eskelinen*, ja se käsittelee Georg von Wrightin esseistiikkaa. Jälkimmäinen on *Jyrki Lehtolan* nimissä, ja sen aiheena ovat Erno Paasilinnan esseeet.

Von Wright (1916–2003) oli suomenruotsalainen analyyttinen filosofi, joka oli tehnyt mittavan kansainvälisen uran. Hän oli hyvin arvostettu hahmo 1980-luvun suomalaisessa kulttuurissa, ja esimerkiksi hänen esseetönsä arvo tunnustettiin varsin yleisesti. Paasilinna (1935–2000) oli Pohjois-Suomesta kotoisin oleva liki itseoppinut kirjailija ja näkyvä hahmo suomalaisen kirjallisuuden kentällä. Kirjoittajien lähtökohdat olivat siis hyvin erilaiset. *Nuoressa Voimassa* vuonna 2007 julkaistussa haastattelussa Eskelinen sanoo, että juuri nämä kaksi kulttuurikriitikkoa valikoituivat *Jälkisanojen* kohteiksi siksi, että he edustivat suomalaisen kulttuurikritiikin ääripäitä: "akateemista ja itseoppinutta tyhjäänpäiväisyyttä" (Helle 2007, 4). Molempien esseistiikkaa on kuitenkin tapana luonnehtia kulttuurikriittiseksi ja yhteiskunnallisesti kantaaottavaksi.

5.4.1 Taisteleva humanismi - "valon ritarivartio maan päällä"¹⁴⁴

"Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset" -essee käsittelee pääasiassa von Wrightin kulttuurikriittistä esseetönsä, tarkemmin sanottuna kirjoja *Ajatus ja julistus* (1955), *Humanismi elämänasenteena* (1978) ja *Vetenskapen och förnuftet* (1986). Sen olennaisena taustatekstinä ja kritiikin aiheena on myös Ilkka Niiniluodon *Helsingin Sanomissa* 1.2.1986 julkaistu von Wrightin *Vetenskapen och förnuftet* -kirjaa koskeva kirja-arvostelu, joka mainitaan esseessä. Kritiikin kohteena on laajemmin ottaen kuitenkin myös suomalainen analyyttinen filosofia, sillä von Wright oli johtava suomalainen analyyttinen filosofi, ja myös Niiniluoto oli jo tuolloin vakiinnuttanut asemansa samalla alalla¹⁴⁵. Analyyttistä filosofiaa kritisoidaan ja pilkataan *Jälkisanossa* lähinnä siksi, että *Jälkisanojen* mukaan on monia ilmiöitä, joita on mahdotonta käsittää tai käsitellä analyyttisen filosofian keinoin. "Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset" -esseessä mainitaan von Wrightin itsensäkin todenneen, että voi olla olemassa sellaisia "käsitteellisiä yhteyksiä, joita aivan yksinkertaisesti ei voi eksplikoida loogisten

¹⁴⁴ Von Wright 1981, 24.

¹⁴⁵ Tarmo Kunnas arvelee esseessään "Akateemikko ja paholainen" kriittiseen sävyyn, että voi olla osittain von Wrightin työn tulosta, että analyyttinen filosofia on niin pitkään hallinnut suomalaista yliopistomaailmaa (Kunnas 1982, 12). Analyyttistä filosofiaa pilkataan *Jälkisanojen* esseissä "Poliisikoulun reputetut (oikea asenne mutta liian lyhyt koko)" ja "Esa Saarinen - huonolla uskolla teho-osastolle".

järjestelmien muodossa”. Tähän essee vastaa mannermaisen ajattelun tajunneen asian jo ”noin viimeiset 100 vuotta”. (JS, 18.)

”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” on tyyliään sekoitus asiallisuutta ja epäasiallisuutta. Sen argumentaatio etenee verrattain loogisesti ja sen ajatuksenjuoksua on helppo seurata, mutta sananvalintojen tasolla kieli on paikoitellen alatyylistä ja herjaavaa. Esimerkiksi mannermaista filosofiaa luonnehditaan ironiseen sävyyn ”epä-älyllisantirationalisvittumaiseksi” ja von Wrightistä kirjoitetaan varsin epäkunnioittavaan sävyyn. Kuitenkin esseeseen argumentaatio on ”poleemisuuksessaankin pätevää”, kuten *Uuden Suomen* kriitikko Seppänen kirjoitti (Seppänen 1987).

Essee esittää, että von Wrightin mukaan elämänasenteemme on ”selvästi älyllinen” humanismi, jota esseessä kuitenkin pidetään – ainakin von Wrightin tapauksessa – täysin tyhjöpäisenä trivialiteeteilla terrorisoimisena (JS, 19). Essee kytkee siis yhteen von Wrightin esseistiikan humanismin ja terrorin. Tämä tuo mieleen edellä käsitellyn ”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseen, jossa puhutaan humanismin terrorista, ja seuraavassa alaluvussa käsiteltävän Paasilinnaa koskevan esseeseen, jossa tehdään samanlainen kytkös Paasilinnan humanismin ja terrorin välillä. Palaan aiheeseen seuraavassa alaluvussa.

Se, mitä von Wright tarkoittaa humanismilla, käy hyvin selville hänen esseestään ”Humanismin rappio”, joka on julkaistu *Humanismi elämänasenteena* -teoksessa: Humanismi on mielenlaatu tai elämänkatsomus, jolla on ollut tärkeä rooli eurooppalaisen kulttuurin kehityksessä renessanssista maailmansotiin asti, ja sen ydin on von Wrightin mukaan ”ihmisen kunnioittaminen” ja ajatus ihmisestä mittapuuna, jolla ”on arvioitava kaikkien oikeudellisten ja moraalisien arvostelmien pätevyyttä”. Tämän lisäksi humanismia leimaa ”totuuden itseisarvon” tunnustaminen kaikkia auktoriteetteja korkeammaksi, ”totuudenrakkkaus” kuten von Wright kirjoittaa, joka johtaa hänen mukaansa ”taistelevaan humanismiin”¹⁴⁶ (Wright 1981, 16, 23.)

Kuten jo esipuheiden analyysissä nousi esiin, ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” -esseessä von Wrightin ”Tiedon puu” -esseitä luonnehditaan ”sianhoito-oppaaksi”. Myös von Wrightin antamat määritelmät rationalisuudelle ja antirationalisuudelle mainittiin jo samassa yhteydessä. *Jälkisanojen* esseessä kritisoidaan von Wrightin esseessään esittämiä ajatuksia paitsi yksinkertaisuudesta myös siitä, että tämän mielestä on olemassa kahdenlaista rationalismia (sellaista, joka arvioi järkevyyden ja totuuden arvoja sen mukaan mitä mahdollisuuksia ne tarjoavat ihmisen ulkonaisten ehtojen parantamiseen ja sellaista, joka uskoo että pelkkä järki tekee ihmisen tai yhteiskunnan onnelliseksi) mutta vain yhdenlaista antirationalismia. *Eskelinen* kirjoittaa:

Tältä pohjalta voitaisiin kehitellä Akateemikko-tietokone, kahden bitin esseemaatti. Siinä olisi teoriassa neljä, mutta käytännössä kolme tulostusmahdollisuutta: ’hyvä rationalismi’, ’paha rationalismi’ ja ’paha antirationalismi’. Neljäs vaihtoehto, ’hyvä irrationalismi’, jolla ei ole mitään tekemistä lasten ja villien kanssa, räjäyttäisi tämän yksikäätisen rosvon.” (JS, 21.)

¹⁴⁶ Eskelisen ja Lehtolan *Parnassossa* julkaistun kirjoituksen ”Totuuden rakastamisen jälkeen” voidaan katsoa viittaavan tähän von Wrightin kirjoitukseen. Otsikko viitanee puolestaan postfilosofiaan, josta 1980-luvulla puhuttiin (esim. Nevanlinna 1985).

Yksi ongelma von Wrightin esseissä onkin *Jälkisanojen* mukaan se, että von Wright ei tunne saati hyödynnä mannermaisen ajattelun perinteitä vaan päinvastoin leimaa ne antirationaaliseksi, siis "pahaksi". Von Wrightin asemassa olevalta kirjoittajalta kannanotto on painava, varsinkin jos uskotaan *Jälkisanojen* väite, että von Wright ei tuntenut mannermaisia teorioita. Steinbock puolestaan mainitsee *Taideteos ja taidekasvatus* -teoksessaan, että tarkastellessaan filosofian tilaa Jaakko Hintikan ja Lauri Routilan toimittamassa teoksessa *Filosofian tila ja tulevaisuus* von Wright jättää käsittelemättä strukturalismin (Steinbock 1985a, 26), mitä voidaan pitää *Jälkisanojen* kanssa samansuuntaisena von Wrightia koskevana kritiikkinä.

"Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset" -essee alkaa sanoilla "Filosofi on sellainen, joka ei ymmärrä kirjoittavansa. Suomalainen filosofi on sellainen, joka ei ymmärrä kirjoittavansa eikä osaa kirjoittaa. Georg Henrik von Wright on johtava suomalainen filosofi." (JS, 18.) Tämä päättelyketju muodostaa syllogismin, joka on loogisen päättelyn muoto, jossa päätelmät ovat varmasti tosia, kunhan premissit ovat tosia. *Jälkisanat* käyttää siis analyyttisen filosofian suosimia keinoja kritisoidakseen yhtä Suomen merkittävimmistä analyyttisistä filosofeista ja myös parodioidakseen analyyttistä filosofiaa.

Tässä syllogismissa voidaan myös kuulla kaikuja Derridan *De la grammatologiassa* esittämästä väitteestä, jonka mukaan filosofinen teksti pyrkii suunnitelmallisesti häivyttämään itsensä välittämänsä tai opettamansa sisällön edestä, vaikka onkin todellisuudessa aina kirjoitettua. Tämä on näkökulma, josta koko tekstien historiaa – niin filosofiaa kuin kaunokirjallisuuttakin – olisi Derridan mukaan tutkittava. (Derrida 2003b, 52.) *Jälkisanoina* tämäntapainen suhtautuminen kirjoitukseen on yleinen, ja se näkyy "Lakritsipenis"-esseessäkin huomion kiinnittämisenä von Wrightin tapoihin kirjoittaa.

Jälkisanojen mukaan von Wrightin kielenkäytössä silmiinpistävää on runsas imperatiivien käyttö. Von Wright kirjoittaa, että "on torjuttava" ja "älä kysy", ja tällaiset muotoilut tekevät tekstistä esseeseen mukaan normatiivista monologia. Suhteessa uhkaaviin ympäristöongelmiin, joita von Wright käsittelee esseessään "Ihminen, tekniikka ja tulevaisuus", imperatiivit eivät johda *Jälkisanojen* mukaan suinkaan von Wrightin peräänkuuluttamaan "hyvään" vaan ekokatastrofiin vuonna 2030. Esseeseen esiin nostama imperatiivi "älä kysy" on paljonpuhuva myös siksi, että se vaikuttaa olevan pahasti ristiriidassa von Wrightin julistaman taistelevan humanismin kanssa, jonka periaatteena von Wright pitää alituista epäilyä. Imperatiivin "on torjuttava" esiin nostaminen taas viittaa *Jälkisanojen* esseessä siihen, että von Wright ei tunne eikä hyödynnä Freudin ajattelua, vaikka nimittääkin Freudia "nöyräksi hengen jättiläiseksi". Toinen merkittävä ajattelija, jonka von Wright sivuuttaa, on Nietzsche. (JS, 21–23, 25; Wright 1981, 18.) Yksi "Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset" -esseeseen lukemisen strategia on siis tekstin sisäisten ristiriitaisuuksien esiin nostaminen, jota on pidetty tyypillisenä myös esimerkiksi Derridalle, ja ainakin tässä suhteessa *Jälkisanojen* essee eroaa jo aiemmin mainitusta Kunnaksen von Wright-kriittisestä esseestä.

Jälkisanojen sisällä maininnat von Wrightin imperatiiveista ovat yhteydessä ”Sianhoito-oppaassa” lueteltuihin ”skitsoanalyttisiin imperatiiveihin”, joiden noudattaminen johtaa varsin toisenlaisiin tapoihin ajatella kuin von Wrightin imperatiivien noudattaminen. Deleuzeläis-guattarilaisten imperatiivien ja von Wrightin imperatiivien keskinäinen suhde on monessa suhteessa vastakkainen. Siinä missä von Wright julistaa humanismia, Deleuze ja Guattari ovat antihumanisteja, ja kun von Wright katsoo edustavansa hyvää rationalismia, löytyisi Deleuzelle ja Guattarille paikka ”hyvän irrationalismin” lokerosta, joka von Wrightin luokittelusta *Jälkisanojen* mukaan kokonaan puuttuu. Deleuzen ja Guattarin tuotannossa imperatiivien käyttö ei kuitenkaan ole ainakaan tavanomainen käytäntö, vaan he ovat pikemminkin sitä mieltä, että olisi tutkittava kriittisesti käskysanojen asemaa kielessä (Deleuze 2005, 34), kuten *Eskelinen* esseessä tekeekin. Siksi ”skitsoanalyttiset imperatiivit” -nimitys voi johtaa asiaa tuntemattoman jossain määrin harhaan.

Von Wrightin esseissä ei ole *Jälkisanojen* mukaan kuitenkaan epäilyttävää ainoastaan mannermaisen ajattelun ulossulkeminen ja normatiivinen kielenkäyttö vaan myös se, että von Wrightin ajattelu on sen mukaan muutenkin valtaa pönkittävää. Tässä vallalla tarkoitetaan pikemmin valtiovaltaa ja hallintokoneistoja kuin valtaa foucault’laisessa mielessä. Myös Tarmo Kunnaksen von Wright-artikkelin mukaan von Wrightin ajattelua leimaa konservatiivisuus, koska hän kirjoittaa:

Huolimatta vapaamielisyydestään hän [von Wright] säilyttää ajatuskategorioita ja tiedostamattomia asenteita, jotka ovat pitkään olleet vallassa analyttisenä filosofiana ja suomenruotsalaisena kulttuuriliberalismina. Teoksessaan von Wright ei ole parhaimmillaan uudistavana ajattelijana. Kun filosofi asettaa koko arvovaltansa vanhan tukemiseen, voi vaikutus olla kielteinen. Uudet versot tukehtuvat vanhojen kunniarvoisten tammipuiden alle, jotka ensimmäisen rajuilman puhjetessa kaatuvat voimattomuuttaan. (Kunnas 1982, 22.)

Jälkisanojen esseessä kirjoitetaan, että ”von Wrightin kirjoittelu antaa vallankäytölle alibin ja byrokratialle oikeutuksen” ja asettuu tarkoituksella tai tahattomasti ”lain ja järjestyksen” puolelle. Tämä johtuu *Jälkisanojen* mukaan siitä, että von Wrightille mikä tahansa järjestys on parempi kuin ei mitään järjestystä, mikä näkyy järjestystä vastustavien voimien – kuten anarkismin tai terrorismin – vastaisuutena. (JS, 24–26.) Tällöin johtopäätös on se, että olipa hallinto millainen hyvänsä, vonwrightiläinen tapa ajatella asettuu aina puolustamaan sitä järjestyksen nimissä.

Tarmo Kunnas oli moittinut ”Akateemikko ja paholainen” -artikkelissaan von Wrightia siitä, että tämän humanismi oli liian kilttiä moderniin maailmaan. Lisäksi von Wright oli Kunnaksen mukaan ”popularisoinut ja yksinkertaistanut tieteellisiä käsitteitään kulttuurin alennusmyyntiä varten”. (Kunnas 1982, 15–16.) *Jälkisanojen* von Wrightia koskevan esseen ja Kunnaksen tekstin sävy on kuitenkin hyvin erilainen; ”Akateemikko ja paholainen” on suorastaan varovainen ja kaunopuheinen *Jälkisanojen* esseen ollessa avoimen herjaava. Toinen, sävyä ja tyyliä kenties merkittävämpi ero näiden kahden tekstin välillä on kuitenkin se, että siinä missä Kunnaksen mukaan von Wrightin humanismi on

vain liian kilttiä, *Jälkisanojen* von Wright -essee kyseenalaistaa koko humanismin.

Eskelisen luennassa von Wrightin kulttuurikriittinen esseistiikka näyttäytyy siis paitsi naurettavana myös täysin voimattomana ja minkäänlaisiin muutoksiin johtamattomana, mikä johtuu von Wrightin ajattelun lähtöoletuksista sekä ilmi tuotujen periaatteiden ja käytännön välisestä ristiriidasta. Verrattuna aikaisempaan von Wright-kritiikkiin *Jälkisanojen* essee menee pidemmälle monellakin tasolla: paitsi punk-asennetta ilmentävällä ”epäkypsällä” kielenkäytöllään myös päivittämällä von Wrightin harjoittaman mannermaisen ajattelun torjunnan koskemaan uusinta tulokasta, jälkistrukturalismia.

5.4.2 Antonin Artaud vs. Erno Paasilinna

Lehtolan nimissä oleva ”Terve järki ja murtomaasukset: Erno Paasilinnan antide-lirium” -esseein käsittelee suomalaista esseistiikkaa ja tarttuu ainakin näennäisesti aiheeseen, jota kukaan 1980-luvun suomalainen kirjallisuudenharrastaja tuskin saattoi välttää, nimittäin Erno Paasilinnaan. Näennäisyydellä tarkoitan sitä, että esseen aiheena ei tarkkaan ottaen ole ainakaan pelkästään Erno Paasilinnan nimellä tunnettu henkilö. Esseen alaotsikon ”Erno Paasilinnan antide-lirium” monimerkityksisyys syntyy siitä, että Deleuze ja Guattari käyttävät usein hourailamisen (*délire*) käsitettä varsin myönteisessä merkityksessä kirjoittaessaan kirjallisuudesta¹⁴⁷ (ks. esim. Deleuze 2007, 22–23).

Paasilinna voitti ensimmäisen Finlandia-palkinnon esseeteoksellaan *Yksinäisyys ja uhma* (1984), mikä voi olla yksi syy siihen, että *Jälkisanojen* esipuheessa sanotaan, että ”[h]aluamme Finlandia-palkinnon” (JS, 7). Kuten edellä olen esittänyt, Paasilinna oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan näkyvä – ja monologisuu-dessaan myös paljon ärtymystä herättävä – hahmo suomalaisen kirjallisuuden kentällä, ja häntä oli kritisoitu 1980-luvulla jo useampaan otteeseen ennen *Jälkisanoja*.

Jälkisanojen essee alkaa Paasilinna-lainauksen ja Antonin Artaud -lainauksen välille rakennetulla fiktiivisellä dialogilla. Artaud (1896–1948) oli ranskalainen kirjailija ja teatterin uudistaja¹⁴⁸. Esimerkiksi Deleuze on kirjoittanut Artaud’sta ja tämän skitsofreenisestä suhteesta kieleen muun muassa teoksessaan *Logique du sens* (ks. myös Deleuze 1980; Deleuze 2007, 37–38). Myös Derrida on kirjoittanut Artaud’sta teoksessaan *L’écriture et la différence* (1967), ja tästä Derridan tekstistä on kirjoittanut suomeksi puolestaan Steinbock artikkelissaan ”Derridan Artaud: ryövätty puhunta” (Steinbock 1985b). Jo näiden tietojen pohjalta voi ehkä arvata, että *Jälkisanoina* ”keskustelevat” osapuolet Paasilinna ja Artaud eivät löydä yhteistä säveltä:

¹⁴⁷ *Déliren* käsite voidaan hajoittaa myös muotoon *dé-lire* tai *de-lire*. *Lire* on ranskan kielien ’lukemista’ tarkoittava verbi. ”Dé”-etuliite vastaa esimerkiksi ”epä”-etuliitettä ja ”de”-etuliite tarkoittaa muun muassa ’erottamista’, ’kieltämistä’ ja ’irrottamista’.

¹⁴⁸ Artaud’n oikea nimi oli Antoine Marie Joseph Artaud, ja hän oli syntynyt Marseillesa. Nuoruusvuosinaan hän otti osaa surrealistiseen liikkeeseen, mutta hänet tunnetaan parhaiten ”Julmuuden teatteristaan”. Artaud kärsi koko elämänsä ajan mielen-terveydellisistä ongelmista, ja yksi häntä hoitaneista henkilöistä oli psykoanalyytikko Jacques Lacan. Artaud’sta tarkemmin esim. Dumoulié 1996.

Erno Paasilinna: Minä olin äsken laavulla. Hämeen takamailla kaksi yötä ja kolme päivää. Hiljaisuus. Kaikki yhteydet poikki. Ensimmäisenä yönä ainoa sivilisoitunut ääni suihkukoneen etäinen jyminä. Seuraavana yönä koiran haukunta. Vain tuulen ääniä, vedensolinaa, nuotion hiljaista risahtelua. Metsää, yksinäisyyttä. (Lukemista kaikille)

Antonin Artaud: Ilman suuta Ilman kieltä Ilman hampaita Ilman kurkunpäättä Ilman ruokatorvea Ilman mahalaukkua Ilman vatsaa Ilman peräaukkoa rakennan uudelleen sen miehen joka olen.¹⁴⁹ (Completed Works)

Erno Paasilinna: Antti Tuuri kysyi, tunnenko yhtään merkittävää suomalaista kirjailijaa, joka olisi suorittanut akateemisen loppututkimuksen pääaineena kirjallisuus, siis henkilöä joka olisi saanut parhaan ja täydellisimmän koulutuksen tälle alalle? Mietimme ankarasti ja puhelin surisi korvissamme pitkän aikaa, mutta sellaista ihmettä emme keksineet. Se tuntuu jo viimeiseltä ruumisarkun naualta tähän vakavaan aiheeseen.¹⁵⁰ (Yksinäisyys ja uhma)

Antonin Artaud: Kaikki kirjoitus on sian paskaa. (Completed works)

Erno Paasilinna: On eletävä sellainen elämä, josta syntyy kirjailija. (Yksinäisyys ja uhma)

Antonin Artaud: Ratara ratara ratara Atara tatara rara Otara otakatara¹⁵¹ (Completed works)

(JS, 66–67)

Essee kysyy: ”Ja kuka on tämä nyrpeä satusetä, ’Erno Paasilinna’, joka yrittää keskustella ontoilla ontologioilla ja rationaalisin säännöin – ’puhua järkeä’ – hullun, ’Antonin Artaudin’ kanssa?” (JS, 67). Vastaus kuuluu: hän on suomalainen esseisti, kirjoituskone, kirjoituskoneen Veikko Sinisalo & Martti Vainio. Lainauksen lainausmerkit (tässä puolilainausmerkit) korostavat keinoitekoisen dialogin osapuolten fiktiivisyyttä ja sitä, että kirjailijoiden nimet ovat vain osa tekstiä, fiktiivisiä hahmoja, pikemmin kuin olemassa olevia tai olemassa olleita henkilöitä. Samantapaista lainausmerkkikäytäntöä oli noudatettu aikaisemmin esimerkiksi Pulkkinen *Romaaninhenkilön kuoleman* vastaanotossa, jossa kirjan päähenkilöön Matti Pulkkinen viitattiin toisinaan laittamalla nimi lainausmerkeihin, jotta tämä erottuisi kirjan tekijästä¹⁵² (ks. esim. Virtanen 1985a). Seuraavassa esseestä otetussa lainauksessa täsmennetään esseiden lainausmerkkikäytännön merkitystä:

¹⁴⁹ Tässä lainauksessa näkyy Artaud’n pyrkimys kohti elimetöntä ruumista, joka mainittiin tämän tutkielman luvussa 5.2. Lainaus löytyy myös Deleuzen teoksesta *Logique du sens* (1969), ja se kuuluu ranskaksi seuraavasti: ”Pas de bouche Pas de langue Pas de dents Pas de larynx Pas d’œsophage Pas d’estomac Pas de ventre Pas d’anus Je reconstruirai l’homme que je suis.” (Deleuze 1982, 108.)

¹⁵⁰ Vuonna 1999 ilmestyi myös Paasilinnan aforismikokoelma *Ruumisarkun nauvoja: lauseita*.

¹⁵¹ Deleuze lainaa samaa hengityshuuto-katkelmaa (*cris-souffle*) teoksessaan *The Logic of Sense*, tosin muodossa ”Ratara ratara ratara Atara tatara rana Otara otara katara...” (Deleuze 2004b, 96). Katkelma on peräisin Artaud’n Rodezista vuosina 1945–56 lähettämistä kirjeistä, ja se on julkaistu teoksessa *Ceuvres complètes IX* (Artaud 2006, 172). Myös Eskelinen lainaa samaa katkelmaa *Nonstopissa*, tosin hieman eri muodossa (Eskelinen 1988c, 83).

¹⁵² Lehtola analysoi *Romaaninhenkilön kuoleman* vastaanottoa esseessä ”Vastaanottoa rimojen alta”.

Kun seuraavassa kirjoitan ”Erno Paasilinna”, ”ernokone” tms., en viittaa yksinomaan siihen fyysiseen – esim. Suomen suurimman kirjallisuuspalkinnon voittaneeseen – henkilöön, jonka tuo peritty nimi nimeää. Viittaaan siihen v/hallitsevaan, henkiseen tyhjiöön, jota tuo nimi edustaa: viittaaan kulttuuriperintöömme.” (JS, 70.)

Tämä selvennys saa pohtimaan, noudattaako *Jälkisanat* muuallakin samantapaista käytäntöä. Jos näin on, lainaus on mahdollista lukea lukuohjeena, jota voidaan noudattaa esimerkiksi edellä käsiteltyä von Wright -esseetä luettaessa. Kun sitä luetaan tästä näkökulmasta, löytyykin esimerkiksi seuraavanlaisia edelliselle lainaukselle sukua oleva kohtia: ”Ehkä en ole ensimmäinen joka näin sanoo’ sopisi varaukseksi kaikkiin von Wrightin lauseisiin. Voisin pitkään puolustella ajatusta von Wrightin kliseesirkuksen tekijänoikeuksien kuulumisesta oikeutetummin jollekin nimettömälle yleisönosastokirjoittajien kollektiiville kuin akateemikolle itselleen.” (JS, 24.) Ja: ”Samat ajatukset ja julistukset on jo ennen von Wrightia tuhansia kertoja ja tuhansilta kanavilta suunnattu suppeille ja laajoille yleisöjoukoille minkään muuttumatta” (JS, 32). Von Wright -essee antaa siis ymmärtää, että kritiikin kohteena ei ole pelkästään von Wrightin ajattelu vaan von Wrightin ajattelun kaltainen – ja kaikesta päätellen hyvin yleinen – ajattelu yleisemminkin, aivan kuten Erno Paasilinna-kritiikissäkin.

Yhteistä von Wright- ja Paasilinna -esseille on myös molemmissa esitetty sovinnaisen kielenkäytön kritiikki, sillä esseistien kielenkäyttöä luonnehditaan valtaa pönkittäväksi. Aivan kuten von Wright -esseessä kiinnitetään huomiota siihen, miten von Wright kirjoittaa, myös Paasilinna-esseessä kysytään: ”Ja miten Erno Paasilinna itse kirjoittaa [--]? Mikä on hänen kieltensä? [--] Sanooko kieli itsessään jo jotakin?” (JS, 78.) Yksi vastaus näihin kysymyksiin voi löytyä esseessä usein toistuvasta sanasta ”nolla” (esim. JS, 69, 73 ja 76), joka esiintyy esimerkiksi seuraavassa lainauksessa:

kysymme onnistuuko se [ulospääsy ajattelun ja toimintamallien homogeneisyydestä] kirjoituksen avulla, kirjoituksen joka ei pysähdy ainoankaan arvottavaan nollakehään, vaan joka virtaa yli ja ohi traditionaalisen mielipidearvottamisen (JS, 73).

Tulkitsen usein toistuvien ”nollien” viittaavan Roland Barthesin esseeseen ”Kirjoituksen nolla-aste” vuodelta 1953. Se on eräänlainen vastine Jean-Paul Sartren vuonna 1947 ilmestyneelle teokselle *Mitä kirjallisuus on?* Barthes omaksuu Sartren ajatuksen siitä, että vapaus on mahdollista saavuttaa kirjoittamisella, mutta hänen mukaansa sitoutumisen, jonka puolesta Sartre teoksessaan kirjoittaa, ei tulisi tapahtua sisällön vaan muodon tasolla. Barthes kirjoittaakin, että kirjoitus on ennen kaikkea muodon moraalina. (Barthes 1993b, 18; Dosse 1992a, 95.)

”Kirjoituksen nolla-asteen” mukaan kieli on kaikille yhteinen toimintalue ja kirjailijan horisontti, ja tyyli on puolestaan kullekin kirjailijalle ominainen tämän ruumiista ja biologiasta kumpuava seikka. Kirjoitus on sen sijaan valittavissa oleva historiallisen solidaarisuuden akti, ja mikä tärkeintä, kirjallisuuden ja yhteiskunnan välinen suhde. Barthesin mukaan kirjailija pohtii sitä, miten kirjoituksen muotoa käytetään sosiaalisesti ja sitä, millaisen valinnan hän tämän pohjalta tekee. (Barthes 1993b, 14–15, 17–18.) Jonkin tietyn jo olemassa olevan kirjoituksen – joka on Barthesin mukaan aina instituutio – omaksuminen

tai sisäistäminen tarkoittaa sitä, että kirjailija välttää valitsemasta käyttämänsä kirjoituksen ja toisaalta sitä, että hän pitää valinnan syitä itsestäänselvinä (Barthes 1993b, 25). Tällainen kirjailija siis asettuu jonkin vallitsevan järjestyksen puolelle.¹⁵³

Todellinen "sitoutuminen" tapahtuu Barthesin mukaan siis kirjoituksen muodon, ei sisällön tasolla, ja juuri tähän tulkitsen Paasilinna-esseen viittaavan, kun siinä kysytään, miten Paasilinna kirjoittaa ja millainen on hänen kielensä. Ajatustani tukee myös "Terve järki ja murtomaasukset" -esseen kohta, jossa sanotaan, että "[m]issä meillä on suomalainen esseisti, sieltä löydämme kärttyisän poliisin" (JS, 67), sillä Barthes kirjoittaa esseessään poliittisen tai jotakin autoritaarista järjestelmää tukevan kirjoituksen olevan poliisikirjoitusta (Barthes 1993b, 24).

Jälkisanojen nolla-viittaukset eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä, sillä esseessä kirjoitetaan edellisen lisäksi muun muassa, että entäpä jos "hyväksyisimme heidän lähtökohtansa ja alkaisimme – yrittäisimme – keskustella heidän nollalähtökohdillaan: että Kirjallisuuden tulee syntyä Kokemuksista ja synnyttää Kokemuksia" (JS, 76). Barthes tarkoittaa kirjoituksen nolla-asteella kirjallisuutta, joka ei tukeudu diskurssin sisältöön vaan pelkästään sen muotoon, jolloin ei ole enää mitään kirjoitusta vaan vain pelkkiä tyylejä (Barthes 1993b, 41). Kirjoituksen nolla-aste tarkoittaa siis jonkinlaista ideologioihin sitoutumattomaa kirjoittamisen muotoa. Edellisessä *Jälkisanojen* lainauksessa nollalla taas viitataan suomalaisen kulttuurikritiikin kielenkäyttötapojen alkeellisuuteen.

"Paasilinnassa" tai hänen edustamassaan kulttuuriperinnössä on *Jälkisanojen* mukaan kuitenkin myös muuta vikaa: hän on suomalaisia humanismilla terrorisoiva tietokone, joka tulostaa vain "sellaisia humanismin ikäloppuja koodoja, kuten sielu, omatunto, yksilö ja perusvapaudet" (JS, 70). *Lehtolan* mainitsema "omatunto" saattaa tarkoittaa myös 'tietoisuutta', sillä ranskan kielen sana *conscience* tarkoittaa molempia. Esseessä kirjoitetaan myös, että Michel Foucault kutsuu mainittuja käsitteitä humanismin nimissä organisoiduksi alistamisjoukoksi. Tosin mitään sinänsä pahaa näissä käsitteissä ei esseeseen mukaan ole, ne ovat vain niin automaattistuneita ja tyhjiä, että *Jälkisanojen* kärjistyksen mukaan "voidaan samantien kysyä, löytyykö keskitysleirin vartijaa tai lasten raiskaajaa, joka ei nimittäisi itseään humanistiksi ja vanhoisi noiden tyhjiä sanojen nimiin". (JS, 70.) Tässä mainittu humanismin automaattistuminen tuo mieleen "Sianhoito-oppaassa" esitetyn automaattistuneen kielenkäytön kritiikin, mikä johtaa miettimään, onko näillä molemmilla *Jälkisanojen* mukaan jotain tekemistä suomalaisen esseistiikan kanssa.

Paasilinnamaisen humanismin ongelma on "Terve järki ja murtomaasukset" -esseen mukaan myös siinä, että sanaa "humaani" voidaan käyttää vain

¹⁵³ Myös Max Horkheimer ja Theodor W. Adorno kirjoittavat *Valistuksen dialektiikassa* (1944), että tieteen, liike-elämän ja politiikan hallitsevat käytännöt määrittelevät selvyden käsitteen kielessä ja ajattelussa tavalla, johon taiteen, kirjallisuuden ja filosofian on "nykyään" tyydyttävä. Tähän he lisäävät, että "[t]ilanteen surkeutta lisää, että suositellessaan uudistusta vakiintuneella kielellä rehellisinkin uudistaja tulee – juuri omaksuessaan kuluneen käsitekoneiston ja sitä tukevan kehnon filosofian – vahvistaneeksi sen vallitsevan olotilan mahtia, joka hänen oli tarkoitus murtaa". (Horkheimer & Adorno 2008, 16–17.)

joko jonkinlaisena sentimentaalisenä ylilyöntinä tai vallankäytön aseena, sillä esseessä kirjoitetaan, että ”juuri termillä ’humaani’ voidaan hävittää kaikki radikaalin vastarinnan mahdollisuudet” (JS, 71). Esseessä Paasilinnan humanismia luonnehditaan valtaa pönkittäväksi ja väitettä perustellaan sillä, että valta ei ole vain ulkopuolellamme vaan myös meissä itsessämme, koska ”teemme vallan määräämiä jaotteluita (hullu/terve) ja käytämme vallan legitimoimaa puhetapaa” (JS, 72). *Jälkisanoin* väitetään myös, että juuri vallan humanismi tekee ”ernopaasilinnoista” ”toisinajattelijoita”, jotka eivät tiedosta omaa asemaansa vastustamiensa asioiden ylläpitäjinä. Tämän takia esseen mukaan voidaan vain hyväksyä humanismin ”itsetiedoton, itsetyytyväinen ja itsensä tyydyttävä hyödyttömyys”. (JS, 72.) Toisaalta essee väittää, että Paasilinna on ”virallisen toisinajattelijan” asemassa, minkä vuoksi hän on ennalta arvatava, järjestykseen kuuluva ja sitä ylläpitävä osa suomalaista humanismin diskurssia (JS, 79).

Nämä *Jälkisanojen* väitteet ovat pitkälti foucault’laisia, sillä esimerkiksi teoksessa *Power/Knowledge* (1980) Foucault kirjoittaa vallan vaikuttavan meidän kaikkien ruumiissa ja kielessä. Hänen mukaansa valta on sotaa jatkettuna toisin keinoin, ja tämä väite on muunnos Carl von Clausewitzin (1780–1831) sotaa ja politiikkaa koskevasta väitteestä ”sota on valtakunnan politiikan jatkamista toisin keinoin” (Clausewitz 2002, 9). Väitteellään Foucault tarkoittaa sitä, että yhteiskuntiemme valtasuhteet on asetettu jonain tietynä historiallisena hetkenä sodassa ja sodan keinoin, ja vaikka poliittinen valta lopettaisikin sodan ja koettaisi saada aikaan rauhan, tämä ei tarkoita, että se lakkauttaisi sodan vaikutukset. Poliittisen vallan tehtävänä on sen sijaan pitää jatkuvasti yllä asetettua valtasuhdetta julkilausumattomin sotavoimin: se kaivertaa valtasuhteen sosiaaliin instituutioihin, taloudelliseen epätasa-arvoisuuteen ja meidän kaikkien kieleen ja ruumiiseen. (Foucault 1986, 90.)

Paasilinnan humanismin sisältyy myös selkeä kirjallisuuden moraalinen arvottaminen. ”Terve järki ja murtomaasukset” lainaa Paasilinnan *Yksinäisyyttä ja uhmaa* seuraavasti:

Hyvä kirjallisuus on aina ihmisen puolella, se on eettisesti korkeatasoista. Se sisältyy välttämättömänä aineosana hyvään kirjallisuuteen. Eettisesti arveluttava kirjallisuus ei säily, se on ihmistä vastaan, laadullisesti puolinaista. Maailmankirjallisuus ei tunne sellaisia teoksia. (JS, 78; Paasilinna 1984, 10.)

Tässä näkyy selvästi Paasilinnan käsitys kirjallisuudesta, jossa nivoutuvat yhteen kirjallisuus ja humanistinen moraalinen. Paasilinnan käsitystä vastaan voidaan kuitenkin esittää kysymyksiä, kuten pitääkö varmasti paikkansa, että maailmankirjallisuus ei tunne eettisesti arveluttavaa kirjallisuutta. Sekään ei tosin ole aivan yksiselitteistä, mitä eettisesti arveluttavalla kirjallisuudella voidaan tarkoittaa.

”Terve järki ja murtomaasukset” nostaa humanismin kritiikin yhteydessä esiin Foucault’n lisäksi myös toisen nimen, Jean Baudrillardin, joka ”osoittaa” esseen mukaan ”perinteiselle humanistiselle kritiikille sille kuuluvan paikan”. Baudrillardiin vedoten esseessä sanotaan, että humanismin olisi vetäydyttävä ”vanhuuden lepoon” näköalapaikalle, ”josta voi nauttien seurata kuinka kaikki

huipentuu kohti katastrofia”, ja tätä esseessä täsmennetään sanomalla, että tärkeää ei ole enää ”paasilinnamainen ruikuttaminen” vaan mahdollisimman hyvä näköalapaikka. (JS, 72–73.) Tässä nousee esiin samankaltainen asennoituminen kuin jäljempänä käsiteltävässä esseessä ”Taide ja terrorismi – yhteiskunnallisen kirjoittamisen kokeilu”.

Toisaalta ”Terve järki ja murtomaasukset” -esseen esittämä suositus humanismin saattamisesta vanhuuden lepoon tuo mieleen ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” -esseen von Wrightia koskevan lauseen: ”Joku ulkopuolinen ja asiaa tuntematon voisi kuvitella, että suomalaisten filosofien suurperheen pitäisi arvovaltansa säilyttämiseksi asettaa vaari holhoukseen” (JS, 33). Paasilinna-essse viittaa siis moniin muihin *Jälkisanojen* esseisiin, aivan kuten ”Jälkisanat” antaa ymmärtää *Jälkisanojen* esseiden tekevän, ja ”Kirjallisuus ja skitsofrenia” -esseen vuoksi nämä yhteydet on luontevaa käsittää rihmastoiksi.

Humanismin lisäksi Paasilinnan (eli suomalaisen kulttuuriperinnön) tapauksessa on ”Terve järki ja murtomaasukset” -esseen mukaan muitakin ongelmia, sillä ”ernokoneille kirjoitus on vain apuväline matkalla kohti [--] Suurta, Alkuperäistä Merkityksellistettävää (Signifioija, Sisältö), Aittoa Kokemusta”¹⁵⁴. Tai, kuten *Jälkisanat* (Paasilinnan kautta) lainaa Tuomas Anhavaa: ”...kun sana ja asia ovat niin liitossa keskenään ettei tunne lukevansa vaan kokevansa”. (JS, 74.) *Lehtola* esittää, että näissä lainauksissa kuvatuunlaisessa ajattelussa on kyse 1960-lukulaisten kaipuusta kohti esikielellistä, autenttisempaa todellisuutta, mutta hänen mukaansa sellaista todellisuutta ei kuitenkaan voi olla olemassa, ainakaan jälkistrukturalistisen merkki- ja subjektikäsitteiden näkökulmasta¹⁵⁵. Esseessä tulkitaan Derridan jälkeä ja *différancea* siten, että ihmisellä ei ole pääsyä sellaiseen tilaan, jossa kieltä ei olisi, sillä olemme alusta alkaen kielen sisällä vailla mahdollisuuksia päästä kielen ulkopuolelle (JS, 75).

Vaikka Anhavan ajatus sanan ja asian liitosta voi olla hyvin toisenlainen kuin derridalainen merkkikäsitteily, saattaisi ”Terve järki ja murtomaasukset” -esseen lainaama Anhavan lausunto kuitenkin sopia yhteen deleuzeläisguattarilaisen kirjallisuuskäsityksen kanssa, ainakin tällaisena asiayhteydestään irrotettuna katkelmana. Deleuzen ja Guattarin mukaan kirjallisuus on nimittäin affektiivista, mikä tarkoittaa sitä, että ajatteleva ja havaitseva ruumis (lukija) liikkuu uloimmalle reunalleen, jossa se kohtaa toisen ruumiin (kirjan). Keskinäisessä vuorovaikutuksessa lukija kiinnittyy kirjan affekteihin (eli kykyyn vaikuttaa ja tulla vaikutetuksi) ja muuntaa ne itselleen toimivaan muotoon, siis

¹⁵⁴ Myös Derrida vastustaa käsitystä kirjoituksesta pelkkänä merkityksen siirron välineenä (Derrida 2003b, 299). *Lehtolan* esseessä näkyy 1980-luvulla vallinnut suomenkielisen teoreettisen käsitteistön vakiintumattomuus, ja jotkin käsitteet ovat menneet myös sekaisin. Käyttöyhteyden perusteella *Lehtola* tarkoittaa yllä olevassa lainauksessa ”Signifioijan” sijasta ”signifioitavaa”, sikäli kuin hänen oletetaan viittaavan sanoilla ”Signifioija” ja ”Sisältö” samaan asiaan. *Lehtola* palaa näihin käsitteisiin hieman myöhemmin esseessään, jolloin hän käyttää niitä muodossa ”merkityksellistäjä (signifioija, ilmaisu)” ja ”merkityksellistettävä (signifioitava, sisältö)” (JS, 74). Kyseisiä käsitteitä on sittemmin alettu kutsua suomenkielisillä termeillä merkitsijä (*signifiant*) ja merkitty (*signifié*), mutta esimerkiksi Steinbock käyttää kirjassaan *Taideteos ja taidekasvatus* (1985) *Lehtolan* käyttämiä nimityksiä (Steinbock 1985a, 21).

¹⁵⁵ *Lehtola* puhuu Anhavan yhteydessä hieman hämmäntävästi 1960-lukulaisista, vaikka Anhava kuuluu pikemminkin 50-luvun modernistien polveen.

ominaisuuksiksi, jotka hän voi tunnistaa. (Massumi 1992, 36.) Tällöin voidaan hyvin ajatella lukemisen olevan kokemista, tosin sillä varauksella, että kirjan ei ajatella olevan kirjallisuuden ulkopuolisen todellisuuden kuva vaan osa todellisuutta. Tällainen käsitys on *Jälkisanojen* tapauksessa kiinnostava teoksen pro-voisoivuuden vuoksi eli siksi, että *Jälkisanat* on voimakkaan affektiivinen kirja.

Lähempi perehtyminen Anhavan kirjallisuusajatteluun kuitenkin osoittaa, että Deleuzen & Guattarin ja Anhavan käsitykset kirjallisuudesta eivät ole kovinkaan lähellä toisiaan. Tässä yhteydessä merkittävin ero on siinä, että Anhava painottaa kirjallisuuden todellisuutta jäljittelevää luonnetta. Esimerkiksi postuumisti julkaistussa kokoelmateoksessa *Todenkaltaisuudesta* (2002) Anhava kirjoittaa, että romaanikirjailija käyttää aineksena elävää elämää ja että todellisuusilluusion säilyminen on romaanikirjailijan teoksen onnistumisen välttämätön edellytys. Lisäksi hänen mukaansa ”ehdoton totuudellisuus, uskollisuus sille tunteen, tahdon ja ajatuksen värittämälle näkemykselle, joka on ihmisen kuva häntä ympäröivästä olemassaolosta, on muuan hyvän romaanitaiteen kulmakiviä”.¹⁵⁶ (Anhava 2002, 13–14.) Kuten on jo tullut ilmi, Deleuzen ja Guattarin rihmastoajattelun yksi periaate on sitä vastoin jäljentämättömyyden periaate (ks. tämän tutkielman luku 4.2), ja Deleuze korostaa myös sitä, että kirjallisuus ei ole eletyn elämän pakottamista johonkin ilmaisumuotoon (Deleuze 2007, 17).

Von Wrightia ja Paasilinnaa käsittelevien esseiden välillä on siis kiinteä yhteys eikä esseissä ole tarkkaan ottaen ainakaan pelkästään kyse von Wrightista ja Paasilinnasta henkilöinä. *Jälkisanojen* mukaan von Wrightin ja Paasilinnan esseitä näyttävät vaivaavan samankaltaiset ongelmat: humanismi, valtaa pönkittävä kielenkäyttö ja kritiikin vaarattomuus. Tässä käsiteltyjen esseistien kulttuuri- ja yhteiskuntakritiikin kriittisyys asettuu kyseenalaiseen valoon etenkin, kun otetaan huomioon, että *Lehtola* kirjoittaa ”Vastaanottoa rimojen alta” -esseen alussa, että ”[k]ritiikki on alunperin tarkoittanut kriisiin saattamista, kriisin luomista” (JS, 151).

5.5 Taide, terrorismi ja avantgarde

Von Wrightin ja Paasilinnan esseistiikka oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan arvostettua yhteiskunta- ja kulttuurikritiikkiä. Myös *Eskelisen* nimissä oleva ”Taide ja terrorismi – yhteiskunnallisen kirjoittamisen kokeilu” -essee ilmoittaa otsikossaan olevansa yhteiskunnallista kirjoittamista. ”Taide ja terrorismi” on *Jälkisanojen* esseistä ehkä haastavin, sillä se tuntuu viittailevan moniin suuntiin, argumentoivan katkelmallisesti ja hyppivän asiasta toiseen kokoamatta sanottavaansa lopulta yhteen. Esseestä on vaikea saada otetta, jopa sen punaista lankaa – taiteen ja terrorismin yhteyttä – on vaikea tavoittaa. Seuraavassa koetan hahmottaa esseitä mahdollisimman monesta näkökulmasta saadakseni selville, miten tämä esseekone on mahdollista saada toimimaan.

¹⁵⁶ Lainaus on peräisin alun perin vuonna 1948 *Suomalaisessa Suomessa* julkaistusta kirjoituksesta ”Romaanitaide. Erään muodonteorian esittelyä”.

5.5.1 Yhteiskunta ja terrorismi

Esseen otsikko ”Taide ja terrorismi – yhteiskunnallisen kirjoittamisen kokeilu” voidaan lukea viittauksena Dan Steinbockin teokseen *Sisäistetty herruus*, jonka alaotsikko on ”Politisoituneen luonteenrakenteen kritiikkiä; Taiteellisen kirjoittamisen kokeilu”. Steinbock viittaa otsikollaan Aleksandr Solženitsynin *Vankileirien saariston*¹⁵⁷ suomennokseen, jonka alaotsikko on ”Taiteellisen tutkimuksen kokeilu”¹⁵⁸. Steinbock analysoi teoksessaan yhteiskunnallisen kontrollin muotoa, jota hän luonnehtii uusimmaksi ja kenties hienovaraisimmaksi: valtion terroria ja sisäistettyä herruutta. Analyysissään hän käyttää hyväkseen erityisesti kriittistä teoriaa ja mannermaista ajattelua yleisemminkin. Siinä missä Steinbock pyrkii kirjansa nimen mukaisesti kirjoittamaan yhteiskunnasta ”taiteellisesti”, voidaan *Eskelisen* ajatella pyrkivän kirjoittamaan esseessään taiteesta tai kirjallisuudesta yhteiskunnallisesti.

Steinbock käyttää teoksessaan runsaasti erilaisia lähteitä, ja sen henkilöhaikemistosta löytyy muun muassa sellaisia nimiä kuin Theodor Adorno, Aristoteles, Barthes, Baudrillard, Walter Benjamin, Guy Debord, Deleuze, Freud ja Hegel. Yksi Steinbockin kirjallisista lähteistä on ranskalaisen Henri Lefebvren *Everyday Life in the Modern World* (1968), jossa on kokonainen terrorismia ja arkipäivää koskeva luku. Lefebvren mukaan terroristisen yhteiskunnan kehityksessä voidaan erottaa kolme vaihetta: ensimmäinen on repressiivinen yhteiskunta, toinen ylirepressiivinen yhteiskunta ja kolmas terroristinen yhteiskunta. Esimerkkinä repressiivisen yhteiskunnan toiminnasta Lefebvre käyttää roomalaiskatolista kirkkoa ja ylirepressiivisen yhteiskunnan mekanismeista protestanttista kirkkoa. Terroristista yhteiskuntaa hän pitää puolestaan suurimman mahdollisen repression yhteiskuntana.¹⁵⁹

Lefebvre ei tarkoita terroristisella yhteiskunnalla niinkään yhteiskuntaa, joka käyttäisi poikkeuksellisen paljon fyysistä väkivaltaa tai vuodattaisi verta, jolloin kyse olisi pikemminkin poliittisesta terrorismista, joka taas on hänen mukaansa aina lyhytkestoista. Lefebvren mielestä poliittinen terrorismi ei ole valtion terrorismia vaan poliittinen terrorismi päinvastoin terrorisoi valtiota. (Lefebvre 1971, 143–147.)

¹⁵⁷ Neuvostoliiton ”vankileirien saaristo” mainitaan *Jälkisanoin* (JS, 26).

¹⁵⁸ Solženitsynin 1970-luvulla ilmestynyttä teossarjaa ei alkuun julkaistu Suomessa, vaan ensimmäisten osien suomennokset ilmestyivät Ruotsissa Neuvostoliiton ja Suomen korkeimman poliittisen johdon painostuksen vuoksi. Niitä sai kuitenkin ostaa Suomesta vapaasti. (Jänis & Pesonen 2007, 202–203.)

¹⁵⁹ Foucault kirjoittaa *Seksuaalisuuden historian* ensimmäisessä osassa ”Tiedon tahto” (1976), että ainakaan seksuaalisuutta selitettäessä repressio ei ole riittävä eikä edes asianmukainen selitys. Hänen mukaansa väitetään, että porvarilliselle yhteiskunnalle tyypillinen repression aika alkoi 1600-luvulla ja jatkuu osin edelleen, mikä näkyy seksuaalisuuden tapauksessa siinä, että sukupuolesta puhuminen on tullut kaiken aikaa vaikeammaksi. Foucault kyseenalaistaa tämän ns. repressiohypoteesin kuitenkin asettamalla kysymyksen seksuaalisuudesta diskurssin näkökulmasta. Silloin näyttää pikemminkin siltä, että sukupuoliasiaa koskevat diskurssit ovat lisääntyneet, eivät vähentyneet. Tämä ei Foucault’n mukaan tarkoita kuitenkaan sitä, että seksuaalisuus olisi ”vapautunut”, vaan hän näkee sukupuolen diskurssiinpanon mahdollistavan vallan yhä useammat kosketuspinnat seksuaalisuuteen. (Foucault 1998, 18–21, 42.)

Terroristinen yhteiskunta on sen sijaan diffuusi ja sen väkivalta on aina latenttia, sillä paine kohdistuu sen jäseniin joka puolelta: yhteiskunnallinen järjestelmä tai "systeemi" itsessään on pakottava. Siksi terroria ei voida paikantaa, vaan se vaikuttaa kaikkialla. Lefebvren mukaan järjestelmä pitää vallassaan jokaista yksittäistä jäsentään ja alistaa jokaisen osaksi kokonaisuutta, jolla on strategia ja salainen päämäärä, jonka vain vallassa olevat tietävät.¹⁶⁰ (Lefebvre 1971, 147.) Steinbock kirjoittaa *Sisäistettyä herruutta* seuraavana vuonna ilmestyneessä teoksessaan *Narsismin fasismi* (1981), että

Humanismiksi ei tunnusteta sitä arkipäiväistä terroria, jota harjoitetaan Pohjoisen 'rauhantilassa', tässä hyvinvoinnin ja sodankäynnin infernossa. Pysyväksi rakennettu väkivalta, jota sovelletaan lain ja järjestyksen nimissä, mahdollistaa status quon, jossa ei enää tarvitse turvautua välittömään väkivaltaan, räjähteisiin ja pommeihin. (Steinbock 1981, 350.)

Steinbock siis esittää pohjoismaisen humanismin olevan arkipäiväistä terroria pitkälle lefebvreläiseen tapaan.

Kun näitä Lefebvren ja Steinbockin ajatuksia luetaan suhteessa edellisessä luvussa käsiteltyyn suomalaiseen esseistiikkaan, käy ymmärrettävämmäksi, miksi von Wrightin ja Paasilinnan esseitä nimitetään *Jälkisanoina* terroriksi. Niiden toteuttama humanismi, joka ilmenee hyvin samanlaisena niinkin erilaisissa asemissa olevilla kirjoittajilla kuin von Wright ja Paasilinna, voidaan nähdä yhtenä ajan suomalaista yhteiskuntaa pakottavana voimana, joka vaikuttaa kaikkialla ja jonka alkuperää tai lähdettä ei voida paikantaa, vaikka sen ilmenemismuotoja – kuten von Wrightin ja Paasilinnan esseet, suomalainen kirjallisuus tai peräti suomalainen punk – voidaankin tuoda esiin.

Toisaalta "Taide ja terrorismi" – *Sisäistetty herruus – Vankileirien saaristo* – viittausketju voi tuoda mieleen Neuvostoliiton, jossa terroria esiintyi paitsi Solženitsynin kuvaamilla vankileireillä myös tavallisessa arjessa lefebvreläisen terrorismin mielessä. Nämä kaksi esseen herättämää miellelyhtymää yhdessä rinnastavat suomalaisen yhteiskunnan ja neuvostoyhteiskunnan, jolloin miellelyhtymä voi kyseenalaistaa suomalaisen yhteiskunnan väitetyn moniäänisyyden Neuvostoliittoon verrattuna; tällöin essee kritisoi esimerkiksi suomettumista ja vihjaa, että Suomi oli itse asiassa eräänlainen "kekkosslovakia". Tällaisen

¹⁶⁰ Myös tässä Foucault on eri linjoilla Lefebvren kanssa. Foucault ei ensinnäkään näe, että juridinen ja negatiivinen tapa käsittää valta lain, kiellon, vapauden ja suvereenin käsitteiden avulla olisi enää paras mahdollinen. Hän kirjoittaakin, ettei ymmärrä valtaa instituutio- ja koneistokokonaisuudeksi, joka takaisi kansalaisten alistumisen valtiossa (kuten tulkitseen Lefebvren tekevän). Sen sijaan valta on hänen mukaansa "toiminta-alueensa järjestystä sisäisesti konstituivien voimasuhteiden moninaisuus", jossa voimasuhteet vaihtelevat kamppailuiden ja ristiriitojen mukaan. Näin ymmärretty valta voi Foucault'n mukaan institutionalisoitua ja ruumiillistua valtiokoneistoissa, lain muotoilemisessa ja yhteiskunnallisissa hegemonioissa. (Foucault 1998, 68–69.) Aivan kuten Lefebvren mukaan terrori terroristisessa yhteiskunnassa, Foucault'n mukaan "valta on kaikkialla, koska se kattaa kaiken ja etenkin koska se tulee kaikkialta" (Foucault 1998, 70). Hänen mukaansa ei kuitenkaan voida löytää tahoja tai subjektia, joka olisi vastuussa koko valtaverkoston kokonaisuudesta, toisin kuin Lefebvren mielestä, joka näkee, että "vallassa olevat" tietävät järjestelmän salaiset päämäärät. Foucault'nkin mukaan valtasuhteet ovat kuitenkin intentionaalisia siinä mielessä, että ei ole valtaa, joka esiintyisi ilman päämääriä ja tavoitteita. (Foucault 1998, 71; Lefebvre 1971, 147.)

tulkinnan puolesta puhuu muun muassa se, että Steinbockin käsittelemä ”sisäistetty herruus” ilmenee *Punk-akatemian* mukaan esimerkiksi taiteessa siten, että taiteilijat, intellektuellit ja kirjailijat – ”perinteiset vastaanhangottelijat” – sulautetaan valtion ”harmoniseen järjestykseen” (Blomstedt & Saarinen 1980, 67). Näin olikin käynyt 1960-luvun Suomessa, jossa Kekkonen sulautti kulttuuriväen nopeasti osaksi valtiollista järjestystä, mitä kritisoidaan myös *Jälkisanojen* esseessä ”Muun muassa 60-luvusta”.

Lefebvren jakaessa terroristisen yhteiskunnan kehityksen kolmeen vaiheeseen ”Taide ja terrorismi” jakaa terrorismin kolmeen kehitysvaiheeseen. Ensimmäinen niistä on klassinen terrorismi, joka pyrkii joko valtiolliseen itsenäisyyteen tai jonkin maantieteellisen alueen itsenäisyyden lisäämiseen tai puolustamiseen. Toinen on moderni terrorismi, joka pyrkii muuttamaan yhteiskuntajärjestelmää tai jotakin sen osa-alueita. Kolmas taas on postmoderni terrorismi, jota ei enää perustella halulla vaikuttaa yhteiskuntaan; motiiviksi riittää itsetietoinen itsetuho. (JS, 52.) Tässä postmoderniksi nimitetty itsetietoinen itsetuho on tyypillistä myös punk-asenteelle ja -uholle (ks. JS, 166–167).

”Taide ja terrorismi” -esseessä postmodernia terrorismia luonnehtii tietty pessimismi ja kyynisyys, sillä siinä kirjoitetaan: ”[ä]ärimmilleen yksinkertaisten kysymyksen voi sanoa koskevan sitä, mitä tehdä tuhoa odotellessa” (JS, 52). Tällainen suhtautuminen on situationisti Raoul Vaneigem mukaan passiivista nihilismia (Vaneigem 1994, 178–179). *Jälkisanojen* esseen väite viittaa näkemykseen lähestyvistä ekokatastrofista, joka mainitaan myös von Wright -esseessä (JS, 19, 32) ja joka oli ollut 1980-luvun suomalaisessa julkisuudessa esillä muun muassa vihreän liikkeen nousun ja vuonna 1986 sattuneen Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuuden myötä. ”Taide ja terrorismi” -esseessä näkyy myös huoli yhteiskunnan kontrollimuotojen kiristymisestä. Esimerkkeinä näistä esseessä mainitaan saastepäästöjen aiheuttamat syöpäkuolemat sekä se, että Suomeenkin – jossa terrorismin uhka ei ollut millään tavoin ilmeinen – suunniteltiin puhelinkuntelun ja salaisten kotietsintöjen sallimista (JS, 61). Huoli kontrollin kiristymisestä oli tavallinen tietyissä 1980-luvun alakulttuureissa ja kontrollista olivat kirjoittaneet myös Burroughs ja Deleuze.

”Taide ja terrorismi” -esseeseen sisältyy kyynisyyden, pessimismin ja passiivisen nihilismin lisäksi myös tietynlaisia eettisiä painotuksia. Ensinnäkin kirjoitus provosoi lukijaa miettimään ympäröivää yhteiskunnallista tilannetta vaila ylenpalttista luottamusta omiin poliittisiin vaikutusmahdollisuuksiinsa tai perinteisten poliittisten keinojen kykyyn ratkaista uudenlaisia uhkakuvia¹⁶¹. Siinä kirjoitetaan esimerkiksi, että

[v]aikka eloonjääminen on ekoterrorismin ainoa tavoite, ei sivistyneen ekoterroristin silti tarvitse olla parlamentaarisen demokratian vastustaja. Äänestäminen vain nähdään yhtä tehokkaana vaikutuskeinona kuin se, että lapsettomuudesta kärsivä pari kävisi kerran neljässä vuodessa aseman vessassa masturboimassa ja ihmettelisi muun aikaa miksei mitään synny. (JS, 53.)

¹⁶¹ Samoista aiheista Eskelinen puhui myöhemmin TV 1:n *Menestyksen salaisuus* -ohjelmassa ja aiheita käsitellään myös Eskelisen romaaneissa.

Terrorismikirjoitusta voidaan lukea myös aktiivisen nihilismin valossa. Essee luonnehtii postmodernia terrorismia ”itsetietoiseksi itsetuhoksi” ja sanoo sen perustuvan oivallukseen, että ”myönteisiksi koettujen psyykkisten ja/tai yhteiskunnallisten asiaintilojen saavuttaminen ei ole millään keinoin mahdollista” (JS, 52). Tällöin lakataan esseen mukaan vaatimasta terrorismilta yhteiskunnallista vaikuttamista ja siirrytään terrorismiin elämänmuotona, siis ”työnä, harrastuksena, nautintona, terapiana, taiteena ja viihteenä” (JS, 52).

Hieman tämänsuuntaista aktiivista nihilismia peräänkuuluttivat Kansainväliset situationistit (SI), jota on luonnehdittu viimeiseksi avantgardeliikkeeksi. Liikkeen johtohahmona pidetään Guy Debordia (1931–1994), ja toinen tunnettu hahmo liikkeen johdossa oli jo mainittu Vaneigem (s. 1934). Situationistiliike perustettiin 1957 ja lakkautettiin 1972, ja nimestään huolimatta liike oli hyvin Pariisi-keskeinen. Avantgardistisuuden lisäksi situationisteja luonnehti radikaali marxilainen kapitalismin kritiikki, ja situationistit ovat olleet suosittuja muun muassa punkkulttuurissa (Pyhtilä 2005, 11).

Vaneigemin mukaan aktiivinen nihilisti ”kritisoi hajoamistilan syitä vauhdittamalla sitä sabotaasilla” (Vaneigem 1994, 179; Pyhtilä 1999, 39 ja 53), ja tämän ajatuksen on yhdistänyt punkkiin esimerkiksi Stewart Home (s. 1962) romaanissaan *Käkimassaa* (1989). Siinä nuoret vegaanipunkkarit tekevät väkivaltaisen iskun erääseen kahvilaan näennäisen ekoterroristisessa ja toisaalta varsin situationistisessa hengessä. *Käkimassaa* ilmestyi kaksi vuotta *Jälkisanojen* ilmestymisen jälkeen, eikä tarkoituksenani ole väittää, että *Jälkisanat* viittaisi *Käkimassaan*, vaikka 2000-luvun lukijan kokemuksessa ne saattavat hyvin olla osa samaa rihmastoa. Sen sijaan pyrkimyksenä on tuoda esiin, että samantapaisia ajatuksia kirjallisuuden, terrorismin ja punkin yhteyksistä esitettiin samoihin aikoihin muuallakin kuin Suomessa ja *Jälkisanoin*. Toisaalta kytkös osoittaa, että moniin suuntiin haarautuva kirjoitus voi synnyttää lukijoissa helposti merkityksiä, joita siihen ei ole edes voitu tarkoituksella kirjoittaa, mikä vahvistaa omalla tavallaan jälkistrukturalistista tapaa korostaa lukijan roolia merkityksenmuodostuksessa¹⁶².

Joka tapauksessa ”Taide ja terrorismi” -esseen kuvausta postmodernista terrorismista voidaan lukea jonkinlaisena dystopiana, mutta toisaalta sen asenne voidaan tulkita myös radikaaliksi ja aktiiviseksi nihilismiksi, jossa pyritään hajottamaan kaikki arvot, jotta voitaisiin päästä täydellisen nihilismin affirmatiiviseen vaiheeseen, sikäli kuin se ehditään saavuttaa ennen uhkaavaa ekokatastrofia.

5.5.2 Kirjallisuus ja terrorismi

Mitä tekemistä tällä kaikella sitten on kirjallisuuden kanssa? Essee ehdottaa, että taiteilija ja terroristi voisivat ottaa oppia toistensa toimintatavoista. Ensinnäkin kirjaa voitaisiin käyttää terrori-iskujen välineenä esimerkiksi siten, että

¹⁶² Barthes kirjoittaa myös siitä, että lukija on se tila, jossa intertekstuaaliset suhteet muodostuvat, ei tekijä (Barthes 2002, 69). Tämän ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa sitä, ettei myös tekijällä voisi olla mielessään intertekstuaalisia yhteyksiä.

”valtaeliitille” annettaisiin lahjaksi ”banaaleja deluxe-kuvakirjoja”, jotka erittäisivät huoneilmaan syöpää aiheuttavia kemikaaleja. Kirjoissa voitaisiin myös esittää fiktion muodossa yksityiskohtaisia suunnitelmia terroriteoista. Vaativin kirjallisuuden ja terrorismin yhdistämisen muoto voisi kuitenkin olla se, että lukijan olisi tehtävä tietynlaisia terroritekoja voidakseen edetä vain tietokonepääteellä olemassa olevan tekstin lukemisessa¹⁶³. (JS, 58.)

Nämä ovat kirjallisuuden ja ”oikean” terrorismin yhdistämisen muotoja ja sellaisina kenties lähinnä esseiden provokaatiopyrkimyksiä. Esseessä kirjoitetaan kuitenkin myös, että ”[t]aiteilija, joka haluaa vaikuttaa, ei voi olla harkitsematta terrorismin tarjoamia mahdollisuuksia” (JS, 51). Kun esseiden Steinbockviittauksen synnyttämä oletus pyrkimyksestä kirjoittaa kirjallisuudesta yhteiskunnallisesti otetaan huomioon, esseiden hahmottelemia terrorismin vaiheita voidaan lukea kirjallisuutta koskevana allegoriana, jolloin ne kuvaavat kirjallisuuden vaiheita. Tällöin klassisen kirjallisuuden tehtävänä on kaunokirjallisuuden diskurssin synnyttäminen ja vakiinnuttaminen, modernin kirjallisuuden tehtävänä esimerkiksi tiettyjen muotoseikkojen uudistaminen tai porvarillisen rauhan häiritseminen avantgardistisessa hengessä, ja postmodernin kirjallisuuden funktiona muita päämääriä palvelematon kirjallinen toiminta sekä kirjallisuuden käsitteen purkaminen tai hajottaminen. Kun kehitysvaiheita luetaan näin, essee näyttää käsittelevän lomittain ainakin kahta asiaa: sekä ”yhteiskunnallista todellisuutta” että kirjallisuutta ja kirjoittamisen tapoja¹⁶⁴.

Kun ”terrorismi” rinnastetaan ”kirjallisuuteen”, näyttäytyy osa esseiden väitteistä uudessa valossa: kirjallisuus ja terrorismi voidaan yhdistää kielelliseksi terrorismiksi. *Jälkisanojen* takakannessa kirjan tekstiä luonnehditaan verbaaliteroismiksi. Jo Olli Jalonen oli kirjoittanut *Ylioppilaslehdessä* vuonna 1981 kirjallisuudesta vastaterrorina, lukijoiden piinaamisena, jotta päästäisiin eroon suomalaista kirjallisuutta luonnehtivasta konsensushengestä (Jalonen 1981b). *Jälkisanoina* Jalosen teoksia nimitetään kuitenkin ”partiolaisproosaksi” ja ”jonkinlaisiksi aikuisen kirjoittamiksi syyspörräisiksi”, siis kritiikkinsä osalta täysin vaarattomiksi, mikä johtuu *Jälkisanojen* mukaan osittain Jalosen käyttämien kirjallisten keinojen rajoittuneisuudesta ja toisaalta humanistisista lähtöoletuksista (JS, 175). Tästä näkökulmasta ”Taide ja terrorismi” -esseeseen voidaan katsoa kommentoivan Jalosen ”terroristista” kirjallisuutta tai käsitystä kirjallisuudesta.

Jälkisanojen mukaan verbaaliteroismista ei käykään mikä tahansa kirjallisuus vaan ainoastaan avantgarde; koska 1900-luvun modernistisen avantgarde-taiteen tarkoituksena oli ollut pyrkimys rikkoa eri tavoin taideteoksen rajoja, voisi myös taiteen ja terrorismin välinen raja olla avantgarden hengessä murrettavissa. (JS, 51.) Kirjallinen avantgarde määritellään esseessä kuitenkin ”(turhaksi) yritykseksi rikkoa taideteoksen ja todellisuuden välinen keinotekoinen raja”, ja avantgardistisen kirjallisuuden, samoin kuin kaiken muunkin avant-

¹⁶³ Tätä aihetta kehitellään esimerkiksi Eskelisen kauhunovellissa ”Tartar Baby”, joka on julkaistu Silja Hiidenheimon ja Eskelisen toimittamassa teoksessa *Viiltokuvia* (1992).

¹⁶⁴ Kirjoitan ”yhteiskunnallisen todellisuuden” lainausmerkkeihin, koska kuten ”Sianhoito-opasta” käsittelevässä luvussa kävi ilmi, deleuzeläis-guattarilaisessa viitekehäksessä kirjallisuutta ei voida erottaa todellisuudesta, sillä se on todellisuutta.

gardetaiteen, ongelmaksi essee nimeää vastaanottajan, joka haluaa pysyä passiivisena¹⁶⁵ (JS, 57). Avantgardistisen kirjallisuuden paremmuus perustuu lukijan aktivoimiseen; avantgarden päämääränä on ollut häiritä porvarillista rauhaa ja kyseenalaistaa vallitsevia ajattelutapoja aina uusin tavoin. Arvottaminen on esseessä selvää: ”kulutettava” kirjallisuus kelpaa vain huumeiden huonoksi korvikkeeksi, kun taas avantgardistinen kirjallisuus olisi hyvää kirjallisuutta, mutta suomalainen lukija ei sitä ymmärrä (ks. JS, 51).

Yksi ongelma on esseen mukaan myös siinä, että jos vastaanottaja pysyy passiivisena, vastaanottajan ja taideteoksen välinen keinotekoinen vastakkaisuus ja hierarkia eivät purkaudu, eikä kirjallinen teos voi silloin muuttua tekstiksi. Teoksen muuttuminen tekstiksi taas edellyttäisi esseen mukaan siirtymistä tulkinnasta disseminaatioon. (JS, 57.) Nämä esseen väitteet ovat telqueliläisiä, ja ne ovat samansuuntaisia esimerkiksi Derridan ja Barthesin näkemysten kanssa. Teoksen muuttuminen tekstiksi viittaa suoraan Barthesiin, joka on kirjoittanut ”Teoksesta tekstiin” -nimisen esseen¹⁶⁶. Siinä hän erottaa toisistaan teoksen ja tekstin käsitteet – tosin siitä, miten nämä käsitteet olisi tulkittava, on olemassa monia näkemyksiä, mikä johtuu paljolti siitä, että Barthes itse käytti niitä eri tavoin eri yhteyksissä. Vaikka Barthes varoitti tulkitsemasta tekstiä avantgardistiseksi kirjallisuudeksi, juuri niin hänen tekstin käsitteensä on kuitenkin usein ymmärretty (Barthes 2002, 72; ks. Keskinen 2001, 93 ja Mehtonen 2001, 52). Myös ”Taide ja terrorismi” -esseessä puhutaan tekstistä avantgardistisen kirjallisuuden yhteydessä, mutta essee ei silti samasta niitä.

Miten siirtyminen teoksesta tekstiin sitten pitäisi tässä ymmärtää? Siitä vallinnee yksimielisyys, että bartheslainen teksti vaatii lukijalta osallistumista merkityksenmuodostumisen prosessiin, mihin myös ”Taide ja terrorismi” viittaa. Samoin tekstiin kuuluu olennaisella tavalla disseminaatio, joka tarkoittaa merkityksen leviämistä tai hajoamista – tai kylvämistä, kuten Leena Kirstinän *Manillaköyttä* koskevassa artikkelissa (ks. Kirstinä 1987, 53). Barthesin mukaan on myös niin, että tekstiä ei voi tulkita, sillä tulkittuna siitä tulee teos. (Barthes 2002, 75–78; Barthes 1992, 178.) Teksti on siis kahlitsematonta, pysäyttämätöntä virtaa, liikettä merkityksenmuodostumisen prosessissa, kun taas teos on pikemminkin lukkoon lyöty tulkinta, jota pidetään myös ”oikeana” tulkintana. Tässä yhteydessä tulkinta tarkoittaa sellaista tapaa lukea, jossa tekstin monenlaiset ainekset pyritään saattamaan yhden ainoan merkityksen uomaan.

”Taide ja terrorismi” -esseen mukaan niin sanotut tavalliset kirjanlukijat ja kirjallisuudentutkijat reagoivat bartheslaiseen tekstiin eri tavoin. Silloin kun *harrastaja* suosii teosta tekstin sijaan, syy siihen on vastaanottajan passiivisuudessa ja haluttomuudessa osallistua tekstin tuottamiseen – tällainen lukija on lähinnä kuluttava lukija. Teoksessa mieluummin pitäytyvä *tutkija* taas suhtautuu tekstiin yrittäen hallita tekstin moninaisuutta typistämällä sen tulkinnallaan yhteen merkitykseen, siis teokseksi. (JS, 57.) Tämä väite on ainakin sikäli osuva, että kirjallisuustiede on perinteisesti ollut juuri tulkitseva käytäntö vain tulkin-

¹⁶⁵ ”Totuuden rakastamisen jälkeen” -tekstissä Eskelinen ja Lehtola kirjoittavat postfilosofian yhteydessä että : ”Monella tasolla päädytään samaan tulokseen kuin avantgarde-taiteessa: vastaanottaja on idiootti” (Eskelinen ja Lehtola 1985, 508).

¹⁶⁶ ”De l’œuvre au texte” (1971).

nan lähtöoletusten vaihdellessa teoreettisten ja metodisten tuulien mukaan vaikkapa elämäkerrallisesta otteesta esimerkiksi psykoanalyttiseen tulkitsemiseen (ks. Gasché 1986, 266).

Jälkisanat ei kuitenkaan ole ensimmäinen teksti, joka on yhdistänyt kirjallisuuden ja terrorismin eikä edes äsken mainittu Jalosen kannanotto. Itse asiassa kytköksellä on pitkäkööt perinteet ranskalaisessa keskustelussa. Kirjallisuuden ja terrorin tai terrorismin yhteydestä ovat kirjoittaneet ainakin Jean Paulhan (1884–1968), Maurice Blanchot (1907–2003) ja Tel Quel -piiri¹⁶⁷.

Blanchot lukee kirjassaan *Faux pas* (1943) julkaistussa kirjoituksessa ”Comment la littérature est-elle possible?” Paulhanin *Les Fleurs de Tarbes ou La Terreur dans les Lettres* -teosta. Hän kysyy, mihin Paulhanin käsittelemä kirjallisuuden terrori perustuu, ja erottelee kahdenlaisia terroristeja: niitä, joiden mielestä kielen tehtävänä on ilmaista ajattelua täsmällisesti, ja niitä, joiden mukaan kielen ensisijainen tehtävä on kommunikaatio, ei ilmaiseminen. Eroista huolimatta näitä kahta tapaa ajatella yhdistää se, että molempien mukaan kirjailijan tehtävä on tuoda esiin autenttista ajattelua, minkä kulunut kielenkäyttö voi vaarantaa. (Blanchot 1943, 95–96.) Blanchot tulkitsee, että Paulhanin terrorin käsite ei ole esteettinen tai kriittinen, vaan se kattaa melkein koko kaunokirjallisuuden alan – terrori on olennainen osa kirjallisuutta. Sen vuoksi Blanchot’n mukaan on niin, että syyttäessämme terroria kyseenalaistamme oikeastaan kirjallisuuden. (Blanchot 1943, 97; ks. Ffrench 1995, 31.)

Paulhanin ja Blanchot’n näkemyksillä kirjallisuudesta ja terrorista oli Patrick Ffrenchin mukaan suuri vaikutus niin Barthesin kirjallisuusajatteluun kuin Tel Queliin yleisemminkin. Ffrench tulkitsee Paulhanin ja Blanchot’ta niin, että jos kaikki kirjallisuus kerran on terroria, on tie silloin auki kirjalliselle terrorismille eli avantgardelle, jonka äärimmäisenä arvona on kirjallisuus itse. (Ffrench 1995, 31.) On kuitenkin huomattava, että Paulhanin ja Blanchot’n ajatus kirjallisesta terrorista autenttisen ajattelun ilmaisemisena tai välittämisenä ei sovi yhteen jälkistrukturalismin kanssa, vaikka heidän näkemyksensä kirjallisuudesta terrorina onkin vaikuttanut jälkistrukturalistiseen kirjallisuuskäsitykseen. Jälkistrukturalististen teorioiden mukaan kieli ei nimittäin ole ajattelun ilmaisemisen väline, vaan ajattelu itsessään on kieltä. Kielessä taas ei ole pysyviä tai yksi-

¹⁶⁷ Teoksessaan *Les Fleurs de Tarbes ou La Terreur dans les Lettres* (1941) Paulhan kutsuu terroriksi sellaista kirjallisuutta, joka sanoutuu irti retoriikan säännöistä, ja sitä esiintyy hänen mukaansa romantiikasta lähtien. Terroristisen kirjallisuuden tavoitteena on omaperäisemmän ja säännöistä vapaan ilmaisun löytäminen. (Syrotinski 2006.) Paulhan kirjoittaa, että reetorit kertoivat ennen, miten runoutta tulee kirjoittaa, mitä sanoja tai äänneitä tulee käyttää ja millaisia kukkia kuvata. Moderni retoriikka oli kuitenkin muuttunut pikemminkin joukoksi sääntöjä, jotka kertoivat, mitä äänneitä ja sanoja ei tule käyttää tai mitkä kukat eivät kuulu hyvään runouteen, mikä oli tehnyt runoudesta pelkkää kieltojen noudattamista. (Paulhan 1941, 41.) Moderni kirjallisuus oli puolestaan alkanut pyrkiä kokonaan eroon säännöistä, kliseistä ja latteuksista voidakseen uudistua (Paulhan 1941, 45–46). Paulhanin mukaan terrorin ongelma on kuitenkin se, että terroristiset kirjailijat jäävät kielen vangeiksi. Pyrkinessään välttämään kliseitä ja kuluneita ilmauksia he voivat käyttää vain sellaista kieltä, jota ei ole käytetty liikaa, mikä on omalla tavallaan rajoitettavaa. Siksi Paulhan ehdottaa ratkaisuksi kehittelemäänsä ”uutta retoriikkaa”, joka tunnustaisi ja tunnustaisi latteuksien ja kuluneiden ilmausten ambiguiteetin ja antaisi näin kirjailijoille lisää liikkuma-alaa. (Syrotinski 2006.)

selitteisiä merkityksiä, minkä vuoksi ajattelu ei voi jälkistrukturalismin mukaan myöskään olla autenttista; merkitykset syntyvät erojen pelissä, eikä ole olemassa mitään mikä takaisi näiden merkitysten ”autenttisuuden”. Joka tapauksessa Ffrench siis samastaa *Jälkisanojen* tapaan avantgarden ja (kirjallisen) terrorismin, ja hänen muotoilussaan näkyy myös avantgardeen usein liitetty ”taidetta taiteen vuoksi” -ajatus.

”Taide ja terrorismi” -esseen asettumattomuus ja esitystavan hajanaisuus näyttävät tarkoituksellisilta. Esse toteuttaa kirjallista terrorismia kielessään ja rakentumisperiaatteissaan, mikä tuo mieleen niin *Jälkisanojen* esipuheita koskevassa luvussa mainitun šklovskimaisen ”vaikeuden” kuin bartheslaisen ajatuksen siitä, että kirjailijan on sitouduttava kirjoituksensa muodolla, ei sisällöllä. Tällöin esse näyttäytyy tekstinä, joka pyrkii vaikuttamaan lukijaan myös kielenkäytön ja tekstin rakentumisperiaatteisiin liittyvin keinoin. Esimerkiksi vaikeasti tunnistettavat tekstienväliset viittaukset ja asioiden käsittely suhteellisen mielivaltaiselta vaikuttavassa järjestyksessä – joka vaikeuttaa tekstin ymmärtämistä – poikkeavat paljon suomalaisen esseekirjoittamisen selkeyteen ja yksiselitteisyyteen tähtäävistä konventioista.

Rinnastaessaan postmodernin terrorismin postmoderniin (tai postmodernistiseen) kirjallisuuteen esse pyrkii myös vapauttamaan postmodernistisen kirjallisuuden yhteiskunnallisen vaikuttamisen taakasta ja tekemään sille tilaa ”työnä, harrastuksena, nautintona, terapiana, taiteena ja viihteenä”. Kun otetaan huomioon *Jälkisanojen* postmodernistiset piirteet, tämä koskee myös kirjaa itseään. Suhteessa ajan suomalaisen kirjallisuuden kontekstiin tämä tulkinta on ainakin siinä mielessä asianmukainen, että keskustelua postmodernismista käytiin Suomessa innokkaimmin nimenomaan 1980-luvulla. Sen vuoksi esseetä on mahdollista lukea kannanottona aiheeseen.

”Taide ja terrorismi” -esse siis pyrkii sekä vapauttamaan kirjallisuuden yhteiskunnallisen vaikuttamisen taakasta että olemaan itse yhteiskunnallista kirjoittamista, vaikkakin toisella tavalla kuin mihin suomalaisessa kirjallisuudessa oli totuttu. Tämä synnyttää esseeseen ratkeamattoman ristiriidan, jota voidaan pitää joko aporiana tai postmodernismille tyypillisenä kirjallisena keinona (ks. Hutcheon 1991, 5). Esseelle löytyykin vielä yksi ulottuvuus, kun sitä luetaan suhteessa suomalaisen kirjallisuuden perinteisiin.

Suomessa yhteiskunnallinen kirjoittaminen oli ollut ennen *Jälkisanoja* niin sanottua ”osallistuvaa kirjallisuutta”, esimerkiksi dokumentaarisuuteen pyrkivää realistista kirjallisuutta tai julistavan (puolue)poliittista runoutta ja toisaalta ”kantaaottavaa” tai ”kriittistä” pamflettikirjallisuutta tai esseistiikkaa, kuten von Wrightin ja Paasilinnan tapauksissa. Kaikkia näitä kirjoittamisen tapoja *Jälkisanat* pitää terrorina, ja niitä luonnehtii humanismi ja kirjallisuuden kommunikoivuuden korostaminen; kirjoitusta ajatellaan ajatusten siirron välineenä. Suomalaisten lukijoiden oletusta kirjallisuuden kommunikoivuudesta kritisoidaan esimerkiksi *Jälkisanojen* esseessä ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” (JS, 110–111).

Kun kirjallisuuden nähdään olevan kommunikaatiota tai sanoman välittämistä, kirjoitustyylillisenä ihanteena on luontevaa pitää mahdollisimman yk-

siselitteistä kieltä, jonka ajatellaan kenties vieläpä tavoittavan todellisuuden välittömästi¹⁶⁸. ”Taide ja terrorismi” -essee (mutta myös *Jälkisanat* kokonaisuudessaan) taas haastaa asettumattomuudellaan ja korostuneella kielellisellä vaikeudellaan suomalaisen ”hyvän esseistiikan” perinteen, ja sitä voidaan luonnehtia kirjalliseksi tai verbaaliterorismiksi – ja avantgardeksi.

Mikä sitten oikein on ”Taide ja terrorismi” -esseen sanoma? Bartheslaisen Teksti-kytköksen vuoksi esseeseen ”oikean” merkityksen etsimisestä voidaan luopua ja sen ”sisällöllinen” moninaisuus voidaan käsittää osaksi esseeseen strategiaa; auki jäävät merkitykset eivät pysäytä ajattelua ja tyynnytä lukijaa vaan jättävät kysymykset auki ja mahdollisesti vaivaamaan mieltä. Tällainen häiritsevyys vaikuttaa lukijaan ja provosoi ajattelemaan, minkä vuoksi tätä tekstin piirrettä voidaan pitää yhteiskunnallisena esseeseen alaotsikon tarkoittamassa mielessä.

Tässä ”Taide ja terrorismi” -luennassani olen korostanut esseeseen kirjallisuuteen ja etenkin esseistiikkaan liittyviä kytköksiä muiden terrori- ja terrorismiulottuvuuksien kustannuksella. Esseeseen moniin suuntiin rönnyilevää tekstiä on varmasti mahdollista lukea muillakin tavoilla silloin, kun kiinnostuksen ensisijaisena kohteena ovat muut asiat kuin kirjallisuuskäsitykset.

5.6 Kirjallisuuden opetuksesta ja tutkimuksesta

Eskelisen ja **Lehtolan** nimissä julkaistu essee ”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” on yksi *Jälkisanojen* pamflettimaaisimmista teksteistä. Se keskittyy suomimaan kirjan ilmestymisajan kirjallisuudentutkimusta ja -opetusta suomalaisissa yliopistoissa, ja sen kritiikin kohteena on ajan suomalaisen tutkimuksen vanha-aikaisuus ja jälkeenjääneisyys verrattuna eurooppalaiseen perinteeseen sekä esimerkiksi dekonstruktion pinnallinen ja muutoksiin johtamaton omaksuminen. Esseeseen alaotsikko ”Ammatti: torjunta”¹⁶⁹ muistuttaa von Wrightia koskevassa esseessä esiin nousseesta imperatiivista ”on torjuttava”. Se näyttää viittaavan, että ajan suomalainen kirjallisuudentutkimus torjui mannermaisen ajattelun niin kuin vonwrightimäinen ajattelutapakin.

Aiheensa puolesta essee liittyykin yhteen ”Lakritsipenis ja omenansyönin ammattilaiset” -esseeseen kanssa, jossa nostetaan esiin se, että von Wright sivuuttaa mannermaisen ajattelun irrationaalisenä. Essee on rihmastosuhteessa myös *Parnasson* numerossa 5/1986 julkaistuun Eskelisen kirjoitukseen ”Throw up – erään keskustelun jälkeen”¹⁷⁰, joka on vastine aiemmissa *Parnasson* numeroissa käytyihin keskusteluihin koulujen kirjallisuudenopetuksesta. Näiden yhteyksien lisäksi ”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” -esseetä voidaan pitää jäljempänä käsiteltävän ”Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat” -

¹⁶⁸ Ks. luvussa 5.1 esitellyt Paasilinnan hyvän esseeseen kriteerit. Aihetta käsitellään myös esseessä ”Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat”, tosin kirjallisuuskritiikin näkökulmasta.

¹⁶⁹ Tämä viittaa Michelangelo Antonionin elokuvaan *Ammatti:reportteri* (1975).

¹⁷⁰ Tämä viittaa Michelangelo Antonionin elokuvaan *Blow up – erään suudelman jälkeen* (1966).

esseen parina, koska molemmat käsittelevät hieman samaan tapaan pamflettimaisesti ja yksittäistapausta yleisemmin tiettyjä *Jälkisanojen* ilmestymisajan suomalaisen kirjallisuusinstituution osa-alueita.

”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” jakaa suomalaiset kirjallisuudentutkijat kahteen leiriin: harrastajamasturboijiin ja ammattionanisteihin. Harrastajamasturboijat ovat juuttuneet esseeseen mukaan kotimaiseen sotienaikaiseen kansankirjallisuuteen ja kenties muutamiiin venäläisiin ja saksalaisiin klassikkoihin. Tähän ryhmään kuuluvat vain harrastavat kirjoista kirjoittamista, sillä ”heidän ’lukemisensa’ funktio on ulostaa lukemisen varjolla omaa masentavaa elämänsaastaansa mahdollisimman laajan lukijakunnan naamalle” (JS, 83). Esseeseen mukaan heidän tarkoituksenaan on myös osoittaa, kuinka lukijan on mahdollista lukea kirjojen avulla ”omaa maailmaa ja elämää” (JS, 83). Ammattionanisteja taas ovat lähinnä professorit, ja heidän tehtävänään on olkihatun pitämisen lisäksi¹⁷¹ lukea kirjallisuutta ”kuppaisten” teorioiden avulla – ja nostaa kuukausipalkkaa. (JS, 83.)

Esseen kielenkäyttö on silmiinpistävän provosoivaa, mikä voi saada lukijan miettimään moisen kielenkäytön tarkoitusta juuri tässä yhteydessä. Tyylistä tulee *Jälkisanojen* muiden samaan suuntaan johdattavien piirteiden vuoksi mieleen punk, ja esseeseen kielenkäyttöä onkin mahdollista lukea eräänlaisena kommenttina siitä, miten punk-asenne voi ilmetä esseekirjoittamisen kielenkäytössä. *Jälkisanojen* väitteet harrastajamasturboijista ja ammattionanisteista voi nimittäin käsittää muunnelmaksi *Punk-akatemian* ”Punktohtorin dialektiikkaa” -haastattelun kohdasta, jossa sanotaan, että

Filosofeja on kahdenlaisia: ammattifilosofeja, jotka omistautuvat filosofialle, ja maallikkofilosofeja, jotka ovat omistautuneet maailmalle. Saarisessa elää ammattifilosofin rinnalla maallikkofilosofi, joka pystyy näkemään maailman uutena, silmissä räjähtävänä, punkmaailmana. (Blomstedt & Saarinen 1980, 15.)

Kun *Jälkisanojen* ja *Punk-akatemian* muotoiluja luetaan rinnakkain, näyttäytyy *Punk-akatemian* punkhenkisyys ainakin kielenkäytön tasolla kovin laimeana ja epäuskottavana.

Jälkisanojen esseeseen provokatiiviset väitteet ovat kuitenkin myös suoraa kritiikkiä 1980-luvun kirjallisuudentutkimusta kohtaan, jonka yksi ongelma oli esseeseen mukaan se, että kirjallisuudentutkimus vastasi uusiin haasteisiin ja muutostarpeisiin muuttamalla sanastoaan mutta jättämällä toimintatavat entiselleen. Lisäksi kirjallisuustiede pyrki esseeseen mukaan hävittämään omat tietoteoreettiset ja epistemologiset umpikujansa sen sijaan, että olisi nostonut ne esiin tarkasteltaviksi. (JS, 85.) ”Kirjallisuuden opetus ja tutkimus” -esseessä todetaan kyllä, että kirjallisuudentutkimus oli 1980-luvulla muuttunut hieman, mutta vain pintapuolisesti: oli alettu puhua diskurssikäytännöistä ja muista tuolloin (suomalaisittain) uusista tavoista ajatella, mutta kyse oli kuitenkin siitä, että ajattelu oli pysynyt entisenlaisena ja vain puhetapa oli muuttunut. (JS, 87–88.)

Tällainen kritiikki voi olla ainakin osittain oikeutettua, sillä esimerkiksi intertekstuaalisuus-käsitteen suomalainen käyttö tukee tätä väitettä. Julia Kriste-

¹⁷¹ Tämä viittaa Kai Laitiseen.

va loi käsitteen Mihail Bahtinin dialogisen sanan pohjalta, ja käsitteellään Kristeva tarkoittaa tekstienvälisyyttä, jonka hän ymmärtää toisin kuin 1960-luvun ranskalaisessa kirjallisuustieteessä oli tapana. Kirjallisuustieteessä tehtiin tuolloin niin sanottua vaikutustutkimusta, jossa oltiin kiinnostuneita vaikutussuhteista kirjailijoiden ja teosten välillä, ja tällaisen ajattelutavan mukaan on relevanttia pohtia esimerkiksi sitä, miten Väinö Linna on vaikuttanut Antti Tuuriin, tai onko ”liiallinen” kahden teoksen samankaltaisuus toisen osapuolen plagiointia. (Makkonen 1991, 13–15.) Kristevalainen intertekstuaalisuus, jota esimerkiksi Bartheskin kehitti ja hyödynsi, taas tarkoittaa sitä, että kaikki tekstit koostuvat muiden tekstien sitaateista ja nämä sitaatit ovat anonyymejä (Barthes 2002, 76). Kaikki kielen elementit – ja siis myös kirjallisuuden elementit – ovat intertekstuaalisia, koska kieltä on ja on aina ollut ennen tekstiä ja sen ympärillä (Barthes 1993b, 181).

Suomessa, ja epäilemättä myös monissa muissa maissa, on kuitenkin usein käynyt niin, että perinteistä alluusioiden tulkintaa on alettu kutsua intertekstuaalisuudeksi – vanhoja toimintatapoja on siis alettu kutsua uusin nimin¹⁷². Kristevan intertekstuaalisuuden käsitteen tapauksessa ongelma johtuu osittain Kristevan omien muotoilujen epäjohdonmukaisuudesta, ja Kristevan ajatusta intertekstuaalisuudesta onkin kritisoitu siitä, että se on rannattomuudessaan vaikeasti sovellettavissa. Puhuttuaan ensin intertekstuaalisuudesta yleisesti tekstin ymmärrettävyyden mahdollistajana Kristeva päätyy nimittäin itsekin käsittelemään varsin perinteisiä alluusioita tarkoin määriteltyihin lähteisiin. (Culler 1981, 105–106.) Syy käsitteen kummalliseen käyttöön on kuitenkin vain osittain Kristevan harteilla, osa vastuusta on tutkijoilla. Kristevan intertekstuaalisuudesta ei ehkä ole työkaluksi käytännön analyysiin, mutta kirjallisuuskäsitysten – ja siten kirjallisuustieteellisen analyysin taustaoletusten – tasolla se voi kuitenkin olla hyödyllinen ajatus.

Toinen samantapainen ongelma liittyy *Jälkianoissa* esiin nostettuihin ja jo edellä mainittuihin diskurssikäytäntöihin. Käsite on peräisin Foucault’lta ja tarkoittaa niitä diskurssin sisäisiä periaatteita tai suhteisiin asettamisia, jotka määräävät diskurssin muotoutumista (Foucault 2005, 97–100). Kirjallisuustieteessä diskurssikäytäntöjen analysoimisen kriittinen potentiaali voisi tulla esiin esimerkiksi analysoitaessa niitä sääntöjä, jotka määräävät sitä, mitä pidämme kirjallisuutena tai peräti hyvänä kirjallisuutena, ja tällöin analyysi koskisi siis niin kirjallisuuskäsitteitä kuin esimerkiksi kirjallisuustieteen perustoja. ”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” -esseen mukaan 1980-luvulla yliopistoissa ei kuitenkaan opetettu tutkimaan diskursseja tai diskurssikäytäntöjä eli sitä, millaisin diskurssein ja yhteisöllisin sopimuksin jokin teksti voidaan hyväksyä kaunokirjallisuudeksi. Syyksi tähän esseessä arvellaan sitä, että vain niin kauan kuin asiaa ei tutkita,

¹⁷² Näin tekee itse asiassa myös Gérard Genette, joka sisällyttää intertekstuaalisuuden käsitteeseensä alluusioiden, sitaattien ja plagioinnit. Genetellä tämä on kuitenkin vain yksi osa hänen laajempaa transtekstuaalisuutta koskevaa luokitteluaan (ks. Genette 2003, 8).

säilyy usko opetuksen neutraaliuteen ja opettajakunnan objektiiviseen auktoriteettiasemaan¹⁷³. (JS, 87.)

Diskurssin ja diskurssikäytäntöjen käsitteiden soveltamista tai soveltamattomuutta muistuttava ongelma näkyi *Eskelisen* ja **Lehtolan** esseen mukaan 1980-luvulla myös kirjallisuuden opetuksessa, sillä sen mukaan yliopistoissa ei opetettu ”nykyaikaisia, eurooppalaisia” tutkimussuuntia, kuten uudenlaista marxilaista tutkimusta, psykoanalyttista tutkimusta tai dekonstruktioita (JS, 85–87). Esseessä todetaan, että jotkut suomalaiset tutkijat tunsivat kyllä dekonstruktioita mutta eivät käyttäneet sitä paljastaakseen sitä dialogia, ”jonka myötä tekstin retoriikka on syntynyt” tai purkaakseen tekstin auktoriteetin osoittamalla siinä olevia aporioita (JS, 91). Kuten jo aiemmin mainitsin, ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” -esseessä käytetty tapa lukea von Wrightia noudattaa tämänsuuntaisia periaatteita, mikä tuo kirjallisuuden opetusta ja tutkimusta koskevan esseen yhteydessä mieleen ajatuksen siitä, että von Wright -essee voidaan nähdä jonkinlaisena malliesimerkkinä siitä, miten tekstejä voidaan lukea tässä mielessä derridalaisittain. Voidaan myös kysyä, mikä on sellainen dialogi, jonka ”myötä” *Jälkisanojen* retoriikka on syntynyt; sellaisia voivat olla ainakin jyrkkä vastakkainasettelu mannermaisen ja analyttisen filosofian välillä, tai dialogi modernistisen tai realistisen ja postmodernistisen kirjallisuuden välillä.

”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” -esseen mukaan myöskään ajan kirjallisuustieteelliset metodit eivät olleet kunnossa. Pahimpana esimerkkinä tästä mainitaan esseessä se, että vielä 1980-luvulla oli mahdollista tehdä biografista eli elämäkerrallista vertailevaa tutkimusta, vaikka biografista tutkimusotetta oli kritisoitu kansainvälisesti pitkin 1900-lukua (ks. JS, 86). Esimerkiksi jälkistrukturalistien biografistisen tutkimuksen vastaisuus on tunnettua, ja Barthesin essee ”Tekijän kuolemasta” on ollut laajalti tunnettu ja elinvoimainen (Barthes 2002, 63–69). Kuitenkin jo venäläiset formalistit halusivat irrottaa tekstin tekijästä, kuten myöhemmin myös uskriteikki ja strukturalismi¹⁷⁴. ”Kirjallisuuden opetus ja tutkimus” -esseen kritiikin kohteeksi joutuu myös kirjallisuudentutkimuksen kohteiden näennäinen monipuolistuminen: vaikka kirjallisuustieteen tutkimuskohteiden lukumäärä oli ”pluralismin” nimissä kasvanut 1980-luvulla, laajeni kirjallisuustiede *Jälkisanojen* mukaan lähinnä vain sellaisille alueille kuten lastenkirjallisuus tai ”naiivit” lukijatutkimukset (JS, 85–86).

¹⁷³ Merkittävää tällä tavalla painottunutta suomalaista kirjallisuudentutkimusta ei ole tehty myöhemminkään, vaikka kirjallisuudentutkimuksen kenttä onkin avautunut. Yksi syy siihen, että suomalaiset tutkijat eivät ole analysoineet kotimaisen kirjallisuuden ja suomalaisen kirjallisuustieteen perustoja tähän tapaan voi – edellä mainitun *Jälkisanojen* esittämän syyn ohella – olla se, että tällaisen tutkimuksen saatetaan pelätä uhkaavan kirjallisuustieteen olemassaolon oikeutuksen perustaa (Steinbock 1983b).

¹⁷⁴ Nykyään tekijään keskittyvä tutkimus on kuitenkin herättänyt uutta kiinnostusta, ja puhutaan jopa ”uusbiografismista”. Esimerkiksi KTS:n talviseminaarin 2005 Uusbiografismi-sektio oli seminaarin sektioista suosituin. Lisäksi viime vuosina on ilmestynyt runsaasti biografista tutkimusta, kuten esimerkiksi Hannes Sihvon *Eläviä Kiviä* (2002), Juhani Niemen *Arvid Järnefelt. Kirjailija ajassa ja ikuisuudessa* (2005) ja Yrjö Varpion *Väinö Linnan elämä* (2006). Tekijään kohdistuvasta kiinnostuksesta kielii myös esimerkiksi Kaisa Kurikan ja Veli-Matti Pynttärin toimittama *Tekijyyden tekstit* (2006).

Yhtenä esimerkkinä jälkimmäisestä esseessä mainitaan Veijo Meren *Manillaköyden* lukemista koskeva tutkimus, jossa puolalaisilta lukijoilta kysytään, miten nämä tulkitsevat kirjan (JS, 89). Kyseessä on mitä ilmeisimmin Leena Kirstinän ja Judit Lörinczin tutkimus, joka koskee *Manillaköyden* lukemista Suomessa ja Unkarissa, ei Puolassa (ks. Kirstinä & Lörincz 1991). Tutkimuksen mainitseminen ”Kirjallisuuden opetus ja tutkimus” -esseessä tuo mieleen toisenkin *Jälkisanojen* esseen: *Manillaköyden* mahdollisia ja mahdottomia tulkintoja käsittelevä ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut” voidaan nähdä jonkinlaisena vastineena *Jälkisanojen* liian yksinkertaisena pitämälle Kirstinän ja Lörinczin tutkimukselle lähestymistavalle.

Suurena puutteena *Jälkisanojen* esseessä pidetään myös sitä, että kun mannermainen filosofia oli *Jälkisanojen* ilmestyessä pyrkinyt jo 20 vuoden ajan hajottamaan tekstin yhtenäisyyden, siihen ei Suomessa ollut päästy vielä 1990-luvun lähestyessä (JS, 91–92). Näiden ongelmien lisäksi essee kiinnittää huomiota siihen, että vaikka uudempi mannermainen filosofia oli ollut kiinnostunut kirjallisuudesta, suomalainen kirjallisuudentutkimus oli hylkinyt mannermaista filosofiaa pitäytyen humanismissa ja individualismissa (JS, 91). ”Hylkimiselle” voidaan etsiä selityksiä esimerkiksi suomalaisten kielitaidottomuudesta, sillä historiallisista syistä suomalaiset ovat osanneet lähinnä saksaa ja englantia esimerkiksi ranskan kielen taidon ollessa vähäisempää. Tämä selittää kuitenkin vain ranskankielisen ajattelun suhteellisen heikon tunnettuuden Suomessa ennen 1980-lukua.

Toinen syy voi olla tietomuotojen erilaisuus ja niiden välinen skisma. Suomalainen ajattelu oli leimallisesti hegeliläis-snellmanilaista ja toisaalta analyttisen filosofian ihanteiden mukaista. Etenkin 1970-luvulla myös tietäntyyppisen marxilaisuuden asema oli ollut vahva. Nämä ajatteluperinteet ovat hyvin erilaisia kuin ne filosofiat, joita on tapana kutsua mannermaisiksi, mikä on epäilemättä yksi syy mannermaisen filosofian aikaisempaan vähäisyyteen Suomessa. Suurimpina erot ilmenevät *Jälkisanojenkin* esiin nostamissa kysymyksissä rationaalisuudesta ja irrationaalisuudesta, ykseyden ajatukseen perustuvasta identiteetistä ja hajonneesta subjektista sekä humanismista ja antihumanismista.

Dan Steinbockin kuvaus suomalaisen strukturalistisen taiteentutkimuksen historiasta valaisee osaltaan mannermaisten teorioiden asemaa suomalaisessa taiteentutkimuksessa ennen 1980-lukua. Hän kirjoittaa ranskalaisen strukturalismin Suomeen tuomisesta ”ohdakkeisen kulttuuripaitsion historiana” (Steinbock 1985a, 15). Steinbockin esittämä kuva on tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava erityisesti siksi, että jälkistrukturalististen teorioiden ymmärtäminen vaatii – tai ainakin sitä helpottaa suuresti – edes alustava strukturalismia koskeva ymmärrys, eikä muunkaan mannermaisen ajattelun tuntemuksesta haittaa ole.

Steinbockin mukaan strukturalismi oli tehnyt tuloaan suomalaiseen taiteentutkimukseen jo 1970-luvun alusta asti, mutta vuonna 1985 se oli yhä vasta juurtumassa¹⁷⁵. Kirjassaan *Taideteos ja taidekasvatus* (1985) Steinbock nimittää

¹⁷⁵ Esimerkiksi vuonna 1974 oli ilmestynyt Satu Apon, Johanna Enckellin, Osmo Kuusen ja Eero Tarastin toimittama teos *Strukturalismia, semiotiikkaa, poetiikkaa*, jossa esitellään

tätä ilmiötä vinoutumaksi tai kulttuuriviipeeksi, jolle hän esittää seuraavia syitä: suomalaisella taiteentutkimuksella on ollut alusta asti kiinteä suhde saksalaiseen kulttuuriperinteeseen, ei vain 1800-luvun lopulla vaan myös eritoten 1920-luvulla, jota Steinbock luonnehtii ”uudeksi saksalaisuuden aalloksi”¹⁷⁶ (Steinbock 1985a, 16). Sotien jälkeen anglosaksinen kulttuuri taas vyöryi saksalaisen kulttuuriperinteen päälle, jolloin saksalaisen perinteen vaikutus alkoi heikentyä. Ranskan 1950–1960-luvut, jolloin strukturalismi kehittyi, jäivät hänen mukaansa suomalaisessa tutkimuksessa sen sijaan huomattavasti vähemmälle huomiolle. 1970-luvusta kirjoittaessaan Steinbock nostaa puolestaan esiin ”dialektiikan lumoaman sukupolven”, joka oli jättänyt miltei huomiotta paitsi strukturalismin myös psykoanalyysin.¹⁷⁷ (Steinbock 1985a, 16–17.)

Helsingin Sanomien kriitikko Pekka Tarkka kirjoitti Steinbockin kirjasta tuoreeltaan kriittiseen sävyyn ja moitti Steinbockia erityisesti tämän teoriaan kohdistuvasta innostuksesta¹⁷⁸ (Tarkka 1985a). Samoihin aikoihin myös Erno Paasilinna vastusti teorioita *Yksinäisyydessä ja uhmassa* (Paasilinna 1984, 73). Ajan kotimaisessa kirjallisuusinstituutiosta esiintyi siis paitsi mannermaisen ajattelun vastaisuutta myös teorianvastaisia kantoja.

Mannermaisen ajattelun Suomeen tuomiseen liittyy kiinteästi tiedon ja institutionaalisen vallan suhde. Ensinnäkin 1980-luvun kirjallisuusinstituution voidaan ajatella puolustautuneen uusia teoreettisia suuntia vastaan siksi, että suurin osa instituution toimijoista ei tuntenut niitä. Sen vuoksi he saattoivat kokea tiedolliseen auktoriteettiin perustuvan asemansa uhatuksi. Jälkistrukturalismin osalta tilanne muistuttaa hieman jo ”Jälkistrukturalismi *Parnassossa*”-luvussa mainittua vaikeutta, jonka amerikkalaiset kirjallisuudentutkijat olivat kohdanneet dekonstruktiota maahan tuotaessa: koska heiltä puuttuivat perustiedot strukturalismista, tulkittiin dekonstruktiota vahvasti fenomenologian pohjalta, mikä johti jo käsitelyihin dekonstruktiota koskeviin väärinkäsityksiin amerikkalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa. Myös monilta suomalaisilta tutkijoilta puuttui todennäköisesti sellainen koulutus, jonka varassa jälkistrukturalismia olisi ollut mahdollista ymmärtää.

strukturalismia ja semiotiikkaa yleisesti ja ranskalaista ja tsekkiläistä kirjallisuustieteellistä strukturalismia erityisesti. Yhtenä ranskalaisena strukturalistina Johanna Enckell käsittelee aihetta koskevassa artikkelissaan Barthesia, ja hän mainitsee myös Foucault'n ja Kristevan (Enckell 1974, 129,133).

¹⁷⁶ Outi Pasanen kirjoitti kirjasta kritiikin Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjaan. Siinä hän tuo esiin olevansa samaa mieltä Steinbockin kanssa siitä, että strukturalismista oli kirjoitettu suomalaisessa taiteentutkimuksessa vain vähän. Hän kritisoi kuitenkin Steinbockin käsitteiden määrittelyä ongelmalliseksi. Lisäksi hän arvostelee Steinbockin käsitystä strukturalismista erityisesti siitä, että tämä painottaa tutkimuksessaan tekijän intentionaalisuutta, mikä on ristiriidassa analyysissa käytetyn strukturalistisen analyysimenetelmän kanssa. (Pasanen 1985c.)

¹⁷⁷ *Jälkisanat* näyttää täydentävän ja päivittävän Steinbockin aloittamaa kartoitusta, joka koskee mannermaisen ajattelun torjumista suomalaisesta ajattelusta.

¹⁷⁸ Tarkka haukkui *Helsingin Sanomissa* myös Steinbockin *Sisäistetyn herruuden* (Tarkka 1980b).

5.7 Kirjallisuusanalyysit

Jälkisanojen kirjallisuusanalyysit ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut”, ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” ja ”Miesten maailma ja miesten ongelmat” käsittelevät Veijo Meren *Manillaköyttä* (1957), Lahtelan *Hallitsijaa* (1980), Antti Tuurin *Pohjanmaata* (1982) ja Antti Hyryn *Maatuulta* (1980). Esseistä kaksi ensimmäistä ovat tyyliltään varsin asiallisia ja suhteellisen helppotajuisia, ainakin jos tekstejä verrataan vaikkapa ”Taide ja terrorismi” -esseeseen. Siksi ne muistuttavat ”Jälkisanojen” väitteestä, että *Jälkisanojen* tekstit ovat kompromisseja kirjoittajien kirjoituskyvyn ja ”yleisen vastaanottokyvyn” välillä. Tämän väitteen valossa *Jälkisanojen* vastaanotto on kiinnostava: kritiikeissä juuri ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut” - ja ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” -esseitä pidettiin useimmin onnistuneina (ks. Kanerva 1988; Kankaanpää 1988, 6–7; Hynninen 1988, 47).

5.7.1 Veijo Meren *Manillaköysi*, dekonstruktio ja tulkitseminen

”Totaalisen tulkinnan hukkareissut” -essee käsittelee Veijo Meren *Manillaköydestä* tehtyjä tulkintoja ja esittää dekonstrukttiivisen analyysin teoksesta. Sen kirjoittajien nimet on ilmoitettu esseiden allekirjoituksessa muodossa *Markku Eskelinen, Jyrki Lehtola*. Esse oli julkaistu jo ennen *Jälkisanoja Parnasson* numerossa 8/1986, mikä ilmoitetaan myös esseessä.

Meren romaani on kertomus Joose Keppilästä, joka matkustaa jatkosodan aikaan junalla rintamalta kotiin manillaköysi kiedottuna keskivartalonsa ympärille, jotta hän voisi viedä köyden vaimolleen pyykkinaruksi. Kirja on kuulunut jo kauan suomalaisen kirjallisuuden kaanoniin modernistisen romaanin malliesimerkkinä. Teosta on käytetty runsaasti muun muassa kouluopetuksessa, ja 1980-luvulla siitä esitetyt tulkinnat olivat jo varsin vakiintuneita.

Meren romaania pohtiva ”Totaalisen tulkinnan hukkareissut” jakautuu seitsemään fragmenttiin ja lyhyeen johdantoon, jossa esseiden fragmentaarisuutta perustellaan seuraavasti: ”ne [fragmentit] voidaan nähdä yrityksinä hajottaa illuusiota tulkinnan yhtenäisyydestä tai ehdotuksina uusiin hukkareissuihin kohti jälkijättöisiä tulkintamalleja”. Julkilausuttuna lähtökohtana on myös nostaa esiin sellaisia *Manillaköyden* piirteitä, joita aiemmissa tulkinnoissa ei ollut havaittu. (JS, 94.) Aiemmista tulkitsijoista mainitaan Kalevi Haikara, Vesa Karonen ja Kai Laitinen; Haikara on kirjoittanut *Manillaköydestä* kirjassaan *Se oli se kultamaa* (1969), Vesa Karonen teoksessa *Romaani ja tulkinta* (1973) ja Laitinen ainakin *Suomen kirjallisuuden historiassa*¹⁷⁹ (1981).

Haikaran, Karosen ja Laitisen tulkintoja yhdistää se, että he kaikki lukevat *Manillaköyttä* jonkinlaisena hukkareissun kuvauksena. Haikara kirjoittaa:

¹⁷⁹ Lisäksi *Jälkisanojen* esseessä ”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus” mainitaan Kirstinän ja Lörinczin tutkimuksessa esiin noussut unkarilaisten lukijoiden tulkinta *Manillaköydestä*, jossa lukijat tulkitsevat vartalon ympärille kiedotun köyden sosialistisena hallintamuotona ja Joosen Unkarin kansana (JS, 89).

Keppilän Joose löytää jatkosodan aikana köyden ja vie sen junassa vartalonsa ympärille kiedottuna kotiinsa. Se puristaa hänet miltei sekapäiseksi ja hänen vaimonsa Elviira leikkaa sen lopulta kappaleiksi hänen ympäriltään. Köydenkuljetus epäonnistuu niin kuin useimmat muutkin kirjassa kuvatut pyrkimykset. (Haikara 1969, 20.)

Karosenkin mukaan kirja on nimenomaan hukkareissun kuvaus, sillä hän kirjoittaa: "Tätä ihmisen kaatumista omiin yrityksiinsä kuvastaa niin sanottu 'hukkareissun teema' jota 'Manillaköyden' välikertomukset ja kaskut eri muodoissa toistavat (Karonen 1973, 47). Myös Laitinen kirjoittaa, että Joosen köyden salakuljettaminen "raukeaa tyhjiin" (Laitinen 1997, 523).

"Totaalisen tulkinnan hukkareissut" taas pyrkii osoittamaan, että yritykset tehdä totalisoivia – siis temaattisuuteen, eheyteen, kaiken selittävyYTEEN tai aukottomuuteen pyrkiviä – tulkintoja *Manillaköydestä* epäonnistuvat yksi toisensa jälkeen. Ensinnäkään *Manillaköysi* ei ole esseen mukaan hukkareissun kuvaus, eikä romaanin "ydin" – kuten esseessä kirjoitetaan – "löydy köyden kohtalosta vaan Joosen suhtautumisesta kertomuksiin, hänen lähes täydellisestä hiljaisuudesta jatkuvalla tarinoinnilla rakentuvassa tekstivirrassa." (JS, 94.) Sitä paitsi köyden keskeiseen merkitykseen perustuva temaattinen tulkinta hukkareissusta horjuu esseen mukaan heti, kun oivalletaan, että Joose ei ole tarinassa subjekti vaan objekti, muiden liikuttelema hahmo. Esseessä sanotaan, että "[o]bjektit eivät matkusta, eivät edes 'hukkareissaa' vaan tulevat liikutelluiksi" (JS, 95).

"Totaalisen tulkinnan hukkareissut" ei kuitenkaan tyydy vain kritisoidaan jo olemassaolevia tulkintoja teoksesta vaan kehittää itse uusia tulkintamahdollisuuksia – vain osoittaakseen niiden mahdottomuuden. Esseessä luonnostellaan esimerkiksi alustava näkemys, jonka mukaan *Manillaköyden* päähenkilö Joose siirtyy romaanin kuluessa "'totuudesta' hiljaisuuden kautta fiktiivisiin", koska tämä kommentoi kuulemiaan tarinoita vain kirjan alussa ja lopussa eli silloin kun ei ole köyden sisällä. Esseessä tulkitaan *Manillaköyden* kertomukset on alistettu totuudelle, kun taas lopussa kertomusten ja totuuden suhde kyseenalaistuu. (JS, 95.)

Esiin nostetaan myös se, että *Manillaköydessä* on runsaasti tilanteita, joissa "joku tulkitsee havaintonsa väärin eli ennakkokäsitystensä mukaisesti" (JS, 97), ja jos tämä nostetaan etualalle, kirjan teemaksi voidaan väittää teorian, havainnon, totuuden ja kertomisen välisiä suhteita. Esseessä tulkitaan, että *Manillaköyden* kertomukset osoittavat eri henkilöahmojen "totuudet" (lainausmerkit ovat esseestä) kuitenkin paikkansapitämättömiksi, ja koska tapahtumat sijoittuvat sotatilaan, ovat väärintulkinnat usein seurauksiltaan vakavia. Lisäksi siinä mainitaan, että *Manillaköyden* kertomuksissa havainnoista ei seuraa totuuksia vaan vain uusia kertomuksia (JS, 97–98). *Jälkisanojen* mukaan tällainenkin tulkinta kuitenkin kyseenalaistuu, koska "kertomus, jonka tematiikka radikaalisti kyseenalaistaa totuuden, joutuu noidankehään, sillä se joutuu kyseenalaistamaan myös itse luomansa totuuden fiktion siirtymisestä" (JS, 95, 98).

Manillaköyttä voidaan esseen mukaan lukea myös itsensä tiedostavana fiktiona¹⁸⁰, jolla tarkoitetaan sitä, että teksti kommentoi omaa rakentumistaan. Tällöin yhden *Manillaköyden* sisäkertomuksista voidaan nähdä olevan kirjan kehystömuksen synopsis. Tämän havainnon seurauksena näkökulma tekstiin muuttuu: se ei enää olekaan ”jana” vaan se näyttäytyy ”pyörähdyskappaleena”, kun sisäkkäisten kertomusten välinen hierarkia kumoutuu¹⁸¹. *Manillaköysi* itsensä tiedostavana fiktiona ei ole ”Temaattisen tulkinnan hukcareissut” -esseen mukaan enää kertomus sodasta vaan kertomuksista ja niiden tuottamisesta. Tällainenkaan tulkinta ei kuitenkaan ole aukoton, sillä esseen mukaan ei voida olla varmoja siitä, onko *Manillaköysi* itsensä tiedostava fiktio – sitä, miksi näin on, esseessä ei perustella. (JS, 96–97.) Joka tapauksessa teoksen lukeminen tällä tavoin metafiktiivisenä koettelee modernismin ja postmodernismin välistä rajaa, kun metafiktiivisyyttä pidetään olennaisena osana postmodernismia.

Lisäksi esseessä esitetään myös hahmotelma psykoanalyttisesta *Manillaköysi*-luennasta, jossa keskeisessä asemassa on kastraatioahdistus; kaikkien *Manillaköyden* sisäkertomusten voidaan nähdä käsittelevän ”verhotusti” samaa teemaa eli silpoutumista. Junamatka ja sen kertomukset voidaan esseen mukaan nähdä psykoanalyttisena tilanteena, jossa rikotaan ”analysoitavan” – eli tässä tapauksessa mitä ilmeisimmin Joosen – aikaisempi ymmärrys, ja tällöin kastraatioahdistuksen läpikäyminen taas voidaan nähdä ”edellytyksenä sille, että Joose voi lopulta hyväksyä siirtymisen totuuksista fiktioihin” (JS, 100). Tällainen tulkinta voidaan kuitenkin kumota *Jälkisanojen* mukaan samoin perustein kuin aikaisemmin esitetty tulkinta siirtymisestä totuudesta hiljaisuuden kautta fiktioihin (JS, 99–100).

Hahmottelemiensa tutkintamahdollisuuksien ja niiden kumoamisen avulla *Manillaköysi*-esse näyttää esimerkkiä siinä, miten derridalaisessa temaattisen lukemisen kritiikissä voidaan päästä alkuun. Gasché pitää juuri temaattisen lukemisen kritiikkiä olennaisena osana Derridan kirjallisuusajattelua, ja hän kirjoittaa siitä pitkästi teoksessaan *The Tain of the Mirror*. Varsinkin modernia kirjallisuutta luettaessa olisi Derridan mukaan luovuttava merkityksen etsimisestä ja temaattisesta lukemisesta – tai oikeastaan olisi etsittävä merkitystä intensiivisemmin ja samalla myönnettävä merkityksettömyyden mahdollisuus (Gasché 1986, 266–267). Aiemmin nostin jo esiin sen, että *Jälkisanojen* von Wrightiä koskevaa esseettä voidaan lukea esimerkkinä sellaisesta derridalaisesta lukemisesta, jossa huomiota kiinnitetään tekstin sisäisiin ristiriitoihin. Nämä havainnot yhdessä saavat miettimään *Sianhoito-opas* -nimeä uudelleen, sillä *Jälkisanojen* voidaan ajatella pyrkivän opettamaan uudenlaista lukemista suomalaiselle lukijakunnalle omilla esimerkeillään.

”Totaalisen tulkinnan hukcareissuissa” kiinnitetään huomiota myös omaan tulkitsemiseen. Kirjoittajat korostavat sitä, etteivät voi tietää, millainen

¹⁸⁰ Termiä ”itsensä tiedostava fiktio” (*self-conscious fiction*) on käytetty postmodernistisen kirjallisuuden teoriassa. Esimerkiksi Waughin teoksen koko nimi on *Metafiction. The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*.

¹⁸¹ Tämä kuvaus voidaan lukea myös *mise en abyme*na, *Manillaköysi*-analyysiin upotettuna vihjeenä siitä, että myöskään *Jälkisanat* ei ole ”jana” vaan eräänlainen ”pyörähdyskappale”.

Manillaköysi on itsessään vailla minkäänlaista tulkintaa, sillä tulkintaa ei voida erottaa teoksesta. Esseessä sanotaan, että "[t]odellisuutta ei voi erottaa selitysmalleistaan eikä tulkintaa teoksesta: kaikki on aina jo. Tekstien ulkopuolella ei ole mitään."¹⁸² (JS, 100.) Fenomenologian perusajatuksen mukaan kaikki havaitseminen sisältää tulkintaa, eikä lukijalla siis ole suoraa pääsyä teokseen ilman jonkinlaista välittävää tulkintaa, ja myös jälkistrukturalistisen luennan lähtökohtana on samantyyppinen näkemys. Tietoisuus oman tutkimuksellisen tai tulkitsevan toiminnan luonteesta onkin ensimmäinen ehto kirjallisuustieteelliselle uskottavuudelle, ja "Totaalisen tulkinnan hukcareissujen" analyysi *Manillaköyden* monista mahdollisista tulkinnoista, joista yksikään ei voi olla aukoton, on esimerkinomaisuudestaan ja tietystä käyttämiensä teorioiden parodioinnista huolimatta hyvä johdatus kirjallisuustieteelliseen itsetietoisuuteen.

Leena Kirstinän *Manillaköydestä* kirjoittama artikkeli "Kuka tuntee Vilho Jooseppi Keppilän?" julkaistiin puolestaan Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjassa *Kirjallisuus? Tutkimus?* (1987), ja se on amerikkalaista dekonstruktivistista tutkimusta tai dekonstruktionismia hyödyntävä kirjoitus¹⁸³. Kirstinän mukaan dekonstruktio "vapauttaa metafysisestä lukemisesta eli oikeiden ja alku-peräisten merkitysten etsimisestä, mutta myös empiirisestä lukemisesta, taustalähtöisyydestä, koska kaikki on tekstiä, myös lukeva minä" (Kirstinä 1987, 51). Tällä Kirstinä viittaa jälkistrukturalistiseen tapaan nähdä kaikki tekstinä. Esimerkiksi Kristevan mukaan lukija osallistuu kirjaa lukiessaan tekstin diskursiiviseen universumiin itsekin diskurssina, tekstinä, sillä Kristeva näkee lukija-subjektin olevan lacanilaisittain rakentunut diskursiivisesti, kielellisen järjestyksen ehdoilla, ja osaksi kielellistä järjestystä (ks. Kristeva 1986, 37; Lacan 1977, 234).

Kirstinä soveltaa dekonstruktionistista lukemista erityisesti sanaleikkeinä ja sanojen etymologioiden avaamisena, ja hän kirjoittaa, että "[dekonstruktio] lujin kiinne kohta on semantiikassa ja sanojen merkitysten perkauksessa" (Kirstinä 1987, 62). Hän kirjoittaa esimerkiksi, että "[s]ignifikaation prosessi on kuitenkin riippuvainen eroavuuksista (la différence). [--] Merkitys muodostuu poissaolevan kautta. Ajatellaan nyt vaikkapa nimeäni Leena Kirsti+nä tai Kirstinä+nä. Olen naamioitunut joksikin Kirstiksi ja Kirstinäksi, vaikka en ole Kirsti enkä oikeastaan Kirstinäkään. Mitä minussa ei ole, määrittelee minut." (Kirstinä 1987, 53.) *Manillaköysi*-nimestä hän puolestaan kirjoittaa: "Meri on antanut teokselleen nimen *Manillaköysi*, joka voidaan hajottaa toista kotimaista hyväksi käyttäen muotoihin man-i-lla-köysi eli miehellä on köysi tai man-illa-köysi eli mies-sairas-köysi" (Kirstinä 1987, 53).

Kirstinän luenta noudattelee pitkälle luvussa 4.1 käsitellyn amerikkalaisen dekonstruktivistisen kritiikin periaatteita, ja tällaisen lukemisen lähisukulaisuus

¹⁸² Lainauksen ensimmäinen lause voi viitata *Moderni/postmodernissa* julkaistuun Arppen kirjoittamaan Baudrillard-esittelyyn, jossa sanotaan, että hyperreaalisessa maailmassa "todellisuutta ei voida enää erottaa omasta mallistaan" ja viimeinen lause taas on yksi suomennosvariantti Derridan lauseesta *il n'y a pas de hors-texte*, joka kääntyy tosin paremmin muotoon "tekstin (huomaa yksikkö) ulkopuolella ei ole mitään" (Arppe 1986, 182; Derrida 1976, 158).

¹⁸³ Kirstinä viittaa tekstissään myös Eskelisen ja Lehtolan jo aiemmin *Parnassossa* julkaisuun kirjoitukseen.

uuskritiikin kanssa on sangen ilmeinen, minkä Kirstinä itsekin nostaa esiin (Kirstinä 1987, 62). Artikkelinsa lopussa Kirstinä kirjoittaa: "Eikö nyt enempää saada irti *Manillaköydestä*, voi kysyä? Sanottiinko nyt jotain sellaista, mitä jo ei olisi ollut tiedossa? Olen vain yrittänyt lukea *Manillaköyttä* tuoden sen rinnalle dekonstruktion diskurssin siihen tapaan, kuin olen havainnut Harold Bloomin, Paul de Manin, Jacques Derridan, Geoffrey H. Hartmanin ja J. Hillis Millerin tekemän teoksessa *Deconstruction and Criticism* (1979)" (Kirstinä 1987, 61.) Kirstinän artikkelia on mahdollista lukea dekonstruktivisen kritiikin esittelynä ja/ tai sen parodioimisena.

Verrattuna esimerkiksi *Jälkisanojen* peräänkuuluttamaan kriittisempään dekonstruktion, jolla pyrittäisiin todella kyseenalaistamaan tulkintojen lähtöoletuksia, Kirstinän artikkeli on pikemminkin sanoilla leikittelyä, jollaiseksi dekonstruktio amerikkalaisittain toisinaan on kirjallisuudentutkimuksessa tulkittu ja jota Derridakin harrasti. Kuitenkin esimerkiksi Gasché on pyrkinyt irrottamaan Derridan ajattelun tämältyyppisistä yhteyksistä, kuten *Synteessin* dekonstruktio-erikoisnumeron kirjoituksista käy ilmi.

Gasché kirjoittaa myös kirjassaan *The Tain of the Mirror*, että niin sanottu dekonstruktivinen kritiikki – jolla hän viittaa siis dekonstruktion amerikkalaiseen versioon, "dekonstruktionismiin" – on kaikesta merkittävydestään huolimatta pelkkä uuskritiikin jälkeläinen. Tämä johtuu hänen mukaansa siitä, että dekonstruktivinen kritiikki ei ollut käynyt läpi välivaiheita, jotka olisivat olleet välttämättömiä muunnettaessa filosofiaa kirjallisuudentutkimuksen metodiksi. Siksi sitä varsinaista vaikutusta, joka Derridan ajattelulla voisi olla kirjallisuudentutkimukselle, ei ollut Gasché'n mukaan juuri tai lainkaan huomioitu. (Gasché 1986, 255–256.)

Gasché kirjoittaa, että Derridan ajattelussa on kirjallisuuden näkökulmasta tärkeintä se, että tämä kyseenalaistaa kirjallisuuden itsensä tai kirjallisuuden käsitteen. Derridan mukaan kirjallisuuden käsite on peräisin Platonilta ja Aristoteleelta, jotka pitivät kirjallisuutta jäljittelyä, kuten jo aiemmin on tullut esiin¹⁸⁴. Mimeettisen kirjallisuuskäsityksen tapaan jäljittelyksi ymmärretty kirjallisuus on toissijaista suhteessa "jäljittelyn kohteeseen", minkä vuoksi kirjallisuudella ei voi olla omaa erityisyyttä. Ja koska kirjallisuutta itseään ei nähdä ensisijaisena, mimeettinen käsitys johtaa myös lukemaan kirjallisuutta transsendentaalisesti, merkittävä etsien. (Gasché 1986, 256–256; Derrida 1976, 160.)

Koska kirjallisuudella ei Derridan mukaan ole omaa olemusta, se voidaan kirjoittaa lainausmerkkeihin. Gasché kirjoittaa, että "[e]päolemus, jota Derrida on kutsunut 'kirjallisuudeksi', on 'ideaalinen' lainausmerkkeihin laittamisen rakenne, jolla ei ole perustaa olemassaolossa; se on pohjimmiltaan sen keskustelun funktio, joka käsittelee fenomenologisten ideaalisuuksien asemaa ja metodia, jolla ne tulevat ymmärrettäviksi". (Gasché 1986, 259–260.) Gasché'n mukaan "kirjallisuus" on jonkinlainen kulma kirjallisuuden ja filosofian välissä, ja Derrida määrittelee sen tarkemmin yleiseksi tekstiksi. Yleinen teksti ei tuhoa kirjallisuutta tai filosofiaa, vaan sijoittamalla niiden diskurssit marginaaliinsa se hor-

¹⁸⁴ Tarkkaan ottaen Platon ja Aristoteles eivät puhu kirjallisuudesta vaan runoudesta.

juttaa niiden pyrkimyksiä auktoriteettiin ja autonomiaan ja asettaa näin ollen niiden perustukset sellaiseen, jota ne eivät voi kontrolloida. (Gasché 1986, 260.)

Gasché'n mukaan Derrida siis kyseenalaistaa niin kirjallisuuden kuin filosofiankin kategorioiden auktoriteetin mutta ei mitätöidäkseen ne vaan siksi, että niiden luonne voitaisiin ymmärtää paremmin. Tällaisen kyseenalaistuksen seuraukset kirjallisuudentutkimukselle näkyvät ainakin siinä, että kirjallisuudesta tulee vain yksi yleisen tekstin reuna-alueista. Kuten tuli jo esille, Derrida kritisoi myös temaattista lukutapaa, sillä hänen mukaansa teema on alkuperään viittaava ykseys tai substanssi, ja siksi sillä on totalisoiva funktio. (Gasché 1986, 262–263.)

Gasché'n tulkinnan mukaan Derridan ajatuksia tulisi siis soveltaa kirjallisuudentutkimukseen kyseenalaistamalla kirjallisuuden käsite, hylkäämällä temaattinen ja transsendentaalinen lukeminen ja yleisemmällä tasolla kiinnittämällä huomio niin kirjallisuutta koskeviin ontologisiin kysymyksiin kuin kirjallisuudentutkimuksen lähtöoletuksiinkin. Tämä näkemys eroaa amerikkalaisen dekonstrukttiivisen kritiikin Derrida-tulkinnasta, jossa ei lainkaan ryhdytä tällaisiin perustoihin ravisteleviin toimiin vaan päädytään pikemminkin estetisoiviin ja tarkoituksellisen hämäriin luentoihin (ks. Gasché 1986, 266).

Jälkisanojen ja toisaalta Kirstinän *Manillaköysi*-tekstit havainnollistavat hyvin sitä, että Suomeen tuli 1980-luvun kuluessa ainakin kahdenlaista dekonstruktiota: ranskalaista dekonstruktiota ja amerikkalaista dekonstruktivistista kritiikkiä tai dekonstruktionismia. *Synteessissä* julkaistui näiden kahden eroja käsittelevistä artikkeleista huolimatta dekonstruktioivinen kritiikki samastettiin Suomessa pitkään Derridan dekonstruktion.

5.7.2 Markku Lahtelan *Hallitsija* ja suomalainen odotushorisontti

Jälkisanojen toinen yhtä kaunokirjallista teosta analysoiva essee, ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan *Hallitsija*”, käsittelee nimensä mukaisesti Lahtelan (1936–1980) postuumisti julkaistua romaania *Hallitsija* (1980) ja sen lukemista. Lahtela oli aloittanut kirjailijanuransa vuonna 1964 teoksella *Jumala pullossa* ja hänet tunnettiin paitsi suomalaisen romaanin uudistajana myös yhteiskunnallisista kannanotoistaan.

Eskelisen nimissä oleva essee alkaa sanoilla: ”’Hallitsija’ ei ole hallittavissa. Jos tutkija hallitsee itsensä, tämä ei ole mikään ongelma.” (JS, 103.) Lainaukseen kiteytyy yksi esseiden johtoajatuksista; tutkijan on uskallettava kohdata ”vaikea” teksti pakottamatta sitä johonkin näennäishumanistiseen tai turvallisen tuttuun tulkintatapaan. Essee jakautuu kahdeksaan osioon, jotka on otsikoitu esseessä käsiteltävän kirjan nimen muodostavin kirjaimin. Se on kirjoitettu memuodossa, vaikka kirjoittajaksi on merkitty vain *Eskelinen*, mikä voidaan tulkita ilmaukseksi siitä, että kirjoittaja on moneus (ks. esim. Deleuze & Guattari 1980, 9). Se voi viitata myös skitsofreeniseen jakautumiseen tai siihen, että tekstissä hyödynnetään monien muiden kirjoittajien aikaisempia tekstejä, mikä osaltaan kyseenalaistaa romanttista tekijäkäsitystä.

Eskelinen aloittaa esseiden pohtimalla siinä käyttämiään lukutapoja. Hän kysyy, miksi ylipäätään pitäisi lukea sellaista tekstiä, joka vastustaa ymmärretyksi

tulemista ja lukijan haltuunottopyrkimyksiä. Tai miksi harrastaa dekonstruktioita? Vastaus kuuluu:

Ei ainakaan sen vuoksi kuin niin yleensä [sic] menetellään: omien projektoiden ja 'totuuksien' lukemiseksi, tekstin tekemiseksi vaarattomaksi, jotta jokainen infantiili totuudenrakastaja voisi rauhassa kuolata omalle propagandalleen (JS, 103).

Tämä voidaan lukea kirjansisäisenä viittauksena esimerkiksi von Wright -esseeseen, jossa totuuden rakastaminen kytketään valtaa pönkittävään humanismiin, ja toisaalta "Vastaanottoa rimojen alta" -esseeseen, jossa tuodaan esiin suomalaisten kriitikoiden taipumus tehdä kirjoista keskenään samansuuntaisia moralistisia tulkintoja, kuvailtiinpa kirja kritiikkeissä muuten miten eri tavoin tahansa (esseetä käsitellään tämän tutkimuksen luvussa 5.8.1).

Eskelisen esseessä myös puolustetaan dekonstruktioita kahta hyvin tyypillistä kritiikin muotoa vastaan: esseen mukaan dekonstruktion ymmärtäminen ja hyväksyminen on vaikeaa vain niille, "jotka eivät osaa kirjoittaa ja jotka eivät tajua, että merkityksillä leikkimään kykenevä ihminen on terveempi kuin järjestystä rakastava binäärifilosofi" (JS, 103). Ajatus voidaan lukea suhteessa von Wright-esseeseen, joka alkaa sanoin: "Filosofi on sellainen, joka ei ymmärrä kirjoittavansa. Suomalainen filosofi sellainen, joka ei osaa kirjoittaa. Georg Henrik von Wright on johtava suomalainen filosofi." (JS, 18.) Väite dekonstruktion ymmärtämisen ja hyväksymisen vaikeudesta näyttäisi siis kohdistuvan erityisesti analyttisen filosofian ja siitä juontuvan tutkimusihanteen kannattajiin.

Toisekseen esseessä korostetaan, että dekonstruktio *ei ole* tie fasismiin, päinvastoin: koska disseminaatio kumoaa kaikenlaiset yksitulkintaisuudet, tekstiä ei voida palauttaa mihinkään lopulliseen tulkintaan – ja tämä koskee fasististen tulkintojen ohella kaikkia muitakin tulkintoja. (JS, 103.) Tämä voidaan lukea suhteessa *Jälkisanojen* "Muun muassa 60-luvusta" -tekstiin, jossa sanotaan, että [k]aikki mitä 60-lukulainen ei ymmärrä on fasismia. Fasismia on aina vain enemmän." (JS, 164.)

Esseen tarkoituksena on osoittaa, millä tavoilla Lahtelan teksti vastustaa erilaisia lukustrategioita, ja tarkastella – ja kumota – erilaisten lukutapojen ennakkoehdotuksia (JS, 105). Lukemisen etiikkaansa – tai tutkimusetiikkaansa, kuten *Eskelinen* kirjoittaa – luonnehtiessaan hän ilmoittaa haluavansa "vapauttaa tekstistä enemmän energiaa kuin tulkintayhteisö tai yksittäiset lukijat olisivat valmiita sallimaan" mutta varoittaa kuitenkin samastamasta lukutapaansa ylitulkintaan (JS, 104). Tulkintayhteisöllä tai yksittäisillä lukijoilla esseessä viitattaneen muun muassa Pekka Tarkan (1980a) kirjoittamiin jälkisanoihin, jotka julkaistiin *Hallitsijassa*, kun teos ilmestyi Lahtelan kuoleman jälkeen. Essee kritisoi Tarkkaa varsinkin siitä, että tämä kutsuu Lahtelan kirjaa satiiriksi, sillä sen mukaan on kyseenalaista, muodostuuko *Hallitsijassa* lainkaan sellaista moraalisesti korkeampaa tilaa, josta satiirille tyypillinen moraalinen tuomio voitaisiin julistaa. Sen sijaan esseessä ehdotetaan, että Lahtelan kirjan voidaan nähdä olevan kuvaus satiirin mahdollisuudesta tai jopa satiiria odottavien lukijoiden satiirisoimista. (JS, 104–105.)

Yhtenä perusteena sille, että *Hallitsijasta* on mahdotonta tehdä yhtenäistä tulkintaa, esseet esittää romaanin minäkertojan epäluotettavuuden ja sen, että teksti ylipäättään kyseenalaistaa kerrontansa luotettavuuden monin tavoin. Yksi keinoista tehdä niin on se, että kertoja määrittelee oman asemansa ristiriitaisin tavoin ja mainitsee henkilöhahmoja olevan milloin 13, milloin 14. Esseessä tekstin ykseys asetetaan kyseenalaiseksi myös jälkistrukturalistisin perustein: intertekstuaalisuutensa vuoksi romaani ”on osittain ilmestynyt joka vuosi ennen tätä”.¹⁸⁵ (JS, 105–107.)

Jälkisanat nostaa luennassa keskeiseksi *Hallitsijan* kertojan kokemuksen, jota tämä nimittää ”repeämäksi”. Esseet yhdistää repeämän *rupturen* käsitteeseen, joka voidaan suomentaa niin ’repeämäksi’ kuin esimerkiksi ’halkeamaksikin’, kuten Kirstinä on tehnyt teoksessaan *Halkeamia* (1988)¹⁸⁶. Repeämää kuvaa esseessä katkelma Lahtelan romaanista, jota lainataan seuraavasti: ”Voisi myös sanoa, että koko näkyvä maailma ikään kuin humahtaa heidän sisäänsä – juuri siitä revenneestä kohdastaan – ja sen jälkeen he eivät enää ole osa maailmaa vaan maailma on osa heitä” (JS, 107). Tämä repeäminen saa aikaan minän ja maailman välisen eron hämärtyksen, ja vaikka repeäminen ei näykään romaanin lauserakenteissa, sen pitäisi esseen mukaan näkyä kirjasta tehdyissä tulkinnoissa. *Eskelinen* kirjoittaa, että repeämisen valossa voidaan esimerkiksi pohtia, viittaavatko tekstin minät yhteen kertojaan vai onko kirjassa yhtä paljon kertojia kuin minä-sanojakin.¹⁸⁷ (JS, 107–109.)

Hallitsijan minäkertoja voidaan esseen mukaan tulkita myös skitsoksi, joka ”liikkuu verbimuotoisissa tuotantoprosesseissa ja -prosesseina” (JS, 108). Tässä näkyy delezueläis-guattarilainen tapa nähdä ihmiset (tai tässä tapauksessa henkilöhahmot) pikemminkin erilaisina virtoina kuin subjekteina tai minuuksina: kun maailma käsitetään rihmastoksi, erilaiset asiat ja ihmiset näyttäytyvät *haecceitaksina*, joita ilmentävät kielessä parhaiten verbien subjektittomat infinitiivimuodot, kuten ”tuulla” tai ”kulkea”¹⁸⁸. (Ks. Deleuze 2005, 81 ja 168.) *Jälkisanojen* mukaan romaanin kertojan kuvaama repeäminen seurauksineen saa aikaan myös paon viivan, ja lisäksi repeämä voidaan nähdä osoituksena tekstin pyrkimyksistä deterritorialisuuteen (JS, 108).

¹⁸⁵ Koska Lahtelan kirja ilmestyi viimeistelemättömänä, on mahdollista ajatella kirjan olevan myös siinä mielessä ”epäluotettava”: lukijat eivät koskaan saa tietää, millainen tekijän itsensä viimeistelemä versio olisi ollut. Pekka Tammi on kritisoinut tätä *Jälkisanojen* kohtaa ”Tekstistä, subtekstistä ja intertekstuaalisista kytkennöistä” -artikkelissaan, joka on julkaistu teoksessa *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia* (Tammi 1991, 73).

¹⁸⁶ Sanakirjan mukaan *rupture* tarkoittaa muun muassa ’katkaisemista’, ’katkeamaa’, ’katkosta’, ’murrosta’, ’repeämää’ ja ’rikkomista’ (Sundelin 2002, 707) ja tekniikan sanastossa myös ’halkeamaa’ (Pesonen 1980, 628). Halkeama on ranskaksi kuitenkin pikemminkin esimerkiksi *crevasse*, *fente*, *fissure*, *fêlure*, *faille*, *lèzarde* tai *craquelure* (Kalmbach 2002, 138–139). Kirstinä mainitseekin käyttämälleen ”halkeamalle” synonyymisinä ilmauksina murtuman, repeämän ja särön (Kirstinä 1988, 8, 206).

¹⁸⁷ Samantapaisia pohdintoja on herättänyt myös Eskelisen oma teos *Nonstop*, jossa joku sen kertojista sanoo: ”Teidän täytyy tietää, etten minä ole minä. Muutenhan te ette ymmärrä tästä mitään. Luultavasti jokainen minä-sana viittaa eri henkilöön”. (Eskelinen 1988c, 178; Helle 2004, 27.)

¹⁸⁸ *Haecceitas* voidaan suomentaa esimerkiksi sanalla ”tämyys”.

Ikään kuin tulevaa kritiikkiä ennakoiden *Jälkisanoin* kirjoitetaan, että esseen skitsoanalyttista luentaa on mahdollista vastustaa institutionaalisen taideteorian avulla; aivan kuten ”oikeaa” taidetta on vain sellainen taide, jonka instituutio sellaiseksi hyväksyy, on oikea tulkinta sellainen, jota tulkintayhteisö pitää oikeana¹⁸⁹. Esseen mukaan ”[o]n siis tavallaan yhdentekevää, mikä on väitteidemme ja kaunokirjallisen tekstin välinen suhde. Olennaista on väitteidemme hyväksyttävyyden jossain yhteisössä.”¹⁹⁰ (JS, 110.) *Jälkisanojen* mukaan suomalaisessa tulkintayhteisössä korostuu se, että kirjallisuutta pidetään kommunikaationa (JS, 110–111). Tällöin on luontevaa pitää ”onnistuneena” kirjaa, jonka ymmärtäminen on helppoa, koska kommunikaation voidaan tällöin sanoa olevan sujuvaa. ”Semioottiseen horjutukseen” perustuvia avantgardetekstejä sen sijaan siedetään *Hallitsija*-esseen mukaan vain vaivoin – ja vain siinä tapauksessa, että ne on julkaistu alun perin jossain muualla kuin Suomessa (JS, 111). Tämä väite on mahdollista lukea *Jälkisanojen* vastaanoton ennakointina.

Skitsoanalyttisen luennan lisäksi esseessä ehdotetaan, että *Hallitsijan* repeämä voidaan käsitteellistää myös *satoriksi*, jolloin *Hallitsijan* teksti on sen mukaan ”terapeuttien koanien, mahdottomien kysymysten sarja, yritys saada lukija virtaamaan tekstin mukana” (JS, 117). *Satori* ja *koan* ovat zenbuddhalaisia termejä: koan tarkoittaa paradoksaalista kysymystä ja satori taas heräämistä ja jonkin asian intuitiivista tajuamista yhdessä ainoassa välähdyksessä¹⁹¹ (Watts 1997, 106, 192). *Jälkisanat* ei kuitenkaan väitä ehdottamansa zentulkinnan olevan kritiikin tavoittamattomissa, sillä se saattaa esseen mukaan johtaa helposti siihen, että tekstistä tulee teos, jos sen väitetään viittaavan johonkin nimeämättömään. Tähän viittaa myös ”Sianhoito-oppaan” zeniä hyödyntävä lause ”Hiljaisuus, viimeinen transsendentaalinen ’sisältö’” (JS, 7). Skitsoanalyttinen lukeminen on esseen mukaan sen sijaan tapa säilyttää teksti tekstinä ja rihmastona. (JS, 118.)

¹⁸⁹ Institutionaalinen taideteoria on yhdysvaltalaisen analyttisen filosofin George Dickien (s. 1926) kehittämä teoria, jossa korostuu käsitys siitä, että taidetta ei arvoteta taideteoksissa itsessään olevien piirteiden vuoksi vaan taideinsituution teoksille antaman aseman vuoksi.

¹⁹⁰ Esseen varautuneisuudesta voidaan lukea ennako-oletus siitä, että skitsoanalyttista tulkintaa ei ehkä hyväksyttäisi, mutta ainakin joidenkuiden kriitikoiden mielestä *Jälkisanojen Hallitsija*-luenta on onnistunut tai paikallaan (esim. Hynninen 1988, 47; Kankaanpää 1988, 6–7; Peltonen 1987). Toisaalta lainaus voidaan lukea suhteessa esimerkiksi ”Vastaanottoa rimojen alta” -esseeseen, jossa suomalaisia kriitikoita syytetään liian samankaltaisista tulkinnoista, olipa tulkinnan pohjalla oleva analyysi millainen tahansa.

¹⁹¹ Satori nousee esiin myös Erkki Vainikkalan Barthesin *Tekstin hurmaan* (1993) kirjoittamisessa ”*Jälkisanoin*”. Vainikkala yhdistää tekstin nautinnon eli *jouissance* *punctumiin*, joka on Barthesin *studiumin* käsitteellinen pari *Valoisassa huoneessa*. *Valoisassa huoneessa* Barthes kirjoittaa valokuvasta, kun taas *Tekstin hurmassa* aiheena on kirjoitus. Vainikkalan mukaan *punctum* on kuin pistos, jota konteksti ei pysty määrittämään, ja hän liittää sen satoriin, jota myös Barthes käyttää *Valoisassa huoneessa*. Vainikkala kirjoittaa, että ”se [*punctum*] on ’satori’ jossa sanat pettävät’, se johdattaa ’kaikesta kielen loppuun’, todellisuuden pistoon, äkilliseen paljastumiseen” (Vainikkala 1993, 98). Satori oli yhdistetty jälkistrukturalistisiin ajatuksiin siis jo ennen *Jälkisanojen* esseitä ainakin Barthesin tuotannossa.

Hallitsijaa koskevassa esseessä käsitellään myös suomalaisia lukijoita ja lukijoiden odotushorisonttia. Odotushorisontti on Hans Robert Jaussin (1921–1997) käsite, joka tarkoittaa sitä, että lukija tuo lukutapahtumaan aina paitsi tietonsa ja taitonsa myös historiallisen kontekstinsa. Jaussin mukaan teos on sitä merkittävämpi, mitä suuremmaksi teoksen ilmestymisajan lukijakunta kokee teoksen ja odotushorisontin välisen niin sanotun esteettisen etäisyyden (Jauss 1985, 89). Jaussin käsitteeseen liittyy monenlaisia ongelmia (ks. Alanko 2001, 230), joiden puiminen ei ole tässä yhteydessä kuitenkaan tarpeen, sillä odotushorisontti-termiä käytetään *Jälkisanoina* melko väljästi kuvaamaan lukijoiden teokseen kohdistuvia odotuksia, ei niinkään tiukan jaussilaisessa mielessä.

Suomalaista odotushorisonttia luonnehditaan *Jälkisanoina* sellaiseksi, jossa lukija vertaa lukemaansa ”todellisuuteen” (lainausmerkit *Eskelisen*). *Jälkisanat* lisää tähän, että suomalaiset tietävät ainoina maailmassa apriorisesti, millainen todellisuus on, ja siinä kirjoitetaan:

Lukijan tehtävä on pakottaa teksti tunnustamaan ja allekirjoittamaan yleisesti ”tutut”. Niinpä kirjallisuus on tässä autistisessa horisontissa aina kertomuksia ”peruskokemuksistamme, surusta, ilosta, vihasta ja kuolemasta”. Se on johdonmukaisesti lukijansa eli ”ihmisen puolella” ihmisyyttä vastaan, eroja ja epäjatkuvuuksia vastaan, leikkiä, kokeilua, uteliaisuutta ja mielihyvää vastaan¹⁹². Näin kaikesta vähänkään uudesta tai erilaisesta tehdään aina samaa vanhaa. (JS, 112–113.)

Lainausta voidaan lukea ilmeisen tai arkimerkityksen lisäksi myös jälkistrukturalistisena pyrkimyksenä *doxan* kyseenalaistamiseen. Siitä voidaan esimerkiksi lukea viittaus bartheslaiseen *jouissanceen*, josta tämä on kirjoittanut kirjassaan *Tekstin hurma* (1973). Sen katkelmassa ”*Plaisir* Mielihyvää” Barthes erottaa toisistaan tekstin mielihyvän (*plaisir*) ja tekstin nautinnon (*jouissance*). Tekstin mielihyvää hän luonnehtii seuraavin sanoin: ”Klassikot. Kulttuuri [--]. Henkevyys. Ironia. Hienostuneisuus. Euforia. Taituruus. Turvallisuus: tapa elää. [--] [L]ukemisen aika ja paikka: koti, maaseutu, lähestyvä ruoka-aika, lampun valopiiri [--]. Tavaton minuuden vahvistuminen (mielikuvituksen avulla), vaimennettu tiedostamaton.” (Barthes 1993a, 69.)

Luettelo tuo hakematta mieleen Barthesin teoksen käsitteen, mutta Vainikkalan *Tekstin hurmaan* kirjoittamien ”Jälkisanojen” innoittamana tekstin mielihyvää voidaan rinnastaa myös *studiumiin*, josta Barthes kirjoittaa valokuvaa käsittelevässä teoksessaan *Valoisa huone* (1980). Vainikkalan mukaan *studium* tarkoittaa valokuvan tapauksessa täysin koodattua, historiallisesti kiinnostavaa ja bartheslaisessa mielessä luettavaa (*lisible*) valokuvaa (Vainikkala 1993, 97; ks. Barthes 1985, 32). Toisaalta Barthesin *studiumin* voi ajatella tarkoittavan myös tietynlaista tapaa suhtautua valokuviin, sillä hän kirjoittaa, että ”*studium* [--] ei tarkoita, ainakaan välittömästi, ”opiskelua”, vaan hakeutumista johonkin, mieltymystä, eräänlaista yleistä sitoutumista, innokasta kyllä, mutta vailla erityistä akuuttisuutta” (Barthes 1985, 32).

¹⁹² Lainauksessa lainausmerkkeihin laitettu ”ihmisen puolella” viitanee Erno Paasilinna -esseeseen sisältyvään *Yksinäisyydestä ja uhmasta* peräisin olevaan Paasilinna-lainaukseen, joka on luettavissa tämän tutkielman luvusta 5.4.2.

Tekstin nautinto taas on saman Barthesin katkelman mukaan seuraavalaista: "Mielihyvä palasina; kieli palasina; kulttuuri palasina". Hän myös liittää tekstin nautinnon perversioon, vaikka toteaakin, ettei perversio yksin riitä määrittelemään nautintoa. (Barthes 1993a, 69.) Tekstin nautinnon kytkös perversioon tulee ymmärrettäväksi, kun otetaan huomioon *jouissance*-sanan monimerkityksisyys: se tarkoittaa paitsi 'nautintoa', 'riemua' ja 'iloa', lakikielessä myös 'käyttö- ja nautintaoikeutta' ja arkikielessä taas 'orgasmia' (Pesonen 1978, 412). Jos tekstin mielihyvä tuo mieleen Barthesin teoksen, muistuttaa tekstin nautinto sen käsitteellistä paria Tekstiä. 'Käyttö- tai nautintaoikeus' -merkitys taas kytkeytyy kiinnostavalla tavalla lukijan oikeuteen lukea tai käyttää kirjaa haluamallaan tavalla.

Mutta viittaisiko *Jälkisanat* todella tekstin mielihyvään vapaampaa tai leikkisämpää lukemista hahmotellessaan? Eikö esseessä mainittujen erojen, epäjätkuvuuksien, leikin, kokeilun ja uteliaisuuden joukkoon sopisi paremmin tekstin nautinto? Epäilemättä. Asia ei kuitenkaan ole näin yksinkertainen, sillä Barthes sekoittaa tekemänsä kahtiajaon tekemällä "mielihyväästä" termin, johon sisältyvät niin "nautinto" kuin suppeammin ymmärretty "mielihyväkin" – ja Vainikkalan mukaan hän tekee näin "väljentäkseen" asetelman kaksijakoisuutta (Vainikkala 1993, 100). *Tekstin hurman* alkukielinen nimikin on *Le plaisir du texte*, sananmukaisesti "Tekstin mielihyvä".

Barthes sekoittaa mielihyvän ja nautinnon välistä jakoa Vainikkalan mukaan myös esittämällä, että subjekti nauttii (*jouit*) minuutensa pysyvyydestä (joka kuuluu leimallisesti tekstin mielihyvän piiriin, kuten edellä on käynyt ilmi) mutta toisaalta myös etsii sen menetystä. Tässä tapauksessa mielihyvän ja nautinnon käsitteiden sekoittuminen johtuu siitä, että vaikka Barthes esittää *jouissance* nautintona syntyvän juuri minuuden pysyvyyden menetyksen kokemuksesta, tuottaa nautintoa myös minuuden pysyvyys: sana *jouissance* on johdettu verbistä *jouir*, jota Barthes käyttää minuuden pysyvyyden tuottaman nautinnon yhteydessä. (Ks. Vainikkala 1993, 100.)

Yhden hämmennyksen aiheen tähän hämärtyneeseen kahtiajakoon lisää sekini, että Vainikkalan mukaan tekstin nautinto edellyttää tekstin mielihyvää. Tätä hän selittää sillä, että teos/Teksti -jaon mukaan mielihyvä kuuluu itseltään selvästi teoksen alueelle, eikä Teksti voi lainkaan tuottaa mielihyvää¹⁹³. Sen sijaan Teksti tarvitsee mielihyvää voidakseen tuottaa nautintoa rikkomalla mielihyvän. (Vainikkala 1993, 101.) Tekstin mielihyvän ja tekstin nautinnon suhde on siis monimutkainen, ja *Jälkisanojenkin* voidaan ajatella viittaavan "mielihyvällä" Barthesin (suppeammin ymmärretyn) tekstin mielihyvän ja *jouissance* väliseen polveilevaan suhteeseen¹⁹⁴.

Jälkisanojen esseestä otetussa lainauksessa nousevat mielihyvän lisäksi esiin myös uteliaisuus, leikki ja kokeileminen. Jälkistrukturalistisessa yhteydessä leikin voidaan ajatella viittaavan merkityksen peliin tai leikkiin, josta on jo aiemmin ollut puhetta. Kokeileminen taas on yksi Deleuzen ja Guattarin filoso-

¹⁹³ Tässä yhteydessä "mielihyvä" on ymmärrettävä suppeammassa merkityksessään.

¹⁹⁴ Aiheesta oli kirjoittanut lyhyesti jo Vainikkalaa aikaisemmin esimerkiksi Barthes-englannintaja Stephen Heath *Image – Music – Textin* (1977) esipuheessa (Heath 1977, 9).

fian tärkeistä elementeistä, sillä heidän filosofiaansa voidaan luonnehtia tietynlaiseksi empirismiksi¹⁹⁵ (Deleuze 2005, 158–163). Esseessä luetellut seikat tuovat kuitenkin mieleen paitsi *Jälkisanoin* myös Eskelisen fiktioteoksissa ilmenevän estetiikan tai kirjallisuuskäsityksen. Hänen kokeelliset romaaninsa *Nonstop*, *Semtext* ja *Interface* (1997) vaativat lukijalta niin uteliaisuutta, jälkistrukturalistisen merkitysten leikin tai pelin ymmärrystä kuin kokeilevaa lukemistakin (tämä korostuu konkreettisesti varsinkin *Interfacen* kybertekstiversiossa), mutta ne saattavat parhaimmillaan tarjota myös lukemisen mielihyvää käsitteen kaikessa moniselitteisyydessä¹⁹⁶.

Lisäksi esseestä otetussa lainauksessa nousee esiin myös ajatus, että suomalaiset osaavat lukea vain realismia ja realistisesti, ja lukemista ohjaavat näennäishumanistiset moraaliset säännöt, jotka estävät lukijaa suhtautumasta lukemaansa avoimesti, vailla moraalisia ennakko-oletuksia. Tämä suomalaisen lukijan odotushorisonttiin liittyvä ongelma ilmenee *Hallitsijaa* luettaessa *Jälkisanojen* mukaan siten, että siinä missä kirjan kertojan tärkeimpien puheaktien tarkoituksena on sen mukaan lukijan eettisen odotushorisontin tuhoaminen, sisältyy suomalaiseen näennäishumanistiseen odotushorisonttiin itsestään selvästi halu tuomita – analysoimatta ja ongelmattomasti – *Hallitsijan* kertoja. Juuri tällainen lukutapa saa *Jälkisanojen* mukaan lukijan nimeämään kirjan satiiriksi, kuten Tarkka teki jälkisanoinaan. (JS, 113.)

Jälkisanat esittää, että Lahtelan teksti antaa näennäishumanisti-lukijalle vain kolme vaihtoehtoa. Tämä voi pysyä näennäishumanistina, jolloin hän alkaa esittää syytöksiä kyynisestä nihilismistä heti, kun hänen väitteidensä ja tulkintojensa perustelemattomuus otetaan esiin¹⁹⁷. Hän voi myös taantua toistopakkoiseksi ja valintoihin kykenemättömäksi kauppapoliitikoksi. Kolmas vaihtoehto on siirtyä skitso- tai zenhumanismiin. (JS, 117.) Skitsohumanismi on käsitteenä ristiriitainen, jos humanismi ymmärretään perinteiseen tapaan esimerkiksi ihmisen ainutkertaista arvoa korostavaksi katsomukseksi ja skitson taas katsotaan viittaavan Deleuzen ja Guattarin ajatteluun, sillä Deleuze ja Guattari ovat leimallisesti antihumanisteja¹⁹⁸. Hieman samaan tapaan ristiriitainen ilmaus on skitsoanalyttinen imperatiivi, jota käytetään ”Sianhoito-oppaassa”.

5.7.3 Pohjanmaatuuli

Lehtolan nimissä oleva essee ”Miesten maailma ja miesten ongelmat” eroaa tyyliltään kahdesta edellä käsitellystä esseestä erityisesti siinä, että se parodioi ilmeisemmin käyttämiään teorioita. Esseessä Tuurin *Pohjanmaata* ja Hyryn *Maa-*

¹⁹⁵ Ks. myös luvun 5.3 aloittava Deleuzelta & Guattarilta lainattu motto.

¹⁹⁶ Myös Blomstedt oli kirjoittanut kirjassaan *Vasta-ajattelijoita* Barthesin *plaisirista* ja *jouissancesta*. Hän tiivistää jaon siten, että ”nautintolukeminen” on porvarillista, konventionaalista ja ponnisteleamatonta, kun taas ”hekumalukeminen” on muun muassa hämmentävää ja kamppailevaa. Blomstedt viittaa nautinnolla *plaisiriin* ja hekumalla *jouissanceen*. Hän kirjoittaa myös, että ”hekumalukemisessa” lukija pistää likoon arvonsa, makunsa, muistonsa ja totumuksensa ja asettuu ristiriidoille alttiiksi. (Blomstedt 1986, 119.)

¹⁹⁷ Kyynisestä nihilismistä ks. tämän tutkimuksen luku 5.3.

¹⁹⁸ Humanismista ja antihumanismista enemmän luvussa 8.1.3.

tuulta käsitellään yhtenä teoksena, "Pohjanmaatuulena", ja osa esseen tekstistä on aseteltu kahdelle rinnakkaiselle palstalle samaan tapaan kuin esipuheessa. Lehtola ilmoittaa, ettei ole valinnut kirjoja esseensä aiheeksi siksi, että ne kertoisivat hänelle jotain, jonka hän puolestaan tahtoi välittää lukijoille oman "elävöittävän tulkintansa" kautta. Sen sijaan kyseiset kirjat ja kirjailijat on valittu "homogeni- ja hegemonisoituneen tulkintamaailman ja -mallin kristallisoitumina ja kristallisoijina" (JS, 120). Esseiden tarkoituksena on sen mukaan vakiintuneen "hyrytuuri-lukemistavan" murtaminen ja skitsoanalyttisen luennan esitleminen.

Tämä *Jälkisanojen* hanke ei kuitenkaan ole vakava tai ainakaan ryppyotsainen. Hyryn ja Tuurin kirjojen yhteenniputtamista esimerkiksi perustellaan esseessä sellaisin syin kuin kirjojen kirjoittajille yhteinen etunimi Antti sekä kirjojen "toiminta" Pohjanmaalla ja pohjanmaalaisissa (JS, 120). Oman huvittavan lisäulottuvuutensa kirjojen niputtamiseen tuo "Miesten maailma ja miesten ongelmat" -esseen ja kriitikko Matti Peltosen *Jälkisanoista* kirjoittaman kritiikin välinen tarkoituksellinen tai tahaton dialogi. *Jälkisanoissa* kirjoitetaan, että "[j]onkun pedantin katatonikon on helppo löytää *Pohjanmaan* ja *Maatuulen* välistä heterogeenistä rikkautta, siinä kuin me tässä yhteydessä suostumme näkemään vain homogenisoitunutta ja -vaa köyhyyttä" (JS, 125), johon Peltonen taas ikään kuin vastaa, että "Antti Tuurin *Pohjanmaan* ja Antti Hyryn *Maatuulen* yhdistäminen menee puolestaan yksisilmäisyyden tiliin" (Peltonen 1987).

Lehtola kiinnittää esseessään huomiota siihen, että "Pohjanmaatuulen" maailmassa ja diskurssissa ei ole sijaa naiselle, vaan ne ovat miehen hallinnassa, mikä tuo mieleen jo aiemmin mainitun Pia Siveniuksen kirjan *Avautua solmuun*. Esseiden mukaan nainen on hyrytuurille vain "kone, automaatti, joka järjestää ruoan ja juoman [--] siihen miehiseen elimeen, puhetta ja mykkyyttä tuottavaan suuhun, joka hallitsee kieltä ja maailmaa" (JS, 121). Toinen kritiikin aihe "Pohjanmaatuulella" on esseiden mukaan se, että kirjat on kirjoitettu kokonaan kirjakiellellä, jota ohjaavat "reaalisuuden" vaatimukset, joiden mukaan kielen on oltava yhtenäistä, kommunikoivaa ja yksinkertaista. Tämä tuo puolestaan mieleen Lyotardin, joka kirjoittaa realismia käsitellessään reaalisuuden eli yhtenäisyyden, yksinkertaisuuden ja kommunikoitavuuden vaatimuksesta (Lyotard 1986a, 149–150). *Jälkisanat* kommentoi Tuurin ja Hyryn proosaa seuraavasti: "Kirjakieli on kaikkialla ja alistaa kaikkialta – ja on niin kuvaavaa, että tuosta sujuvasti alistavasta normaalin mielen ja miehen kielestä herroja on juuri kiitelty" (JS, 122).

Lisäksi *Jälkisanat* kuvaa Hyryn ja Tuurin kirjallisuusnäkemystä mielikuvattoman mimeettiseksi, mikä sekään ei ole esseiden mukaan hyvä asia. Esse yhdistää näkemysten Deleuzen ja Guattarin ajatukseen juurikirjasta ja lainaa *Mille plateaux'ta*:

Tämä on klassinen kirja kauniin orgaanisena sisäisyytenä, merkitseväenä ja subjektiivisena (kirjan kerrostumat). Kirja matkii maailmaa kuten taide luontoa: sille itselleen ominaisilla menettelytavoilla, jotka vievät hyvään loppuun sen mitä luonto ei voi enää tehdä. Kirjan laki on refleksioin laki, yksi josta tulee kaksi... Joka kerta kun törmäämme tähän kaavaan, huomaamme olevamme tekemisissä kaikkein käytetyimmän, vanhimman ja väsyneimmän ajatuksen kanssa.¹⁹⁹ (JS, 122.)

Deleuzen ja Guattarin mukaan on olemassa juurikirjoja, tupsujuurikirjoja ja rihmastokirjoja. Juurikirjat ovat todellisuutta jäljitteleviä kirjoja ja niiden logiikka on binääriajattelun logiikkaa, jossa yhdestä tulee kaksi ja kahdesta neljä ja niin edelleen. (Deleuze & Guattari 1980, 11.) Ajattelumallissa on siis ykseyden ajatukseen perustuva maailma, jota jäljittelee ykseyteen perustuva ja yhtenä pääjuurena ilmenevä kirja.

Tupsujuurikirja (*racine fasciculée*) taas on modernin maailman suosima kirjatyyppe, jossa pääjuuri on tuhoutunut ja tilalla on runsaasti pieniä juuria. Tällainen kirja on yhä maailman kuva, tosin pirstaloituneen maailman pirstaloitunut kuva, tai kuten Deleuze ja Guattari kirjoittavat: "Maailmasta on tullut kaaos mutta kirja on yhä maailman kuva, juurikaaosmoosi eikä enää juurikosmos" (Deleuze & Guattari 1980, 12–13). Tällainenkaan kirja ei pääse eroon ykseydestä, vaan Deleuze ja Guattari kirjoittavat: "Ykseyden hävittäjät ovat oikeastaan enkelintekijöitä, *doctores angelici*, koska he affirmoivat suorastaan enkelillisen ja ylimaallisen ykseyden" (Deleuze & Guattari 1980, 12). Deleuze ja Guattari kirjoittavat myös "oudosta mystifikaatiosta", jossa kirja on sitäkin totaalisempi mitä fragmentoituneempi se on (Deleuze ja Guattari 1980, 13). Rihmastokirja sitä vastoin ei ole maailman kuva vaan se muodostaa rihmastoja maailman kanssa, kuten on jo tullut esille (Deleuze & Guattari 1980, 18).

Toisin termein tätä kolmijakoa voidaan ajatella realistisena kirjallisuutena, modernistisena kirjallisuutena ja postmodernistisena kirjallisuutena, jolloin Deleuzen ja Guattarin jako tuo mieleen "Taide ja terrorismi" -esseen terrorismin kehitysvaiheet -allegorian. *Jälkisanat* nostaa toistuvasti esille realismin, modernismin ja postmodernismin välisen rajankäynnin, ja "Miesten maailma ja miesten ongelmat" -esseen tapa luokitella sekä Tuurin *Pohjanmaa* että Hyryn *Maattuuli* juurikirjoiksi eli tulkintani mukaan realismiksi asettaa kyseenalaiseksi Hyryn yleisesti tunnustetun modernistisuuden.

Suomalaisia kriitikoita essee moittii siitä, että nämä arvostavat vain selkeää järjestystä, elämäntilaisuutta ja puhdasta kieltä²⁰⁰. Sen takia suomalaisten kriitikoiden mahdollisuudet löytää "toinen, erilainen ja eriarvoinen lukeminen" ovat hyvin vähäiset. Kysymys on *Jälkisanojen* mukaan tärkeä, sillä kontekstit ja diskurssit, kuten esimerkiksi kirjallisuuskritiikki, määrittelevät sen, mitä kirjallisuus on. (JS, 123–124.) Jos siis suomalaiset kriitikot saavat määritellä, mitä kirjallisuus on, se on esseiden mukaan parhaimmillaan todenmakuista realismia, jolloin tilaa ei anneta juurikaan muunlaiselle kirjallisuudelle.

¹⁹⁹ Lainaus on peräisin *Mille plateaux'ın* luvusta Rhizome, joka on julkaistu myös samanimisenä kirjana vuonna 1976 (Deleuze & Guattari 1980, 11). Käännös poikkeaa hieman alkutekstistä, ja se voi olla joko *Lehtolan* käsialaa tai hieman muutettu lainaus Vähämäen Rihmasto-suomennoksesta, joka oli julkaistu *Aviisissa* vuonna 1986.

²⁰⁰ Kimmo Jokisen mukaan myös suomalaiset lukijat arvostavat kirjallisuudessa selkeää kieltä, realismia ja arkipäiväisyyttä (Jokinen 1997, 43).

”Miesten maailma ja miesten ongemat” esittää Hyryn ja Tuurin teoksista myös analyysin, jota luonnehditaan esseessä modifioituksi psyko- ja skitsoanalyttiseksi katsannoksi. Analyysit kulkevat sivuilla kahtena rinnakkaisena palstana, kuten esipuheen tekstit ”Sianhoito-opas” ja ”Jälkisanatkin”. Jotta lukija ei luulisi hänen tarjoavan uutta totuutta käsitellyistä kirjoista, *Lehtola* varoittaa ”herkkäuskoisia” siitä, että ”asia ei ole näin(kään)”. (JS, 126.) Analyysiin ei kannatakaan suhtautua aivan tosissaan, sillä se myös parodioi hyödyntämiään psyko- ja skitsoanalyttisiä käsitteitä.

Analyysi *Pohjanmaasta* pohjaa ajatukseen siitä, että teoksessa esiintyvä Suomi-konepistooli voidaan nähdä haluna, jota koetetaan kieltää. Esse nostaa esiin mahdollisuuden tulkita konepistooli psykoanalyysin tapaan fallossymboliksi ja maakuoppa, ”äiti maan povi”, johon konepistooli on haudattu, on puolestaan mahdollista nähdä vaginana. Esseessä todetaan kuitenkin tällaisen ajatuksen olevan naurettava. (JS, 128–129.) Tästä huolimatta *Helsingin Sanomien* kriitikko Tammi kirjoitti tuotuneena, ettei ”ole syytä toistaa, mitä he [Eskelinen ja Lehtola] tekevät Antti Tuurin *Pohjanmaan* maahan kaivetulle konepistoolille” (Tammi 1987).

Maatuuli-analyysin ajatuksena taas on tarkastella Hyryn tekstin suhteita erilaisiin mielisairauksiin: skitsofreniaan, paranoiaan ja neuroosiin. *Jälkisanat* vertaa Hyryn tekstiä mieleen, joka saavuttaa ensin vakaan väärään rationaalisuuteen perustuvan tasapainon, josta siirtyminen kohti epätasapainoisuutta tulkitaan vajoamiseksi kohti yhä pahenevaa mielen sairautta. (JS, 127–128.) Esse esittää, että Hyryn tekstissä on niin neuroottisia kuin skitsofreenisiäkin piirteitä, mutta kumpiakkin leimaa passiivisuus, mukautuminen ja annetuissa olosuhteissa pysyminen. *Lehtola* kirjoittaa, että ”Hyryn teksti jakautuu erilaisiksi hidaslukuisiksi fragmenteiksi, mutta niistä ei koskaan repeä, virtaa mitään” (JS, 135). Suhteessa suomalaiseen kirjallisuuskritiikkiin *Jälkisanat* toteaa omasta tulkinnastaan – jonka se korostaa olevan vain yksi mahdollinen – että suomalaiset kriitikot ovat vuosikymmeniä lukeneet Hyryä tyytyväisinä ja nähneet tämän kirjallisuuden ilmentävän elämän monimuotoisuutta ja elämän makua. (JS, 137.) Näin esse vihjaa, että passiivinen neuroottisuus maustettuna skitsofreenisillä aineksilla on suomalaiselle kriitikolle elämän makua parhaimmillaan.

5.8 Kirjallisuuskritiikin kritiikki

5.8.1 Suomalaiset kriitikot ja *Romaanihenkilön kuolema*

Lehtolan esseen ”Vastaanottoa rimojen alta” aiheena ovat Matti Pulkkisen *Romaanihenkilön kuolemasta* kirjoitetut kirjallisuuskritiikit. Romaanin vastaanotosta oli kirjoittanut jo aiemmin Harry Forsblom *Parnasson* numerossa 8/1986 julkaisussa tekstissä ”Ylioppilaspoijaisia mielisairaanhoidajia”, mitä *Jälkisanoina* ei

kerrota²⁰¹. Forsblom kritisoi kirjoituksessaan *Romaanihenkilön kuoleman* vastaanottoa siitä, että Pulkkisen kirjaa syytettiin muun muassa rasismista ottamatta huomioon kirjan ”suhteuttavia rakennetekijöitä”, joiden olisi voinut olettaa esittävän rasismisyytökset. Forsblomin mukaan Pulkkisen teosta olisi voitu lukea silmien ummistamiseen perustuvan etiikan kritiikkinä mutta niin ei ollut tehty, ja ”sokeudesta” Forsblom syyttää erityisesti 60-lukulaisia idealisteja. (Forsblom 1986.)

Pulkkisen kirja oli tämän kolmas, ja sitä pidettiin ilmestyessään kirjallisena tapauksena. Teos on kokeellista proosaa, jonka kerronnallinen rakenne sai kriitikot kirjoittamaan esimerkiksi, että ”se kuuluu selvästi niin sanottuihin itseltään tietoisiin romaaneihin, eli sellaisiin, joissa käsitellään romaanin olemusta, toden ja fiktion rajoja, kapinoidaan romaanin muoto- ja sisältökaavoja vastaan ja leikitään niillä” (Kettunen 1985).

Jälkisanojen esseessä ilmoitetaan, että sitä varten on käyty läpi kymmenen päivälehdissä ilmestynyttä *Romaanihenkilön kuolemaa* koskevaa kritiikkiä ajalta 15.9.–15.10.1986 sekä Anna Makkosen *Parnasson* numerossa 1/1986 ilmestynyt ”kirjoitelma”. Tosiasiassa kyse on kritiikkien osalta kuitenkin vuoden 1986 sijasta vuodesta 1985, jolloin Pulkkisen romaani ilmestyi. Essee mainitsee kritiikkien olevan peräisin *Aamulehdestä*, *Helsingin Sanomista*, *Kalevasta*, *Suomenmaasta*, *Suomen Sosialidemokraatista*, *Turun Sanomista*, *Kansan Uutisista*, *Uudesta Suomesta*, *Etelä-Suomen Sanomista* ja *Parnassosta*; kyseessä ovat todennäköisesti Markku Huotarinen (AL), Pekka Tarkan (HS), Olavi Jaman (*Kaleva*), Leo Stålhammarin (*Suomenmaa*), Arto Virtasen (SSd), Liisa Huhtalan²⁰² [sic] (TS), Jukka Petäjän (KU), Keijo Kettusen (US) ja Asko Hynnisen (ESS) arvostelut.

”Vastaanottoa rimojen alta” väittää kriitikoiden lukeneen *Romaanihenkilön kuoleman* niin huolimattomasti, etteivät he olleet yksimielisiä edes sen nimestä tai laajuudesta. Siitä huolimatta he tekivät kaikki hyvin samankaltaiset johtopäätökset teoksen sisällöstä tai sanomasta. Esseessä lasketaan tosin epätarkkuuksiksi sellaisetkin seikat, että osa kriitikoista mainitsee kirjan nimen alaotsikkoineen ja osa taas ilman. Tämä on kuitenkin ehkä toissijaista, sillä esseen tarkoituksena on osoittaa, että vaikka kirjan kriitikot ovat ”objektiivisia seikkoja” luetellessaan eri mieltä, niiden pohjalta tehdyt tulkinnat ovat miltei kaikilla samantapaiset. (JS, 153–155.) Tämän *Jälkisanat* tulkitsee kertovan siitä, että kriitikoiden tulkintoja määräisivät ennakolta tietyt periaatteet, olipa luettava kirja millainen hyvänsä.

Toisaalta huolimaton lukeminen ilmenee kritiikeissä *Jälkisanojen* esseen mukaan sellaisten kielellisten ja rakenteellisten seikkojen huomiotta jättämisenä, jotka estäisivät lukijoita lukemasta kirjaa tietyillä tavoilla, ja tässä essee on samoilla linjoilla Forsblomin kanssa. *Jälkisanojen* mukaan yksi kritiikin paradokseista onkin se, että vaikka *Romaanihenkilön kuolema* pyrkii rikkomaan perinteisen romaanimuodon, kriitikot löytävät tekstistä kuitenkin juuri ”muodon ko-

²⁰¹ Forsblom kirjoitti myös *Uuteen Suomeen* (30.4.1988) *Jälkisanoja* puoltavan kolumnin ”Dekonstruktion avulla elävään kritiikkiin”.

²⁰² *Turun Sanomien* kritiikissä Liisa Huhtalan nimi on virheellisesti muodossa Liisa Huhtala.

konaiskuvan”, ja lopulta ”antiromaani alkaakin muistuttaa romaania”²⁰³. Esseessä kirjoitetaan: ”Romaanihenkilön kuolema pyrki omalla agraariotteellaan rikokomaan tämän pienen sivistys**poliis**ivaltion joitakin perususkomuksia sekä niihin liittyviä luku- ja kirjoitustapoja. Kirjan vastaanotto puolestaan kokosi kaiken ’rikotun’ ennalleen ja näytti: eheä kuva maailmasta! eheä kuva ihmisestä!” Kritiikit siis konstruoivat teoksesta totaliteetin, jonka teos juuri oli pyrkinyt murskaamaan. (JS, 153, 156.)

Romaanihenkilön kuoleman vastaanotossa näkyy *Jälkisanojen* tapaan analysoitaessa suomalainen ”odotushorisontti”, jota käsitellään myös ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” -esseessä. Tyylikausien murroskohdissa, jollaiseksi Suomen 1980-luku voidaan syntymässä olleen suomalaisen postmodernistisen romaanin vuoksi laskea, lukijat lukevat uudenlaisia lukutapoja vaativia teoksia usein vanhojen ennakko-oletusten mukaisesti, jolloin luennat eivät välttämättä tavoita luettua teosta kovin hyvin. *Romaanihenkilön kuoleman* vastaanoton selittämiseksi voidaan käyttää apuna Deleuzen ja Guattarin ajatuksia tupsujuurikirjoista, joiden tapauksessa romaanin ”rikottu” muoto koetaan yhä maailman kuvana – tosin kaaokseksi muuttuneen maailman kaoottisenä kuvana – jolloin todellisuusilluusio ei kirjan kokeellisesta muodosta huolimatta välttämättä murru (ks. Deleuze & Guattari 1980, 12).

Jälkisanojen mukaan toinen kritiikin ”paradoksi” on *Romaanihenkilön kuoleman* metafiktiivisten kommenttien mahdollisten merkitysten ymmärtämättä jättäminen (JS, 156–157). Vastaanotossa romaanin ”itsestäntietoisuus” tai ”metaromaani”-termi kyllä mainitaan useinkin, mutta niiden merkitystä teoksessa ei kritiikeissä kuitenkaan useinkaan koeteta tavoittaa.

Kieleen ei kritiikeissä kiinnitetä ”Vastaanottoa rimojen alta” -esseen mukaan muutenkaan huomiota, ja tästä esimerkiksi essee nostaa lainauksen ”Kirjoita kylmä kirja. Tämän maailman veroinen”, jonka moni kriitikko poimi *Romaanihenkilön kuolemasta* (Virtanen 1985a; Huotari 1985a; Kettunen 1985). Kohta on romaanissa kokonaisuudessaan muodossa ”Tee kieli oudoksi. Kirjoita kylmä kirja. Tämän maailman veroinen” (Pulkkinen 1985, 29). Sen, että kritiikeissä julkaistuissa lainauksissa jätettiin toistuvasti huomiotta sitaattiin kuuluva ensimmäinen lause, *Lehtola* tulkitsee kertovan siitä, että kriitikot olivat lukeneet kirjaa suhteessa ympäröivään todellisuuteen eli mimeettisesti – kieleen kiinnitettävän huomion kustannuksella²⁰⁴. (JS, 160.) Makkonen tosin siteeraa *Parnassossa* Pulkkinen romaanin juuri *Jälkisanojen* esseeseen tapaan ottaen mukaan myös ensimmäisen kieltä koskevan lauseen, mikä esseessä jätetään mainitsematta (Makkonen 1986, 7).

Pulkkinen kirjan arvostelijat eivät *Jälkisanojen* mukaan siis juurikaan kiinnittäneet huomiota romaanin kieleen, vaan sen ajateltiin olevan pelkkä väline, jonka avulla päästään käsiksi esimerkiksi teoksen kirjoittajaan Pulkkiseen. Pisimmälle kirjailijakeskeisessä lukemisessa kritiikoista meni Tarkka, joka luki romaania omaelämäkerrallisena teoksena juurikaan erottelematta kirjan kerto-

²⁰³ Esseessä lainataan näin Stålhammaria ja Tarkkaa.

²⁰⁴ Huomio on kyllä osuva, vaikka ”Tee kieli oudoksi” ei oikeastaan kuvaa kovin hyvin *Romaanihenkilön kuolemassa* käytettyä kieltä.

jia, henkilöhaamo-Pulkkista ja kirjailija-Pulkkista (Tarkka 1985b). Toisaalta kielien kautta ajateltiin päästävän suoraan käsiksi myös kirjan ulkopuoliseen maailmaan, jolloin kriitikot alkoivat pohtia kirjan tai jopa kirjailija-Pulkkisen mahdollista rasistisuutta moralisoivin äänenpainoin. *Jälkisanat* kiteyttää tämän näin: "Unohdetaan kirjoitettu teksti, pidetään mielessä vain siinä lausutut näkemykset reaalisesta maailmasta". (JS, 158.) Perustavin vastaväite Pulkkisen romaanin *pelkäänsään* moraalille on *Lehtolan* mukaan kuitenkin se, että kun otetaan huomioon *Romaaninhenkilön kuoleman* "suhteelliset rakennetekijät" – Forsblomia lainatakseni – kuten metafaktiivisuus ja pyrkimys romaanin yhtenäisen rakenteen rikkomiseen, ei moraalinen ja moralisoiva tulkinta ole asianmukainen²⁰⁵.

Jälkisanojen mukaan ajan suomalaiset kriitikot kuitenkin uskoivat siihen, että sekä taideteos että moraalit ovat kaikille joko objektiivisesti tai subjektiivisesti sama asia, siis että suomalaiset havaitsevat ja tulkitsevat taiteen ja moraaliset seikat lähtökohtaisesti samalla tavalla. Esseen mukaan kriitikot myös ajattelivat pahimmassa tapauksessa, että taideteoksen ja moraalin on oltava sama asia, siis että taideteoksen on ilmennettävä (kaikille yhteistä) moraalialueita. Pulkkisen kirjaa koskevien kritiikkien kohdalla tämä näkyy *Jälkisanojen* mukaan muun muassa siten, että kriitikot päätyivät kertomaan kirjailija-Pulkkisen elämästä ja siitä, mitä kirjailija on itse esittänyt haluavansa kirjallaan sanoa. Käyttöön otettiin siis kaksi biografistisen kirjallisuudentutkimuksen työkalua, kirjailijan elämäkertaa ja tekijän intentio. Näiden avulla saatiin esiin esimerkiksi kirjailija-Pulkkisen moraaliset Afrikkaa koskevat kannanotot. (JS, 152, 157.)

"Vastaanottoa rimojen alta" kritisoi kirjan vastaanottoa siis paitsi tekstianalyysin puutteista myös varsinkin moralisoivista luennoista. Essetä voidaan puolestaan kritisoida siitä, että siinä käsiteltyjen kritiikkien tulokset eivät ole niin moralisoivia kuin *Lehtola* antaa ymmärtää – ainakaan, jos niitä verrataan *Romaaninhenkilön kuolemasta* kirjoitettuihin muihin artikkeleihin, joita *Jälkisanat* ei käsittele esseessään. Esimerkiksi Suomi-Tansania -seuran varapuheenjohtaja Tapani Koivulalta julkaistiin *Helsingin Sanomissa* 9.10.1985 avoin kirje, joka käsittelee kirjan Afrikka-kuvauksen todenmukaisuutta mutta valitteli sen yksipuolisuutta. Jari Lindholm puolestaan kirjoitti romaanista *Suomen sosialidemokratiaan* 2.10.1985 otsikolla "Pulkkinen – miksi?". Kirjoituksessaan hän syytti Pulkkista rasismista ja väitti tämän inhoavan Afrikkaa, sen kansoja, kasveja ja eläimiä. Lisäksi Lindholm kirjoitti, että eniten Pulkkista ärsyttää "pakanoille" kritiikkittävää kehitysapua. Lindholmin moralistinen tuohtumus oli niin silmiinpistävä, että kriitikko Arto Virtanen katsoi aiheelliseksi kirjoittaa Lindholmille oikaisevan vastineen. (Koivula 1985; Lindholm 1985; Virtanen 1985b.)

²⁰⁵ Koska myös *Jälkisanat* kiinnittää lukijan huomion omaan kieleensä ja kirjoitukseensa, voidaan näitä *Jälkisanojen* ajatuksia lukea myös sitä itseään ja sen tulevaa vastaanottoa koskevinä huomioina. Tällöin lukijan olisi kiinnitettävä huomiota esimerkiksi *Jälkisanojen* piirteisiin, jotka korostavat sitä, että *Jälkisanat* on kirjoitusta, minkä jälkeen kirjan moralisoivan lukemisen ei pitäisi olla aivan ongelmattonta.

5.8.2 Teorianvastainen kirjallisuusinstituution eliitti

Myös essee ”Katatonia katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat” käsittelee kirjallisuuskritiikkiä mutta edellä käsiteltyä esseettä yleisemmin, ja sen ovat kirjoittaneet yhdessä **Eskelinen** ja *Lehtola*. ”Katatonia” tarkoittaa skitsofrenian ilmenemistä henkilössä liikkumattomuutena ja puhumattomuutena, ja se on siis yksi skitsofrenian oireista tai ilmenemismuodoista (ks. Valpola 2000, 561). Esseen otsikko on mukaelma George Orwellin kirjan *Katalonia, Katalonia* (1938) nimestä, ja samalla nimellä Lehtola oli julkaissut kirjallisuuskritiikkiä koskevan artikkelin *Ylioppilaslehdessä* jo 5.2.1987. Lehtolan artikkeli on kuitenkin erilainen ja paljon lyhyempi kuin **Eskelisen** ja *Lehtolan* yhdessä kirjoittama essee.

Essee alkaa lainauksella, jossa Pekka Tarkka määrittelee kirjallisuutta seuraavasti: ”Mitä tarkoitan kirjallisuudella? Pitkän ajanjakson kapinaa, sanan työtä älyn ja mielikuvituksen keinoin, inhimillistä vaihtoehtoa miljoonien normaalien koneiden maailmassa. (Pekka Tarkka, 1980)” (JS, 139.) Tarkka-lainauksen perään lainataan myös Barthesia: ”Tyylin ja humanismin yhdistelmä ei ehkä enää ole riittävä pohja kirjallisuudelle. (Roland Barthes, 1957)”. (JS, 139.) Tämä lainaus on puolestaan peräisin Barthesin teoksesta *Mytologioita* (1957)²⁰⁶.

Vuonna 1994 ilmestyneessä *Mytologioiden* suomennoksessa ei tosin puhuta humanismista vaan ihmisyydestä, sillä alkutekstissä käytetään sanaa *humanité* (Barthes 1994, 133; Barthes 1957, 136). Rinnastamalla Tarkan ja Barthesin *Jälkisanat* asettaa vastakkain humanistisen kirjallisuuskäsityksen ja antihumanistisen kirjallisuuskäsityksen, ja samalla lainauksilla tuodaan esiin suomalaisen kirjallisuuden jälkeenjääneisyyttä verrattuna eurooppalaiseen kirjallisuusajatteluun, sillä Barthes-lainaus on vuodelta 1957 ja Tarkka-lainaus vuodelta 1980. *Jälkisanat* käyttää lainausta siis kritisoidakseen suomalaista humanismia, minkä vuoksi lainauksessa luultavasti on sana humanismi eikä ihmisyyks – tai sitten kyse on tahattomasta käänkösvirheestä.

Tarkkaa oli kritisoitu julkisesti jo ennen *Jälkisanoja* esimerkiksi *Punkakatemiassa*. Tämän tutkimuksen kuluessakin Tarkka on noussut esiin jo pariin otteeseen: hän oli kritisoinut Steinbockia liiallisesta teoreettisesta innostuksesta ja lukenut *Romaanihenkilön kuolemaa* huolimattomasti. Janne Seppäsen *Jälkisanoja* koskevassa kritiikissä Tarkan kerrotaan myös julistaneen Eino Leino -seuran kokouksessa, että ”[s]uomalainen kirjallisuus ei tule alistumaan dekonstruktiolle” (Seppänen 1987; myös Närhi 1987).

Tarkka oli ajan arvovaltais in suomalainen kirjallisuuskritiikko, ja häneen kohdistettiin 1980-luvun kuluessa ja erityisesti *Jälkisanoiden* kovaakin kritiikkiä. Aivan kuten *Jälkisanoiden* kirjallisuuskritiikkiä koskevassa esseessä mainitaan, Tarkka teilaa jälkistrukturalismin *Helsingin Sanomissa* käyttämällä apunaan strukturalisti Tzvetan Todorovia, joka Tarkan mukaan ”kaunopuheisesti ja va-

²⁰⁶ Lehtolan artikkeli alkaa samoilla Tarkka- ja Barthes-lainauksilla kuin *Jälkisanoiden* esseekin, mutta muuten teksti keskittyy lähinnä Jan Blomstedtin *Vasta-ajattelijoita* -teosta ja siinä esitettyjä dekonstruktio-tulkintoja koskevaan kritiikkiin. Lisäksi artikkelissa nostetaan esiin esimerkiksi Pekka Tarkan ja Kai Laitisen ”vainoharhainen” dekonstruktionvastaisuus. (Lehtola 1987a.)

kuuttavasti” osoittaa poststrukturalististen ”luentotapojen” harhat²⁰⁷. Alun perin vuonna 1985 ja sen jälkeen *Lause lauseesta* -kokoelmateoksessa julkaistussa arvostelussa Tarkka kirjoittaa: ”ne [edellä mainitut luentotavat] irtoavat kokemusperäisyydestä; ne ovat menettäneet yhteytensä historiaan, tieteeseen, järkeen, arvoihin ja etiikkaan: ne ovat tyhjän loputonta nimeämistä ja uudelleen-nimeämistä”. (JS, 142; Tarkka 1994, 132.)

”Katatonia, katatonia” kommentoi myös Tarkan *Sanat sanoista* -teoksessa julkaistua ”Tuglasin tuli palaa” -tekstiä²⁰⁸ kirjoittamalla, että ”Tarkka ylistää eestiläisen [Mihkel Muttin] eurooppalaista ja strukturalistista tietämystä eli kaikkea sitä mitä hänen omista kirjoituksistaan puuttuu” (JS, 142; ks. Tarkka 1984, 380). Kritiikkiensä perusteella arvioituna Tarkka on teorianvastainen, vaikka tunteeikin kritisoidemiaan teorioita huonosti jos lainkaan, ja esimerkiksi Pulkkisen kirjaa kritisoidessaan hän oli leimannut myös ranskalaisen uuden romaanin ”snobismiksi”²⁰⁹ (Tarkka 1985b).

Tarkka oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan *Helsingin Sanomien* kulttuuri-osaston esimies ja näin ollen hänellä oli suomalaisessa kirjallisuusinstituutiossa paljon valtaa. Hän oli myös opettanut kritiikkien kirjoittamista Helsingin yliopistossa, ja hänen opissaan olivat olleet muun muassa *Jälkisanoina* kritisoidut *Helsingin Sanomien* kriitikot Vesa Karonen ja Pertti Lassila²¹⁰. Tarkkaan ottaen *Jälkisanojen* esseetä ei ole pakko lukea ainakaan pelkästään Tarkan henkilöön kohdistuvana hyökkäyksenä, sillä koska hän oli Suomen johtava kirjallisuuskritiikki, voidaan katsoa, että hänessä ruumiillistui myös ajan suomalainen kirjallisuuskritiikin instituutio.

”Katatonia, katatonia” -esseessä verrataan suomalaisen kirjallisuuskritiikin tutkimista ”kaiken maailman kailaitisten oksennusten” tutkimiseen, ja suomalaisiin kritiikkoihin viitataan sanoilla ”tarkat kuin porkkanat ja muut vihannekset”²¹¹ (JS, 139). *Jälkisanoina* kirjoitetaan myös, että ”[k]ritiikin kritiikki on yhtä mieltäylentävää kuin yleisen käymälän siivous; velvollisuus vetää seisova vesi, jossa raittiuspastoreiden spermat ovat liian kauan lilluneet” (JS, 139). Tähän lisätään, että ”[k]ärsimättömän lukijan ei tässä vaiheessa pidä syytellä meitä epäasiallisuuksista, mehän vain kerromme miltä meistä tuntuu. Niinhän

²⁰⁷ Hieman samaan tapaan Tarkka yritti käyttää strukturalismia jälkistrukturalismin kumoamiseen tilaamalla *Jälkisanat*-kritiikin strukturalistisen narratologian asiantuntija Pekka Tammelta.

²⁰⁸ Kirjoitus on julkaistu alun perin *Helsingin Sanomissa* 3.5.1983.

²⁰⁹ Tarkan teoriavastaisuus käy aiemmin mainitun Steinbock-kritiikin lisäksi ilmi myös siitä, että vuonna 1993 Tarkka kritisoi myös Päivi Lappalaisen tässäkin tutkimuksessa mainitun väitöskirjan teoriaosuutta ”liikaviisaudesta” (ks. Tarkka 1994, 150).

²¹⁰ Tiedot ovat peräisin *Helsingin Sanomien* ”Helsingin Sanomien kriitikot esittäytyvät” -sivuilta, ks. http://www2.hs.fi/extrat/kulttuuri/kirjat/kriitikot/kriitikot_karonen_vesa.html ja http://www2.hs.fi/extrat/kulttuuri/kirjat/kriitikot/kriitikot_lassila_pertti.html. Eero Hyvösen mukaan Tarkan yliopistolta palkkaamaan kritikkokaartiin kuuluivat Lassila, Karonen, Juhani Niemi, Panu Rajala, Markku Envall ja Jan Blomstedt, jota Hyvönen luonnehtii ”ranskalaiseksi pastilliksi Sisu-askien joukossa” (Hyvönen 1990, 34).

²¹¹ Tarkan nimestä väännettyyn sanaleikkiin tuo oman sävynsä se, että *Jälkisanojen* esseessä ”Vastaanottoa rimojen alta” analysoidussa *Romaanihenkilön kuolema*-kritiikissään Tarkka ei ollut lukenut romaania kovinkaan tarkkaan.

suomalaiset kriitikot aina tekevät. Itse asiassa he eivät muuta teekään, koska teksteistä he eivät osaa sanoa mitään.” (JS, 139.) **Eskelisen** ja *Lehtolan* kritiikki voi kuulostaa kohtuuttomalta, mutta myös tämän tutkimuksen aineistona olevat kirjallisuuskriitikot osoittavat, että monet suomalaiset kriitikot todella kirjoittivat paljon omista tuntemuksistaan ja asenteistaan ja toisaalta ajoittain hyvin vähän kritisoimastaan kirjasta (ks. esim. Jama 1988; Kanerva 1988; Petäjä 1988; Virtanen 1988).

”Katatonia, katatoniassa” mainitaan nimeltä lähinnä sellaisia *Helsingin Sanomien* ja *Parnasson* kriitikoita kuin Tarkka, Lassila, Markku Envall, Tero Liukkonen, Karonen ja Laitinen, joista professori Laitisella sanotaan *Jälkisanoina* olevan myös ”epä-älyllisen ja vainoharhaisen dekonstruktion vastustamisen Suomen ennätys” (JS, 143). Lainausta antaa ymmärtää, että instituutiossa oli myös muita dekonstruktionvastaisia henkilöitä, joista Laitinen vain oli pahin esimerkki – ja väitettä tukevat ainakin huomiot Tarkan teorianvastaisista kannoista hänen kritiikeissään ja jo mainittu julkinen aiheita koskeva kannanotto Eino Leino -seuran kokouksessa.

Jälkisanoina lainataan myös Kai Laitisen virkaanastujaisesitystä seuraavasti: ”Kirjallisuuden tehtävänä ja tärkeänä roolina voi olla jähmettyneiden systeemien murtaminen, kaaoksen luominen järjestykseen. Tutkimuksen tehtävä on mielestäni päinvastainen: järjestyksen luominen kaaokseen.” (JS, 143.) Esitys on julkaistu *Parnasson* numerossa 8/1986, ja sen lähdetiedot kerrotaan ”Katatonia, katatonia” -esseessä. *Jälkisanat* kritisoi Laitista muun muassa siitä, että tämä ei esitä näkemyksilleen mitään muita perusteita kuin sanan ”mielestäni”. Kysymyksiä taas herättää tutkimuksen määrittely ja järjestyksen luomiseksi kaaokseen; esse kysyy, mitä sitten, jos järjestyksen luominen ei onnistu tai jos kaikki järjestykset ovatkin hallusinaatioita. (JS, 143.) Ainakin koikeellisen kirjallisuuden lukeminen näillä periaatteilla voi osoittautua vaikeaksi. Isompi asiaan liittyvä kysymys taas on se, että esimerkiksi dekonstruktiossa nimenomaan *ei ole* kysymys järjestyksen luomisesta kaaokseen vaan disseminaatiosta, merkityksen kylvämisestä tai hajaantumisesta.

Tosiasiassa Laitinen käsittelee puheessaan uusia kirjallisuusteorioita yksityiskohtaisemminkin kuin *Jälkisanat* antaa ymmärtää. Hän toteaa, että yleisen kirjallisuustieteen piiriin oli tulossa uusia teorioita, joista kotimaisen kirjallisuudenkin puolella olisi oltava tietoinen, sillä kansainvälistä tutkimusta koskeva tietämättömyys ei hänen mukaansa ole millekään tieteenalalle kunniaksi eikä eduksi (Laitinen 1986, 454). Hän kuitenkin tarkentaa, että kaikki uudet suunnat eivät ole hänen mieleensä. Siinä missä hän ilmoittaa arvostavansa strukturalistisen analyysin tarkkuutta, hän kertoo vierastavansa jälkistrukturalistista tutkimusta. Asennetaan hän perustelee sillä, että ensinnäkään hän ei pidä ”Teksti”-käsitteen mystifioimisesta ja sen alan liiallisesta venyttämisestä. Hänen mukaansa

jotkut teoreetikot näkevät teokset pelkinä rajattomina ja nimettöminä teksteinä, jotka kielipelin sääntöjä noudatellen huljuvat saarekkeina toisten tekstien rannattomassa meressä ja saavat loputtoman määrän vaihtuvia tulkintoja (Laitinen 1986, 455).

Laitinen viitanee – vaikkakin epämääräisesti ja virheellisesti – joko bartheslaiseseen tai derridalaiseen tekstiin. Toinen seikka, joka Laitista ei jälkistrukturalismissa miellytä, on tekijän aseman kyseenalaistaminen (Laitinen 1986, 455). Koska kyse on Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden professorin virkaanastujaispuheesta, on Laitisen ajatuksia luettava jälkistrukturalismin ulosulkevana tulevaa tutkimusta ja opetusta koskevana linjavetona, mikä selittää osaltaan *Jälkisanojen* puheeseen kohdistamaa kritiikkiä.

5.8.3 Huono suomalainen kirjallisuuskritiikki

”Katatonia, katatonia” -esseen mukaan ajan suomalaisen kirjallisuuskritiikin huonouteen on monta syytä, muun muassa teoreettinen epäpätevyys, esteettinen lahjattomuus, yleissivistyksen heikkous, psyykinen kapeus ja itsekritiikin puute. Ensimmäinen osoitus kriitikoiden epäpätevydestä on *Jälkisanojen* mukaan se, että kriitikot lukevat aina teosta, eivät koskaan tekstiä, ja tässä viitataan jälleen Barthesin tekemään teos/Teksti -jakoon. Teokseen keskittyvän lukutavan huono puoli on esseiden mukaan se, että näin kriitikko tulee kirjoittaneeksi vain omista ajatuksistaan, tuntemuksistaan tai maailmankuvastaan, ja samansuuntaisia väitteitä esitetään myös edellä käsitellyissä ”Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija” - ja ”Miesten maailma ja miesten ongelmat” -esseissä. Kohdatessaan vaikean tekstin, joka rikkoo totunnaisuuden rajoja, suomalainen kriitikko taas esseiden mukaan hämmentyy ja pyrkii pelkistämään tekstin ”erilaiseksi”, ”merkittäväksi” tai ”poikkeavaksi”. Näitä adjektiiveja ei *Jälkisanojen* mukaan kuitenkaan koskaan perustella sen tarkemmin. (JS, 140.) Tämä näkyy myös *Romaanien kuoleman* vastaanotossa, jota käsitellään esseessä ”Vastaanottoa rimojen alta”.

Kriitikoiden teoreettinen epäpätevyys tarkoittaa *Jälkisanojen* mukaan myös tietämättömyyttä ja puolustusasennetta suhteessa jälkistrukturalistiseen kirjallisuudentutkimukseen, mistä edellä on annettu jo esimerkkejä. *Jälkisanojen* mukaan ajan suomalaiset kriitikot eivät tunteneet jälkistrukturalistisia teorioita, mutta tästä huolimatta lukijat koetettiin saada uskomaan, että puhuessaan jälkistrukturalismista kriitikot tiesivät, mistä puhuivat. ”Katatonia, katatonia” mukaan he eivät kuitenkaan tunnustaneet edes karkeita väärinymmärryksiä, joista yhtenä esimerkkinä mainitaan se, että kriitikko Markku Envall oli kiitellyt Jan Blomstedtia siitä, että tämä oli Derridansa lukenut – *Jälkisanojen* mukaan kuitenkin lukemaansa ymmärtämättä²¹². (JS, 142.) Myös *Jälkisanojen* vastaanotto tukee ”Katatonia, katatonia” väitettä mutta kuitenkin vain osittain. Pалаan aiheeseen *Jälkisanojen* vastaanottoa käsittelevässä luvussa.

Suomalaisten kriitikoiden kritisoiminen ei kuitenkaan ollut ”Katatonia, katatonia” mukaan helppoa, sillä vastakritiikkien julkaiseminen ei kuulunut suomalaisten kulttuuritoimitusten käytäntöihin. Tämä johtui esseiden mukaan siitä, että suomalaiset kriitikot eivät olisi osanneet perustella intuitioon perustuvia arvioitaan. Toisaalta kritiikin kritisoijakaan ei kirjoittajien mukaan olisi

²¹² Kyse on Envallin kirjoittamasta Blomstedtin *Vasta-ajattelijoina* -teosta koskevasta arvostelusta ”Johdatus kulinaariseen kritiikkiin” (HS 21.12.1986).

ehkä löytynyt helposti, sillä esseessä todetaan, että ”suomalainen idiotiahan on tunnetusti harmoninen kokonaisuus” (JS, 141). Tätä tarkennetaan seuraavasti:

Kaiken edellä esitetyn valossa surkeinta epäpätevyyttä edustavat ne usein toistetut väitteet, joiden mukaan jälkistrukturalistinen kirjallisuudentutkimus johtaa pidäkkeettömään subjektiivisuuteen. Jos se joidenkin amatöörien käsissä johtaakin, niin silloin oltaisiin vain täsmälleen siinä missä nytkin. Pääkriitikoiden subjektiivisuus ei näytä subjektiiviselta, koska he ovat niin toistensa kaltaisia. Typeryyden monistuminen ei tee siitä kuitenkaan objektiivista. (JS, 144.)

Vuonna 1990 *City*-lehdessä julkaistussa haastattelussa Tarkka, joka oli vastikään jättänyt *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimituksen johtamisen, myönsi että *Helsingin Sanomien* kirjallisuuskritiikkojen näkemyksiä oli yhdistänyt hänen kaudellaan – siis myös *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan – menneisyyteen suuntautuminen. Hän kertoi myös kritiikkiensä vaikuttaneen esimerkiksi kirjallisuuden apurahalautakuntiin, halusipa hän sitä tai ei. Vaikka *Helsingin Sanomien* Tarkan kauden kriitikot eivät aina olleet haastattelun kirjoittaneen Eero Hyvösen mukaan yksimielisiä ja vaikka heidän tyyliinsä ja makunsa saattoivat olla erilaisia, oli Tarkan kritiikkokaarti hänestä kuitenkin vaikuttanut yhtenäiseltä joukolta. (Hyvönen 1990, 33–34.) *Jälkisanojen* väite suomalaisen kritiikin yksiäänisyydestä saa siis tukea.

Kun *Jälkisanojen* väite ”suomalaisen idiotian” harmonisuudesta luetaan suhteessa jo aiemmin mainittuun humanismin ja terrorin kytkökseen, näyttää siltä, että *Jälkisanojen* mukaan suomalaista kulttuuria kokonaisuudessaan vaivasi 1980-luvulla tietynlainen yksiäänisyys. Ajatus ei esiintynyt 1980-luvulla vain *Jälkisanoina*, vaan mielipide oli tuolloin suorastaan tavallinen ja se tuotiin julki myös monissa *Jälkisanojen* kritiikeissä. Esimerkiksi Tuomas Nevanlinna kirjoitti *Ylioppilaslehdessä* 7.3.1985 – vain satunnaisen esimerkin antaakseni – että ”[m]yönnän, ettei tämä konsensusteema varsinaisesti edusta mitään virkistävää omaperäisyyttä. Mutta suomalainen konsensushan on tätä: kaikki surkuttelevat sen olemassaoloa, eikä mitään tapahdu. Herrajumala, tuskin missään ollaan koskaan niin yksimielisesti vastustettu konsensusta kuin Suomessa 1984–1985!” (Nevanlinna 1985.) Jo vuonna 1981 julkaistussa artikkelissaan myös esimerkiksi Jalonen oli syyttänyt suomalaista kirjallisuutta konsensushengestä (Jalonen 1981b).

Jälkisanojen mukaan myös intertekstuaalisuus oli jäänyt suomalaisilta kriitikoilta ymmärtämättä, aivan kuten tutkijoiltakin (ks. tämän tutkielman luku 5.6). Ensinnäkään ajatusta anonyymistä intertekstuaalisuudesta ei ollut kriitikkokunnassa hyväksytty, sillä muuten kriitikot eivät olisi voineet esitellä suppeaa kirjallisuuden historian tuntemustaan. (JS, 143.) Suomalainen kritiikki oli esseiden mukaan huonoa myös journalistisesti ja tyyliiltään. Vikaa oli muun muassa turhassa toistossa, tiiviyden puutteessa, ylipitkissä referaateissa, käsitteiden väärinkäytössä sekä kielen kömpelyydessä, kliseisyydessä ja tekotaiteellisuudessa. Tulkinnat taas olivat temaattisia, latteita, sovinnaisia ja aina toistensa kaltaisia. Temaattisen kritiikin yhdeksi ongelmaksi *Jälkisanat* nimeää kirjallisuuden alistamisen muille diskursseille, kuten psykologialle, sosiologialle, filosofialle, politiikalle tai jopa teologialle. Tämä kannanotto voidaan lukea viitta-

uksena *Synteessin* Derrida-numeroon, jossa aihetta käsitellään miltei samoin sanoin (ks. tämän tutkimuksen luku 4.1.).

Lisäksi yksi kritiikin ongelma oli *Jälkisanojen* mukaan se, että kritiikot lukivat tekstiä ”läpinäkyväksi uskotellun ilmaisun läpi sisältöinä”, joita sitten tulkittiin ja sovitettiin kriitikon käsityskyvyn mukaan. Esseessä sanotaankin, että ”[k]aikki on niin läpinäkyvää, että tulee ihmetelleeksi mihin kirjallisuutta tarvitaan”. (JS, 145–146.) Verratessaan suomalaista kritiikkiä eurooppalaiseen ajatteluun *Jälkisanat* huomauttaa, että siinä missä 1900-luvun ajattelua olivat leimanneet sellaiset käsitteet kuin epäjatkuvuus, kriisi, ero, hajoaminen ja repeämä, luonnehtivat suomalaista kirjallisuuskritiikkiä puolestaan sellaiset ”turvottavat ominaisuudet”, kuten eheys, kokonaisuus, jatkuvuudet ja traditiot. (JS, 149.)

Suomalaisten kriitikoiden harjoittaman arvottamisen *Jälkisanat* taas näki pönkittävänsä miehisii arvoja, sillä kritiikeissä teosta pidettiin todennäköisemmin hyvänä, jos se käsitteli esimerkiksi poikuuden menetystä, nuorten miesten odyseijoja tai keski-ikäisen miehen kriisiä. Vielä pahempaa oli *Jälkisanojen* mukaan kuitenkin se, että hyvän kirjallisuuden kriteerit olivat erilaiset suomalaiselle ja ulkomaiselle kirjallisuudelle, sillä suomalainen kritiikki suojeli suomalaisia kirjailijoita. Tämä saattoi johtaa esseen mukaan siihen, että kritiikki menettäisi uskottavuutensa, suomalainen kirjallisuus jäisi yhä enemmän jälkeen eurooppalaisesta kirjallisuudesta ja lukijat siirtyisivät joko ulkomaisen kirjallisuuden pariin tai kokonaan pois kirjallisuusharrastuksesta. (JS, 149–150.)

Esseessä esitetty huoli kritiikin uskottavuuden menettämisestä ja lukijoiden siirtymisestä pois kirjallisuusharrastuksesta vaikuttaa huvittavan pateettiselta verrattuna *Jälkisanojen* yleiseen asenteeseen, mikä saa miettimään, onko kyseessä kenties viittaus johonkin aiempaan tekstiin. Esimerkiksi *Punk-akatemian* esseessä ”Jäähyväiset kirjallisuudelle” kirjoitetaan, että ”[j]os kirjallisuus ei tarjoa sille mitä se haluaa, nuoriso hakeutuu muualle. Jos Suomen kirjallisuus naulitaan keskiluokan viihdelukemistoksi, silloin nuorten luova potentiaali hakeutuu muualle. Jos kirjallisuuden opetus ei tarjoa aitoja maailmankattomuksellisia vaihtoehtoja, nuoriso hakee ne muualta.” (Blomstedt & Saarinen 1980, 115.²¹³) ”Katatonia, katatonia” -essee lisää tähän *Punk-akatemian* listaan vielä kirjallisuuskritiikinkin, mutta tekstienvälisen yhteyden sävy on tulkinanvarainen. Koska esseessä esitetty huolestuminen pistää *Jälkisanaja* lukiessa silmään, on viittausta suuri kiusaus lukea jonkinlaisena ivailuna kirjallisuuden asemaa koskevaa huolta kohtaan. Tätä tulkintaa tukee paitsi *Jälkisanojen* yleinen asenne myös esimerkiksi ”Sianhoito-oppaassa” esitetty zeniläinen ajatus siitä, että kirjallisuuden avulla ei voida saavuttaa mitään tärkeää, jolloin huolestuminen sen puolesta on turhaa.

Vuonna 1991 ilmestyi *City*-lehdessä artikkeli ”Kapinoivat kynät”, joka on oikeastaan avoin kirje *Helsingin Sanomien* kulttuuritoimitukselle. Kirjeen ovat allekirjoittaneet Markku Eskelinen, Sara Heinämaa, Jyrki Kiiskinen, Arto Kytöhonka, Teija Niemi, Harri Närhi, Tiina Pystynen, Pepi Reinikainen, Hannu Simpura ja Kaarina Valoalto. Kirjeessä esitetyn kritiikin ydin voidaan tiivistää siten, että vaikka *Helsingin Sanomat* väitti olevansa moniarvoinen julkaisu, sen

²¹³ Teksti on suunnattu alun perin äidinkielen opettajille.

kirjallisuuskritiikki yhdenmukaisti suomalaista kirjallisuutta (Eskelinen; Heinämaa; Kiiskinen & Niemi 1991, 16). Artikkelissa Heinämaa kritisoi *Helsingin Sanomien* kirjallisuuskritiikkiä naisnäkökulmasta, Eskelinen kokeellisen ja postmodernistisen kirjallisuuden osalta ja Kiiskinen ja Niemi runokritiikin osalta. Kritiikin tavoitteet ovat kutakuinkin samantapaiset kuin *Jälkisanojen* "Kata-tonia, katatonia" -esseessä.

6 JÄLKISANOJEN VASTAANOTTO

Jälkisanat ilmestyi joulukuussa 1987, ja heti tuoreeltaan 12.12.1987 ilmestyivät myös ensimmäiset arvostelut *Aamulehdessä*, *Helsingin Sanomissa*, *Turun Sanomissa* ja *Uudessa Suomessa*. Ennen niitä, 10.12.1987, oli ilmestynyt jo arvostelu *Iltalehdessä*.

Se, että *Jälkisanoina* kirjoitettiin heti sen ilmestyttyä maan suurimmissa sanomalehdissä, kertoo siitä, että kirja herätti paljon kiinnostusta. Kirjaa ostettiin ensimmäisen vuoden aikana noin 1700 kappaletta eli se myi erittäin hyvin olakseen jälkistrukturalististen kirjallisuusseiden kokoelma²¹⁴. Kirjan ilmestymistä edelsi Kristina Carlsonin *Suomen kuvalehteen* kirjoittaman haastattelun ja eräiden kritiikkien mukaan jonkinlainen kohu; ainakin kirjaa tiedettiin odottaa (Carlson 1987; Makkonen 1987; Peltonen 1987; Kokko 1987). *Jälkisanoina* haastetuista tai parjatuista kirjallisuuskriitikoista *Parnasson* Arto Virtanen kirjoitti kirjasta arvostelun ja haukutuista kirjailijoista Jorma Ojajarju. Myös kirjassa mainitut sosiologi Antti Eskola, filosofi Esa Saarinen ja kirjallisuudentutkija Anna Makkonen arvostelivat kirjan, Eskola *Sosiologia*-lehdessä, Saarinen *City*-lehden kirjaliitteessä ja Makkonen *Aamulehdessä*. Suurin osa *Jälkisanoina* kirjoittaneista kriitikoista oli miehiä; kritiikeistä vain kolme oli naisten kirjoittamia.

Jälkisanojen kirjoittajat olivat odottaneet kirjalleen ehkä toisenlaista vastaanottoa kuin se sai, sillä Eskelinen kirjoitti vuonna 1989 *Parnassossa*, että monista yrityksistä – joista *Jälkisanat* oli vain yksi – huolimatta kirjallista keskustelua ei ollut juuri syntynyt (Eskelinen 1989, 118). Eskelinen ja Lehtola olisivat toivoneet *Jälkisanojen* synnyttävän enemmän keskustelua nimenomaan kirjallisuudesta ja kulttuurista. Tähän viittaa myös Lehtola eräessä itsestään kirjoittamassa haastattelussa, jossa hän toteaa itseironiseen ja huvittuneeseen sävyyn hänen ja Eskelisen koettaneen synnyttää kirjallaan kirjasodan ”voihkimalla kuinka huonoa suomalainen kirjallisuus on ja kuinka muut ovat niin tyhmiä heihin kahteen verrattuna” (Lehtola 2001).

Joka tapauksessa *Jälkisanojen* vastaanotto kertoo kiinnostavalla tavalla paitsi siitä, miten *Jälkisanaja* luettiin, myös jotain ajan suomalaisesta kirjallisesta kulttuurista. Kiinnostukseni ensisijaisena kohtena ovat kirjallisuuskäsityksiin

²¹⁴ Kirjan myyntiluvut ovat peräisin Markku Eskeliseltä (Eskelinen 2006).

liittyvät seikat, mutta analyysissä nousee esiin myös muita asioita, jotka valottavat *Jälkisanojen* vastaanoton luonnetta yleisemmin. Käsittelemäni kirjallisuuskritiikit ovat osaltaan dokumentteja *Jälkisanojen* aikalaislukijoiden kirjallisuuskäsityksistä, mutta ne kertovat myös muusta. En kuitenkaan väitä juuri näiden kirjallisuuskäsitysten olleen vallitsevia koko 1980-luvun suomalaisessa lukemiskulttuurissa. Vastaanottoa analysoidessani viitataan arvosteluihin yleensä kriitikoiden nimillä, mutta en ajattele niiden viittaavan niinkään kirjoittajiin henkilöinä kuin subjektipositioihin, ja niin lukijankin tulisi nuo nimet ymmärtää. Pysin määrittelemään kunkin kriitikon aseman *Jälkisanojen* ilmestymisajan kontekstissa. Luonnehdin lyhyesti myös kritiikkejä julkaisseiden lehtien piirteitä ja niiden asemia ajan suomalaisen lehdistön kentässä.

Päivälehdissä arvioita julkaistiin *Aamulehdessä*, *Etelä-Suomen Sanomissa*, *Helsingin Sanomissa*, *Hufvudstadsbladetissa*, *Kalevassa*, *Keskisuomalaisessa*, *Suomen sosialidemokraatissa*, *Uudessa Suomessa*, *Turun Sanomissa* ja *Vasabladetissa*; muissa sanomalehdissä *City-lehdessä*, *Iltalehdessä*, *Jyväskylän ylioppilaslehdessä*, *Kansan Uutisissa*, *Tiedonantajassa* ja *Ylioppilaslehdessä*. Tiede- ja kulttuurilehdissä arvosteluita julkaistiin *Kanavassa*, *Kansanopisto-lehdessä*, *Kritiikin uutisissa*, *Kulttuurivihkoissa*, *Nuoressa Voimassa*, *Parnassossa* (2 kpl), *Sosiologia-lehdessä* ja *Tiede & edistyksessä*²¹⁵.

Jaottelen arvosteluita sisällöllisin perustein sen mukaan, millaisia kantoja niissä esitetään tai millaiset kannat niissä nousevat hallitseviksi. Tosiasiassa kritiikit kuitenkin harvoin käsittelevät *Jälkisanoja* vain yhdestä näkökulmasta, joten siinä mielessä jaottelu on vain suuntaa antava. Pysin käsittelemään kunkin ryhmän arvosteluita niiden ilmestymisjärjestyksessä, sillä on hyvin mahdollista, että aiemmin julkaistut arviot ovat vaikuttaneet seuraaviin kritiikkeihin; joisain aineiston arvosteluissa viitataankin aiemmin ilmestyneisiin arvosteluihin.

Osa kritiikeistä on pitkiä ja perusteltuja, osa lyhyempiä ja kevyemmin argumentoituja. Jotkut kritiikeistä ovat myös kantaa ottavia, toiset luonteeltaan esitteleviä. Kritiikeillä on ollut ilmestyessään erilaista vaikutusvaltaa: esimerkiksi *Helsingin Sanomissa* julkaistulla arvostelulla on enemmän painoarvoa kuin vaikkapa *Kansanopisto-lehdessä* julkaistulla. Samoin kirjallisuudentutkijan esittämät väittämät painavat epäilemättä enemmän kuin tuntemattoman nuoren kriitikon ajatukset. Toisaalta kriitikoiden lähtökohdat ovat erilaiset. Vain osa kriitikoista on kirjallisuustieteellisen koulutuksen saaneita, ja varsinkin erikoisalojen lehdissä kriitikot ovat usein muiden alojen kuin kaunokirjallisuuden asiantuntijoita. On syytä olettaa, että eri aloilla toimivien kriitikoiden motiivit ja lähtökohdat kirjoittaa *Jälkisanosta* poikkeavat toisistaan, ja pyrin ottamaan nämä kriitikoiden taustoista johtuvat erot huomioon kritiikkejä käsitellessäni. Lisäksi eri julkaisufoorumeilla voidaan olettaa olevan erilaisia kohdeyleisöjä, mikä voi osaltaan vaikuttaa siihen, millaisia kritiikkejä niissä julkaistaan. Esimerkiksi tiede- ja kulttuurilehdissä oli usein mahdollista käsitellä kirjaa pitemmin ja perusteellisemmin kuin vaikkapa sanomalehdessä.

²¹⁵ *Tiedonantajan* ja *Kansanopisto-lehden* arvostelut ovat niin lyhyitä, etten käsittele niitä tässä tutkimuksessa tarkemmin.

Pyrin välttämään analyyseissani jälkiviisautta. *Jälkisanojen* aikalaiskriitikot lukivat kirjaa toisenlaisissa olosuhteissa kuin 2000-luvun tutkija. Esimerkiksi *Jälkisanojen* käyttämät teoriat olivat kirjan ilmestyessä melko tuntemattomia, mikä näkyy monissa kritiikeissä. Nykyään teoriat ovat pitkään olleet osa yliopisto-opetusta ja akateemista keskustelua, vaikkakaan eivät välttämättä sen valtavirtaa. Toisekseen *Jälkisanojen* huolellinen lukeminen on aikaa vievää, eikä kriitikoilla useinkaan voida olettaa olleen aikaa tai tilaisuutta perehtyä kirjaan yhtä huolella kuin tutkija. Ottaessani kantaa kriitikoiden tulkintoihin ja väitteisiin pyrkimyksenäni on keskustella kriitikien kanssa kirjallisuuskäsitysten näkökulmasta ja suhteessa teoreettiseen aikalaiskeskusteluun. Samalla nostan esiin erilaisia tapoja tuoda esiin myönteistä tai kielteistä suhtautumista *Jälkisanoihin*.

Myös ongelmallisia teoreettisia tulkintoja koetan tuoda esiin, koska erilaisen jälkistrukturalismia koskevien tulkintojen analysoiminen on tärkeää tutkitessa teorioiden Suomeen tuloa. Etenkin arvovaltaisten julkaisujen kirjallisuuskriitikot voivat myös ohjata laajalti teosten vastaanottoa, ja siksi *Jälkisanojen* vastaanoton analysoiminen kriitikoiden lukutapojen kannalta on tärkeää.

6.1 Jälkistrukturalismi on v-a-n-h-a-n-a-i-k-a-i-s-t-a

Suomen suurimpien päivälehtien *Jälkisanoja* koskevat arvostelut ilmestyivät sunnuntaina 12.12.1987. Yksi niistä oli *Aamulehden* kritiikki ”Kirjat joitei saatu hyviks’ nyt on jauhettuina jyviks’”, jonka kirjoitti Anna Makkonen (s. 1950)²¹⁶. Otsikko viittaa Wilhelm Buschin tunnettuun *Maks ja Morits* -tarinaan, joka päättyy sanoihin ”pojat joit’ ei saatu hyviks’ nyt on jauhettuina jyviks’” (Busch 1989, 58). Kritiikin yhteydessä olevan Lehtolan ja Eskelisen valokuvan kuvatekstissä lukee: ”Max ja Moritz: Jyrki Lehtola ja Markku Eskelinen”. Näin kritiikissä rinnastetaan kertomuksen vallattomat kauhukakarot suomalaisen kirjallisuuden ”kauhukakaroihin” Eskeliseen ja Lehtolaan.

Makkonen kirjoittaa niin kriitikon kuin kirjallisuustieteilijän valtuuksin, sillä kritiikissä hänen kerrotaan työskentelevän yleisen kirjallisuustieteen assistenttina. Siksi hänen kritiikillään voidaan olettaa olevan suhteellisen paljon painoarvoa kirjallisuuden kentällä. Esimerkiksi Vesa Karonen huomioikin Makkosen arvostelun *Helsingin Sanomissa* kirjoittamalla huhtikuussa 1988, että kirjallisuudentutkija Anna Makkonen oli pistänyt *Aamulehdessä* *Jälkisanat* nauruksi (Karonen 1988). Toisaalta Makkosen kritiikiltä voidaan hänen asemansa vuoksi edellyttää vankkaa kirjallisuuden asiantuntemusta. Hänen suhdettaan *Jälkisa-*

²¹⁶ Kritiikin ilmestymisen aikaan hän oli koulutukseltaan filosofian lisensiaatti ja kirjallisuustieteen assistentti Tampereen yliopistossa, joten hänen lausuntonsa paikantuvat paitsi *Aamulehden* kulttuuriosastolle myös Tampereen yliopiston kirjallisuuden alan virkaan (ks. Rantala 2006, 580–581). *Aamulehti* on tamperelainen sanomalehti, jonka kulttuuritoimituksen päällikkönä oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan Jyrki Lehtolan isä Erkki Lehtola. 1980-luvulla *Aamulehti* oli yksi Suomen suurimmista päivälehdistä, kuten nykyäänkin.

noihin värittää se, että hänet mainitaan Pulkkisen *Romaanihenkilön kuoleman* vastaanottoa käsittelevässä ”Vastaanottoa rimojen alta” -esseessä. Siinä hänen kerrotaan selvittävän joitain *Romaanihenkilön kuoleman* lukemista koskevia perusasioita artikkelissaan ”Romaanihenkilön ylösnousemus”, vaikka kirjoituksen sävyä luonnehditaan muuten hysteeriseksi (JS, 160).

Makkonen aloittaa arvostelunsa vertaamalla *Jälkisanojen* ilmestymistä 1980-luvun puolivälin tienoilla tapahtuneisiin Raivo Roosnan ja Aleksei Lepajoen tekemiin ryöstöihin. Hän kirjoittaa:

Muutama vuosi sitten Suomen kansa sai kokea todellisia onnen hetkiä kun Raivo Roosna ja Aleksei Lepajoe tekivät kaksi röyhkeää ryöstöä. Samanlainen onni on kohdannut kirjallista väkeä tänä syksynä: on odoteltu uutta suursiivousta kirjallisessa lastenkamarissa. (Makkonen 1987.)

Makkonen viittaa jo esillä olleeseen Paavolaisen *Suursiivous*-kirjaan. Hänen mukaansa *Suursiivouksen* ja *Jälkisanojen* suhde on luonteeltaan sellainen, että siinä missä Paavolaisen kirja moittii suomalaista kirjallisuutta ”lannanhajusta” ja naiiviudesta, lähettää *Jälkisanat* ”heinähatut, metsurit ja urbaanin sykkeen heikosti tavoittaneet pikku-Waltarit narun jatkoksi” (Makkonen 1987). Paavolaisen *Suursiivoukseen* viittasivat myös esimerkiksi *Kalevan*, *Ilta-Lehden* ja *Suomen sosialidemokraatin* kriitikot (Jama 1987; Kokko 1987; Ilmonen 1988).

Rinnastamalla Eskelisen ja Lehtolan Roosnaan ja Lepajoen Makkonen korostaa *Jälkisanojen* ilmestymisen mediatapahtumaluonnetta. Hänen mukaansa suurelle yleisölle ei ollut tärkeää niinkään se, millainen kirja *Jälkisanat* on, vaan se, millaisen mediakohun Eskelinen ja Lehtola sanomisillaan ja käytöksellään saivat aikaan. Tällainen kritiikki ei pelkää kerro siitä, miten kritiikko arvioimaansa kirjaan suhtautuu, vaan se myös ohjaa kritiikin lukijoita suhtautumaan kirjan ilmestymisen aiheuttamaan kokuun mediaspektaakkelinä teoksen itsensä kustannuksella. *Aamulehden* kritiikki siis tuottaa *Jälkisanosta* kuvaa jonkinlaisena mediatempuna²¹⁷.

Makkonen kirjoittaa: ”Teoksen yleisö on tämän [’dekonstruktionistisen ajattelun’] osalta hyvin pieni; sen sijaan herjapuoli kerännee enemmän lukijoita” (Makkonen 1987). Onko tämä kritiikin ”dekonstruktionistiseksi ajatteluksi” kutsuman ajattelun kiinnostavuuden vai suomalaisen yleisön sivistystason väheksymistä, ei käy ilmi arvostelusta. Vaikka Makkosella itsellään voidaan olettaa olleen kirjallisuudentutkijana ”suurta yleisöä” paremmat edellytykset kirjan muidenkin ulottuvuuksien kuin mediakohun arvioimiseen, hän tyytyy toteamaan arvostelussaan, että ”[t]ila ei – onneksi! – salli kirjallisuudentutkimuksen madonluvun käsittelyä” (Makkonen 1987). Tällä tavalla hän jättää käsittelemättä juuri sen alueen, jonka asiantuntija hän itse oli.

Sen sijaan Makkonen kirjoittaa, että rajukin kulttuurikritiikki oli 1980-luvun Suomessa paikallaan, koska hänen mukaansa Suomessa oli tuolloin helppo päästä kanonisoiduksi jo nuorena, varsinkin jos oli mies. Erityisen virkistävinä hän pitää Paasilinna-irvailuja ja Tuurin *Pohjanmaan* analyysia. Hänen

²¹⁷ Myös *Kritiikin uutisten* Martti Lahti piti *Jälkisanoja* paljolti vain julkisen huomion herättämisenä (Lahti 1988).

mielestään kirjassa on hauskaa myös se, että Eskelisen ja Lehtolan mukaan mieskriitikot pitivät hyvänä kuinka alkeellista kirjaa tahansa, kunhan siinä käsitellään poikuuden menetystä, nuorten miesten odysseioja tai keski-ikäisen miehen kriisiä. (Makkonen 1987; JS, 149.)

Jälkisanojen asennetta kuvatessaan kriitikko pohtii, onko kyseessä tosikomaisuus vai nuorekas ylimielisyys. Hän luonnehtii kirjaa manifestinomaiseksi, minkä hän näkee olevan ristiriidassa *Jälkisanojen* hyödyntämän dekonstruktiivisen totaalisten selittämismallien vastaisuuden kanssa. Makkosen mukaan kirja on hänen kokemansa julistavuuden vuoksi vaarassa johtaa totaalisuuteen, ellei peräti totalitarismiin, ja hän kysyykin, miten *Jälkisanat* voisi välttyä siltä, että sitä ei lueta "perisuomalaisen hihhulihengen ilmentymänä: vain dekonstruktio voi pelastaa meidät". (Makkonen 1987.)

Yksi mahdollinen vastaus tähän retoriseen kysymykseen on, että *Jälkisanoina* on runsaasti piirteitä, jotka voivat estää ainakin postmodernistisen kirjallisuuden teorioita tuntevaa kirjallisuudentutkijaa tai kirjallisuuskriitikkoa lukemasta kirjaa Makkosen kuvaamalla tavalla. Esimerkiksi *Jälkisanojen* itseensä viittaavat huomautukset, huomion kiinnittäminen kirjoitukseen ja runsaat tekstienväliset yhteydet ovat elementtejä, jotka voisivat estää lukemasta teosta "hihhulihengen" ilmentymänä. Tilannetta voidaan verrata *Romaaninhenkilön kuoleman* vastaanottoon, jota käsitellään *Jälkisanojen* esseessä "Vastaanottoa rimojen alta". Esseen mukaan monet suomalaiset kriitikot eivät olleet ottaneet huomioon *Romaaninhenkilön kuoleman* metafiktiivisyyden merkitystä, minkä vuoksi jotkut lukijat lukivat romaania vahvasti moralisoiden. *Jälkisanojen* esseessä juuri Makkosen sanotaan kuitenkin selvittäneen joitain metafiktiivisyyden perusasioita omassa Pulkkinen-romaanissa koskevassa tekstissään. Tästä huolimatta Makkonen ei huomioi *Jälkisanojen* itseviittaavuutta.

Tosiasiaa kukaan muukaan kriitikko ei ainakaan suoraan nostanut esiin *Jälkisanojen* itseviittaavuutta, ja yksi selitys tälle voi olla se, että suomalaisen esseekokoelman ei yksinkertaisesti osattu odottaa käyttävän tämän tapaisia postmodernistisesta romaanista lainattuja keinoja. Koska Makkonenkaan ei tunnista näitä *Jälkisanojen* käyttämiä kirjallisia keinoja eikä kiinnitä kritiikissään huomiota myöskään *Jälkisanojen* runsaisiin tekstienvälisiin suhteisiin, näyttäytyy hänen lauseensa "Olisin mielelläni lukenut sen ei-helipotetun version" hämmäntävänä ja ylimielisenä (Makkonen 1987).

Makkonen suhteuttaa *Jälkisanat* arvostelussaan suomalaiseen kulttuuriin korostamalla sitä, että suomalaisella kirjallisuudella on ollut tärkeä asema kansallisen identiteetin luojana ja traumojen purkajana. Kirjallisuutemme realismivoittoisuuden vuoksi kokeellisella kirjallisuudella – jonka puolesta *Jälkisanat* puhuu niin aiheidensa kuin rakentumisensa tasolla – on ollut Makkosen mukaan vaikeuksia päästä esille tai tulla luetuksi "oikein" (lainausmerkit ovat Makkosen). Ehkä tahattomasti Makkonen tulee kuitenkin itse jatkaneeksi tätä pitkää "väärinlukemisen" perinnettä, sillä hän ei tunnista *Jälkisanojen* kokeellisia tai avantgardistisia pyrkimyksiä sen paremmin arvostelussaan kuin suomalais-ta postmodernismia koskevassa artikkelissaan, joka julkaistiin *International*

Postmodernism -teoksessa kymmenen vuotta *Jälkisanojen* ilmestymisen jälkeen (Makkonen 1987; Makkonen 1997).

Suomalaisen kirjallisuuden realismivoittoista perinnettä lyhyesti kuvattuun Makkonen kysyy, missä maassa suurin osa lukijoista olisi muka ollut avantgarden kannattajia, ja tällä kysymyksellä tulkiten hänen pyrkivän kyseenalaistamaan *Jälkisanojen* avantgardemyönteisyyden mielekkyyden. Tulkitani mukaan *Jälkisanat* ei kuitenkaan moiti suomalaista kulttuuria siitä, että sen kaikki jäsenet eivät harrastaneet avantgardea vaan tuo kärjistään esiin sen, että avantgardelle ei tuntunut olevan suomalaisessa kulttuurissa juurikaan tilaa, minkä Makkonen itsekin oli juuri tuonut esiin.

Avantgardesta kirjoittaessaan Makkonen varoittelee "skriptoraaliseksi harhaksi" kutsumastaan ilmiöstä: siitä, että on "v-a-n-h-a-n-a-i-k-a-i-s-t-a" lukea teksti pelkästään itseään kommentoivana, kuten kriitikko *Jälkisanoja* mukaillen kirjoittaa (Makkonen 1987). "Skriptoraalinen harha" lienee "intentioharhan" mallin mukaisesti muodostettu ilmaus, jonka oletan viittaavan suoraan tai kiertoteitse Derridan lausahdukseen "Il n'y a pas de hors-texte". Makkonen ei kuitenkaan tarkenna, mihin hän huomautuksellaan *Jälkisanoin* viittaa.

Hän saattaa viitata metafiktiivisyyteen, joka on *Jälkisanoin* esillä moneen otteeseen modernismin ja postmodernismin välisen jännitteen vuoksi. Esimerkiksi esseessä "Instituutioiden rauniot ja Markku Lahtelan Hallitsija", jonka Makkonen mainitsee avantgardea koskevien ajatustensa yhteydessä, käydään läpi monenlaisia eri lukutapoja – joista metafiktiivisyyteen perustuva on vain yksi – ja kyseenalaistetaan ne. *Jälkisanoin* ei siis lueta teoksia tässä mielessä pelkästään itseensä viittaavina. Toisaalta edellä olevan *Jälkisanat*-analyysin valossa metafiktiivisyyden lukeminenkaan ei näyttäytyä vanhanaikaisena lukutapana 1980-luvun Suomessa, koska maan johtava kirjallisuuskriitikko ei ollut vielä perehtynyt sen periaatteisiin²¹⁸.

Sen sijaan Makkosen syytös herättää kysymyksen kriitikon omasta lukutavasta, sillä hän ei nosta kritiikissään esiin sitä, miten *Jälkisanoja* kannattaisi tässä suhteessa lukea: olisiko sitä hyvä lukea pelkästään itseensä viittaavana vai suorassa viittaussuhteessa kirjan ulkopuoliseen todellisuuteen vai mahdollisesti sekä-että. Kysymys "skriptoraalisesta harhasta" jää näin avoimeksi.

Jälkisanojen jälkistrukturalistisuutta Makkonen luonnehtii muun muassa näin:

Markku Eskelinen ja Jyrki Lehtola arvostelevat myös ajastaan jäljessä olevaa kirjallisuudentutkimusta ja filosofiaa. *Jälkisanat* kuuluttaa lähinnä niin sanottua dekonstruktionistista ajattelua – siteerauksen kohteina ovat mm. Derrida, Deleuze ja Guattari – jossa hajotetaan vaikkapa sellaisia käsitteitä kuten eheys, kokonaisuus, humanismi ja yksilöllisyys. (Makkonen 1987.)

Deleuzen ja Guattarin niputtaminen "dekonstruktionistiseen" ajatteluun, kuten Makkonen edellä tekee, on epätasmallista, koska Deleuze ja Guattari eivät harjoittaneet dekonstruktiota eivätkä "dekonstruktionismia". Se tosin pitää paikkansa, että he kyseenalaistivat sellaisia käsitteitä kuin humanismi ja yksilölli-

²¹⁸ Tätä käsitellään *Jälkisanojen* esseessä "Vastaanottoa rimojen alta" ja tämän tutkimuksen luvussa 5.8.1.

syys, mutta he tekivät sen eri tavoin kuin Derrida. Myös *Jälkisanojen* harjoittamien kirjoitus- ja lukutapojen kutsuminen dekonstruktionistiseksi on siinä mielessä ongelmallista, että dekonstruktionismilla viitataan usein pikemminkin dekonstruktion amerikkalaistuneeseen versioon, joka poikkeaa paitsi Derridan myös *Jälkisanojen* luku- ja kirjoitustavoista. Tämä erottelu oli ollut esillä ennen *Jälkisanojen* ilmestymistä ainakin *Synteesin* Derrida-teemanumerossa.

Makkonen nostaa ensimmäisten joukossa esiin näkemyksen, jonka mukaan Eskelisen ja Lehtolan hyödyntämä jälkistrukturalismi oli jo Suomeen tullessaan vanhanaikaista – siis ennen kuin sitä oli ehditty täällä juurikaan ymmärtää. Samansuuntaisia ajatuksia oli tosin esittänyt jo ennen *Jälkisanoja* Blomstedt *Vasta-ajattelijoita* -kirjassaan (esim. Blomstedt 1986, 128). Vanhanaikaisuus vaikuttaa kritiikin perusteella olevan Makkosen ainoa perustelu sille, miksi jälkistrukturalismi ei ole käypää teoriaa. Hän päättää arvostelunsa kriittisin äänenpainoin seuraavasti:

Annettakoon Eskeliselle ja Lehtolalle Lehdistön ihannepoika-pokaali ja lähettäköön [sic] heidät ottamaan selvää, mitä ikkunan takana Euroopassa oikein tapahtuu. Ensiavuksi suosittelisin Milan Kunderan *Romaanin taidetta*, jossa arvioidaan uudelleen niitä dogmeja, joihin *Jälkisanojen* romanttisen epätoivoiset Tekijät v-a-n-h-a-n-a-i-k-a-i-s-e-s-t-i liimautuvat. (Makkonen 1987.)

Oman huvittavuutensa tähän Makkosen suositukseen tuo se, että Eskelinen oli kirjoittanut *Romaanin taidetta* koskevan arvostelun ”Romaanikko” *Aamulehteen* vain joitain viikkoja ennen Makkosen samassa lehdessä julkaistua *Jälkisanoja* koskevaa kritiikkiä²¹⁹. Arvostelussaan Eskelinen kiittelee Kunderan teosta siitä, että siinä irtaudutaan mimeettisestä kirjallisuuskäsityksestä. Hän pitää teoksen puutteena kuitenkin sitä, että Kundera käy dialogia vain ”modernin” (lainausmerkit Eskelisen) kirjallisuuden, kirjallisuudentutkimuksen ja filosofian kanssa, ei lainkaan ”’postmodernien’ tekstualistien” kanssa²²⁰ (Eskelinen 1987b).

Mutta mistä oikein johtuu, että yksi päällimmäisistä argumenteista jälkistrukturalismia vastaan on Suomessa ollut alusta asti juuri vanhanaikaisuus? Onko kyse siitä, että jälkistrukturalistisia teorioita on Suomeen tuotaessa mainostettu uusiksi tai uudenaikaisiksi ainakin suhteessa vanhempiin tutkimusmenetelmiin? Vai onko vain ollut helpointa sanoutua irti vaikeaksi koetusta teoreettisesta suunnasta vähätteleällä sitä, ettei siihen tarvitsisi paneutua?

Amerikkalainen kirjallisuudentutkija ja Derridan *Dissemination*-teoksen englannintaja Barbara Johnson (s. 1947) on kirjoittanut teoksessaan *The Wake of Deconstruction* (1994) vastustuksesta, joka kohdistui dekonstruktion amerikkalaisessa akateemisessa maailmassa 1980–1990-luvulla²²¹. Hänen mukaansa Yh-

²¹⁹ *Romaanin taiteeseen* viittaa arvostelussaan myös Parnasson Virtanen (Virtanen 1988, 60).

²²⁰ ”’Postmoderneilla’ tekstualisteilla” Eskelinen viitanee muun muassa jälkistrukturalismiin, sillä hän mainitsee arvostelussaan myös dekonstruktion ja skitsoanalyysin (Eskelinen 1987b).

²²¹ Johnsonin teoksen nimi on monimerkityksinen, koska englannin kielen sanan *wake* merkitys on muun muassa ’herättää, herätä’, ’vanavesi’ ja ’(vainajan) valvojaiset’. Kirjan nimi voi siis viitata niin dekonstruktion vanaveteen kuin dekonstruktion ruumiinvalvojaisiin.

dysvalloissa puhuttiin dekonstruktion ”kuolemasta” niinkin varhain kuin 1980-luvun alussa ja oltiin näin ollen valmiita pitämään koko suuntausta pikemminkin menneisyyden ilmiönä. Esimerkkeinä Johnson mainitsee kirjallisuudentutkija Vincent Leitchin, joka oli kirjoittanut jo vuonna 1980 teoksessaan *Deconstructive Criticism: An Advanced Introduction*, että ”No longer busy being born, deconstruction is busy dying”²²². Myös kirjallisuudentutkija Jeffrey Nealon oli kirjoittanut teoksessaan *Double Reading. Post-Modernism after Deconstruction* (1993), että ”Deconstruction, it seems, is dead in literature departments today”. (Johnson 1994, 17.)

Johnsonin mukaan huhut dekonstruktion kuolemasta olivat kuitenkin vahvasti liioiteltuja vielä 1990-luvun puolivälissä, jolloin hänen teoksensa ilmestyi, sillä samaan aikaan kun dekonstruktion kuolemasta puhuttiin, ilmestyi USA:ssa yhä uusia aiheita käsitteleviä kirjoja. Sitä paitsi dekonstruktio oli päässyt ”turmelemaan” tai ”vääristämään” jopa yhdysvaltalaisista yliopisto-opetusta, kuten Johnson ironisesti kirjoittaa. (Johnson 1994, 17–18.)

Johnsonin teoksen esipuheessa Michael Payne ja Harold Schweizer kirjoittavat, että monien amerikkalaisten kirjailijoiden ja kirjallisuudenopettajien mielestä 1980–1990-luvun kirjallisuusteorian kehitys tuntui vaaralliselta ja antihumanistiselta. Teoreettisten kirjojen lukeminen oli heistä vaikeaa ja vaati sellaisia tietoja, joita monellakaan perinteisen kirjallisuuden alan koulutuksen saaneella henkilöllä ei ollut. Teorioiden lukeminen vaati myös usein mittavaa kielen, merkityksen ja maailman uudelleen arvioimista. Lisäksi uudet kirjallisuusteoriat vaikuttivat saavan elinvoimansa epäilyttäviltä aloilta ja ajattelijoilta, kuten Derridan dekonstruktioista tai Freudin ja Lacanin psykoanalyysistä. Suurena huolen aiheena oli myös se, että kehityksen pelättiin ajavan kirjallisuuden entistä marginaalisempaan asemaan. (Payne & Schweizer 1994, ix.)

Johnsonin teoksessa kuvatut kehityskulut vastaavat pitkälle jälkistrukturalististen teorioiden vastaanottoa 1980-luvun Suomessa. Suomesakin teorioita vastustettiin vedoten muun muassa niiden epäilyttävyyteen ja vaikeatajuisuuteen (Tarkka 1985a; Itonen 1987). Myös jälkistrukturalismin leimaaminen vanhanaikaiseksi muistuttaa kovasti tapaa, jolla dekonstruktioita haluttiin pitää Yhdysvalloissa jo hyvin varhain ”kuolleena”. Osin se voikin olla lainaa amerikkalaisista teoksista, sillä esimerkiksi mainittua Leitchin teosta luettiin Suomesakin jo 1980-luvulla, mistä kertoo ainakin Steinbockin kirjasta *Helsingin Sanomiin* kirjoittama arvostelu vuodelta 1983²²³. Koska jälkistrukturalismi ei ollut tullut Suomeen tuoreeltaan 1960–1970-luvulla, se oli väistämättä suhteellisen uusi teoreettinen suuntaus Suomessa vielä 1980-luvun lopulla. Tämän vuoksi vanhanaikaisuus-argumentointi suomalaisessa jälkistrukturalismin vastaanotossa on epäuskottavaa.

Myös *Helsingin Sanomien* kriitikko Pekka Tammi (s. 1952) nostaa jälkistrukturalismin väitetyn vanhanaikaisuuden kritiikkinsä peruslähtökohdaksi:

²²² Tämä viittaa Bob Dylanin kappaleeseen ”It’s Alright, Ma (I’m Only Bleeding)” levyllä *Bringing it all back home* (1965). Kappaleessa lauletaan, että ”That he not busy being born / is busy dying”.

²²³ Ennen kirjan ilmestymistä, vuonna 1979, Leitch toimi myös luennoitsijana (*senior lecturer*) Tampereen yliopiston yleisessä kirjallisuustieteessä (Leitchin www-sivut).

hänen arvostelunsa otsikko on ”Jälkistrukturalistit jälkijunassa. Ilkiöt haluavat lyödä suomalaista lukijaa päähän”. Tammen asema Suomen Akatemian nuorempana tutkijana mainitaan kritiikin päätteeksi²²⁴, mihin esimerkiksi *Nuoren Voiman* kriitikko Hannu Kankaanpää kiinnitti arvostelussaan kriittistä huomiota²²⁵ (Kankaanpää 1988, 6).

Tammen mukaan *Jälkisanat* rakentuu kahdelle ”sisäkkäiselle väitteelle”: 1) suomalaisen humanistisen tutkimuksen tekijät, varsinkin kirjallisuudentutkijat ja filosofit, ovat teoreettisesti epäpäteviä ja esteettisesti lahjattomia, eivätkä he ymmärrä ”teksteistä” mitään (lainausmerkit ovat Tammen); 2) Tällä ei kuitenkaan ole merkitystä, sillä rationaalisuuteen pyrkivä tutkimus perustuu erehdykseen ja ”logiikka ja ristiriidattomuuden lait ovat pikemminkin huonoja anakronismeja”, kuten Tammi *Jälkisanajoja* lainaa (ks. JS, 47). Näitä väitteitä hän luonnehtii jälkistrukturalismin perinteestä lainatuiksi teeseiksi ja huomauttaa heti perään *Jälkisanojen* kirjoittajien olevan toistakymmentä vuotta mannermaisia esikuviaan jäljessä. (Tammi 1987.)

Ensimmäisellä muotoilemallaan väitteellä Tammi mitä todennäköisimmin viittaa ranskalaisiin tekstiteorioihin, siis lähinnä Derridaan, Barthesiin ja Kristevaan, joita suomalaiset kirjallisuudentutkijat yleensä ottaen eivät vielä 1980-luvun lopulla kovin hyvin tunteneet²²⁶. Se, että jälkistrukturalismi ei allekirjoita rationaalisuuteen pyrkivän tutkimuksen vaatimuksia taas viittaa siihen, että jälkistrukturalistit koettavat ylittää rationaalisuuteen pyrkivän tutkimuksen – vaikkapa strukturalismin tai husserlilaisen fenomenologian – ja esimerkiksi logiikan rajoitukset voidakseen saada tietoa toisenlaisin keinoin. Tammen tulkintaa, että *Jälkisanojen* mukaan sillä ei ole mitään väliä, että suomalaiset tutkijat ovat teoreettisesti epäpäteviä ja esteettisesti lahjattomia, on teoksen tietynlaisesta nihilismistä huolimatta kuitenkin vaikea perustella *Jälkisanoihin* nojaten; miksi teoksessa silloin edes vaivauduttaisiin kritisoimaan ”epäpäteviä” tutkijoita? Toisin kuin eräät muut *Jälkisanojen* kriitikot, Tammi ei katso *Jälkisanojen* ehdottavan, että muunkinlaisia tutkijoita voi olla olemassa. Esimerkiksi *Tiede & edistyksen* ja *Jyväskylän ylioppilaslehden* kriitikot lukivat *Jälkisanoja* sen sijaan yrityk-

²²⁴ Tämä voi olla *Helsingin Sanomien* käytäntö silloin, kun arvostelija ei kuulu lehden vakiokriittikkokaartiin.

²²⁵ Tammi oli väitellyt tohtoriksi vuonna 1985 Vladimir Nabokovin poetiikan ongelmia käsittelevällä narratologisella analyysillä *Problems of Nabokov's Poetics*, mitä ei kerrota kritiikin yhteydessä. Vuonna 1993 hänestä tuli Tampereen yliopiston kirjallisuuden professori. *Helsingin Sanomat* oli kritiikin ilmestymisen aikaan suurempi kahdesta valtakunnallisesta päivälehdestä, joista toinen oli *Uusi Suomi*.

²²⁶ Se, että Tammi käyttää sanaa ”teksti” monikkomuodossa viitatessaan jälkistrukturalistisiin teorioihin, saattaa antaa viitteitä siitä, että hänkään ei aivan tarkalleen tiennyt, mitä teksti noissa teorioissa tarkoittaa. Sen paremmin derridalaisessa kuin bartheslaisessakaan mielessä teksti ei viittaa materiaaliseen objektiin, esimerkiksi kansien rajaamaan teokseen, vaan merkityksenmuodostumisen prosessiin; teksti voi tarkoittaa merkitsijöiden ketjua ja myös tietyyntyyppistä tapaa lukea (Barthes 1993b, 160–161; Derrida 1988, 140). Näihin viitattaessa käytetään yleensä yksikkömuotoista ”tekstiä”, joka kuvastaa tekstin ei-laskettavaa luonnetta, eikä monikkomuotoista ”tekstejä”, joka viittaa todennäköisemmin laskettaviin materiaalsiin objekteihin. Toisaalta Tammi voi viitata lainausmerkkeihin kirjoitetulla ”teksteillä” *Jälkisanojen* kirjallisuuskritiikkiä koskevaan esseeseen, jossa kritikoista sanotaan, että ”teksteistä he eivät ymmärrä mitään” (JS, 139).

senä raivata tilaa uudentalaiselle tutkimukselle ja uudentalaisille tutkijoille (ks. Heiskala 1988, 74; Hänninen 1988).

Arvostelunsa otsikosta huolimatta Tammi kirjoittaa, että on parempi, että jälkistrukturalismi tuodaan Suomeen myöhään kuin ei milloinkaan. Tämä on siinä mielessä ymmärrettävää, että Tammen oma ala, strukturalistinen narratologia, ei sekään ollut 1980-luvulla enää uutta Euroopassa. Jos jälkistrukturalismi olisi ollut täysin vanhentunutta 1980-luvun Suomessa, olisi Tammen oma tutkimusala strukturalismi ollut vanhanaikaisuus/uudenaikaisuus -logiikan mukaan vieläkin vanhentuneempaa.

Arvostelussaan Tammi on myös samaa mieltä *Jälkisanojen* kanssa siitä, että suomalaista kirjallisuustiedettä oli syytä arvostella. Hän kirjoittaa, että ei voi olla mahdollista, että suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen perinne, jota olivat hänen mukaansa leimanneet esseistinen kirjoittelu ja tavallisen lukijan loputon huomioon ottaminen, voisi säilyä loputtomiin. Tähän Eskelinen ja Lehtola eivät Tammen mukaan sortuneetkaan, mitä hän pitää hyvänä. Tammi myös myöntää, että 1980-luvun kulttuurikeskustelussa oli osanottajia, "joiden osallistumista ei kukaan voi olla ihmettelemättä", viitaten ilmeisesti joihinkuihin *Jälkisanoin*sa kritisoituihin henkilöihin (Tammi 1987).

Kriitikko kuitenkin haukkuu *Jälkisanojen* tyyliä surkeaksi ja kysyy, onko kyse paperille siirretystä Jumalan teatterista. Tammen lisäksi moni muukin kriitikko nosti *Jälkisanojen* yhteydessä esiin tuolloin tuoreessa muistissa olleen Jumalan teatterin, mutta näiden tapahtumien suhdetta ei analysoitu sen tarkemmin²²⁷. *Jälkisanojen* käyttämää kirjallisuusinstituution toimijoiden solvaamista hän luonnehtii "avuttomaksi", eikä hän hyväksy *Jälkisanojen* tyyliä teidata eri osapuolia²²⁸. Hän tekee selväksi, että hän olisi kaivannut muunlaista kritiikkiä kuin se, jota *Jälkisanat* tarjoaa.

Aamulehden Makkosen tapaan Tammi myös hämmästelee, kuinka Eskelinen ja Lehtola voivat julistaa jälkistrukturalismia niin ehdottomalla varmuudella, kun se – ainakin derridalaisittain – perustuu lopullisen totuuden läsnäolon mahdottomuuteen. Tammi huomauttaa myös, että vaikka jälkistrukturalismi kyseenalaistaa sen, että kirjalla olisi jokin oikea merkitys, Eskelinen ja Lehtola tarjoavat hänen mukaansa omia dekonstruktiiivisia luentojaan ainakin "oikeampina" kuin samoista kirjoista aiemmin tehdyt suomalaiset analyysit.

Tammen ja Makkosen väitteiden osuvuutta hieman heikentää se, että *Jälkisanat* moneen otteeseen korostaa esitettyjen dekonstruktiiivisten tai skitsoanalyyttisten luentojen olevan vain mahdollisia (tai jopa mahdottomia) tulkin-toja monien muiden joukossa (ks. esim. JS, 118 ja 126). Tammen ja Makkosen esittämää kokemusta "totaalisuudesta" voi kuitenkin koettaa selittää toisin. Vaikka *Jälkisanat* ei tarjoa jotain tiettyä oikeaa merkitystä, se vaatii tietynlaista

²²⁷ Tietystä samankaltaisuudesta huolimatta Jumalan teatterin ja *Jälkisanojen* välillä on ainakin sellainen ero, että *Jälkisanat* pyrki kielellisesti analysoimaan kritisoimaansa kulttuuria, kun taas Jumalan teatteri käytti pikemminkin fyysisen provokaation keinoja.

²²⁸ Myös *Nuoren Voiman* Hannu Kankaanpää pitää *Jälkisanoin*sa esiintyvää "henkilökoh-taisuuksiin turvaantumista" "avuttomana", mikä oli suhteellisen tavallinen tapa suhtautua kirjan vastaanotossa yleisemminkin. Kankaanpään mielestä herjaaminen ja ilkeily syrjäyttävät liian usein todellisen sanottavan. (Kankaanpää 1988, 6.)

lukutapaa pyrkimällä ohjaamaan lukijaa. Tämän lukija voi kokea rajoittavaksi. Tästä huolimatta *Jälkisanojen* väitettyä totaalisuutta murtavat kuitenkin esimerkiksi runsaat tekstienväliset yhteydet ja erilaiset parodioinnit, jotka kohdistuvat myös jälkistrukturalismiin.

Lisäksi Tammi kiistää *Jälkisanoidessa* esitettyjen kirjallisuusanalyysien mielekkyyden tai ainakin sen, että niissä olisi oivallettu jotain uutta²²⁹. Hän kirjoittaa: "Kirjoittajien omin termin: 'skitsoanalyysia', toden totta. Tarkoituksena on samanaikaisesti osoittaa, että kirjallisuuden tulkinta on mahdotonta ja että tekijät osaavat tehdä sen paremmin kuin kukaan toinen." (Tammi 1987.) Tammen mainitsema ongelma jälkistrukturalististen lukutapojen ja tulkinnan välillä on keskeinen varsinkin kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta: kuinka voidaan tehdä kirjallisuudentutkimusta, joka ei ole lainkaan tulkitsevaa vaan vain esimerkiksi dekonstruoivaa?

Toisin kuin Tammi kirjoittaa, *Jälkisanat* ei niinkään väitä tulkintojen tekemisen olevan mahdotonta kuin kyseenalaistaa erilaiset lähtöoletukset, joiden perusteella tulkinnat voitaisiin julistaa oikeiksi. Tässä yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota siihen, että tulkinnalla tarkoitetaan erilaisia asioita. Derrida on kirjoittanut kahdesta erilaisesta tavasta tulkita, mitä tulkinta on. Tavanomaisemmalla tavalla ymmärretty tulkinta pyrkii selvittämään tulkittavan merkityksen. (Derrida 2003b, 369–370.) Kirjallisuudentutkimuksessa tulkitseminen on perinteisesti tarkoittanut juuri toimintaa, jolla pyritään saamaan selville, mitä jokin kirja *todella* tarkoittaa tai mitä kirjailija on halunnut kirjallaan sanoa. Tällöin tulkintaan, jota on usein pyritty väittämään objektiiviseksi, sisältyy aina vahvasti tulkitsijan mielipide, ilmaisi hän sen avoimesti tai ei. (Baugh 2000, 39.) Derridan mukaan toinen, nietzscheläisempi tulkitseminen ei kuitenkaan ole kiinnostunut alkuperästä (eli kirjan tapauksessa esimerkiksi tekijän intentiosta) vaan myöntää pelin tai leikin ylittääkseen ihmisen ja humanismin. Tässä yhteydessä Derrida tarkoittaa ihmisellä olentoa, joka on koko historiansa ajan unelmoinut täydestä läsnäolosta, tyynnyttävästä perustasta, alkuperästä ja pelin tai leikin loppumisesta. (Derrida 2003b, 369–370.)

Tammen tuomio *Jälkisanaille* on loppujen lopuksi kova. Hänen mukaansa kirja ei ole kirjallisuudentutkimusta ollenkaan eikä sen paremmin filosofiaa, kirjallisuutta kuin estetiikkaakaan. Hän päättää arvostelunsa sanoihin: "voimme kuitenkin suosittaa tekijöille samaa, mihin he ovat edeltäjiään opastamassa: pikaista siirtymistä johonkin paremmin tuottavaan työhön" (Tammi 1987). Tammi esittää lausuntojaan niin vaikutusvaltaisesta asemasta – kirjallisuuden tutkijana ja *Helsingin Sanomien* kriitikkona – että hänen tuomionsa jyrkkyys hämmentää. Miksi suhtautua niin vihamielisesti kirjaan, joka ei kriitikon mukaan edes ole oikein mitään?

²²⁹ Tätä *Nuoren Voiman* Hannu Kankaanpää kommentoi kirjoittamalla, että hän ei itse suhtautuisi *Helsingin Sanomien* kriitikon tavoin ylenkatseella *Jälkisanojen* *Manillaköysi-* ja *Hallitsija*-tulkintoihin (Kankaanpää 1988, 6–7.) Myös *Kulttuurivihkojen* Hynninen piti *Jälkisanojen* *Hallitsija*-analyysia hyvänä, sillä hänen mukaansa Eskelinen "osoittaa osaavansa lukemalla kirjoittamisen vaikean taidon Hallitsijan labyrintissa seikkaillessaan" (Hynninen 1988, 47).

Helsingin Sanomien kriitikoiden asema suomalaisessa kulttuurissa oli (ja on edelleen) poikkeuksellinen, koska kyse oli suurimmasta sanomalehdestä. Tämä näkyy *Jälkisanojen* vastaanotossa siten, että moni *Jälkisanojen* kriitikko kommentoi Tammen arvostelua omassa kritiikissään. Varsinkin Tammen kritiikin vihamielisyys ja hänen kirjallisuustieteellisen arvovaltansa korostaminen kiinnittivät muiden kriitikoiden huomiota (esim. Heiskala 1988; Kankaanpää 1988). Esimerkiksi Risto Heiskala tarttui Tammen arvosteluun *Tiede & edistyksessä* julkaistussa kritiikissään ”Sianhoitoa käsittelevä kirjoitusjälki”. Hän kysyi, miksi juuri Tammi suhtautui teokseen niin vakavasti, että haukkui sen kelvottomaksi maamme suurimmassa sanomalehdessä²³⁰.

Heiskala selittää ilmiötä bourdieulaisella kenttäkamppailun logiikalla, jota soveltaen hän esittää, että Tammen oli haukuttava *Jälkisanat* puolustaakseen kirjallista kenttää sen arvon romahtamisen uhkaa vastaan ja toisaalta turvatakseen oman paikkansa suomalaisen kirjallisuustieteen Teoreetikkona ja Kriitikkona. (Heiskala 1988.) Heiskalan väite ei kuulosta kokonaisuudessaan aivan uskottavalta, sillä *Jälkisanat* tuskin pystyi suoranaisesti uhkaamaan Tammen asemaa. Tammen arvostelua voidaan kuitenkin lukea kenttäkamppailuna yleisemmässä mielessä siten, että arvostelulla haluttiin kenties torjua *Jälkisanojen* kaltaiset ilmiöt ja jälkistrukturalismin tapaiset teoreettiset suunnat suomalaisesta kirjallisuudesta ja kirjallisuudentutkimuksesta ja vaalia näin tieteenalan puhautta ja suojata sen vakiintuneiden toimijoiden tiedollinen auktoriteettiasema.

Esseeteoksessaan *Kertova teksti* (1992) Tammi palaa *Jälkisanoihin*. Hän lainaa kirjasta sanaleikkisitaatin ”itse teosta ei koskaan saada kiinni itse teosta” (JS, 100), jonka hän kytkee – käsitykseni mukaan hieman ongelmallisesti – jälkistrukturalistiseksi kutsumaansa väitteeseen siitä, että ”itse teosta” ei ole eikä siksi myöskään tekstin rakenteeseen liittyviä suhteita²³¹. Loppuviitteessä Tammi täsmentää, että *Jälkisanoissa* lainaus liittyy ajatukseen siitä, että kirjoja voidaan lukea monilla eri tavoilla (Tammi 1992, 222). Alkuperäisessä yhteydessään lainaus näyttäisi viittaavan myös siihen, että lukijalla ei voi olla pääsyä teokseen itseensä ilman välittävää tulkintaa, koska *Jälkisanoissa* kirjoitetaan: ”On ilmielin myönnettävä, ettemme tiedä mitä *Manillaköysi* on an sich, pelkkänä teoksena irrallaan kaikista tulkinnoista ja niiden objektiivisena vertailukohtana” (JS, 100).

Tämän lisäksi Tammi mainitsee esseekokoelmassaan myös oman *Jälkisanat*-kritiikkinsä kirjoittaessaan, että ”[t]ällä enemmän viihteellisellä tasolla – mikäli se jotakuta kiinnostaa – olen osallistunut suomalaiseen dekonstruktiokeskusteluun Eskelisen ja Lehtolan *Jälkisanoista* kirjoittamassani arvostelussa”. (Tammi 1992, 139–140, 222.) Tulkitseen Tammen tällä tavoin pyrkivän kiistämään väitteet siitä, että hän itse olisi suhtautunut kritiikissään *Jälkisanoihin* tai jälkistrukturalismiin vakavasti.

²³⁰ Tarkkaan ottaen *Jälkisanojen* kritiikki tilattiin Tammelta (Tammi 2008).

²³¹ *Jälkisanoissa* kirjoitetaan: ”Jokainen teos tarjoaa itsensä dekonstruoitavaksi, eikä *Manillaköyden* valinta hermeneuttisen itsemurhan välineeksi vaadi erillisiä teoksesta lähtöisin olevia kriteereitä. Nämä kriteerit olisivat sitä paitsi mahdottomia: itse teosta ei koskaan saada kiinni itse teosta.” (JS, 100.)

6.2 Kriitikoiden jälkistrukturalistinen *Sianhoito-opas*

Kolmas sunnuntaina 12.12.1987 julkaistu arvostelu oli Janne Seppäsen (s. 1958) ”Sujuva huitaisu ilmaan” *Uudessa Suomessa*²³². Seppänen johdattaa lukijan kriittikkensä aiheeseen John Cagen ja Derridan kautta: molempia kiinnostaa merkityksen ambivalenssi – Cagea sienien luonne yhtä aikaa parantavina lääkkeinä ja myrkkyyinä (minkä yhteydessä kriitikko mainitsee Derridankin käsittelemän *pharmákonin*), Derridaa taas taistelu kielen vakiintuneita merkityksiä vastaan²³³. Tässä on Seppäsen mukaan myös syy siihen, miksi ”Derrida kelpaa Markku Eskeliselälle ja Jyrki Lehtolalle jälkisanoinksi, joilla suomalainen filosofia ja kirjallisuus siunataan haudan lepoon” (Seppänen 1987). Hänen mukaansa Derrida onkin hyvä ase taistelussa suomalaista kirjallisuutta, kirjallisuustiedettä ja akateemista filosofiaa vastaan. Tämän lisäksi *Jälkisanat* on Seppäsen mielestä myös hauska kirja, joka saa kielellisillä väännöksillään suomalaisen filosofian ja kirjallisuuden näyttämään naurettavilta.

Seppänen nostaa kritikoista ainoana suoraan esiin mahdollisuuden, että *Jälkisanaja* voidaan lukea siten, että se ei väitä mitään todellisuudessa vallitsevista asiainiloista. Hän kirjoittaa: ”von Wrightin ei kannata huolestua, koska kirjaa on **mahdollista** lukea myös siten, että se ei väitä mitään todellisuudessa vallitsevista asiainiloista”. (Seppänen 1987.) Lainauksen lihavointi on Seppäsen, ja oletan sen ilmaisevan, että hänen ehdottamansa lukutapa on vain yksi mahdollinen. Lisäksi hän kirjoittaa, että hukkaan heitettyä energiaa syntyy, jos *Jälkisanajen* kirjoittajien kanssa antautuu väittelemään siitä, millaista suomalainen kirjallisuus ”**todellisuudessa** on/ei ole” (lihavointi Seppäsen).

Seppänen ei perustele tarkemmin, miksi kirjaa voidaan lukea hänen ehdottamallaan tavalla siten, että se ei kerro todellisuudessa vallitsevista asiainiloista. Lukutapaehdotus näyttää kuitenkin olevan yhteydessä sellaiseen kirjallisuuskäsitykseen, jonka mukaan kirjan ei tarvitse viitata kirjan ulkopuoliseen todellisuuteen, mikä tuo jälkistrukturalismin yhteydessä mieleen Pasasen esiin nostaman amerikkalaisen dekonstruktio-tulkinnan²³⁴. Kriitikon ajatuksena on

²³² Seppäsen asemaa tai titteliä ei kerrota arvostelussa, joten hänen arvostelunsa painoarvo määrittyi lähinnä suhteessa *Uuden Suomen* kriitikon asemaan. *Jälkisanajen* ilmestymisen aikaan Seppänen oli sosiologian opiskelija Tampereen yliopistossa ja *Uuden Suomen* määrääväikäinen kulttuuritoimittaja. Hänen erikoisaloinaan olivat valokuvaus ja yhteiskunnallinen kirjallisuus. (Seppänen 2007.) *Uusi Suomi* oli toinen valtakunnallisista päivälehdistä, joka lopetettiin pitkällisten taloudellisten vaikeuksien vuoksi vuonna 1991. Vuonna 2007 lehti aloitti toimintansa uudelleen internetissä.

²³³ John Cage (1912–1992) oli yhdysvaltalainen kokeellinen säveltäjä, ja hänet mainitaan *Jälkisanajen* esseessä ”Taide ja terrorismi” (JS, 51).

²³⁴ Myös *Nuoren Voiman* Kankaanpää nostaa *Jälkisanajen* yhdeksi lähtökohdaksi sen, että kirja olisi luettava tekstinä ”eli kielellisenä tapahtumisena ja rakenteina”. Rakenteita ei tässä oletettavasti tule ymmärtää strukturalistisessa merkityksessä. Kankaanpää kirjoittaa, että kirjallisuutta ei pitäisi verrata kirjallisuuden ulkopuoliseen todellisuuteen – tarkkaan ottaen hän kirjoittaa ”ns. todellisuuteen, toiveisiin, tarpeisiin, pelkoihin, tietoihin tms.” (Kankaanpää 1988, 7). Kankaanpää kirjoittaa tekstin itseriittoisuudesta vastakohtana kirjallisuuden ja sille ulkoisen maailman väliselle vertaussuhteelle, ja tässä mielessä hän ymmärtää dekonstruktioon pohjaavan kirjallisuuskäsityksen monen muun *Jälkisanajen* kriitikon tapaan pitkälti samoin kuin amerikkalaiset dekonstruktivistit olivat sen ymmärtäneet.

oletettavasti se, että *Jälkisanat* on tekstiä tietyllä tavalla tulkitussa jälkistrukturalistisessa mielessä, jolloin kirjassa mainitut asiat ja henkilöt ovat jonkinlaisia kelluvia merkitsijöitä, jotka eivät viittaa kirjan ulkopuolisiin asioihin.²³⁵

Seppäsen tulkinnan taustalla voi olla suoraan tai epäsuorasti Derridan *Il n'y a pas de hors-texte* -lausahdus, ja silloin tulkinta on ongelmallinen. Kuten edellä olen esittänyt, Derridan mukaan teksti kattaa kaikki mahdolliset referentit – reaaliset, historialliset ja sosioinstitutionaaliset rakenteet – eikä se siis tarkoita kaikesta irrallaan olevia merkitsijöitä, saati tekstiä materiaalisena objektina, itseensä sulkeutuvana kirjana²³⁶ (ks. Derrida 1988, 140; Pasanen 1985a, 3). Jos Seppäsen käsitys taas perustuu sellaiseen Jari Kauppisen mukaan melko yleiseen Derrida-tulkintaan, jonka mukaan viittauskohdetta ei ole ollenkaan, jos ei ole pysyvää viittauskohdetta, käsitys on ongelmallinen siksi, että Derridan mukaan merkitykset muodostuvat aina tietynlaisiksi konteksteissaan²³⁷ (ks. Kauppinen 2000, 21). Ne ovat siis aika-, paikka- ja tilannekohtaisia.

Seppäsen ajatusta siitä, että kirjallisuuden ei tarvitse viitata lainkaan ulkopuoliseen todellisuuteen, on kiinnostavaa pohtia myös postmodernismin näkökulmasta. Esimerkiksi Waugh'n mukaan niin sanottu metakirjoittaminen, joka on tyypillistä postmodernismille, kääntää lukijan huomion kirjoitukseen kirjoituksena ja pyrkii näin kiistämään kirjallisuuden suoran viittaussuhteen todellisuuteen. Tämän ei kuitenkaan tarvitse tarkoittaa, ettei kirjalla olisi mitään suhdetta kirjan ulkopuoliseen todellisuuteen. Sen sijaan kirjan ja ympäröivän maailman suhde näyttäytyy Waugh'n mukaan monimutkaisena. (Ks. Waugh 1984, 3.)

Tällaisen postmodernismikäsitteilyn näkökulmasta *Jälkisanojen* lukeminen vailla suhdetta ympäröivään todellisuuteen ei ole ongelmatonta. Myös *Jälkisanoina* sanotaan, että ”passiivisille vastaanottajille avantgarden voi määritellä (turhaksi) yritykseksi rikkoa taideteoksen ja todellisuuden keinotekoinen raja” (JS, 57). Kun *Jälkisanaja* pidetään *Hufvudstadsbladetin* Nordgrenin ja *Kulttuurivihkojen* Hynnisen tapaan avantgardistisena esseetaiteena – jolloin *Jälkisanojen* avantgardea koskeva väite koskee myös kirjaa itseään – Seppäsen mahdollisena pitämä lukutapaehdotus ei ole *Jälkisanojen* näkökulmasta asianmukainen.

Lisäksi Seppänen esittää, että *Jälkisanojen* kirjoittajat haluavat kiistää kaikkien ”metatekstien” olemassaolon, jolloin sitä ei voida lukea ”oikeana” analyysinä todellisuudessa vallitsevista asiainloista. Tässä yhteydessä kriitikko kirjoittaa sanan ’haluavat’ jälkeen merkinnän ”(sic!)” ilmeisesti merkitäkseen mahdollisuuden tekijän intention kyseenalaistamiseen. Metateksti-sanaa käytetään erilaisissa merkityksissä: usein sillä tarkoitetaan tekstiä itseään kommentoivia tai selittäviä ilmauksia. Sillä voidaan kuitenkin tarkoittaa myös tekstiä, joka selittää tai kommentoi toista tekstiä, jolloin ajatuksena on, että on olemassa

²³⁵ Myös Rudy Steinmetz kirjoittaa teoksessaan *Les styles de Derrida* (1994), että kun kiinnitetään huomiota Derridan tyyliin, sanat viittaavat ehkä pikemmin sanoihin kuin asioihin (Steinmetz 1994, 233).

²³⁶ Ks. myös tämän tutkimuksen luku 4.1.

²³⁷ François Cusset'n mukaan Derridan Yhdysvalloissa vuonna 1966 pitämä esitelmä ”La structure, le signe et le jeu dans le discours des sciences humaines” tulkittiin siten, että tekstejä tulee lähestyä vailla mitään viittauskohteita (Cusset 2003, 41).

kohdeteksti ja sitä kommentoiva metateksti, ja näiden välinen suhde on hierarkkinen. Sanatarkkaan *Jälkisanat* kuitenkin kiistää kieli / metakieli -jaottelun (JS, 89), ei ”kaikkien metatekstien olemassaoloa”, ja jaottelun kiistämisestä seuraa, että *Jälkisanat* on vain yksi teksti muiden rinnalla²³⁸. Mutta tarvitseeko sen tarkoittaa, että *Jälkisanat* ei olisi tehnyt analyysia 1980-luvulla vallinneesta kulttuurisesta tilanteesta?

Seppänen kirjoittaa myös, että *Jälkisanaja* on turha kritisoida, mitä hän perustelee sillä, että kritiikistä ei voi tulla mitään muuta kuin ”lisäke eli *supplement*” alkuperäiselle tekstile, jolloin se ei hänen mukaansa ole enää kritiikkiä. *Supplement* on Derridan käsite, josta hän on kirjoittanut muun muassa teoksessaan *De la grammatologie* (1967)²³⁹. Täydennyksen, korvikkeen, lisän tai lisäkkeen käsitteellä – suomennosvariantteja on monta – Derrida hahmottelee paitsi Jean-Jacques Rousseauin suhdetta tämän seksuaalisuuteen, masturboimiseen ja ”naisissa käymiseen” myös tämän käsityksiä kirjoituksen ja puheen suhteesta sekä lisäksi tietynlaista lukutapaa (Derrida 2003b, 31, 43–46 ja 55–56).

Ajatus siitä, että kritiikistä voi tulla osa kritisoitua tekstiä, kyseenalaistaa eri tekstilajien välisiä raja-aitoja, ja tällaisen periaatteen mukaan tämäkin tutkimus voidaan ymmärtää yhdeksi uudeksi osaksi *Jälkisanaja*. Kuitenkin väitettä siitä, että *Jälkisanajien* kritiikki ei voisi enää olla kritiikkiä tullessaan kirjan ”lisäkkeeksi”, on kiinnostavaa pohtia tarkemmin. Miksi kritiikki ei voisi säilyttää kriittisyyttään, saattaa kritisoimaansa tekstiä kriisiin, vaikka olisikin tekstin täydennys?

Derrida luonnehtii omaa *De la grammatologien* Rousseau-luentaansa täydentäväksi toiminnaksi, jolla hän pyrkii kartoittamaan tekstissä olevaa mutta sen kirjoittajalta havaitsematta jäävää suhdetta, ”joka määrää, mitä osaa käyttämänsä kielijärjestelmän skeemoista hän hallitsee ja mitä ei” (Derrida 2003b, 49). Yksi hallitsematon alue Rousseauin tekstissä on Derridan mukaan täydennyksen käsitteen käyttö samanaikaisesti sen kaikissa merkityksissä (Derrida 2003b, 55–56). Tässä mielessä myös *Jälkisanajista* kirjoitettu kritiikki voisi hyvin säilyttää kriittisyytensä kirjan täydennyksenä, jos se pyrkisi osoittamaan *Jälkisanajien* sokeita kohtia. Seppänen kuitenkin ehdottaa, että sen sijaan, että kritiikistä tulisi ”lisäke”, siitä voisi tulla *Jälkisanajien* loinen, parasiitti, joka imisi mehut isännästään tuottaen sille kuitenkin samalla seuraa (Seppänen 1987).

Seppänen kiinnittää huomiota *Jälkisanajien* Nietzsche-vaikutteisiin ja toteaa, että Nietzsche oli Suomessa ohitettu vulgaaristi ”Natsi-Saksan ideologina”, mikä on miltei sanatarkkaan myös Esa Saarisen ajatus teoksessa *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta Marxiin*²⁴⁰ (Saarinen 1985, 357). Sep-

²³⁸ Tässä tutkimuksessa käytetyn metatekstuaalisuus-termin vuoksi on paikallaan tämentää, että *Jälkisanat* hyödyntää metatekstuaalisuutta genetteläisessä mielessä, mutta Seppänen ei luultavasti viittaa genetteläiseen termiin kirjoittaessaan, että ”tekijät [-] haluavat kiistää kaikkien ns. metatekstien olemassaolon” (Seppänen 1987). Seppänen tarkoittanee sen sijaan esimerkiksi tieteellistä tekstiä, joka esittää kommentoivansa kohdetekstiään (tai muuta kohdettaan) ulkopuolisesta asemasta.

²³⁹ Kirjasta on suomennettu luku nimeltä ”Vaarallinen täydennys” teoksessa *Platonin apteekki* (2003).

²⁴⁰ Saarinen kirjoittaa: ”onko ylipäätänsä ketään toista ihmistä eurooppalaisessa mytologiassa, jota ympäröisi yhtä sakea viha kuin tätä kirjailijaa ja filosofia, joka vulgaa-

päsen mukaan *Jälkisanojen* poleemisuuden taustalla on juuri Nietzsche, jolta Eskelinen ja Lehtola ovat saaneet Derridan ja Deleuzen & Guattarin kautta suodatettuna käyttöönsä ”hyvän irrationalismin”. Hyvän irrationalismin Seppänen mainitsee vastakohtana erityisesti von Wrightin ja Ilkka Niiniluodon ”hyvälle rationalismille”, ja tämä on aihe, jota käsitellään *Jälkisanojen* von Wrightia koskevassa esseessä (ks. JS, 20–21).

Kuten jo *Jälkisanoja* koskevassa luvussa kävi ilmi, Seppänen esittää, että *Jälkisanojen* poleemisuus voidaan ymmärtää paitsi ilkeilynä, ylimielisyytenä ja haluna ärsyttää myös tekstuaalisena strategiana. Eskelisen ja Lehtolan tapauksessa on hänen mukaansa kuitenkin vaarassa käydä niin, että tekstuaalinen strategia muuttuu julkisuusstrategiaksi ja sitä kautta impotentiksi. Näin on hänen mukaansa siksi, että mitä enemmän Eskelinen ja Lehtola kirjoittavat, sitä helpompi heidät on sijoittaa omaan lokeroonsa ja nimetä esimerkiksi ”nuoriksi vihaisiksi miehiksi”²⁴¹. Tämä ajatus on kiinnostava mutta siinä mielessä hämentävä, että *Jälkisanat* oli Eskelisen ja Lehtolan esikoisteos, joten he eivät olleet ehtineet vielä kirjoittaa kovinkaan paljon.

Käsitykseni mukaan *Jälkisanojen* strategia muuttuu ehkä vielä selvemmin impotentiksi silloin, kun kirjaa luetaan Seppäsen ehdottamalla tavalla itseensä sulkeutuvana kokonaisuutena, joka ei lopulta sano mistään mitään. Silloin herää kysymys, mihin poleemisuutta tarvitaan. Entä missä Seppäsen mainitsema nietscheläisyys silloin näkyy? Tulkintani mukaan *Jälkisanat* ottaa kantaa 1980-luvun suomalaisen kulttuurin tilaan, pyrkii harjoittamaan radikaalia kulttuurikritiikkiä, ja siksi sillä on paljonkin tekemistä kirjan ulkopuolisen todellisuuden kanssa, sikäli kuin kirjaa nyt on mielekästä erottaa todellisuudesta. Tämä ei ole ristiriidassa Derridan ajattelun kanssa, vaikka tietynlaiset Derrida-tulkinnat saattavatkin johtaa sellaiseen käsitykseen. Kirjan ja sen ulkopuolisen todellisuuden suhde on helppo perustella teoreettisesti ja jälkistrukturalistisesti myös Deleuzen ja Guattarin rihmastoajattelun avulla.

6.2.1 ”Poleemianalyttinen räjähdyspanos”

Pian *Jälkisanojen* ilmestymisen jälkeen julkaistiin myös *City*-lehdessä Esa Saarisen (s. 1953) arvostelu ”Dynamite job”²⁴². Saarisen suhtautuminen kirjaan on kauttaaltaan myönteinen, ja arvostelu on yli tabloid-kokoisen sivun mittainen.

riajattelussa yhdistetään natsismiin?” (Saarinen 1985, 357). Tarmo Kunnaksen teoksessa *Nietzsche – Zarathustran varjo* (1981) Nietzscheä ei kuitenkaan pidetä natsi-ideologina. Myös Aarne Kinnunen puolustaa *F. Nietzsche* -kirjassaan (1960) Nietzscheä natsisyyttöksiä vastaan (Kinnunen 1960, 8–9).

²⁴¹ Vuosina 1988–1989 Eskelinen kirjoitti *Ilta-Sanomiiin* kolumneja otsikolla ”Nuori vihainen mies”.

²⁴² Saarinen oli kirjan ilmestymisen aikaan tunnettu julkisuuden henkilö ja analyttisen koulutuksen saanut filosofian tohtori. Hänen suhdettaan *Jälkisanoihin* värittää se, että kirjassa on kokonainen hänen väitettyä punktohtoriuttaan pilkkaava kirjoitus ”Esa Saarinen – huonolla uskolla teho-osastolle”. *City*-lehti on vuonna 1986 toimintansa aloittanut nuorille aikuisille suunnattu ilmaisjakelulehti, joka ilmestyi alkuun vain Helsingissä. Saarinen kirjoittaa *Jälkisanosta*, Eskelisestä ja Lehtolasta myös kirjassaan *Erektio Albertinkadulla* (1988), varsinkin sen ”Läpimurron politiikka” -nimisessä kirjoituksessa.

Arvostelun lähtökohtana on, että vaikka Eskelinen ja Lehtola puhuvat kirjassaan kirjallisuudesta ja filosofiasta, kyse on kuitenkin myös muusta. Saarisen mukaan *Jälkisanat* on yritys ymmärtää suomalaisen "idiotismimme syitä, rakennetta ja erikoislaatua".

Hän kirjoittaa *Jälkisanojen* olevan "hillittömän hauska ja suurenmoisen rohkea, paljastava ja puhutteleva poleemisanalyyttinen räjähdyspanos". Lisäksi kirja on hänen mielestään "kauttaaltaan herkullinen ja todistusvoimainen" sekä "terveellä tavalla röyhkeä". Hän myös ylistää kirjan proosan olevan "rujoa ja aggressiivista, älykstä ja hauskaa" sekä "innostavan omaperäistä". (Saarinen 1987.) Saarinen ennakoii kirjan tulevaa vastaanottoa kuitenkin kirjoittamalla:

Kuten uuttahulmuavat ilmiöt kai kaikkina aikoina, siten Eskelisen ja Lehtolan kirja määrittää oman kohtalonsa jo ennen kuin se on ilmestynyt. Näiden asemaansa ja asenteihinsa juuttuneiden, väsyneiden 46-vuotiaiden, näiden muka sivistystä puolustavien, potenssivaikeuksiensa kanssa kamppailevien ex-miesten [kirjan tulevien kriitikoiden] on nähty jo ennen kirjan ilmestymistä kehräävän itseensä pyhää vihaa pöjankloppien [Eskelisen ja Lehtolan] röyhkeyksille ja nonchaleeraavan kirjan "kevyenä pamflettina", "pinnallisena huulenheittona", joka "vieläpä on huonosti kirjoitettu". (Jokainen uudentyypinen, räjähtävä kirja on 60-luvun jähmettyneistölle "huonosti kirjoitettu"). (Saarinen 1988.)

Saarinen pitää kirjaa siis "huulenheittoa" merkittävämpänä hankkeena mutta ounastelee sen tulevan saamaan osakseen vähättelyä. Hän kirjoittaa arvelevansa, että kriitikot tulevat mitätöimään kirjaa "koko kyynisen elämänkielteisyytensä kylmyydestä" (Saarinen 1988). Tämän tutkielman aineistossa onkin monia kritiikkejä, joiden asenne ja sisältö ovat kutakuinkin sellaiset kuin hän ennustaa (esim. Makkonen 1987; Tammi 1987; Virtanen 1988; Wiberg 1988). *Jälkisanojen* kielen Saarinen taas ennustaa saavan osakseen kritiikkiä erityisesti sellaisin perustein, että Eskelinen ja Lehtola eivät osaa kirjoittaa edes "kunnollista suomen kieltä", ja tällaista kritiikkiä esittikin ainakin *Parnasson* kriitikko Arto Virtanen (Virtanen 1988, 60). Saarisen mielestä Eskelinen ja Lehtola kuitenkin kirjoittavat "omaa kieltään ja tämän johdosta heitä on syytä kiittää" (Saarinen 1987).

Jälkisanojen kritiikkejä tarkasteltaessa käy ilmi, että yhdessä suhteessa Saarinen ennakoii kirjan tulevan kritiikkokunnan väärin. Kirjaa eivät arvostelleet useinkaan Saarisen mainitsemat "46-vuotiaat ex-miehet", vaan suurin osa kirjan arvostelleista kriitikoista oli 1950-luvulla syntyneitä, tuolloin siis pikemminkin lähempänä 35 kuin 46 ikävuotta. Tästä huolimatta kritiikkien sisältö vastasi monessa tapauksessa Saarisen ennakoimia linjoja. Lisäksi valtaosa kriitikoista oli miehiä.

Puolustaessaan Eskelistä ja Lehtolaa Saarinen kirjoittaa, että esimerkiksi Tarkka, jonka hän määrittelee "Helsingin Sanomien Kulttuuriosaston päälliköksi" ja "maan ylimmäiseksi kirjalliseksi kuninkaantekijäksi", ei ollut koskaan julkaissut niin perusteellista kokonaisanalyysia oman aikansa kirjallisesta ja henkisestä ilmastosta kuin *Jälkisanat* antaa omastaan. Sama koskee hänen mukaansa myös monia muita kirjallisia vaikuttajia, kuten Jarkko Lainetta (joka mainitaan *Parnasson* päätoimittajana ja Kirjailijaliiton puheenjohtajana) ja maamme suurimpien sanomalehtien hovikriitikoita. (Saarinen 1987.)

Jälkisanojen kirjallisuutta koskevista asioista Saarinen nostaa esimerkiksi analyysin, jossa käydään läpi *Romaanihenkilön kuoleman* suomalaista vastaanottoa. Lähtökohtana hän pitää sitä, että ”Maan Johtavien Kriitikoiden” sijasta puheenaiheena voisi olla myös ”ns. journalismi tai Suomen televisio”. Hänen mukaansa kriitikoiden toimintaa luonnehtii parhaiten teeskentely: lukijat koetetaan saada uskomaan, että kriitikko tuntee asemansa vaatimat tiedot ja taidot, kuten vaikkapa dekonstruktion, mutta joko pitää niitä arvottomina tai ei pidä tarpeellisenä niiden soveltamista. Tätä aihetta käsitellään *Jälkisanojen* esseessä ”Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat”, ja asia käy ilmi myös eräissä tämän tutkimuksen kritiikkejä koskevissa analyysseissä. Saarisen mukaan kriitikoiden työ on kuitenkin suojattua, sillä lehdet eivät julkaisseet vastineita julkaisemilleen kritiikeille, olivatpa kritiikit laadultaan tai asenteeltaan millaisia tahansa. Tähän Saarinen lisää: ”Jotta teeskentely kruunaantuisi, samalla valitellaan, että ’Suomessa ei keskustella’.” (Saarinen 1987.)

Saarinen pyrkii taustoittamaan *Jälkisanojen* ilmestymisajan kulttuuriilmapiiriä, mikä on tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavaa, sillä moni kriitikko ei suhteuttanut kirjaa aikansa kulttuuriseen tilanteeseen joko siksi, että tulkitse tekstin vain itseensä viittaavaksi tai jostain muusta syystä. Saarinen lukee kirjaa tietyllä tavalla vakavasti otettavana kulttuurikritiikkinä ja on siinä mielessä poikkeuksellinen *Jälkisanojen* kriitikko, ehkä yhdessä *Hufvudstadsbladetin* Nordgrenin, *Tiede & edistyksen* Heiskalan ja *Kulttuurivihkojen* Hynnisen kanssa. On kuitenkin huomattava, että yksi edellytys Saarisen kritiikin perusteellisuudelle oli arvostelulle annettu runsas palstatila *City*-lehdessä.

Saarinen kirjoittaa, että Eskelinen ja Lehtola ottavat tosissaan teesin, jonka mukaan taide, ajattelu, kirjallisuus ja itse elämä ovat loputon ”ns. arvoitus” (Saarinen 1987). Tätä Saarinen perustelee sillä, että heidän mukaansa jokainen ”suora lukutapa” ja jokainen ”absoluutin julistus lopulliseksi totuudeksi” on illuusio, jonka *Jälkisanat* haluaa raastaa alas. Saarinen näyttää viittaavan tulkinnaallaan mimeettisen ja kielen läpinäkyvyyteen perustuvan kirjallisuuskäsityksen sekä logosentrismen kritiikkiin.

Tämän lisäksi kriitikko luonnehtii *Jälkisanoja* jatkuvaksi tulemisen tilaksi, ja hänen mukaansa Eskelisen ja Lehtolan kirjassa – tarkemmin sanottuna ”**Sianhoito-oppaan** metafysiikassa” – olennaista on virtausliike sekä valmiiden merkitysten räjähdysprosessi, joka koskee myös kieltä. (Saarinen 1987.) Tässä hän viittaa jälkistrukturalistiseen merkkikäsitelyyn ja ontologiaan sekä merkityksen disseminaatioon. Saarinen ei kuitenkaan havainnollista tekstiin nojautuen, miten nämä seikat käytännössä toteutuvat *Jälkisanoiden*.

Jälkisanojen jälkistrukturalistisuus on Saarisen mukaan tarpeellista siksi, että suomalaisen tajuntatodellisuuden ja kirjallisuuden kieli oli ”suoraviivaisten kategorioiden, siistien mallilaaatikoiden” kieltä, joka ”latistaa ja esineellistää” liikkeen. Liikkeen latistaminen kieltä kontrolloimalla taas johtaa siihen, että kun määritellään yksi ainoa sallittu kieli, määritellään myös yksi ainoa sallittu tapa ajatella. (Saarinen 1987.) Saarinen on yksi harvoista kriitikoista, jotka tulkitsevat

Jälkisanojen kieleen kiinnittämän huomion tällä tavoin poliittisesti merkitykselliseksi²⁴³.

Tässä yhteydessä Saarinen mainitsee Dan Steinbockin, joka oli hänen mukaansa tuonut tällaisen ajattelun Ranskasta Suomeen ensimmäisenä²⁴⁴. Saarinen kirjoittaa, että kun Suomessa ymmärrettiin, että Steinbock tavoitteli jotain uutta, hänet oli murskattava. Saarinen yhdistääkin *Jälkisanoin* analysoidut torjuntamekanismit niihin mekanismeihin, joilla Steinbockin ajattelu oli tyrmätty – torjuntaa käsitellään etenkin *Jälkisanojen* esseissä ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” ja ”Kirjallisuuden opetus ja tutkimus”. Samanlaisen torjunnan Saarinen arveli tulevan ”runttaamaan” myös *Jälkisanat*. (Saarinen 1987.)

Yhdeksi tärkeimmistä teemoista Saarinen nostaa sen, että *Jälkisanat* vastustaa humanistista teennäisyyttä, jota kriitikko näkee varsinkin 1980-luvulla esiintyneissä 60-lukulaisuuden kivetymissä. Tähän tarkoitukseen jälkistrukturalismi sopii Saarisen mukaan erinomaisen hyvin, ja hän kirjoittaa: ”Jokin menee eteenpäin ja jotakin vihdoin tapahtuu: jälkistrukturalistisen ranskalaisen räjähdyshengen kipinät sytyttävät vihdoin roihuun suomalaisen nykykirjallisuuden” (Saarinen 1987). Tämä näkemys osoittautui kuitenkin liian optimistiseksi: *Jälkisanat* ei onnistunut saamaan aikaan uudenlaista ilmapiiriä, mikä saattoi osaltaan johtua voimakkaasta jälkistrukturalismin vastaisuudesta ja suomalaisen kirjallisen kulttuurin jäähmydestä. Toisaalta *Jälkisanat* tulkittiin joissain tapauksissa yksiulotteisesti pelkästään aggressiiviseksi teokseksi, mikä joidenkin tahojen mukaan saattoi säikäyttää jälkistrukturalismista potentiaalisesti kiinnostuneita lukijoita (Savolainen 1992, 67).

Saarinen ennusti – aivan oikein – että kirjan jälkistrukturalistisuudenkin uutuus tultaisiin mitätöimään. Hän kirjoittaa, että esiin nostettaisiin jo aiemmin ilmestyneet Steinbockin kirjoitukset, Pia Siveniuksen *Avautua solmuun*, Hannu Siveniuksen ”valistustyö”, Leevi Lehdon ja J. P. Roosin Lyotard- ja Baudrillard-suomennokset sekä *Taide*-lehdessä ilmestyneet jälkistrukturalismia koskevat artikkelit. Saarisen mukaan tämä tulisi kuitenkin olemaan teeskentelyä, sillä hän kirjoittaa: ”Näillä teksteillä, jotka aikanaan huolellisesti sivuutettiin, tulee varmaankin nyt olemaan muka tavattoman suuri arvo. Yhtäkkiä kaikki tuntevat kaikkien niiden teemat”. (Saarinen 1987.) Näin osittain kävikin: vaikka arvosteluissa ei viitattukaan Saarisen mainitsemiin teksteihin, väitti moni kriitikko jälkistrukturalismia jo vanhentuneeksi, vaikka tämän tutkimuksen valossa monikaan kriitikko ei jälkistrukturalismia kritisoidessaan tiennyt erityisen hyvin, mistä puhui.

Saarinen on yksi niistä suomalaisen kulttuurin hahmoista, joille *Jälkisanoin* sa nauretaan. *Lehtola* kirjoittaa Saarisen väitettyä punktohtoriutta käsittelevässä kirjoituksessaan muun muassa seuraavasti:

²⁴³ Hieman samaan tapaan ajatteli myös *Suomen sosialidemokraatin* Ilmonen, joka yhtyi *Jälkisanojen* vaatimukseen, että olisi päästävä yhden oikean tulkinnan etsimisestä, sillä vasta silloin filosofia ja kirjallisuuskritiikki menettäisivät poliisintehtävänsä (Ilmonen 1988).

²⁴⁴ Steinbockin mainitsee kritiikissään myös *Kalevan* Olavi Jama.

Jos Saarinen olisi kotimaisen punkin sijasta painottunut enemmän ulkomaiseen punk-rockiin hän olisi saattanut olla vähemmän lattea esim. analysoidessaan lausetta 'I'm so pretty/ pretty vacant'.
Mutta Esa Saarinen oli filosofin roolilleen uskollinen – ja siis sartrelaisessa mielessä huonossa uskossa – eikä noudattanut 'search and destroy' -ohjetta vaan toimi roolinsa vankina: 'search and make some moral philosophy'."245 (JS, 188.)

Saarisen voi tulkita päättävän oman arvionsa itseironisesti viittaamalla tähän katkelmaan, kun hän kirjoittaa, että "**Sianhoito-opas** on moraalinen kannanotto" (Saarinen 1987).

6.2.2 Suomalaisen kirjallisuuden kenttäkamppailu

Myös *Tiede & edistys* -lehdessä (1/1988) julkaistussa Risto Heiskalan "Sianhoitoa käsittelevä kirjoitusjälki" -arviossa lähestytään *Jälkisanoja* ennen kaikkea jälki-strukturalismin näkökulmasta²⁴⁶. Heiskala aloittaa arvostelunsa kertomalla siitä, kun "Eino Leinon seuran kokouksessa kuohui". Hänen mukaansa Eskelinen suoritti "kisällinnäytteensä" haukkumalla seuran vanhat jäsenet, mikä ylitti joidenkuiden jäsenten sietokyvyn rajat: kunnianarvoisaa rituaalia ei olisi saanut häpäistä, ja sitä paitsi rituaalissa olisi pitänyt olla hauskaa vanhoilla jäsenillä, ei uusilla (Heiskala 1988, 72). Samaan kokoukseen viittaa myös *Uuden Suomen* Seppänen kirjoittaessaan, että "Pekka Tarkka julisti taannoisessa Eino Leino-seuran kokouksessa: 'Suomalainen kirjallisuus ei tule alistumaan dekonstruktioille'" (Seppänen 1987). Sitä, mitä Heiskalan mainitsema "kuohuminen" tarkkaan ottaen tarkoitti, ei arvostelussa kerrota, mutta siirtyessään käsittelemään *Helsingin Sanomien Jälkisanosta* julkaisemaa arvostelua hän kirjoittaa kriitikko Tammen reagoivan Eino Leino-seuran jäseniä "hieman argumentatiivisemmin". (Heiskala 1988, 72.)

Arvostelunsa alussa Heiskala analysoi Tammen *Jälkisanosta* kirjoittamaa arvostelua Pierre Bourdieun kenttäkamppailun logiikan avulla, minkä mainitsin jo *Helsingin Sanomien* arviota käsitellessäni. Bourdieun kenttäkamppailuteoria on Heiskalan mukaan lyhyesti esitettynä seuraavanlainen: kulttuurianalyysin eri alueita voidaan tarkastella kenttinä, joiden hierarkiat ovat suhteellisen vakiintuneita. Silloin kun kentälle pyrkii uusia tulokkaita, heidän on asetettava jonkun kentällä jo olevan suojelukseen tai sitten kumottava kentän perinteiset rakenteet ainakin osittain. Kumpikin strategia antaa tulokkaalle paikan kentällä, jos hän onnistuu strategiassaan, ja tällöin kentän rakenne väistämättä hieman muuttuu. (Heiskala 1988, 72.)

Heiskalan mukaan Eskelisen ja Lehtolan strategiana oli olla menemättä kenenkään muun suojaan, ja hän kirjoittaakin heidän pelaavan "upporikasta ja

²⁴⁵ "Search and destroy" on Iggy Pop & The Stoogesin kappale levyltä *Raw Power* (1973). The Stooges oli yhdysvaltalainen vuosina 1967–1974 toiminut rockyhtye, joka on yksi tunnetuimmista punkin edelläkävijöistä. Vuonna 2003 yhtye teki comebackin. Lainauksessa viitataan myös Saarisen kirjoittamaan kirjaan *Sartre. Pelon, inhon ja valinnan filosofia* (1983).

²⁴⁶ Heiskala (s. 1956) oli arvostelun aikaan valtiotieteen maisteri ja Suomen Akatemian tutkimusassistentti (Rantala 2007, 200–201). *Tiede & edistys* on Tutkijaliiton julkaisema monitieteinen lehti, joka ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

rutiköyhää” (Heiskala 1988, 72). On totta, että *Jälkisanojen* kirjoittajat eivät turvautuneet ainakaan julkisesti kehenkään tunnettuun suomalaisen kirjallisuusinstituution vaikuttajaan. Jonkinlaista ”tukea” tarjosi kuitenkin kirjan kustantanut WSOY ensinnäkin siksi, että se oli yksi Suomen suurimmista kustantamoista – ainakin kirjan täydellinen sivuuttaminen tai mitätöiminen oli vaikeampaa. Toisekseen kustannussopimuksen saamista saattoi helpottaa se, että WSOY:n kustannustoimittaja Ville Viksten oli Lehtolan isän hyvä ystävä²⁴⁷.

Joka tapauksessa Eskelinen ja Lehtola kyseenalaistivat suomalaisen kirjallisuusinstituution Heiskalan mukaan niin perinpohjaisesti, että kirjallinen kenttä saattoi vastata siihen vain kolmella tavalla: vaikenemalla tulokkaat kuoliaiksi, syleilemällä heidät kuoliaiksi tai käymällä puolustustaisteluun. Heiskala tulkitsee, että Tammen arviossa kyse oli juuri puolustustaistelusta, kun Saarisen arvio *City*-lehdessä taas oli Heiskalan mukaan esimerkki kuoliaaksi syleilemisestä. (Heiskala 1988, 72.)

Heiskalan mukaan Tammi oli arvostellut *Jälkisanoja* kohtuuttoman ankaraasti väittäen muun muassa, että kirjassa ei tehdä kunnollisia analyyseja suomalaisesta kirjallisuudesta ja että teos on muutenkin pelkkää sisällötöntä herjaamista, jolla ei ole hetken julkisuusarvoa suurempaa merkitystä. Tammi oli myös nimittänyt Eskelistä ja Lehtolaa niin lahjattomiksi kirjallisuudentutkijoiksi, että heidän kannattaisi vaihtaa alaa. Heiskala kirjoittaa: ”Sanalla sanoen Tammi oli ottanut kirjan hyvin vakavasti, koska näin painokkaasti (kuuden palstan ykköspaikalle taitetussa arvostelussa) vaati, ettei sitä otettaisi vakavasti. Miksi?” (Heiskala 1988, 72.)

Heiskala selittää Tammen kritiikkiä kenttäkamppailun logiikalla: Tammi kirjoitti kritiikkinsä, koska hänellä itsellään oli Suomen johtavana strukturalistisena narratologina asema suomalaisen kirjallisen kentän Kriitikkona ja Teoreetikkona. Tätä asemaa uhkasivat tulokkaat Eskelinen ja Lehtola kahdeltakin suunnalta. Ensinnäkin he uhkasivat romahduttaa säälimättömällä kritiikillään koko kirjallisuuden ja kirjallisuudentutkimuksen kentän arvon. Toisekseen Eskelinen ja Lehtola uhkasivat teoreettisuutensa vuoksi Tammen asemaa Teoreetikkona. (Heiskala 1988, 72.) Heiskalan tulkinta ei ehkä ole kokonaisuudessaan aivan uskottava, ja hän toteaa myös itse oman arvostelunsa olevan kenttäkamppailua (Heiskala 1988, 75).

Tietynlaisesta epäuskottavuudestaan huolimatta Heiskalan kenttäkamppailutulkinta houkuttelee kuitenkin pohtimaan asiaa. Tammi ei ollut *Helsingin Sanomien* vakiokriitikko, ja siinä mielessä hän oli ehkä hieman yllättäväkin kirjoittajavalinta *Jälkisanojen* kriitikoksi. Odotuksenmukaisempaa olisi ollut, että *Jälkisanat* olisi arvostellut *Helsingin Sanomissa* joku kirjassa nimeltä mainituista lehden omista kriitikoista, sillä näin tekivät esimerkiksi kirjassa mainitut Makkonen, Saarinen, Eskola, Virtanen ja Ojajarju. Tässä mielessä *Helsingin Sanomien* kriitikkokaartin vaikeneminen voidaan tulkita Heiskalan ehdottamaa kenttäkamppailuanalyysia soveltaen ”kuoliaaksi vaikenemiseksi”. Antamalla kirjan

²⁴⁷ *Nuoressa Voimassa* 6/2007 julkaistussa Eskelisen ja Lehtolan haastattelussa Vikstenin mainitaan olevan Lehtolan kummisetä. Kyse on kuitenkin väärinkäsityksestä, joka on syntynyt Lehtolan mukaan hänen tavastaan käyttää sanaa ”kummisetä” mafiaan viitattavassa merkityksessä (ks. Helle 2007, 5; Lehtola 2008).

ulkopuolisen kriitikon arvosteltavaksi *Helsingin Sanomien* arvostelun painopiste siirrettiin mahdollisesta lehden oman kriittikokunnan puolustamisesta Tammen kirjallisuudentutkimuksen kentän puolustamiseksi²⁴⁸.

Heiskala pitää merkittävänä *Jälkisanojen* ohjelmaa, jonka mukaan kirjallisuudentutkimuksen pitäisi keskittyä tekstuaalisuuteen ja tekstin tuottamisen ehtoihin, toisin kuin ajan kirjallisuustiede oli tehnyt. *Jälkisanat* osuu siis Heiskalan mielestä oikeaan mimeettisen kirjallisuuskäsityksen kritiikissään. Hän lainaa myös Tuomas Nevanlinnan vitsiä, jonka mukaan ”Eino Leinin seuralaisten mielestä ’todellisuudesta kertoo vain kidutettua renkipoikaa käsittelevä kirjallisuus’”. (Heiskala 1988, 72.) Tulkitseen tämän viittaavan 1970-luvun vasemmistolaisiin kirjallisuusihteisiin.

Jälkisanat haastaa monen muun asian ohessa kirjallisuudentutkimuksen kentän keskustelemaan kirjallisuudentutkimuksen peruskysymyksistä ja kenties argumentoimaan teoreettisia perusteitaan uudelleen. Heiskalan mukaan *Jälkisanat* onkin ”teoreettinen pamfletti, joka pyrkii asettamaan kaikkien aiempien tulkintojen taustaolettamukset kyseenalaisiksi” (Heiskala 1988, 72). Tätä hän pitää *Jälkisanojen* ydinsisältönä ja toteaa hämmentyneensä siitä, että Tammi oli sivuuttanut tämän aiheen arvostelussaan kokonaan. *Jälkisanojen* dekonstruktivistien analyysien laatua, jota jotkut kriitikot olivat pitäneet heikohkona, Heiskala pitää kirjan tarkoitukseen nähden riittävänä (vrt. Peltonen 1987; Ilmonen 1988). Hänen mukaansa kirja pyrkii kyseenalaistamaan aiempien tulkintojen taustaoletukset, ei tarjoamaan omaa lopullista tulkintaa. (Heiskala 1988, 72.)

Heiskala liittää *Jälkisanat* myös postmodernin käsitteeseen, vaikka ei muista käsitettä käytetyn kirjassa²⁴⁹. Hänen mukaansa kirjassa on postmodernia tapaa, jolla se kyseenalaistaa ”tieteen kirjallisuuskritiikin metaforisena samaistumiskohteena” ja ”merkkiprosesseihin nähden viattoman referentin valta-aseman”²⁵⁰. Tällä hän tarkoittaa sitä, että *Jälkisanat* on tietoinen siitä, että ”poistaessaan merkkien muodostamien tekstien huntuja todellisuuden edestä tieto jatkuvasti törmää uusiin merkeistä teksteiksi rakentuviin huntuihin eikä tästä merkkiprosessista ole ulospääsyä, koska tieto ja tulkinta aina jo rakentuvat merkeistä”. (Heiskala 1988, 72.) *Jälkisanat* ei siis etsi todellisuutta tekstien takaa vaan näkee todellisuuden rakentuvan tekstistä ja tekstinä. Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa vähintäänkin sellaisen käsityksen hylkäämistä, että raottamalla kirjan ”tekstihuntua” voitaisiin päästä käsiksi sen takana olevaan todellisuuteen.

²⁴⁸ Myös *Nuoren Voiman* Hannu Kankaanpää nostaa esille, että vaikka *Jälkisanoiden* kritisoitiin paljon juuri *Helsingin Sanomien* kulttuuriosastoa, kirjassa nimeltä mainitut *Helsingin Sanomien* kirjoittajat eivät itse olleet ottaneet julkisesti kantaa kirjaan (Vesa Karonen kommentoi *Jälkisanoja Helsingin Sanomissa* myöhemmin keväällä). Sen sijaan tehtävään, ”[s]ormea heristävän tantan rooliin”, oli löydetty Pekka Tammi, jonka kritiikin alaotsikko ”Ilkiöt haluavat lyödä suomalaista lukijaa päähän” oli Kankaanpään mielestä harhaanjohtava. Lisäksi Kankaanpää mainitsee erityisesti sen, että Tammen kritiikin lopussa oli ”varmuuden vuoksi” mainittu kirjoittajan asema Suomen Akatemian nuorempana tutkijana. (Kankaanpää 1988, 6.) Kankaanpää kritisoi siis *Helsingin Sanomien* tapaa suhtautua *Jälkisanoihin*.

²⁴⁹ Postmoderni mainitaan *Jälkisanoiden* postmodernin terrorismin yhteydessä (esim. JS, 52).

²⁵⁰ Heiskala tarkoittaa ”kritiikillä” tutkimusta, ei kirjallisuuden arvostelua.

Jälkisanojen 1960-lukulaisuuden kritiikkiä Heiskala pitää sen sijaan kirjan heikoimpana kohtana, ja tärkeimmäksi syyksi tähän hän esittää sen, että kirjan hyödyntämä hallitsevien koodien dekonstruktio on 1960-lukulainen ohjelma: Derrida kirjoitti läpimurtoteoksensa 1967 ja myös vuonna 1972 ilmestynyt Deleuzen ja Guattarin *Anti-Oidipus* oli tietyllä tavalla seurausta Pariisiin kevään 1968 mellakoista (Heiskala 1988, 73; Deleuze 2005, 17). Heiskala kyllä toteaa – tosin sulkeisiin kirjoitettuna – että Ranskan ja Suomen 1960-luvut eivät ole sama asia, mutta siitä huolimatta hän esittää, että Eskelinen ja Lehtola eivät voi ottaa päämääräkseen suomalaisten 1960-lukulaisten kritisoimista, koska heidän itsensä käyttämät teoriat ovat ranskalaisten 1960-lukulaisten kirjoittamia. (Heiskala 1988, 73.) Hän myös puolustaa suomalaisia 1960-lukulaisia sanomalla, että "[o]li satunnainen ja Suomea koskeva seikka, että valtiolliset koneistot omivat 60-lukulaisuuden (siltä osin kuin se tänne koskaan tuli) niin nopeasti sisäänsä" (Heiskala 1988, 73).

Tyyliinsä puolesta *Jälkisanat* on Heiskalan mielestä hyvä. Hän kiittelee kirjan herjaavaa kielenkäyttöä ja kirjoittaa muun muassa näin: "On kaunista, että Markku Eskelinen ja Jyrki Lehtola ovat kirjoittaneet erinomaisen, huonoa makua osoittavan kirjan. Sitä tarvittiin." (Heiskala 1988, 75.) Myös *Sosiologia*-lehden Eskolan mukaan *Jälkisanojen* herjat ovat hauskoja. Hän vertaa niitä Kauko Kareen *Nootti* -lehteen ja *Tähän on tultu* -kirjaan (1967), jotka olivat hänen mukaansa olleet oman aikansa poliittista pornoa²⁵¹. Kriitikon mukaan Eskelinen ja Lehtola jatkavat Kareen perinnettä ja pyrkivät saamaan lukijoita samankaltaisella menetelmällä. Tämän tyyppisen kirjallisuuden vetovoima perustuu hänen mukaansa siihen, että siitä voi lukea salaa nautiskellen "härskejä ja kohtuuttomia herjoja". (Eskola 1988.)

Tiede & edistyksen Heiskala kiinnittää erityistä huomiota strategiaan, jolla kirja luo asetelman, jossa jotain aivan uutta on tunkeutumassa Suomeen, minkä vuoksi se joutuu riitaisaan vastakkainasetteluun kaikkea aiemmin vallinnutta vastaan. Hän kuitenkin esittää, että aivan niin uutta ei jälkistrukturalismi Suomessa *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan enää ollut: suomalaisissa yliopistoissa vanhemmat opiskelijat, tuntiopettajat ja assistentit olivat "jo pitkään" työskennelleet *Jälkisanojen* käyttämien teorioiden kanssa (Heiskala 1988, 74; ks. myös tämän tutkimuksen luku 1.3).

Vaikka Heiskala kiinnittääkin huomiota *Jälkisanojen* käyttämiin lukutapoihin, hän ei juuri huomioi suomalaisittain uutta tapaa, jolla *Jälkisanat* on kirjoitettu. Sen sijaan hän rinnastaa Eskelisen ja Lehtolan yliopistojen nuoriin tutkijoihin ja esittää, että *Jälkisanojen* pakottamalla aikaansaaman keskustelun jälkeen valitsevan kentän olisi mahdotonta "ainakaan täysin ilman meteliä sulkea rahoituslähteitä ja statusjärjestelmiä tulokkailta ja heidän asemissa odottavilta kumppaneilta". (Heiskala 1988, 74.) Heiskala näkee siis *Jälkisanat* yrityksenä pakottaa instituutio keskustelemaan ja antamaan tilaa uudentalaiselle tutkimukselle.

²⁵¹ Kauko Kare (1914-1996) oli suomalainen kirjailija, toimittaja, kääntäjä ja kustantaja.

6.2.3 Antioidipaalista grammatologiaa ja psykosemiotiikkaa

Jälkisanojen jälkistrukturalistisia puolia korostaa myös *Kulttuurivihkojen* numerossa 2/1988 julkaistu Jukka Hynnisen kritiikki ”Kirjallisen vanhainkodin käymälän siivous”²⁵².

Hynninen nimittää Eskelisen ja Lehtolan kirjoituksia antioidipaaliseksi grammatologiaksi. Nimitys on peräisin *Jälkisanoista* (JS, 6), ja se on yhdistelmä Deleuzen & Guattarin kirjan nimestä *Anti-Oidipus* ja Derridan kirjan nimestä *De la grammatologie* (1968). Kirjan kirjoittajia kritiikko kuvaa seuraavasti: ”he eivät ole perinnäisesti nöyriä, esikoistaan ujusti julkisuuteen tarjoavia kirja-alan alokaita vaan kurittomia, konventionaalisista sana-aseista ylimielisesti kieltäytyviä kirjallisia kauhukakaroita”. Eskelisen ja Lehtolan tyyliä hän luonnehtii muun muassa armottomaksi tekstuaaliseksi avantgardismiksi, ja hän pitää sitä tarkoituksellisen kärkeväenä. (Hynninen 1988, 46, 48.) Hynninen kirjoittaa:

Eskelisen ja Lehtolan silmin tilanne suomalaisen kulttuurin kentällä on jokseenkin seuraavanlainen: filosofit istuvat ammatikseen tiedon puussa ja mutustelevat tyytyväisinä matojen jo ontoksi sapuskoimaa onto-teologian omenaansa, kirjailijat juoksevat ja hiihtävät pää hiessä ja sydän läpättäen kokemuksen perässä ja ymmärtävät kirjoituksen merkkiluonteesta yhtä vähän kuin filosofitkin. Suomalaisen tekstimyrkynkylvön surkein joukko ovat kirjallisuuden tutkijat ja kirjallisuuskriitikot, jotka tanhuavat pienessä piirissään kansallis (kirjallisuus) puvuissaan yleisen ja yhteisesti ja syvästi tunnetun todellisuuden sokaisemina, etäällä eksklusiivisen Euroopan snobistisista teksteorioista. (Hynninen 1988.)

Jälkisanojen teoriataustoista kirjoittaessaan Hynninen esittää Eskelisen ja Lehtolan saaneen ”vinkkejä ja kompassisuuntia” muun muassa Lacanilta, Foucault’lta, Deleuzelta, Guattarilta ja Barthesilta, mutta eritoten Derridalta. Dekonstruktion hän määrittelee ”eräänlaiseksi tekstuaaliseksi strategiaksi, jota ohjaa pyrkimys kyseenalaistaa ja problematisoida joitakin länsimaisen filosofian itsestäänselvästi käyttämiä käsitteitä” (Hynninen 1988, 48).

Hynninen nostaa esiin myös sen, että Derridan mukaan ajattelu on kielen luomaa eikä kieli ole pelkkä neutraali ajatusten siirron väline. Hänen mukaansa Derrida korostaa kielen ”vaikutusta ja valtaa” ajatteluun. Hynninen esittää Derridaan nojaten, että ilmaisujen ja sisältöjen suhde toisiinsa ilmaisuihin ja sisältöihin muodostaa päättymättömän sarjan, ”tekstin, jonka ulkopuolella ei ole mitään” (Hynninen 1988, 48). ”Ilmaisulla” ja ”sisällöllä” hän viittaa todennäköisesti merkitysijöihin ja merkittyihin.

Hynnisen mukaan esimerkiksi *Jälkisanojen* tapa olla kunnioittamatta eri tekstilajien välisiä eroja on peräisin Derridalta. Hän ei kuitenkaan suhtaudu varauksettoman innokkaasti ajatukseen, että tekstilajien sekoittuminen voisi korvata eriytyneet tieteellisen ja taiteellisen kirjoittamisen lajit – tai vaikka voi-

²⁵² Kritiikin yhteydessä ei ole julkaistu tietoja kirjoittajasta, mutta Hynninen (s. 1950) oli kritiikin ilmestymisen aikaan Tampereen yliopistosta valmistunut humanististen tieteiden kandidaatti (pääaineena kotimainen kirjallisuus), ja hän avusti satunnaisesti esimerkiksi *Aamulehteä*, *Hymyä* ja *Kulttuurivihkoja* (Hynninen 2007). *Kulttuurivihkot* on vasemmistolainen kulttuurista ja yhteiskunnasta kirjoittava lehti, jota julkaisi 1980-luvulla Kulttuurityöntekijäin liitto.

sikin, se ei välttämättä johtaisi ainakaan ”tietoteoreettisten seurausvaikutusten” kannalta hyvään lopputulokseen. Sen sijaan Hynninen epäilee, että sekoittaminen saisi vain aikaan uuden akateemisen munkkilatinnan entisten joukkoon. (Hynninen 1988, 48.)

Kritiikin tarpeesta Hynninen on *Jälkisanojen* kanssa samaa mieltä: perinteisiin käytäntöihinsä pysähtyneet kirjallisuus, filosofia ja kirjallisuudentutkimus kaipasivat reipastakin tuulettamista – etenkin, kun kriitikon mukaan *Jälkisanojen* käsittelemistä kysymyksistä ei Suomessa juuri ollut keskusteltu. (Hynninen 1988, 48.) Hän ottaa kantaa myös *Jälkisanojen* poliittisuuteen päättäessään kirjoituksensa seuraavasti:

Kun joku uskaltaa sanoa reilusti ei kurin ja järjestyksen kieliopille, sitä on helppo, mutta mielestäni turha vähätellä: taistelua se on kielitaistelukin – jo isoisätkin ennen jne. – ja tekstitasoinenkin kansalaistottelemattomuus on kansalaistottelemattomuutta nykyisessä lattean lässytyksen ilmapiirissä. (Hynninen 1988, 48.)

Hynnisen arvostelun mukaan suomalaisen kulttuurin tilanne 1980-luvulla oli siis pysähtynyt ja *Jälkisanojen* provokaatio paikallaan. Myös *Sosiologia* -lehden Antti Eskola piti *Jälkisanojen* provokaatiota tervetulleena, vaikkakin eri lähtökohdista ja toisenlaisesta näkökulmasta kuin Hynninen. Eskolan mukaan Eskelinen ja Lehtola koettavat harjoittaa jonkinlaista vastavaltaa, ja tässä yhteydessä hän viittaa *Jälkisanojen* esittämään kritiikkiin, jonka mukaan suomalainen kirjallisuus on huonoa²⁵³.

Kritiikin uutisissa 2/1988 julkaistussa Martti Lahden (s. 1962) ”Siantappoase”-kritiikissäkin korostuu *Jälkisanojen* jälkistrukturalistisuus, tosin *Jälkisanojen* kannalta kielteisessä valossa²⁵⁴. *Kritiikin uutisten* kritiikki rakentuu siten, että lukuun ottamatta viimeistä alalukua kukin alaluku alkaa suorilla lainauksilla *Jälkisanoinsta*, jotka Lahti pyrkii kumoamaan tai tekemään naurettaviksi. Hän aloittaa kyseenalaistamalla Eskelisen ja Lehtolan asiantuntemuksen, sillä hän kirjoittaa heidän teoreettisen tietämyksensä perustuvan siihen, että he olivat lukeneet Pasasen toimittaman *Synteessin* dekonstruktio-erikoisnumeron ja siitä innostuttuaan päättäneet itsekin kirjoittaa ”posttekstin”. Lahti valittelee, että kun dekonstruktioista ja poststrukturalismista kerrankin kirjoitettiin suomeksi, se tehtiin *Jälkisanojen* tapaan ”pinnallisesti ja alkeellisesti”. (Lahti 1988.)

Jälkisanoinssa esitetyn suomalaisiin kirjallisuudentutkijoihin suunnatun kritiikin Lahti koettaa kääntää Eskelistä ja Lehtolaa vastaan vedoten siihen, että Eskelistä tituleerataan kirjan takakannessa kirjallisuudentutkijaksi. Toisaalta hän väittää Eskelisen ja Lehtolan kirjallisuudentutkimusta koskevan kritiikin

²⁵³ Eskola kirjoittaa, että *Jälkisanojen* mukaan ”[p]oltettaviksi joutaisivat mm. ’mukavat’ ja ’sävähdyttävät’ jokasyksyiset romaanimme, nuo moraaliset neuvot siitä, ’miten tulisi elää, ja millaisena maailma nähdä’”. Tähän hän lisää: ”Eipä silti, niiden ikävyydestä moni muu on samaa mieltä.” (Eskola 1988.)

²⁵⁴ Lehdessä ei kerrota tietoja kritiikin kirjoittajasta, mutta Lahti oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan elokuvatutkimuksen opiskelija Turun yliopistossa, ja hän kirjoitti säännöllisesti *Uuteen Suomeen* televisio- ja elokuvakritiikkiä (Lahti 2007). *Kritiikin uutiset* on Suomen arvostelijain liiton julkaisema lehti, joka ilmestyy neljästi vuodessa. Lehden samassa numerossa ilmestyi lisäksi Jari Kauppisen kirjoitus ”Dekonstruktio kirjallisuuskritiikkinä?”, jossa sivutaan myös *Jälkisanoinja*.

osuvan harhaan, sillä se tavoittaa Lahden mukaan vain Helsingin yliopiston tilanteen ja sellaiset institutionalisoituneet tahot kuten Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirjan (Lahti 1988). Lahti ei kuitenkaan tuo kritiikissään esiin sitä, mistä olisi löytynyt toisenlaista suomalaista tutkimusta.

Sulkeisiin kirjoitettuna Lahti huomauttaa myös, että ”psykosemiotiikka” ja dekonstruktio eivät olleet kovin uusia suuntia, sillä ne oli esitelty hänen mukaansa jo 1970-luvun alussa – todennäköisesti Lahti viittaa psykosemiotiikalla skitsoanalyysiin (Lahti 1988). Jos Lahti tarkoittaa, että mainitut teoriasuunnat esiteltiin 1970-luvun alun Ranskassa, hänen väitteensä osuu kutakuinkin kohdalleen, vaikka Derridan kohdalla ajoitusta onkin aikaistettava 1960-luvun loppu puolelle. Jos hän taas tarkoittaa sitä, että suunnat oli esitelty jo tuolloin Suomessa, väitteen tueksi on vaikea löytää dokumentteja, sillä ensimmäiset suomenkieliset Derridaan ja Deleuzeen liittyvät tekstin julkaistiin 1980-luvulla.

Jälkisanojen kritiikin kritiikkiä Lahti pitää teoksen osuvimpana antina, minkä hän kuitenkin arvelee johtuvan siitä, että suomalaista kritiikkiä on niin helppo kritisoida. Tähän kriitikko lisää, että itse asiassa *Jälkisanojen* esittämää kirjallisuuskritiikkiä oli esitetty Suomessa jo monta kertaa aikaisemminkin²⁵⁵. Lahti yrittää myös kääntää *Jälkisanojen* esittämän kritiikin sitä itseään vastaan antaen ymmärtää, että *Jälkisanoin* esitetyt väitteet ”kirjoitustaidon nolla-asteesta” ja siitä, ettei tasottomista löydy tasoja, koskisivat myös *Jälkisanoja* itseään. (Lahti 1988.) Lahti päättää arvostelunsa arvioon, että Eskelinen ja Lehtola ”hutkivat” suomalaista kulttuuria, tarkemmin sanottuna sen kuuluisimpia helsinkiläishahmoja, dekonstruktioilla, jolla ei hänen mukaansa ole mitään tekemistä Derridan tai tämän soveltajien kanssa (Lahti 1988).

6.3 Kulttuurielämä tarvitsee hämmentäjiä

Myös *Jälkisanojen* kulttuurikriittiseen puoleen kiinnitettiin kirjan vastaanotossa huomiota. Esimerkiksi ensimmäisten joukossa julkaistu *Turun Sanomien* Matti Peltosen arvostelu ”Teurastus joulun alla”²⁵⁶ alkaa toteamuksella siitä, että ”*Jälkisanoin* puhutaan, on puhuttu jo ennen ilmesty(mi)späivää” ja että ”sianhoitopasta luetaan monessa kulttuurikodissa korvat punaisina”²⁵⁷.

Turun Sanomien kriitikko on lyhyt verrattuna samana päivänä julkaistuihin *Aamulehden*, *Helsingin Sanomien* ja *Uuden Suomen* arvosteluihin. Peltonen rinnastaa Eskelisen ja Lehtolan – ”nuorten hurjien”, kuten Peltonen kirjoittaa –

²⁵⁵ Lahti tarkoittaa ”kritiikillä” tässä kirjallisuusarvostelua

²⁵⁶ Peltosen asemaa tai titteliä ei mainita arvostelussa, mutta hän oli *Turun Sanomien* pitkäaikainen kriitikko. *Turun Sanomat* taas on nimensä mukaisesti turkulainen sanomalehti ja yksi Suomen suurimmista päivälehdistä.

²⁵⁷ Myös *Ilta-Lehden* kriitikko Karri Kokko aloittaa kritiikkinsä esittämällä *Jälkisanoja* edeltäneen ”kiihotustyön” antaneen ymmärtää, että ”kirjallisessa lastenkamarissa” kuohuu jälleen. Kriitikko arvioi, ettei *Jälkisanojen* ”kumous” ole perusteeton; hänen mukaansa ”[r]uumiita syntyy, saattohoito vain pelottaa”. (Kokko 1987.)

kuvainkaadon lauluun 20 rikkaasta perheestä, jota 1960-luvulla rallatettiin²⁵⁸. Nyt rikkaiden perheiden tilalla vain olivat sellaiset nimet kuin von Wright, Tarkka, Hyry, Tuuri ja Paasilinna. (Peltonen 1987.)

Peltonen ottaa lähtökohdaksi esittämänsä väittämän ”kaikki on kieltä” ja tarttuu *Jälkisanojen* kieleen. Hän nostaa esiin kirjassa taajaan esiintyvät nimi-väännökset ja sulkeiden käytön. *Jälkisanojen* antaman mallin mukaan hän muotoilee Lehtolasta ja Eskelisestä muun muassa ”lehtolaskeskelijat” ja ”leskiehtolaiset” mutta toteaa kuitenkin, että tällainen vääntely on hauskaa vain hetken, ja muututtuaan maneeriksi se käy tylsäksi²⁵⁹. (Peltonen 1987.) *Jälkisanoina* tällaista vääntelyä harrastetaan erityisesti esseissä ”Terve järki ja murtomaasukset” ja ”Jan Blomstedt ja varastetut varmuuskumit”. Peltonen, joka luonnehtii itseään itseironisesti ”tavalliseksi heinähatuksi”, ei myöskään pidä siitä, että kirjassa käytetään niin paljon vierasperäisiä sanoja, joista hän toteaa sarkastisesti: ”Sivistyssanoja. Niinpä.” (Peltonen 1987.)

Jälkistrukturalismin suhteen kriitikko ihmettelee sitä, että ”vapaat nuoret miehet” Eskelinen ja Lehtola ovat ”kuin liimautuneet” teorioihinsa, vaikka dekonstruktio, ”skitsotutkimus” ja zen eivät tuota hänen mukaansa ihmeellisiä tuloksia. Hänen mukaansa *Jälkisanojen Manillaköyden* dekonstruktiossakin hienointa on perinteisen tulkinnan rikkominen, ei se menetelmä, jolla niin tehdään. Hän ei kuitenkaan perustele sitä, miksi dekonstruktioista vakiintuneen tulkinnan rikkomisen välineenä olisi erityistä haittaakaan eikä sitä, millä muilla keinoilla tulkinnan rikkominen olisi ollut mahdollista. Näiden kantojen perustelemattomuus voi johtua siitä, että Peltonen ei selvästikään samastu kirjallisuudentutkijoihin, koska hän kirjoittaa: ”Filosofit ja kirjallisuudentutkijat saavat käydä – ja varmasti käyvät – omat taistelunsa Eskelisen ja Lehtolan kanssa. Hiljaisuus tuntuisi kammottavalta.” (Peltonen 1987.)

Lisäksi Peltonen piikittelee, että Freudin ja Nietzschen löytäminen 1980-luvulla ei kerro ainakaan nopeudesta. Hän ei kuitenkaan vaikuta olevan tietoinen siitä, että se Freud ja se Nietzsche, joista *Jälkisanoina* puhutaan, eivät ole tarkkaan ottaen sama Nietzsche ja sama Freud, joista Suomessa oli aikaisemmin puhuttu. Aikaisemmin Nietzscheä oli pidetty niin Suomessa kuin muuallakin lähinnä maineeltaan kyseenalaisena elämänfilosofina. *Jälkisanojen* hyödyntämän jälkistrukturalismin tulkinnat muuttivat käsitystä sekä Freudista että Nietzschestä kuitenkin niin paljon, että voidaan hyvin sanoa, ettei kyse ole enää samoista asioista. Jälkistrukturalistisista Nietzsche-uudelleentulkintoista Deleuzen *Nietzsche ja filosofia* (1962) on varhaisin, ja Nietzscheä kirjoitti myös Foucault teksteissään ”Nietzsche, Freud, Marx” (1964) ja ”Nietzsche, la généalogie, l’histoire” (1971), jotka on julkaistu suomeksi nimellä *Foucault/Nietzsche* (1998). Derrida on puolestaan kirjoittanut Nietzschestä esimerkiksi kirjassaan *Éperons/Spurs. Les styles de Nietzsche*.²⁶⁰ Jälkistrukturalistisia

²⁵⁸ ”Laulu 20 perheestä” on Kaj Chydeniuksen säveltämä ja Petri Revon sanoittama laulu, jonka Kristiina Halkola levytti vuonna 1969.

²⁵⁹ Myös *Etelä-Suomen Sanomien* kriitikko Hannu Niklander piti *Jälkisanojen* sanaleikkejä kömpelöinä ja uuvuttavina (Niklander 1988).

²⁶⁰ François Dossen mukaan Nietzsche-luennat olivat olleet Ranskassa ennen toista maailmansotaa melko konservatiivisia. Sodan aikaan Marcel Morén ympärille kerääntyi

Freud-tulkintoja taas esitetään esimerkiksi Derridan *La Carte postale* -teoksessa ja Deleuzen & Guattarin *Anti-Oidipuksessa*.

Vaikka Peltonen ei vaikuta tuntevan mainittuja teorioita erityisen hyvin, hänen väitteensä siitä, että *Jälkisanojen* kirjallisuusanalyysien anti on aika laihaa, voi olla ymmärrettävä varsinkin, jos hänen mainitsemansa ennakkokokohu oli asettanut odotukset kovin korkealle²⁶¹. *Jälkisanojen* kirjallisuusanalyysit ovat esimerkinomaisia, pikemminkin nopeita hahmotelmia siitä, mihin suuntaan kirjallisuudentutkimusta voitaisiin viedä, kuin pitkään valmisteltuja ja loppuun asti hiottuja esityksiä²⁶². Tätä mieltä oli myös *Tiede & edistyksen* Heiskala, joka kirjoitti arvostelussaan, että "[k]irjallisuuskritiikin kannalta JS on teoreettinen pamfletti, joka pyrkii asettamaan kaikkien aiempien tulkintojen taustaolettamukset kyseenalaisiksi. Se on siis ohjelma eikä ohjelman sovellutus. Tekstianalyysit artikuloivat ohjelmaa kukin omalla tavallaan ja tähän tarkoitukseen niiden määrä ja tarkkuus on täysin riittävä" (Heiskala 1988, 73).

Jälkisanojen keskeisimmäksi asiaksi *Turun Sanomien* Peltonen nostaa suomalaisen kulttuuri-idyllin rikkomisen, pienen piirin yhteishymistelyn runttamisen ja humanismin vastustamisen (Peltonen 1987). Yksi *Jälkisanojen* kantavista voimista onkin provokaatio ja ajan jähmettyneen suomalaisen kulttuurin ja yksinäisyyden häiritseminen. Peltonen olisi kuitenkin halunnut saada enemmän perusteluja sille, miksi kaikki on ulkomailla paremmin²⁶³. Kaiken kaikkiaan Peltonen on kirjalle kuitenkin sen verran suojea, että päättää kirjoituksensa seuraavasti: "Kulttuurielämä [--] on jämähtänyt paikoilleen. Näin on. Hämmennäjä tarvitaan." (Peltonen 1987.)

6.3.1 "Skitsoillaan!"

Ylioppilaslehdessä julkaistiin 14.1.1988 kirjailija ja valokuvaaja Reijo Rinnekankaan (s. 1954) arvostelu "Uskottavia pankkiireja", jonka päähuomio kiinnittyy *Jälkisanojen* kulttuurikriittisyyteen²⁶⁴. Rinnekankaan mukaan *Jälkisanojen* päämääränä on uskottavuus, ja sen kirja hänen mukaansa saavuttaakin. Hän kirjoittaa, että *Jälkisanossa* on 50 grammaa suomalaista analyytikkoo, 25 grammaa humalaista miesvoimaa ja toiset 25 grammaa taipumusta "kuseskella ympäriin-

pieni piiri – johon kuuluivat muiden muassa Bataille, Jean Wahl, Hyppolite ja nuori Deleuze – joka luki Nietzscheä toisella tavalla. Merkittävän Nietzsche-ranskannoshankkeen toimittaminen oli myöhemmin Deleuzen ja Maurice de Gandilacin vastuulla. (Dosse 2007, 159–160.) Myös Foucault otti osaa käännöshankkeeseen (ks. Le Rider 1999, 182).

²⁶¹ *Jälkisanojen* "derridalainen" suomalaisen kirjallisuuden dekonstruktio esimerkiksi Meren *Manillaköyden* ja Lahtelan *Hallitsijan* kohdalla ei vakuuttanut myöskään *Suomen Sosialidemokraatin* Kaj J. Ilmosta (Ilmonen 1988).

²⁶² Lisäksi *Jälkisanojen* kirjallisuusanalyysissä myös parodioidaan niissä käytettyjä teorioita.

²⁶³ Myös *Etelä-Suomen Sanomien* Hannu Niklander esittää *Jälkisanojen* kritisoivan samoja asioita, joita oli kritisoitu jo aiemminkin: suomalaista kirjallisuutta syytetään agraarisuudesta perustelematta kertaakaan sitä, mitä vikaa maalaisuudessa on. Eurooppaa ihannoissaan Eskelinen ja Lehtola taas näkevät Niklanderin mukaan vain lännen, vaikka Itä-Euroopassakin olisi hänen mukaansa kiinnostavaa kulttuuria. (Niklander 1987.)

²⁶⁴ *Ylioppilaslehti* on Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan julkaisema opiskelijalehti.

sä” (Rinne kangas 1988.) ”Kuseskelun” Rinne kangas esittää ilmenevän erityises-
ti *Jälkisanojen* kielessä, jonka keskeisyyttä *Jälkisanat* hänen mukaansa korostaa.
Hän luonnehtii Eskelisen ja Lehtolan tapaa kirjoittaa akateemiseksi, koska kir-
jan tyyli on hänen mukaansa hidas ja pitkäauseinen, mutta kirjan aiheiden va-
lintaa hän pitää sen sijaan antiakateemisena. (Rinne kangas 1988.) Rinne kangas
on ainoa arvostelija, joka tulkitsee *Jälkisanojen* tyylin akateemiseksi. Tosin myös
Nuoren Voiman Kankaanpään mukaan Eskelinen ja Lehtola tavoittelevat oppi-
neita äänenpainoja, mutta hän ei silti pidä *Jälkisanojen* tyyliä akateemisena (ks.
Kankaanpää 1988, 6).

Rinne kangas arvioi *Jälkisanat* merkittäväksi teokseksi, sillä hänen mukaans-
sa teos pureutuu syvälle ainakin silloin, kun sen kirjoittajat malttavat ajatella
viileästi. *Jälkisanojen* tekemän analyysin hyväksi puoleksi kriitikko mainitsee
katkeruuden puutteen, sen, että *Jälkisanoin* harjoitetaan kulttuurikritiikkiä il-
man henkilökohtaisuuden painolastia.

Jälkisanojen terrorismi-aihetta Rinne kangas ei kuitenkaan pidä osuvana.
Hän kirjoittaa, että ”terrorismi symbolisoikin pelkkää hajaannusta. Skitsoillaan!
Hajoitetaan kieli ja yhteiskunta! Eli ’Terrorisoidaan’ – ja näin liitytään johonkin
suurempaan merkittävään, mitä muualla harjoitetaan tosissaan. Hohhoijaa.”
(Rinne kangas 1988.) Rinne kangas liittää siis terrorismin kielen hajottamiseen ja
tulee näin lähelle tämän tutkimuksen tulkintaa siitä, mistä *Jälkisanoin* ja eten-
kin sen ”Taide ja terrorismi” -esseessä on kyse. Lainauksesta näkyy kuitenkin
myös, että Rinne kangas ei tunne sellaista yhteyttä, mainitsemaansa ”jotakin
suurempaa”, johon tällainen terrorismi voisi kytkeytyä²⁶⁵.

Sen sijaan kriitikko yhdistää *Jälkisanat* terrorismin osalta Jumalan teatte-
riin, sillä hän kirjoittaa, että aiheen kehittäely *Jälkisanoin* johtuu samasta ”dege-
neraatiosta, joka sai Jumalan Teatterin ulostamaan katkerasti omiin käsiinsä”
(Rinne kangas 1988). Hänen mukaansa niin Jumalan Teatterin taiteilijat kuin
Jälkisanojenkin kirjoittajat tunsivat olevansa ”Valittuja” ja että heillä on ”Tehtä-
vä” (isot alkukirjaimet R. R.). Rinne kankaan mukaan tällainen hänen pinnalli-
sena pitämänsä terrorisoiminen on kuitenkin pelkkää elämöimistä, ei mitään
muuta. (Rinne kangas 1988.)

Jälkisanojen kirjallisuuskritiikin kritiikistä kirjoittaessaan Rinne kangas nos-
taa esiin sen, että *Jälkisanoin* ”teurastetaan” koko kirjallisuuskritiikkokunta.
Hänen mukaansa *Jälkisanojen* kritiikki kuitenkin vesittyy, koska ”taustalla on
aina tae ivan leppoisuudesta – Lehtolan isäukko Erkka” (Rinne kangas 1988).
Toisena ongelmana Rinne kangas pitää sitä, että yksittäisiä kriitikkoja kyllä ar-
vostellaan mutta itse järjestelmään – ”kulttuuritoimitusten arkeen ja arjen syn-
nyttämiin häiriöihin” – ei hänen mukaansa puututa (Rinne kangas 1988). Rinne-

²⁶⁵ *Ilta-Lehden* Karri Kokko taas tulkitsee *Jälkisanojen* terrorismi-osuuden varsin konk-
reettisesti, ja hän arvelee *Jälkisanojen* päätyvän Supon arkistoihin terrorismi-
analyysinsä vuoksi. Toisaalta hän ennustaa, että kirjaa tulnaisiin ”syyntäänään” lisäk-
si myös kirjailijoiden kammioissa ja erilaisissa kirjailijoiden kuppikunnissa. (Kokko
1987.)

kangas arvelee, että syy tähän voi olla siinä, että Eskelisellä ja Lehtolalla ei ollut kokemusta kriitikontyöstä²⁶⁶. (Rinnekangas 1988.)

Rinnekangas suhteuttaa *Jälkisanat* myös sukupolviajatteluun: hänen mukaansa *Jälkisanat* todentaa kulttuuri-ilmastossa tapahtuneen muutoksen. Hän esittää 60-lukulaisten väitelleen Neuvostoliitosta ja 70-lukulaisten taas seksuaalipolitiikasta, mutta 80-lukulaiseksi aiheeksi hän näkee ”kliinisen kulttuurin tekemisen analyysin” (Rinnekangas 1988). *Jälkisanojen* käyttämien dekonstruktion ja skitsoanalyysin Rinnekangas taas arvelee joutuvan vuorollaan – 10 vuoden kuluttua *Jälkisanojen* ilmestymisestä – kritiikin kohteeksi vanhanaikaisuutensa ja sekavuutensa vuoksi (Rinnekangas 1988).

Toisin on kuitenkin käynyt. *Jälkisanojen* käyttämät teoriat julistettiin Suomessa vanhanaikaisiksi heti kirjan ilmestyttyä, minkä jälkeen niistä on silti tulut institutionaalisesti hyväksytyt osa akateemista kirjallista keskustelua. Vakaasti otettavaa, analyttistä, julkista tai aggressiivista nuoren polven kritiikkiä niitä kohtaan ei ole tähän päivään mennessä esitetty.

6.3.2 Tervettä rökitystä ja kapinaa

Jyväskylän ylioppilaslehdessä julkaistiin 20.1.1988 puolestaan Harto Hännisen (s. 1961) kritiikki ”Sorkkaraudalla suu- ja sorkkatautia vastaan – Nuoret verbaaliterroristit joukkohautaa kaivamassa”²⁶⁷. Hänninen kirjoittaa ainoana kritikoista *Jälkisanojen* syntyprosessista. Hän kertoo, että kirja kirjoitettiin hyvin nopeasti ja että WSOY:n lakimiehet tutkivat kirjaa ennen sen julkaisemista kunnianloukkaussyytteiden pelossa. Hännisen mukaan pelko ei ollutkaan aiheeton, sillä hän kirjoittaa: ”harvoin jos koskaan on näin riemurinnoin potkittu hauraita filosofinluita, tönkkösuolattuja kritikoita ja veltoja kirjailijanplanttua samaan joukkohautaan”²⁶⁸.

”Aseina teloituksessa”, kuten Hänninen kirjoittaa, ovat dekonstruktio ja skitsoanalyysi, joita kriitikko luonnehtii kulttuuritutkimuksen äärisuuntauksiksi, joita kavahdetaan niin niminä kuin teorioinakin. *Jälkisanojen* teoreettisista taustoista kritiikki nostaa dekonstruktion ja skitsoanalyysin lisäksi esiin Nietz-

²⁶⁶ Rinnekankaan huomio on siinä mielessä oikea, sillä *Jälkisanoidessa* ei käsitellä kulttuuri-toimitusten arkea vaan pikemminkin kulttuuritoimitusten asemaa suomalaisessa julkisuudessa. Toisaalta Eskelinen ja Lehtola olivat kirjoittaneet kirjallisuuskritiikkiä ennen *Jälkisanojen* ilmestymistä muun muassa *Aamulehteen*, *Uuteen Suomeen* ja *Parnassoon*, ja sen vuoksi heillä oli ainakin jonkinlainen käsitys kirjallisuuskritiikin kirjoittamisen ehdoista.

²⁶⁷ Hänninen oli tuolloin kirjallisuudenopiskelija Jyväskylän yliopistossa, ja hän kirjoitti kirjallisuuskritiikkiä muun muassa *Jyväskylän ylioppilaslehteen* ja *Kansan Uutisiin* (Hänninen 2008). *Jyväskylän ylioppilaslehti* on Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisema lehti, joka ilmestyy lukukausien aikana joka toinen viikko.

²⁶⁸ *Iltalehden* kriitikko Karri Kokko taas esittää *Jälkisanojen* ”roiskivan” suomalaista kirjallisuusinstituutiota oikein kunnolla, mutta hän ei tunnu uskovan *Jälkisanojen* saavan aikaan muutosta, sillä hän kirjoittaa: ”mutta odottakaas kun isukki ja äiti palaavat pian puolenyön jälkeen Kosmoksesta. Silloin on kamarin järjestys jälleen vanhempien rautaisessa otteessa.” (Kokko 1987.) Tällä kriitikko viitannee yhtäältä ajan suomalaisen kulttuuriväen tunnettuun tapaan viettää aikaansa Helsingin ravintola Kosmoksessa ja toisaalta vanhemman polven vankkumattomaan otteeseen kulttuurin vallankahvasta.

schen ja Freudin, ja siinä mainitaan myös Lacan, Kristeva, Foucault ja Barthes, joita luonnehditaan semiootikoiksi. (Hänninen 1988.)

Hänninen erottaa Eskelisen ja Lehtolan arvostelussaan toisistaan, ja tässäkin mielessä hän eroaa muista kriitikoista. Hänen mukaansa Eskelinen on ”teoksen äly”, kun taas Lehtola on selvästi Eskelisen oppipoika, joka pahimmillaan vesittää ”lepertelevällä ja tautologisella” kielenkäytöllään Eskelisen sytyttämän ”roiheen” (Hänninen 1988). Hänninen kirjoittaa *Lehtolan* kielenkäyttöä mukaillen:

Jyrki-boy on Eskeliseen verrattuna vekkiahameinen pikkulikka, jolla juoksee orgastiset väreet selkäpiissä kun uskaltaa sanoa nurkan takana haistapaska. [--] kun Eskelinen näkee riman hän juoksee otsa kolisten kohti, mutta Jyrki-Tolaltaan hortoilee ympäri kenttää urpo-urpona ja on vain BORING. (Hänninen 1988.)

Tämä on vain yksi niistä kritiikin kohdista, joissa Hänninen tuo esiin käsityksensä Lehtolan huonoudesta verrattuna Eskeliseen. Mielipide korostuu vieläkin enemmän, kun hän kirjoittaa, että ”Eskelisen sanavalinnat, lauseet, kappaleet muodostavat verbaaleja timantteja, joissa olisi oppimateriaalia maamme kirjailijoille vuosiksi” (Hänninen 1988). Vaikka Hänninen haukkuu Lehtolaa suhteessa Eskeliseen, hän kuitenkin korostaa, että verrattuna muihin suomalaisiin kirjoittajiin Lehtolankin kirjoituksissa on ”tervettä rökitystä” ja kapinaa (Hänninen 1988).

Jälkisanoina harjoitetusta suomalaisen kulttuurin kritiikistä Hänninen nostaa esiin von Wrightin, Blomstedtin, Paasilinnan, Hyryn, Tuurin, Sariolan ja Jalon kritisoimisen, jota hän nimittää ”tappotyöksi”. Armon saavat teoksessa hänen mukaansa vain Meren *Manillaköysi*, Lahtelan *Hallitsija* ja Pulkkinen *Romaaninhenkilön kuolema*, joita koskevia *Jälkisanojen* tekstejä hän kutsuu tässä yhteydessä artikkeleiksi. Kriitikko esittää mainittujen teosten hyväksymisen perustuvan *Jälkisanoina* siihen, että ne ovat ”itsensä tiedostavia fiktioita” (Hänninen 1988). Hänninen ei kuitenkaan nosta esiin sitä, että *Manillaköyden* ”itsesääntietoisuus” jää teosta käsittelevässä esseessä auki.

Arvioidessaan *Jälkisanojen* vaikutusta Hänninen kirjoittaa, että tiedotusvälineiden ”hekuma ja hampaidenkiristys” oli laantunut päivälehtikritiikin arvosteltua teoksen. Tällä hän viitanee suurimpien lehtien kritiikkeihin, sillä uusia kritiikkejä kirjasta ilmestyi vielä pitkään *Jyväskylän ylioppilaslehden* arvostelun jälkeen. Hännisen mukaan päivälehtien kritiikki oli ollut vähättelevää, hyssyttelevää ja vaientavaa, ja lisäksi perisuomalaisen yksimielistä. Tämän kriitikko huomauttaa olleen arvattavissa, ainakin jos oli lukenut *Jälkisanojen* suomalaista kirjallisuuskritiikkiä koskevan esseen ”Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat”. (Hänninen 1988.)

Yleisemmin Hänninen pitää *Jälkisanoja* epätasaisena kokonaisuutena ilmeisesti esiin nostamansa Eskelisen ja Lehtolan välisen eron vuoksi. Hän arvelee myös, että muissa maissa kuin Suomessa *Jälkisanojen* kaltainen teos ei olisi saanut aikaan vastaavanlaista kohua. (Hänninen 1988.) Tämä kertoo osaltaan hänen näkemyksistään ajan suomalaisen kulttuurin tilasta. Lisäksi Hänninen on yksi harvoista kriitikoista, joka tuo esiin sen, että *Jälkisanojen* tarkoituksena oli

tehdä tilaa jollekin uudelle, sillä hän kirjoittaa: ”millainen vesakko nousee rai-
vatun tilalle – aika näyttäköön” (Hänninen 1988).

Enimmäkseen kulttuurikriittisestä näkökulmasta *Jälkisanaja* käsittelee myös *Parnasson* numerossa 1/1988 julkaistu Arto Virtasen kritiikki ”Hei, me lennetään”²⁶⁹. Virtanen aloittaa kritiikkinsä esittelemällä vaihtoehtoisia tapoja reagoida *Jälkisanoihin*. Hänen mukaansa *Jälkisanat* on vaiettavaksi liian hyvä, mutta hän huomauttaa kuitenkin, että ”jos itse kukin ryntäisi pelastamaan oman leh-
mänsä ojasta, kirja nousisi moniäänisen tärkeilyn kannattelemana sellaiseen merkitykseen, jota se ei sentään ole ansainnut” (Virtanen 1988, 58). Hänen mukaansa typerintä, mitä kriitikko voisi *Jälkisanojen* kanssa tehdä, olisi kirjan käyminen kohta kohdalta läpi esimerkiksi pohtien, missä määrin von Wrightiin kohdistettu kritiikki oli aiheellista vai oliko kyse vain ”isien päälle kusemisen riitistä”.

Omasta kritiikistään Virtanen kirjoittaaakin: ”Tämä kirjoitus ei ole vastine eikä kritiikki, vaan selailua ja näpräämistä, keskittyneen harrasta nenänkaivuuta.” (Virtanen 1988, 58.) Virtasen mukaan Eskelisen ja Lehtolan teoksen ”mytologisia kattorakenteita” ovat zen, freudilaisuus ja de(kon)struktio, joiden pohjalta kirjan kirjoittajat harjoittavat skitsoanalyysia sekä itsetietoista itsetuhoa, jota he kriitikon mukaan näkevät muun muassa punkrockissa ja postmodernissa terrorismissa. Koska sana ”mytologinen” viittaa usein tarunomaisuuteen tai jonkinlaiseen uskonvaraisuuteen, se saa freudilaisuuteen ja dekonstruktioon yhdistettynä aikaan vähättelevän sävyn. Kriitikko ei kuitenkaan usko Eskelisen ja Lehtolan oikeasti olevan niin kriittisiä kuin he antavat olettaa, vaan hän kirjoittaa:

Kyllä, he haluavat olla mukana, haluavat tulla hyväksytyiksi, arvostetuiksi ja tohtoreiksi. Ja vain, jos he epäonnistuvat, he saattavat valita mainostamansa itsetietoisien itsetuhon – ja silloinkin voimme huoletta pyyhkiä käsitteen ensimmäisen yhdyssanan pois. (Virtanen 1988, 59.)

Virtasen kritiikkiä on siis mahdollista lukea siten, että *Jälkisanojen* poleemisuus tulkitaan siinä tyyliseksi.

Jälkisanojen tyyli kuitenkin häiritsee Virtasta. Hän luonnehtii kirjan kielenkäyttöä ”kyltymättömäksi suunpieksennäksi” ja moittii kirjoittajia myös liiallisesta komparatiivien käytöstä ja itsetietoisesta poseeraamisesta. Toisaalta hän kritisoi Eskelistä ja Lehtolaa ”normatiivisella” kielellä kirjoittamisesta, sillä hän näkee, että sen vuoksi heidän syytöksensä kääntyvät helposti heitä itseään vastaan. Tämän lisäksi Virtasta ärsyttävät yksittäiset kielelliset muotoseikat esimerkiksi sanojen oikeinkirjoituksessa, joista hän on laatinut listan kritiikkiinsä. (Virtanen 1988, 60.)

Virtanen lukee *Jälkisanaja* pamflettikirjana, ja hän suhteuttaa sen muun muassa sellaisiin kirjoihin kuten Pentti Linkolan *Toisinajattelijan päiväkirjasta*

²⁶⁹ Virtanen (s. 1947) oli kirjan ilmestymisen aikaan kirjailija ja kriitikko, ja *Parnasso* taas oli ajan vaikutusvaltaisimpia kirjallisuuslehtiä, johon Eskelinen ja Lehtola olivat itsekin kirjoittaneet ennen *Jälkisanojen* ilmestymistä. Virtanen on yksi *Jälkisanajoissa* kritisoituista kriitikoista. Arvostelun otsikko viittaa samannimiseen kreisikomedialokuvaan vuodelta 1980.

(1979), Hannu Salaman *Ihmisen ääni* (1979) ja Rauno Setälän *Uusstalinistin uskontunnustus* (1972). Hänen mukaansa *Jälkisanat* pärjää tuossa joukossa hyvin, ja hän arvelee, että vaikka hän ei osaa pitää kirjaa jälkisanoina millekään, niin jonkinlaisiksi alkusanoiksi siitä voisi olla. (Virtanen 1988, 60.) Virtanenkin näkee siis hieman *Jyväskylän ylioppilaslehden* Hännisen tapaan *Jälkisanojen* yrittävän tehdä tilaa jollekin uudelle.

Kritiikkinsä lopussa Virtanen viittaa *Jälkisanojen* kohtaan, jossa erästä hänen omaa arvosteluaan käytetään esimerkkinä huonosta kritiikistä. *Jälkisanoina* lainataan Virtasen *Hallitsijasta* kirjoittamaa kritiikkiä seuraavasti: "Nautiskellen minä tämän luin, makasin sängyssä ja varasin itselleni vapauden olla ja elää kirjan parissa. Välillä hörähtelin niin kuin hyvän romaanin parissa hörähdellään, jännityin kun tuli tiukka paikka." (JS, 159.) *Jälkisanojen* kritiikissään Virtanen taas kirjoittaa: "Eli: nautiskellen minä tämän luin, sängylläni oblomovilaisittain maaten. Hörähdellen välillä kuin sika." (Virtanen 1988, 60.) Virtanen kääntää siis häneen suunnatun kritiikin huumoriksi.

6.3.3 Tekijät julkisuuden henkilöinä

Antti Eskola (s. 1934) tarttuu *Sosiologia* -lehdessä 2/1988 julkaistussa "Vain irti hakatut kädet ovat vapaat" -kritiikissään *Jälkisanoina* tekemäänsä tulkintaan, jonka mukaan maailma on poliisivaltio, jota ei pitäisi pönkittää sen paremmin kirjallisuudessa, filosofiassa kuin tutkimuksessakaan²⁷⁰. Tässä asiassa Eskola on samaa mieltä kuin *Jälkisanat*, ja hän kirjoittaaakin, että tutkijoiden ei pitäisi legitimoida poliisivaltaa omalla työllään. Omalta tieteenalaltaan yhteiskuntatieteistä Eskola nostaa esimerkeiksi "kahlitsevan" tilastotieteen ja "asenteiden mittailijat". (Eskola 1988.)

Eskola suhtautuu teokseen myönteisesti, etenkin kun ottaa huomioon, että hän on itse yksi *Jälkisanoina* pilkatuista henkilöistä (esim. JS, 171). Vaikka kriitikko ei sinänsä suosittelle tutustumaan jälkistrukturalismiin sen tarkemmin vaan kehottaa esimerkiksi ennen Derridaa lukemaan ruotsalaista sosiologia Johan Asplundia, hän kirjoittaa kuitenkin: "Sosiologian koulutusohjelmatkin kai ovat tehokkaampia kuin kirjallisuustieteen ja filosofian, koska ne eivät ole päästäneet lävitse Eskelisen ja Lehtolan kaltaisia. – Vahinko." (Eskola 1988.) Tällä hän tarkoittanee pitävänsä Eskelistä ja Lehtolaa *Jälkisanoina* tervetulleena ilmiönä²⁷¹.

Yksityiskohtana mainittakoon, että Eskola kertoo kritiikissään osallistuneensa Tampereella järjestettyyn Pirkkalaiskirjailijoiden kokoukseen, jossa Es-

²⁷⁰ Eskola oli tuolloin Tampereen yliopiston sosiaalipsykologian professori, joka tunnettiin julkisuudessa myös yhteiskunnallisista kannanotoistaan. *Sosiologia*-lehti on puolestaan The Westermarck Society ry:n julkaisema, neljä kertaa vuodessa ilmestyvä yhteiskuntatieteellinen aikakauslehti.

²⁷¹ Aiemmin julkaistuihin *Jälkisanoina* kirjoitettuihin arvosteluihin Eskola viittaa puolestaan kirjoittaessaan, että Eskelisen ja Lehtolan "menetelmä" oli houkuttellut kriitikoita kokeilemaan omia lahjojaan ylimielisen kritisoinnin alalla, "osoittamaan luke-neisuusuttan, puremaan ja pöyhkeilemään takaisin". Arvostelijoiden yritykset eivät kuitenkaan olleet vakuuttaneet Eskolaa, joka ilmoittaa haluavansa mieluummin lukea lisää Eskelistä ja Lehtolaa. (Eskola 1988.)

kelinen oli ollut puhumassa²⁷². Eräs kuuntelija – kirjailija Teuvo Saavalainen (1927–2002) – oli häirinnyt Eskelisen esitystä niin itsepintaisesti, että keskustelu oli lopetettava ennen aikojaan. Eskola kirjoittaa: ”Saatiin vieras sentään hengissä taksiin ja takaisin Helsinkiin”. (Eskola 1988.)

Tunnekuohuja ei kirjan ilmestymisen aikaan siis aiheuttanut ainoastaan *Jälkisanat* vaan myös kirjan kirjoittajat julkisuuden henkilöinä. Esimerkiksi *Kanavan* kriitikko Matti Wiberg nostaa kritiikissään esiin Eskelisen ja Lehtolan julkiset esiintymiset kirjoittaessaan ”opiskelijakaksikon” näkyneen ja kuuluneen niin Eino Leinon seurassa kuin lehdistäkin. Hänen mukaansa *Jälkisanojen* aiheuttama ennakkokohu oli asettanut odotukset korkealle, mutta kirja ei onnistunut täyttämään niitä. Hän kirjoittaa: ”Meillä valtaa kirjallisuudessaakin alaa käytäntö, jossa ennakkomainonta ja itse tuote eivät vastaa toisiaan”. (Wiberg 1988.)

Myös *Vasabladetin* Ojajarju kirjoittaa televisiossa näkemästään kirjallisuudentutkija Markku Eskelisestä, jota hän luonnehtii ”pieneksi säikyksi pojaksi”. Eskelinen oli esiintynyt ainakin TV 1:n *Lukulamppu*- ja *Menestyksen salaisuus*-ohjelmissa. Kun otetaan huomioon, että vuonna 1959 syntynyt Eskelinen oli tuolloin 27-vuotias, voidaan Ojajarjun määritelmää luonnehtia pojitteluksi, siis vähätteleväksi ilmaukseksi. Samankaltaista pojittelua esiintyy eräissä muissakin kritiikeissä ja myös *Jälkisanoina* (esim. Jama 1987; JS, 182).

Lisäksi Ojajarju kirjoittaa kritiikissään mielipiteitään Eskelisestä julkisuuden henkilönä luonnehtien muun muassa televisiosta kuulemaansa Eskelisen kielenkäyttöä ”törkeäksi” (Ojajarju 1987). Eskelisen julkisesta esiintymisestä Eino Leinon Seuran kokouksessa kirjoittivat myös *Tiede & Edistyksen* Heiskala, *Uuden Suomen* Seppänen ja *Nuoren Voiman* Kankaanpää, jonka kritiikkiä käsittelemme seuraavaksi.

6.4 *Jälkisanat* ja 1980-luvun suomalainen kirjallisuus

Nuoren Voiman numerossa 1/1988 julkaistussa kritiikissään ”Kulttuurikritiikin Sound of Music eli alistetut leikkeet” Hannu Kankaanpää painottaa *Jälkisanojen* suhdetta muuhun 1980-luvun suomalaiseen kirjalliseen kulttuuriin²⁷³. Kankaanpää aloittaa kritiikkinsä kirjoittamalla vuonna 1980 ilmestyneestä Saarisen ja Blomstedtin *Punk-akatemiasta*, jossa oli liputettu ”raa’an puolesta ylikypsää vastaan”. Hän nostaa esiin *Punk-akatemiassa* esitetyn näkemyksen esimerkiksi Pentti Saarikosken *Asiaa tai ei* -kokoelman (1980) sanottavan puutteesta johtuvasta huonoudesta ja toisaalta Steinbockin *Sisäistetty herruus* -kirjan puhuttelevuudesta. (Kankaanpää 1988, 6; Blomstedt & Saarinen 1980, 66.)

²⁷² Kyse on 19.2.1988 Tampereella pidetystä esitelmästä, joka on julkaistu Pirkkalaiskirjailijoiden historiikissa *Minä ja me* (1993).

²⁷³ Kankaanpää (s. 1954) oli tuolloin filosofian kandidaatti, ja hän oli muun muassa julkaissut 5 runokokoelmaa ja yhden kirjoituskokoelman sekä toiminut Helsingin yliopiston Kotimaisen kirjallisuuden kirjastoamanuenssina ja kriitikkona (tiedot ovat peräisin Sanojen aika -www-sivuilta). *Nuori Voima* on Nuoren Voiman Liiton julkaisema kirjallisuus- ja kulttuurilehti.

Kankaanpään mukaan *Punk-akatemia* oli saanut osakseen paljon julkisuutta, ja lisäksi hän kirjoittaa, että Eino Leinon Seuran kokouksessa vanhemman polven edustajat olivat Erno Paasilinnan johdolla jyränneet Saarisen ja Blomstedtin 1980-luvun alussa. Samassa yhteydessä Kankaanpää mainitsee vihaiseksi nuoreksi naiseksi luonnehtimansa Anja Kaurasen, joka oli vuonna 1981 lunastanut suuret puheensa vahvalla esikoisromaanilla *Sonja O kävi täällä*. (Kankaanpää 1988, 6.)

Kankaanpään mukaan jo *Punk-akatemia*n aikana aikaan saama julkinen kohu oli ollut mittava huolimatta siitä, että teoksen oli kustantanut pieni pirkkalalainen kustantaja. Suuren WSOY:n kustantaman *Jälkisanojen* aiheuttama kohu oli kuitenkin vielä suurempi. Kriitikko mainitsee, että ”toinen tekijöistä” – siis Eskelinen – oli esiintynyt myös Eino Leinon Seurassa. (Kankaanpää 1988, 6.) Kankaanpää liittää näin *Jälkisanat* 1980-luvun alun kirjallisiin kiistoihin ja rinnastaa 1980-luvun alun ja lopun kirjalliset debatit Eino Leino kokouksien julkisia esiintymisiä myöten.

Kankaanpään mukaan *Jälkisanojen* ”iskuuseet ja uskontunnustus ovat ’skitsoanalyysi, dekonstruktio ja zen’”, jotka hän kirjoittaa lainausmerkkeihin. Hänen mukaansa ne sisältävät ylimielistä ironisuutta ja herraspojan maailmantuskaa, joissa on ylilyöntien lisäksi myös hyviä oivalluksia ja päteviä kysymyksenasetteluita. Käsitteiden luettelemisen lisäksi Kankaanpää ei juuri puutu mainittuihin teorioihin mutta pitää kuitenkin kirjassa esitettyjä luentoja niin *Manillaköydestä* kuin *Hallitsijastakin* hyvinä. Erityisesti jälkimmäisestä Kankaanpää toteaa, että “[t]ämmöiseen uudelleenlukemiseen pitäisi aina olla paitsi oikeus myös velvollisuus”. (Kankaanpää 1988, 6–7.)

Kankaanpää esittää Eskelisen ja Lehtolan tavoittelevan ”tosissaan oppineita äänenpainoja” mutta tarkentaa, että se ei estä heitä kirjoittamasta ”yksioikoisena räävittömästi” ja ”tarkoitushakuisesti yksinkertaistaen” – hänen mukaansa *Jälkisanaille* mikään ei ole pyhää. Lisäksi kirja on hänen mukaansa paikoin hyvin ja osuvasti kirjoitettu. (Kankaanpää 1988, 6.)

Kankaanpään tulkinnan mukaan *Jälkisanojen* kritiikin ensisijaisena kohteena ovat yliopisto-opetus ja *Helsingin Sanomien* kulttuuripalstan päivittäiset arvostukset, asenteet ja henkilöt. Hän tosin ennustaa Eskelisen ja Lehtolankin pian kuuluvan *Helsingin Sanomien* kirjoittajakaartiin. Kiitosta kriitikolta saa Paasilinnan rinnastaminen pyrkyripoliittikkoon ja 60-lukulaisuutta hellivän myytin rypistäminen, joita hän nimittää ”majesteettirikoksiksi”²⁷⁴. Von Wrightin kulttuurikritiikin kyseenalaistamisen hän arvelee kuitenkin herättäneen eniten pahennusta. Kankaanpää pitää terveellisenä myös sitä, että *Jälkisanat* kyseenalaistaa sen, että taideteos ja moraalit olisivat kaikille joko objektiivisesti tai subjektiivisesti sama asia. (Kankaanpää 1988, 6.)

Hyvistä puolistaan huolimatta *Jälkisanat* ei kuitenkaan ole Kankaanpään mukaan suomalaisen ”hengenhistorian” merkkisaavutus eikä sen paremmin myöskään tieteellisesti merkittävä kirja. Tätä kriitikko ei perustele; arvostelusta ei käy ilmi, johtuuko näkemys siitä, että kirjassa käytetyt teoriat olisivat epäpä-

²⁷⁴ Oikeastaan *Jälkisanoiden* rinnastetaan kritiikot Pekka Tarkka ja Pertti Lassila pyrkyripoliittikkoihin (JS, 145).

teviä vai muista kirjan ominaisuuksista. Hän ei tuo myöskään esille sitä, miten hyvin tai huonosti hän jälkistrukturalistiset teoriat tuntee.

Hufvudstadsbladetissa 20.2.1988 julkaistu Elisabeth Nordgrenin arvostelu ”Handbok i svinskötsel” taas on sävyltään varsin erilainen kuin monet muut tähän mennessä käsitellyt arvostelut²⁷⁵. Nordgren ei arkaile ilmoittaa pitävänsä kirjaa hyvänä, ja hänen kritiikkinsä on miltei varauksettoman myönteinen. Yksi syy tähän voi olla se, että *Jälkisanoina* suomitaan vain suomenkielistä kulttuuria ikään kuin ruotsinkielistä kulttuuria ja kirjallisuutta ei Suomessa olisikaan. Kirja ei siis todennäköisesti millään tavoin uhkaa ainakaan Nordgrenin itsensä tai suomenruotsalaisen kirjallisuuden asemaa. Nordgren on myös ainoa, joka pitää *Jälkisanojen* tyyliä jopa niin hyvänä, että hän esittää Eskelisen ja Lehtolan luonneen uudenlaista esseetaidetta (Nordgren 1988). Sen sijaan huomattavan moni suomenkielisten lehtien kriitikoista piti *Jälkisanojen* tyyliä tylsänä, vanhanaikaisena, surkeana tai lapsellisena (esim. Tammi 1987, Peltonen 1987 ja Makkonen 1987).

Myös Nordgren palauttaa kritiikkinsä aluksi mieliin 1980-luvun alun, jolloin sellaiset nuoret kirjalliset hahmot kuin Saarinen, Blomstedt ja Jalonen olivat vaatineet Suomeen uudenlaista kirjallisuutta, Saarinen ja Blomstedt *Punkakatemiassaan* ja Jalonen *Ylioppilaslehdessä* julkaistussa artikkelissaan ”Kiiltävien kauniiden kulissien maailmassa: Kirjallisuuden on rikottava reikiä”. Vuosikymmenen lopulla oli heidän vuoronsa joutua *Jälkisanojen* hampaisiin liian kesyinä tai perinteisinä kirjailijoina. Nordgrenin mukaan uudenlaisen kirjallisuuden ja uusien ilmaisumuotojen määrä oli 1980-luvulla kyllä noussut Suomessa pikkuhiljaa, mutta siitä huolimatta niiden peräänkuuluttajat joutuivat vuorolaan Eskelisen ja Lehtolan kirjan maalitauluiksi. (Nordgren 1988.)

Nordgren luonnehtii *Jälkisanojen* kirjallisuuden, kirjallisuudentutkimuksen, filosofian ja 60-lukulaisuuden kritiikkiä sanoilla ”dräpande och hälsosamt nedgörande”. *Jälkisanojen* kirjoittajia hän luonnehtii taitaviksi sanavääntelijöiksi. Hän kirjoittaa *Jälkisanoja* mukailleen ajan suomalaisen kulttuurieliitin pitävän dekonstruktiota HIV-viruksena [sic] ja nostaa esiin myös sen, ettei sitä hyväksytty Helsingin yliopiston humanistisessa tiedekunnassa, jossa tutkimusta oli edelleen mahdollista tehdä biografistisen menetelmän tapaisten ”metodisten sekasikiöiden” avulla (Nordgren 1988; ks. myös JS, 47 ja 86). Nordgrenin mukaan dekonstruktio on kuitenkin käyttökelpoinen analyysiväline, jolla voidaan hajottaa erilaisia tekopyhyksiä (Nordgren 1988). Siinä missä eräät muut kriitikot syyttivät Eskelistä ja Lehtolaa kritiikkittömästä tai jopa julistavasta dekonstruktioskosta (esim. Makkonen 1987; Kanerva 1988), Nordgren tulkitsee Eskelisen ja Lehtolan aika ajoin myös parodioivan käyttämänsä dekonstruktiota.

Nordgren pitää *Sianhoito-opasta* provosoivana suomalaisen kulttuurielämän *status quo* -tendenssien kritiikkinä ja kirjoittaa: ”Dekonstruktion eller icke, men det är faktiskt det totalt respektlösa tonfallet, humorn, den skickliga parodin och suveräna stilen som gör att Sianhoito-opas är ett konstvärk i sig” (Nordgren 1988). Tulkitsen kriitikon joko nostavan esiin mahdollisuuden, että

²⁷⁵ Nordgren (s. 1943) oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan free lance -kriitikko (Nordgren 2008), ja *Hufvudstadsbladet* on Suomen suurin ruotsinkielinen sanomalehti.

kyseessä ei ehkä olisikaan dekonstruktio, tai sitten hän haluaa tuoda esiin, että hänelle ei ole niin suurta väliä, onko kyse dekonstruktioista vai ei. Joka tapauksessa Nordgren pitää *Jälkisanoja* hyvänä kirjana.

Jälkisanojen uudelleen tyyliin kiinnitti huomiota myös Karri Kokko 10.12.1987 *Ilta-lehdessä* julkaistussa arvostelussaan ”Ruumiita syntyy, saattohoito pelottaa”²⁷⁶. Kokko kirjoittaa *Jälkisanojen* lukemisen ja *Jälkisanosta* kirjoittamisen vaikeudesta seuraavasti:

Jälkisanosta kirjoittamisen haaste on siinä, että teokseen on viritetty pommi, joka laukeaa lukijan silmille, käänteli hän sitä käsissään miten tahansa. Eskelinen & Lehtola suosittelivat lukijalle itsemurhaa, kokipa hän mielihyvää ”Sianhoito-oppaan” runtaamisesta tai myötäkarvaan silittämisestä. Tätä he eivät sano, mutta se käy ilmi. (Kokko 1987.)

Tällä Kokko saattaa viitata *Jälkisanojen* postmodernististen piirteiden synnyttämään ristiriitaisuuden kokemukseen. Kirjan lukeminen pelkäästi kielellisesti läpinäkyvänä ja tässä mielessä ”suorana” kulttuurikritiikkinä ja kannan ottaminen kirjassa esitettyjen väitteiden puolesta tai niitä vastaan tuntuu kirjan itseviittaavuuden vuoksi kiusalliselta. Ikään kuin *Jälkisanat* pilkkaisi tällaista lukijaa. Toisaalta Kokko voi tarkoittaa *Jälkisanojen* nihilismia tai zeniläisyyttä: tuhtuminen kirjan puolesta tai sen vuoksi näyttäytyy turhana, jos kirjan avulla ei ole saavutettavissa mitään tärkeää (ks. JS, 7).

Lisäksi Kokko tulkitsee, että *Jälkisanojen* pääteesi on se, että suomalainen kirjallisuus, kirjallisuuskritiikki ja filosofia ovat roskaa. Tämä kiteytyy hänen mukaansa *Jälkisanojen* lauseessa, jossa kritisoidaan suomalaista kritiikkiä siitä, että sen ainoa tehtävä on kuvailla ”kirjallisuudessa sisällön nimellä kulkevaa vallan mekaniikkaa”. Kriitikko nostaakin *Jälkisanoina* olennaiseksi sen, että kirja osoittaa, millaisessa valheessa suomalainen kulttuuri elää. Hän toteaa myös, että valheen ylläpitäminen perustuu sopimukseen, jota ilman suomalainen kulttuuri romahtaisi. (Kokko 1987.)

Kokon mukaan *Jälkisanoina* kaivataan uusia lukutapoja sellaisen lukutavan tilalle, jossa haetaan vain tyydytystä. Jälkimmäisellä lukutavalla Kokko tarkoittaa lukemisen tapaa, jossa kirjallisuudesta etsitään vahvistusta oikealle tavalle ajatella. *Jälkisanoina* taas etsitään hänen mukaansa sellaista tapaa lukea, jossa lukija voisi sulautua lukemansa tekstin virtaan. (Kokko 1987.) Kokko ei tulkitse *Jälkisanojen* julistavan ehdottamaansa lukutapaa, ainakaan sananvalinta ”uusien tekstin lukemisen mallien *kaipaaminen*” ei viittaa siihen suuntaan (kursivointi A. H.). Toisin kuin esimerkiksi *Helsingin Sanomien* ja *Aamulehden* kriitikot, Kokko ei siis koe *Jälkisanojen* esimerkiksi lyövän lukijaa Derridalla päähän (ks. Tammi 1987; Makkonen 1987).

Kokonaisuudessaan Kokko lukee *Jälkisanoja* kärjistyksinä, joista tärkeimpänä hän pitää asiaa, joka ei lue kirjan sivuilla mutta joka on teoksen hengessä

²⁷⁶ Kokko (s. 1955) oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan yhden runokokoelman julkaissut runoilija ja toimittaja. *Ilta-Lehti* on toinen suomalaisista iltapäivälehdistä, joita myydään vain irtonumeroina. Se perustettiin alun perin vuonna 1980 *Uuden Suomen* iltapäiväpainokseksi.

mukana. Tämä seikka on hänen mukaansa Sex Pistolsin ”maksimi” (kuten Kokko kirjoittaa): ”En tiedä mitä haluan, mutta tiedän miten saan sen”²⁷⁷. Kokko siis yhdistää *Jälkisanat* punkiin, toisin kuin muut kriitikot *Parnasson* Virtasta lukuun ottamatta, ja hän nostaa näin esiin yhden olennaisen puolen kirjan asenteesta. Toisaalta arvostelussa nousee kiinnostavalla tavalla toistamiseen esille ajatus siitä, että *Jälkisanoina* on jotain olennaista, jonka lukija voi aistia mutta jota ei ole sanottu suoraan sen sivuilla.

6.4.1 *Jälkisanojen* iloton uskonnollisuus

Keskisuomalaisessa 18.4.1988 julkaistun ”Hullutuksia vakavalla naamalla” -kritiikin julkaisut Jukka Kanerva (1955–1998) aloittaa arvionsa strategisella eleellä: hän vetoaa siihen, että sanomalehdestä oli lähetetty hänelle pakettillinen kirjoja, joiden joukossa oli myös *Jälkisanat*. *Sianhoito-opas*²⁷⁸. Kirjan etusivulle kustantaja oli lyönyt leiman ”arvosteltavaksi WSOY”. Kanerva kirjoittaa: ”Hyvä on, sitten, viimein”, ikään kuin Kanervaa olisi suostuteltu kirjoittamaan kirjasta jo pitempään eikä hän enää voisi kieltäytyä vaan antaisi periksi ja kirjoittaisi arvostelun. (Kanerva 1988.)

Tällainen aloitus on yksi tapa sanoutua irti *Jälkisanoina* ja sen väitteistä: arvostelija tekee tietäväksi, että ei ole itse valinnut kirjaa arvosteltavaksi. Se voidaan nähdä myös varotoimena, sen ennakoimisena, että joku voisi olla sitä mieltä, että *Jälkisanat* ei ole arvostelemisen arvoinen kirja. Tällaisella väitteellä olisi mahdollista kyseenalaistaa kirjan arvostelleen kriitikon kyky arvostella sitä, mikä on arvostelemisen arvoista. Kanerva ei kuitenkaan ole ainoa, jonka voidaan tulkita varautuvan arvostelussaan mahdolliseen kritiikkiin. Esimerkiksi *Etelä-Suomen Sanomien* Niklander antaa kritiikissään ymmärtää, että hän ei pidä kirjaa sen arvoisena, että viitsisi kehittää lukutavan, jolla hän voisi saada kirjasta jotain irti (Niklander 1988).

Kanervan mukaan kirjan von Wrightia koskeva essee on hauska, mutta hän vetoaa ”meikäläisen ikävään huumorintajuun”, jolla on helppo nauraa von Wrightin ”maulttomalle ja raa’alle herjaamiselle” (Kanerva 1988). Kanerva siis puolustelee tai pyytelee anteeksi sitä, että on nauranut *Jälkisanojen* esseelle. Hän toteaa kuitenkin, että vaikka kirja naurattaa, kyse ei ole iloisesta naurusta.

Kanerva kirjoittaa Eskelisen ja Lehtolan haukkuvan von Wrightia siksi, että tämä ”on [--] pettänyt tehtävän, oikeassa olemisen kaikkivoipaisuuden”. Hänen mukaansa von Wright oli ”munannut” Eskelisen ja Lehtolan mielestä lisäksi kaksinaamaisuudellaan, sillä että hän oli ollut paitsi akateeminen filosofi myös kansantajuisten esseiden ”töhertelijä”. Väitettään Kanerva täsmentää kirjoittamalla, että filosofia on Eskeliselle ja Lehtolalle kaikki ja kansantajuiset essee eivät mitään. (Kanerva 1988.)

Tulkintani mukaan *Jälkisanoina* ei kuitenkaan arvosteta filosofiaa yli kaiken, kuten Kanerva antaa ymmärtää, ei ainakaan sen analyttistä perinnettä,

²⁷⁷ Tämä on suomennettu lainaus Sex Pistolsin kappaleesta ”Anarchy in the UK” (1976).
²⁷⁸ Kanerva oli politiikantutkija Jyväskylän yliopistossa, ja *Keskisuomalainen* on jväskyläläinen Keski-Suomen maakuntalehti.

joka oli ollut Suomessa pitkään hallitseva. Pikemminkin *Jälkisanat* pyrkii postfilosofian hengessä tekemään etenkin analyttisen filosofian naurettavaksi. *Jälkisanoina* ei myöskään kritisoida von Wrightin esseitä niinkään kansantajuudesta kuin kulttuurikritiikin laimeudesta ja sisäisistä ristiriitaisuuksista, joiden vuoksi esseet tulevat *Jälkisanojen* mukaan kannattaneeksi vastustamiaan asioita.

Jälkisanojen dekonstruktiivisuutta Kanerva ei pidä uskottavana. *Helsingin Sanomien* Tammen tapaan hän nostaa esille sen, että vaikka kirjassa halutaan päästä eroon kokonaistulkinnosta, esitetään heti perään oma ”dekonstruktiivinen” tulkinta. Kanerva kirjoittaa: ”Jos kirjoittajien vaatimus dekonstruktiivisesta tekstien hajottamisesta voitaisiin ottaa tosissaan, nähtäisiin mallikkaita uusanalyysyjä vanhoista ja tutuista kirjoista. Eli nähtäisiin todella niiden uuskirjoittamista.” (Kanerva 1988.) Kriitikon ehdotus on kuitenkin sisäisesti ristiriitainen: hän syyttää *Jälkisanoja* – ainakin osin perusteettomasti – siitä, että kirjassa halutaan päästä eroon kokonaistulkinnosta ja esitetään sitten itse perään dekonstruktiivisen ”tulkinta”. Kanerva itse kuitenkin ehdottaa tähän ongelmaan lääkkeeksi sitä, että vanhoista tutuista kirjoista esitettäisiin uusia tulkintoja, jolloin tilanne tuskin eroaisi jo valmiiksi vallinneesta.

Kanerva myös väittää *Jälkisanojen* julistavan dekonstruktiota yksitotisesti, minkä hän laittaa suomalaisen yhtenäiskulttuurin piikkiin, kulttuurin, joka ei voi hyväksyä toisin ajattelevia. Kanervan mukaan *Jälkisanat* onkin ranskalaisista vaikutteistaan huolimatta perisuomalainen kirja ”ilottomassa uskonnollisuudessaan” (jolla kriitikko viittaa jonkinlaiseen dekonstruktio-uskoon), jonka mukaan kaikki viittaa maailmanloppuun, jossa nautinto on synti ja jossa iloa tuottaa vain kaiken elävän nujertaminen. (Kanerva 1988.)

Kirjallisuuden suhteen Kanervalla on esittää selkeä vastalause *Jälkisanaille*: hän ei suvaitse Eskelisen ja Lehtolan pyrkimystä ”niistää lukemisen iloa”. Hän kirjoittaa, että

[t]eksteissä ei ole enää mitään mieltä, jos lukijalta pyritään viemään löytämisen ja kokemisen ilo, lukemisen ilo koko leveydessään. Lukemisen antaman mielihyvän ei ole pakosta oltava tekstin tarjoamaan [sic] kaventamaa, tukkoista ja pikkuporvarillista omahyväisyyttä. Se voi olla myös luovuttamatonta iloa uuden löytämisestä, korvaamattomia kokemuksia, jotka vain lukeminen voi antaa. (Kanerva 1988.)

Kanerva kokee *Jälkisanojen* lukutapojen siis latistavan lukukokemusta. Asiaa on kuitenkin mahdollista katsoa myös toisesta näkökulmasta, sillä *Jälkisanojen* voi tulkita vastustavan sitä, että kaikkien olisi luettava kirjoja yhdellä ja samalla auktoriteettien hyväksymällä tavalla. Kanerva ei ota kritiikissään huomioon sitä, että myös *Jälkisanojen* esittelemät lukutavat voivat saada aikaan lukemisen iloa niin sanotusti ”koko leveydessään”. Sen sijaan tulkitsen hänen kokevan yhtenäiskulttuurista peräisin olevasta, yleisesti hyväksytystä lukemistavasta poikkeavan jälkistrukturalistisen tai postmodernistisen lukutavan esittämisen uhaksi omille lukutottumuksilleen.

Meren *Manillaköyden* ja Hyryn *Pohjanmaan* analyyseja Kanerva pitää yleisestä teokseen kohdistuvasta kriittisyydestään huolimatta melkoisen onnistuneina, sillä niissä on hänen mukaansa ”voimaa”. Silti Hyryn valitseminen kirjaan on hänen mukaansa hämmäntävää, koska Hyry on miltei ainoa ”riittävän

hullu” kirjailija *Jälkisanojen* esikuvaksi, tosin tietyin varauksin. Arvostelunsa Kanerva päättääkin sanoihin ”hyrytekstin kanssa sikateksti jotenkin kompastuu, menettää tyyliänsä, yrittää ymmärtääkin” (Kanerva 1988).

6.4.2 Pienet sanomalehtikriitikit

Jälkisanosta julkaistiin myös monia lyhyitä sanomalehtiarvosteluita. Tässä alaluvussa luon katsauksen näihin kritiikkeihin, mutta olen tilaisuuden tullen viittannut niihin jo aikaisemmassa vastaanoton analyysissäni.

Joulukuun 18. päivänä 1987 julkaistiin *Kalevassa* Olavi Jaman (s. 1952) arvostelu ”Mediaryntäys idioottien maassa”²⁷⁹. Jama kirjoittaa olevansa snellmanilainen ja uskovansa ”historiaan, pitkiin rakenteisiin ja kirjallisuuden kriittiseen tehtävään” (Jama 1987). Hän luonnehtii 1980-luvun maailmaa ”myrkyttäneeksi” ja kirjoittaa, että ”[p]ojat ovat hauskoja ja teräviä. He keksivät monta ilkeyttä, joissa väräjä länsimaisen humanismin auringonlaskun kajo.” (Jama 1987.)

Tietystä humoristisuudesta huolimatta Jaman kritiikin sävy on melankolinen, ja nostalginen kaipuu kohti kyseenalaistamatonta länsimaista humanismia tekee kritiikin maailmankuvasta traagisen. Melankolisen maailmankuvan takia kritiikissä esitettyjä kantoja voidaan kutsua passiiviseksi nihilismiksi, jota vastaan *Jälkisanat* taas parhaimmillaan harjoittaa ”iloista nihilismia”.

Etelä-Suomen Sanomissa 29.12.1987 julkaistun Hannu Niklanderin (s. 1951) arvostelu on otsikoltaan ”Puujaloilla kulkevaa uhmaa”²⁸⁰. Niklanderin strategiana on irtisanoutuminen ja mitätöiminen, joka on mahdollista nähdä myös pyrkimyksenä vastata *Jälkisanoihin* niin sanotusti samalla mitalla. Hänen mukaansa *Jälkisanat* on hajanaista teinihassuttelua, joka motivoidaan dekonstruktivolla ja skitsoanalyysillä. Lisäksi hän kirjoittaa, että *Jälkisanat* on kuin nihkeä saippua, josta on vaikea saada otetta perinteisen kritiikin keinoin. Mikään *Jälkisanassa* ei kuitenkaan viittaa hänen mukaansa siihen, että sitä varten kannattaisi kehittää uusiakaan tulkintametoja. (Niklander 1987.) Jälkistrukturalismista ja kirjallisuudesta Niklanderilla ei ole arvostelussaan juuri sanottavaa, eikä hän selvästikään ole kiinnostunut kyseisistä teorioista.

Yksi *Jälkisanojen* ongelmista on Niklanderin näkökulmasta se, että kirja ei puutu todellisiin kirjallisuutta koetteleviin ongelmiin, kuten kirjan eliniän lyhenemiseen, kustannustoiminnan keskittymiseen, käännskirjallisuuden anglosaksistumiseen tai ulkomaisen massaviihteen maahantuontiin (Niklander 1987). Tämä on totta, sillä *Jälkisanassa* ei tartuta näihin aiheisiin. Sen sijaan *Jälkisanassa* käsitellään näkemykseni mukaan esimerkiksi vallan keskittymistä kult-

²⁷⁹ Arvostelussa ei kerrota Jaman asemaa, mutta *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan hän oli kirjoittanut kirjallisuuskritiikkiä säännöllisesti vuodesta 1976 lähtien ja toiminut erilaisissa tehtävissä kirjallisuusinstituutiossa (Jama 2007). *Kaleva* on oululainen sanomalehti.

²⁸⁰ Arvostelussa ei kerrota Niklanderin asemaa tai titteliä, mutta *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan hän oli kirjailija, kriitikko ja Helsingin yliopistosta vuonna 1983 valmistunut filosofian maisteri (tiedot ovat peräisin Pegasos -kirjallisten resurssien sivuilta: <http://www.kirjasto.sci.fi/hannunik.htm>). *Etelä-Suomen Sanomat* on lahtelainen maakuntalehti.

tuurissa tietyille toimijoille ja tiettyjen tieto- ja taidemuotojen sulkemista akateemisen ja kirjallisuuskurssin ulkopuolelle. Joko Niklander ei pitänyt näitä oikeina ongelmina, tai sitten hän ei tulkinnut *Jälkisanojen* kritisoivan tämäntapaisia asioita.

Vuoden 1988 puolella, helmikuun 15. päivänä, julkaistiin *Suomen sosiaalidemokraatissa* Kaj J. Ilmosen kritiikki ”Täystuhoa”²⁸¹. Ilmosen mukaan Eskelinen ja Lehtola ”käyvät iloisen nihilistisesti sotaa kaikkea maailmaa ehjäksi ja yhtenäiseksi tekevää tulkintaa vastaan”, tulkintaa, joka ”vertautuu neurootikkoon, jonka pakkomielteenä on saada pelkästään yhdenlainen tolkkua kaaokseen” (Ilmonen 1988). Ilmonen esittää, että *Jälkisanat* asettaa tulkintaa vastaan skitsoanalyysin, jonka tarkoituksena ei ole koota hajonnutta todellisuutta tai tekstiä minkäänlaiseen pakkopaitaan vaan antaa sen vähäisenkin yhtenäisyyden hajota osiinsa (Ilmonen 1988). Hän lähtee siis muita kriitikoita rohkeammin luonnehtimaan käsitystään siitä, mitä skitsoanalyysi on. Ilmonen suhtautuu kirjaan kevyesti ja leikkimielellä, ja hänen mukaansa kirjassa onkin tärkeintä Eskelisen ja Lehtolan ilotulitus.

Kansan Uutisissa 17.3.1988 ilmestyneen Jukka Petäjän ”Dekonstruoitu sika on lammas” -arvostelun otsikon merkitys jää hämäräksi, kuten kritiikin sanoma ehkä yleisemminkin²⁸². Petäjän mukaan *Jälkisanojen* kriittisyys suomalaista ”kulttuurisysteemiä” kohtaan on paikallaan, mutta Eskelisen ja Lehtolan ”varjonyrkkely” suomalaisen kulttuurin merkkihahmoja vastaan on hauskuudesta huolimatta vaaratonta. Petäjä on arvostelussaan sitä mieltä, että Lacan, Foucault, Derrida, Barthes ja Kristeva tuskin tunsivat omia ajatuksiaan, joita kirjassa hyödynnetään. Koska Petäjä luonnehtii *Jälkisanojen* siteeraamia Deleuzen ja Guattarin ajatuksia ”oivallisiksi”, oletan, että hän ei suhtaudu kriittisesti niinkään *Jälkisanoiden* hyödynnettyihin teorioihin kuin Eskelisen ja Lehtolan tapaan käyttää niitä. Millaisia Petäjän omat tulkinnat jälkistrukturalismista ovat ei kuitenkaan käy ilmi hänen arvostelustaan.

Sen sijaan Petäjän lyhyessä arvostelussa on runsaasti sanallista leikkelyä, sellaista kuin arvostelun otsikko tai lause ”[k]irjan nerous piilee siinä, että nerous piilee” (Petäjä 1988). Petäjä nostaa *Jälkisanojen* dekonstruktion keskeiseksi piirteeksi ristiriitaisuuden, sen että Eskelinen ja Lehtola esimerkiksi haukkuvat Tuurin, Hyryn ja Jalosen kirjoja insinöörikirjallisuudeksi mutta suoltavat itse teekkarivitsejä. Ristiriitaisuutta on hänen mukaansa myös se, että Eskelinen ja Lehtola lähtevät siitä, että tarkoite voidaan saavuttaa vain ilmiasun kautta, mutta he tarkastelevat kuitenkin ”kulttuurisysteemiä” vain tarkoitteena. Tätä hän tarkentaa vielä kirjoittamalla *Jälkisanojen* tekevän niin tyhjiössä²⁸³. (Petäjä 1988.)

²⁸¹ Ilmonen (1944–2007) oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan yhteiskuntatieteiden tohtori ja sosiologi, mutta sitä ei kerrota kritiikin yhteydessä (Rantala 2007, 280). *Suomen Sosialidemokraatti* oli Suomen sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja, jonka nykyinen seuraaja on *Uutispäivä Demari*.

²⁸² Petäjä (s. 1956) oli *Jälkisanojen* ilmestymisen aikaan humanististen tieteiden kandidaatti. *Kansan Uutiset* oli vuonna 1988 Suomen kansan demokraattisen liiton (SKDL) ja Suomen kommunistisen puolueen (SKP) yhteinen äänenkannattaja, josta vuonna 1990 tuli Vasemmistoliiton äänenkannattaja.

²⁸³ Oletan Petäjän viittaavan käyttämillään nimityksillä ”tarkoite” ja ”ilmiasu” merkin osiin, joista tarkoite on merkin merkitysosa ja ilmiasu kirjoitettu tai puhuttu sana.

Petäjän arvostelun tyyli ei ole vakava eikä siinä esitetä suoraan väitteitä sen paremmin kirjan onnistuneisuuden puolesta kuin sitä vastaan. Kaiken kaikkiaan arvostelija ei sano kirjasta oikein mitään, ja lennokkaaseen tai rentoon tyyliin hän päättää arvostelunsa seuraavasti: "Suomalaisella lihanjalostusteollisuudella ei pyyhi hyvin: jokainen tärvelty kives tuntuu teurastajan palkkapussissa" (Petäjä 1988). Samantapaista vaikeasti tulkittavaa sanaleikkelyä harrasti muutama muukin *Jälkisanojen* kriitikko, mahdollisesti kirjan tyylin innoittamana (esim. Ilmonen 1988). Sen vuoksi on mahdollista tulkita, että jotkut kriitikot kokivat *Jälkisanat* jonkinlaiseksi siansaksaksi, jota he itse koettivat arvosteluisaan imitoida.

Niinkin myöhään kuin 12.8.1988 julkaistiin *Vasabladetissa* Jorma Ojharjun (s. 1938) arvostelu *Jälkisanosta* otsikolla "Dekonstruktion?"²⁸⁴. Ojharju pitää kirjassa olennaisina kirjallisuutta ja kirjallisuuskritiikkiä eikä esimerkiksi filosofiaa, vaikka hän mainitseekin myös *Jälkisanossa* parjatun von Wrightin arvostelussaan. Ojharjun mukaan "pojat" Lehtola ja Eskelinen "vannovat ranskalaisen filosofin Jacques Derridan nimeen". Lisäksi Ojharju esittää kuin suoraan oppikirjasta sen, miten dekonstruktio hyvin lyhyesti esitettynä voidaan ymmärtää, mutta hän ei kuitenkaan lainkaan pohdi, miten nämä periaatteet toteutuvat *Jälkisanossa*.

6.5 *Jälkisanat* ja 1980-luvun sirkusseurue

Parnassossa julkaistiin Virtasen "Hei, me lennetään!" -kritiikin lisäksi myös toinen *Jälkisanojen* arvostelu numerossa 7/1988. Sen kirjoitti Jaakko Anhava otsikolla "Jälkisanat Sianhoito-oppaaseen"²⁸⁵. *Parnasson* kirjoitus pyrkii otsikkonsa mukaisesti olemaan viimeinen sana *Jälkisanaja* koskevassa keskustelussa, ja Anhavan kritiikki onkin julkaistu viimeisten kirjaa koskevien arvosteluiden joukossa. Anhavan ajatuksena on asettaa *Jälkisanat* osaksi 1980-lukulaista tapaa kritisoida "establismenttia" - kuten hän kirjoittaa - estottomasti julkisuudessa, ja hän pyrkii mitätöimään esitetyn kritiikin mielekkyyden.

Anhava kirjoittaa, että hänen mukaansa "on epäolennaista, että Eskelisen ja Lehtolan inspiraation lähteenä on dekonstruktionismi ja Derrida". Tätä hän täsmentää esittämällä, että "kun reaktori tuottaa vain omahyväistä uhoa, on

Esimerkiksi Veijo Hietala käyttää Saussuren merkin osista Petäjän tapaan nimityksiä "ilmiasu" (*signifiant*) ja "tarkoite" (*signifié*) (Hietala 1996, 31). Nykyään tavallisempia ja myös osuvampia suomennosvariantteja ovat "merkitsijä" ja "merkitty". Oletan Petäjän siis puhuvan Saussuren erottelemista merkin osista. Koska *Jälkisanojen* analyysissä teoksia ja kirjallisuuskritiikkejä luetaan pyrkien ottamaan huomioon tapa, jolla ne on kirjoitettu - huomiota kiinnitetään siis edellä olevan jaon mukaan myös ilmaisuun - Petäjän tulkinta kuulostaa hämmäntävältä.

²⁸⁴ Ojharju on yksi *Jälkisanossa* mainituista kirjailijoista, ja *Vasabladet* on Pohjanmaalla ilmestyvä ruotsinkielinen sanomalehti. Arvostelu julkaistiin yhtä aikaa suomeksi ja ruotsiksi.

²⁸⁵ *Parnasson* kirjoittajaesittelyssä Anhavan kerrotaan olevan vuonna 1960 syntynyt suomen kielen opiskelija ja *Kanavan* toimitussihteeri. Anhava on *Jälkisanoinnakin* mainittu Tuomas Anhavan poika (Lehtola 1989).

yhdentekevää, mitä käytetään polttoaineena”. Omasta puolestaan kriitikko taas toteaa, että ei ole pitänyt tarpeellisenä perehtymistä ”dekonstruktion kumma-jaisiin” sen jälkeen, kun oli lukenut *Helsingin Sanomien* Aikalaisia-sarjassa ilmestyneen Derrida-artikkelin ja Spanosin haastattelun *Parnassosta*²⁸⁶. Lukemiaan tekstejä Anhava sanoo ”lievästi sanoen sekaviksi” ja lisää, että kenenkään, joka ei harrasta dekonstruktioita, ei tarvitse tuntea itseään sivistymättömäksi. (Anhava 1988, 446.)

Tehtyään näin selväksi, että ei juuri tunne dekonstruktioita eikä välitäkään tuntea, Anhava haluaa kuitenkin esittää kritiikkiä lähtökohdiltaan jälkistrukturalistista kirjaa kohtaan²⁸⁷. *Jälkisanaja* Anhava luonnehtii kaoottiseksi kokoelmaksi dekonstruktio-nimisen kritiikki- ja filosofiasuuntauksen manifesteja, ”joissa julistetaan kirjallisten tekstien kaikki ymmärtäminen ja tulkitseminen illuusioksi ja tekstien struktuurit ja niiden koostaminen ja viittaussuhteiden strategiat ainoaksi, mikä ajattelevaa ihmistä voi kiinnostaa” (Anhava 1988, 445). Anhavan dekonstruktioille antama määritelmä on sekoitus väärinkäsityksiä: dekonstruktiossa tekstien ymmärtämistä ja tulkitsemista ei pidetä illuusiaina vaan dekonstruktio kyseenalaistaa tulkitsemisen käytäntöjen filosofiset lähtöoletukset. Tekstien struktuurit ja niiden koostaminen taas viittaavat ehkä pikemminkin strukturalismiin kuin dekonstruktioon.

Näiden taustatietojen valossa on ymmärrettävää, että kriitikolla ei ole juuri mitään sanottavaa siitä, millainen kirja *Jälkisanat* on. Kirjassa käytettyä postmodernin käsitettä hän luonnehtii ”kuluvaan vuosikymmenen [1980-luvun] tyhjimäksi käsitteeksi” ja sen lisäksi hän kirjoittaa *Jälkisanojen* olevan täynnä ”teinikuntalehden taseisia solvauksia kirjailijoista ja kirjallisuudentutkijoista” (Anhava 1988, 445).

Anhavan arvostelun pääsisältö koostuu siitä, että hän sijoittaa *Jälkisanat* ”sirkusseurueeseen, joka on päässyt 1980-luvulla tiedotusvälineisiin puhumaan kulttuurista ja jonka sanoma on: ’kaikki on paskaa paitsi minä ja mun kaverit’” (Anhava 1988, 445). Muita tämän seurueen jäseniä ovat hänen mukaansa olleet Saarinen, Kauranen ja ”jokunen muu” 1980-luvun alussa sekä muutama vuosi myöhemmin *Ylioppilaslehdessä* Timo Harakka, Juha Hemánus ja Kari Kontio, Jumalan teatteria unohtamatta.

”Saarislaisten” lähtökohdiksi Anhava mainitsee Tulenkantajat, punkrockin ja Sartren, ”Ylioppilaslehdessä-Teatterikorkeakoulun” ominaispiirteeksi taas ”ulosteet ja fyysisen aggressiivisuuden”. Verratessaan *Jälkisanaja* näihin hän toteaa, että kirjan henki on Derridasta ja ”dekonstruktionismista” huolimatta sama kuin edellisillä. Kriitikon mukaan kaikille on yhteistä sanallinen agg-

²⁸⁶ Artikkelia on käsitelty tämän tutkielman luvussa 4.3 ja haastattelua tämän tutkielman luvussa 4.2.

²⁸⁷ Tällainen käytäntö on *Jälkisanojen* kritiikeissä yleinen mutta jälkikäteen arvioiden hämmentävä. Miksi asiaa tuntemattomat henkilöt katsoivat voivansa kritisoida asiaa, josta heillä ei ollut juuri lainkaan tietoa, minkä jotkut jopa myönsivät? Anhava esimerkiksi perustelee Derridan teorian käyttökelvottomuutta nimeltä mainitsemattoman suomalaisen dekonstruktioita puolustaneen ”johtavan auktoriteetin” tokaisulla, että Derrida on ”täyttä pilveä”. (Anhava 1988, 446.)

ressiivisuus ja sellainen ajattelutapa, että vain ”omalla joukolla on tarjota kulttuuriin muutakin kuin elähtänyttä puppua”. (Anhava 1988, 446.)

Tällainen melko erilaisten ryhmittymien ongelmaton yhteen niputtaminen on Anhavalle mahdollista, koska hän ei pidä julkisuudessa esitettyjen haasteiden sisältöä tärkeänä vaan kiinnittää huomiota vain julkisuuden pintatasoon, mikä saa hänet pitämään vaatimusten esittäjiä ”sirkusseurueena”. *Jälkisanojen* kohdalla tämä tarkoittaa sitä, että koska hän ei tunne siinä käytettyjä teorioita, hän ei osaa nähdä mitään eroa *Jälkisanojen* esittämän kritiikin ja muun 1980-luvulla esitetyn kritiikin välillä. *Jälkisanojen* aiheuttamasta kohusta Anhava kirjoittaa:

koskaan ennen ei kulttuurin establismentti [--] ole ollut niin epäautoritaarinen ja haluton nitistämään poikkeavaa ajattelua kuin nykyään, eikä koskaan ennen establismentin haastaminen ole vaatinut niin vähän rohkeutta kuin nykyään (Anhava 1988, 447).

Näin Anhava pyrkii mitätöimään *Jälkisanojen* esittämän kritiikin ja asettumaan epäautoritaariseksi luonnehtimansa establismentin puolelle. Tässä Anhava on täsmälleen päinvastaista mieltä kuin *Kulttuurivihkojen* Hynninen, jonka mukaan *Jälkisanojen* ”tekstitasoista kansalaistottelemattomuutta” on helppo mutta turha vähätellä (Hynninen 1988, 48). Anhava itsekin tosin mainitsee suomalaisen kirjallisuuden olevan ”kroonisen hämärätilan vallassa” mutta itse hän ei kuitenkaan kritisoi suomalaista kirjallisuutta vaan niitä, jotka sitä kritisoivat (ks. Anhava 1988, 447). Tämän tutkimuksen valossa väitän, että *Jälkisanoja* koskevissa arvosteluissa on hyvin usein kyse juuri pyrkimyksestä Anhavan sanoin ”nitistää” tai mitätöidä *Jälkisanat* – Anhavan oma arvostelu mukaan lukien²⁸⁸.

Hyvin samansuuntainen on *Kanavan* numerossa 4/1988 julkaistu Matti Wibergin kritiikki ”Ei kelpaa pojat!”²⁸⁹ Wibergin mukaan *Jälkisanojen* teesi on se, että suomalaisella kirjallisuudella ei ole mitään annettavaa, ja hänen mukaansa on tärkeää, että auktoriteeteilta ”niistetään nenä silloin tällöin” (Wiberg 1988). Lisäksi hän ilmoittaa kannattavansa myös röyhkeää nihilismia. *Jälkisanoinsta* hän on kuitenkin sitä mieltä, että sen kirjoittajilla ei ole mitään asiaa. Hänen mukaansa ”pojat” Eskelinen ja Lehtola ovat vihaisia, mutta he eivät perustele väitteitään riittävän hyvin.

Jälkisanojen käyttämiä teorioita Wiberg luonnehtii ”filosofiseksi hölynpölyksi” ja kirjoittaa, että olisi otettava tosissaan dekonstruktion ”päägurun” Derridan luonnehdinta: ”Mitä dekonstruktio on: ei mitään. Mitä dekonstruktio ei ole: kaikki” (Wiberg 1988). Lainaus on peräisin Derridan ”Kirjeestä japanilaiselle ystävälle” (1986), mutta Wiberg ei ole perehtynyt kyseiseen tekstiin huolella tai sitten hän käyttää lainaamaansa katkelmaa tarkoituksellisesti irrallaan yhteydestään, sillä Derrida kirjoittaa samassa tekstissä myös, että

²⁸⁸ Eri asia on, keiden kaikkien voidaan katsoa kuuluva Anhavan mainitsemaan ”establismenttiin”.

²⁸⁹ Lehdessä Wibergin (s. 1954) kerrotaan olleen kritiikin julkaisemisen aikaan turkulainen valtiotieteen lisensiaatti. *Kanava* on Yhtyneiden Kuvalehtien kustantama lehti, joka käsittelee kulttuuria, politiikkaa ja taloutta kansallisesta näkökulmasta (Zetterberg 2003).

Kaikki lausumat muotoa 'dekonstruktio on X' ja 'dekonstruktio ei ole X' ovat *a priori* epäasianmukaisia ja vähintäänkin väärässä. Teksteissäni dekonstruktioiksi kutsutun tärkeimpiä panoksia onkin juuri määrittää rajat ontologiikalle ja ennen kaikkea indikaatiivin kolmannen persoonan presensille: S on P. (Derrida 2003b, 25–26.)

Kyse on siis siitä, että kysymykset "mitä dekonstruktio on tai ei ole" on asetettu väärin, mutta tätä Wiberg ei tuo esille. Derridan lisäksi Wiberg mainitsee *Jälkisanojen* teoreettisiksi lähteiksi Freudin, Nietzschen ja "jonkun ranskalaisen kahvilafilosofin". Hän selvästi vähättelee kirjan käyttämiä teorioita kuitenkin itse niitä esittelemättä ja päättää arvostelunsa seuraavasti: "Tämä on tylsä kirja. Ei kannata ostaa." (Wiberg 1988.)

Jaakko Anhavan kritiikki synnytti lyhyen jälkiselvittelyn *Parnasson* Keskustelua-palstalla, kun Eskelinen ja Lehtola kirjoittivat Anhavalle vastineet ja Anhava puolestaan omansa Eskelisen ja Lehtolan vastineisiin lehdessä numero 2/1989.

Eskelisen vastineen otsikko on "1989/1949", ja se viittaa vastineessa mainittuun kirjallisuuden modernismin ja postmodernismin Suomeen tulojen rinnastamiseen. Eskelinen luonnehtii Anhavan edellä käsiteltyä kirjoitusta yritykseksi laatia jälkisanat *Jälkisanaille* "heikommin älyllisin eväin kuin vielä kukaan", mitä Eskelinen pitää melkoisena saavutuksena sen valossa, ketkä kaikki olivat jo yrittäneet. Eskelinen kritisoi Anhavaa erityisesti siitä, että pyrkiessään sanomaan viimeisen sanan *Jälkisanasta* tämä ei arvioi teoksen dekonstruktivisia tai skitsoanalyttisiä analyysejä vaan tuo esiin vain seikkoja, joita ei itse suvaitse. Tällaisia asioita ovat muun muassa dekonstruktio, postmoderni, *Jälkisanat/Sianhoito-opas*, julkisuudessa esiintyvät ihmiset ja kaikki sellainen, mikä häiritsee kulttuuri-instituutioiden vakiintunutta vallankäyttöä. Eskelinen kirjoittaakin Anhavan itsensä asettuvan establishmentin puolelle. (Eskelinen 1989, 117.)

Eskelinen kysyy, miksi Anhava on halunnut kirjoittaa esseekokoelmasta, jonka teoreettista viitekehystä tämä ei ymmärrä. Hän kyseenalaistaa myös Anhavan dekonstruktio-kritiikin argumentaation pätevyuden kysymällä, riittääkö dekonstruktion kritiikiksi se, että nuori suomen kielen opiskelija ilmoittaa, ettei ymmärrä, mistä siinä on kyse. (Eskelinen 1989, 117.) Onkin hämmäntävää, että Anhava kokee voivansa kirjoittaa viimeisen sanan teoksesta, jonka perusteelliseksi arvioimiseksi jälkistrukturalististen teorioiden ymmärtäminen on välttämätöntä. Tulkitsen – ehkä hieman jälkiviisaasti – Anhavan asenteen niin, että hän ei ehkä ymmärtänyt, kuinka mittavan ja muualla maailmassa jopa vaikutusvaltaisen teoreettisen kokonaisuuden hän oli valmis mitätöimään vetoamalla omiin ennakkoluuloihinsa.

Vastineessaan Eskelinen tuo esiin myös kokemuksensa siitä, että suomalaisen kulttuurin establishmenti ei ollut reagoinut keskustelunavausyrityksiin, joita oli julkaistu jo ennen *Jälkisanaja Parnasson* Keskustelua-palstalla. Kun establishmenti sitten viimein reagoi Eino Leinon seuran kokouksessa, reaktioita oli hänen mukaansa neljänlaisia. Ensinnäkin Eskelisen väitettiin pelkästään pyrkivän julkisuuteen. Toisekseen epäiltiin, että hän ei itsekään ymmärtänyt mistä puhui – tämä saattaa yhtä hyvin kertoa siitä, että kriitikoilla itsellään ei ollut kunnollista käsitystä asiasta, joista Eskelinen puhui eikä näin ollen riittävästi

pohjatietoa arvostella esitettyjä väitteitä pätevästi. Kolmanneksi väitettiin, ettei Eskelinen ollut lukenut suomalaista kirjallisuutta, koska näki sen erilaisena kuin kokouksen yleisö ja neljänneksi uhottiin, ”että suomalainen kirjallisuus ei tule alistumaan dekonstruktiolle”. (Eskelinen 1989, 118.) Asenneilmastoa leimasi siis ennakkoluuloisuus, haluttomuus kohdata uusia kirjallisia tai teoreettisia suuntia ja esitetyn kulttuurikritiikin leimaaminen pelkäksi julkisuushakuisuudeksi.

Kirjoituksensa Eskelinen päättää rinnastamalla 1980-luvun tilanteen 1940-luvun lopun tilanteeseen, jolloin kirjallisuuden modernismin usein sanotaan tulleen Suomeen. 1980-luvulla maahan tuli postmodernismi, jonka näkyvimpiä hahmoja oli Eskelinen itse: *Jälkisanojen* jälkeen, vuonna 1988, oli ilmestynyt Eskelisen postmodernistinen esikoisromaani *Nonstop*, jonka vastaanotto ei ollut juuri *Jälkisanojen* vastaanottoa ymmärtäväisempi (Helle 2004). Vastineessaan Eskelinen luonnehtii 1980-luvun lopun establishmentin strategiaa seuraavasti: ”sen täytyy kaivaa yhä sääliävämpiä skribenttejä saadakseen jatkoaikaa kooman asteelle automatisoituneen modernisminsa still lebenille” (Eskelinen 1989, 118), millä hän viittaa ennen kaikkea Anhavan asemaan konservatiivisen ja pysähtyneen kirjallisuusinstituution puolustajana.

Lehtolan vastine ”Kiitos ajatuksesta” on Eskelisen vastinetta lyhyempi, kevyempi ja humoristisempi. Itseironiseen tapaan Lehtola on myöntävinään Anhavan olevan oikeassa esittämässään kritiikissä. Pilkallisesti hän ehdottaa Anhavalle kuitenkin vielä yhtä tarkennusta, nimittäin sitä, että tämä ei ollut muistanut nostaa esiin 1980-lukulaisten ”harakoiden”, ”kontioiden”, ”nevanlinnojen” ja ”lehtoloiden” jyrkkää mutta piilevää halveksuntaa sotiemme uhrauksia kohtaan. (Lehtola 1989, 119.) Tällä tavalla Lehtola tekee Anhavan kritiikin naurettavaksi ja korostaa Anhavan konservatiivisuutta ja vanhanaikaisuutta. Eskelisen ja Lehtolan vastineiden kanssa samassa *Parnasson* numerossa julkaistiin vielä Anhavan lyhyt kommentti ”Postkeskustelijoille”, jossa Anhava ei perääntynyt kannoistaan mutta ilmoitti kuitenkin olevansa haluton keskustelemaan enempää (Anhava 1989, 119).

7 KESKUSTELU LEHDISSÄ JÄLKISANOJEN JÄLKEEN

Samoihin aikoihin *Jälkisanojen* ilmestymisen kanssa ja hieman sen jälkeen Suomessa käytiin myös sellaista julkista jälkistrukturalismia koskevaa tai sitä vähintäänkin sivuavaa keskustelua, joka ei suoranaisesti tai ainakaan yksinomaan liittynyt *Jälkisanoihin*. *Tiede & edistys* -lehden sivuilla käytiin vuodenvaihteessa 1987–1988 Derrida-aiheinen debatti, ja *Helsingin Sanomissa* väiteltiin keväällä 1988 Yle 1:n *Menestyksen salaisuus* -ohjelman jälkeen muun muassa sukupolvikysymyksistä ja jälkistrukturalismista. Näiden tekstien tehtävänä tässä tutkimuksessa on valottaa sitä, millaista keskustelua jälkistrukturalismista käytiin *Jälkisanojen* ilmestymisen aikoihin muissa yhteyksissä. Tässä yhteydessä en siis pyri niinkään puimaan teoreettisten tulkintojen oikeellisuutta kuin tuomaan esiin sen, mitä aiheesta tuolloin kirjoitettiin.

7.1 Derridan puolesta & Derridaa vastaan

Tiede & edistys -lehden numeron 4/1987 ”Esittelyjä ja erittelyjä” -osiossa julkaistiin kielitieteilijä Esa Itkosen (s. 1944) kirjoitus ”Derridaa vastaan”. Teksti on Itkosen oma suomennos hänen kirjoittamansa ”A critique of the ‘post-structuralist’ conception of language” -artikkelin loppuosasta. Artikkelin julkaistiin *Semiotica*-lehden numerossa 71 - ¾ (1988). *Semiotica* on International Association for Semiotic Studiesin kansainvälinen tieteellinen julkaisu. *Semioticassa* julkaistu artikkeli on pitempi kuin *Tiede & edistyksessä* julkaistu, ja siinä käsitellään Derridan lisäksi myös Claude Lévi-Straussia, Jacques Lacania ja Foucault’ta. Derrida-tuntija Hannu Sivenius kirjoitti Itkoselle vastineen, joka julkaistiin *Tiede & edistyksen* seuraavassa numerossa.

7.1.1 Dekonstruktio on väärässä

Itkonen käy *Tiede & edistyksen* artikkelissaan läpi dekonstruktion peruskäsitteitä argumentoidakseen jälkistrukturalismin järjettömyyttä vastaan. Hän asettaa vastakkain jälkistrukturalismin järjettömyyden ja järjen, jota katsoo itse edustavansa. Itkonen kirjoittaa:

Mikäli tämä käsitys [jälkistrukturalismin kielikäsitys] on väärä, poststrukturalismilta putoaa pohja pois. Seuraavassa aion osoittaa, että näin on. Minun puolestani ihmiset saavat kaikessa rauhassa edelleenkin valita poststrukturalismin omaksi filosofiakseen, mutta heidän on syytä tietää, että mitään rationaalista perustetta tälle valinnalle ei ole. (Itkonen 1987, 295.)

Itkosen mukaan Derrida on tärkein poststrukturalisti ja poststrukturalismi taas perustuu tietynlaiseen kielikäsitteeseen. Hänen mukaansa Derridan käsitys kielen luonteesta on kuitenkin väärä ja koko jälkistrukturalismi siksi turhaa. Kirjoituksessaan Itkonen kertoo hyödyntävänsä etupäässä Derridan *L'écriture et la différence* - ja *Marges de la philosophie* -teoksia. Hän ilmoittaa kuitenkin tukeutuneensa myös kommentaarikirjallisuuteen sen vuoksi, että "Derridan tyyli on niin omituista, ettei häntä kannata lähestyä ilman sekundaarikirjallisuuden apua". Kommentaareista hän mainitsee Cullerin *On Deconstructionin*, Jürgen Habermasin *Der philosophische Diskurs der Modernen* (1985), Leitchin *Deconstructive Criticismin* (joka tosin puuttuu artikkelin lähdeluettelosta), J. G. Merquiorin *From Prague to Parisin* (1986) ja T. K. Seungin *Structuralism and hermeneuticsin* (1982). (Itkonen 1987, 295.)

Itkonen ei käytä *Tiede & edistyksen* kirjoituksessa lähdeviitteitä, mikä johdattaa kirjoituksen "esittelyjä ja erittelyjä" -luonteesta. *Semiotica*-lehden artikkelissa lähdeviitteitä sen sijaan käytetään, ja lähemmässä tarkastelussa käy ilmi, että Itkonen ei viittaa siinä kertaakaan Derridan alkuperäisteoksiin. Foucault'n *Les mots et les choses* -kirjaankin hän viittaa vain kerran ilman sivunumeroita, toisin kuin muiden lähteiden kohdalla. Itkosen jälkistrukturalismin vastainen argumentointi perustuu siis hänen käyttämiensä lähteiden valossa yksinomaan sekundaarikirjallisuuteen²⁹⁰.

Itkosen teksti jakautuu lukuihin "Grammatologia", "'Différance'", "Dekonstruktio" ja "Yleisiä huomautuksia", joista "Grammatologia" pohjautuu todennäköisesti *De la grammatologie* -teokseen ja "Différance" taas *Marges de la philosophieen*, jossa on samanniminen luku. "Grammatologia"-luvussa Itkonen tulkitsee Derridan käsitteitä seuraavasti. Logosentrismen hän esittää tarkoittavan sitä, että länsimaisessa ajattelussa kieli on aina samastettu puheeseen. Tällainen logosentrinen asenne on kuitenkin Derridan mukaan väärä, sillä se antaa väärän kuva siitä, mitä kieli on. Itkonen esittää, että puheen korostamisessa on Derridan mukaan sellainen ongelma, että puhe on hengityksen vuoksi niin lähellä puhujaa ja kuuntelijaa, että puhe kielenä jää vaille huomiota ja joh-

²⁹⁰ Asian nosti esiin myös Eskelinen *Aamulehdessä* 15.3.1988 julkaistussa kirjoituksessaan "Dekonstruktio" (Eskelinen 1988a).

taa meidät liian suoraan puhuttujen lauseiden merkityksiin, jotka puolestaan muuttuvat välittömästi tajuntamme sisällöksi. (Itkonen 1987, 295.)

Kirjoitetun kielen hyviä puolia ovat sen sijaan kielen kontekstisidonnaisuuden esiin tuova toistettavuus ja toisaalta se, että kirjoituksen myötä katoaa harhakuva siitä, että merkitykset voitaisiin kokea suoraan, ilman välittäjiä. Näiden syiden vuoksi kirjoitus on Derridalle ensisijaista puheeseen nähden, ja myös puhe on ”eräänlaista” kirjoitusta – tällä Itkonen viittaa Derridan *écrituren* käsitteeseen. (Itkonen 1987, 295.) Läsnaolon metafysiikasta Itkonen kirjoittaa, että Derridan mukaan länsimaisen ajattelun perinne on keskittynyt analysoimaan ”minän läsnaoloa itselleen”, mutta dekonstruktio haluaa päästä eroon tällaisesta ajattelusta kahdesta syystä. Ensinnäkin merkitykset ylittävät aina kaikki kontekstisidonnaiset ja hetkelliset kokemukset, jotka kohdistuvat tajunnansisältöihin. Toisekseen, merkitys voidaan kokea tiettyinä hetkenä vain osana laajempaa järjestelmää. (Itkonen 1987, 295.)

Itkonen kritisoi näitä väitteitä, koska hänen mukaansa ei ole perusteltua sanoa länsimaisen ajattelun kokonaisuudessaan nojaavan sen paremmin puheen kuin kirjoituksenkaan ensisijaisuuteen. Sitä, että Derrida samastaa kielen ja kirjoituksen, Itkonen taas luonnehtii ”oikean ajatuksen ilmaiseksi kammottavan metaforan avulla” (Itkonen 1987, 295). Itkonen kritisoi Derridaa siitä, että tämä ei ymmärrä, että kirjoittamista säätelevät kielen säännöt tai normit. Itkonen ymmärtää kirjoituksen käsitteen siis hyvin konkreettisesti ja hieman samaan tapaan kuin amerikkalaiset dekonstruktionistit (ks. tämän tutkielman luku 4.1). Itkonen menee kuitenkin vielä pitemmälle selittäessään, että Derridan puheen ja kirjoituksen ongelma siirrettynä miehen ja naisen väliseen oppositioon tarkoittaisi, että miehet ovat naisia tai päinvastoin. Derridan ajatusta läsnaolon metafysiikasta Itkonen taas kritisoi siitä, että hänen mukaansa länsimaisen ajattelun ei voida väittää perustuvan läsnaolon metafysiikalle. (Itkonen 1987, 296.)

Luvussa ”Différance” Itkonen väittää Derridan yrittävän tavoittaa *différencen* käsitteellään luonnollisen kielen olemuksen (Itkonen 1987, 296). Itkonen erottaa *différencesta* synkronisen sisällön, jonka mukaan (merkitys)yksikön identiteetti määräytyy sen mukaan, miten se eroaa muista yksiköistä²⁹¹. Käsitteen diakroninen sisältö taas on Itkonen mukaan se, että ”(merkitys)yksiköt muuttuvat äkkinäisesti ja mielivaltaisesti” eivätkä ne koskaan vakiinnu, minkä vuoksi niitä ei koskaan voida ”kokea ’kokonaan’”, vaan kokemus lykkääntyy²⁹² (Itkonen 1987, 296).

Itkonen tarjoaa *différencen* rationaaliseksi määritelmäksi seuraavaa: ”X:n identiteetti hetkellä h^2 määräytyy siitä, miten se eroaa Y:stä, Z:sta jne hetkellä h^2 , ja siitä, miten se eroaa X:n edeltäjästä hetkellä h^1 ja X:n seuraajasta hetkellä

²⁹¹ Itkonen puhuu *différencen* yhteydessä merkitysyksikön identiteetistä, missä näkyy hänen yrityksensä muuntaa jälkistrukturalistinen ajattelu sille vieraaseen käsitteelliseen muotoon.

²⁹² Itkonen kirjoittaa kappaleen lopussa sulkeisiin, että ranskan kielen sana ’différer’ ”sattuu” merkitsemään sekä ’erota’ että ’lykätä’, mikä kertoo Itkonen ylimielisestä asenteesta kirjoituksensa aiheeseen. Pidän todennäköisempänä, että Derridan käytämä termi on tarkoituksellisen monimerkityksinen.

h³” (Itkonen 1987, 296). Määritelmän päätteeksi hän kuitenkin toteaa, että se tuskin pystyy ”ilmaisemaan ’différance’-termin haaveellista tunnesisältöä” (Itkonen 1987, 296). Itkosen kirjoituksen sävy on avoimen vähättelevä ja pilkallinen, ja asiavirheineen kirjoitus on hyvä esimerkki tietynlaisesta jälkistrukturalismin saamasta vastaanotosta Suomessa. Itkosen oma kirjoitus on mainio esimerkki myös siitä, että kaavat ja muodollisuus eivät kykene takaamaan esityksen ”rationaalisuutta”, mikäli kirjoittaja ei ole ymmärtänyt kunnolla esittämänsä asiaa, ja ne saattavat jopa estää käsillä olevan asian ymmärtämisen.

Itkosen mukaan Derridan kirjoitusten tasoa laskee se, että Derrida ei tiedä juuri mitään Saussuren jälkeisestä kielitieteestä. Hän korostaa, että Saussuren kielitiede on monessa suhteessa vanhentunutta, minkä vuoksi Derrida on väärässä niin kritisoidessaan Saussurea kuin nojatessaan tähän. (Itkonen 1987, 296.) Näitä väitteitään Itkonen perustelee vedoten esimerkiksi sellaisiin kielitieteilijöihin, kuten Edward Sapiriin (1884–1939) ja Roman Jakobsoniin (1896–1982). Hänen mukaansa erittelyn kirjoitusajankohdan kielitiede oli hylännyt erityisesti Saussuren käsityksen, jonka mukaan kielenmuutos on pelkästään jono satunnaisia ja epäsystemaattisia tapahtumia. Hän korostaa, että jo 1930-luvulta asti kielitieteessä ”on tiedetty”, että kielenmuutosta hallitsee jokin teleologinen periaate. (Itkonen 1987, 296.) Itkonen kiistää myös Foucault’n ajatuksen siitä, että historia olisi ”satunnaistapahtumien jono”, jossa mikään periaate ei selitä siirtymistä vaiheesta toiseen²⁹³. Itkosen mukaan tämä ei päde kielitieteeseen, jonka historia on hänen mukaansa edennyt johdonmukaisesti ilman mitään katkoja²⁹⁴ (Itkonen 1987, 296).

Tämän lisäksi Itkonen nostaa esiin *différance*-termiin liittyvät kaksi merkitystä ’erota’ ja ’lykätä’. Jälkimmäistä ”oikeutetaan” Itkosen mukaan usein ajatuksella siitä, että kielen historia on ”iäti tyydyttämätöntä kaipuuta” kohti sanatai lausemerkityksen todellista kokemista. Tätä Itkonen kritisoi Habermasin avulla, sillä Habermas on kirjoittanut Derridan olevan kabbalistisen perinteen vaikutuksen alainen, minkä vuoksi hän tarkoittaa Jumalan sanaa puhuessaan ”sanasta” (Itkonen 1987, 296; Habermas 1985, 214–215). Itkonen lisää, että ei voida mitenkään puolustaa sitä, että juutalaista mystiikkaa koetetaan salakuljettaa luonnollisten kielten teoriaan ottamatta lainkaan huomioon, että Derridan ajattelussa ei ole kyse luonnollisten kielten teoriasta (ks. Itkonen 1987, 297).

Luvussa ”Dekonstruktio” Itkonen kiistää *différencen* hyödyllisyyden missään muussa yhteydessä kuin taiteellisten tai filosofisten tekstien yhteydessä, sillä arkikielenkäytössä *différencen* ”päättymätön semiosis” käy Itkosen mukaan tyhjää. Hänen mukaansa dekonstruktio tarkoittaa ”kuvauskäytäntöä”, joka pyrkii osoittamaan, että merkitys on hyvin epäluotettavaa ja haihtuvaista ja arkipäiväisinkin kielenkäyttö verrattavissa eksoottiseen runouteen. (Itkonen 1987,

²⁹³ Oletan Itkosen viittaavan *Les mots et les choses* -teokseen, jota hän käsittelee *Semiotican* artikkelissaan.

²⁹⁴ Itkonen ei nosta esiin sitä, että kyse on laajemmasta ajatteluperinteiden erosta. Hänen mainitsemansa kielitieteen historian teleologisuus voi johtua siitä, että sen on tulkittu olevan teleologinen. Toisesta näkökulmasta katsottuna historia saattaisi kuitenkin näyttäytyä toisenlaisena.

297.) Itkonen täsmentää, että näkökulmasta riippuen joko tutkija dekonstruoi tekstin tai teksti dekonstruoi itse itsensä.

Hänen mukaansa dekonstruktion oikeellisuus riippuu kuitenkin *différence* oikeellisuudesta, jonka hän puolestaan yrittää osoittaa pätevästi kiistäneensä. Tätä havainnollistaakseen hän tekee erittelyssään ajatuskokeen, jossa hän olettaa, että *différence* olisikin pätevä. Siitä huolimatta hän kykenee mielestään osoittamaan, että dekonstruktio on virheellistä. Tämän hän perustelee vetoamalla totuuteen, sillä hänen mukaansa on niin, että jos merkityksestä luovutaan, luovutaan samalla referenssistä ja totuudesta. Itkonen kirjoittaa Foucault'n ja Derridan pitävän totuutta "vallan välikkappaleena", mutta hän kyseenalaistaa tällaisen näkemyksen totuudellisuuden²⁹⁵. (Itkonen 1987, 297.) Itkonen koettaa siis teiltä Derridan ja Foucault'n totuuteen perustuvilla argumenteilla.

Itkonen kirjoittaa myös, että hänen on sanottu ottavan Derridan ja Foucault'n liian vakavasti, ja tätä hänelle on perusteltu kahdella selityksellä: ensimmäisen mukaan Derrida ja Foucault eivät itsekään ota itseään vakavasti vaan laskevat vain leikkiä. Toisen mukaan Foucault ja Derrida liioittelevat, mikä taas vie heidän ajattelultaan pohjan pois sen jälkeen, kun liioittelevat elementit on poistettu. (Itkonen 1987, 297–298.)

Jälkistrukturalismin kieltä käsitellessään Itkonen kirjoittaa, että on olemassa joukko ihmisiä, joiden kieli muistuttaa sitä, millaisena jälkistrukturalistit kielten näkevät. Nämä ihmiset ovat skitsofreenikkoja, ja tässä yhteydessä Itkonen viittaa lyhyesti myös Deleuzeen ja Guattariin. Toinen tällainen ryhmä muodostuu hänen mukaansa dementikoista. Humoristista efektiä tavoitellen Itkonen kirjoittaa: "Päädymme siis lopputulokseen, että poststrukturalismi – muodikkaa sanaa käyttäkseni – 'ylistää' (=célébrer) vanhuudenhöperyyttä. Pourquoi pas?" (Itkonen 1987, 298.)

Itkonen julkaisi kirjoituksensa muokattuna uudelleen kirjoituskokoelmaansa *Kirjoituksia kielitieteestä, filosofiasta, historiasta ja politiikasta* (1998). Tekstin pääväittämät ovat uudessakin versiossa samat, mutta uuden version tyyli ei ole niin hyökkäävä ja kärjekäs kuin *Tiede & edistyksessä* julkaistun version. Uuden version päätteeksi Itkonen on myös laatinut uuden "Yleisiä huomautuksia"-loppuluvun, jossa hän koettaa jopa hieman ymmärtää syitä jälkistrukturalistisen ajattelun synnylle. Siveniuksen kriittisiä huomioita, joita seuraavaksi käsitelen, uudessa versiossa ei kuitenkaan ole otettu huomioon.

Itkonen erittelyn kaltainen suhtautuminen jälkistrukturalismiin ei ole yksinomaan suomalainen ilmiö. Esimerkiksi englantilainen kirjallisuudentutkija Raymond Tallis on kirjoittanut ärtyneeseen sävyyn jälkistrukturalistisen teorian turmiollisesta vaikutuksesta kirjallisuudentutkimukseen kirjassaan *Not Saussure* (1988). Siinä hän pyrkii puolustamaan realistista romaania mutta ennen kaikkea osoittamaan analyttisen filosofian keinoin, että jälkistrukturalismi ei ole pätevää. Hän kirjoittaa:

²⁹⁵ Erittelyn perusteella arvioituna Itkonen ei tiedä, millaisia merkityksiä valta Foucault'illa saa, sillä hän kirjoittaa esimerkiksi, että "Totuutta on aina käytetty valtaa vailla olevien ihmisten alistamiseen" (Itkonen 1987, 296; ks. tämän tutkimuksen luku 2).

(Ennakkoluuloinen²⁹⁶) epäily siitä, että täydentäessään vaatevarastojaan keisari käy usein ostoksilla Pariisissa, voi olla jossain määrin oikeutettu; ajatusten muodikkuus sinänsä ei kuitenkaan ole riittävä argumentti niitä vastaan; tämän näkemyksen tarjoaminen pääasiallisena vastalauseena kertoo itse asiassa älyllisestä vararikosta.²⁹⁷ (Tallis 1988, 4.)

Yksi Tallisin retorisisista keinoista on yhdistää jälkistrukturalististen teorioiden pariisilaisperäisyys ja Pariisin maine muodin keskuksena tunnettuun satuun keisarin uusista vaatteista. Tallis itse ei kuitenkaan tyydy ranskalaisten teorioiden pelkkiin ennakkoluuloihin perustuvaan torjumiseen vaan pyrkii sen lisäksi vakuuttamaan kirjassaan, että ennakkoluuloja voidaan tukea myös tieteellisin perustein. Haasteitaan hän ryydittää muun muassa patologisoivan retoriikan keinoin esimerkiksi kirjoittamalla, että ei voi olla kirjallisuuden ”terveyden merkki”, jos tutkijat ja kirjailijat puhuvat toisilleen vain silloin, kun tutkija ja kirjailija ovat yksi ja sama henkilö (Tallis 1988, 1). Tällä hän viittaa paitsi tulkin- taansa, jonka mukaan jälkistrukturalismista vaikutteita saanut kirjallisuuden- tutkimus oli alkanut hylkiä realistista romaania, myös siihen, että monet post- modernistiset kirjailijat ovat sekä kirjailijoita että teoreetikkoja.

7.1.2 Derridan syyttäminen väärin perustein

Tiede & edistyksen numerossa 1/1988 julkaistiin Hannu Siveniuksen Derridaa koskeva kirjoitus ”Derridan puolesta”, joka on otsikkoaan myöten vastine Itkonen kirjoitukselle; Sivenius luonnehtii tekstiään sarjaksi reunahuomautuksia Itkoselle. Tekstinsä alussa Sivenius ilmoittaa kirjoituksensa taustamotiiviksi sen, että Derridasta oli käyty suhteellisen vilkasta keskustelua Suomessa, ja hän mainitsee Itkonen kirjoituksen lisäksi myös *Jälkisanat* ja sen herättämän keskustelun. (Sivenius 1988, 57.)

Toisin kuin Itkonen, Sivenius nojaa kirjoituksessaan Derridan alkuteksteihin, ja niiden lisäksi Cullerin *On Deconstructioniin*, Vincent Descombesin *Modern French Philosophy* -teokseen (1982) sekä sellaisiin länsimaisen filosofian klassikoihin kuin Habermasiin, Hegeliin, Heideggeriin, Nietzscheen ja Platoniin.

Sivenius korostaa, että vaikka Itkonen nimittää Derridaa poststrukturalismin tärkeimmäksi teoreetikoksi, Derrida itse oli ollut sitä mieltä, että alkuaikoinaan hän oli jonkin verran arvostellut strukturalismia mutta jälkistrukturalismia hän ei ollut koskaan edustanut. Myöskään postmoderniksi Derrida ei halunnut omaa filosofiaansa luonnehtia, eikä hän Siveniuksen mukaan käytä juurikaan edes modernin käsitettä. Sen sijaan Derrida oli hänen mukaansa ollut filosofisesti kiinnostunut ennen kaikkea Hegelistä ja Husserlista. Siveniuksen mukaan Derridan filosofiaa ei tule pitää kielifilosofiana, kuten Itkonen tekee, ja tämän vuoksi Derridan ajattelua ei voi arvostella pelkästään kielitieteellisin perustein. Kielifilosofian sijasta Derridan ajattelun kiinnostavin anti on Siveniuksen mukaan tiettyjen hegeliläis-husserlilaisten ja fenomenologisten teemojen dekonstruktio tai kritiikki. (Sivenius 1988, 57.)

²⁹⁶ Alkutekstissä käytetty sana *insular* voi viitata paitsi ennakkoluuloisuuteen myös Ison-Britannian eristyineisyyteen, joka johtuu valtakunnan sijainnista saarella.

²⁹⁷ Suom. A. H.

Suhteessa Itkosen väitteisiin kirjoituksen ja puheen suhteista Sivenius esittää, että Derrida haluaa välttää sellaista ajatusta, että kieli olisi ajattelun väline ja kirjoitus tuon välineen jatke, sillä tällainen ajattelu saattaa johtaa kirjoituksen merkityksen vähättelemiseen puheen kustannuksella. Sivenius selittää Derridan ajatukset puheesta ja kirjoituksesta toisin kuin Itkonen, sillä hänen mukaansa Derrida pyrkii kehittämään uutta kirjoitusta, joka ”ottaisi foneettisuuden lisäksi huomioon ideogrammaattisuuden”²⁹⁸. Tätä kirjoitusta Derrida kutsuu *grammiksi* tai *différanceksi*, ja sen tuottaminen edellyttää länsimaisen ajattelun logosentrististen implikaatioiden välttämistä mahdollisimman pitkälle. Sivenius kirjoittaa, että Derridan mukaan niitä voidaan pyrkiä välttämään käyttämällä ns. dekonstruktivistista menetelmää. (Sivenius 1988, 58.)

Kirjoittaessaan tavasta, jolla Itkonen olettaa ihmisen käyttämien merkkien merkitysten olevan taattu kieliopin ja sanaston kautta – tarkkaan ottaen Itkonen puhuu kielen normeista ja säännöistä – Sivenius tulkitsee Itkosen tarkoittavan loppujen lopuksi sitä, että kielen säännöt takaavat tietyn toistettavuuden, mikä ei ole lainkaan ristiriidassa Derridan esittämien ajatusten kanssa, toisin kuin Itkonen väittää. Itkosen väitteisiin, että läsnäolon metafysiikka tarkoittaa länsimaisilla filosofeilla minän läsnäoloa itselleen ja että länsimaisen ajattelun ei voida sanoa perustuvan läsnäolon metafysiikkaan, Sivenius taas vastaa, että ei Derrida tällaisia asioita väitäkään. Sen sijaan Derridan suhde läsnäolon metafysiikkaan johtuu pikemminkin siitä, että hän on selittänyt kyseisiä seikkoja lähinnä fenomenologian ja Husserlin tapauksissa. (Sivenius 1988, 60.)

”La différence”-luvussa Sivenius kirjoittaa *différencen* juontuvan Derridan filosofiaan hänen Husserl-tutkimuksistaan. Sivenius luonnehtii käsitettä tyypilliseksi transsendentaaliseksi käsitteeksi, ja transsendentaalisella hän kirjoittaa tarkoittavansa ”käsitettä tai periaatetta, jonka ansiosta jokin tulee olevaksi mutta joka ei itse ole olemassaoleva” (Sivenius 1988, 60). Tällä Sivenius pyrkii torjumaan Itkosen väitteet *différencen* ”haaveellisesta tunnesisällöstä” ja siitä, että se olisi ”jonkilainen loitsun ja tunnussanan risteytys” (Itkonen 1987, 296). Vastineessaan Sivenius selittää *différencea* yksityiskohtaisemmin tukeutuen *Synteesin* dekonstruktio-erikoisnumerossa julkaistuihin teksteihin ”La différence” ja ”Sanattomasti sanottua – keskustelu Henri Ronsen kanssa”, joista ensimmäinen on Siveniuksen suomentama (ks. tämän tutkimuksen luku 3.1).

Sivenius puuttuu myös Itkosen väitteeseen siitä, että Derridan ajattelu pohjaisi täydellisen merkityksen kokemisen kaipuuseen, joka taas juontuisi Derridan juutalaisesta taustasta. Siveniuksen mukaan niin Habermas kuin Itkonenkin ovat tulkinneet Derridan väärin, sillä Derrida itse oli kiistänyt olevansa sen paremmin ”juutalainen tuhlaajapoika” (joksi häntä oli luonnehtinut Susan Handelman) kuin mystinenkään. (Sivenius 1988, 61.)

Itkosen väitteeseen siitä, että arkikielen lauseiden takia tuskin kannattaa käynnistää semiosis-konetta Sivenius vastaa, että se, kannattaako, riippuu kontekstista. Jos Itkosen antama esimerkkilause ”Jussi nukkui auton takapenkillä” löytyisi Eino Kailan filosofisista muistiinpanoista, saattaisi semiosis-koneen

²⁹⁸ Ideogrammi tarkoittaa käsitemerkkiä, joita ovat esimerkiksi 5 ja +, tai suoraan eikä sanan kautta esitettävää merkkiä (Nurmi; Rekiäho & Rekiäho 2005, 170).

käynnistäminen sen tulkitsemiseksi hänen mukaansa hyvinkin kannattaa. Itkosen tekemästä Derridan ja Foucault'n ongelmattomasta yhteen liittamisestä Sivenius taas huomauttaa, että Derrida oli arvostellut Foucault'ta tämän arkeologisessa vaiheessa siitä, että Foucault kannatti juuri niitä logosentristisiä käsityksiä muutoksesta, joita Derrida koetti murtaa (ks. Derrida 2003a, 48). Itkonen viittaa kirjoituksessaan juuri Foucault'n arkeologiseen kauteen, vaikka hän ei sitä suoraan ilmaisekaan (lähteenä *Semiotica*-lehdessä on *Les mots et les choses*), ja yhdistää sen muutta mutkitta Derridan käsityksiin kielen muuttumisesta. Tämä on Siveniuksen mukaan ongelmallista muun muassa siksi, että Derrida ei juuriakaan ollut käsitellyt kielihistoriaa. (Sivenius 1988, 62.)

Itkosen väitteitä siitä, että jos merkitys hylätään katoaa myös totuus, Sivenius katsoo tulkintojen näkökulmasta. Hänen mukaansa Derrida esittää, että ajatus itseensä suljetusta tekstuaalisesta kokonaisuudesta ja objektiivisesta ja sitovasta tulkinnasta kumoutuu rakenteellisista syistä. Koska Derridan ajattelun mukaan ei ole mitään rakenteellista periaatetta, on vain liikkeessä olevia merkityksiä ja tarkoitteita, ei voi olla olemassa pysyvää ja kaikkina aikoina paikkansa pitävää tulkintaa olemisesta tai maailmasta. (Sivenius 1988, 63.)

Myös Derridan totuus käsityksestä Sivenius on eri mieltä kuin Itkonen: siinä missä Itkonen väittää Derridan irtisanoutuvan eksplisiittisesti totuudesta, esittää Sivenius hänen käsitelleen erilaisia totuusteorioita "suhteellisen laajasti". Siveniuksen mukaan Derridan ajattelua ei voida pitää totuuden ja tieteen vastaisena diskurssina, niinkuin Itkonen tekee, vaan on ymmärrettävä, että Derridan kritiikki on suunnattu totuuden käsitteen metafysiisiin edellytyksiin. (Sivenius 1987, 60.)

Sivenius kumoo vastineessaan kohta kohdalta Itkosen Derrida-väitteiden osuvuuden. Tässä tutkimuksessa Itkosen artikkelilla on paikkansa dokumenttina siitä, millaisin perustein dekonstruktioita on Suomessa aivan vakavissaankin vastustettu, kun taas Siveniuksen teksti osoittaa, että perusteellinen perehtyminen ilmiöön auttaa välttämään ongelmallisemmat tulkinnat. Toisaalta näissä kahdessa artikkelissa asettuvat selkeästi vastakkain erilaiset tiedeperinteet: analyyttinen filosofia ja mannermainen ajattelu.

7.2 Sukupolvet vastakkain *Helsingin Sanomissa*

Jälkistrukturalismia koskeva kiista kytkettiin mediassa pian myös keskusteluun sukupolvien välisistä eroista. 7.4.1988, siis *Jälkisanojen* ilmestymistä seuranneena keväänä, esitettiin televisiossa ohjelma nimeltä *Menestyksen salaisuus*, jossa keskusteltiin YLE:n ohjelmatietojen mukaan siitä, mitä 1980-luvun nuoret ajattelivat "valtaapitävistä" 1960-lukulaisista. Keskustelijoina olivat kirjailija Arvo Salo, tutkija Markku Eskelinen, dosentti Panu Pulma, päätoimittaja Martti Huhtramäki, ohjaaja Juha Hemánus, kirjailija Pirkko Saisio ja puheenjohtajana Teppo Turkki. Ohjelman pohjalta käytiin keskustelua myös *Helsingin Sanomien* sivuilla seitsemän artikkelin verran.

Helsingin Sanomien artikkelisarjan aloittaa Pulman ”Jäähvyäiset Snellmanille”, ja muita artikkeleita ovat Ilkka Armisen ”Kapinalliset nuoret ovat isiensä perillisiä” ja ”No Exit II”, Eskelisen ”No exit”, Pertti Lassilan ”Radikaalit Kekkosen vatsassa”, Jukka Kekkosen ”Miksi valtio hylättiin?” ja Ari Hirvosen ”Miksi valtio hylkäsi?”²⁹⁹. Keskustelussa viitataan taajaan niin *Jälkisanoihin* kuin jälkistrukturalismiinkin. Lisäksi se valottaa 1980-luvun lopun kulttuurista tilannetta Suomessa.

Pulma pohtii artikkelissaan 1960- ja 1980-lukulaisten erilaista suhdetta valtioon. Hänen keskeinen väitteensä on, että 60-lukulaisten on mahdotonta ymmärtää 80-lukulaisten yhteiskuntakritiikin sanomaa, koska kyseiset sukupolvet eivät käytä samoja käsitteitä. 1960-luvun jälkeen maailma oli muuttunut, ja 1980-lukulaisten nuorten tulevaisuutta varjosti uudella tavalla ympäristön tuhoutumisen tai suoranaisen maailmanlopun uhka. 1960-lukulaisten luokkataistelun ja politiikan taas oli 1980-luvulla korvannut valtio ”monoliittisena hallitsemis- ja valvontakoneena”. (Pulma 1988.)

Pulma viittaa artikkelissaan *Jälkisanoihin*, jossa yhteiskuntaa ja kulttuuria luonnehditaan poliisiksi. Tämän Pulma tulkitsee niin, että valtio ja valta ovat osa järjestelmää, johon 80-lukulaiset eivät halua kuulua, kuten esimerkiksi Juha Hemánus *Menestyksen salaisuudessa* sanoikin. Pulma nostaa suurimmaksi sukupolvien väliseksi eroksi sen, että 60-lukulaiset ovat viimeinen oikeasti snellmanilainen sukupolvi. Heidän radikalisminsa oli Pulman mukaan ollut sitä, että purettiin vuoden 1918 sisällissodan aiheuttama trauma, palautettiin työväenliikkeelle ”täysi kansalaisluottamus” ja itselle ”se yhtenäinen kansakuva, jota suomalainen sivistyneistö oli rakentanut ja hellinyt 1800-luvun alkupuolelta saakka”. (Pulma 1988.)

Pulman mukaan Suomen 1960-lukulaisuudessa yhdistyivät työväen aatteet ja snellmanilainen perinne, ja itse asiassa työväenliikekin oli hänen mukaansa syntynyt alun perin osana suurta snellmanilais-fennomaanista kansakunnan ja kansallisvaltion luomista. 60-lukulaiset halusivat palauttaa kansalaisodassa (ja sen jälkeen) lyödyn ja sorretun työväenliikkeen osaksi ”kansayhteyttä”, kuten Pulma asian ilmaisee, ja snellmanilaisen perinteen voimakkuudesta kertoo hänen mukaansa esimerkiksi se, että taistolaiset, nuoren suomalaisen vasemmiston radikaalein siipi 1960-luvun lopulla ja 1970-luvulla, omaksuivat ”tiukimman valtiollis-poliittisen organisoitumisen ja perin sävyisän poliittisen toiminnan muodot”. (Pulma 1988.) Tätä käsitellään myös *Jälkisanoina*, varsinkin sen esseissä ”Taide ja terrorismi – yhteiskunnallisen kirjoittamisen kokeilu” ja ”Muun muassa 60-luvusta”.

Pulman mukaan Eskelinen oli esittänyt *Menestyksen salaisuudessa*, että 60-lukulaisilla olisi ollut mahdollisuus muuttaa kehityksen suuntaa, ja monet muutkin 1980-lukulaiset olivat hänen mukaansa puhuneet jonkinlaisesta petoksen ilmapiiristä – Pulman tulkinnan mukaan tarkoittaen sitä, että 60-lukulaiset

²⁹⁹ Kirjallisuudentutkija Pertti Lassilan 21.4.1988 julkaistu kirjoitus käsittelee 1960-luvun kirjailijoiden suhdetta Kekkoseen, joka on myös yksi *Jälkisanoina* esillä olevista aiheista. Oikeushistorian dosentti Jukka Kekkosen 23.4.1988 julkaistu puheenvuoro taas kommentoi lähinnä Pulman kirjoitusta, ja sen keskeinen väite on se, että 1980-luvun nuorten suhde valtioon on muuttunut, koska valtion rooli on muuttunut.

olisivat pettäneet snellmanilaiset ihanteensa. Pulma kirjoittaa: ”He [80-lukulaiset] ovat väärässä. 60-lukulaiset eivät pettäneet snellmanilaisia ihanteitaan; monet uskovat niihin vilpittömästi edelleen.” (Pulma 1988.) Pulman mukaan oli käynyt pikemminkin päinvastoin: kehitys petti 60-lukulaiset, sillä ylis-täessään moniarvoisen yhteiskunnan syntyä 1960-lukulaiset eivät huomanneet ”laulavansa saman yhteiskunnan hautajaisissa” (Pulma 1988). Katson tämän viittaavan Eskelisen *Menestyksen salaisuudessa* esittämään väitteeseen siitä, että 60-lukulaiset hautaavat myös nuoremmat sukupolvet omissa hautajaisissaan.

Pulman artikkeli on kiinnostava erityisesti siksi, että siinä nousee esiin ris-tiriita snellmanilaisen perinteen ja jonkin uuden välillä. Pulman artikkeli osoit-taa, että tällaista ristivetoa sukupolvien tai ajattelutapojen välillä ilmeni muual-lakin kuin kirjallisuusinstituutiassa, mikä voi olla yksi syy myös siihen, miksi jälkistrukturalismin ja postmodernismin tapaisten ilmiöiden hyväksyminen oli joillekin tahoille Suomessa niin vastahankaista. Toisaalta Pulman artikkeli ku-vaa myös laajempaa käynnissä tai käynnistymässä ollutta muutosta koko suo-malaisessa yhteiskunnassa.

20.4.1988 julkaistun Ilkka Armisen artikkelin insertissä sanotaan: ”Histo-riantutkija [Pulma] kirjoitti, että uusi sukupolvi on tehnyt täyden pesäeron menneeseen. Sosiologi [Arminen] väittää, että nuoret kapinalliset jatkavat 1960-luvun aatteita.” (Arminen 1988a.) Tähän kiteytyy Armisen artikkelin sanoma: 1980-lukulaisten kapina olikin pohjimmiltaan 1960-lukulaista, ja 1980-luvun kapinaa edustaa Armisen kirjoituksessa *Jälkisanat*.

Arminen perustelee väitteitään 1980-lukulaisten 1960-lukulaisuudesta sil-lä, että *Jälkisananoista* jää käteen vain ”1960-luvun lopun kulttuuriradikalismin käynnistänyt Herbert Marcusen Suuri Kieltäytyminen”, johon myös Heiskala oli viitannut *Jälkisanojen* kritiikissään³⁰⁰ (Arminen 1988a; Heiskala 1988, 74). Suuri Kieltäytyminen perustuu Armisen mukaan ajatukseen, että ”porvariston ja työväenluokan taistelu on jäänyt toiselle sijalle suhteessa persoonattoman tieteellis-teknologisen rationaalisuuden valtaan, joka kiteytyy valtiomonopolis-tiseen kapitalismiin” (Arminen 1988a). Armisen mukaan saksalaisesta kriittises-tä perinteestä nousee Marcusen filosofia oli ollut tärkeässä osassa muun mu-assa Suomen antiautoritaarisessa opiskelijaliikkeessä 1960-luvulla.

Väitetään *Jälkisanojen* kritiikin 1960-lukulaisuudesta Arminen perustelee myös sillä, että Eskelinen ja Lehtola hyödynsivät kirjassaan 1960–1970 -luvun taitteessa kirjoitettua Deleuzen & Guattarin *Anti-Oidipusta*, joka oli Armisen mukaan ”jo klassinen kriittisen teorian ranskalainen variantti” (Arminen 1988a). Deleuzen & Guattarin ja Marcusen ajattelun tietyistä samankaltaisuuk-sista huolimatta *Anti-Oidipusta* voidaan tuskin ongelmattomasti väittää saksa-laisen kriittisen teorian variantiksi, sikäli kuin variantilla tarkoitetaan jonkin-

³⁰⁰ Herbert Marcuse (1898–1979) oli saksalais-amerikkalainen sosiologi ja filosofi. Hänen teoksistaan on suomennettu *Yksiulotteinen ihminen* (1964), *Ihmisen vapautuksesta* (1969) ja *Vastavallankumous ja kapina* (1972), joista kaksi ensimmäistä on suomentanut Markku Lahtela (ilm. 1969 ja 1971) ja viimeksi mainitun Matti Kosonen ja työryhmä (ilm. 1981). Marcuse on kriittisen koulukunnan ajattelija, ja Jürgen Habermas on yksi hänen tärkeimmistä oppilaistaan.

laista toisintoa tai muunnelmaa³⁰¹. Arminen myös kiistää *Jälkisanojen* Nietzsche-sitaattien radikaaliuden vedoten jälleen kriittisen koulun aikaisempiin tekemiin, kuten siihen, että Max Horkheimer oli kirjoittanut Nietzschestä jo ennen Deleuzea ja Guattaria.

Arminen väitteissä on monta ongelmaa. Ensinnäkin hän samastaa keskenään suomalaisen ja ranskalaisen tai keskieuropalaisen 1960-luvun tekemättä eroa kulttuuristen, yhteiskunnallisten tai muiden yhtä olennaisten seikkojen kohdalla. Kuten jo *Tiede & edistyksen Jälkisanat*-arvostelun yhteydessä totesin, 1960-luvun Suomi oli ratkaisevasti erilainen kuin vaikkapa 1960-luvun Ranska. Suomalainen 60-lukulaisuus ei esimerkiksi ollut millään taholla jälkistrukturalistisesti väritynyt niin kuin ranskalainen oli. Sitä paitsi, aivan niin kuin Arminen itsekin toteaa, suomalainen 60-lukulainen opiskelijavasemmistolaisuus oli pikemminkin maaseututaustaista kuin kaupunkilaisälymystön liikehdintää, ja se kanavoitui varsin pian puoluepoliittiseksi toiminnaksi (Arminen 1988a). *Jälkisanojen* kritiikin kohteena ovat nimenomaan suomalaiset 1960-lukulaiset, ei niinkään 1960-lukulaisuus ymmärrettynä sen kansainvälisessä merkityksessä.

Tämän lisäksi Suomen 1980-luvulla kirjoitettuja tekstejä tuskin voidaan kritisoida asianmukaisesti vetoamalla siihen, että kriittinen koulu oli tehnyt jotain jossain määrin samantapaista jo vuosikymmeniä sitten jossain toisaalla. Tässä suhteessa Arminen tekstistä puuttuu kontekstien taju: merkit (teoriat, nietzscheläiset elementit) on toistettu eri konteksteissa ja ne saavat siksi erilaisia merkityksiä. Sitä paitsi Nietzsche-lainoihin oli *Jälkisanojen* tapauksessa saatu innoitusta mitä todennäköisimmin – ei niinkään kriittiseltä koulukunnalta vaan – ranskalaisesta jälkistrukturalismista, joka oli tunnetusti luonut uudenlaisen käsityksen Nietzschestä. Arminen mainitsema Horkheimer ei ollut 1960-luvulla yksin Nietzsche-sympatioineen.

Kirjoituksessaan Arminen pyrkii siis kiistämään 1960-lukulaisten ja 1980-lukulaisten välisen eron tai oikeastaan hän kääntää sen pelkäsi poikien kapinaksi isiään vastaan. Hän kirjoittaa: ”Tämän hetken kapinallisten musta aukko on 60-lukulaisten isähahmojen sankaruus. Sitä kautta myös 60-lukulaiset arvot siirtyvät kavalalla tavalla.” (Arminen 1988a.)

Eskelinen vastasi 24.4.1988 julkaistussa tekstissään ”No Exit” niin Pulmalle kuin Armisellekin. Hän ottaa lähtökohdakseen katkoksen, jonka Pulma esittää tapahtuneen suhteessa valtioon ja jota Arminen ei puolestaan usko lainkaan tapahtuneen (Eskelinen 1988b; Pulma 1988; Arminen 1988a). Eskelisen mielestä katkos on olemassa ja se ”on parhaiten paikallistettavissa kahden eri luku-, kirjoitus- ja tulkinnantulkintastrategian välille”³⁰². Hän näkee Pulman ja Arminen noudattavan temaattista lukutapaa, jolla Eskelinen tarkoittaa sellaista lukemista, jossa nihiloidaan luettavan ”kohteen” kieli ja kirjoitus ja julistetaan ennakol-

³⁰¹ *Anti-Oidipuksen* aikalaisvastaanotossakin kirjalla katsottiin olevan jotain yhteistä Marcusen kanssa: filosofian professori Rafaël Pividal kiitteli *Anti-Oidipusta* siitä, että se pohti Marcusenkin esittämiä kysymyksiä psykoanalyttisen diskurssin osuvuudesta mutta sijoitti psykoanalyttisen diskurssin historialliseen kontekstiinsa, kapitalismiin (Dosse 2007, 250).

³⁰² Eskelinen viitanee ”tulkinnantulkinnalla” Derridan esiin nostamiin eri tapoihin ymmärtää, mitä tulkinta on (ks. tämän tutkimuksen luku 6.1).

ta päätettyjä käsityksiä kulloisestakin asiasta. (Eskelinen 1988b.) Samantapaisia kantoja oli esitetty myös *Jälkisanoina*, kuten kirjaa käsittelevässä luvussa olen esittänyt.

Arminen koettaa siis palauttaa *Jälkisanat* 1960-lukulaisuuteen vetoamalla *Jälkisanojen* ja toisaalta Marcusen Suuren Kieltäytymisen, Deleuzen ja Guattarin *Anti-Oidipuksen* sekä Horkheimerin Nietzschen välisiin yhtäläisyyksiin (Arminen 1988a). Eskelinen vastaa Armiselle, että Horkheimerin Nietzsche ei ole sama Nietzsche kuin Eskelisen ja Lehtolan Nietzsche, joka muistuttaa enemmänkin Derridan *Épérons/Spurs* -teoksen Nietzscheä. "Armisen Nietzsche taas ei ole Nietzsche, koska Armiselle on olemassa vain yksi Nietzsche", täsmentää Eskelinen. (Eskelinen 1988b.) Tässä näkyy jälkistrukturalistinen ajatus monista mahdollisista tulkinnoista, josta myös Sivenius kirjoittaa "Derridan puolesta" -artikkelissaan, ja toisaalta ajatus Nietzschestä itsestään monitulkintaisena kirjoittajana. Esimerkiksi *Iloisen tieteen* kappaleessa 371 *Me käsittämättömät* Nietzsche kirjoittaa: "Olemmeko milloinkaan valittanut sitä, että meitä on ymmärretty väärin, arvosteltu väärin, luultu muuksi kuin olemme [--]. Se on meille kunniaksi; me emme kunnioittaisi itseämme kyllin, jos toivoisimme olevan toisin." (Nietzsche 2004, 229.)

Armisen väitteeseen, jonka mukaan *Jälkisanat* on 60-lukulainen siksi, että *Anti-Oidipuksen* kirjoittaminen aloitettiin 1960-luvulla vaikka se julkaistiinkin 1972, Eskelinen taas vastaa, että *Anti-Oidipus* on ensinnäkin vain yksi *Jälkisanojen* "subteksteistä" ja toisaalta samoin perustein *Jälkisanojen* voisi sanoa edustavan kaikkia vuosikymmeniä 1880-luvulta lähtien, jos huomioon otetaan kaikkien hyödyntämät lähteet. Tällä Eskelinen viittaa siihen, että *Jälkisanat* ei palaudu *Anti-Oidipukseen*, vaan siinä hyödynnetään myös muita teoksia ja tapoja ajatella. Jos mennään vielä pidemmälle, yleisen intertekstuaalisuuden vuoksi aivan kaikki *Jälkisanoina* painettu on sanottu tai kirjoitettu jo joskus aikaisemminkin tai samaan aikaan mutta toisessa paikassa (tai mahdollisesti tulevaisuudessa). Kristevalaisen intertekstuaalisuuden mukaan tämä koskee kaikkea kirjoitusta.

Pulman suhteen Eskelinen ei ole yhtä kriittinen kuin Armisen: Pulma on hänen mukaansa oikeassa hahmotellessaan jäähyväisiä "(snellmanilaiselle) valtiuskollisuudelle". Eskelisen mukaan olisi kuitenkin mentävä pidemmälle kuin Pulma: kun otetaan huomioon vallan ja kielenkäytön välinen kiinteä suhde, uskollisuuden järkkyminen ulottuu paljon laajemmalle kuin pelkästään valtioon. Eskelisen mukaan valtaa ei 1980-luvun lopulla enää ymmärretty yhteiskuntajärjestelmän ominaisuudeksi vaan "kielen 'ominaisuudeksi', joka meissä, meistä ja meitä kirjoittaa". (Eskelinen 1988b.) Siksi epäilyksen alaisiksi olivat joutuneet sellaiset konstruktiot, kuten "todellisuus", "historia" tai "moraali" sekä erilaiset käsky- ja kieltolauseet, joilla "kliseillään ylpeilevät arvoautomaatit yrittävät 'keskustelun' pysäyttää" (Eskelinen 1988b).

Eskelinen koettaa hahmottaa 1980-luvun lopulla käynnissä ollutta muutosta esittämällä, että 1960–1970-luvun vaihteessa uskottiin olevan hyödyllistä muuttaa makrovaltasuhteita. 1970–1980-luvun vaihteessa tämä kuitenkin alettiin nähdä illusorisena, jos muutos ei kohdistuisi myös mikrovaltasuhteisiin, joiden selvittely oli suurimmaksi osaksi ollut vihreiden, "naisliikkeen" ja psy-

koanalyysin harteilla. 1980–1990-luvun vaihdetta lähestyttäessä oli Eskelisen mukaan kuitenkin tultu tilanteeseen, jossa tutkittiin valtasuhteita hajonneiksi ymmärrettyjen subjektien merkityksenantoprosesseissa. Ennustaessaan 1990-luvun loppua Eskelinen arveli, että silloin älymystö saattaisi palata politiikkaan siirtymällä ”hyödyttömyydestään tietoiseen terrorismiin”, josta hän oli kirjoittanut jo *Jälkisanoina*. (Eskelinen 1988b.)

Eskelinen täsmentää myös, mitä hän tarkoittaa hahmottelemillaan lukutavoilla. Temaattinen tai logosentristinen lukutapa pyrkii palauttamaan kaikki ilmaisuketjut hinnalla millä hyvänsä johonkin transsendenttiin sisältöön. Tällaisia sisältöjä voivat olla esimerkiksi olemus, subjekti tai tietoisuus, ja Eskelinen hyödyntää tässä derridalaista logosentrismistä ja temaattisen lukutavan kritiikkiä *Jälkisanojen* tapaan. Toinen lukutapa, ”uusi lukutapa”, kuten se tekstin alaotsikossa nimetään, taas horjuttaa logosentristisen lukutavan tuottamia hierarkioita erilaisin strategioin ja korvaa aporioihin päätyvän totuuden ja alkuperän etsimisen affirmatiivisella eli myöntävällä tekstuaalisella pelillä tai leikillä. (Eskelinen 1988b.) Eskelinen peräänkuuluttaa disseminaatiota, polysemiaa ja *différencea*, jotka ovat Derridan filosofian ja tekstiteoreettisen jälkistrukturalismin avainsanoja.

Eskelinen kiistää siis Arminsen väitteet 1960-luvun sankarien ylittämättömyydestä ja esittää, että todellinen muutos tulisi tapahtumaan 1980- ja 1990-luvulla. Hänen mukaansa ei enää siirryttäisi ajattelumallista toiseen logosentrismin sisällä vaan kokonaan ulos logosentristä, ja tätä ajatusta Arminen nimitti myöhemmässä vastineessaan ”futurologiseksi analyysiksi” (Eskelinen 1988b; Arminen 1988b).

Arminen vastaa Eskeliselälle 28.4.1988 artikkelissaan ”No Exit II”, jossa hän myöntää Eskelisen olevan oikeassa sen suhteen, että *Jälkisanat* voisi todellakin edustaa kaikkia vuosikymmeniä 1880-luvulta asti, jos sen lähteitä selvitetäisiin. Hän kuitenkin väittää, että Eskelisen argumentointi perustuu modernin maailmankuvaan, jossa elämän eri osa-alueet ovat eriytyneet omiksi alueikseen. Modernissa maailmassa on luontevaa nähdä myös kieli erilliseksi osa-alueeksi, ja sen nähdään myös luovan todellisuutta ”jossakin vakavassa mielessä”, kuten Arminen kirjoittaa (Arminen 1988b). Arminen pyrkii siis kiistämään sellaisen tulkinnan, että 1980-luvulla olisi oltu siirtymässä pois modernista yhteiskunnasta kohti postmodernia yhteiskuntaa, ja tätä hän tukee tulkitsemalla myös jälkistrukturalistisen ajattelun olevan luonteeltaan modernia.

Arminsen mukaan Eskelinen ja Lehtola kritisoivat *Jälkisanoina* suomalaista kirjallisuutta juuri tällaisista lähtökohdista väittämällä, että ”suomalaiset ainoina maailmassa ja vieläpä apriorisesti tietävät millainen todellisuus on” ja että Suomessa ”todellisuus on totta”³⁰³ (Arminsen lainaukset *Jälkisanoina*). Arminsen mukaan tällainen kritiikki osui suomalaisessa kulttuurielämässä arkaan paikkaan, ja juuri siksi *Jälkisanoina* syntynyt polemiikki oli ollut niin kiivasta. Hän selittää ilmiötä sillä, että hänen mukaansa erillinen kirjallinen osakulttuuri alkoi

³⁰³ Itse asiassa *Jälkisanoina* sanotaan, että ”Maailma on totta”, mikä viittaa Pelle Miljoonan ”Moottoritie on kuuma” -kappaleeseen. Olli Jalosen *Ilo ja häpeä* -romaanin päähenkilö sen sijaan kysyy: ”Todellisuus on totta?” (Jalonen 1981a, 78 ja 120; ks. JS 177).

vakiintua Suomessa verrattain myöhään, vasta niin sanotun 1950-luvun modernismin myötä. Vasta silloin alettiin hänen mukaansa ymmärtää kirjallisten teosten suhteet toisiinsa teoksiin eikä pelkästään suhteessa "ei-tekstuaaliseen todellisuuteen"³⁰⁴. Arminen kuitenkin painottaa, että senkin jälkeen "linnalainen" realismi (lainausmerkit Armisen) säilytti asemansa kirjallisuutena, joka kuvaa suomalaisten yhteistä todellisuutta, ja samaa linjaa jatkoivat Kalle Päätalo sekä *Jälkisanoin* kritisoitua Antti Hyry ja Antti Tuuri. Siksi ei ole ihme, että *Jälkisanat* suututti "harmoniseksi nahistuneen kirjallisen kentän"³⁰⁵. (Arminen 1988b.)

Eskelinen oli kritisoinut "No Exit" -tekstissään Armista tämän tulkinnasta, jonka mukaan 1960-luvulla oli tapahtunut suuri maailmankuvallinen murros. Eskelisen mukaan kyse ei ollut todellisesta murroksesta vaan pienestä siirtymästä logosentrismin sisällä. (Eskelinen 1988b.) Tähän Arminen vastaa, että maailmankuvan rakenteen muutos on sellainen prosessi, että tarkkaan ottaen sitä ei voida sijoittaa millekään kymmenluvulle. Hän toteaa kuitenkin, että modernisoitumisprosessi ei tule saavuttamaan mitään pysyvää ja lopullista tilaa, ja lisäksi moderni maailmankuva hänen mukaansa myös tarkkailee jatkuvasti itseään. Käsitystään modernisoitumisesta tapahtuvasta eriytymiskehityksestä Arminen tukee toteamalla, että Eskelistä kritisoinut Pekka Tammi ei ollut mikään piispa Simojoki. (Arminen 1988b.) Tällä tulkitsen hänen viittaavan siihen, että siinä missä Salaman *Juhannustansseja* puitiin vielä jopa kirkollisissa yhteyksissä, oli *Jälkisanojen* synnyttämä debatti puhtaammin kirjallisen kentän ilmiö, siis erillään muista yhteiskunnallisista käytännöistä³⁰⁶.

Arminen kuitenkin kyseenalaistaa muun muassa dekonstruktion projektin esittämällä, että asettaessaan logosentrismin käsitteen ajattelunsa keskiöön se on itsekin yksi "totalisoiva ajattelumuoto". Lisäksi hän kirjoittaa, että "[o]n kuitenkin jopa niin, että tällä hetkellä on jokseenkin yhdentekevää, onko 'totalitaristisen' hankkeen aloittanut setä Habermas Saksassa vai setä Derrida Ranskassa. Ehkä juuri tässä [sic] on se pieni ero, *differance* [sic], verrattuna varhaisempiin logosentrismin muotoihin."³⁰⁷ (Arminen 1988b.) Vastineensa Arminen päättää sanoihin: "Aivan lopuksi vielä Nietzschestä ja dekonstruktioista. Joka ottaa

³⁰⁴ Armisen väite on hieman ongelmallinen varsinkin, kun sitä ei ole tarkemmin perusteltu. Jos kirjallisen osakulttuurin edes voidaan väittää itsenäistyneen 1950-luvun modernismin myötä, sillä ei silloin ole niinkään tekemistä tekstienvälisen lukemisen lisääntymisen kuin uskriteiikkipohjaisen tekstilähtöisen lukemisen kanssa.

³⁰⁵ Vesa Karonen otti kantaa Eskelisen ja Armisen väliseen keskusteluun *Helsingin Sanomissa* julkaistussa kirjoituksessaan "Way out = halun tukahduttaminen", jossa hän kirjoitti muun muassa Armiseen viitaten, että "[j]oku lienee kiukkuinenkin, moni nahistunut" (Karonen 1988).

³⁰⁶ Toisaalta Arminen kommentoi *Helsingin Sanomien* keskustelua myöhemmin teoksessaan *Juhannustansseista Jumalan teatteriin* (1989) kirjoittamalla, että suomalaisen kulttuurin eriytymättömyys näkyi siinä, että yhteiskuntatieteilijät esittivät debatissa tulkintoja suomalaisesta kirjallisuudesta ja kirjallisuudentutkijat yhteiskunnallisesta kehityksestä, mikä johti hänen mukaansa eri tasoilla toimivien tulkintojen "lapselliseen kinasteluun" (Arminen 1989, 168). Tässä Arminen on siis päinvastaista mieltä suomalaisen kulttuurin eriytyneisyydestä tai eriytymättömyydestä.

³⁰⁷ Joko Arminen ei tiedä *differancen* merkitystä tai sitten hän käyttää sanaa tarkoituksellisen leikkisästi väärin.

Nietzschen tosissaan on tuhoon tuomittu. Sama pätee dekonstruktioon.” (Arminen 1988b.)

Sarjan viimeisenä julkaistiin kriminologi Ari Hirvosen kirjoitus ”Miksi valtio hylkääsi?”, jossa 1960-luvulta 1980-luvulle tultaessa tapahtunutta muutosta käsitellään vallan, lain, kurin ja kontrollin näkökulmasta. Kirjoituksen teoreettiset lähtökohdat ovat pitkälle samantapaiset Eskelisen kirjoituksen kanssa, sillä Hirvonen viittaa muun muassa Foucault’hon ja Baudrillardiin³⁰⁸. Hirvosen mukaan Pulma on oikeassa kirjoittessaan, että todellisuuskäsitys ja suhtautuminen valtioon olivat muuttuneet, ja Eskelisen tapaan hän näkee muutoksen tapahtuneen yhteiskunnan ”lukutavoissa” tai kokemisen tavoissa. Hän jakaa Eskelisen kanssa myös käsitykset siitä, että valta on ”sen kielen ominaisuus, joka kirjoittaa meitä, meissä ja meistä”. (Hirvonen 1988.)

Tässä käsitelty *Helsingin Sanomien* keskustelu herätti aikalaisissa kiinnostusta, sillä esimerkiksi Esa Saarinen kirjoittaa siitä *Erektio Albertinkadulla* -kirjassaan (Saarinen 1988, 178). Hänen mukaansa kyse oli Suomen oloissa ”poikkeuksellisen väkevästä” keskustelusta, jonka Pekka Tarkka kuitenkin katkaisi vajaan kahden viikon jälkeen sen sijaan, että olisi antanut keskustelun edetä ”luonnolliseen päätöksen” (Saarinen 1988, 178). Saarinen kirjoittaa, että *Helsingin Sanomat* ilmoitti Hirvosen puheenvuoron jälkeen, että ”keskustelu on päättynyt” (ks. Saarinen 1988, 221; Hirvonen 1988). Tämä käytäntö herättää kysymyksiä etenkin siksi, että sarjassa oli julkaistu kaksi saman kirjoittajan, Ilkka Arminen, puheenvuoroa, kun taas joidenkuiden muiden puheenvuoroille ei kenties ollut annettu tilaa.

Myös Arminen käsittelee *Helsingin Sanomien* artikkelisarjaa kirjansa *Juhannustansseista Jumalan teatteriin* epilogissa. Hän mainitsee jotkut keskusteluun osallistuneista nimeltä, mutta hän ei kuitenkaan tuo esille sitä, että hän oli itse yksi sarjaan kirjoittaneista, saati sitä, että sarjassa julkaistiin kaksi hänen itsensä kirjoittamaa puheenvuoroa, kun muilta kirjoittajilta julkaistiin kultakin vain yksi. Epilogissaan Arminen pyrkii analysoimaan *Helsingin Sanomien* keskustelua suomalaisen julkisuuden näkökulmasta, mutta ohessa hän argumentoi myös muun muassa Pulman ja Eskelisen esittämiä tulkintoja vastaan.

Armisella vaikuttaa olevan jonkinlaista sisäpiirin tietoa tapahtumien kulusta, sillä hän kirjoittaa esimerkiksi, että ”HS:n kulttuuriosaston mukaan Markku Eskelisen sallittiin kirjoittaa vain sen takia, että hänen kielensä käsittämättömyys tulisi näkyväksi” (Arminen 1989, 169). Arminen ei kuitenkaan kerro tarkemmin lähdeään. Saarisen tapaan hän myös kirjoittaa, että ”HS:n ylempi johto” oli lopettanut keskustelun (Arminen 1989, 169).

³⁰⁸ Kirjoituksen yhteydessä Hirvosen kerrotaan valmistelevan oikeustieteen lisensiaattityötä aiheesta ”Radikaalit strategiat: abolitio ja dekonstruktio” (Hirvonen 1988).

8 KIRJALLISUUSKÄSITYKSET VASTAKKAIN

Edellä olen käsitellyt, analysoinut ja tulkinut tutkimukseni aineistoa yksityiskohtaisesti. Tässä luvussa pyrin hahmottelemaan ja käsittelemään löytämiäni kirjallisuuskäsityksiä yleisemmällä tasolla. Teksteistä löytämäni lausumat toteutuvat niin kirjoitustapoina tai -strategioina kuin teksteissä esitettyinä kirjallisuutta koskevinä kantoina, näkemyksinä, luonnehdintoina ja väitteinä. Näin esimerkiksi lausuma ”kirjallisuus on intertekstuaalista” voi toteutua runsaina tekstienvälisinä viittauksina jossakin tiettyssä tekstissä – tai niiden olemassaolon oivaltamisena – mutta myös vaikkapa väitteenä ”Kaikki kirjallisuus on intertekstuaalista”. Erilaisissa tekstityypeissä kirjallisuuskäsitykset tulevat kuitenkin näkyviin eri tavoin. Kirjallisuuskritiikeissä ne voivat toteutua lähinnä väitteinä ja kannanottoina, kun taas kaunokirjallisuudessa ja esseekirjallisuudessa ne näkyvät myös siinä, millainen kyseessä oleva teksti itse on. Kuten menetelmäluvussa olen esittänyt, hahmottelemani kirjallisuuskäsitykset ovat omia konstruktioitani analysoimieni tekstien pohjalta.

8.1 *Jälkisanossa* kritisoidut kirjallisuuskäsitykset

Siinä missä aiemmat suomalaiset jälkistrukturalismia koskevat kirjoitukset olivat käsitelleet aihetta esitellen teorioita akateemiseen tai journalistiseen tyyliin, *Jälkisanat* käyttää teorioita tiettyihin päämääriin: horjuttaakseen ajan suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin kantavia rakenteita tai suorastaan murskataakseen ne. Tässäkin – eikä vain deleuzeläis-guattarilaisessa – mielessä *Jälkisanat* on kuin kone, ja tuon koneen hyökkäävyyden, ”räjähdyspanosmaisuuuden” tai ”pommimaisuuden” vuoksi sitä on suuri houkutus kutsua ”sotakoneeksi”³⁰⁹

³⁰⁹ Sotakone (*machine de guerre*) on Deleuzen & Guattarin käsite, jonka merkityskenttä on melko laaja. *Mille plateaux’n* mukaan sotakone on valtiolle ulkoinen, ja ”Rihmastossa” Deleuze & Guattari kirjoittavat, että kirja sotakoneena asettuu vastaan kirjaa valtiokoneistona (Deleuze & Guattari 1980, 434; Deleuze 1992b, 30). *Pourparlers*-teoksessa sotakoneen sanotaan olevan viivasommitelma (*agencement linéaire*), joka muodostuu paonviivoille (Deleuze 2003, 50; Deleuze 2005, 40). Deleuze-tuntija François Zoura-

(ks. Saarinen 1987; Kokko 1987). Päämääräänsä *Jälkisanat* pyrkii ainakin kahdella rintamalla; kirja haastaa ajan suomalaisen kulttuurin niin suorasanaisin kannanotoin ja avoimesti pilkkaamalla kuin tavoilla, joilla se on kirjoitettu tai rakentunut.

Jälkisanojen kerroksisuuden vuoksi sen kirjallisuuskäsityksiä arvioitaessa on hyödyllistä tehdä jako ainakin sen esseissä esiin nostettuihin kirjallisuuskäsityksiin ja sen itsensä rakentumisperiaatteissa toteutuviin kirjallisuuskäsityksiin. Nämä tasot limittyvät *Jälkisanoin* usein, koska kirja sekä ottaa suurin väitelausein kantaa tiettyihin kirjallisuuskäsityksiin että toteuttaa osaa niistä omassa kirjoituksessaan. Tämän vuoksi *Jälkisanojen* voi ajatella kommentoivan väitelauseillaan myös omaa rakentumistaan ja toisaalta havainnollistavan kirjoituksellaan esittämiään väitteitä. Tietysti jokainen kirja ilmentää ja tuottaa jonkinlaista kirjallisuuskäsitystä enemmän tai vähemmän tietoisesti, mutta *Jälkisanat* käyttää tiettyihin kirjallisuuskäsityksiin viittaavia kirjoitustapoja varsin ohjelmallisesti.

8.1.1 Realismi ja nationalistisuus

Jälkisanaja on mahdollista lukea monella eri tavalla. Yksi niistä, kenties ilmeisin, on kirjan lukeminen seuraten sen aiheita, joita kehitellään epäjatkuvasti siellä täällä esseekokoelmassa. Kartoittamalla sitä, mitä *Jälkisanoin* kritisoidaan ja miksi, nousee näkyville monia *Jälkisanojen* ilmestymisajan suomalaisen kulttuurin piirteitä ja kirjallisuuskäsityksiä, vaikka ne esitetäänkin *Jälkisanoin* usein kärjistetyssä muodossa.

Kirjallisuutta käsiteltäessä *Jälkisanoin* puhutaan lähinnä romaani- ja esseekirjallisuudesta, mikä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että näihin lajeihin suhtaututtaisiin kirjassa itsestäänselvyyksinä. Pikemminkin päinvastoin; *Jälkisanat* näyttää kyseenalaistavan sekä romaanin että esseen lajirajoja ja jopa koko kirjallisuudenlajeihin perustuvan ajattelun mielekkyyden. Tästä huolimatta kiinnitän kirjallisuuskäsityksiä tarkastellessani huomiota siihen, millaisesta ja mihin lajiin luokitellusta kirjallisuudesta kulloinkin on kyse, sillä eri lajeihin kuuluvilta kirjoilta odotetaan erilaisia asioita ja niihin suhtaudutaan eri tavoin. *Jälkisanojen* kannalta on kiinnostavaa, että esimerkiksi suomalaiselta esseeltä odotettiin todennäköisesti jopa romaania enemmän totuudellisuuden ja johdonmukaisuuden tapaisia asioita.

Suomalaista romaanikirjallisuutta kritisoidaan *Jälkisanoin* ensinnäkin realistisuudesta ja yksitasaisuudesta. Vaikka *Jälkisanojen* yksityiskohtaisen kritiikin kohteina on lähinnä Antti Hyryn kaltaisia modernisteina pidettyjä suomalaisia kirjailijoita ja toisaalta Antti Tuurin tapaisia realisteina pidettyjä kirjailijoita, koskettaa kritiikki suomalaista kirjallisuutta ja suomalaisia kirjailijoita laajemminkin; *Jälkisanoin* mainitaan nimeltä kymmeniä suomalaisia kirjailijoita. Tuuri ja Hyry on valittu *Jälkisanojen* kritiikin kohteiksi siinä mielessä osuvasti, että

bichvilin mukaan kirjailijoiden kohdalla on kiinnostavaa, miksi paonviivalle tempautuneilla kirjailijoilla toistuu mielikuva sodasta (Zourabichvili 2004, 46). Deleuzen & Guattarin sotakoneesta tarkemmin ks. *Mille plateaux'n* luku "1227 - Traité de nomadologie: la machine de guerre" (Deleuze & Guattari 1980, 434–527) ja Zourabichvili 2004, 46–48.

1980-luvun suomalaisen kertomakirjallisuuden kaksi valtavirtaa olivat yhtäältä 1950-modernismin jatkajat ja toisaalta realistisen kerronnan perilliset. *Jälkisanoina* suomalaista realismia ja modernismia käsitellään postmodernismin valossa, mikä oli tuolloin suomalaisessa esseistiikassa ja kirjallisuuskeskustelussa uutta ja ajankohtaista.

Jälkisanojen kannattama postmodernistinen kirjallisuus pyrkii ylittämään modernismin keinot ja päämäärät, ja postmodernistisen kirjallisuuden teoria taas kiinnittää huomiota siihen, että realismin ajatukseen perustuvat kirjalliset keinot ovat kulttuurisia konventioita ja sellaisina yhtä keinotekoisia kuin mitkä tahansa muutkin kirjalliset keinot. Realistinen kerronta ei näin ollen ole lainkaan aidompaa tai autenttisempaa kuin muut ilmaisumuodot. Näistä syistä *Jälkisanojen* toteuttama ja kannattama postmodernismi sopii hyvin realismin ja modernismin haastamiseen.

Jälkisanojen kanssa samansuuntaisia käsityksiä 1980-luvun suomalaisen kirjallisuuden tilasta on esitetty myös *Jälkisanojen* jälkeen. Esimerkiksi Yrjö Varpio on arvellut 1980-luvun suomalaisesta kirjallisuudesta kirjoittaessaan, että nuorempien polvien kirjallista kulttuuria on voinut jossain määrin tukahduttaa 1950-luvun modernismin sukupolven suuri valta kirjallisella kentällä. 50-lukulaiset ovat saattaneet hänen mukaansa olla suomalaisessa kulttuurissa ”sellainen joukko, joka on hallinnut kirjallisuuden kenttää pitkälti ohi vuosikymmenensä”. (Varpio 1991, 9.) Toisesta näkökulmasta tämä voi tarkoittaa sitä, että 1950-luvun modernisteja seuraava polvi joko ei haastanut tai ei onnistunut haastamaan modernismia ainakaan uusien kirjallisten keinoin. Paluuta realismin konventioihin sen sijaan tapahtui. 1950-luvun modernistien sukupolven – jonka modernistisuuden *Jälkisanat* paikoitellen kyseenalaistaa – voidaan laskea *Jälkisanoina* kritisoiduista tai mainituista henkilöistä ainakin Tuomas Anhava, Kai Laitinen, Lassi Nummi ja Veijo Meri.

Toisaalta 1980-luvun suomalaisessa kirjallisuudessa eli yhä vahvana dokumentaarispohjaisen realismin perinne, mistä yhtenä esimerkkinä voidaan mainita Kalle Päätalon (1919–2000) valtavan suosittu kirjallinen tuotanto³¹⁰. Myös ”linnalainen realismi” on noussut tämän tutkimuksen aineistossa esiin puhuttaessa suomalaisesta 1980-luvun kirjallisuudesta (ks. Arminen 1988b). 1960-luvulla niin sanotun osallistuvan kirjallisuuden yksi tärkeä periaate oli ollut pyrkimys dokumentaarisuuteen, ja sitä jatkoi 1970-luvulla kirjallisuuden arkisen realistinen tyyli, johon lienee saatu vaikutteita sosialistisesta realismista (ks. Niemi 1999, 170; Sihvo 1988, 237). Lisäksi suomalaisessa kirjallisessa kulttuurissa oli elänyt Varpion mukaan 1970-luvulta lähtien voimakas kansallisille juurille palaamisen juonne, joka näkyi kansallisten aiheiden korostamisena ja liki nationalismia hipovana Suomi-keskeisyytenä sekä kääntymisenä kohti menneisyyttä niin romaanien aiheissa kuin kirjallisia merkkihenkilöitä etsittäessä (Varpio 1991, 13). 1980-luvun kirjallisia tendenssejä kuvatessaan Varpio mai-

³¹⁰ Varpio mainitsee dokumentaarispohjaisten realistien joukossa myös Hannu Salaman (Varpio 1991, 11). Salaman tuotanto ei kuitenkaan ole pelkästään realistista proosaa. Esimerkiksi Milla Peltonen on kirjoittanut Salaman teosten metafiktiivisistä piirteistä (Peltonen 2005), ja voi olla, että käsitystä 1970-luvun suomalaisesta realismista on mahdollista jossain määrin muutenkin monipuolista.

nitsee myös *Jälkisanat* ja tulkitsee sen pyrkineen mitätöimään kirjallisen kentän vallitsevat arvot tehdäkseen tilaa uudenglaisille kirjallisille periaatteille (Varpio 1991, 10).

Suomalaisten lukemisharrastusta tutkineen sosiologi Kimmo Jokisen mukaan kotimaisen kirjallisuuden kenttä oli vielä vuonna 1989 – siis kaksi vuotta *Jälkisanojen* ilmestymisen jälkeen – pikemmin yhtenäinen kuin eriytynyt. Hän kirjoittaa:

Vaikka kirjailijoiden suosio vaihtelee eri lukijaryhmissä, saman kirjailijan vastaanotossa voi olla huomattavia eroja ja kentältä löytyy varmasti paljon pieniä, toisistaan poikkeavia kirjallisia alakulttuureita, niin mitään selvää merkkiä suomalaisen lukemisen valtavirran ehtymisestä ei ole havaittavissa³¹¹ (Jokinen 1989, 53).

Jokinen arvelee, että suomalaisen yhteiskunnan myöhään jatkunut maatalousvaltaisuus, sen katkaissut nopea teollistuminen ja kirjallisuuden vahva, valtiolisesti tuettu asema kansallisessa kulttuurissa ovat saattaneet olla yhteydessä kirjallisen kentän läpäisevään ”kirjallisuuden on oltava totta” -ajatteluun (Jokinen 1989, 50). Tällä Jokinen viittaa realistisen kirjallisuuskäsityksen vallitsevuuteen 1980-luvun suomalaisessa lukemiskulttuurissa³¹².

Jokinen korostaa suomalaisen kirjallisuuden todenmukaisuusvaatimusta, tai oikeastaan kyse on tarkkaan ottaen lukutavoista, sillä Jokisen tutkimus koskee suomalaisten lukutottumuksia, ei niinkään kirjallisuuskäsityksiä laajemmin. On todennäköistä, että yksi suomalaisten lukijoiden enemmistön kirjallisuusihanteista on ollut todenmukaisuus ja suhde arkitodellisuuteen, kuten Jokinen tutkimuksessaan osoittaa. Kokonaisuutta katsottaessa kuva ei kuitenkaan ole aivan niin yksiulotteinen. Kirjallisuushistoriastamme löytyy teoksia ja kokonaisuuksia, joissa tavoitellaan jotain muuta kuin todenmukaisuutta. On tosin mahdollista, että suomalaiset ovat lukeneet sellaista kirjallisuutta todenvastaavuuden näkökulmasta, jota olisi ollut mahdollista lukea myös toisin.

Kirjailija ja entinen *Nuoren Voiman* päätoimittaja Jyrki Kiiskinen (s. 1963) on muistellut, että 1990-luvun alussa *Nuorta Voimaa* uudistettaessa yhdeksi suureksi ongelmaksi koettiin suomalaisen kirjallisuuden projektin nationalistisuus. Hänen mukaansa nuoremmat kirjoittajat näkivät kirjallisuuden pikemminkin kriittisenä voimana kuin kollektiivisen myytin rakentamisena. Kiiskinen puhuu myös ajan suomalaisen kirjallisuuden ”happikadosta”, joka johtui muun muassa siitä, että vaikutteita haettiin liian suppealta alueelta. (Sinivaara & Arnkil 2008, 48.)

Samassa yhteydessä Kiiskinen kertoo joitain vuosia ennen *Nuoren Voiman* uudistamista ilmestyneen *Jälkisanojen* synnyttäneen suomalaisen kulttuurin muuriin tirkistysaukon, josta oli jo saattanut hieman nähdä, millaisia uudenglaisia lukutapoja totunnaisuuksien ulkopuolella voisi olla. Hänen mukaansa *Jäl-*

³¹¹ Pienistä kirjallisista alakulttuureista kertoo esimerkiksi 1980-luvulla ilmestynyt Odessa-kustantamon Perikato-sarja, jossa julkaistiin muun muassa Burroughsin ja Tony Jacksonin kirjoja.

³¹² Sosiologi Risto Alapuro on puolestaan kirjoittanut suomalaisen kulttuurin ”totuusfiksaatiosta” artikkelissaan ”Ensimmäinen ja toinen aste”. Alapuro mainitsee artikkelissaan myös *Jälkisanat*. (Alapuro 1997, 185.)

kisanoille onkin annettava täysi tunnustus muun muassa siitä, että se oli ”raivannut ryteikköön tietä”. (Sinivaara & Arnkil 2008, 48.) Myös tämä – ehkä satunnaiselta vaikuttava – esimerkki vahvistaa *Jälkisasiassa* esitetyn kritiikin osuvuutta ja kertoo osaltaan myös siitä, että *Jälkisanat* on vaikuttanut tuleviin kirjailijoihin ja kirjoittajiin ja heidän kirjallisuuskäsityksiinsä.

8.1.2 Mimeettisyys ja kommunikoivuus

Jälkisasiassa niin suomalaisten essee- ja romaanikirjailijoiden kuin lukijoidenkin sanotaan kannattavan sellaista kirjallisuuskäsitystä, jonka mukaan kirjallisuuden kielen ja rakenteiden on oltava mahdollisimman yksinkertaisia, yksiselitteisiä ja ymmärrettäviä, jotta kirjallisuuden sisältö tai sanoma välittyisi mahdollisimman aitona tai väärentämättömänä ja jotta kaikki ymmärtäisivät lukemaansa kirjallisuutta ”oikein” (ks. esim. JS, 112–113 ja 152–155). *Jälkisasien* analyyseissa suomalainen kantaaottava kirjallisuus näyttäytyy ilmaisukeinoiltaan alkeellisina teksteinä, jotka tulevat tietämättään kannattaneeksi vastustamiaan asioita. Esseekirjallisuudessa yksiselitteisen, ymmärrettävän ja yksinkertaisen kielenkäytön ihanteet näkyvät hyvin esimerkiksi *Jälkisasiassa* pilkatun Paasilinnan hyvän esseen kriteereissä, joita olen käsitellyt edellä³¹³.

Jälkisasiassa esitetään, että yksinkertaisuuden, yksiselitteisyyden ja ymmärrettävyyden vaatimus on tyypillinen myös suurelle osalle suomalaista romaanikirjallisuutta, ja tällaista käsitystä kritisoidessa *Jälkisasiassa* puhutaan kommunikoivuudesta; *Jälkisasien* mukaan suomalaisessa tulkintayhteisössä korostuu se, että kirjallisuuden oletetaan olevan kommunikoivaa (JS, 110–111). *Jälkisasiassa* kommunikoivuus viittaa siis lähinnä kirjallisuuden kielen ja rakenteiden yksiselitteisyyteen ja sellaiseen uskoon, että moni lukija tai mahdollisesti jopa kaikki lukijat voisivat ymmärtää lukemansa tekstin samalla tavalla. Tällaisessa käsityksessä on jälkistrukturalismin näkökulmasta monia ongelmia, kuten logosentrinen lukeminen, kielen monimerkityksisyyden ja lukijoiden sekä lukemistilanteiden erilaisuuden sivuuttaminen³¹⁴. *Jälkisasiassa* kommunikoivuus asetetaan vastakkain semioottisen horjutuksen kanssa, johon *Jälkisasien* taas voidaan sanoa perustuvan (ks. JS, 111).

Jälkisasien väitteet herättävät pohtimaan kommunikoivuutta ja sen taustalla olevaan kommunikaatiota. Kirjallisuudentutkimuksessa on usein viitattu Roman Jakobsonin esittämään kommunikaatiomalliin. Sen pohjalta kirjallisuutta voidaan pitää kommunikaationa, jonka eri ulottuvuuksia on mahdollista tar-

³¹³ *Jälkisasiassa* Paasilinnan edustaa suomalaista kirjallisuutta ja kulttuuria yleisemmin, ja siksi käytän myös tässä Paasilinnan käsityksiä yhtenä esimerkkinä suomalaisessa kirjallisuudessa vallinneista käsityksistä.

³¹⁴ Brian G. Chang kirjoittaa, että Derridan ajatusta merkityksen ratkeamattomuudesta ei aina ole ymmärretty riittävän radikaalisti. Hänen mukaansa Derrida ei tarkoita ajatuksellaan sitä, että kielellisiä merkkejä painotetaan eri tavoin riippuen ideologiasta, luokasta, maantieteellisistä eroista tai historiasta. Derrida ei myöskään toista Hans-Georg Gadamerin väitettä siitä, että tekstin merkitys ei koskaan tyhjene selittämällä tai että horisonttien sulautuminen lukiessa synnyttää aina uuden ymmärryksen tradition muuttuvan kontekstin takia. Sen sijaan Chang korostaa, että Derrida viittaa ratkeamattomuudella siihen, että merkitys on pohjimmiltaan aina määrittelemätön. (Chang 1996, 203–204.)

kastella. Mallia sovelletaan siten, että kommunikaatiossa lähettäjänä toimii kirjailija, vastaanottajana lukija ja viestinä on kirjallinen teos. Huomiota voidaan kiinnittää viestin koodiin eli kieleen tai kirjallisiin keinoihin, kontaktiin eli kirjaan yhteyden mahdollistavana esineenä tai kontekstiin eli ympäröivään yhteiskuntaan. (Jakobson 1987.)

Ajatusta kirjallisuudesta kommunikaationa on mahdollista kyseenalaistaa jälkistrukturalistisesti. Esimerkiksi Derridan ajattelun näkökulmasta Jakobsonin malli ainakin osittain problematisoituu. Derrida kirjoittaa kommunikaatiosta esimerkiksi ”Allekirjoitus tapahtuma konteksti” -esseessään. Hänen mukaansa kirjoitusta (sen tavanomaisessa merkityksessä) pidetään tai on pidetty yleisesti kommunikaationa, jolla on esittävä eli representationaalinen luonne, ja tämä on hänen mukaansa ollut myös koko filosofian historian kanta (Derrida 2003b, 277–279). Derrida kuitenkin kyseenalaistaa kirjoituksen kommunikaatioluonteen sanomalla logosentrismiä kritisoiden, että ”kirjoituksena kommunikaatio (jos tästä sanasta halutaan pitää kiinni) ei ole merkityksen siirron väline, aikomusten ja tarkoitusten vaihtoa, diskurssia eikä tietoisuuksien kommunikaatiota”. Sen sijaan hän näkee ”polysemiaan palautumattoman disseminaation” puhkaisevan kommunikaation käsitettä tavallisesti hallitsevan semanttisen horisonin. (Derrida 2003b, 299.) Tästä näkökulmasta kirjallinen teos ei siis ole tietoisuuksien välisen kommunikaation väline.

Brian G. Chang käsittelee kommunikaation mahdollisuutta ja mahdottomuutta Derridan ajattelun valossa teoksessaan *Deconstructing Communication. Representation, Subject, and Economies of Exchange* (1996). Hän kirjoittaa João Nataliin viitaten perinteisen kommunikaatioteorian liiallisesta ”positiivisuudesta”, ja esimerkkinä hän käyttää Jakobsonin mallia. Chang kritisoi teoriaa muun muassa erilaisten häiriöiden huomiotta jättämisestä ja huomauttaa myös, että malli asettaa kommunikaation ihanteeksi, normiksi ja päämääräksi ymmärtämisen. Hän kritisoi Jakobsonin mallia myös siitä, että siinä kommunikoivien subjektien oletetaan olevan olevan ennalta olemassa ennen osallistumistaan kanssakäymiseen. Lisäksi kommunikaation oletetaan etenevän lineaarisesti lähettäjältä vastaanottajalle, lähettäjän oletetaan koodaavan viestin ja vastaanottajan taas kaiun omaisesti dekodeavan sen. (Chang 1996, 173–174, 177–178.)

Myös Lyotard, jonka ajattelun kaikuja *Jälkisanoista* voidaan lukea, on kirjoittanut taiteen kommunikoivuudesta esseessään ”Vastaus kysymykseen: mitä postmoderni on?”. Hänen mukaansa taiteilijoille tulee joka taholta – muun muassa kulttuuripolitiikasta ja taide- ja kulttuurimarkkinoilta – neuvoja. Niiden mukaan taiteilijoiden olisi tarjottava sellaisia teoksia, joiden aiheet sopivat kohdeyleisölle ja jotka on toteutettu siten, että yleisö ymmärtää, mistä niissä puhutaan ja mitä niillä tarkoitetaan. Lyotard kytkee tämän vaatimukseen myös siitä, että olisi hyvä, jos yleisö vielä saisi jonkin verran lohtua ymmärtämistään ja hyväksymistään teoksista. Lyotard suhtautuu vaatimukseen taiteen kommunikoivuudesta kriittisesti muun muassa siksi, että kun taiteelta vaaditaan kommunikoivuutta, vallanpitäjät voivat hänen mukaansa helpommin suosittelaa, valikoida ja levittää ”oikeanlaisia” kuvia yleisölle. (Lyotard 1986a, 149–151.)

Törmäyskurssille *Jälkisoissa* hahmoteltu kommunikoivuutta korostava kirjallisuuskäsitys joutuu etenkin vaikeaselkoisena tai vaikeasti avautuvana pidetyn kirjallisuuden kanssa, jollaista kokeellinen ja avantgardekirjallisuus tyypillisesti on. Törmäys voi johtaa paitsi tällaiseen kirjallisuuteen kohdistuvaan ymmärtämättömyyteen myös sen väheksymiseen ja torjumiseen. Yksi esimerkki tästä on jo aiemmin esille tullut Pekka Tarkan kanta, jonka mukaan ranskalainen uusi romaani on snobismia (ks. Tarkka 1985b).

Tätä aihetta käsitellään *Jälkisoissa* erityisesti Pulkkisen ja Lahtelan romaanien lukemisen yhteydessä, sillä *Romaanihenkilön kuoleman* kriitikoita syytetään siitä, että he eivät olleet ymmärtäneet teoksen metafiktiivisyyden merkitystä ja *Hallitsijan* jälkisanat kirjoittanutta Tarkkaa taas siitä, että tämä ei ollut ymmärtänyt Lahtelan teosta. Molemmista esseissä suomalaisten lukijoiden lukemista kriisiytetään törmäyttämällä vanhoja lukutapoja uusiin postmodernismin estetiikan mukaisiin lukutapoihin.

8.1.3 Humanismi ja antihumanismi

Yksi keskeinen *Jälkisojen* kritiikin kohde on humanismi, jota kirjassa kritisoidaan moneen otteeseen. Tämä näkyy ensinnäkin siinä, miten *Jälkisanat* kyseenalaistaa tekijöidensä intentionaalisuuden läsnäolon kirjoitetussa tekstissä. Humanismin vastaista kritiikkiä esitetään kuitenkin myös aivan suorasanaisesti etenkin von Wrightin ja Paasilinnan esseistiikkaa käsittelevissä esseissä ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” ja ”Terve järki ja murtomaasukset: Erno Paasilinnan antidelirium”.

Tässä yhteydessä humanistinen kirjallisuuskäsitys kytkeytyy erityisesti käsitykseen siitä, mikä on kirjallisuuden tehtävä. Käsityksen mukaan kirjallisuuden on perustuttava humanismin ihanteisiin, kuten ihmisen tietoisuuteen, järkevyyteen, korkeaan moraaliin ja edistysuskoon. Kärjistäen voi sanoa, että humanistisen kirjallisuuskäsityksen mukaan hyvää kirjallisuutta on kirjallisuus, jonka tarkoituksena on parantaa maailmaa, ja siihen ovat oletettavasti pyrkineet esimerkiksi *Jälkisoissa* kritisoidut von Wright ja Paasilinna. *Jälkisoissa* von Wrightin humanismia luonnehditaan kuitenkin ”tyhjöpäiseksi trivialiteeteilla terrorisoimiseksi” (JS, 19), ja Paasilinnaa nimitetään ”suomalaisia humanismilla terrorisoivaksi tietokoneeksi”, joka toistaa automaattistuneesti humanismin koodeja (JS, 70).

Jälkisanat kritisoi sekä suomalaista essee- ja romaanikirjallisuutta että niiden harrastajia (näennäis)humanistisista periaatteista. Paasilinnan esseistiikkaa käsittelevän *Jälkisojen* esseen mukaan Paasilinnan humanismiin kuuluu kirjallisuuden moraalinen arvottaminen, sillä Paasilinnan mukaan hyvä kirjallisuus on aina eettisesti korkeatasoista (JS, 78; Paasilinna 1984, 10). Toisaalta ”Markku Lahtelan Hallitsija ja suomalainen odotushorisontti” - ja ”Vastaanottoa rimojen alta” -esseiden mukaan myös suomalaisia romaanikirjallisuuden lukijoita ohjaavat näennäishumanistiset moraaliset säännöt. Lahtela-esseen mukaan suomalainen lukija pyrkii automaattisesti tuomitsemaan kirjallisuudessa havaitsemansa moraalittomiksi tulkitsemansa seikat vaivautumatta ajattelemaan niiden merkitystä teoksessa (JS, 113). *Romaanihenkilön kuolemaa* koskevan *Jälkisojen*

esseen mukaan Pulkkinen romaaniin kirjoittaneet suomalaiset kriitikot taas uskoivat, että kaikki suomalaiset vastaanottajat kokevat taideteoksen ja moraalilinen samalla tavalla ja jopa että taideteoksen olisi ilmennettävä kaikille yhteistä moraalialia (JS, 152). Esimerkiksi *Jälkisaanoissa* parjattu Paasilinnan kirjallisuuskäsitys on tällä kannalla.

”Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat” -esseessä suomalaista humanismia edustaa Tarkka, jonka ajatukset kirjallisuudesta ”inhimillisenä vaihtoehtona” tehdään *Jälkisaanoissa* naurettaviksi pyrkimällä osoittamaan niiden vanhanaikaisuus verrattuna Barthesin vuodelta 1957 peräisin olevaan ajatukseen, jonka mukaan kirjallisuudeksi ei enää riitä tyylin ja humanismin (tai oikeastaan ihmisyyden) yhdistelmä (JS, 139; ks. Barthes 1994, 133). Tämä on yksi niistä tavoista, joilla *Jälkisaanoissa* asettuvat vastakkain humanistinen ja antihumanistinen kanta.

Tarkkaan ottaen *Jälkisanat* kritisoi suomalaista kulttuuria automaattistuneesta humanismista, ja yhtenä sen päämääränä näyttää olevan totunnaisten ajattelutapojen ravisteleminen ja lukijoiden provosoiminen ajattelemaan asioita uusista näkökulmista ja uusilla tavoilla. *Jälkisaanojen* mukaan automaattistuneen humanismin totunnaisiin kaavoihin perustuva tuomitseminen ei edellytä kriittistä ajattelua eikä asioiden harkitsemista tapauskohtaisesti, minkä vuoksi kaavamainen tuomitseminen ei ole osoitus kriittisestä älykkyydestä vaan mekaanisesta toistosta, joka voi johtaa kyseenalaisiin seurauksiin. Tästä näkökulmasta automaattistunut suomalainen humanismi ei ole eettisesti kovinkaan korkeatasoista moraalialia.

Humanismin vastaisuudessaan *Jälkisanat* tukeutuu nimeltä mainiten kahteen ranskalaiseen jälkistrukturalistiin, Foucault'hon ja Baudrillardiin, mutta antihumanismi on olennainen osa strukturalismia ja jälkistrukturalismia yleisemminkin. Esimerkiksi Derrida on kirjoittanut aiheesta esseessään ”Les fins de l'homme” (1972). Luc Ferryn ja Alain Renaut'n mukaan ranskalainen antihumanismi oli ollut yhtäältä reaktiota 1900-luvun suuriin virheisiin – natsismiin ja kolonialistiseen imperialismiin – joihin yhtenä syyllisenä pidettiin nimenomaan modernia humanismia valistuksen ihanteineen. Toisaalta antihumanismi oli vastalause ranskalaisen humanismin pikkuporvarillisuuden ideologialle (Ferry & Renaut 1990, xii-xiii, xxvi).

Humanismi voidaan ymmärtää monella eri tavalla, ja *Jälkisaanoissakin* mainitaan von Wrightin humanismin lisäksi marxilainen, psykoanalyttinen ja eksistentiaalinen humanismi (JS, 28). Von Wrightin mukaan humanismi on renessanssista juontuva, eurooppalaiselle kulttuurille tärkeä elämänsäkönsä, jossa keskeistä on ajatus ihmisestä kaiken mittapuuna ja toisaalta totuuden itseisarvon tunnustaminen (Wright 1981, 16, 23). Yleisemmin humanismin voi sanoa perustuvan ajatukseen ydinihmisyydestä tai yleisistä olemuksellisista piirteistä, joiden avulla ihmistä voidaan määritellä ja ymmärtää. Marxilaisessa muodossaan humanismi nojaa vieraantumisen, epäautenttisuuden ja esineistämisen tapaisiin käsitteisiin pyrkiessään selittämään tavallisen elämän kieroutumista tai katoamista. Humanismin mukaan historia on ihmisajattelun ja -toiminnan tulosta, minkä vuoksi tietoisuuden, toiminnan, valinnan, vastuulli-

suuden ja moraalisen arvon kategorioita ei voida erottaa ihmisyydestä. (Soper 1986, 11–12.)

1900-luvun eurooppalaisessa ajattelussa myös antihumanismi on saanut erilaisia muotoja (Ferry & Renault 1990, xi-xii). Ranskalaisen 1900-luvun jälkipuolen antihumanismin katsotaan usein perustuvan pitkälle marxilaisen strukturalistin Louis Althusserin antihumanistiseen Marx-tulkintaan teoksessa *Pour Marx* (1965), mutta sen varhaisempia muotoja voidaan löytää aikaisemmastakin ajattelusta (ks. Soper 1986, 12). Antihumanismiin kuuluva kritiikki, joka kohdistuu moderniin välineelliseen järkeen ja subjektin määrittelemiseen tietoisuudeksi ja intentionaalisuudeksi, juontuu niin nietscheläis-heideggerilaisista kuin marxilaisistakin juurista³¹⁵ (Ferry & Renault 1990, xii). Ihmisen ”purkamisesta” tai ”kuolemasta”, joista strukturalistinen antropologi Claude Lévi-Strauss ja Foucault kirjoittivat 1960-luvulla, tuli ranskalaista ajattelua hallitseva piirre kuitenkin vasta 1970-luvulla (Soper 1986, 12).

Antihumanismin mukaan humanismi on ideologista, ja humanismin ideologinen asema on selitettävä suhteessa tiettyjen historiallisten ajanjaksojen ajattelujärjestelmiin (Soper 1986, 12). Marxilaisen ajattelun näkökulmasta esimerkiksi se, että arvostetaan jonkinlaista abstraktia ”ihmistä yleensä”, peittää näkyvistä luokkaerot (Ferry & Renault 1986, xi-xii). Antihumanismi vastustaa myös valistuksen totuuteen, järkeen ja tieteelliseen edistykseen sitoutumista (Soper 1986, 15). Antihumanismissa ei kuitenkaan ole kyse ihmisen vastaisuudesta tai pyrkimyksestä barbariaan ja epäinhimillisyyteen, vaan antihumanistit – ja *Jälkisanat* – vastustavat pikemminkin humanismin liiallista näiiviutä, joka oli käynyt ilmeiseksi viimeistään toisen maailmansodan myötä (ks. Ferry & Renault 1990, xxv, xxviii). *Jälkisanojen* mukaan humanismi on lisäksi suomalaista kulttuuria latistavaa terroria, ja tässä väitteessä voidaan kuulla kaikuja Steinbockin kirjoituksista (ks. Steinbock 1981, 350).

8.2 *Jälkisanojen* kirjallisuuskäsitykset

8.2.1 Jälkistrukturalismi

Jälkisanojen lukeminen pelkästään suorana, kielellisesti läpinäkyvänä kulttuurikritiikkinä ei tee oikeutta kirjan kerroksisuudelle. Vaikka *Jälkisanat* kritisoi aikansa suomalaista kulttuuria varsin suorasukaisesti, se näyttää pyrkivän kirjoitustavoillaan myös muuhun kuin sisällön mahdollisimman yksiselitteiseen ja

³¹⁵ Marxilaisista juurista mainittakoon Max Horkheimerin ja Theodor W. Adornon *Valistuksen dialektiikka*, jossa kritisoidaan valistuksen ja edistysajattelun kääntöpuolia, kuten esimerkiksi rationaalisuuden ylivaltaa ja ihmisen vieraantumista luonnosta. Horkheimer ja Adorno kytkevät yhteen teknistieteellisen rationaalisuuden ja humanismin kirjoittaessaan, että: ”Kyseessä on valistuksen jatkuva itsetuho, jota rautaiset fasistit tekopyhästi suosittelevat ja humanisuuden notkeat asiantuntijat liikoja miettimättä toteuttavat” (Horkheimer & Adorno 2008, 13). Horkheimer ja Adorno antavat tässä siis ymmärtää, että humanismi liian kriittikittömästi toteuttaa humanisuuden näkökulmasta varsin kyseenalaisia asioita.

läpinäkyvään välittämiseen, mikä saattaa tehdä lukukokemuksesta ristiriitaisen. Ajatukseni perustuu paitsi siihen, miten *Jälkisanat* on kirjoitettu, myös *Jälkisanoina* esitettyyn tällaisen kirjallisuuskäsityksen suorasanaiseen kritiikkiin esimerkiksi esseessä ”Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat”, jossa suomalaista kirjallisuuskritiikkiä kritisoidaan seuraavasti:

Teoreettisen ja esteettisen pätevyyden tilalla on intuition sopivuus ja tyylin unettavuus. Näillä valmiuksilla jokainen teksti redusoidaan teokseksi, kieleltään ja kirjoitukseltaan merkityksettömäksi kulutuksen kohteeksi. *Teksti luetaan läpinäkyväksi uskottellun ilmaisun läpi sisältöinä*, tulkintaa tarvitaan vain sisältöjen sopeuttamiseen kriitikon käsityskyvyn tasolle. (JS, 146, kursivointi A. H.)

Kun *Jälkisanojen* esipuheessa ja äskeisen lainauksen kaltaisissa kohdissa annettuja luvuvihjeitä seurataan, on lukijan otettava huomioon kirjan jälkistrukturaaliset ja postmodernistiset kirjoitusstrategiat, kuten merkityksiä horjuttavien ilmausten käyttö, runsaat tekstienväliset yhteydet ja itseviittaavuus, joiden tarkoituksena on estää lukijaa tekemästä liian yksiulotteisia tulkintoja tai lukemasta kirjaa kysymättä kirjan ja siinä käsiteltyjen reaali maailman ilmiöiden suhdetta.

Jälkisanojen merkityksiä horjuttavia ilmauksia ovat esimerkiksi sen monimerkityksiset nimet *Jälkisanat* ja *Sianhoito-opas*, joiden monet merkitykset horjuttavat koko *Jälkisanojen* tulkintaa. Kaksiosaisen nimen valossa kirja näyttää jakautuneen skitsofrenisesti kahtia, mutta koska kumpikin nimi itsessään on monimerkityksinen, voi kirja saada jo niiden perusteella lukuisia erilaisia merkityksiä, jos kirjojen nimien yhtenä funktiona pidetään sitä, että ne ohjaavat lukijan tulkitsemista. Kirjojen ja muidenkin taideteosten nimet ovat toki varsin yleisesti monitulkitsevia, mutta *Jälkisanojen* nimet ovat tavallistakin monimerkityksellisempiä. Lisäksi esimerkiksi ”terrori” ja ”terrorismi” saavat *Jälkisanoina* monia merkityksiä.

Jälkisanojen tekstienvälisyys on mahdollista käsitteellistää monella eri tavalla. Yhtäältä kyse on esseelajille tavanomaisesta tekstienvälisyydestä, sillä esseissä käsitellään usein jotain aikaisempaa tekstiä, tai niiden kimmokkeena saattaa olla jokin varhaisempi teksti (Riikonen 1990, 29–30). Tällaisia *Jälkisanojen* suhteita muihin teksteihin voidaan käsitellä esimerkiksi genetteläisittäin ymmärretyn palimpsestin käsitteen avulla, ja niiden luonnetta voidaan analysoida tarkemmin Genetten metatekstuaalisuuden käsitteen avulla³¹⁶. Kun *Jälkisanaja* luetaan palimpsestinä, monen esseiden nähdään kirjoittavan jonkin tietyn tekstin tai joidenkin tiettyjen tekstien päälle; esimerkiksi ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” kirjoittaa von Wrightin tiettyjen teosten, Kunnaksen artikkelin ja Niiniluodon von Wright -kritiikkien päälle, ”Terve järki ja murto- maasukset” Paasilinnan *Yksinäisyyden ja uhman* päälle, ”Taide ja terrorismi” Steinbockin tiettyjen teosten ja toisaalta Olli Jalosen kirjallista terrorismia koskevien käsitysten päälle ja ”Vastaanottoa rimojen alta” *Romaanihenkilön kuolemaa* koskevien kritiikkien ja Forsblomin artikkelin päälle.

³¹⁶ Lisäksi tässä tutkimuksessa on sivuttu lyhyesti Genetten peritekstin käsitettä (ks. tämän tutkimuksen luku 5.1).

Jälkisanojen tekstienvälisyyttä voidaan katsoa myös rihmaston näkökulmasta, jolloin *Jälkisanat* yhdessä monien muiden tekstien kanssa muodostaa elimettömän ruumiin. Samassa teoreettisessa viitekehyksessä *Jälkisanat* voidaan käsitteellistää myös koneeksi, jolloin kiinnostavaa on ennen kaikkea se, minkä muiden koneiden kanssa *Jälkisanat*-kone toimii. *Jälkisanat* käyttää hyväkseen myös kristevalais-bartheslaista ajatusta anonyymistä intertekstuaalisuudesta viittailemalla muihin teksteihin usein jopa suorien sitaatein käyttämättä kuitenkaan lainausmerkkejä tai mainitsematta lähdetietoja. Koska *Jälkisanat* haastaa tulevat kriitikonsa tunnistamaan lainauksia, sen voidaan ajatella muuntaneen ajatuksen anonyymistä intertekstuaalisuudesta eräänlaiseksi tekstuaaliseksi piiloleikiksi.

Kun kirjaa ajatellaan elimettömänä ruumiina tai anonyymien intertekstuaalisuuden tapaan tekstinä, kyseenalaistuu sellainen käsitys, jonka mukaan kirjalla on jokin sulkeumaa edellyttävä "itse". Ajatus kirjasta elimettömänä ruumiina korostaa sen merkitystä, mitä on sen "ulkopuolella", jota olemme tottuneet ajattelemaan kirjan sisäpuoleksi tai "itseksi". Intertekstuaalisuuden näkökulmasta kaikki teksti taas on osa yleistä tekstuaalista kudosta, ja kaikella kirjoituksella on väistämättä suhde edeltäviin, ympäröiviin ja myös tuleviin kirjoituksiin. Ja vaikka rajattaisiinkin jokin kirjan "itse" esimerkiksi kirjan materiaalisuuden perusteella – jolloin kirjan itseviittaavuus tarkoittaisi sitä, että kirja viittaa sivuilleen ja kansiinsa painettuun kirjoitukseen – tämän ei tarvitse tarkoittaa sitä, että kirja ei voisi sen lisäksi viitata myös ulkopuolelleen. *Jälkisanat*, kuten monet muutkin tekstit, tekee juuri näin.

Jälkisanat muodostaa suhteita piilotetusti esimerkiksi *Punk-akatemiaan*, sillä vaikka *Jälkisanat* puhuu *Punk-akatemian* teoksen nimeä ei mainita *Jälkisanoiden* kertaakaan. Tällaiset enemmän tai vähemmän vaivihkaiset metatekstuaaliset elementit lisäävät *Jälkisanojen* merkitysten horjuvuutta, sillä kun lukija tiedostaa tekstin lainailevan, muuntelevan ja parodioivan ilmi tuomattomia taustatekstejä, käy kirjan merkityksen ja päämäärän tulkitseminen epävarmaksi. Tällaisen menettelyn yhtenä tarkoituksena on kenties koetella tai huvittaa lukijoita, mutta sen muita tarkoituksia voivat olla pyrkimys rikkoa illuusio tekstin yhtenäisyydestä tai saada aikaan kirjallisia *déjà vu*- tai paremminkin *déjà lu*-kokemuksia. *Jälkisanoiden* on kuitenkin myös ilmi tuotuja viittauksia muihin teksteihin, joista saatetaan ilmoittaa niin kirjoittaja, otsikko, ilmestymisaika kuin -paikkakin.

Jälkisanojen itseensä viittaavia huomautuksia on runsaimmin sen esipuheissa, mutta niitä on upotettu myös muihin esseisiin. Huomautukset antavat lukijalle vihjeitä siitä, millainen kirja *Jälkisanat* on ja miten sitä kannattaa lukea. Vihjeet antavat ymmärtää, että *Jälkisanat* on esimerkiksi kirja, joka tuo esille kirjallisia keinojaan ja rakentumisensa ehtoja, minkä vuoksi sitä ei pitäisi pystyä lukemaan moralisoiden yksiselitteisessä suhteessa sitä ympäröivään todellisuuteen. Huomautukset antavat myös ymmärtää, että *Jälkisanat* on kirja, jolle on turha etsiä yhtä oikeaa merkitystä. Runsaat tekstienväliset suhteet, merkityksiä horjuttavat ilmaukset ja itseensä viittaavat huomautukset saavat aikaan sen, että *Jälkisanojen* lukeminen vain suorana kulttuurikritiikkinä ja Eskelisen ja Leh-

tolan henkilökohtaisina mielipiteinä ei ole asianmukaista teorioiden näkökulmasta. Jotkin *Jälkisanoin* esitetyt väitteet ovat suoraa lainaa esimerkiksi ranskalaisilta teoreetikoilta, ja tämän lisäksi *Jälkisanat* kommentoi aikaisempaa suomalaista kirjallisuutta metatekstuaalisesti esimerkiksi liioitellen ja muunnellen, usein ironiseen sävyyn.

8.2.2 Jälkistrukturalistinen tyyli

Vaikka *Jälkisanat* käyttää jälkistrukturalistisia kirjoitusstrategioita, se on tyyllitään monessa suhteessa erilainen kuin ranskalaisten jälkistrukturalistien teokset. *Jälkisanat* on esimerkiksi paljon herjaavammin kirjoitettu kuin mikään ranskalaisten jälkistrukturalistien teksteistä. Siinä käytetään myös monia manifestinomaisia retorisia keinoja, kuten kriitikoiden ja lukijoiden ivallista puhuttelua ja kriitikoille esitettyjä suoria haasteita. Lisäksi *Jälkisanoin* ennakoidaan kirjan vastaanottoa ja myös tematisoidaan kirjan lukijat. Tästä huolimatta on kiinnostavaa tarkastella lyhyesti sitä, mihin *Jälkisanojen* käyttämät jälkistrukturalistit pyrkivät tyyleillään ja mitä merkitystä sillä voi olla *Jälkisanoin* lukiessa.

Yhtenä esimerkkinä voidaan tarkastella Barthesia, jonka kirjoittamaan esseeseen kirjoituksen nolla-asteesta *Jälkisanoin* viitataan. Esseessään Barthes kirjoittaa tyylistä ja esittää, että kirjailijan olisi "sitouduttava" kirjoituksen muodolla, ei sisällöllä. Barthes tarkoittaa kirjoituksella tässä yhteydessä jotain jo olemassa olevaa, instituution kaltaista kirjoitusmuotoa, jota hän luonnehtii myös kirjailijan ja yhteiskunnan väliseksi suhteeksi. Jotta päästäisiin tilanteesta, jossa kirjoittaja omaksuu jonkin jo olemassa olevan kirjoituksen ja asettuu näin jonkin vallitsevan järjestyksen puolelle, olisi lähestyttävä kirjoituksen nolla-astetta, jossa on vain tyylejä. (Barthes 1993b, 25 ja 41.) *Jälkisanojen* kenties vaikeasti avautuvat ja suomalaisen esseistiikan valtavirrasta poikkeavat kirjoitustavat on mahdollista tulkita pyrkimykseksi päästä eroon Barthesin hahmottelemasta institutionaalisesta kirjoituksesta.

Derrida puolestaan kirjoittaa tyylin tärkeydestä esimerkiksi teoksessaan *Épérons/Spurs*, jonka alaotsikko on "Les styles de Nietzsche". Derridan omakin kirjoitustyyli on tunnetusti omaperäinen. Rudy Steinmetz korostaa tutkimuksessaan *Les styles de Derrida* (1994) Derridan kirjoitustyylin merkitystä vastakkaisena sellaiselle filosofian kirjoittamisen tavalle, jossa kirjoitus pyritään alistamaan läpinäkyvyyden periaatteelle (Steinmetz 1994, 12–13). Hieman Barthesin tapaan Derrida korostaa tyylin merkitystä jopa sisällön kustannuksella kirjoittaessaan *Éperons/Spursissa*, että "valloilleen pääsee kysymys tyylistä ja kirjoituksesta, kaikkia sisältöjä, teesejä ja merkityksiä voimakkaampi kysymys kannustavasta (*épéronnante*) toiminnasta"³¹⁷ (Derrida 1979, 106). Toisin kuin Barthesin ja Derridan tyyliä koskevien käsitysten mukaan, *Jälkisanoin* ei kuitenkaan ole mieltä lukea vain siitä näkökulmasta miten se on kirjoitettu, vaan yhtä tärkeää on myös se, mistä *Jälkisanoin* kirjoitetaan. Olennainen on lisäksi näiden kahden lukutavan välinen paikoitellen ristiriitainen suhde *Jälkisanoin* luettaessa.

³¹⁷ Suom A. H.

Kysymys tyylistä on tärkeä myös Deleuzelle ja Guattarille. *Anti-Oidipuksen* ilmestymisen aikoihin Deleuze ilmaisi halunsa luoda uuden tyylin. Nietzscheen nojaten hän määritteli sitä, millainen voisi olla uudenlainen kirja, joka ei tyytyisi perinteisiin koodeihin. Aihetta käsittelevässä esseessään ”Nomadinen ajattelu” Deleuze kirjoittaa:

Yhtä lailla ajattelussaan kuin kirjoituksissaan Nietzsche pyrkii koodien hajottamiseen, ei suhteellisen purkamisen mielessä, joka koostuisi vanhojen, nykyisten tai tulevien koodausten tulkitsemisesta, vaan koodien täydellisen hajottamisen mielessä – päästää läpi jotakin, joka ei ole koodattavissa, sotkea kaikki koodit. Ei ole kovinkaan helppoa saattaa kaikkia koodeja epäkuntoon, ei edes kielen ja kirjoittamisen kaikkein yksinkertaisimmalla tasolla³¹⁸. (Deleuze 1992a, 11.)

Deleuze & Guattari kokeilivat tämántapaista tyyliä *Anti-Oidipuksessa* ja ehkä etenkin *Mille plateaux’ssa*. Myös *Jälkisanat* rikkoo monia ilmestymisaikansa koodeja. Se kyseenalaistaa vakiintuneita käsityksiä kirjallisuudenlajeista sekä tieteellisen ja taiteellisen kirjoittamisen välisestä erosta. Se horjuttaa oletuksia totuudesta, merkitysten yksiselitteisyydestä ja päämäärien johdonmukaisuudesta. Lisäksi *Jälkisanat* haastaa koko 1980-luvun suomalaisen kulttuurin tuolloin yleisesti tiedossa olleen konsensushenkisyden rikkomalla rajusti ajan käytöskoodeja ja jättämällä kunnioittamatta suomalaisen kulttuuri-instituution hierarkioita ja nokkimisjärjestystä.

Jälkistrukturalismin kuuluvan tietoisien uudenlaisten kirjoitustapojen et-sinnän voi nähdä juontuvan ainakin osittain Nietzscheen pyrkimyksestä taistella kielellisin keinoin kielen kivetymistä vastaan – Blomstedtin sanoja lainatakseni – mikä antaa poikkeavalle kielenkäytölle eettisen tai poliittisen sävyn. Myös Nietzscheen perehtyneellä Martin Heideggerilla kielen merkitys filosofian tekemisessä oli korostunut etenkin myöhäistuotannossa, mutta myös jo *Olemises-sa ja ajassa* (1926). Heidegger puolestaan vaikutti jälkistrukturalisteista erityisesti Derridaan. (Kupiainen 2001, vii; Rockmore 1995, 130, 135, 140, 142, 145–147.)

Kirjoitustavan merkitys korostuu, kun otetaan huomioon, miten jälkistrukturalismi painottaa ajattelun ja kielen kiinteää yhteyttä. Silloin uudenlaiset tavat kirjoittaa ja lukea tarkoittavat myös uudenlaisia tapoja ajatella. *City*-lehteen *Jälkisanaja* koskevan kritiikin kirjoittanut Saarinen näkikin *Jälkisanajien* jälkistrukturalistisuuden poliittisena, koska jos sallitaan vain yksi oikea tapa käyttää kieltä – joka on *City*-lehden kriitikon mukaan Suomessa ”siistien mallilaatikoiden kieltä” – määritellään samalla yksi ainoa oikea tapa ajatella. (Saarinen 1987.)

Tästä näkökulmasta on kiinnostavaa, että jälkistrukturalismi eroaa kielenkäytön ja kielikäsitteiden osalta merkittävästi analyttisestä filosofiasta ja siihen sitoutuneesta tieteenihanteesta, mikä on yksi *Jälkisanajoissa* käsitellyistä aiheista. Analyttisen filosofian kielikäsitteistä ja kielenkäytön tapoja kritisoidaan suoranaisesti esimerkiksi ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset” -esseessä. Yksi suomalaisen kulttuurin ongelma on *Jälkisanajien* näkökulmasta myös analyttisen filosofian kyvyttömyys käsitellä tietynlaisia filosofisia on-

³¹⁸ Lainauksen alkukielisessä versiossa käytetty sana *brouiller*, joka kääntyy tässä muotoon ’saattaa epäkuntoon’, voitaisiin yhtä hyvin suomentaa sanalla ’sekoittaa’.

gelmia, mikä nostetaan esiin von Wrightin esseistiikkaa kritisoitaessa (JS, 18). *Jälkisanat* esittää mannermaisen ajattelun ja analyttisen filosofian välisen eron kärjistettynä. Vaikka tässäkin tutkimuksessa tyydytään vain karkeaan jakoon näiden välillä, tarkoituksena ei ole väittää jaon olevan oikeasti – ainakaan nykyään – niin ylittämätön kuin *Jälkisanat* ehkä antaa ymmärtää.

Yleistäen voi sanoa, että analyttinen filosofia pyrkii kielen ja käsitteiden yksiselitteisyyteen, mistä ääriesimerkki on logiikan kieli. Analyttisessä filosofiassa keskeistä on pätevä argumentointi, ja hyvän argumentoinnin tunnusmerkkejä ovat Pentti Määttäsen mukaan käsiteanalyysi, selkeys, ymmärrettävyys, yksikäsitteisyys, johdonmukaisuus ja ”kernaasti myös loogiseen asuun pukeminen”. Analyttisen filosofian pyrkimyksenä on kirjoittaa niin yksiselitteisesti, että lukija voi ymmärtää lukemansa vain yhdellä – oikealla – tavalla. (Määttänen 1995, 178.)

Logiikan kieltä pidetään analyttisessä filosofiassa metakielenä suhteessa kohdekieleen, jota sen avulla pyritään tarkastelemaan. Jälkistrukturalismi sen sijaan kyseenalaistaa jaon meta- ja kohdekieleen, mikä mainitaan niin *Jälkisananoissa* kuin eräissä siitä kirjoitetuissa kritiikeissä. Analyttiseen filosofiaan kuuluvan loogisen positivismin mukaan on myös asianmukaista pyrkiä selvittämään lauseiden totuusarvoja tietyin säännöin. Jälkistrukturalismi sitä vastoin kyseenalaistaa niitä perusteita, joiden pohjalta jotakin voidaan väittää totuudeksi.

Jälkisananoissa analyttisen filosofian kielikäsitys näyttää rinnastuvan suomalaisiin kirjallisuuskäsityksiin, joissa korostuvat *Jälkisananojen* mukaan yksiselitteisyyden ja totuudellisuuden vaatimukset. Kun sekä ajan suomalaista filosofiaa että kirjallisuutta näyttävät ohjaavan samat periaatteet, näyttäytyy *Jälkisananojen* esiin nostama kokemus ajan suomalaisen kulttuurin yksinäisyydestä ymmärrettävänä.

8.2.3 Postmodernistinen avantgarde

Olen moneen otteeseen todennut *Jälkisananojen* olevan postmodernistinen, mutta *Jälkisananojen* esipuheita analysoivassa luvussa esittämäni kysymykseen *Jälkisananojen* mahdollisesta metaesseistisyydestä en kuitenkaan ole vielä tarttunut. Kuten olen jo usein maininnut, postmodernistisen fiktion yhtenä ehtona pidetään usein metafiktiivisyyttä, ja siksi postmodernistisen esseistiikan yhtenä ehtona on mahdollista pitää metaesseistisyyttä. Rinnastus ei ole aivan ongelmaton, koska fiktio- ja esseekirjoittamisen konventiot ovat niin erilaiset, mutta on joka tapauksessa kiinnostavaa pohtia, mitä metaesseistisyys voisi *Jälkisananojen* kohdalla tarkoittaa.

Siinä missä metafiktiivisyydelle on olennaista, että fiktio kiinnittää lukijan huomion tekstin fiktiivisyyteen ja keinotekoisuuteen ja pohtii fiktion kirjoittamisen ehtoja, voi metaesseistisyys tarkoittaa sitä, että essee kiinnittää lukijan huomion tekstin esseistisyyteen ja keinotekoisuuteen ja pohtii esseiden kirjoittamisen ehtoja. Näin *Jälkisanat* tekeekin. Ensinnäkin se kiinnittää lukijan huomion tekstiin kirjoituksena muun muassa typografisin keinoin. *Jälkisanat* myös viittaa taajaan itseensä antamalla lukuohjeita ja vihjeitä omasta rakentumisestaan. Li-

säksi se kritisoi suomalaisia lukijoita siitä, että he lukevat tekstiä kuin se olisi läpinäkyvää ja kuvaisi suoraan todellisuutta.

Jälkisanat kiinnittää lukijan huomion esseistisyyteensä myös kyseenalaisyttämällä ja venyttämällä tietyissä esseissään suomalaisen esseekirjoittamisen konventioita muun muassa vaikeatajuisuudellaan ja monimerkityksisyydellään. On kuitenkin syytä pysähtyä miettimään, mitä *Jälkisanojen* esseistisyys oikeastaan tarkoittaa. Vastausta lienee turha hakea tekstien lyhydestä tai ”kirjoittelomaisuudesta”, joita esimerkiksi *Kirjallisuuden sanakirja* tarjoaa esseen määritelmäksi (ks. Hosiaisuus 2003, 216). Sen sijaan kiinnostavampaa on kiinnittää huomio esseelajin joustavuuteen, sen kokeilevaan luonteeseen, vaikeaan määrittelyyn ja tekstienvälisyyteen, joita myös voidaan pitää olennaisina osina esseen määritelmää (ks. Korhonen 1998, 13–14; Riikonen 1990, 16, 29). Kun *Jälkisanojen* esseistisyyden ymmärretään koostuvan tämän tapaisista tekijöistä, sen metaesseistiset piirteet voivat saada lukijan pohtimaan esseitä ja kyseenalaisyttamaan vakiintuneita käsityksiämme siitä, mitä esse on tai voi olla. Tämän lisäksi yhtenä *Jälkisanojen* metaesseistisenä piirteenä voidaan pitää myös sitä, että *Jälkisanoina* kirjoitetaan runsaasti muista esseistä ja niiden kirjoittamisesta, analysoidaan niitä ja pohditaan niiden rakentumisen tapaa.

Metaesseistisyytensä lisäksi *Jälkisanat* on postmodernistinen siinäkin mielessä, että se ottaa osaa postmoderniin ongelmanasetteluihin myös teoreettisella ja yhteiskunnallisella tasolla. Kun postmodernismi ymmärretään tämän tutkimuksen alussa annettua määritelmää laajemmin sekä tietyiksi kriittisiksi yhteiskunta-, taide- ja kirjallisuusteorioiksi että postmodernistiseksi kaunokirjallisuudeksi, voidaan *Jälkisanoina* pitää erilaisten postmodernismien kohtaupaikkana.

Jälkisanoina on lisäksi lukuisia erilaisissa postmodernismipiirteiden listoissa mainittuja piirteitä. Tästä näkökulmasta *Jälkisanojen* katkelmallista ja epäjatkuvaa argumentointia voidaan pitää postmodernistisena, samoin tapaa, jolla se sekoittaa niin sanottua korkeakulttuuria ja tv-sarjojen ja punkrockin tapaista kaupallista tai alakulttuuria (ks. Jameson 1986, 229). Runsasta leikkiä tekstienvälisillä suhteillakin voi pitää postmodernistisena. Itse asiassa *Jälkisanat* käyttää niin kattavasti erilaisia postmodernismille tyypillisinä pidettynä keinoja, että kirjaa voidaan pitää jonkinlaisena postmodernismin ”sianhoito-oppaana”.

Jälkisanojen postmodernistisista piirteistä erityisesti metaesseistisyys herättää kysymyksiä kirjan ja sitä ympäröivän todellisuuden suhteista. Esimerkiksi waugh’laisittain ymmärretty postmodernistinen käsitys kirjan ja maailman suhteesta on sellainen, että postmodernismi kyseenalaistaa kirjan – erityisesti realistisen romaanin – suoran viittaussuhteen ympäröivään todellisuuteen mutta ei kiistä kuitenkaan jonkinlaisen kirjan ja maailman välisen suhteen olemassaoloa. Sen sijaan kirjan ja todellisuuden suhde on postmodernismin näkökulmasta monimutkainen, ja juuri tämän monimutkaisuuden postmodernismi usein haluaa nostaa esiin. (Ks. Waugh 1984, 2.) Tästä näkökulmasta *Jälkisanojen* voidaan ajatella kyseenalaistavan postmodernistisillä piirteillään kirjan suoran viittaussuhteen ympäröivään todellisuuteen, minkä tarkoituksena voi olla lukijan herätteleminen pohtimaan kirjallisuuden ja todellisuuden suhdetta. Toisaalta kyse

on lukijan hämmäntämisestä: mikäli lukija tunnistaa *Jälkisanojen* postmodernistiset piirteet, käy vaikeaksi lukea kirjaa pelkästään suorana tai kielellisesti läpinäkyvänä omaa aikaansa suomivana kulttuurikritiikkinä.

Muun muassa postmodernistisuutensa vuoksi *Jälkisanat* oli 1980-luvun Suomessa avantgardea³¹⁹, mitä ei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta tuotu kirjan aikalaisvastaanotossa esiin³²⁰ (esim. Hynninen 1988, 46). Avantgardistisella taiteella tarkoitetaan usein tiettyjä 1900-luvun alkupuolen taidesuuntia – kuten futurismia, dadaa ja surrealismia – mutta väljemmin ottaen termillä viitataan moniin muihinkin taiteellisiin liikkeisiin, yksittäisiin taiteilijoihin tai taide-teoksiin, jotka ovat pyrkineet rikkomaan vakiintuneita ilmaisumuotoja ja horjuttamaan porvarillisia käytäntöjä ja tapoja ajatella. Irmeli Hautamäen mukaan avantgardeen kuuluvat perinteisen tyylin vastustaminen ja uuden ilmaisun etsiminen, kulttuurinen oppositioasema ja poliittisuus (Hautamäki 2003, 10–11), mutta kahta jälkimmäistä ei aina pidetä välttämättöminä avantgarden ominaisuuksina.

Yhtenä uudemmissa avantgardeliikkeistä on pidetty esimerkiksi 1970-luvun brittiläistä punkia, ja *Jälkisanojen* näkökulmasta on olennaista myös, että 1980-luvulla avantgardesta puhuttiin nimenomaan postmodernismin yhteydessä. Esimerkiksi Lyotard, jonka postmodernia koskevia kirjoituksia ilmestyi suomeksikin 1980-luvun puolivälissä, käyttää avantgarden ja postmodernin ylevän käsitteitä liki synonyymisesti³²¹. (Ks. Hautamäki 2003, 10–11, 13; Lyotard 1986b; Waugh 1984, 10.) Avantgarden teorioita on kuitenkin monia erilaisia, ja avantgarde-sanallakin viitataan erilaisiin ilmiöihin. Esimerkiksi taiteen ja poliittisuuden suhde vaihtelee erilaisissa avantgardea koskevissa näkemyksissä, mutta jokaisen avantgardeksi kutsutun ilmiön on kuitenkin oltava oman alansa uudistavaa etujoukkoa³²². Vaikka jotkut ovat olleet valmiita pitämään muun muassa situationisteja viimeisenä avantgardeliikkeenä (ks. Pyhtilä 1999, 39), nimitetään monia uudempiakin ilmiöitä avantgardeksi; esimerkiksi monia mediataiteen ilmiöitä voidaan pitää aikamme avantgardena.

Richard Kostelanetzin mukaan (kirjallisen) avantgarden tulee täyttää seuraavat ehdot. Avantgarden on ylitettävä oman aikansa taiteelliset konventiot olennaisella tavalla, jolloin se ottaa selkeästi etäisyyttä vallitseviin käytäntöihin. Tämän ehdon *Jälkisanat* täyttää, sillä se ylittää aikansa suomalaisen esseistiikan keinot ja käytännöt jälkistrukturalismillaan ja postmodernismillaan.

³¹⁹ Postmodernismin lisäksi *Jälkisanajoista* tekevät avantgardistisen muun muassa sen jälkistrukturalistiset kirjoitusstrategiat, šklovskimainen vaikeutus ja jopa sen punk-asenne, jotka kaikki ovat ehkä olleet avantgarden keinoja jo aiemmin mutta jotka yhdessä ovat kuitenkin uusia piirteitä suomalaisessa esseistiikassa.

³²⁰ *Jälkisanaja* ei käsitellä myöskään syksyllä 2007 ilmestyneessä Vesa Haapalan kirjoittamassa suomalaista kokeellista kirjallisuutta koskevassa artikkelissa (ks. Haapala 2007). Artikkelin ilmestyi ensimmäisessä suomenkielisessä kokeellista ja avantgardekirjallisuutta koskevassa yleisesityksessä *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*, jonka ovat toimittaneet Harri Veivo ja Sakari Katajamäki. Teoksen päättävässä ”Avantgarden aikamaantiedettä” -liitteessä *Jälkisanat* kuitenkin mainitaan.

³²¹ Lyotard käyttää nimenomaan ”postmoderni”-termiä, ei ”postmodernismia”.

³²² Avantgarde kuuluu myös sotilasterminologiaan, jossa se tarkoittaa ’kärkijoukkoa’. Tässäkin mielessä *Jälkisanojen* sotakonemaisuus sopii yhteen sen avantgardistisuuden kanssa.

Toisekseen siihen, että avantgardeteos saavuttaa suurimman mahdollisen yleisönsä, kuuluu Kostelanetzin mukaan yleensä huomattavasti aikaa. Tämä johtuu siitä, että avantgardetaide on haastavuutensa vuoksi luonteeltaan vaikeasti lähestyttävää tai vaikeasti hyväksyttävää. Vaikka *Jälkisanat* myi ilmestyessään paljon ollakseen jälkistrukturalistinen esseekokoelma, kirjasta kirjoitettujen kriittikkien perusteella arvioituna kirja oli suurelle osalle aikalaislukijoista vaikeasti lähestyttävä ja vaikeasti hyväksyttävä. Siitä huolimatta *Jälkisanoihin* on sittemmin viitattu suomalaisessa kulttuurikeskustelussa tasaisin väliajoin. (Kostelanetz 1982, 3–4.)

Kolmanneksi avantgarde innostaa Kostelanetzin mukaan usein seuraajia tuleviin, mahdollisesti pitemmälle kehitettyihin taiteellisiin pyrkimyksiin. (Ks. Kostelanetz 1982, 3.) Vaikka *Jälkisanoidella* ei ole suoranaista seuraajaa eikä sen vaikutuksia ole helppo kattavasti arvioida, kirja on kuitenkin vaikuttanut myöhempiin kirjoittajiin tietyistä 1990-luvun alun uudistusmielisistä runoilijoista lähtien (ks. Sinivaara & Arnkil 2008, 48).

8.2.4 Terroristinen kirjallisuuskäsitys

Jälkistrukturalismiin ja postmodernistiseen avantgardeen liittyy läheisesti myös aktiivinen nihilismi. Se näkyy *Jälkisanoidessa* yleisenä asenteena ja esimerkiksi dekonstruktiivisina ja skitsoanalyttisinä luku- ja kirjoitustapoina, mutta myös provosoivana kielenkäyttönä, joka tekee kirjasta voimakkaan affektiivisen. Lisäksi *Jälkisanat* näyttää yhdistävän kirjallisuuden ja terrorismin kirjalliseksi terrorismiksi erityisesti ”Taide ja terrorismi” -esseessä mutta myös muualla *Jälkisanoidessa*.

Postmodernistinen avantgarde, jälkistrukturalismi ja aktiivinen nihilismi yhdistyvät *Jälkisanoidessa* kirjallisuuskäsitykseksi, jota nimitän *Jälkisanojen* hengessä terroristiseksi, sillä *Jälkisanoja* luonnehditaan sen takakannessa ”verbaaliterorismiksi”. *Jälkisanojen* kohdalla terroristinen kirjallisuuskäsitys tarkoittaa *Jälkisanojen* kielellistä ja rakenteellista kokeellisuutta, kulttuurista oppositioasemaa ja tietynlaista eettisyyttä ja poliittisuutta, joita toteutetaan kirjassa jälkistrukturalististen luku- ja kirjoitustapojen ja toisaalta punk-asenteen keinoin aktiivisen nihilismin murskaavassa mutta kulttuuria uudistavassa hengessä.

Voimakas affektiivisuus tai provosoivuus näkyy *Jälkisanoidessa* esimerkiksi alatyylisenä, hävyttömänä tai pelleilevänä kielenkäyttönä etenkin esseissä ”Lakritsipenis ja omenansyönnin ammattilaiset”, ”Poliisikoulun reputetut” ja ”Kirjallisuuden tutkimus ja opetus”. Kärjistävää ja herjaavaa tyyliä käytetään kuitenkin usein myös muualla *Jälkisanoidessa*. Provosoivalla ja herjaavalla ja siksi mahdollisesti loukkaavalla kielenkäytöllään *Jälkisanat* koettelee esimerkiksi Paasilinnan peräänkuuluttamaa eettisyyttä tai korkeaa moraalia, joita tämä piti hyvän esseen välttämättömänä edellytyksenä (ks. Paasilinna 1984, 10). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että *Jälkisanat* ei noudattaisi minkäänlaista etiikkaa, sen eettisyyden kriteerit vain ovat toisenlaiset.

Lyotardiin tukeutuen eroa paasilinnalaisen ja *Jälkisanojen* etiikan välillä voidaan hahmotella seuraavasti. Lyotardin mukaan perinteisiin ilmaisumuotoihin – etenkin yhtenäisyyden, yksinkertaisuuden ja kommunikoitavuuden

ihanteisiin nojaavaan realismiin – tukeutuvat taiteilijat hyväksyvät käsityksen yleisesti hyväksytystä ”oikeasta muodosta” ja asettuvat kannattamaan olemassa olevaa järjestystä. Tämä on myös Barthesin ajatus ”Kirjoituksen nolla-asteessa”. Tähän periaatteeseen perustuvan taiteen synnyttämiä ”oikeanlaisia” kuvia ja tekstejä tarjotaan Lyotardin mukaan ihmisille lääkkeeksi heidän kokemaansa ahdistukseen ja masennukseen. Tällainen taide pyrkii olemaan mahdollisimman ymmärrettävää ja helppotajuista, jotta vastaanottaja voisi vain joko hyväksyä tai hylätä sen ja saada helposti mahdollisen lohdutuksen. (Lyotard 1986a, 149–151.) Paasilinnan esseetä koskevien periaatteiden voidaan sanoa sijoittuvan Lyotardin kritisoiman käsityksen alueelle.

Lyotardin mukaan avantgardistiset taiteilijat sen sijaan epäilevät edeltäjiltään oppimiaan hyvin tuoreitakin maalaustaiteen ja kerronnan sääntöjä, jotka näyttäytyvät heille helposti ”petoksen, viettelemisen ja vakuuttamisen välineinä” ja siksi epätosina. Sen vuoksi taiteilijoiden, jotka eivät halua asettua puolustamaan olemassa olevaa, on etsittävä uusia ilmaisukeinoja, vaikka he eivät tavoittaisikaan suurta yleisöä ja sen ymmärrystä. (Lyotard 1986a, 149.) *Jälkisanat* etsii uusia ilmaisukeinoja nimenomaan esseistiikan alueella: terroristisella kirjallisuuskäsityksellään *Jälkisanat* haastaa suomalaisen esseistiikan ja kantaaottavan kirjallisuuden perinteet ja pyrkii luomaan uudenlaisia kirjoittamisen, ajattelemisen ja kannanottamisen tapoja. Keskeisessä osassa on pyrkimys horjuttaa suomalaisessa kaunokirjallisuudessa ja esseistiikassa vallinnutta kommunikoivuuden ihannetta; yksiselitteisyyttä, selkeyttä ja argumentoinnin huolellista päättelemistä esseen lopussa.

Lyhyesti sanottuna *Jälkisanat* siis puolustaa jälkistrukturalistisia, postmodernistisia ja terroristisia kirjallisuuskäsityksiä ja vastustaa (näennäis)humanistista, teorianvastaista, mimeettistä ja kirjallisuuden kommunikoivuutta korostavaa kirjallisuuskäsitystä. (Näennäis)humanismia *Jälkisanat* vastustaa paitsi suomimalla sitä aivan suorasanaisesti myös käyttämällä anti-humanistista teorioita. Mimeettistä kirjallisuuskäsitystä *Jälkisanat* vastustaa paitsi pilkkaamalla aivan avoimesti myös käyttämiensä postmodernististen kirjallisten keinojen avulla. Kirjallisuuden kommunikoivuuksiin vastaan *Jälkisanat* asettuu niin väitelausein kuin omalla vaikeaselkoisuudellaan. Kritisoimaansa suomalaisen kirjallisuuden tai kulttuurin yksinäisyyttä se puolestaan vastustaa moniäänisyydellään, joka syntyy muun muassa *Jälkisanan* runsaista tekstienvälisistä suhteista. *Jälkisanan* ”sotakoneen” kaksoisstrategia näyttää siis toimivan monella eri tasolla.

Jälkisanat asettuu niin muodollaan kuin sisällöllään kritisoimansa suomalaisen kirjallisuuden perinnettä vastaan haastamalla suomalaisen kirjallisuuden käsitykset. Aivan erityisesti kritiikki kohdistuu ”60-lukulaisiin”, heidän poliittisen radikaaliutensa näennäisyyteen, kirjallisten keinojensa perinteisyyteen ja viimeistään 1970-luvulla tapahtuneeseen poliittiseen jähmettymiseen. Kun otetaan huomioon, mikä kirjallisuuden asema oli ollut kansallisvaltiollisessa ajattelussa ja mikä se oli osin vielä 1980-luvun yhtenäiskulttuurissakin, *Jälkisanat*

hyökkää paitsi suomalaista kirjallisuutta myös koko suomalaista valtavirtakulttuuria ja sen periaatteita vastaan³²³.

8.3 Vastaanoton kirjallisuuskäsitykset

Aikalaiskriitikot lukivat *Jälkisanoja* monella tavalla; avantgardekirjallisuuden puolustuksena, herjakirjoituksena, kulttuurikriittisenä provokaationa, uuden tieteellisen paradigman ohjelmajulistuksena ja uudenlaisena esseetaiteena. Vaikka kirjaa pidettiin joissain arvosteluissa avantgardena, *Kulttuurivihkoissa* jopa ”tekstuaalisena avantgardismina”, *Jälkisanojen* omia rakentumisperiaatteita ei juurikaan tuotu arvosteluissa esiin. Kirjallisuuskäsitysten näkökulmasta *Jälkisanoja* koskeva keskustelu oli vastaanotossa itse asiassa melko suppeaa.

Kuten *Jälkisanat*, myös sen vastaanotto vaikuttaa joka tapauksessa kiinnostavalta esimerkiksi avantgarden kannalta katsottuna. Avantgardea määriteltäessä viitataan usein siihen, että avantgardeteos saattaa uusilla ilmaisukeinoillaan aikalaiskriittikin kriisiin, kun vallalla olevat arvioimisen kriteerit osoittautuvat teoksen arvioimiseen sopimattomiksi tai riittämättömiksi. Useimpien kriitikoiden valossa *Jälkisanat* on juuri tällaista avantgardea.

Jälkisanojen vastaanotossa teosta arvioitiin paitsi kirjallisuuskäsitysten näkökulmasta myös niin sanotusti ulkokirjallisin seikoin. Monessa tapauksessa *Jälkisanoja* vastustettiin, ja perusteluiksi mainittiin useammin omia *Jälkisanoihin*, siinä käytettyihin teorioihin tai sen tekijöihin kohdistuvia mielipiteitä, ennakkoluuloja ja väärinkäsityksiä kuin seikkoja, jotka olisivat olleet kriitikoiden mukaan kannatettavampia, mikä lienee tavallista kirjallisuuskritiikissä. Osittain tämän vuoksi läheskään jokaisesta käsitellystä arvostelusta ei nouse esiin nimenomaan niiden taustalla olevia kirjallisuuskäsityksellisiä seikkoja. Siitä huolimatta niissä esiintyvät muut lausumat voivat olla tämän tutkimuksen näkökulmasta kiinnostavia; on esimerkiksi kiinnostavaa tarkastella sitä, millaisia olivat vastaanoton torjuntapuheen retoriset keinot.

Jälkisanoja eivät arvostelleet kaikkein tavanomaisimmat tai odotuksenmukaisimmat kriitikot. Melko ymmärrettävästi monet *Jälkisanosta* kirjoittaneista kriitikoista olivat sellaisia, jotka oli mainittu syystä tai toisesta *Jälkisanossa*. Kenties silmiinpistävin poikkeus tästä oli *Helsingin Sanomien* kriitikko Tarkka, joka antoi *Jälkisanat* ulkopuoliselle kriitikolle arvosteltavaksi. Ainakin tämä *Helsingin Sanomien* menettely nostettiin esiin muissa *Jälkisanosta* kirjoitetuissa arvosteluissa (esim. Kankaanpää 1988; Heiskala 1988).

Yksi kiinnostava piirre *Jälkisanojen* vastaanotossa on myös se, että huomattavan moni asiantuntevimmista kritiikeistä tuli kirjallisuusinstituution tai akateemisen maailman laidoilta tai niiden ulkopuolelta (esim. Hynninen 1988 ja Hänninen 1988). Tämänkaltaiset kriitikot eivät olleet millään tavoin vakiintuneessa tai arvovaltaisessa asemassa sen paremmin ajan yliopisto- kuin kirjalli-

³²³ Alapuron mukaan Suomen yhtenäiskulttuuri oli tosin murtunut jo ennen 1980-luvun loppua (Alapuro 1997, 188).

suusinstituutiossakaan. Heillä oli kuitenkin *Jälkisanojen* tapaisen kulttuurikritiikin arvioimisen kannalta tärkeää tiedollista pääomaa. Esimerkiksi *Kulttuurivihkojen* ja *Jyväskylän ylioppilaslehden* kaltaisissa julkaisuissa saattoi myös olla suurimpia päivälehtiä helpompi saada julki kirjallista eliittiä kritisoivaan kirjaan myönteisesti suhtautuvia kritiikkejä.

Jälkisanosta julkaistiin toki myös muita teoreettisesti varsin asiantuntevia arvosteluita, jollaisia ovat esimerkiksi Risto Heiskalan arvio *Tiede & edistyksessä* ja Esa Saarisen arvio *City*-lehdessä. Edellä mainituista kritiikeistä nämä eroavat ainakin kriitikoiden aseman vuoksi: Heiskala oli tuolloin Suomen Akatemian tutkimusassistentti ja Saarinen tunnettu filosofian tohtori. He olivat siis verrattain vakiintuneissa asemissa. *Tiede & edistyksellä* oli myös tietty akateeminen asema, mutta *City*-lehti ei ollut aikansa arvovaltaisimpia julkaisuja.

Siinä missä mainitut, tavallista asiantuntevammatt arviot olivat pääasiassa myönteisiä, olivat suurimmissa sanomalehdissä julkaistut *Jälkisanoja* koskevat kritiikit melko kielteisiä. Näyttää myös siltä, että kirjallisuusinstituutiossa korkeassa asemassa olevat kriitikot suhtautuivat *Jälkisanoihin* muita kriitikkoja kriittisemmin. (Esim. Tammi 1987 ja Makkonen 1987.) Lisäksi he antoivat kritiikeissään ymmärtää tuntevansa *Jälkisanojen* teoreettisen taustan ehkä paremmin kuin tosiasiallisesti kritiikkien perusteella arvioituna tunsivatkaan. *Turun Sanomien* Peltonen taas on esimerkki suuren päivälehdessä kriitikosta, joka ei tuntenut *Jälkisanoina* käytettyjä teorioita mutta ei toisaalta myöskään esittänyt tuntevansa.

Jälkisanojen vastaanotto herättää monia kiinnostavia kysymyksiä kirjallisuuskritiikin etiikasta. Yksi kiinnostava kysymys on esimerkiksi se, onko hyväksyttävää esittää hallitsevansa kritiikin kannalta keskeisiä asioita, jos ei niitä tosiasiallisesti tunnekaan. Tai onko arveluttavaa kirjoittaa arvostelu kirjasta, jonka lähtökohtia ei ymmärrä, jos tämän kuitenkin tuo kritiikissä rehellisesti esille? Entä koskevatko samat periaatteet kaikkia kriitikoita ja tulisiko niiden koskea, eli ovatko esimerkiksi ammattikriitikot ja sivutoimiset kriitikot tässä suhteessa samassa asemassa? Onko niin, että julkaisun arvovalta lisää kriitikon vastuuta?

Se, miten näihin kysymyksiin vastataan, riippuu paljon siitä, millaisena kirjallisuuskritiikin asema nähdään. *Jälkisanoina* kirjallisuuskritiikkiä pidetään vähintäänkin analysoimisen arvoisena, mitä perustellaan muun muassa sillä, että kirjallisuuskritiikin sanotaan ohjaavan laajan lukijakunnan lukemista (JS, 152). Tästä näkökulmasta kirjallisuuskriitikko toimii siis jonkinlaisena esimallilukijana. Kun kirjallisuuskritiikin merkitys nähdään näin painavana, korostuvat vallankäyttöön ja etiikkaan liittyvät kysymykset.

Käsitykset kirjallisuuskritiikin merkityksestä kuitenkin vaihtelevat. Esimerkiksi kustantamoiden näkökulmasta kirjallisuuskritiikki voi olla myyntiä mahdollisesti lisäävä mainos. Kirjallisuuskriitikot itse taas voivat olla taipuvaisia kiistämään vallankäytön mahdollisuutensa tai ainakin sen, että vaikutus olisi välttämättä sen suuntaisen kuin kriitikko toivoo. Tämä käy ilmi esimerkiksi aiemmin käsitellystä Pekka Tarkan haastattelusta. (Ks. Hyvönen 1990, 33–34.) Kirjallisuuskritiikin kentällä on monenlaisia toimijoita, eikä yhtenäistä, kaikkien tuntemaa tai noudattamaa säännöstöä ole olemassa.

Tämän tutkimuksen taustalla on näkemys kirjallisuuskritiikin merkityksellisyydestä, mistä kertoo jo sekin, että olen käyttänyt paljon tilaa *Jälkisanojen* vastaanoton analysoimiseen. Tutkimuksessani kirjallisuuskritiikkien merkitys korostuu niissä toteutuvien ja tuotettujen diskursiivisten tietomuotojen takia ja sen vuoksi, että pidän kirjallisuuskritiikkiä yhtenä paikkana, jossa kirjallisuuskäsityksistä kamppaillaan. Käsitteiseni mukaan kriitikon valta ja vastuu kasvavat arvovallan lisääntymisen myötä. Vaikka kirjallisuuskriitikot eivät välttämättä aina voi esimerkiksi suoranaisesti vaikuttaa kirjamyyntiin, voi arvovaltaisimpien lehtien kritiikeillä olla huomattava vaikutus esimerkiksi kirjailijan tai jonkin kirjallisuudenlajin yleiseen arvostukseen.

8.3.1 Torjunnan retoriset keinot *Jälkisanojen* vastaanotossa

Jälkistrukturalismiin ja kokeelliseen kirjallisuuteen oli suhtauduttu suomalaisessa kulttuurikeskustelussa penseästi jo ennen *Jälkisanoja*, mitä olen käsitellyt edellä. Teorioihin ja kokeelliseen kirjallisuuteen kohdistuva ennakkoluuloisuus ja penseys nousi esiin myös osassa *Jälkisanosta* kirjoitettuja kritiikkejä. Vastaanoton vastahankaisuus ei ilmene *Jälkisanosta* kirjoitetuissa kritiikeissä välttämättä suoranaisena *Jälkisanoihin*, teorioihin tai avantgardekirjallisuuteen kohdistuvana vihamielisyytenä vaan myös ennakkoluuloina ja vähättelynä. Osa arvosteluiden voimakkaasta kritiikistä voi toisaalta johtua *Jälkisanojen* provosoivasta sävystä, johon jotkut kriitikot koettivat ehkä vastata samalla mitalla.

Yksi toistuva vähättelyn muoto on myös Eskelisen ja Lehtolan pojittelu *Jälkisanosta* kirjoitetuissa kritiikeissä (esim. Jama 1987; Ojajarju 1988; Wiberg 1988). Paikoin *Jälkisanoja* vähätellään myös kyseenalaistamalla joko teoksen kirjoittajien teoreettinen tietämys (Lahti 1988) tai halveksimalla teoksessa käytetyt teorioita (Wiberg 1988; Anhava 1988). Tietyissä kritiikeissä *Jälkisanat* pyritään mitätöimään esimerkiksi korostamalla kirjan aiheuttamaa mediakohua teoksen itsensä kustannuksella (Makkonen 1987; Anhava 1988), kiistämällä teoksen kuuluminen millekään niistä aloista, joille se voisi kuulua (Tammi 1987) tai leimaalla teos pelkäksi ”teinihassutteluksi” (Niklander 1987).

Yksi toistuva retorinen torjunnan keino on *Jälkisanojen* ja sen soveltaman dekonstruktion kytkeminen uskonnolliseen fanaattisuuteen joko viittaamalla ”perisuomalaiseen hihhulihenkeen” (Makkonen 1987) tai ”ilottomaan uskonnollisuuteen” (Kanerva 1988). *Jälkisanojen* jälkistrukturalistisuus koetetaan saat-taa ristiriitaiseen valoon väittämällä teoksen dekonstruktivisuuden olevan julistavaa tai ehdotonta ja johtavan totaalisuuteen tai jopa totalitarismiin (Makkonen 1987; Tammi 1987).

Yksi näkyvimmistä torjunnan keinoista *Jälkisanojen* vastaanotossa on kuitenkin jälkistrukturalismin leimaaminen vanhanaikaiseksi jo ennen kuin sitä juurikaan tunnettiin Suomessa (Makkonen 1987; Tammi 1987). Runsas vanhanaikaisuus-argumentointi vaikuttaa *Jälkisanojen* vastaanotossa tosin vahvasti enenaikaiselta, sillä vielä nykyäänkin – yli 20 vuotta *Jälkisanojen* ilmestymisen jälkeen – jälkistrukturalistiset teoriat ja niiden johdannaiset ovat yhä käytössä niin suomalaisessa kuin kansainvälisessäkin akateemisessa keskustelussa. Vastaanotossa *Jälkisanoja* moitittiin myös liiallisesta vierasperäisten sanojen käyt-

tämisestä, ja kirjan kirjoittajien väitettiin ”liimautuneen” käyttämiinsä teorioihin (Peltonen 1987).

Lisäksi esimerkiksi koko *Kanavan* kritiikkiä leimaa voimakas ennakkoluuloisuus ja vähättely: lehden kriitikon mukaan *Jälkisanojen* kirjoittajilla ei ole mitään asiaa. Derrida koetetaan tehdä siinä naurunalaiseksi käyttämällä yhteydestään irrotettua Derrida-lainausta ja mitätöimällä koko ranskalainen filosofia. (Wiberg 1988.) Yhtä hatarin perusteluin ja yhtä vahvoin ennakkoluuloin dekonstruktion teilaa myös *Parnasson* Anhava kritiikissään, jossa on kyse jo miltei tietämättömyydellä ylpeilemisestä, josta *Jälkisanoinssakin* puhutaan (JS, 150).

8.3.2 Dekonstruktioita vai dekonstruktionismia?

Kun *Jälkisanoin* kirjoitettuja kritiikkejä tarkastellaan kirjallisuuskäsitysten näkökulmasta, niistä monessa nousee esiin niin sanottu dekonstruktionistinen kirjallisuuskäsitys, jota arvosteluissa sekä puolustetaan että kritisoidaan. Viitataan nimityksellä dekonstruktion amerikkalaistuneeseen versioon erotuksena Derridan dekonstruktiosta.

Outi Pasanen oli kirjoittanut ennen *Jälkisanoin* *Synteessin* Derrida-erikoisnumerossa siitä, että dekonstruktionismi on ongelmallista sen vuoksi, että se edellyttää ajatuksen tekstin itseriitaisuudesta ja sulkeumasta (Pasanen 1985a, 3). Kuten olen esittänyt, tätä tulkintaa on ehkä mahdollista kyseenalaistaa. Analyysissäni olen joka tapauksessa osoittanut, että ajatus tekstin itseriitaisuudesta ja sulkeumasta ei sovi hyvin yhteen ainakaan *Jälkisanoin* kanssa. Vaikka *Jälkisanat* viittaaakin ”itseensä”, siinä on olennaista myös se, mitä kirjan ulkopuolella on. Asiaa käsitellessäni olen nostanut esimerkeiksi etenkin *Aamulehden* ja *Uuden Suomen* kritiikit, mutta aihe nousi esiin myös monissa muissa *Jälkisanoin* kritiikeissä.

Aamulehden arvostelussa nojataan nimenomaan dekonstruktionistiseen kirjallisuuskäsitykseen *Jälkisanoin* teiltäessä. Myös jälkimmäisessä *Parnasson* kritiikissä *Jälkisanoin* teoreettiseksi perustaksi nimetään ”dekonstruktionismi”, mutta kritiikko ei todennäköisesti tunne kovin tarkkaan käyttämänsä termin merkitystä, sillä hän ilmoittaa, ettei ole perehtynyt kyseiseen ajattelutapaan (Anhava 1988, 446). Tämä varaus voidaan kenties ulottaa *Jälkisanoin* kritiikkoihin yleisemminkin, sillä vaikka kritiikeissä mainitaan usein jälkistrukturalistisia teoreetikkoja ja käsitteitä, se ei vielä tarkoita sitä, että kaikki kritiikot olisivat tunteneet jälkistrukturalismia.

Jälkistrukturalistiselle kirjallisuuskäsitykselle läheisesti sukua oleva postmodernistinen kirjallisuuskäsitys nousee *Jälkisanoin* kirjoitetuissa kritiikeissä harvakseltaan esille. *Aamulehden* kritiikin voi tulkita viittaavaan postmodernistiseen kirjallisuuskäsitykseen Makkosen kirjoittaessa ”skriptoraalisesta harhasta” eli tekstin lukemisesta pelkästään itseään kommentoivana (Makkonen 1987). Myös *Jyväskylän ylioppilaslehden* Hänninen nostaa esiin postmodernistisen kirjallisuuskäsityksen keskeisen elementin metafiktiivisyyden kirjoittaessaan

tiettyjen *Jälkisanoin* käsiteltyjen teosten olevan "itsensä tiedostavaa" fiktiota³²⁴ (Hänninen 1988).

Yksi kiinnostava piirre *Jälkisanojen* vastaanotossa on myös se, että teosta luettiin sen ilmestyessä useimmiten pelkästään suorana 1980-luvun kulttuurin kritiikkinä kiinnittämättä huomiota sen kirjoitusstrategioihin. Tämä kertoo lukutavasta, joka perustuu oletukseen kirjallisuuden kommunikoivuudesta. Esimerkiksi *Aamulehden* Makkonen nostaa kyllä esiin kirjallisuutemme realismivoittoisuuden ja sen, että suomalaisessa kulttuurissa kokeellinen kirjallisuus ei ole päässyt helposti esille tai ei ainakaan ole tullut luetuksi "oikein". Tästä huolimatta hän ei nosta esiin *Jälkisanojen* kielellistä ja rakenteellista kokeellisuutta vaan lukee kirjaa tavalla, joka kieliä taustalla olevasta kommunikoivuutta korostavasta kirjallisuuskäsityksestä (ks. Makkonen 1987).

Aamulehden kritiikki ei kuitenkaan ole tässä suhteessa ainutlaatuinen, vaan myös monissa muissa *Jälkisanoin* kirjoitetuissa kritiikeissä korostuu käsitys kirjallisuuden kommunikoivuudesta. *Ilta-Lehden*, *City-lehden*, *Uuden Suomen* ja *Kulttuurivihkojen* arvosteluita lukuun ottamatta huomiota ei kiinnitetä niihin *Jälkisanojen* jälkistrukturalistisiin ja postmodernistisiin kirjoitustapoihin, jotka kyseenalaistavat siinä esitettyjen väitteiden ja ympäröivän maailman suhteen yksiselitteisyyttä ja voivat synnyttää lukijassa ristiriitaisia kokemuksia. Kirjallisuuden kommunikoivuutta koskevia käsityksiä nostetaan kritiikeissä kuitenkin esiin kuvailtaessa *Jälkisanoin* esitettyjä teesejä. Esimerkiksi *Ilta-Lehden* Kokon mukaan yksi *Jälkisanojen* keskeisimmistä väitteistä on se, että suomalainen kirjallisuuskritiikki pitää tehtävänäään kuvailla kirjallisuuden sisällöksi kutsuttua vallan mekaniikkaa (Kokko 1987).

Kommunikoivuutta korostava käsitys kulkee usein käsi kädessä mimeettisen eli jäljittelevän kirjallisuuskäsityksen kanssa: kirjallisuuden ajatellaan kuvaavan maailmaa läpinäkyvästi. Tämän ajatuksen nostaa esiin – tosin kriittiseen sävyyn – *Tiede & edistyksen* Heiskala, joka kirjoittaa *Jälkisanojen* kritisoivan suomalaista kirjallisuutta ja kirjallisuustiedettä siitä, että ne luulivat voivansa tavoittaa todellisuuden kuvatessaan sitä mahdollisimman todenmukaisesti (Heiskala 1988, 72). Hänkään ei kuitenkaan nosta esiin sellaisia *Jälkisanojen* piirteitä, jotka voisivat kiinnittää lukijan huomion myös *Jälkisanojen* kirjoitukseen ja siten rikkoa illuusion *Jälkisanojenkin* kielen läpinäkyvyydestä.

Koska kirjallisuuskritiikit ilmestyvät usein verrattain pian kirjan ilmestymisen jälkeen, ne kertovat paljon lukijoiden ensireaktioista, välittömistä vaikutelmista ja siitä, mikä teoksessa ensi alkuun nousee etualalle. Kritiikkien lyhy-

³²⁴ Vastaanotosta löytyy myös havaintoja kirjallisuuskäsityksestä, jota kutsun terroristiseksi. Puhutaan kulttuuri-idyllisen rikkomisesta ja "pienen piirin yhteishymistelyn" hajottamisesta (Peltonen 1987) ja *Jälkisanoin* provosoivana kulttuurielämän *status quo* -tendenssien kritiikkinä (Nordgren 1988). Pitemmälle menee *City-lehden* Saarinen, joka luonnehtii *Jälkisanoin* "poleemisanalyttiseksi räjähdyspanokseksi" ja jonka mukaan *Jälkisanojen* "innostavan omaperäisellä" kielellä on merkittävä rooli esitetyn kritiikin kannalta (Saarinen 1987). *Ilta-Lehden* Kokko puolestaan kirjoittaa, että *Jälkisanoin* on viritetty pommi, joka laukeaa lukijan silmille, lukipa hän kirjaa miten tahansa (Kokko 1987). Myös *Kulttuurivihkojen* Hynninen kirjoittaa Eskelisen ja Lehtolan kieltäytyvän "konventionaalisista sana-aseista", ja hän luonnehtii heidän tekstiään "armottomaksi tekstuaaliseksi avantgardismiksi" (Hynninen 1988, 46, 48).

den vuoksi kriitikot eivät välttämättä voi kirjoittaa kaikista kirjaan liittyvistä ajatuksistaan, minkä vuoksi tulkinnat saattavat jäädä yksipuolisiksi tai suppeiksi. Vaikka kritiikkien ei siis voi katsoa olevan tyhjentäviä esityksiä kunkin kriitikon kirjaa koskevista ajatuksista, kertovat ne joka tapauksessa siitä, mitä kirjassa on pidetty keskeisenä tai esiin nostamisen arvoisena välittömästi kirjan ilmestyttyä.

9 PÄÄTÄNTÖ

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut selvittää, milloin ja miten jälkistrukturalistinen kirjallisuuskäsitys tuli suomalaiseen kirjallisuuskäsitteeseen. Päähuomion kohteena olleiden kirjallisuuskäsitysten lisäksi tutkimus valottaa 1980-luvun kirjallista kulttuuria kuitenkin myös laajemmin. On ehkä paikallaan todeta, että muiden alojen näkökulmasta tarkasteltuna jälkistrukturalismin varhaisvaiheet Suomessa saattaisivat näyttäytyä toisenlaisina.

Jälkisanaja koskeva debatti liikkui pääasiassa 1980-luvun lopun suomalaisesta kirjallisuustutkimuksesta, mutta kirja ja sen käsittelemät aiheet herättivät kiinnostusta myös humanististen ja yhteiskuntatieteiden alueella. *Jälkisanajoilla* oli keskeinen asema suomalaisessa jälkistrukturalismia koskevassa keskustelussa 1980-luvun lopulla, koska sen myötä teoriat nousivat näkyvästi julkisuuteen. *Tiede & edistyksen* Heiskalan mukaan jälkistrukturalismi ei kuitenkaan ollut kirjan ilmestymisen aikaan Suomessa enää aivan niin uutta kuin *Jälkisanat* antoi ymmärtää, sillä hänen mukaansa yliopistojen opiskelijat, assistentit ja tuntiopettajat olivat ”jo pitkän aikaa” työskennelleet niiden teorioiden parissa, joita Eskelinen ja Lehtola käyttivät kirjassaan (Heiskala 1988, 74).

Oletan, että Heiskala viittasi lausunnollaan erityisesti yhteiskuntatieteilijöihin, jollainen hän itsekin oli, sillä ennen *Jälkisanajoja* jälkistrukturalismista olivat kirjoittaneet enimmäkseen yhteiskuntatieteilijät ja filosofit. Kirjallisuuden tutkijain Seuran vuosikirjassa oli kyllä julkaistu 1980-luvun alussa kaksi amerikkalaista dekonstruktivistista kirjallisuudentutkimusta koskevaa tekstiä, mutta vasta vuosikymmenen puolivälin jälkeen alkoi näkyä syvällisempää kirjallisuustieteellistä jälkistrukturalismia koskevaa kiinnostusta, alkuun lähinnä Outi Pasasen kirjoituksissa. *Jälkisanat* oli kuitenkin ensimmäinen suomalainen teksti, jossa kokeiltiin, mitä jälkistrukturalistiset kirjoitus- ja lukutavat voisivat tarkoittaa käytännössä. Toden teolla jälkistrukturalismi löi läpi suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa – siis myös kotimaisen kirjallisuuden tutkimuksen puolella – käsitykseni mukaan kuitenkin vasta 1990-luvun puolella.

Vuonna 1990 *Suomi*-lehdessä julkaistussa Eskelisen haastattelussa artikkelin kirjoittaja Marko Kulmala ennakoii *Jälkisanajien* tulevaisuutta seuraavasti:

VISIO: Jälkisanat. Sianhoito-opas on tulevan kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta 80-luvun merkittävin esseekokoelma: ”Sen iskuvoimaisuus ja dynaamisuus perustuu kahden kirjoittajan (Markku Eskelisen ja Jyrki Lehtolan) poikkeukselliseen tapaan lähestyä kirjallisuuden kentän paikallaanpysyvyyttä. Silti näin jälkikäteen arvioiden voidaan sanoa, että Jälkisanat ei ollut veteen piirretty viiva, vaan sen viesti on kestänyt vuosien, vuosikymmenten, ajan. Jälkisanojen tekstit elävät yhä. (Kulmala 1990, 74.)

Tämän tutkimuksen valossa Kulmalan kenties leikkimielellä laadittu ja kirjallisuudentutkimuksen puhetapoja parodioiva ennustus osui ehkä yllättävänkin oikeaan. *Jälkisanat* on säilyttänyt ”iskuvoimaisuutensa” ja paikoin jopa ajankohtaisuutensa, vaikka osaa sen kritiikin aiheista ei enää sellaisenaan ole olemassa. Vastahankaisesta aikalaisvastaanotosta huolimatta teokseen on palattu tämän tästä niin akateemisessa kuin muussakin kulttuurikeskustelussa.

Yksi syy *Jälkisanojen* elinvoimaisuuteen voi olla sen kokeileva ja kumouksellinen luonne, jonka vuoksi teos ei välttämättä vanhene nopeasti, vaikka siinä kritisoidut välittömään aikalaiskontekstiin liittyvät aiheet eivät enää olisikaan ajankohtaisia. Käsittelemiensä aiheiden lisäksi *Jälkisanat* myös tarjoaa lukemiseen liittyviä haasteita. Teoksessa esiintyy usein ajatus siitä, että tutkijan on uskallettava kohdata ”vaikea” teksti pakottamatta sitä johonkin näennäishumanistiseen tai turvallisen tuttuun tulkintatapaan. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt lukemaan *Jälkisanoja* kokeillen, ja koen tekstin vaatineen minulta tutkijana uudenlaisia lukutapoja avautuakseen.

Jälkisanojen lukeminen jälkistrukturalististen ja postmodernismin teorioiden valossa ja avulla sekä deleuzeläis-guattarilaisessa mielessä kirjakoneena on osoittautunut hedelmälliseksi, ja teorioihin nojaavaan analyysiin tukeutuen on ollut mahdollista arvioida myös kirjan aikalaisvastaanottoa. *Jälkisanojen* vastaanoton lukutavat eivät useinkaan tavoittaneet teoksen kokeellista luonnetta, vaan kirjaa luettiin useimmiten pelkästään suorana suomalaista kulttuuria suomivana kritiikkinä. Tämän vuoksi *Jälkisanojen* vastaanotto kertoo osaltaan suomalaisista 1980-luvun lukutavoista tai lukemiskulttuurista.

Jälkisanoja analysoimalla avautuukin ero 1980-luvun vakiintuneiden suomalaisten lukutapojen ja *Jälkisanojen* peräänkuuluttamien uudenlaisten lukutapojen välillä. *Jälkisanat* piirtää kärjistyksillään kuvaa suomalaisesta lukemisesta, jossa korostuvat realismin, todenvastaavuuden tai totuudellisuuden ja yksiselitteisen kielenkäytön vaatimukset. Perinteisiä lukutapoja vastaan *Jälkisanat* asettaa omat toisenlaista lukemista vaativat esseensä, joiden lukemisessa kirja opastaa lukijoitaan sekä imperatiivein että vihjailemalla. Tässä mielessä *Jälkisanoja* voidaan pitää suomalaiselle lukijakunnalle suunnattuna dekonstruktiivisen, skitsoanalyttisen ja postmodernistisen lukemisen ”sianhoito-oppaana”.

Jälkisanojen jälkistrukturalistinen kirjallisuuskäsitys eroaa varhaisemmista suomalaisista kirjallisuuskäsityksistä monessa suhteessa. Siinä missä suomalaiselta kirjallisuudelta oli usein vaadittu todenmukaisuutta (joka Nevanlinnan vitsin mukaan tarkoitti tarinoita ”kidutetusta renkipojasta”), kyseenalaistaa *Jälkisanat* ”totuuden” käsitteen filosofiset taustaoletukset ja peräänkuuluttaa kokeilevaa ja pelaavaa tai leikkivää lukemista. *Jälkisanat* myös väittää, että suomalainen kirjallisuus oli valjastettu muihin kuin kirjallisiin päämääriin – kuten

keskusteluksi ”tärkeistä asioista” – ja pyrkii vapauttamaan kirjallisuuden perinteisen yhteiskunnallisen vaikuttamisen taakasta. Jälkistrukturalistinen kirjallisuuskäsitys eroaa perinteisemmistä suomalaisista kirjallisuuskäsityksistä myös antihumanistisuutensa vuoksi.

Näyttää siltä, että kirjan ilmestymisen aikaan suomalainen kirjallisuus eli ainakin proosan osalta muutoksen aikaa. Kaunokirjallisuudessa etsittiin uudenlaisia ilmaisutapoja. Kriitikkojen kielenkäytössä näkyy puolestaan jonkin verran postmodernistisia ja jälkistrukturalistisia käsitteitä, jotka olivat tuolloin Suomessa uusia, mutta tulkinnat käsitteistä ja niihin liittyvistä teorioista ovat melko moninaisia. Vastaanotosta ja tämän tutkimuksen taustamateriaalina olevista kirjoituksista piirtyy myös kuva kulttuurista, jossa nuori polvi oli koettanut koko 1980-luvun ajan saada aikaan jonkinlaista muutosta mutta jossa valta kuitenkin oli yhä vanhemmalla, verrattain konservatiivisella kirjallisella eliitillä.

SUMMARY

The present study aims at exploring the ways in which the poststructuralist conception of literature came to Finnish literary discourse in the 1980s. The main focus of the study is in the analysis of Markku Eskelinen and Jyrki Lehtola's essay collection *Jälkisanat. Sianhoito-opas* (1987) along with its reception. The study also charts what was written about poststructuralism in the 1980s in Finnish before *Jälkisanat* and after it. The corpus of the study therefore consists of *Jälkisanat*, 25 reviews written about it and a great number of articles published in such Finnish newspapers and journals as *Helsingin Sanomat*, *Parnasso*, *Taide*, *Synteesi*, *Tiede & edistys* etc.

The first Finnish writings on poststructuralism were published in the beginning of the 1980s. The number of the texts on the issue (either translations or short articles) grew moderately during the decade, and they were usually published in such journals or newspapers as *Taide* or *Helsingin Sanomat*. It seems that initially philosophers and social scientists were particularly interested in poststructuralist theories. The first larger publication on poststructuralism by a literary critic was *Synteesi's* special issue on Jacques Derrida in 1985, edited by the literary scholar Outi Pasanen. *Jälkisanat* was, however, the first Finnish text to apply the theories to its own writing.

Jälkisanat is a provocative collection of essays that criticizes heavily the Finnish culture, literature, literary study, literary criticism and philosophy of the 1980s. It employs many theories drawn from Jacques Derrida's deconstruction and Gilles Deleuze and Félix Guattari's schizoanalysis to the postmodernist theories of literature. *Jälkisanat* itself can also be read both as a postmodernist and as a poststructuralist work.

Jälkisanat blames the Finnish culture of 1980s for being out of date. It criticizes Finnish literature for a lack of postmodernism, avantgarde or experimentality. Finnish philosophy is accused of neglecting the continental thought in favor of the analytic tradition of philosophy. The Finnish study of literature is reproached for theoretical ignorance. The stricture against Finnish culture is expressed in an exceptionally harsh way and without showing any respect. Many of the active participants of the time are also mentioned by name in a quite abusive manner.

The reception of *Jälkisanat* was contradictory in many ways. Some of the critics found the work tasteless or theoretically unqualified and especially the slandering was often seen as unnecessary. Not many of the critics were, however, familiar with the theories used in *Jälkisanat*. On the other hand, some of the critics thought that *Jälkisanat* was a welcome intervention to the stagnant state of the Finnish culture of the time. The reception was, however, unbalanced from the viewpoint of the conceptions of literature because the experimental features of *Jälkisanat* were widely neglected.

The "conception of literature" is one of the most important concepts of the study and it refers to the ways of seeing what literature is or what it should be.

The conceptions of literature do not always appear peacefully, and as the short survey in the study shows there have been several struggles between different conceptions of literature in Finland before the one provoked by *Jälkisanat*.

The method of the study is based on Michel Foucault's archaeology of knowledge, from which derive the concepts of discourse, discursive formation and statement (*énoncé*). In the study, the whole Finnish literature including the writers, readers, critics, publishers and so forth is seen as a discourse in a Foucauldian sense. As such it is to be understood as a set of practices and ways of thinking and speaking that together form the whole we regard as Finnish literature. The conceptions of literature are seen in the study as discursive formations within literary discourse. The smallest unit of discursive formations (and discourses) is the statement, or the matter that makes it possible to say something unique in a certain discursive formation.

The conceptions of literature are constructions formed on the basis of a careful analysis of the corpus. They may be realized in texts as mere propositions but also in the ways in which the literary texts themselves are constructed. In the present study one can find for example a mimetic conception of literature and a conception of literature based on the idea of transparency of the language in literature. Both are targeted in *Jälkisanat*. *Jälkisanat* for its part puts into practice the poststructuralist and postmodernist conceptions of literature both in its arguments and in its own writing. In the reception, one can find among others a deconstructionist conception of literature and a conception of literature based on the idea of communicativeness of literature.

Though the main focus of the study is on the analysis of *Jälkisanat* and its reception it also draws a wider picture of the Finnish culture of the 1980s. Despite a few attempts by the younger generation to break the Finnish consensus of the time, it seems that especially in literature the power was still in the hands of a somewhat conservative elite that was against poststructuralism and perhaps theories in general, too.

LÄHTEET

- JS = Eskelinen, Markku & Lehtola, Jyrki 1987: *Jälkisanat. Sianhoito-opas*. Helsinki: WSOY.
- Ahlqvist, August 1870: Finsk litteratur. VII. Seitsemän veljestä. Kertomus, tehnyt A. Kivi. Toinen osa. *Finlands Allmänna Tidning*. N:o 116 Lördagen den 21 Maj.
- Ahlqvist, August 1874: Seitsemän veljestä. Kertomus, tehnyt A. Kivi. – Ahlqvist, August (toim.): *Kioletär. Tutkimuksia, arvoiteluja ja muistutuksia Suomen kirjallisuuden ja kielitieteen alalta*. Ensimmäinen nidos. Helsinki: J. C. Frenckell ja Poika, 39–80.
- Ahokas, Pirjo 1982: Dekonstruktionismi, Derrida ja Yalen koulukunta – raportti. Teoksessa Auli Viikari (toim.): *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 34*. Helsinki: SKS, 223–236.
- Ahtila, Eija-Liisa & Ruotsala, Maria 1988: Pako modernismin luostarista modernismin museoon. *Taide* 2/1988, 54–55.
- Alanko, Outi 2001: Lukijasta lukemiseen, tulkinnasta elämykseen: lukijan käsite kirjallisuudentutkimuksessa. Teoksessa Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 207–240.
- Alapuro, Risto 1997: *Suomen älymystö Venäjän varjossa*. Helsinki: Tammi.
- Anhava, Jaakko 1988: Jälkisanat Sianhoito-oppaaseen. *Parnasso* 7/1988, 445–447.
- Anhava, Jaakko 1989: Postkeskustelijoille. *Parnasso* 2/1989, 119.
- Anhava, Tuomas 2002: *Todenkaltaisuudesta. Kirjoituksia vuosilta 1948–1979*. Helsinki: Otava.
- Anonyymi 1847: Mistä on kotoinen romaani- ja novellikirjoitus löytävä aineensa? *Kanawa* 20.10.1847.
- Anonyymi 1849: Den moderna romanens karakter. *Morgonbladet* 14.6.1849.
- Anonyymi 1987a: Pömmejä ja ulosteita katsomoon. *Helsingin Sanomat* 18.1.1987.
- Anonyymi 1987b: Yleisö karkotettiin katsomosta ulostein, ruoskin ja pommein. *Kaleva* 18.1.1987.
- Aristoteles 1977: *Runousoppi*. Suom. Pentti Saarikoski. (*ΠΕΡΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ*.) Helsinki: Otava
- Arminen, Ilkka 1988a: Kapinalliset nuoret ovat isiensä perillisiä. *Helsingin Sanomat* 20.4.1988.
- Arminen, Ilkka 1988b: No Exit II. *Helsingin Sanomat* 28.4.1988.
- Arminen, Ilkka 1989: *Juhannustansseista Jumalan teatteriin. Suomalainen julkisuus ja kulttuurisodat*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Arminen, Ilkka 1991: Jälkimodernin jälkiä. Teoksessa Yrjö Hosiailuoma (toim.): *Hevosien sulkia. 1980-luvun suomalaisen kirjallisuuden tilanteita*. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy, 69–85.
- Arminen, Ilkka 1999: Kirjasodat. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: SKS, 220–226.

- Arppe, Tiina 1986: Esittely. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.): *Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Tutkijaliiton julkaisusarja 44, 181–186.
- Arppe, Tiina 1991: Kun kaikki arvoitukset ratkaistaan, tähdet sammuvat... (jälkikirjoitus). Teoksessa Jean Baudrillard: *Ekstaasi ja rivous*. Suom. Panu Minkkinen. (*L'autre par lui-même*. Habilitation, 1987.) Helsinki: Gaudeamus, 73–87.
- Arppe, Tiina 1996: Suomentajan alkusanat. Teoksessa Jean Baudrillard: *Amerikka*. Suom. Tiina Arppe. (*Amérique*, 1986.) Helsinki: Loki-kirjat, 114–118.
- Artaud, Antonin 2006: *Ceuvres complètes IX*. Paris: Gallimard.
- Baraquin, Noëlla; Baudart, Anne; Dugué, Jean; Laffitte, Jacqueline; Ribes, François & Wilfert, Joël: *Dictionnaire de philosophie*. Paris: Armand Colin.
- Barth, John 1970: *Matkan pää*. Suom. Antero Tiusanen. (*The End of the Road*, 1958.) Helsinki: WSOY.
- Barthes, Roland 1957: *Mythologies*. Paris: Éditions du Seuil.
- Barthes, Roland 1984: Talvipuutarhavalokuvan sanoma. Suom. Esa Sironen. *Taide* 3/1984, 4–8.
- Barthes, Roland 1985: *Valoisa huone La Chambre Claire Camera Lucida*. Suom. Martti Lintunen, Esa Sironen ja Leevi Lehto. (*La Chambre Claire*, 1980.) Helsinki: Kansankulttuuri: Suomen elokuvataiteen museon säätiö.
- Barthes, Roland 1992: *S/Z*. Transl. by Richard Miller. (*S/Z*, 1973.) Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Barthes, Roland 1993a: *Tekstin hurma*. Suom. Raija Sironen. (*Le plaisir du texte*, 1973.) Tampere: Vastapaino.
- Barthes, Roland 1993b: *Tekijän kuolema Tekstin syntymä*. Toim. Lea Rojola. Tampere: Vastapaino.
- Barthes, Roland 1994: *Mytologioita*. Suom. Panu Minkkinen. (*Mythologies*, 1957.) Helsinki: Gaudeamus.
- Barthes, Roland 2002/1984: *Bruissement de la langue*. Essais critiques IV. Paris: Éditions du Seuil.
- Baudrillard, Jean 1983a: *Simulations*. Transl. by Paul Foss, Paul Patton and Philip Beitchman. Semiotext[e].
- Baudrillard, Jean 1983b: Beaubourg-efekti. Suom. Hannu Sivenius. *Taide* 3/1983, 5–11.
- Baudrillard, Jean 1984: Merkkien kapina. Suom. Hannu Sivenius. *Taide* 2/1984, 24–29.
- Baugh, Bruce 2000: How Deleuze can help us make Literature work. Teoksessa Ian Buchanan & John Marks (eds.): *Deleuze and Literature*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 34–56.
- Baugh, Bruce 2003: *French Hegel. From Surrealism to Postmodernism*. New York and London: Routledge.
- Berger, Matti 1985: Yksinkertaisen mutkistaminen. Lyotardin haastattelu. *Taide* 3/1985, 51.

- Berger, Peter L. & Luckmann, Thomas 1995: *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma*. Suom. ja toim. Vesa Raiskila. 2. painos. (*The Social Construction of Reality*, 1966.) Helsinki: Gaudeamus.
- Blanchot, Maurice 1943: *Faux pas*. Paris: Éditions Gallimard.
- Blomstedt, Jan 1986: *Vasta-ajattelijoita. Esseitä*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Blomstedt, Jan & Saarinen, Esa 1980: *Punk-akatemia. Kirjallinen pamfletti*. Soundikirja 10.
- Bogue, Ronald 2003: *Deleuze on Literature*. New York and London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre 1985: *Sosiologian kysymyksiä*. Suom. J. P. Roos. (*Questions de sociologie*, 1984.) Tampere: Vastapaino.
- Busch, Wilhelm 1989: *Maks ja Morits ja muita kertomuksia*. Suom. Kalle Väänänen. Kolmas painos. Helsinki: Otava.
- Carlson, Kristina 1987: "Oksettava kirja". *Suomen kuvalehti* 42/1987, 76–78.
- Clausewitz, Carl von 2002: *Sodankäynnistä*. 3. painos. Suom. Heikki Eskelinen. (*Vom Kriege*, 1832.) Helsinki: Art House.
- Chang, Brianle G. 1996: *Deconstructing Communication. Representation, Subject, and Economies of Exchange*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Culler, Jonathan 1981: *The Pursuit of Signs. Semiotics, Literature, Deconstruction*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Cusset, François 2003: *French Theory. Foucault, Derrida, Deleuze & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux Etats-Unis*. Paris : La Découverte.
- Deleuze, Gilles 1980: The Schizophrenic and Language: Surface and Depth in Lewis Carroll and Antonin Artaud. Teoksessa Josué V. Harari (ed. and with introduction): *Textual Strategies. Perspectives in Post-Structuralistic Criticism*. London: Methuen & Co. Ltd, 277–295.
- Deleuze, Gilles 1982: *Logique du sens*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles 1992a: Nomadinen ajattelu. (Suom. Jussi Vähämäki.) Teoksessa Gilles Deleuze: *Autiomaan kirjoituksia vuosilta 1967–1986*. Toim. Jussi Kotkavirta, Keijo Rahkonen & Jussi Vähämäki. Helsinki: Gaudeamus, 8–9.
- Deleuze, Gilles 1992b: Rihmasto. (Suom. Jussi Vähämäki.) Teoksessa Gilles Deleuze: *Autiomaan kirjoituksia vuosilta 1967–1986*. Toim. Jussi Kotkavirta, Keijo Rahkonen & Jussi Vähämäki. Helsinki: Gaudeamus, 22–52.
- Deleuze, Gilles 1993: *Critique et clinique*. Paris : Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles 2003/1990: *Pourparlers. 1972–1990*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles 2004a/1986: *Foucault*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles 2004b: *The Logic of Sense*. Transl. by Mark Lester, with Charles Stivale. Ed. by Constantin V. Boundas. London & New York: Continuum.
- Deleuze, Gilles 2005: *Haastatteluja. Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin haastatteluja ja kirjoituksia*. Toim. Anna Helle, Vappu Helmisaari ja Jussi Vähämäki. (Suom. Anna Helle, Vappu Helmisaari, Janne Porttikivi ja Jussi Vähämäki.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- Deleuze, Gilles 2007: *Kriittisiä ja kliinisiä esseitä*. Suom. Anna Helle, Merja Hintsa ja Pia Sivenius. (*Critique et clinique*, 1993.) Helsinki: Tutkijaliitto.

- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1972: *L'Anti-Cédipe. Capitalisme et schizophrénie I*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1975: *Kafka. Pour une littérature mineure*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1980: *Mille plateaux. Capitalisme et schizophrénie II*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1986: Rihmasto. Suom. Jussi Vähämäki. *Aloha!* 5/86, 4-27.
- Deleuze, Gilles & Guattari, Félix 1993: *Mitä filosofia on?* Suom. Leevi Lehto. (*Qu'est-ce que la philosophie?*, 1991.) Helsinki: Gaudeamus.
- Derrida, Jacques 1967: *L'écriture et la différence*. Paris: Éditions du Seuil.
- Derrida, Jacques 1972: *La Dissemination*. Paris: Éditions de Seuil.
- Derrida, Jacques 1976: *Of Grammatology*. Transl. by Gayatri Chakravorty Spivak. (*De la Grammatologie*, 1967.) London: The Johns Hopkins University Press.
- Derrida, Jacques 1979: *Spurs / Éperons*. French-English Version. English transl. by Barbara Harlow. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Derrida, Jacques 1988: Limited Inc a b c. (Transl. by Samuel Weber.) Teoksessa Jacques Derrida: *Limited Inc*. Evanston, IL: Northwestern University Press.
- Derrida, Jacques 1992: Afterw.rds or, at least, less than a letter about a letter less. Teoksessa Nicholas Royle (ed.): *Afterwords*. Tampere: Outside Books, 197-217.
- Derrida, Jacques 2003a: *Writing and difference*. Translated, with an introduction and additional notes, by Alan Bass. (*L'écriture et la différence*, 1967.) London and New York: Routledge.
- Derrida, Jacques 2003b: *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*. (Toim. Teemu Ikonen & Janne Porttikivi.) Helsinki: Gaudeamus.
- Descombes, Vincent 1989: *Modern French Philosophy*. Transl. By L. Scott-Fox and J. M. Harding. (*Le Même et L'Autre*, 1979.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Dosse, François 1992a: *Histoire du structuralisme I. Le champ du signe, 1945-1966*. Paris: Éditions La Découverte.
- Dosse, François 1992b: *Histoire du structuralisme II. Le Chant du cygne. 1967 à nos jours*. Paris: Éditions La Découverte.
- Dosse, François 2007: *Gilles Deleuze Félix Guattari. Biographie croisée*. Paris: Éditions de la Découverte.
- Dumoulié, Camille 1996: *Antonin Artaud*. Paris: Seuil.
- Ekman, Alfred 1854: Romanen i våra dagar. *Litteraturblad* N:o 10-12 Oktober - december.
- Enckell, Johanna 1974: Ranskalainen strukturalismi kirjallisuudentutkimuksessa (poetiikka). Teoksessa Satu Apo, Johanna Enckell, Osmo Kuusi & Eero Tarasti (toim.): *Strukturalismia, semiotikkaa, poetiikkaa*. Helsinki: Gaudeamus, 129-156.
- Enwald, Liisa 1999: Naiskirjallisuus. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: SKS, 199-212.

- Eräsaari, Risto; Jokinen, Kimmo; Kotkavirta, Jussi; Laari, Jukka; Laine, Kaarlo; Sironen, Esa & Vainikkala, Erkki 1986: Saatteeksi. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.): *Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Tutkijaliiton julkaisusarja 44, 5.
- Eskelinen, Markku 1986: Selonteko akatemialle. *Parnasso* 2/1986, 117–118.
- Eskelinen, Markku 1987a: Skitsojuridiikan alkeet. *Parnasso* 7/1987, 454–455.
- Eskelinen, Markku 1987b: Romaanikko. *Aamulehti* 29.11.1987.
- Eskelinen, Markku 1988a: Dekonstruktio. *Aamulehti* 15.3.1987.
- Eskelinen, Markku 1988b: No exit. *HS* 24.4.1988.
- Eskelinen, Markku 1988c: *Nonstop*. Helsinki: WSOY.
- Eskelinen, Markku 1989: 1989/1949. *Parnasso* 2/1989, 117–118.
- Eskelinen, Markku 1990: Kirjallisuuden portinvartijat. *City Helsinki* 24/90 14.12.–3.1.
- Eskelinen, Markku 1992: "Journey to the End of Amateur Night". Teoksessa Nicholas Royle (ed.): *Afterwords*. Tampere: Outside Books, 73–77.
- Eskelinen, Markku 1993a: Skitsoanalyysi, teoria ja käytäntö. Markku Eskelinen, Kirjallisuus, kamanveto, terrorismi. Esitelmä 19.02.1988. Teoksessa Saara Sarkkinen (toim.): *Minä ja me. Pirkkalaiskirjailijat ry 1943–1993*. Jyväskylä: Gummerus.
- Eskelinen, Markku 1993b: Railo sivistyksessä. – Marja-Liisa Nevalan 1980-luku. *Parnasso* 3/1993.
- Eskelinen, Markku 1997: *Digitaalinen avaruus*. Helsinki: WSOY.
- Eskelinen, Markku 1999: Ennen ja jälkeen postmodernismin. *Helsingin Sanomat* 28.3.1999, B2.
- Eskelinen, Markku 2000: Ei laaksoa, ei kukkulaa. *Nuori Voima* 3:2000, 32–35.
- Eskelinen, Markku & Lehtola, Jyrki 1985: Totuuden rakastaminen jälkeen: filosofia sokeainkirjoituksena. *Parnasso* 8/1985, 507–509.
- Eskelinen, Markku & Lehtola, Jyrki 1986: Totaalisen tulkinan hukkareissut. *Parnasso* 8/1986, 474–478.
- Eskelinen, Markku; Heinämaa, Sara; Kiiskinen, Jyrki & Niemi, Teija 1991: Kriittikki, marginaali ja toiston pysyvyys. *Nuori Voima* 2/1991, 4–6.
- Eskola, Antti 1988: Vain irti leikatut kädet ovat vapaat. *Sosiologia* 2/1988, 144.
- Fairclough, Norman 1997: *Miten media puhuu*. Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard. (*Media Discourse*, 1995.) Tampere: Vastapaino.
- Falk, Pasi 1985: Michel Foucault. Kyseenalaistamisen mestari. *Helsingin Sanomat* 9.11.1985.
- Ferry, Luc & Renaut, Alain 1990: *French Philosophy of the Sixties. An essay on anti-humanism*. Transl. by Mary H. S. Cattani. (*La pensée 68: Essai sur 'anti-humanisme contemporain'*, 1985.) Amherst: The University of Massachusetts Press.
- Ffrench, Patrick 1995: *The Time of Theory. A History of Tel Quel (1960–1983)*. Oxford: Clarendon Press.
- Forsblom, Harry 1986: Ylioppilaspohjaisia mielisairaanhoidajia. 'Romaanihenkilön kuolemasta' ja sen vastaanotosta. *Parnasso* 8/86, 352–355.
- Forsblom, Harry, 2006: Ammattilaisten tilakäsitteet. *Parnasso* 3/2006, 57–59.

- Foucault, Michel 1978: *Archaeology of Knowledge*. Transl. dy A. M. Sheridan Smith. (*L'Archéologie du savoir*, 1969.) London: Tavistock Publishing.
- Foucault, Michel 1982: Tämä ei ole piippu. Suom. Hannu Sivenius. *Taide* 6/1982, 6–15.
- Foucault, Michel 1984: What is an author? Teoksessa Josué V. Harari (ed. and with introduction): *Textual Strategies. Perspectives in Post-Structuralistic Criticism*. London: Methuen & Co. Ltd, 141–160.
- Foucault, Michel 1986: *Power/Knowledge. Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. (Transl. by Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham & Kate Soper.) Brighton: Harvester Press.
- Foucault, Michel 1998: *Seksuaalisuuden historia*. Suom. Kaisa Sivenius. (*Histoire de la sexualité I-III*.) Helsinki: Gaudeamus.
- Foucault, Michel 2005: *Tiedon arkeologia*. Suom. Tapani Kilpeläinen. (*L'archéologie du savoir*, 1969.) Tampere: Vastapaino.
- Gasché, Rodolphe 1985: Dekonstruktio kritiikkinä. *Synteesi* 3/1985, 32–61.
- Gasché, Rodolphe 1986: *The Tain of the Mirror. Derrida and the Philosophy of Reflection*. Cambridge, Massachusetts and London, England: Harvard University Press.
- Genette, Gérard 2002/1987: *Seuils*. Paris: Éditions du Seuil.
- Genette, Gérard 2003/1982: *Palimpsestes. La littérature au second degré*. Paris: Éditions du Seuil.
- Girard, René 2004: *Väkivalta ja pyhä*. Suom. Olli Sinivaara. (*La violence et le sacré*, 1972.) Helsinki: Tutkijaliitto.
- Guattari, Félix 2006: *The Anti-Œdipus Papers*. (Transl. by Kéline Gotman.) Semiotext(e).
- Haapala, Vesa 2007: Kokeellinen kirjallisuus ja kirjallinen vastarinta Suomessa – kiintopisteenä 1960-luku. Teoksessa Sakari Katajamäki & Harri Veivo (toim.): *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 277–304.
- Habermas, Jürgen 1985: *Der philosophische Diskurs der Moderne*. Frankfurt a/M: Suhrkamp.
- Haikara, Kalevi 1969: *Se oli se kultamaa. Veijo Meren romaanien tarkastelua*. Helsinki: Otava.
- Hall, Stuart 1992: *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. (Toim. Juha Koivisto, Mikko Lehtonen, Timo Uusitupa ja Lawrence Grossberg.) Tampere: Vastapaino.
- Hall, Stuart 2002: *Identiteetti*. Suom. ja toim. Mikko Lehtonen ja Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Hallila, Mika 2006: *Metafiktio käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus*. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 44. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Hatavara, Mari 2007: *Historia ja poetiikka Fredrika Runebergin ja Zacharias Topeliuksen historiallisissa romaaneissa*. Helsinki, SKS.
- Hautamäki, Irmeli 2003: *Avantgarden alkuperä. Modernin estetiikka Baudelairesta Warholiin*. Helsinki: Gaudeamus.

- Heath, Stephen 1977: Translator's Note. Teoksessa Roland Barthes: *Image – Music – Text*. Essays selected and translated by Stephen Heath. New York: Hill and Wang, 7–11.
- Heiskala, Risto 1988: Sianhoitoa käsittelevä kirjoitusjälki. *Tiede & edistys* 1/1988, 72–75.
- Helle, Anna 2005: Alkusanat. Teoksessa Anna Helle & Katriina Kajannes (toim.): *PoMon tila. Kirjoituksia kirjallisuuden postmodernismista*. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 6–16.
- Helle, Anna 2007: "Jos tekstimme eivät hajoa, ne eivät kestä" – 20 vuotta *Jälkisaanoista / Sianhoito-oppaasta*. *Nuori Voima* 5/2007, 4–7.
- Hietala, Veijo 1996: *Kuvien todellisuus. Johdatusta kuvallisen kulttuurin ymmärtämiseen ja tulkintaan*. 2. painos. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy.
- Hirvonen, Ari 1988: Miksi valtio hylkää? *Helsingin Sanomat* 30.4.1988.
- Horkheimer, Max & Adorno, Theodor W. 2008: Esipuhe 1944 ja 1947. Teoksessa Max Horkheimer & Theodor W. Adorno: *Valistuksen dialektiikka. Filosofisia sirpaleita*. Suom. Veikko Pietilä. (*Dialektik der Aufklärung*, 1944.) Tampere: Vastapaino, 13–20.
- Hosiaisuus, Yrjö 1999: Postmodernismia honkain keskellä. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: SKS, 255–262.
- Hosiaisuus, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Huotari, Markku 1985a: Matti Pulkkinen suomalainen tragedia. *Aamulehti* 22.9.1985.
- Huotari, Markku 1985b: Romaani on kuollut – eläköön romaani! *Aamulehti* 27.10.1985.
- Hutcheon, Linda 1991: *A Poetics of Postmodernism. History, Theory, Fiction*. New York & London: Routledge.
- Hynninen, Jukka 1988: Kirjallisen vanhainkodin käymälän siivous. *Kulttuurivihkot* 16/1988, 46–48.
- Hyvönen, Eero 1990: Kirjallisuuden portinvartijat. *City* 23/1990, 30–34.
- Hägg, Samuli 2000: Suomalaisen postmodernismikeskustelun jäljillä. Teoksessa Mika Hallila & Tellervo Krogerus (toim.): *Rajatapauksia*. Helsinki: SKS, 101–107.
- Hämäläinen, Juha 2007: "Tee se itse" – vallattoman vastakulttuurin kapina. Teoksessa Inkeri Pitkäranta (toim.): *Shh! Suomalainen underground*. Näyttelyjulkaisu, Kansalliskirjaston gallerian julkaisuja nro 9. Helsinki: Kansalliskirjasto, 16–37.
- Hänninen, Harto 1988: Sorkkaraudalla suu- ja sorkkatautia vastaan – Nuoret verbaaliterroristit joukkohautaa kaivamassa. *Jyväskylän ylioppilaslehti* 1/1988 (20.1.).
- Hökkä, Tuula 1999: Modernismi: uusi alku – vanhan valtaus. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: SKS, 68–89.
- Ihanus, Juhani 1995: *Toinen. Kirjoituksia psyykestä, halusta ja taiteista*. Helsinki: Gaudeamus.

- Ihonen, Markku 1999a: Keskustelu romaanista 1800-luvun puolivälissä. Teoksessa Yrjö Varpio & Liisi Huhtala (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Helsinki: SKS, 278–283.
- Ihonen, Markku 1999b: Romaani julkisuutena. *Tiedotustutkimus* 3/1999, 92–107.
- Ikonen, Teemu & Porttikivi Janne 2003: Johdannoksi: kääntämisen vaikeudesta. Teoksessa Jacques Derrida: *Platonin apteekki ja muita kirjoituksia*. (Toim. Teemu Ikonen & Janne Porttikivi.) Helsinki: Gaudeamus, 7–20.
- Ilmonen, Kai J. 1988: Täystuhoa. *Suomen sosialidemokraatti* 15.2.1988.
- Itkonen, Esa 1987: Derridaa vastaan. *Tiede & edistys* 4/1987, 295–299.
- Jakobson, Roman 1987: Linguistics and Poetics. Teoksessa Krystyna Pomorska & Stephen Rudy (eds.): *Language in Literature*. Cambridge, Mass. and London: Belknap Press of Harvard UP.
- Jakobson, Roman 2001: Dominantti. Teoksessa Pekka Pesonen & Timo Suni (toim.): *Venäläinen formalismi*. (Suom. Timo Suni.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 102–108.
- Jalonen, Olli 1981a: *Ilo ja häpeä*. Helsinki: Otava.
- Jalonen, Olli 1981b: Kiiltävien kauniiden kulissien maailmassa: kirjallisuuden on rikottava reikiä. *Ylioppilaslehti* 8.10.1981.
- Jama, Olavi 1988: Mediaryntyäys idioottien maassa. *Kaleva* 18.12.1987.
- Jameson, Fredric 1986: Postmodernismi eli kulttuurin logiikka myöhäiskapitalismissa. (Suom. Erkki Vainikkala ja työryhmä Kimmo Jokinen, Jukka Laari ja Kaarlo Laine.) Teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.): *Moderni / postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Tutkijaliiton julkaisusarja 44, 227–280.
- Jauss, Hans Robert 1985: *Toward an Aesthetic of Reception*. Transl. by Timothy Bahti. Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Johnson, Barbara 1994: *The Wake of Deconstruction*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell.
- Jokinen, Arja; Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero (toim.) 2004: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Kolmas painos. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen, Kimmo 1989: Lukijalle ei saa valehdella. Totuudellisuuden vaatimus yhdistää suomalaista lukemiskulttuuria. Teoksessa Markku Ihonen (toim.): *Kirjallisuuden kentillä. Kirjoituksia kirjallisuuden sosiologiasta ja respectiosta*. Tampere: Tampereen yliopisto, 33–61.
- Jokinen, Kimmo 1997: *Suomalaisen lukemisen maisemaihanteet*. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisusarja 14. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisusarja 56. Jyväskylän yliopisto.
- Jänis, Marja & Pesonen, Pekka 2007: Venäläinen kirjallisuus. Teoksessa H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia 2*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 189–205.
- Kaarto, Tomi 2001: Romanttinen tekijäkäsitys, tekijän kuolema ja kirjailijafunktio. Teoksessa Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.): *Kirjallisuuden tutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 163–183.

- Kajannes, Katriina 2000: Kognitiivinen kirjallisuudentutkimus. Teoksessa Katriina Kajannes & Leena Kirstinä (toim.): *Kirjallisuus, kieli ja kognitio. Kognitiivisesta kirjallisuuden- ja kielentutkimuksesta*. Helsinki: Helsinki University Press, 48–80.
- Kalmbach, Jean-Michel 2002: *Suomi–ranska -sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Kanerva, Jukka 1988: Hullutuksia vakavalla naamalla. *Keskisuomalainen* 18.4.1988.
- Kankaanpää, Hannu 1988: Kulttuurikritiikin Sound of Music eli alistetut leikheet. *Nuori Voima* 1/1988, 6–7.
- Karonen, Vesa 1973: Veijo Meri: Manillaköysi. Teoksessa Mirjam Polkunen (toim.): *Romaani ja tulkinta*. Helsinki: Otava, 44–57.
- Karonen, Vesa 1988: Way out = halun tukahduttaminen. *Helsingin Sanomat* 30.4.1988.
- Katajamäki, Sakari & Veivo, Harri (toim.) 2007: *Kirjallisuuden avantgarde ja keellisuus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kauppinen, Jari 2008: Derrida ja tulkinta. *Avain* 3/2008, 77–80.
- Keskinen, Mikko 1998: *Response, resistance, deconstruction. Reading and Writing in/of Three Novels by John Updike*. Jyväskylä Studies in Arts 62. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Keskinen, Mikko 2001: Teksti ja konteksti. Teoksessa Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 91–116.
- Kettunen, Keijo 1985: Protesti romaania vastaan. Pulkkisen hurja uutuus. *Turun Sanomat* 27.9.1985.
- Kinnunen, Aarne 1960: *F. Nietzsche*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Kirstinä, Leena 1987: Kuka tuntee Vilho Jooseppi Keppilän? Teoksessa Jaana Anttila (toim.): *Kirjallisuus? Tutkimus?* Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 41. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 51–69.
- Kirstinä, Leena 1988: *Halkeamia. Tutkielmia lukijasta tekstin rakenteissa*. Helsinki: SKS.
- Kirstinä, Leena & Lörincz, Judit 1991: *Manillaköysi ja Unkarilaisia lukijan kädessä: romaanien vastaanotto Suomessa ja Unkarissa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Knapas, Rainer 1999: J. V. Snellman och nationallitteraturen. Teoksessa Johan Wrede (toim.): *Finlandssvensk litteraturhistoria. Första delen 1400–1900*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, 280–288.
- Koivula, Tapani 1985: Mahtuvatko Suomi ja Afrikka samaan muistiin. *Helsingin Sanomat* 9.10.1985.
- Kokko, Karri 1987: Ruumiita syntyy, saattohoito pelottaa. *Iltalehti* 10.12.1987.
- Kontio, Kari 1986: Sen pituinen se. Teoksessa Timo Harakka & Kimmo Pietinen (toim.): *Kirjoitusta (écriture)*. Jyväskylä: Gummerus, 8–11.
- Korhonen, Kuisma 1998: *Essaying Friendship. Friendship as a Figure for the Author-Reader Relationship in Essayistic Textuality, from Plato to Derrida*. Helsinki: Yliopistopaino.

- Korsisaari, Eva Maria 2002: Keskeisiä kirjallisuudentutkimuksen suuntauksia. Teoksessa Outi Alanko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 290–309.
- Koskela, Lasse 1999: Täyttä nykyaikaa. Teoksessa Lea Rojola (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki, SKS, 259–280.
- Koskela, Lasse & Rojola, Lea 1997: *Lukijan abc-kirja*. Johdatus kirjallisuuden nykyteorioihin ja kirjallisuudentutkimuksen suuntauksiin. Helsinki: SKS.
- Koskelainen, Jukka 2007: Pölyä ja kielen virtaa. *Kirjalija* 3/07, 26–30.
- Koski, Markku 1986: Esipuhe. Teoksessa Timo Harakka & Kimmo Pietinen (toim.): *Kirjoitusta (écriture)*. Jyväskylä: Gummerus, 44–48.
- Kostelanetz, Richard 1982: Introduction: What Is Avant-Garde? Teoksessa Richard Kostelanetz (with an introduction): *The Avant-garde Tradition in Literature*. Buffalo, N. Y.: Prometheus Books, 3–6.
- Koukkunen, Kalevi 1990: *Vierassanojen etymologinen sanakirja*. Nykysuomen sanakirja 8. Helsinki: WSOY.
- Kristeva, Julia 1986: Revolution in Poetic Language. Teoksessa Toril Moi (ed.): *The Kristeva Reader*. Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell, 89–136.
- Kulmala, Marko 1990: Sementtiä, Markku Eskelinen. *Suomi* 6–7/1990, 70–78.
- Kunnas, Tarmo 1982: Akateemikko ja paholainen. Teoksessa Ilkka Heiskanen & Dan Steinbock (toim.): *Isänmaan tietäjät & hoitajat*. Jyväskylä: Gummerus, 11–22.
- Kupiainen, Reijo 2001: Suomentajan alkusanat. Teoksessa Martin Heidegger: *Oleminen ja aika*. Suom. Reijo Kupiainen. (*Sein und Zeit*, 1927.) Toinen painos. Tampere: Vastapaino, vii–x.
- Kurikka, Kaisa 2005: Tytöksi-tulemisen tilat. Monika Fagerholmin Diva utopistisena tekstinä. Teoksessa Anna Helle & Katriina Kajannes (toim.): *Pomon tila. Kirjoituksia kirjallisuuden postmodernismista*. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 56–72.
- Lacan, Jacques 1977: *Ecrits. A Selection*. Transl. by Alan Sheridan. (Valikoima teoksesta *Écrits*, 1966.) London: Tavistock Publication.
- Lahti, Martti 1988: Siantappoase. *Kritiikin uutiset* 2/1988, 14.
- Laitinen, Kai 1986: Kotimaisen kirjallisuuden tutkimisesta. *Parnasso* 8/1986, 451–456.
- Laitinen, Kai 1997: *Suomen kirjallisuuden historia*. 4. uusittu painos. Helsinki: Otava.
- Lambert, Gregg 2003: The philosopher and the Writer. Teoksessa Paul Patton & John Protevi (eds.): *Between Deleuze and Derrida*. London and New York: Continuum, 120–134.
- Lappalainen, Päivi 1993: *Elämä ja teokset*. Lauri Viljasen kirjallisuuskäsityksen ääri-viivoja. SKS:n toimituksia 584. Helsinki: SKS.
- Lappalainen, Päivi 1999: Epäkohdat esiin! – Realistit maailmaa parantamassa. Teoksessa Lea Rojola (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: SKS, 8–42.
- Lappalainen, Päivi 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika*. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen. Helsinki: SKS.

- Lappalainen, Päivi 2001: Onko kirjallisuudentutkimuksen identiteetti karussa? Teoksessa Mika Hallila & Tellervo Krogerus (toim.): *Kohti ymmärtävää dialogia*. KTS:n vuosikirja 54. Helsinki: SKS, 160–167.
- Le Ridet, Jacques 1999: *Nietzsche en France. De la fin du XIXe siècle au temps present*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Lefebvre, Henri 1971: *Everyday Life in the Modern World*. Transl. by Sacha Rabinovitch. (*La vie quotidienne dans le monde moderne*, 1968.) London: Allen Lane The Penguin Press.
- Lehtinen, Marja 1995: Kirjallisuuden käsite kirjallisuushistorian edellytyksenä. Teoksessa Markku Ihonen & Yrjö Varpio (toim.): *Helmi simpukka joki. Kirjallisuushistoria tänään*. Helsinki: SKS 40–48.
- Lehtinen, Marja 1996: 1800-luvun kirjalliset sukupolvet ja kirjallisuuskäsitysten muotoutuminen Suomessa. Teoksessa Juhani Niemi (toim.): *Rakkaudesta lukemiseen. Suomalaisen kirjallisuusharrastuksen kehityksestä*. Helsinki: Yliopistopaino, 99–107.
- Lehtinen, Marja 1999: Kirjallisuuden käsite ja kirjallisuusinstituution eriytyminen. Teoksessa Yrjö Varpio & Liisi Huhtala (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Helsinki: SKS, 196–203.
- Lehtola, Jyrki 1987a: Katatonia, katatonia – kirjallisuuskritiikin vainoharhat. *Ylioppilaslehti* 5.2.1987.
- Lehtola, Jyrki 1987b: Terveisiä perseestä: väärinlukemisia. *Parnasso* 3/1987, 188–189.
- Lehtola, Jyrki 1989: Kiitos ajatuksesta. *Parnasso* 2/1989, 119.
- Lehtonen, Maija 1983: Genre kirjallisuuden käsitteenä. Teoksessa Auli Viikari (toim.): *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 35. Helsinki: SKS, 71–85
- Lehtonen, Maija 1984: Roland Barthes. *Parnasso* 7/1984, 426–434.
- Lindholm, Jari 1985: Pulkkinen – miksi? *Suomen Sosialidemokraatti* 2.10.1985.
- Liotard, Jean- François 1985a: Ylevä ja avantgarde. Suom. Hannu Sivenius. *Taide* 2/1982, 46–54.
- Liotard, Jean-François 1985b: Vastaus kysymykseen: mitä postmodernismi on? Suom. *Taide* 3/1985, 46–50.
- Liotard, Jean-François 1986a: Vastaus kysymykseen: mitä postmoderni on? Teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.): *Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Tutkijaliiton julkaisusarja 44. Helsinki: Tutkijaliitto, 145–157.
- Liotard, Jean-François 1986b: Ylevä ja avantgarde. Suom. Hannu Sivenius. Teoksessa Jussi Kotkavirta & Esa Sironen (toim.): *Moderni/postmoderni. Lähtökohtia keskusteluun*. Tutkijaliiton julkaisusarja 44. Helsinki, Tutkijaliitto, 159–178.
- Lyytikäinen, Pirjo 1995a: Kirjallisuuskäsitys kirjallisuushistorian käsitteenä Michel Foucault'n arkeologian valossa. Teoksessa Juhani Sipilä (toim.): *Ajan taitteita. Kirjallisuuskäsitys ja periodien murros suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsingin yliopiston kotimaisen kirjallisuuden laitoksen julkaisuja 4, 11–23.

- Lyytikäinen, Pirjo 1995b: Laji ja periodi – suhteita. Teoksessa Markku Ihonen & Yrjö Varpio (toim.): *Helmi simpukka joki. Kirjallisuushistoria tänään*. Helsinki: SKS, 19–24.
- Lyytikäinen, Pirjo 1999: Impivaaraan ja takaisin. Teoksessa Yrjö Varpio & Liisi Huhtala (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Helsinki: SKS, 341–347.
- Makkonen, Anna 1986: Romaanihenkilön ylösnousemus. *Parnasso* 1/1986, 4–9.
- Makkonen, Anna 1987: Kirjat joit'ei saatu hyviks, nyt on jauhettuina jyviks! *Aamulehti* 12.12.1987.
- Makkonen, Anna 1991: Onko intertekstuaalisuudella mitään rajaa? Teoksessa Auli Viikari (toim.): *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Helsinki: SKS, 9–30.
- Makkonen, Anna 1997: Postmodernism in Finland. Teoksessa Hans Bertens & Douwe Fokkema (eds.): *International Postmodernism. Theory and Literary Practice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 383–385.
- Marinetti, F. T. 1973: The founding and manifesto of Futurism 1909. Teoksessa Umbro Apollonio (ed.): *Futurist Manifestos*. London: Thames and Hudson Ltd, 19–24.
- Massumi, Brian 1992: *A User's Guide to Capitalism and Schizophrenia. Deviations from Deleuze and Guattari*. Cambridge, Massachusetts: Swerve Editions.
- Mattila, Marketta 1987: Täydellisen loikan panteri. *Uusi Suomi* 27.6.1987.
- McHale, Brian 1993: *Postmodernist fiction*. London & New York: Routledge.
- Mehtonen, Päivi 2001: Mihin kirjallisuushistoria päättyy? Teoksessa Outi Alan-ko & Tiina Käkelä-Puumala (toim.): *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Helsinki: SKS, 40–63.
- Mehtonen, Päivi 2007: Manifestien poetiikka ja retoriikka. Teoksessa Sakari Kattajamäki & Harri Veivo (toim.): *Kirjallisuuden avantgarde ja kokeellisuus*. Helsinki: Gaudeamus, 43–65.
- Miller, J. Hillis 1998: *Reading Narrative*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Montaigne, Michel de 1955: *Esseitä*. Helsinki: WSOY.
- Määttänen, Pertti 1995: *Filosofia. Johdatus peruskysymyksiin*. Helsinki: Gaudeamus.
- Nevala, Maria-Liisa 1992: Modernista postmoderniin? Mitä suomalaiselle proosalle tapahtui 1980-luvulla? Teoksessa Risto Turunen, Liisa Saariluoma & Dietrich Assman (toim.): *Vaihtuva muoto. Tutkielmia suomalaisen romaanin historiasta*. Helsinki: SKS, 157–178.
- Nevanlinna, Tuomas 1985: Pois pois postin tieltä. *Ylioppilaslehti* 7.3.1985, 11.
- Niemi, Juhani 1998: ”Teokset ja tyylit puhuvat itseksensä vaivoin käsitettävää, sovittamatonta ja sointuvaa dialogia”. Havaintoja kotimaisen kirjallisuuden professorien virkaanastujaisesityksistä. *Kulttuurintutkimus* 15 (1998): 4, 23–28.
- Niemi, Juhani 1999: Kirjallisen instituution luominen ja vakiinnuttaminen. Teoksessa Yrjö Varpio & Liisi Huhtala (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Helsinki: SKS, 270–277.

- Nieminen, Hannu 2006: *Kansa seisoi loitompana. Kansallisen julkisuuden rakentuminen Suomessa 1809–1917*. Tampere: Vastapaino.
- Nietzsche, Friedrich 1968: *Will to Power*. Translated by Walter Kaufmann and R. J. Hollingdale. New York: Vintage.
- Nietzsche, Friedrich 2001/1961: *Näin puhui Zarathustra. Kirja kaikille eikä kenellekään*. Suom. J. A. Hollo. (*Also sprach Zarathustra, 1883–1891.*) Helsinki: Otava.
- Nietzsche, Friedrich 2004/1962: *Iloinen tiede*. Suom. J. A. Hollo. (*Die fröhliche Wissenschaft, 1882.*) 2. painos. Helsinki: Otava.
- Niiluoto, Ilkka 1987: Taistelevan pessimistin elämänviisaus. *Helsingin Sanomat* 1.2.1987.
- Niklander, Hannu 1988: Puujaloilla kulkevaa uhmaa. *Etelä-Suomen Sanomat* 29.12.1987.
- Nordgren, Elisabeth 1988: Handbok i svinskötsel. *Hufvudstadsbladet* 20.8.1988.
- Nordell, Harri 1985: Matti Pulkkinen pieni Vapaan sanan koe. *Turun Sanomat* 30.10.1985.
- Nordin, Svante 1999: *Filosofian historia*. Oulu: Pohjoinen.
- Nummi, Jyrki 1997: Se ainoa tarpeellinen. Lyhyt johdatus kansalliskirjallisuuteen. Teoksessa Päivi Molarius (toim.): *Kansallista / kansainvälistä*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 50, osa II. Helsinki: SKS, 9–55.
- Nurmi, Timo; Rekiaro Ilkka & Rekiaro, Päivi 2005: *Kultainen sivistyssanakirja*. Helsinki: Gummerus.
- Närhi, Harri 1987: Sikajahti. *City-lehden kirjaliite* 1/1987.
- Ojajarju, Jorma 1988: Dekonstruktion? *Vasabladet* 12.8.1988.
- Paasilinna, Erno 1973: *Synnyimaan muistot*. Helsinki: Otava.
- Paasilinna, Erno 1984: *Yksinäisyys ja uhma. Esseitä kirjallisuudesta*. Helsinki: Otava.
- Paasilinna, Erno 1996: *Tähänastisen elämäni kirjaimet. Elämäkerrallisia ja kirjallisia muistelmia*. Helsinki: Otava.
- Paavolainen, Olavi 1929: *Nykyaikaa etsimässä. Esseitä ja pakinoita*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Paavolainen, Olavi 1932: *Suursiivous. Eli kirjallisessa lastenkamarissa*. Jyväskylä: K. J. Gummerus osakeyhtiö.
- Paloposki, Outi 2007a: Suomentaminen ja suomennokset 1800-luvulla. Teoksessa H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 102–106.
- Paloposki, Outi 2007b: Shakespearea suomeksi ensi kerran: Ruunulinna. Teoksessa H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 130–132.
- Pasanen, Outi 1985a: Tekstien ulkopuolelta – johdatus dekonstruktioon. *Synteesi* 3/1985, 1–6.
- Pasanen, Outi 1985b: Keskustelu William V. Spanosin kanssa. Destruktio, dekonstruktio, jälkiheideggerilaisuus. *Parnasso* 5/1985, 288–298.

- Pasanen, Outi 1985c: Strukturalisti intentionmetsästyksessä. Teoksessa Anna Makkonen (toim.): *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 38*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 180–184.
- Pasanen, Outi 1986: Poststrukturalismi. Teoksessa *Otavan Suuri Ensyklopedia. Täydennysosa 1*. Helsinki: Otava, 9791–9792.
- Paulhan, Jean 1941: *Les Fleurs de Tarbes ou la Terreure dans les Lettres*. (Édition augmentée, établie et présentée par Jean-Claude Zylberstein.) Paris: Gallimard.
- Payne, Michael & Schweizer, Harold 1994: Preface. Teoksessa Barbara Johnson: *The Wake of Deconstruction*. Oxford UK & Cambridge, USA: Blackwell, iix–x.
- Peltonen, Matti 1987: Teurastus joulun alla. *Turun Sanomat* 12.12.1987.
- Peltonen, Milla 2005: Hannu Salaman v-tyyli. Metafiktiivisyys osana realistisen romaanin uudistumista 1970-luvulla. *Avain* 3–4, 44–61.
- Pesonen, Pentti 1978: Ranskalais-suomalainen sanakirja. Helsinki: Otava.
- Petäjä, Jukka 1988: Dekonstruoitu sika on lammas. *Kansan Uutiset* 17.2.1988.
- Petäjä, Jukka 1993: Suomen viimeinen työläiskirjailija. *Helsingin Sanomat* 18.4.1993.
- Platon 1999a: *Faidros. Teokset III*. Suom. Pentti Saarikoski. Helsinki: Otava.
- Platon 1999b: *Valtio. Teokset IV*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.
- Pulkkinen, Matti 1985: *Romaanihenkilön kuolema*. Helsinki: Gummerus.
- Pulma, Panu 1988: Jäähyväiset Snellmanille. *Helsingin Sanomien* 17.4.1988.
- Pyhtilä, Marko 1999: *Taiteen kritiikki ja kritiikin taide. Porvoarillisen kulttuurin raunioilla eli länsimaisen kulttuurinihilismin lyhyt oppimäärä*. Helsinki: Like.
- Pyhtilä, Marko 2005: *Kansainväliset situationistit – speaktaakkelin kritiikki*. Helsinki: Like.
- Pääkkönen, Irmeli 2007: Kultala. Teoksessa H. K. Riikonen, Urpo Kovala, Pekka Kujamäki & Outi Paloposki (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 133–136.
- Rahkonen, Keijo 1982: Vallan vallaton filosofi. *Taide* 6/1982, 4–6.
- Rahkonen, Keijo 1983: Merkkien kapina vai semioottinen viettelys. *Taide* 3/1984, 4–5.
- Rahkonen, Keijo 1985: Gilles Deleuze. Nietzsche on sankari. *Helsingin Sanomat* 20.11.1985.
- Rantala, Risto (toim.) 2007: *Kuka kukin on. Who's who in Finland*. Helsinki: Otava.
- Ricoeur, Paul 2005: Mimesis, viittaus ja uudelleenahmottuminen. Suom. Antti Kauppinen. Teoksessa Jarkko Tontti (toim.): *Tulkinnasta toiseen. Esseitä hermeneutiikasta*. Tampere: Vastapaino, 164–174.
- Riikonen, H. K. 1990: *Mikä on essee?* Tietolipas 118. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Rinne kangas, Reijo 1988: "Uskottavia pankkiireja". *Ylioppilaslehti* 14.1.1988.
- Rockmore, Tom 1995: *Heidegger and French Philosophy. Humanism, antihumanism and being*. London and New York: Routledge.
- Ronse, Henri 1985: Sanattomasti sanottua. (Suom. Outi Pasanen.) *Synteesi* 3/1985, 7–13.

- Rossi, Maija-Leena 1999: *Taide vallassa. Poliittikkäisityksen muutoksia 1980-luvun suomalaisessa taidekeskustelussa*. Helsinki: Kustannus Oy Taide.
- Royle, Nicholas 1992: After What? Teoksessa Nicholas Royle (ed.): *Afterwords*. Tampere: Outside Books, 1–6.
- Saarikoski, Pentti 1977: (Nimetön) esipuhe. Teoksessa Aristoteles: *Runousoppi*. Helsinki: Otava, 5–9.
- Saarinen, Esa 1983: *Sartre. Pelon, inhon ja valinnan filosofia*. Tampere: Fanzine.
- Saarinen, Esa 1985: *Länsimaisen filosofian historia huipulta huipulle Sokrateesta marxisiin*. Helsinki: WSOY.
- Saarinen, Esa 1987: Dynamite job. *City-lehden kirjaliite* 1/1987.
- Saarinen, Esa 1988: *Erektio Albertinkadulla. Kansallis-filosofinen puheenvuoro*. Helsinki: WSOY.
- Sallamaa, Kari 1999: Työläiskirjailijat ja Kiila. Teoksessa Lea Rojola (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki, SKS, 243–244.
- Santanen, Eino 2007: Huomioita liikkeen tunnustajalle. *Kirjailija* 4/07, 37.
- Savolainen, Matti 1992: Disruptions in the wilderness: Preliminary Remarks on the Finnish Scene. Teoksessa Nicholas Royle (ed.): *Afterwords*. Tampere: Outside Books, 67–72.
- Seppänen, Janne 1987: Sujuva huitaisu ilmaan. *Uusi Suomi* 12.12.1987.
- Sevänen, Erkki 1999: Kirjallisuus valtion suojeluksessa ja valvonnassa. Teoksessa Lea Rojola (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki, SKS, 245–258.
- Sihvo, Hannes 1988: Ahdistuksen aika – piirteitä 1980-luvun suomalaisesta proosasta. Teoksessa Erkki Sevänen & Raisa Simola (toim.): *Kirjallisuus yhteiskunnassa, yhteiskunta kirjallisuudessa. Tutkimuksia kirjallisuuden sosiologiasta ja sosiaalhistoriasta*. Joensuu: Joensuun yliopisto, 237–257.
- Sihvo, Hannes 1999: Suomalaisuuskeskustelu. Teoksessa Pertti Lassila (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*. Helsinki: SKS, 93–98.
- Siivonen, Timo 1994: Onko kirjallisuudentutkimus saman-tekevää? Teoksessa *Uusi aika. Kirjoituksia nykykulttuurista ja aikakauden luonteesta*. (Kirjoittaneet ja toimittaneet Nykykulttuurin tutkimusyksikön tutkijat.) Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 41, 226–248.
- Sinivaara, Olli & Arnkil, Antti 2008: Elitismiä kaikille. Nuoren Voiman ”90-lukulaisuus”. *Nuori Voima* 2-3 / 2008, 46–51.
- Sironen, Esa 1984: Roland Barthes ja katse valokuvaan. *Taide* 2/1984, 4.
- Sivenius, Hannu 1984: Après-coup. Dekonstruktioista ja diskurssianalyysistä Ranskassa 1970- ja 1980-luvuilla. Teoksessa Pia Sivenius: *Avautua solmuun. Naisnäkökulma ja miehinen diskurssi*. Helsinki: Gaudeamus, 77–92.
- Sivenius, Hannu 1986: Jacques Derrida. Derridada ja kielen leikit. *Helsingin Sanomat* 2.2.1986.
- Sivenius, Hannu 1988: Derridan puolesta. *Tiede & edistys* 1/1988, 57–64.
- Sivenius, Hannu 1991: Derrida, Jacques. Teoksessa *Otavan Suuri Ensyklopedia. Täydennysosa 2*. Helsinki: Otava, 10107–10108.

- Sivenius, Hannu 1993: Lukijalle. Teoksessa Gilles Deleuze & Félix Guattari: *Mitä filosofia on?* Suom. Leevi Lehto. (*Qu'est-ce que la philosophie?*, 1991.) Helsinki: Gaudeamus, 3–10.
- Sivenius, Hannu 1996: Oidipaalisuuden kritiikki ja sen ongelmat. Deleuze ja Guattari ja lacanilainen psykoanalyysi. *Tiede & edistys* 2/1996, 158–166.
- Sivenius, Pia 1984: *Avautua solmuun. Naisnäkökulma ja miehinen diskurssi.* Helsinki: Gaudeamus.
- Šklovski, Viktor 2001: Taiteesta – keinona. Teoksessa Pekka Pesonen & Timo Suni (toim.): *Venäläinen formalismi.* (Suom. Timo Suni.) Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 29–49.
- Smith, Daniel W. 2003: Deleuze and Derrida, Immanence and Transcendence. Teoksessa Paul Patton & John Protevi (eds.): *Between Deleuze and Derrida.* London & New York: Continuum, 46–66.
- Snellman, J. V. 1929: *Kootut teokset V. Tutkielmia ja kirjoitelmia.* Suom. J. Hollo. Porvoo: Wrener Söderström Osakeyhtiö.
- Snellman, J. V. 1982: Humaanisisuuden merkityksestä. *Teokset 3. Kuopion kausi.* Jyväskylä: Gummerus, 376–385.
- Snellman, J. V. 1994: *Samlade arbeten IV. 1844–1845.* Helsingfors: Statsrådets kansli.
- Snellman, J. V. 1996: *Samlade arbeten VI 1847–1849.* Helsingfors: Statsrådets kansli.
- Snellman, J. V. 2002: *Kootut teokset 6. Tammikuu 1844 – heinäkuu 1844.* Suom. Heikki Eskelinen, Sari Linnavuo, Raimo Savolainen, Jorma Selovuori. Helsinki: Opetusministeriö.
- Soper, Kate 1986: *Humanism and Anti-Humanism. Problems of Modern European Thought.* London: Hutchinson.
- Spivak, Gayatri Chakravorty 1976: Translator's Preface. Teoksessa Jacques Derrida: *Of Grammatology.* Transl. by Gayatri Chakravorty Spivak. (*De la Grammatologie*, 1967.) London: The Johns Hopkins University Press, ix–lxxxvii.
- Steinbock, Dan 1981: *Narsismin fasismi. Vapautus eko- ja urbaanifasismien kourissa.* Jyväskylä: Gummerus.
- Steinbock, Dan 1982: Jacques Lacan – Psykoanalyysin ranskalainen uskonpuhdistaja. *Helsingin Sanomat* 11.9.1982.
- Steinbock, Dan 1983a: Roland Barthes – ironia ranskalaiseen tapaan. *Helsingin Sanomat* 9.1.1983.
- Steinbock, Dan 1983b: Pariisi, muoti ja dekonstruktio. *Helsingin Sanomat* 2.7.1983.
- Steinbock, Dan 1984a: Merkityksen tuolla puolen. *Helsingin Sanomat* 6.5.1984.
- Steinbock, Dan 1985a: *Taideteos ja taidekasvatus.* Niskasén, Mollbergin, Salaman ja Turjan töitä yhteiskunnallisesta ja strukturalistisesta näkökulmasta. Helsinki: Gaudeamus Kirja.
- Steinbock, Dan 1985b: Derridan Artaud: ryövätty puhunta. *Teatteri* 6/1985, 53–55.
- Steinmetz, Rudy 1994: *Les styles de Derrida.* Bruxelles : De Boeck Université.

- Sulkunen, Irma 2004: *Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1831–1892*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Sundelin, Seppo 2002: *Ranska–suomi -sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Suomen kielen perussanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 55. Helsinki: Edita Oyj.
- Tallis, Raymond 1988: *Not Saussure. A Critique of Post-Saussurean Literary Theory*. Houndsmills: Macmillan.
- Tammi, Pekka 1987: Jälkistrukturalistit jälkijunassa. *Helsingin Sanomat* 12.12.1987.
- Tammi, Pekka 1991: Tekstistä, subtekstistä ja intertekstuaalisista kytkennöistä. Johdatusta Kiril Taranovksin analyysimetodiin. – Auli Viikari (toim.): *Intertekstuaalisuus. Suuntia ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 59–103.
- Tammi, Pekka 1992: *Kertova teksti. Esseitä narratologiasta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Tarasti, Eero 1980: Semiotiikka. Teoksessa *Otavan Suuei Ensyklopedia*, 18. osa. Helsinki: Otava, 6156–6157.
- Tarkka, Pekka 1980a: Jälkisanat. Teoksessa Markku Lahtela: *Hallitsija*. Jyväskylä: Gummerus, 167–176.
- Tarkka, Pekka 1980b: Nuoren Ikaroksen huumaa. *Helsingin Sanomat* 9.3.1980.
- Tarkka, Pekka 1980c: Kirjallisen pamfletin siivot siivoilut. *Helsingin Sanomat* 28.9.1980.
- Tarkka, Pekka 1984: *Sanat sanoista. Arvosteluja ja kirjoituksia 1957–1984*. Helsinki: Otava.
- Tarkka, Pekka 1985a: Synnin vallankumous, strukturalistisesti, nyt! *Helsingin Sanomat* 14.4.1985.
- Tarkka, Pekka 1985b: Kirjailija kohtaa maailman. Pulkkinen, neuvostovastainen rasisti? *Helsingin Sanomat* 15.9.1985.
- Tarkka, Pekka 1989: *Suomalaisia nykykirjailijoita*. 4. uudistettu laitos. Helsinki: Tammi.
- Tarkka, Pekka 1994: *Lause lauseesta. Arvosteluja ja kirjoituksia 1984–1994*. Helsinki: Otava.
- Tenkku, Jussi 1999: Esittely ja selitykset. Teoksessa Platon: *Valtio*. Teokset. Neljäs osa. Suomentanut Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava, 283–428.
- Tiirakari, Leeni 1997: *Taistelevat lukumallit. Minna Canthin teosten vastaanotto*. Helsinki: SKS.
- Tiirakari, Leeni 1999: Miten Minna Canthia luettiin? Teoksessa Lea Rojola (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 2. Järkiuskosta vaistojen kapinaan*. Helsinki: SKS, 17.
- Toivoniemi, Janne 2004: Skitsoanalyysia keltanokille Teoksessa Teemu Taira & Pasi Väliäho (toim.): *Vastarintaa nykyisyydelle. Näkökulmia Gilles Deleuzen ajatteluun*. Turku: Eetos, 251–266.
- Turtia, Kaarina 2001: *Sivistyssanat*. Helsinki: Otava.
- Tuusvuori, Jarkko S. 2007: *Kulttuurilehti 1771–2007*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Vainikkala, Erkki 1981: Oppinut taikina. *Parnasso* 3/1981, 243–247.

- Vainikkala, Erkki 1993: Jälkisanat. Teoksessa Roland Barthes: *Tekstin hurma*. Suom. Raija Sironen. (*Le plaisir du texte*, 1973.) Tampere: Vastapaino, 91–106.
- Valpola, Veli 2000: *Suuri sivistyssanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Vaneigem, Raoul 1994: *The Revolution of Everyday Life*. Transl. by Donald Nicholson-Smith. (*Traité de savoir-vivre à l'usage des jeunes générations*, 1967.) London: Rebel Press / Left Bank Books.
- Varpio, Yrjö 1986: *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia*. Helsinki: WSOY.
- Varpio, Yrjö 1991: Vanhan polven perintö. 1980-luvun kirjallisuus – muutosten aika. Teoksessa Yrjö Hosiainluoma (toim.): *Hevosen sulkia. 1980-luvun suomalaisen kirjallisuuden tilanteita*. Helsinki: Kirjastopalvelu Oy, 9–18.
- Varpio, Yrjö 1999: Esipuhe. Teoksessa Yrjö Varpio & Liisi Huhtala (toim.): *Suomen kirjallisuushistoria 1. Hurskaista lauluista ilostelevaan romaaniin*. Helsinki: SKS, 7–9.
- Virtanen, Arto 1985a: ...ja lopussa viha. Matti Pulkkinen katarttinen ja infernaalinen maailma. *Suomen Sosialidemokraatti* 21.9.1987.
- Virtanen, Arto 1985b: Lindholm kaipaa silmälappuja. *Suomen Sosialidemokraatti* 5.10.1985.
- Virtanen, Arto 1988: Hei, me lennetään! *Parnasso* 1/1988, 58–60.
- Watts, Alan W. 1997: *Zen*. Suom. Reijo Lehtonen. (*The Way of Zen*, 1957.) 2. painos. Helsinki: Otava.
- Wagh, Patricia 1984: *Metafiction. The Theory and Practice of Self-Conscious Fiction*. London and New York: Methuen.
- Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, 1994. New York: Gramercy Books.
- Wiberg, Matti 1988: Ei kelpaa, pojat! *Kanava* 16/1988, 256.
- Wrede, Johan 1999: Den nationella romantikens tid 1827–1856. Teoksessa Johan Wrede (toim.): *Finlands svenska litteraturhistoria*. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland, 233–263.
- Wright, Georg von 1981: *Humanismi elämänasenteena*. (Suom. Kai Kaila.) *Humanismen som livshållning*. Helsinki: Otava.
- Zetterberg, Seppo 2003: Seitsemän vuosikymmentä. *Kanava* 1/2003.
- Zourabichvili, François 2004: *Le vocabulaire de Deleuze*. Paris: Ellipses.

PAINAMATTOMAT LÄHTEET

- Deleuze, Gilles 1970: *Théorie des multiplicités chez Bergson. Les cours de Gilles Deleuze: Deleuze / Conférences*.
>www.webdeleuze.com/php/texte.php?cle=107&groupe=Conf%20E9rence&langue=1. Luettu 19.9.2006.
- Eskelinen, Markku 2006: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 12.9.2006.

- Foucault, Michel 2007: Johdanto Gilles Deleuzen ja Félix Guattarin teokseen *Anti-Oidipus*. Suom. Mikko Jakonen. Verkkolehti *Megafoni* 17.8.2007. <http://megafoni.kulma.net/index.php?art=452>. Luettu 15.1.2008.
- Helle, Anna 2004: *Markku Eskelisen Nonstop ja tekstuaalinen tila*. Pro gradu -työ Jyväskylän yliopiston kirjallisuuden oppiaineessa. <http://selene.lib.jyu.fi:8080/gradu/v04/G0000678.pdf>.
- Hannu Niklander (1951-). *Pegasos*. <http://www.kirjasto.scifi/hannunik.htm>. Luettu 10.3.2008.
- Hynninen, Jukka 2007: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 25.4.2007.
- Hänninen, Harto 2008: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 25.9.2008.
- Jama, Olavi 2007: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 8.9.2007.
- Kauppinen, Jari 2000: *Atopologies of Derrida: Philosophy, Law and Literature*. Doctoral dissertation. University of Helsinki; Faculty of Arts, Department of Philosophy. <http://oa.doria.fi/handle/10024/858>. Luettu 31.1.2008.
- Keskinen, Mikko 1996: Kriittisiä transpositioita. *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 49. <http://elektra.helsinki.fi/se/k/0355-0176/49/1/kriittis.html>. Luettu 8.2.2008.
- Lahti, Martti 2007: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 24.4.2007.
- Lehtola, Jyrki 2001: Kuka Jyrki Lehtola oikein luulee olevansa? *City-lehti* 21/2001. <http://www.city.fi/lehti/article.php?id=347>. Luettu 13.3.2007.
- Lehtola, Jyrki 2008: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 24.1.2008. *Lukulamppu*. Yle TV 1, 10.9.1987.
- Menestyksen salaisuus*. Yle TV 1, 7.4.1988.
- Moilanen, Anne 2004: Lehtola. <http://www.ylioppilaslehti.fi/2004/05/21/lehtola/>. Luettu 5.3.2007.
- Nordgren, Elisabeth 2008: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 28.9.2008.
- Ojakangas, Mika 1994: Filosofian manifesti. *niin & näin* 2 / 1994. http://www.netn.fi/294/netn_294_ojak.html. Luettu 1.9.2008.
- Pertti Lassila. Helsingin Sanomien kriitikot esittäytyvät. http://www2.hs.fi/extrat/kulttuuri/kirjat/kriitikot/kriitikot_lassila_pertti.html. Luettu 20.2.2007.
- Sanojen aika*. Hannu Kankaanpää. <http://kirjailijat.kirjastot.fi/kirjailija.aspx?PersonId=163>. Luettu 10.3.2008.
- Seppänen, Janne 2007: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 28.3.2007.
- Syrotinski, Michael 2006: Introduction to Paulhan's *The Flowers of Tarbes*. >www.readysteadybook.com/Article.aspx?page=floweroftarbesintro. Luettu 17.1.2007.
- Taira, Teemu 2005: Vastarinta ja kontrolli. *Agricola*. *Suomen historiaverkko*. <http://agricola.utu.fi/nyt/arvos/arvostelut.php?arvostelu=949>. Luettu 14.2.2008.
- Tammi, Pekka 2008: Sähköpostikeskustelu Anna Helteen kanssa 8.3.2008.
- Turunen, Heikki 1997: Heikki Turunen. Pohjoiskarjalaisten nykykirjailijoiden matrikkeli. > www.jns.fi/kirjailijat/turunhei.html. Luettu 3.11.2006.

Tärkeimmät julkaisut. Markku Eskelisen www-sivut.

<http://www.kolumbus.fi/mareske/page8.htm>. Luettu 6.3.2007.

Vesa Karonen. Helsingin Sanomien kriitikot esiintyvät.

http://www2.hs.fi/extrat/kulttuuri/kirjat/kriitikot/kriitikot_karonen_vesa.html. Luettu 20.2.2007.

Vincent B. Leitch. <http://faculty-staff.ou.edu/L/Vincent.B.Leitch-1/home.html>. Luettu 29.7.2009.

Woodward, Ashley 2002: Nihilism and the Postmodern in Vattimo's Nietzsche.

Minerva - An Internet Journal of Philosophy Vol. 6 2002.

>www.ul.ie/~philos/vol6/nihilism.html#text%201. Luettu 17.10.2006.